

8T9.6
พ177
C.3

วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ดุสิต เขต ดุสิต กรุงเทพมหานคร โทร. ๑๑๒๑๐๗๕-๑๑๑๐๐๐๐

ปริญญานิพนธ์

ของ

พรศักดิ์ พรหมแก้ว

bib 329

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

มีนาคม ๒๕๒๑

69008

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาปัญหานี้อย่างถี่ถ้วนแล้ว เห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒได้

ศาสตราจารย์ ดร. ประธาน

รองอธิการบดี กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จด้วยดี เพราะผู้เขียนได้รับความกรุณาจากรองศาสตราจารย์
เต็มศิริ บุญยสิงห์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ประธานและกรรมการ
ควบคุมปริญญานิพนธ์ ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำ กำลังใจ และสละเวลาตรวจแก้ไข
ข้อบกพร่องต่าง ๆ มาโดยตลอด ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณ คุณณรงค์ ทองขาว คุณประสิทธิ์ อารีย์ คุณจำนงค์ กันธุสทธิ
คุณบุญฤทธิ์ อภิศักคัมภรดี คุณเสถียร สุนทร คุณเสาวณีย์ วัชรสันธิ และ
คุณชำนาญ นำนานผล ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการพิมพ์และอัดสำเนาจนสำเร็จเป็น
รูปเล่มขึ้นมา ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ด้วยใจจริง

ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับคุณพวงเล็ก นาคพล ที่ให้ความช่วยเหลือเป็นคีย์
ใน การค้นคว้าและคัดลอกเอกสารต้นฉบับของเทียนวรรณ และคอยให้กำลังใจแก่ผู้เขียน
ตลอดมา

สุดท้ายขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ และเจ้าหน้าที่ หอจดหมายเหตุ
แห่งชาติที่ให้ความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยขอขอบคุณบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยความจริงใจอีกครั้ง

พรศักดิ์ พรหมแก้ว

สารบัญ

บทที่

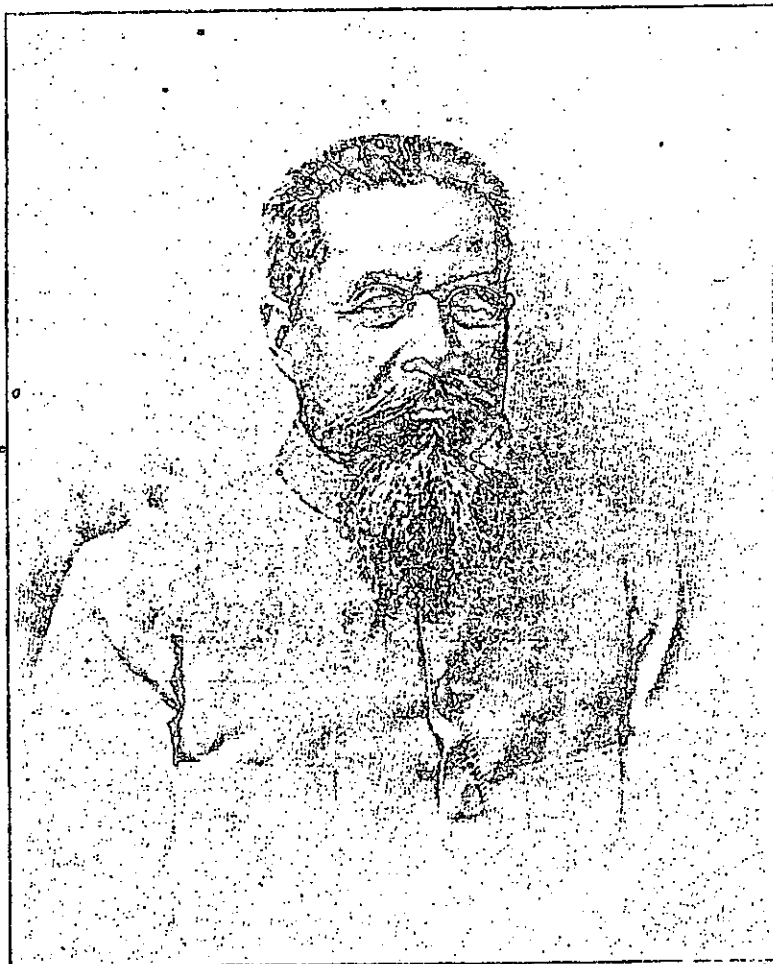
หน้า

๑	บทนำ	๑
	ภูมิหลัง	๑
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	๑๔
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	๑๔
	ข้อตกลงเบื้องต้น	๑๕
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	๑๕
	นิยามศัพท์เฉพาะ	๑๖
	วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า	๑๗
	สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า	๑๗
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	๑๘
๒	ประวัติชีวิตของเทียนวรรณ	๒๑
	ชีวิตก่อนกำเนิด	๒๒
	ชีวิตการศึกษาในเบื้องต้น	๒๕
	ชีวิตในวัยหนุ่มคะนอง	๒๘
	ชีวิตตอนอุปสมบท	๓๔
	ชีวิตพ่อค้าและนักศึกษาที่แท้จริง	๔๓
	ชีวิตครอบครัว	๔๘
	ชีวิตของผู้สนใจต่อสังคมและการเมือง	๕๑
	ชีวิตในระหว่างติดคุก	๖๑
	ชีวิตในวัยปลาย	๖๘

๓	บทบาทคุณกรหนังสือพิมพ์และวรรณกรรมของเทียนวรรณ	๙๕
	สังเขปสภาพและสาระทางการเมืองของหนังสือพิมพ์	
	ก่อนสมัยของเทียนวรรณ	๔๐
	๑. หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยมิชชันนารีอเมริกัน	๔๕
	๒. หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยเจ้านายและขุนนางชั้นสูงแห่งราชสำนัก ...	๔๘
	๓. หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยเอกชน	๕๕
	เทียนวรรณกับหนังสือพิมพ์	๕๕
	๑. การเข้าสู่การหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณ	๕๕
	๒. ความรักความจริงใจในการหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณ	๑๐๔
	หนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณ	๑๑๔
	๑. คุณภาพงานกิจ	๑๑๔
	๒. ศีลวิพจนาค	๑๒๓
	๓. บำรุงนารี	๑๒๔
	ลักษณะวรรณกรรมของเทียนวรรณ	๑๓๒
	๑. รูปแบบ	๑๓๒
	๒. เนื้อหา	๑๓๔
	๓. ภาษา	๑๔๑
๔	ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ	๑๔๓
	ปัจจัยด้านคุณสมบัติภายในตัวของเทียนวรรณ	๑๔๔
	๑. ลักษณะนิสัย	๑๔๕
	๒. ปัญญา ความรู้ ความคิด	๑๔๒

* ปัจจัยกันสภาพแวดล้อมทางสังคมภายนอก	๑๕๕
๑. การได้เห็นความล้มเหลวและอยู่ติชธรรมในสังคม	๑๕๕
๒. การได้รับความศึคความหือความคึติะวันท	๑๖๗
๓. ความคึนทัวในการปฏิรูปซึ่งกำลังเป็นทีสนใจจากเบืองบน	๑๗๔
๔. ความหือในเบียงจากทางประเทศ	๑๘๒
๕ แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณ	๑๘๕
ลักษณะสำคัญางประการของวรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ	
ที่ควรทราบเป็นเบืองตน	๑๘๕
พื้นฐานของความหือที่มีอิทธิพลต่อแนวคึนและพฤติกรรมทางการเมือง	
ของเทียนวรรณ	๑๘๖
แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณ	๑๘๘
หลักแนวความคิดทางการเมืองที่สำคัญของเทียนวรรณ	
๑. การมุ่งสู่คึมการการเมืองแบบประชาธิปไตย	๒๑๐
๒. การมุ่งผสานหลักพุทธจริยธรรมเข้ากับหลักการปกครอง	๒๑๓
๖ แนวความคิดของเทียนวรรณเกี่ยวกับชนในรัฐ	๒๑๖
เจตนคติและการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมของชนในรัฐ	๒๑๖
ชนชั้นทางการเมือง	๒๑๖
๑. ชนชั้นปกครอง	๒๑๗
๑.๑. พระมหากษัตริย์	๒๑๘
๑.๒. เจ้านายขุนนางและข้าราชการทั่วไป	๒๓๕
๒. ชนชั้นที่ถูกปกครอง : ประชาชน	๒๔๓
กลุ่มบุคคลในแง่ที่เป็นปัจจัยต่อการพัฒนาสังคมและการเมือง	๒๕๖
๑. กลุ่มมาก	๒๕๖
๒. กลุ่มลบน	๒๕๗

แนวความคิดในการกระตุ้นเตือนและเสนอแนะเกี่ยวกับพฤติกรรมของชนในรัฐ	๒๖๔
ระบบข้าราชการ : แนวคิดในการปรับปรุงพฤติกรรมของชนชั้นปกครอง	๒๖๔
การปลูกการค้นคว้าและการเสริมสร้างจิตสำนึกทางการเมือง	
อุดมการณ์ชาตินิยม และความสามัคคีของชนในรัฐ	๒๗๓
๑. การอ้างหลักสากลเกี่ยวกับสัญญาประชาคมแห่งความรู้สึก	
ชาตินิยมของมนุษย์	๒๗๔
๒. การอ้างคุณและวีรกรรมแห่งบรรพชน	๒๘๑
๓. การอ้างทางชาติในฐานะที่เป็นทั้งภัยจากการคุกคามและ	
ตัวแบบของความเจริญ	๒๘๓
๔. การอ้างความจริงใจของรัฐและผลของความเจริญในสมัยนั้น	๒๘๕
๓ แนวความคิดเกี่ยวกับระบบ ขนบธรรมเนียมประเพณี และสภาพทั่วไปในสังคม	๒๘๘
ระบบทาส	๒๘๙
การพนัน	๓๐๓
ความนิยมในการมีภรรยาหลายคน	๓๑๖
การศึกษา	๓๒๐
กระบวนการยุติธรรม	๓๔๖
แนวความคิดด้านอื่น ๆ	
๔ บทสรุป	๓๗๒
สรุป	๓๗๒
ข้อเสนอแนะ	๓๗๓
บรรณานุกรม	๓๗๕
บทคัดย่อ	

ค, ว, ส, วันทนาโก

ถ่ายเมื่ออายุได้ ๖๔ ปี ๓ เดือน

ตรงกับวันที่ ๓ เมษายน คศ ๑๒๖๖ วันที่ ๕ ๖ ๕ มแมยัง เปน ๑๒๖๘

บทที่ ๑

บทนำ

ภูมิหลัง

มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ในบรรดาสิ่งหรือลักษณะต่าง ๆ ที่บ่งถึงความเป็นสังคมหรือเป็นชาติเดียวกันนั้น จะมีลักษณะใดที่เร้าใจผูกพันใจคนยิ่งกว่าวรรณคดีเป็นไม่มี ทั้งนี้เพราะวรรณคดีเป็นเครื่องบันทึกทางสังคมที่สามารถเก็บรวบรวมลักษณะต่าง ๆ ของสังคมไว้ได้มากที่สุด ภาษา ศิลปะ ความคิด ความเชื่อ ลักษณะความเป็นอยู่ จารีต ประเพณี ค่านิยม ตลอดจนลักษณะของคนในสังคมจะปรากฏอยู่ในวรรณคดีแต่ละยุคแต่ละสมัย วรรณคดีจึงเป็นเอกลักษณ์ของชาติหรือสังคมอย่างแท้จริง เรากล่าวได้ว่า วรรณคดีมีคุณค่าระดับชาติที่สำคัญอยู่ ๓ ประการคือ เป็นเครื่องเชื่อมความรู้สึกร่วมกันของคนในชาติ เป็นเครื่องสื่อถึงอารยธรรมของชาติ และเป็นเครื่องฉายสภาพชีวิตและสังคมในอดีตของชาติ

วรรณกรรมหรือวรรณคดีจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างลึกซึ้ง นักวิจารณ์กลุ่มหนึ่งจึงพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของวรรณคดีในแง่ที่ว่า " ถ้าเราไม่รู้จักวรรณคดีแล้ว เราก็ไม่อาจที่จะรู้จักลักษณะที่แท้จริงของสังคมได้ ทั้งนี้เพราะวรรณคดีชี้ให้เห็นถึงสังคมทั้งในส่วนกว้างและส่วนลึก วรรณคดีแสดงให้เห็นถึงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ และในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะสกัดเอาแก่นแท้ของสังคมนั้นออกมาให้เห็นได้ "๒ ในสังคมมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในสมัยใดและรูปแบบใดก็ตามจำเป็นจะต้องมีการจัดระบบในการอยู่ร่วมกันภายใต้อำนาจแห่งรัฐ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นไปในรูปแบบใดก็ถือว่าเป็น " การเมือง " ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า " มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง " ความเป็นสัตว์การเมืองของมนุษย์นี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธ ทั้งนี้เพราะถ้ามนุษย์ไม่เป็นผู้กระทำทางการเมือง ก็ต้องเป็นผู้ถูกการเมืองกระทำ ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรงก็โดยอ้อม

วิทย ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า ๑๘๓

๒ เจตนา นาควัชร " วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี "

วรรณไวทยาการ : วรรณคดี หน้า ๑๕

ทั้งในกรณีที่ว่าจรรยาและไม้อ่อน^๑ อริสโตเติล (Aristotle) ปรินซ์ชาวกรีก ก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า มนุษย์เป็นทั้งสัตว์สังคมและสัตว์การเมือง^๒ เมื่อวรรณกรรม มีความสัมพันธ์กับสังคม และสังคมเป็นเรื่องของการเมือง วรรณกรรมก็ต้องมีความสัมพันธ์กับการเมืองด้วย เจตนา นาควัชร ใ้กล่าวไว้ว่า " วรรณคดีเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับสังคมมนุษย์ เพราะฉะนั้น วรรณคดีวิจารณ์จึงเข้าไปพัวพันกับความคิดทางการเมืองเสมอ "^๓ ศาสตราจารย์ ลาฟคาดีโอ เฮิร์น (Lafcadio Hearn) ศาสตราจารย์สอนวรรณคดี ในประเทศญี่ปุ่นได้กล่าวข้อความไว้ตอนหนึ่งว่า " ข้าพเจ้าเคยมีความประสงค์ที่จะกล่าวคำบรรยายสั้น ๆ ถึงเรื่องความสัมพันธ์เท่าที่จะเป็นไปได้ระหว่างวรรณคดีกับการเมืองสักคราวหนึ่ง ซึ่งถูกคัดลอกจากจะเป็นหัวข้อที่ขัดแย้งกัน แต่อันที่จริง วรรณคดีกับการเมืองนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด "^๔ .

ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีหรือวรรณกรรมกับการเมืองมีหลายลักษณะ กวีหรือผู้ประพันธ์บางคนมีเจตนาโดยตรงที่จะสะท้อนสังคมหรือแสดงความคิดเห็นทางการเมืองออกมาให้เห็นเด่นชัด แต่กวีหรือนักประพันธ์บางคนสร้างวรรณกรรมขึ้นมาโดยมีเจตนาเพียงเพื่อสนองอารมณ์ส่วนตัวเท่านั้น ในลักษณะเช่นนี้ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการเมืองไม่ปรากฏเด่นชัด แต่ถึงกระนั้นก็ตามวรรณกรรมเหล่านั้นก็ทำให้หลุดพ้นจากความสัมพันธ์กับการเมืองไปได้ไม่ ดังที่ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า

กวีมิใช่เป็นแค่วี หากเป็นคนเกิดในยุคใดยุคหนึ่ง ซึ่งมีสิ่งแวดล้อม สภาพการเมือง และเศรษฐกิจที่แตกต่างกับสมัยอื่น กวีเกิดในสมัยใด จะรอดพ้นจากอิทธิพลสิ่งแวดล้อม

^๑ชยอนันต์ สมุทวณิช สัตว์การเมือง ภาคคำนำ

^๒กระมล ทองธรรมชาติ " การเมืองคืออะไร " วารสารสังคมศาสตร์

๔ (๓) กรกฎาคม ๒๕๑๕ หน้า ๑๐๗

^๓เจตนา นาควัชร ล.ค. หน้า ๑๖ - ๑๗

^๔ชนิต อยู่โพธิ์ (แปล) วรรณคดีกับชีวิตและการเมือง หน้า ๑๓

หาได้ไม่ ถึงแม้ว่าจะพยายามหลบหลีกเพียงใด ความคิด ความเห็น ความรู้สึกที่คน
มีอยู่เป็นส่วนรวมกับคนร่วมสมัย ก็ไม่วายที่จะแพร่งพรายออกมา^๑

ดังนั้นเราพอจะจัดแบ่งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการเมือง ออก
อย่างกว้าง ๆ ได้เป็น ๓ ลักษณะหรือ ๓ ระดับ^๒ คือ

๑. การสนองอารมณ์ส่วนตัวและสะท้อนภาพสังคมโดยไม่เจตนา
๒. การเสนอภาพสังคมและการเมืองโดยเจตนา
๓. การแสดงแนวความคิดทางการเมืองโดยตรง ซึ่งอาจเป็นการสนับสนุนเพื่อ
รักษาอุดมการณ์หรือสถานการณ์ทางการเมืองแบบเดิม หรือการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลง
ไปสู่อุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ที่ผู้เขียนเห็นว่าดีกว่า ชั้นนี้จัดเป็นพันธกิจระดับสูงสุดของ
วรรณกรรมที่มีต่อการเมือง

ในวรรณกรรมประเภทที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองโดยตรงนั้น ม.ล. บุญเหลือ
เทพยสุวรรณ ได้กล่าวว่ามี ๒ ลักษณะหรือ ๒ ชนิดคือ " ชนิดหนึ่งเป็นหนังสือหรือบทความ
แสดงทัศนะทางการเมืองโดยตรง อีกชนิดหนึ่งอาศัยบรรเทิงคดีหรือกวีนิพนธ์เป็นพาหะแสดง
ทัศนะทางการเมือง " ^๓ และอีกตอนหนึ่งท่านได้กล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมทั้งสองรูปแบบ
นี้ไว้ว่า " วรรณกรรมทางการเมือง จะเป็นชนิดบรรเทิงคดีหรือชนิดที่เขียนเรื่องการเมือง
ตรง ควรแสดงหลักการ ทฤษฎี หรือทัศนะ ไม่ควรเขียนเพื่อบริภาษนักการเมืองฝ่ายอื่น
เป็นส่วนบุคคล วรรณกรรมชนิดนั้นจะไม่มีคุณค่า จะเรียกร้องความสนใจอยู่ในระยะสั้น
เท่านั้น " ^๔

วรรณกรรมและการเมืองต่างก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน โดยทั่วไปแล้วการเมืองมักจะมี

^๑วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า ๑๔๔

^๒ปรับปรุงจาก ชลธิรา กลัคคอยู่ สองไทย บทนำเสนอ

^๓ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ " วรรณกรรมการเมือง " ภาษาและหนังสือ

ฉบับที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๑๕ หน้า ๑๐๔

^๔น.ก.

อิทธิพลต่อวรรณกรรม แต่บางครั้งวรรณกรรมก็มีอิทธิพลต่อการเมืองถึงขั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพของสังคมและการเมืองในสังคมนั้น ๆ ค่าย เช่นในสังคมไทย จากวิวัฒนาการของวรรณกรรม ชี้ให้เห็นว่า การเมืองมีอิทธิพลเหนือวรรณกรรมตลอดมา แต่ในต่างประเทศบางประเทศ เราจะเห็นว่าวรรณกรรมมีอิทธิพลต่อการเมืองอย่างไร เช่น ในประเทศอังกฤษ ชาร์ลส์ ดิกเก็นส์ (Charles Dickens) ได้เขียนหนังสือเร้าความรู้สึกของคนร่วมยุค โดยการเปิดเผยความอยุติธรรมและความโหดร้ายของสังคม วรรณกรรมของเขามีอิทธิพลก่อให้เกิดการปฏิรูปสังคมในสมัยพระนางเจ้าวิกตอเรีย ในประเทศฝรั่งเศส วรรณกรรมของรุสโซ และวอลแตร์ มีอิทธิพลถึงกับก่อให้เกิดการปฏิวัติในฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ และในสหรัฐอเมริกา วรรณกรรมของ แฮเรียท บีเชอร์สโตว์ (Harriet Beecher Stowe) เรื่อง "กระท่อมของลุงทอม" มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเลิกทาสในอเมริกา^๑ .

สำหรับในประเทศไทย นับได้ว่ายังไม่มีวรรณกรรมเรื่องใดที่จะมีอิทธิพลต่อการเมืองถึงกับก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือปฏิรูปสังคมอย่างในต่างประเทศ ในทางตรงกันข้าม ในสังคมไทยโดยส่วนใหญ่แล้ว การเมืองจะมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมเรื่อยมา นับแต่สมัยที่มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก สมบูรณาญาสิทธิราช จนกระทั่งถึงสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นประชาธิปไตยในระยะต้น ๆ เราจะเห็นว่าวรรณกรรมหรือวรรณคดีไทยในช่วงนี้ คือตั้งแต่ช่วงสมัยกรุงสุโขทัยถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานที่สุดสำหรับโลกวรรณกรรมไทย เรามีวรรณกรรมเป็นจำนวนมากและมีเนื้อหาเกือบทุกประเภททั้ง ความรัก การสงคราม ศาสนา สดุดี สุกฤษิต ฯลฯ แต่จะหาวรรณกรรมที่คัดค้านระบอบการเมืองการปกครอง หรือเสนอแนวคิดเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของสังคมโดยตรงแทบไม่ได้เลย กุหลาบ มลลิกะมาส ได้กล่าวถึงลักษณะเนื้อหาของวรรณกรรมไทยในช่วงนี้ไว้ว่า " เรื่องเกี่ยวกับการเมือง การล้อเลียน ประชดสังคม เกือบไม่มีเลย

พรากจากหญิงรัก ความโกรธเคืองระหว่างศัตรูที่ชิงอำนาจหรือชิงรัก ความพยายาม
เมื่อถูกปองร้าย*

กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้กล่าวไว้ว่า "วรรณกรรมในอดีตของไทยเป็นวรรณคดี
เพื่ออารมณ์ มากกว่าที่จะเป็นวรรณกรรมเพื่อปัญญา ผู้แต่งเจตนาแสดงศิลปะของการ
เรียบเรียงถ้อยคำมากกว่าจะแสดงแง่คิด หรือปัญญาความรู้ใด แม้แต่หนังสือทางศาสนาที่
ดำเนินความแนวนั้น"๒ ค้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า

กวีไทยจึงเน้นงานงามในการตกแต่งถ้อยคำให้ไพเราะด้วยเสียง และให้ซาบซึ้งใจด้วย
ความหมาย ส่วนเนื้อเรื่องและแนวความคิดอื่น ๆ มีความสำคัญเป็นอันดับรองลงไป กวี
ในสมัยก่อนไม่ต้องการเน้นแง่คิดหรือปรัชญา ความแปลกใหม่ หรือการปรับปรุงวิพากษ์
วิจารณ์สังคมหรือบุคคลใด แต่จะพยายามใช้ความสามารถในการเรียบเรียงถ้อยคำ มี
กวีโวหารมีลีลาจังหวะ และเน้นงานงามของการเรียบเรียงให้ไพเราะ ข้อนี้เป็นหลัก
ประจำใจของกวี"

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ก็ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันอีกว่า "กวีของเรามี
ความยินดีคิดแยกไปจากกวีของชาวต่างประเทศโดยมาก คือเรามุ่งเอาความไพเราะของ
การประพันธ์ ซึ่งเกิดจากการเล่นคำ เล่นอักษรเป็นใหญ่"๔

เมื่อ "สุนทรียะ" เป็นอุดมคติสูงสุดเช่นนี้ วรรณคดีไทยในช่วงนี้ จึงออกมาใน
ลักษณะที่ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ กล่าวว่า "วรรณคดีไทยและโลกหนังสือของไทยไม่
นิยมที่จะเสนอความซึ้งลึกซึ้งเหว ความยากจนคนแค่น ความเดือดร้อนที่เกี่ยวกับการครองชีพ

*ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดีไทย หน้า ๑๐๒

๒กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณกรรมไทย หน้า ๑๔๔

๓ค. หน้า ๑๔๗

๔วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า ๒๓

ความสามะเลเทเมา และความเลื่อมทรมทั้งในค่านสังคมและส่วนตัวซึ่งอาจารย์เรียกว่า
 ค่านไม่พึงอภิมยของชีวิต "๑

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าวรรณกรรมหรือวรรณคดีไทยในช่วงดังกล่าวนี้ จะเน้นกัน
 ที่ " สุนทรียะ " เป็นสำคัญ กวีไม่มีเจตนาที่จะแสดงความคิดเห็นทางการเมืองโดยตรง
 แต่ถาเราศึกษาวรรณคดีแต่ละยุคให้ถี่แล้วจะเห็นว่า วรรณกรรมเหล่านั้นก็หนีไม่พ้นความ
 สัมพันธ์กับการเมืองอยู่นั่นเอง เราพอจะสรุปได้อย่างกว้าง ๆ ว่า ลักษณะความสัมพันธ์
 ระหว่างวรรณกรรมกับการเมืองในช่วงนี้ จะออกมาในลักษณะของการสะท้อนภาพสังคม
 การเมือง และการแฝงเจตจำนงทางการเมืองของชนชั้นปกครองในยุคนั้น ๆ ในสมัย
 สุนทรียะ เริ่มแต่ " หลักศิลาจารึก " ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งถือกันว่าเป็น
 วรรณกรรมชิ้นแรกของไทย ก็ได้สะท้อนภาพสังคม การเมือง การปกครองในสมัยนั้นให้เรา
 เห็น ดังที่ สิทธา พิณภูวกล^๒ ได้กล่าวถึงคุณค่าของวรรณกรรมชิ้นนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า
 นอกจากจะมีคุณค่าทางภาษาแล้ว ยังให้ความรู้ค่านกฎหมายและการปกครองอีกด้วย หรือ
 " ไตรภูมิพระร่วง " ซึ่งเป็นวรรณคดีในสมัยเดียวกัน ก็แฝงเจตจำนงทางการเมืองของ
 ชนชั้นปกครอง ดังที่ ชลธิรา กลัค้อยู่ ได้ศึกษาวิเคราะห์ " ไตรภูมิพระร่วง : ราก
 ฐานของอุดมการณ์การเมืองไทย " โดยกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า " ไตรภูมิพระร่วง " นอกจาก
 จะเป็นวรรณคดีศาสนาซึ่งเป็นรากฐานความเชื่อของคนไทยส่วนมากแล้ว ยังเป็นวรรณคดี
 การเมืองที่เป็นรากฐานของอุดมการณ์การเมืองไทย มีอิทธิพลครอบงำชีวิตจิตใจของคนไทย
 ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด สืบทอดมาอย่างแน่นหนามั่นคงจนกระทั่งถึงปัจจุบัน "๓ หรือ
 แม้แต่วรรณกรรมที่เป็นคำสอนหรือสุภาษิต ก็ยังไม่วายที่จะสะท้อนภาพของระบบการเมือง

๑วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า ๕๒ - ๕๓

๒สิทธา พิณภูวกล วรรณกรรมสุนทรียะ หน้า ๓๔ - ๔๑

๓ชลธิรา กลัค้อยู่ วรรณคดีปวงชน หน้า ๒๓

ให้เห็น ดังที่ สิทธา พินิจวาทล ไก่กล่าวถึงคำสอนใน " นางนพมาศ " ไว้ว่า

คำสั่งสอนที่น่าสนใจและมีคุณค่า คือการหยั่งใจคน (กษัตริย์) และการเรียนรู้ถึงอุปนิสัยของเจ้านาย แล้วประพจน์ให้สอดคล้อง เช่นกล่าวว่า " อย่าเกลียดคร้านในราชกิจการทั้งปวง ย่อมสอคล้องมัญญาหยังคุณพระราชาธณาสัย แล้วจงประพจน์ตามน้ำพระทัยให้ทุกสิ่ง อย่าเอาแต่ใจตัวเป็นประมาณ ... อย่ากลัวคนมีบุญมากกว่าเกรงเจ้า "๑

เราจะเห็นได้ชัดว่าเนื้อหาส่วนหนึ่งในหนังสือนี้ มีคำสอนในค่านิยมภักดีหรือความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ถึงขั้นที่ว่า " อย่ากลัวคนมีบุญมากกว่าเกรงเจ้า "

ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการเมืองยังคงมีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยกรุงสุโขทัย ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มี " ลิลิตโองการแช่งน้ำ " เป็นวรรณคดีชิ้นแรก วรรณคดีชิ้นนี้แต่งขึ้นเพื่อใช้อ่านหรือสวดในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจา คือพิธีสาบานตัวของเหล่าอำมาตย์ เสนา ข้าราชการ ว่าจะจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ นับได้ว่าเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นเพื่อผลทางการเมืองโดยตรงและกล่าวไว้ว่า " ลิลิตโองการแช่งน้ำ สนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ "๒ วรรณคดีอีกประเภทหนึ่งที่มีอยู่มากและแฝงให้เห็นเจตจำนงเช่นเดียวกันนี้ คือวรรณกรรมประเภทสุคดี เช่น ลิลิตยวนพ่าย โคลงสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นต้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า มีวรรณกรรมแปลเกิดขึ้น และเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย วรรณกรรมแปลที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีเนื้อหาจะเป็นเรื่องของคารมทัพจับศึก หรือการใช้กลยุทธ์ทางการเมือง เช่น สามก๊ก ราชาริราช สมพันธ์ เลอะพันธุ ไก่กล่าวไว้ว่า

๑ สิทธา พินิจวาทล วรรณกรรมสุโขทัย หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘

๒ ชลธิรา กลัดอยู่ ส่องไทย บทนำเสนอ

การแปลงศาวดารจีนได้เริ่มต้นในรัชกาลที่ ๑ และเป็นงานที่ทำจริงจังในระบิ
ราชสำนัก อาจจะเป็นเพราะพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเผยแพร่กลยุทธ
และไหวพริบทางการทหาร ต้องการสร้างวรรณกรรมพงศาวดารจีนให้เป็นตำราพิชัย
สงครามทันกับความจำเป็นสำหรับการทัพกับพม่า ซึ่งกำลังขับเคี่ยวกันในขณะนั้น*

เราจะเห็นว่าวรรณกรรมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถึงแม้จะ
เน้นเรื่องความงาม ความไพเราะ เป็นสำคัญก็จริง แต่ก็ยังส่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับ
การเมืองมาทุกยุคทุกสมัย ลักษณะเด่นของความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการเมืองใน
ช่วงนี้ กล่าวได้ว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว วรรณคดีจะไม่เสนอความคิดทางการเมืองโดยตรง
เพียงแต่จะสะท้อนภาพหรือแฝงความคิดทางการเมืองเอาไว้ และความคิดทางการเมืองที่
แฝงอยู่นั้น หากใช้ความคิดเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงระบบสังคมและระบบการเมืองแบบเดิมไม่
แต่เป็นความคิดหรือเจตจำนงของผู้มีอำนาจทางการเมือง ที่เป็นไปเพื่อเสริมสร้างฐานอำนาจ
ทางการเมืองแก่ตนเอง

มาถึงช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญา
สิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย คือในราชวรมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ช่วงนี้เป็นช่วง
ที่ชาติทางตะวันตก เข้ามามีอิทธิพลในการเมืองไทยเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านการเมืองและ
วรรณกรรม ความคิดแต่เดิมที่ว่า อำนาจทางการเมืองมาจากพระมหากษัตริย์แต่เพียง
พระองค์เดียว และชนชั้นปกครองเป็นเพียงกลุ่มบุคคลในราชสำนักเท่านั้น ก็ค่อย ๆ คลาย
ตัวลง ความคิดเรื่องประชาธิปไตยกำลังเข้ามาแทนที่สามัญชนเริ่มมีการศึกษาและเริ่ม
มีความสำนึกทางการเมืองมากขึ้น เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไปเช่นนี้ วรรณกรรมก็ย่อมเปลี่ยน
ตามไปด้วยเป็นธรรมชาติ เสริมจิตร สิงหนเสนี กล่าวว่า " วิวัฒนาการของวรรณคดี
มีผลมาจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม ลัทธิการเมือง ศาสนา ความเชื่อ

เมื่อสภาพแวดล้อมเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป ก็จะมีผลให้วรรณคดีเปลี่ยนแปลงไปด้วย " ดังนั้นวรรณกรรมในช่วงนี้จึงมีลักษณะแตกต่างจากวรรณกรรมที่กล่าวถึงในช่วงแรกอย่างเห็นได้ชัดทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา เทคนิคการแสดงออก สมัยนี้ประชาชนเริ่มมีการศึกษาขึ้น วรรณกรรมจึงเริ่มขยายตัวจากวังออกไปสู่ประชาชน สามัญชนเริ่มแสดงความคิดเห็นต่อความเป็นไปในสังคมและการเมืองการปกครองของตน จึงเป็นสมัยที่ปรากฏวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองโดยตรง โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งถือว่าเป็นสมัยของการปฏิรูปสังคม ได้มีปราชญ์สามัญชนที่สำคัญขึ้นมาคนหนึ่งคือ " เทียนวรรณ " หรือ " ต.ว.ส. วัฒนาโก " นับเป็นปราชญ์สามัญชนคนแรกที่ได้วิพากษ์วิจารณ์การเมืองสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชไว้อย่างตรงไปตรงมา ชัดเจน และมีเหตุผลยิ่ง พร้อมทั้งเสนอแนวคิดในการพัฒนาสังคมและการเมืองไว้มากมายเหลือประจักษ์ นับว่าเป็นการอาจหาญอย่างยิ่งสำหรับการกระทำเช่นนั้นในสังคมขณะนั้น แต่ในที่สุดเขาก็หาได้รอค้นจากภัยทางการเมืองและกฎหมายในขณะนั้นไปไม่ได้ เขาจึงถูกจำคุกอยู่เป็นเวลาช้านาน แต่อุดมการณ์ทางการเมืองของเขาหาได้ถูกจ้องจำไปด้วยไม่ ขณะอยู่ในคุกเขายังคงเขียนหนังสืออยู่ตลอดเวลา เมื่อพ้นโทษแล้วเขาจึงได้รวบรวมข้อเขียนทยอยออกมาพิมพ์เป็นหนังสือพิมพ์ซึ่งเขาให้ชื่อว่า " ตูลวิภาคพจนกิจ " และ " ศิริพจนภาค " นอกจากนั้นก็ยังมีเรื่องหรือความคิดที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์อื่น ๆ อีก ซึ่งนับว่าเป็นวรรณกรรมที่น่าสนใจยิ่ง

ในช่วงเดียวกันนี้ หลังจากสมัยของเทียนวรรณแล้ว ได้มีวรรณกรรมการเมืองปรากฏขึ้นอีกหลายเรื่อง เช่นบทความทางการเมืองเรื่อง " มนุษยภาพ " ของกุหลาบสายประสิทธิ์ " ชีวิตประเทศ " ของศรทอง (พระยาศรราชพิพัฒน์) โคลงกลอนทางการเมืองของครูเทพ ตลอดจนบทความวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมืองต่าง ๆ จากหนังสือพิมพ์ ข้อเขียนทางการเมืองเหล่านี้ส่วนมากแสดงออกมาในลักษณะของความไม่พอใจต่อการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และเสนอเรียกร้องให้มีการปกครอง

ระบอบประชาธิปไตย แต่นักเขียนบางคนก็ต้องถูกภัยทางการเมืองคุกคามเช่นเดียวกัน
 ดังเช่น บทความเรื่อง "มนุษยภาพ" ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ มีผลรุนแรงถึง
 ชันลามโซ่แทนพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๔^๑ เรากล่าวได้อย่างกว้าง ๆ ว่า ความสัมพันธ์
 ระหว่างวรรณกรรมกับการเมืองในช่วงนี้เป็นไปในลักษณะที่ว่า วรรณกรรมเริ่มแสดงความ
 คิดเห็นทางการเมืองโดยตรง และการเมืองมีอิทธิพลในการสะกิดก้นวรรณกรรมที่แสดง
 ความคิดให้มีการปรับปรุงแก้ไขกลไกทางการเมืองในขณะนั้น

หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. ๒๔๗๕
 แล้ว เป็นสมัยที่อำนาจของนักศรัทธาต่างไปจากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชมาก ดังที่ กมล
 สมวิเชียร กล่าวว่า "นับแต่สมัยสุโขทัยถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ในยุครัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์เป็นที่มาแห่งเดียวของอำนาจ ภายหลังการเปลี่ยน
 แปลงการปกครอง ๒๔๗๕ พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นสถาบันหลักในระบบการเมืองการปกครอง
 ของไทย หากแต่ที่มาของอำนาจถือว่ามาจากประชาชน"^๒ แต่อย่างไรก็ตามโดย
 สภาพที่แท้จริงแล้ว รูปการณ์หาได้เป็นไปเช่นนั้นไม่ ดังที่ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ ไก่
 กล่าวไว้ว่า

การเปลี่ยนแปลงก็เป็นแค่การเปลี่ยนแปลงเพียงในรูปแบบเท่านั้น หากใช้การ
 เปลี่ยนแปลงที่อำนาจในการปกครองประเทศได้ขยายไปสู่มหาชนตามระบอบประชาธิปไตย
 ที่แท้จริงไม่ ... บรรดาผู้นำในการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นกล่าวได้ว่า เป็นเพียง
 บุคคลกลุ่มเดียวที่ไม่ได้เป็นตัวแทนกลุ่มของสังคมส่วนใหญ่ บุคคลกลุ่มเล็กนี้ ตาม
 สภาพข้อเท็จจริงเป็นบุคคลที่อยู่ในกรอบของการปกครองในรูปเดิม ... การปกครองใน
 ครั้งนั้น จึงเป็นแค่เพียงการเปลี่ยนมือของอำนาจการปกครองของบุคคลหนึ่งหรือคณะ

^๑ เสถียร จันทิมาธร คนเขียนหนังสือ หน้า ๓๘

^๒ กมล สมวิเชียร พัฒนาการเมืองไทย หน้า ๓๗

บุคคลหนึ่งไปสู่บุคคลหนึ่งหรือคณะบุคคลหนึ่งเท่านั้น หาใช่การเปลี่ยนมือไปสู่บุคคลกลุ่มใหญ่ของประเทศไม่*

เมื่อสภาพที่แท้จริงของการเมืองเป็นเช่นนี้ อิทธิพลของการเมืองที่มีต่อวรรณกรรมก็ยิ่งร้ายแรงกว่าในสมัยที่เคยมีมาเสียอีก วรรณกรรมที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองถูกสะกดกันอย่างเต็มที่ เช่นในสมัยรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้มีการกำหนดให้มีการตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ ในรัฐบาลสมัยต่อ ๆ มา ความรุนแรงก็ยิ่งมีมากขึ้นถึงขั้นนักเขียนบางคนถูกฆ่าและถูกจับ เช่นมีการลอบยิงนายอารีย์ ลีวีระ นักหนังสือพิมพ์ และมีการจับกุมนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ครั้งใหญ่ในข้อหา " กบฏสันติภาพ " ใน พ.ศ. ๒๔๘๗ มีนายกุลหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) เป็นหัวหน้าคณะ^๒

ในสมัยปัจจุบันนับตั้งแต่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๒ เป็นต้นมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมัยของการปฏิรูปสังคมและการเมืองไทยครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง นับได้ว่าเป็นสมัยที่วรรณกรรมปลดจากการถูกภัยทางการเมืองคุกคามมากที่สุด (เมื่อเทียบกับสมัยก่อน ๆ มา) * ปรากฏการณ์ทางวรรณกรรมที่สำคัญในสมัยนี้ คือการเกิดคติทางศิลปะขึ้นสองฝ่าย คือศิลปะเพื่อชีวิต และศิลปะเพื่อศิลปะ ความจริงแล้วคติทั้งสองนี้ได้เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้ว แต่ความสนใจและความขัดแย้งอย่างรุนแรงมาปรากฏเด่นชัดในสมัยนี้ คติศิลปะเพื่อศิลปะเป็นฝ่ายที่ถูกโจมตีอย่างหนัก ในค่านิยมวรรณกรรมนั้น ผู้โจมตีมักจะยกเอาวรรณคดีเก่า ๆ โดยเฉพาะวรรณคดีในช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มาเป็นเป้าของการโจมตี โดยพยายามกล่าวหาว่าเป็นวรรณกรรมที่มอมเมาประชาชน ถึงขนาดจะให้มีการเผาวรรณคดีขึ้น**

* เกียรติชัย พงศ์พานิชย์ ปฏิวัติ ๒๔๓๕ บทนำ

๒ สุชาติ สวัสดิ์ศรี " แนวคิดของนักเขียนวรรณกรรมไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ "

๒๔๔๔ ปัจจุบัน " วรรณกรรมไทยปัจจุบัน " หน้า ๓๑

* ขณะเขียนความตอนนี้อยู่ในระยะต้นมี พ.ศ. ๒๕๑๔

** ในที่นี้กล่าวตามการณที่ปรากฏ ไม่ได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนหรือคัดค้าน การทำเช่นนั้นต้องให้เหตุผลและค้นคว้าอ้างอิงมากกว่านี้ และไม่มี ความจำเป็นต้องทำเช่นนั้นในที่นี้ด้วย

และในขณะเดียวกัน ในทางตรงกันข้าม ศิลปะเพื่อชีวิตก็ได้รับความนิยมอย่างสูง โดยเฉพาะจากคนรุ่นใหม่บางคนบางกลุ่ม ถึงกับนำความคิดของคตินี้มากำหนดเป็นจรรยาบรรณของนักเขียนไปเลยก็เคย ดังเช่นที่ วิทยากร เชียงกูล นักเขียนนักวิจารณ์รุ่นใหม่ ผู้หนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

สิ่งที่น่าจะเป็นจรรยาบรรณของนักเขียนคือ การเขียนถึงสิ่งต่าง ๆ อย่างที่เป็นจริง - ถูกต้อง เสนอแนวทางที่ยุติธรรม ความคิดก้าวหน้า แสวงหาการเปลี่ยนแปลงที่ดีงามต่อต้านความอยุติธรรม ความชั่วร้าย) ความโง่เขลาเบาปัญญา อคติต่าง ๆ ถ้านักเขียนปราศจากจรรยาบรรณเสียแล้ว นักเขียนก็จะเป็นเพียงพ่อค้าแม่ค้าขายตัวหนังสือมากกว่าที่จะเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจ

วรรณกรรมที่มีลักษณะเนื้อหาเช่นนี้เราอาจเรียกไปต่าง ๆ กันว่า วรรณกรรมเพื่อชีวิตบ้าง วรรณกรรมก้าวหน้าบ้าง วรรณกรรมการเมืองบ้าง ชัยอนันต์ และชัยสิริ สมุทวนิช กล่าวไว้ว่า

ไม่ว่าเราจะเรียกชื่อเขียนที่ปรากฏในรูปของบทกวี เรื่องสั้น หรือนวนิยายว่า วรรณกรรมการเมือง วรรณกรรมเพื่อชีวิต หรือวรรณกรรมก้าวหน้าประการใดก็ตาม ลักษณะของงานเขียนดังกล่าวก็มีความแตกต่างไปจากบทกวี และนวนิยายที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ตามท้องตลาดอย่างเห็นได้ชัด วรรณกรรมเพื่อชีวิตเป็นเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว จะเป็นทางค้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคมก็ได้ แต่จุดสำคัญที่นักเขียนต้องการจะถ่ายทอดออกไปสู่ผู้อ่านได้แก่ ความคิดที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพอันเลวร้ายในสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม^๒

“วิทยากร เชียงกูล “ทำไมนักเขียนจึงต้องรับผิดชอบต่อสังคม” ปากไก่
ฉบับวรรณกรรมวิพากษ์ หน้า ๑๔๔

^๒ชัยอนันต์ และชัยสิริ สมุทวนิช “วรรณกรรมการเมืองของไทย”
สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๑๑ (๗) กรกฎาคม ๒๕๑๖ หน้า ๗๔

เมื่อความคิดและความนิยมเป็นเช่นนี้ จึงทำให้นักเขียนในสมัยนี้หันมาเขียนเรื่องเกี่ยวกับการเมือง หรือแทรกแนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงสภาพชีวิตและสังคมกันมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ได้มีการหันกลับไปสนใจชีวิตของนักเขียนที่มีผลงานในแนววรรณกรรมการเมืองหรือวรรณกรรมเพื่อชีวิตกันมากขึ้นด้วย ทั้งมีการนำเอาวรรณกรรมของบุคคลเหล่านั้นมาเผยแพร่และศึกษาวิเคราะห์กันอย่างจริงจัง เช่นการศึกษาชีวิตและวรรณกรรมของ จิตร ภูมิศักดิ์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นต้น

ในฐานะที่ " เทียนวรรณ " เป็นสามัญชนผู้สร้างวรรณกรรมในลักษณะของบทความ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมการเมืองในสมัยของเขาอย่างตรงไปตรงมา มีเหตุผล และมีระเบียบแบบแผนเป็นคนแรก ประกอบกับในปัจจุบันผู้คนมีความตื่นตัวสนใจในทางการเมืองกันมากขึ้น อีกทั้งยังไม่มีมีการนำเอาแนวความคิดทางการเมืองของเขามาศึกษาวิเคราะห์กันอย่างจริงจัง ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาวิเคราะห์เรื่อง " วรรณกรรมการเมืองของ เทียนวรรณ "

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

๑. เพื่อศึกษาประวัติชีวิตและลักษณะวรรณกรรมโดยทั่วไปของ เทียนวรรณ
๒. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมการเมืองของ เทียนวรรณ
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของ เทียนวรรณที่ปรากฏในวรรณกรรม ตลอดจนศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดทางการเมืองของ เทียนวรรณกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระยะต่อมา
๔. เพื่อสนับสนุนให้มีการศึกษาและค้นคว้างานของ เทียนวรรณในแง่อื่น ๆ อีกต่อไป

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

๑. เป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับชีวิตและวรรณกรรมของ เทียนวรรณให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้น

๒. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะทำให้เข้าใจถึงสภาพของสังคมและการเมืองในสมัยนั้นได้ดียิ่งขึ้น

๓. ผลของการศึกษาค้นคว้า สามารถนำไปใช้เป็นเอกสารอ้างอิงในการศึกษาได้ โดยเฉพาะในการศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และแนวความคิดทางการเมืองของไทย

๔. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาวรรณกรรมและแนวความคิดทางการเมืองทั่วไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

๑. ในการศึกษาครั้งนี้ถือว่า วรรณกรรมของเทียนวรรณได้เขียนขึ้นตามวันเวลาที่ปรากฏในฉบับตีพิมพ์ ถึงแม้ว่าจะมีวรรณกรรมบางชิ้นบางเรื่องที่เทียนวรรณอ้างว่าได้เขียนไว้ก่อนหน้านี้ นอกจากว่าวรรณกรรมชิ้นนั้นเรื่องนั้นจะปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับวันเวลาที่เขียนเป็นที่แน่ชัด จึงจะถือเอาตามที่ปรากฏนั้น ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการที่จะเปรียบเทียบ ตีความกับเหตุการณ์อื่น ๆ ที่สำคัญบางเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์

๒. ในการศึกษาครั้งนี้ เมื่อมีการนำข้อมูล คืองานเขียนของเทียนวรรณมาประกอบ หรืออ้างอิงสนับสนุนแนวความคิดวิเคราะห์ ผู้วิจัยจะคงรูปตามอักขรวิธีแบบเดิมของเทียนวรรณไว้

๓. ผู้วิจัยถือว่า ข้อเขียนใด ๆ ที่บุคคลใดเขียนถึงเทียนวรรณทั้งในคำนิพนธ์และวรรณกรรม ย่อมเป็นทัศนะและเหตุผลส่วนตัวของบุคคลนั้น ไม่ใช่ข้อยุติทางวิชาการอันจะต้องถือเป็นแบบแผนในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าจะกระทำกับวรรณกรรมของเทียนวรรณเท่าที่ปรากฏและมีการ

นิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรม หมายถึง งานเขียนทั่วไปของเพี้ยนวรรณทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง

การเมือง คำว่า "การเมือง" ได้เริ่มใช้กันมาตั้งแต่สมัยอาริสโตเติล แม้ในปัจจุบันนี้ ก็ยังเข้าใจคำนี้กันไปต่าง ๆ นานา คำว่า "การเมือง" มีความหมายกว้างขวางมาก นับตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับประชาชน นักการเมืองกับนักการเมือง และประชาชนกับประชาชน^๑ แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมทุกอย่างในสังคมมนุษย์ ไม่อาจจัดได้ว่าเป็น "การเมือง" ไปเสียทั้งหมด ความรัก ความสัมพันธ์ทางครอบครัว เหล่านี้ไม่อาจเป็นกิจกรรมทางการเมืองไปได้เลย^๒ ดังนั้นในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้จึงขอนิยามความหมายของการเมืองไว้ว่า

การเมือง หมายถึง "พฤติกรรมหรือกิจกรรมที่มีผลกระทบกระเทือนต่อสาธารณชนหรือคนหมู่มาก คือเกี่ยวข้องกับระดับที่กว้างหรือสูงกว่าระดับกลุ่มเพื่อนฝูงหรือภายในวงศ์เครือญาติ"^๓

วรรณกรรมการเมือง หมายถึง วรรณกรรมที่ผู้เขียนมีเจตนาที่จะชี้แนะสภาพบางสิ่งบางอย่างในสังคม ทั้งสภาพที่พึงปรารถนา และ/หรือสภาพที่ไม่พึงปรารถนา เพื่อให้ผู้อ่านเห็นและมีความรู้สึกร่วมกับตน ซึ่งจะนำไปสู่การกระทำในทางที่คงไว้ และ/หรือเปลี่ยนแปลงสภาพบางสิ่งบางอย่างในสังคมนั้นไปสู่สังคมใหม่ตามที่เขาต้องการ

ดังนั้น "วรรณกรรมการเมือง" จึงไม่จำเป็นต้องเป็นวรรณกรรมที่มุ่งหวังจะเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปสังคมเก่าไปสู่สังคมใหม่เท่านั้น แต่รวมไปถึงวรรณกรรมที่สนับสนุนหรือเสริมสร้างค่านิยมบางสิ่งบางอย่างในสังคมเดิมด้วย แต่อย่างไรก็ตามวรรณกรรมการเมืองโดยส่วนมากแล้วจะออกมาในลักษณะแรก ก็คือชี้ให้เห็นข้อบกพร่องในสังคมการเมืองและเสนอข้อแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมใหม่ที่เห็นว่าเป็นดีกว่า

กระมล ทองธรรมชาติ "การเมืองคืออะไร" วารสารสังคมศาสตร์

๕ (๓) กรกฎาคม ๒๕๑๕ หน้า ๑๑๐

^๑ชัยอนันต์ สมุทวณิช ลัทธิการเมือง หน้า ๑๕

^๒บรรพต วีระชัย และ สุขุม นวลสกุล รัฐศาสตร์ทั่วไป หน้า ๔๕๔

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ใช้วิธีวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) และเสนอรายงานแบบพรรณาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือวรรณกรรมของเทียนวรรณเท่าที่ปรากฏและมีการเผยแพร่

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือหนังสือ เอกสารต่าง ๆ ตลอดจนบทความจากวารสารซึ่งมีเนื้อหาความรู้สัมพันธ์กับเรื่องที่วิจัย

แหล่งของการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ คือ

๑. หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
๒. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
๓. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
๔. หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๕. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า

๑. วรรณกรรมของเทียนวรรณมีคุณค่าในด้านความคิดมากกว่าอารมณ์หรือคำทางสุนทรียะ
๒. วรรณกรรมของเทียนวรรณสะท้อนให้เห็นถึงชีวิต บุคลิกภาพ แนวความคิดทางการเมือง ตลอดจนสภาพของสังคมการเมืองในสมัยนั้น
๓. แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณเป็นแนวความคิดที่มุ่งสู่อุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตย
๔. แนวความคิดเกี่ยวกับสังคมและการเมืองของเทียนวรรณหลายสิ่งหลายอย่างมีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสมัยต่อมา

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

ข้อเขียนเกี่ยวกับชีวิตและวรรณกรรมของเทียนวรรณที่ปรากฏออกมาเป็นรูปเล่ม โดยตรงยังมีอยู่น้อยมาก ส่วนมากจะออกมาในลักษณะของบทความหรือบทวิจารณ์สั้น ๆ ซึ่งมักจะปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์และวารสารต่าง ๆ แต่ก็มีอยู่ไม่มากนัก เช่นเดียวกัน ข้อเขียนทั้งสองลักษณะกล่าวได้ว่า ยังไม่มีการวิเคราะห์หรือวิจัยชีวิตและงานเขียนของ เทียนวรรณอย่างจริงจัง ส่วนมากจะเป็นการเสนอประวัติสั้น ๆ และคัดเลือกวรรณกรรม บางเรื่องบางตอนของเขามาแสดงไว้เป็นตัวอย่าง ซึ่งอาจมีการวิจารณ์อยู่บ้างเล็กน้อย ในบางตอน ข้อเขียนเกี่ยวกับเทียนวรรณที่เป็นรูปเล่มหนังสือเท่าที่รู้จักกันคือของ สงบ สุริยินทร์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ส่วนที่เขียนในรูปของบทความหรือบทวิจารณ์สั้น ๆ มีอยู่หลายคน เช่นข้อเขียนของ ส. ธรรมยศ เปลื้อง ณ นคร กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นต้น ต่อไปนี้จะนำข้อเขียนเหล่านี้บางชิ้น มากล่าวถึง โดยสังเขปสาระสำคัญหรือคัดตอนข้อความบางตอนมาแสดงไว้ดังนี้

สงบ สุริยินทร์ เขียน เทียนวรรณ กล่าวถึงประวัติชีวิตและวรรณกรรม ของเทียนวรรณ ในด้านประวัติชีวิตได้กล่าวไว้มากพอสมควร ในด้านวรรณกรรมยังไม่ มีการศึกษาวิเคราะห์อย่างมีแบบแผน เพียงแต่เป็นการคัดเลือกเอาวรรณกรรมบางเรื่อง บางตอนมาแสดงไว้ มีคำวิจารณ์ประกอบอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ในตอนต้น ๆ ของหนังสือ เล่มนี้มีบทวิจารณ์เกี่ยวกับเทียนวรรณของบุคคลต่าง ๆ อยู่หลายคน ส่วนมากเป็นบทวิจารณ์ สั้น ๆ คือบทวิจารณ์ของ ส. ธรรมยศ เปลื้อง ณ นคร น้อย อินทนนท์ และ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งจะได้นำความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ ที่มีต่อเทียนวรรณมา กล่าวไว้ดังนี้

ส. ธรรมยศ ดูเหมือนจะเป็นคนแรกที่ได้เขียนวิจารณ์เกี่ยวกับเทียนวรรณไว้ โดยเริ่มเขียนลงในหนังสือพิมพ์รายวันและรายักษ์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐ (ในสยามนิกร) แต่ข้อเขียนส่วนมากเป็นบทสั้น ๆ ในข้อเขียนตอนหนึ่งซึ่งเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ชื่อว่า " วิจารณ์ชีวิตและงานของเทียนวรรณ " เขาได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า " เทียนวรรณเป็นนักศึกษาที่แท้จริง เป็นคนเอาเรื่อง เป็นคนทั้งพูดทั้งทำ และได้

แสดงความคิดเห็นเพื่อชาติประเทศอย่างลึกซึ้งแกร่งกล้ายิ่งกว่าชาวไทยผู้ใดตั้งแตกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา " อีกตอนหนึ่งผู้เขียนได้กล่าวไว้ว่า " เทียนวรรณเป็นนักปฏิรูปสังคมอย่างแรงถึงขั้นเป็นนักปฏิวัติเค้าโครงร่าง "

เปลื้อง ณ นคร กล่าวถึงเทียนวรรณไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ (ปรากฏในหนังสือ เทียนวรรณ เช่นเดียวกัน) ความตอนหนึ่งว่า " ต.ว.ส. วรรณโก นั้นเป็นทั้งนักเขียนและนักการเมือง เขาได้ใช้บทประพันธ์เป็นเครื่องมือแสดงอุดมคติของเขานับได้ว่าเป็นนักเขียนรุ่นแรกหรืออาจเป็นคนแรกที่ได้ใช้ปากกาแสดงทัศนะในเรื่องการปกครองและวิจารณ์ความเป็นไปของสังคม โดยไม่มีความหวั่นเกรงต่อการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช "

น้อย อินทนนท์ (มาลัย ชูพินิจ) เขียนบทความเรื่อง " เทียนวรรณนักสู้ " เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๔ (ปรากฏในหนังสือ เทียนวรรณ เช่นเดียวกัน) กล่าวถึงเทียนวรรณไว้ตอนหนึ่งว่า " ท่านเป็นเอตะทัตตะแห่งเสรีภาพคนหนึ่งของคนไทยในรอบศตวรรษที่ผ่านมา " และอีกตอนหนึ่งผู้เขียนกล่าวไว้ว่า " ในสมัยที่ศิระของคนเราอาจหลุดจากบ่วงได้โดยปากกาศึกของผู้ทรงอิทธิพล ... มีอยู่สักกี่คนที่กล้าเป็นสมัยนิยมของการกัมศิระให้กับความไม่ถูกต้อง ความไม่เป็นธรรม ตลอดจนความเหลวแหลกของสังคมและวงราชการที่เห็นอยู่ตำหุดำตา เทียนวรรณเป็นคนหนึ่งในจำนวนน้อยนั้นที่ยืนหยัดพากันกับธรรม ซึ่งมีประจำทุกยุคทุกสมัย ค้ำยปลายปากกาอันคมกริบและความรู้สึกฝืดชอบอันคมกล้า "

กุหลาบ สายประดิษฐ์ เขียนเรื่อง " เทียนวรรณ รัตนบุรุษของสามัญชน " เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ (ปรากฏในหนังสือ เทียนวรรณ เช่นเดียวกัน) ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า " เขาเป็นผู้ประกาศวาทะอันก้าวหน้าล้ำสมัยของเขา และอาจก้าวหน้ายิ่งกว่าคนเป็นอันมากในยุคปัจจุบัน เขาผู้ประกาศอุดมคติของเขาอย่างองอาจกล้าหาญ ไม่ย่อท้อต่อทุกข์ทรมานและความตาย คือบุรุษรัตนเทียนวรรณ แห่งแผ่นดินที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๕ "

X สุนทร ภูรังษี เขียนเรื่อง ชีวิตไทยหลายรส ในหนังสือเล่มนี้เขาเขียนถึงเทียนวรรณไว้สองบท บทแรกชื่อว่า "เทียนวรรณ - นักปฏิรูปสังคมคนสำคัญของเมืองไทย" มีข้อความที่เขากล่าวถึงเทียนวรรณไว้ตอนหนึ่งว่า "เทียนวรรณเป็นทั้งนายความ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักปฏิรูปสังคม และนักอะไรต่ออะไรอีกหลายอย่าง เขาเป็นสามัญชนคนแรกที่ได้ทำการต่อสู้เพื่อสิทธิและเสรีภาพของสตรีไทย" อีกบทหนึ่งชื่อว่า "เทียนวรรณ - ปรชญาแม่ศรีคนแรกของเมืองไทย" ในบทนี้มีข้อความที่กล่าวถึงเทียนวรรณไว้ตอนหนึ่งว่า "เทียนวรรณเป็นนักปรชญาการเมือง ไม่ใช่ นักการเมือง เขาทำการต่อสู้ในทางการเมืองตามวิถีทางของนักปรชญา โดยยึดทางทฤษฎีที่เขาเห็นว่าดีและถูกต้องเป็นบรรทัดฐานในการต่อสู้"

X ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับแนวความคิดของเทียนวรรณมากที่สุดคนหนึ่งในปัจจุบัน มีงานเขียนเกี่ยวกับเทียนวรรณอยู่มากทั้งที่เป็นหนังสือเล่ม คือ สรณิพนธ์ของเทียนวรรณ และที่เป็นบทความวิจารณ์แทรกอยู่ในหนังสือและวารสารต่าง ๆ เช่น อุดมการณ์ทางการเมือง อุดมการณ์กับสังคมไทย และวารสารสังคมศาสตร์ เป็นต้น ในหนังสือ "สรณิพนธ์ของเทียนวรรณ" มีข้อความกล่าวถึงเทียนวรรณไว้ตอนหนึ่งว่า "ข้อเขียนของเทียนวรรณคงความเป็นอิสระไว้โดยตลอด ไม่สนับสนุนผู้มีอำนาจโดยไม่ลืมหูลืมตา และไม่วิจารณ์ใครโดยใช้อคติส่วนตัว ไม่โจมตี ป้ายสีผู้อื่น หากเป็นกลาง และใช้ความเป็นธรรมเป็นจุดยืนหลักที่สำคัญในการเสนอความเห็น"

บทที่ ๒

ประวัติชีวิตของเทียนวรรณ

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า วรรณกรรมกับชีวิตของผู้เขียนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จะเห็นว่าแม้ในปัจจุบันจะมีทฤษฎีวิจารณ์วรรณกรรมเกิดขึ้นหลายแนวด้วยกันก็ตาม แต่แนวหนึ่งที่นักวิจารณ์ยังคงเห็นความสำคัญและให้ความสนใจอยู่มากก็คือ การวิจารณ์วรรณกรรมแนวอิงชีวประวัติ หรือที่ ม.ล. ตูย ชุมสาย เรียกว่า "แนวพินิจเชิงชีววรรณ" * ทั้งนี้ เพราะนักวิจารณ์ยังมีความเชื่อว่า การที่จะศึกษาวรรณคดีหรือวรรณกรรมให้เข้าถึงจริง ๆ นั้น จำเป็นจะต้องศึกษาประวัติของกวีหรือนักเขียนเป็นเบื้องต้นเสียก่อน การวิจารณ์แนวนี้ได้เกิดขึ้นมาช้านานแล้ว เป็นที่แพร่หลายกันมากในยุโรปในศตวรรษที่ ๑๙ ๒ ในเมืองไทยเรา วิธีการศึกษานี้ก็เป็นที่ยอมรับอยู่ แต่ไปไม่ได้ไกลเท่ากับประเทศทางตะวันตก เพราะหลักฐานเกี่ยวกับชีวประวัติของกวีไทยที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันมีน้อยมาก แต่อย่างไรก็ดีจากความเชื่อที่ว่า วรรณกรรมกับชีวิตของผู้เขียนมีความสัมพันธ์กันนี้เอง เราจึงพยายามศึกษาชีวิตของกวีจากวรรณกรรมอยู่ตลอดเวลา และสามารถทำให้เราเข้าใจได้ไม่น้อยทีเดียว

การศึกษาประวัติชีวิตของเทียนวรรณก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องอาศัยวรรณกรรมต่าง ๆ ของเขาหลายเรื่องประกอบการเขียน แต่ก็นับว่าคืออยู่ที่เทียนวรรณได้เขียน "ประวัติคำกลอน" มีลักษณะเป็นอัตชีวประวัติไว้ ถึงแม้ว่าจะไม่ค่อยสมบูรณ์นัก แต่ก็นับว่ามีประโยชน์อยู่ไม่น้อย ผู้ศึกษาเองก็มีความสำนึกอยู่ว่า งานเขียนประเภทอัตชีวประวัตินั้นอาจเป็นงานที่ได้รับการตกแต่งให้สวยงามได้ ผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาวิเคราะห์ชีวิต แนวคิด ลักษณะนิสัยของเทียนวรรณจากวรรณกรรมอื่น ๆ ประกอบอยู่ตลอดเวลา การที่วรรณกรรมของเขาเป็นวรรณกรรมเพื่อความคึกคักมากกว่าวรรณกรรมบันเทิงหรือวรรณกรรมเพื่ออารมณ์ ก็ช่วยในการเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและลักษณะนิสัยของเขาได้มากทีเดียว แต่อย่างไรก็ตามความ

*ม.ล. ตูย ชุมสาย วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา หน้า ๑๕๔

๒ เจตนา นาควัชร "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" วรรณวิทยาทิกระ
วรรณคดี หน้า ๕

การจัดกระจายของข้อมูล และการที่วรรณกรรมของเขาสูญหายไปเสียมากนั้น ก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการศึกษาม้างเป็นธรรมดา แต่จากข้อมูลเท่าที่ปรากฏก็นับว่ามากพอที่จะให้เราศึกษาประวัติชีวิตของเขาได้อย่างสมบูรณ์เพียงพอ ในการศึกษารั้งนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งศึกษาเป็นตอน ๆ ดังนี้

ชีวิตตอนกำเนิด

" เทียนวรรณ " หรือ " ตเว.เส. วัฒนาโก " ถือกำเนิดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๔๕ * ที่บ้านสวนหลวง เขตเมืองธนบุรี กรุงเทพมหานคร

* เทียนวรรณได้กล่าวถึงวันเดือนปีเกิดของเขาไว้ในวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่นในประวัติคำกลอน เรื่องความฝัน ว่าด้วยความฝันละเมอแต่มีไขนอนหลับ ฯลฯ ว่าเขาเกิดเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ตรงกับวันพุธ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๔ ปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๐๔ ร.ศ. ๖๐ วันเวลาที่เขามันหนักไ้แล้วยังคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง กล่าวคือ ปีชวด จ.ศ. ๑๒๐๔ นั้นตรงกับ ร.ศ. ๖๑ (ไม่ใช่ ร.ศ. ๖๐) และเมื่อเทียบทางจันทรคติก็ไม่มีตรงกับที่เทียนวรรณบันทึก เพราะวันที่ ๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๖๐ ตรงกับวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ส่วนวันที่ ๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๖๑ จะตรงกับวันศุกร์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๔ (ดู ทองคำ ยืมกำภู วิทยิน ๒๒๐ ปี เกษมบรรณกิจ ๒๕๑๔)

อาจเป็นไปได้ว่าความคลาดเคลื่อนนี้มาจากคำบอกกล่าวของมารดาของเขา (เทียนวรรณเล่าไว้ว่า เขาทราบวันเดือนปีเกิดมาจากมารดา) เพราะเทียนวรรณเองเคยเทียบศักราชต่าง ๆ ไว้อย่างถูกต้อง เช่น เมื่อเขาเริ่มออก ตูลวิภาคพจนกิจ หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของเขา เขาได้บอกศักราชไว้ว่าตรงกับ " ร.ศ. ๑๑๔ จ.ศ. ๑๒๒๒ พ.ศ. ๒๔๔๓ " ปัญหาที่ควรพิจารณาในที่นี้จึงอยู่ที่ว่า เทียนวรรณเกิดในปี ร.ศ. ๖๐ หรือ ร.ศ. ๖๑ กันแน่

บิดาของเทียนวรรณชื่อ เรื่องสิงห์ มารดาชื่อ โอลิต เทียนวรรณไม่ค่อย
ไ้กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของบิดามารดามากนัก อาจเป็นเพราะว่าบิดาได้เสียชีวิตตั้งแต่
เขายังเล็ก มารดามีสามีใหม่ในเวลาต่อมา และในช่วงชีวิตของเขาโดยเฉพาะในวัยเด็ก
เขาไม่ค่อยไ้อยู่กับบิดามารดามากนัก ค้วยต้องไปฝากตัวศึกษาอยู่ตามบ้านญาติและตามวัด
เราจึงรู้เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตบิดามารดาของเขาน้อยมาก รู้แต่ว่าบิดาของเขาเคยต้องโทษ
ฆ่าคนตายถึงสามครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเคยไ้ไปศึกเชียงตุง
กลับมาสิ้นชีวิตเมื่อเทียนวรรณอายุไ้ ๑๓ ขวบ

สิ่งที่เทียนวรรณบันทึกไว้มากคือลำดับความเป็นมาของวงศ์ตระกูล โดยที่เขาเริ่ม
กล่าวถึงตั้งแต่ทวดทั้งทางฝ่ายบิดาและมารดา เขากล่าวว่า ทวดทางฝ่ายมารดาของเขาชื่อ
" ชุนเทียนวิเชียรหงษ์ " เป็นขุนนางครั้งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาหนีหน้าถึง
มารักษาสวนมังคุด ณ บริเวณซึ่งเรียกชื่อตามชื่อของท่านในภายหลังว่า " บางชุนเทียน "
ส่วนทวดผู้หญิง (ภรรยาชุนเทียนวิเชียรหงษ์) เป็นบุตรของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ สมุห-
กลาโหมครั้งกรุงศรีอยุธยา เมื่อคราวกรุงแตกไ้อพยพครอบครัวมาอยู่ที่บ้านบางไผ่ แขวง

ถ้าลองพิจารณากันอย่างง่าย ๆ จากข้อบันทึกของเทียนวรรณ จะเห็นว่า ร.ศ. ๒๑
น่าจะถูกต้องมากกว่า เราจะเห็นว่าไม่ไกลจากความเป็นจริงนัก อาจเป็นไปได้ว่ามารดา
ของเทียนวรรณจำผิดพลาดไปบ้าง หรือถ้ามีบันทึก รอยบันทึกอาจเลือนลางจนทำให้ความ
คลาดเคลื่อนไปไ้ (วันศุกร์ มีโอกาสจะเลื่อนเป็น วันพุธ และแรม ๕ ค่ำ มีโอกาสจะ
เลื่อนเป็นแรม ๙ ค่ำ ไ้มากกว่าวันพฤหัสบดี จะเลื่อนเป็นวันพุธ และขึ้น ๑๓ ค่ำจะเลื่อน
เป็นแรม ๙ ค่ำ) แต่นั่นก็เป็นเหตุผลอย่างง่าย ๆ ที่ลองคิดเล่น ๆ เท่านั้น เหตุผลที่
สำคัญคือข้อบันทึกเรื่องอายุของเขา ซึ่งก็ชวนให้เชื่อไ้เช่นนั้นจริง ๆ เช่นใน " ประวัติ-
คำกลอน " (ศิริพจนภาค เล่ม ๑ : ๑๕ พุทธศักราช ร.ศ. ๑๒๖ หน้า ๒๕) เขาบอก
ว่า เขามีอายุครบ ๖๐ ปีถ้วนเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๐ และที่ใบปกหนังสือ
ชุดวิภาคพจนกิจ มีข้อความไ้รูปถ่ายของเขาบอกไ้ว่า เขามีอายุไ้ ๖๔ ปี ๑๐ เดือน
เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๒๖ ค้วยหลักฐานเช่นนี้ จึงน่าจะเป็นข้อยุติไ้ว่า เทียนวรรณ
เกิดในปี ร.ศ. ๖๑ (ตรงกับ จ.ศ. ๑๒๐๔ และ พ.ศ. ๒๓๔๕)

เมืองนนทบุรี^๑ ยายของเทียนวรรณชื่อ แจ่ม ส่วนตาชื่อสุขเป็นคนเชื้อจีน^๒

ส่วนลำดับญาติทางฝ่ายบิดา เทียนวรรณกล่าวไว้ไม่ค่อยละเอียดนัก ปรากฏว่าทวดและปู่เป็นชาวตะนาวศรี ปู่ชื่อมีมาเกิดที่เมืองไทย ส่วนย่าชื่อรอกเป็นชาวรามัญแท้

นอกจากนั้นเทียนวรรณยังได้กล่าวถึงญาติคนอื่น ๆ ไว้อีกหลายคน ซึ่งส่วนมากเป็นญาติทางฝ่ายมารดา ในจำนวนนี้มีญาติทางฝ่ายมารดาที่สำคัญหนึ่งซึ่งเทียนวรรณกล่าวถึงคือ " สมเด็จพระสังฆราช (สด ปุสสเทว) " ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงของเทียนวรรณและเป็นผู้ที่มีบทบาทในชีวิตของเขาอยู่มาก ซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป

เราจะเห็นว่าตระกูลของเทียนวรรณนั้น เดิมเป็นตระกูลเก่าแก่ที่มีสายเลือดสืบมาทั้งทางฝ่ายทหารและพลเรือน และมีเชื้อสายผสมกันหลายชาติหลายภาษา เทียนวรรณเองเมื่อตอนเกิดมีรูปร่างหน้าตาและผิวขาวคล้ายทวดมาก ญาติผู้ใหญ่จึงตั้งชื่อให้ว่า " เทียน " ตามชื่อของทวด (ส่วนคำว่า " วรรณ " เป็นชื่อที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรด ฯ พระราชทานเมื่อครั้งเทียนวรรณอุปสมบท)

เทียนวรรณมีพี่น้องร่วมบิดามารดาด้วยกันทั้งหมด ๘ คน เป็นชาย ๕ คนและเป็นหญิง ๔ คน ตัวเขาเองเป็นบุตรคนที่ ๗ พี่น้องของเขามีชื่อเรียงกันตามลำดับจากคนแรกลงมารวมทั้งตัวเขาดังนี้คือ นายรุ่ง นางคำ นางบาง นายแดง นายหยก นายรัง นายเทียน นางศิลา (เทียนวรรณออกไว้ว่าค่อนข้างวิกลจริต) และนางทิพย์ เทียนวรรณไม่ค่อยได้กล่าวถึงความสัมพันธ์และความเป็นไปในชีวิตของพี่ ๆ น้อง ๆ ไว้อย่างละเอียดมากนักอะไรเช่นเดียวกัน

^๑ " ประวัติคำกลอน " ศิริพจนภาค ๑ : ๑๕ พฤศจิกายน ๑๒๒ หน้า ๓
(ตีกราชในเชิงอรธนี้ เป็น ร.ศ. ตามแบบตอนฉบับเดิมของเทียนวรรณ)

^๒ " ว่าด้วยประเพณีของ มุขยทั่วโลก " ตุลวิภาคพจนกิจ ๕ : ๑๖ มีนาคม ๑๒๓

^๓ " ว่าด้วยความผันละเมอแค้นใจนอนหลับ " ตุลวิภาคพจนกิจ ๕ : ๑ มกราคม ๑๒๓
(ในการอ้างอิงถึงหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับนี้ครั้งต่อไปจะใช้ชื่อย่อว่า ศิริ. และ ตุล. เท่านั้น)

ชีวิตการศึกษาในเบื้องต้น

ถ้าไม่นับการเลี้ยงดูอบรมจากทางบ้านซึ่งเป็นพันธะธรรมคา ๆ ของชีวิตมนุษย์แล้ว ก็กล่าวได้ว่า ชีวิตการศึกษาเบื้องต้นหรือการศึกษาในวัยเด็กของเทียนวรรณเป็นการศึกษาที่เริ่มมาจากเครือญาติ คือ เริ่มขึ้นที่บ้านลุงเชยของเขา ทั้งนี้เพราะเขาได้ลงมาอยู่ที่คลองหลอดกับลุงเชยชื่อ ขุนทอง และป้าชื่อ ปุย ตั้งแต่อายุได้ ๕ ขวบ ลุงเชยของเขาเป็นคนที่มีความสนใจและมีความสามารถในวิชาเพลงอาวุธการต่อสู้ต่าง ๆ จึงได้สอนวิชาเหล่านี้ให้กับหลานในเวลาต่อมา และในขณะที่เขากำลังสอนให้เทียนวรรณหัดอ่านและเขียนอักษรไทยเบื้องต้นด้วย ตอนที่เขามันนึกได้ว่า " อายุเราได้ ๕ ขวบ ลงมาอยู่ที่คลองหลอดกับลุงเชยชื่อนายขุนทอง คุณป้าปุย, ลุงเชยให้เราฝึกมวยปล้ำว่าเต็นแลซึกเขียนอักษรไทยอย่าง กอ ข้อ ขอ คอ คอ เขาะ งอ " ใน " ประวัติคำกลอน " เทียนวรรณก็ได้กล่าวถึงวิชาที่เรียนกับลุงเชยของเขาไว้ในทำนองเดียวกันว่า

.....	ลุงเชยฉันชื่อขุนทองกระบองไว
ฝึกให้ว่าเพลงอาวุธยุทธทุกท่า	ให้มนตราเสกวันทหารใหญ่
สอนให้เรียนอักษรภาษาไทย	ฉันจำไวเขียนอ่านสารสุนทร ^๒

จะเห็นได้ว่าการศึกษาในตอนเริ่มแรกของเทียนวรรณ เป็นการศึกษาทั้งทางด้านวิชาการต่อสู้และวิชาการหนังสือไปพร้อม ๆ กัน แต่การศึกษาส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปทางวิชาการต่อสู้มากกว่า ทั้งนี้เพราะลุงเชยของเขามีความสามารถในทางนี้อยู่แล้ว เทียนวรรณเป็นเด็กที่ฉลาด เรียนได้เร็ว มีความจำและไหวพริบดี เขาได้กล่าวถึงเมื่อครั้งที่เขาเรียนวิชาการต่อสู้กับลุงเชยของเขาไว้ตอนหนึ่งว่า

ในระหว่างอายุ ๔ ขวบนั้น, นายขุนทองลุงเชยสามีของป้าปุย, หักกระบี่ - กระบองคาบสองมือแลได้เซนให้แก่เรา, เรายังจำท่าทางที่เราถือไม้พลองรอก

^๑ " ว่าด้วยความฝันละเมอแต่มีใหลนอนหลับ " กุล. ๕ : ๑ มกราคม ๑๒๓

๒๖

ไชย้อย, ลุงเขยถือคานหาวโย่งสองมือ, เราอุบายในเพลงอาวุธให้ลุงเขยจน
ไม่รู้เท่าในอุบาย, เราได้ตีถูกสี่สะลุงเขย, คงยังจำได้ไม่ลืมหลง แม้จะให้ทำ
ท่าทางในเวลานี้ก็ยังทำถูกได้"

นอกจากนั้นเขียนวรรณยังได้เล่าว่า ในสมัยเด็ก ๆ เรามีเคราะห์กรรมหลายครั้ง
ทั้งเมื่อครั้งยังอยู่มีบ้านเดิมและเมื่อลงมายุกับลุงเขยแล้ว ดังที่เขาบันทึกไว้ว่า

เรายังจำได้อยู่ว่า, ตั้งแต่อายุเราได้ ๔ ขวบ, เราตกจากร้านที่ริมแม่น้ำ
เมื่อเวลาน้ำลงแห้ง ลงไปถึงพื้นที่เป็นโคลน, เอาแขนซ้ายตำลงไปโคลน, แขน
ซ้ายเราจึงได้เคล็ดไป, มารดาของเราท่านจึงได้เอาน้ำมันงูเห่ามาทาทานให้,
เพราะฉะนั้น แขนซ้ายของเราจึงไก่อ่อนไปมากกว่าแขนขวา ยังปรากฏอยู่จนทุก
วันนี้,...

เมื่ออายุเราได้ ๖ ขวบ นายหินบุตรของน้ำไก่อลักเราตกจากนอกชานเรือน
น้ำเพียรหักเข้ากับไม้ขรลึงที่ลึงอยู่บนบันได, เราได้สลบไปไม่รู้สีกตัว, แต่เมื่อ
รู้สึกฟื้นขึ้นได้ นอนอยู่ในเรือนकुम्पाหงษ์ ซึ่งเป็นภรรยาพระแก้วพระคลังสวน, ซึ่ง
เป็นมารดาของเหมภรรยาพระอรรคเนสร์ (อวม.)

เมื่ออายุได้ ๗ ขวบลงมายุที่คลองหลอด บ้านकुम्पाปยุภรรยานายขุนทองที่ริม

" ว่าด้วยชื่อของมนุษย์ใครตั้งให้ " ตล. ๕ : ๑๖ มิถุนายน ๑๒๔ หน้า ๑๕๒๐

เชื่อว่าเขียนวรรณลงมายุกับลุงเขยที่คลองหลอดตั้งแต่อายุได้ ๕ ขวบ ดังมีข้อความ
ที่อ้างแล้วในตอนต้น นอกจากนั้นเขายังได้บันทึกไว้ในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ อีก เช่นใน
" ประวัติคำกลอน " ซึ่งเป็นเรื่องที่เขียนวรรณตั้งใจเขียนเกี่ยวกับชีวิตของตนเองโดยเฉพาะ
ก็กล่าวไว้ว่า

" เมื่ออายุได้ห้าปียังที่รู้ ลงมายุคลองหลอดสู่ยกอกเสียว
น้ำมันคิดเอาสลบลงขบเขียว เหตุไปเที่ยวในวังหน้าแข่งม้ากัน "

ที่กล่าวว่า " เมื่ออายุได้ ๗ ปีลงมายุที่คลองหลอด " ตามข้างบนนี้ คงเป็นเพียง
การกล่าวนำให้รู้ถึงเวลาและสถานที่ที่เปิดเผยเหตุการณ์ครั้งนี้เท่านั้น

สะพานทรง, ภายหลังกลายเป็นสะพานเสี้ยว แล้วกลับมาเป็นสะพานทรงต่อไปใน
บัดนี้,

ในเวลานั้น เราลงจับปลาเล่นที่ใต้สะพาน, ปลิงเข็มได้เกาะที่ลัมแห่งเรา
อ้าแขนนิมกรรยานายปานเขมรได้เป็นผู้ปลิงให้แก่เรา, ความซนนี้ยังระลึกจำได้อยู่,
เมื่อเราอายุได้ ๔ ขวบ, เข้าไปอยู่เขาวังมาในพระราชวังบวร ม้ามันคือถูก
โครงข้างซ้ายสลับไป, อีกครั้งหนึ่งเดินไปที่ประตูท่าโรงเหล็ก, ผู้ใหญ่เขาเตะตะกร้อ
กันอยู่, เราเดินเข้าไปใกล้เขา ๆ ไม่ทันรู้ตัว เตะถูกเราที่แก้มซ้ายสลับอยู่กับที่ *

เทียนวรรณได้อาศัยศึกษาเล่าเรียนอยู่กับลุงเขยเรื่อยมาจนอายุได้ ๔ ขวบ จึงได้
เปลี่ยนสถานที่เรียนใหม่ เขากล่าวว่า

จนอายุเราได้ ๔ ขวบ เข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวัง, พระองค์เจ้า
ประไพภักดีให้นำไปฝากไว้ที่วัดพระเชตุพน, อยู่กับท่านมหาพุ่มคณะพระราชนุณีเอี่ยม,
เรียนหนังสือไทยหนังสือขอมอ่านออกได้ก็ ๆ, จนอายุได้ ๑๐ ปี อาจารย์สีก อยู่
กับอาจารย์อีก ๒ ปีไม่ได้เล่าเรียน เวียนแต่ตามหลังเขาเข้าในวังหลวง^๒

จะเห็นว่าในช่วงนี้ การศึกษาของเทียนวรรณก็ขึ้นและเน้นหนักไปในด้านวิชาการ
หนังสือมากขึ้น จนถึงขั้นที่พอจะอ่านหนังสือไทยหนังสือขอมได้ ทางด้านเหตุการณ์
บ้านเมืองนั้น ช่วงนี้เป็นระยะผลัดเปลี่ยนแผ่นดินพอดี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า-
อยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยราชย์สืบต่อมาใน
ปี พ.ศ. ๒๓๕๓ ในต้นรัชกาลที่ ๔ นี้เองอาจารย์ของเทียนวรรณก็ลาสิกขา ทบนั้น
เทียนวรรณมีอายุได้ ๑๐ ขวบ เทียนวรรณจึงไม่ได้เรียนหนังสือ แต่ก็ยังคงอยู่กับอาจารย์

* " ว่าด้วยชื่อของมนุษย์ใครตั้งให้ " ตล. ๕ : ๑๖ มิถุนายน ๑๒๔

๒ " ว่าด้วยความผันละเมอแต่มีใสนอนหลับ " ตล. ๕ : ๑ มกราคม ๑๒๓ หน้า ๑๓๒๒

และศึกษ้อยู่ตามอาจารย์ของเขาเข้าไปในวังหลวงเสมอเป็นเวลาถึง ๒ ปี ทำให้
 เทียนวรรณมีประสบการณ์กว้างขวางขึ้น ได้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนขนบธรรมเนียม
 ของชาววังอันเป็นกลุ่มชนชั้นสูงของสังคมอภัย . นับว่าเป็นความโชคดีของเทียนวรรณจาก
 ที่เดียว ที่อายุเพียง ๑๒ ขวบ แต่มีการศึกษาและประสบการณ์มาทั้งจากทางบ้าน วัด
 และวัง ซึ่งสามัญชนธรรมดาคนยากคนยากที่จะมีโอกาสเช่นนั้นได้

ครั้นเมื่ออายุได้ ๑๓ ปี เขาได้กลับขึ้นไปอยู่ที่วัดใหม่บางขุนเทียน ซึ่งเป็น
 บ้านเกิดเดิมของเขา และที่นี่เขาได้หันกลับไปสนใจวิชาการต่อสู้อีกครั้งหนึ่ง ทั้งที่เขา
 บันทึกไว้ว่า

จนอายุได้ ๑๓ ปี, กลับขึ้นไปอยู่วัดใหม่ในคลองบางขุนเทียน, ซึ่งเป็นตำบล
 บ้านเกิดเดิม, บิดาถึงแก่กรรมในปีฉลู ๑๒๑๓ นั้น,

เมื่อกลับขึ้นไปอยู่วัดใหม่บางขุนเทียนนั้น, ก็ได้ฝึกแต่วิชาเพลงอาวุธ คือดาบ
 สองมือแลง้าวพลอง ๔ ศอก แลมวยปล้ำรำแท่น ได้เล่าเรียนวิทยาศาสตร์ไสยเวทย์

การหันกลับมาฝึกวิชาการต่อสู้ครั้งนี้ เทียนวรรณเอาใจใส่กับวิชาการต่อสู้ทุกแบบ
 ที่เขาเห็นว่า เป็นวิชาสำหรับลูกผู้ชาย เขาสนใจเรียนและฝึกอย่างจริงจังจนทำให้เขารู้สึก
 รักในวิชาเหล่านี้มาก เขาเองก็ยอมรับไว้ว่า เขาได้เอาใจใส่อยู่ค่อนข้างคลั่ง สนใจ
 ถึงขั้นที่จะเรียนทางอยู่ยงคงกระพันที่เดียว ซึ่งต่อมาภายหลังเมื่อเขาเติบโตใหญ่ได้ศึกษาวิชา
 ทั้งทางธรรมและทางโลกจนเข้าใจชีวิตดีขึ้นแล้ว เขาก็กับกล่าวว่า วิชาเหล่านี้เป็นวิชาบ้า ๆ
 ที่หาคุณค่าแก่ชีวิตไม่ได้เลย

ชีวิตในวัยหนุ่มคะนอง

เทียนวรรณรู้สึกตัวว่าตัวเองเข้าสู่วัยหนุ่มเมื่ออายุได้ ๑๕ ปี เขาจึงละจากการ
 ฝึกฝนวิชาการต่อสู้ กลับมาช่วยเหลือมารดาทำกินที่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามเขาก็หาโอกาสทั้ง

๒๔

นิสัยทางนัก เพลง จึงใช้ชีวิตแบบนัก เพลงหัวไม่ไปในตัวค่าย มีสมัครพรรคพวกมาก ชอบ
ชกต่อยตีวันพันแหง เล่นการพนัน และเสพสุรายาเมาต่าง ๆ ตามแบบฉบับสมัยนิยมของ
เด็กหนุ่มสามัญชนทั่วไปในสมัยนั้น ถึงที่เขากลับมาเองก็กล่าวไว้ว่า

จนลืมหักลาใหญ่ไว้วางใจ
กลับมาช่วยทำกินตามถิ่นบ้าน
ทั้งขึ้นเป็นแจวพายอ่อกายทรง
เสพสุรายาเมาหมกหมัก

สุดสงสารมาตาชะราลง
ไม่เลือกงานเบาหนักชกต่อย
ทั้งอาจองค์ที่รักคันคะเยอ
เค็มไม่จืดเรื่องหัวไม่เพราะใจเห่อ

จากประวัติชีวิตที่กล่าวถึงมาแล้วในตอนต้น เราจะเห็นว่า เทียนวรรณเป็นผู้ที่มี
ใจรักทางนัก เพลงมากอยู่แล้ว บรรพบุรุษของเขาเองก็เคยเป็นนัก เพลงมาหลายคน บิดาของ
เขาเคยเป็นนัก เพลงฆ่าคนตายในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ลูกของเขาชื่อ
รอกโหนด ก็เคยเป็นนัก เพลงหัวไม่มีชื่อในทางอยู่ยงคงกระพันมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระ-
พุทธเลิศหล้านภาลัย^๑ และชีวิตการศึกษาในตอนต้น ญาติ ๆ ก็ได้ฝึกหัดถ่ายทอดความรู้ทาง
คานนี้ให้เขามาตลอดเวลา ประกอบกับในขณะนั้นวิชาการศึกษาต่าง ๆ ออกจะเป็นสมัยนิยม
ของเด็กหนุ่มสามัญชนทั่วไป บ้างก็ต่าง ๆ เหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมาก ที่ทำให้เทียนวรรณมี
ความรักและสนใจทางนี้มาก กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชีวิตในวัยหนุ่มคะนองของเทียนวรรณ
เป็นชีวิตที่ไม่ค่อยมีจุดหมายอะไรนัก เขาใช้ชีวิตอยู่ไปแต่ละวัน ๆ เท่านั้น ไม่ค่อยคำนึง
ถึงเรื่องของอนาคตนัก

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเทียนวรรณจะมีใจรักทางนัก เพลง และใช้ชีวิตวัยนี้อย่าง
คนเสเพลก็ตาม แต่เขาก็ไม่ถึงกับเป็นคนพาลที่เที่ยวเกะกะระรานก่อเรื่องเดือดร้อนให้ชาว
บ้าน เพราะเทียนวรรณเป็นคนที่มีคุณธรรมบางสิ่งบางอย่างประจำอยู่เป็นนิสัยและติดตัวเขา
ตลอดมา คือการที่เขามองเห็นคุณค่า มีความกตัญญู และรักความยุติธรรมความถูกต้อง

^๑ " ประวัติคำกลอน " ศิริ. ๑ : ๑๕ พุทธศักราช ๒๒๖ หน้า ๑๐

^๒ " นิเทศสาธกคำกลอน " ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๒๒๖ หน้า ๓๔๔

เขียนวรรณได้เล่าถึงการใช้ชีวิตในวัยหนุ่มของเขาไว้ตอนหนึ่งว่า

ตั้งแต่เยาว์มาไม่มีความอาชรรมล่ำเอียง ตั้งมั่นอยู่ในความสัตย์กะตัญญูเมตตาเสมอมา, แต่เมื่อรุ่นหนุ่มเป็นคนพาลเสเพลเสพยาเมา เที่ยวชกตีวิวาทเป็นหัวไม้ อยู่ก็จริง, แต่ก็มิได้ชมเหงผู้ใด, เขาทำก่อนจึงจะโต้ตอบบ้าง, เขามาน้อยพบปะ เขาก็ห้ามปรามพวกพ้องเพื่อนฝูงมิให้ทำเขา, แต่ไม่เป็นโจรฉลากัทรพยสมบัติ เว้นไว้แต่ผลไม้กินโดยมิได้ขออนุญาตบ้าง, ค่ายประเพณีของชาวสวนแต้บูราณมา, คือขบวนถ้ำสุกคาตันกินได้, แดกล้วยสุก ลิ่นจี ลำไย เงาะ สะท้อน มังคุด ชมภูสุกคาตันกินของเขาไม่ได้, มะม่วงหล่น สะท้อนหล่น มะขวิดหล่นกินได้ แต่ซูเรียนหล่นกินไม่ได้ มีดังนี้ เป็นต้น, ธรรมเนียมของชาวสวนแต้บูราณ,... ถ้าเราจะกินผลไม้ที่ห้ามตามธรรมเนียมของชาวสวนแล้ว เราก็ทำขอเกี่ยวไว้ที่ต้นนั้น คือแสดงว่าขอกิน มิได้คิดลักเอาไปเป็นอาณานิคมขี้ขลาด, เราได้แสดงความสุจริตดังนี้.

ถ้าบ้านใดที่มีบุตรสาว เราไปแควดขายอยู่ ผู้ใหญ่ของเขาได้เรียกขึ้นเรือนให้เปรี้ยวหวานมีรเค็มกินแล้ว ถึงเด็กจะรักใคร่เป็นใจแก่เรา ๆ ก็ไม่ล่วงเกินด้วยการประเวณี, เราได้ถือมาคั่งนี้จนตลอดมาทุกวันนี้ก็ยังถืออยู่เสมอ ๆ"

นี่คือความรู้สึกนึกชอบชั่วดีที่มีอยู่ในจิตสำนึกของเขียนวรรณในขณะนั้น ซึ่งได้กลายเป็นนิสัยของเขาไปในที่สุด มีเหตุการณ์ในชีวิตของเขาอีกมากที่สื่อให้เห็นถึงคุณนิสัยนี้ของเขา เช่น เขากล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่สื่อให้เห็นถึงการยึดมั่นในความกตัญญูของเขาว่า

ครั้งหนึ่งเมื่ออายุเราได้ ๒๕ ปี ท่านผู้หนึ่งเป็นคนชะรามีภรรยาสาว ๆ หลายคน, แต่ท่านนับถือรักใคร่เรา, พอใจเรียกเราไปสนทนาแก่ท่านในเวลากลางคืน, ภรรยาของท่านรู้ว่าเราไปอยู่ที่ท่านดึก ๆ ก็ไปคอยดักเราอยู่ที่มืด ๆ เมื่อเวลาที่เรากลับมาที่อยู่, ครั้นเวลาเรากลับ ภรรยาท่านคนหนึ่งรูปร่างงามกำลังสาว อายุอยู่ใน ๑๗ ปี ยืนขวางทางทำทีหนีหลอกและที่เล่นทีจริงกันเราไว้, แต่ใจเรารู้สึกแน่ว่าหญิงพาลพอใจชายหนุ่ม ๆ

เมื่อเช้าระรา, เราก็มิจิตรประหวัคในการสังวาส, แต่มีสะต๊ะระลึกถึงพระเดช
พระคุณของท่านเจ้าคุณ ที่กรุณาปรานีแลนับถือเราได้อาไศรยท่านเมื่อยามยาก, เราจึง
เอาความกะตัญญูมาสะกิดจิตเราให้ระงับไป, ไม่รับความปรานีของหญิงพาล, เรากลับ
ปรึกษาหญิงนั้นด้วยถ้อยคำอันเป็นหลักฐานว่า, " แม่มหาจำเริญ, ตัวพี่เป็นหนุ่มแม่
เป็นสาว, ที่แม่มาทำกิริยาอาการกั๊งนี้ในเวลากลางคืนที่มีค ะ ถ้าใครเขารู้หรือเห็น
เข้า, ก็จะถูกมันัวหมองไปเสียเปล่า ๆ ที่แท้เราทั้งสองก็โดยนับถือเชื่อใจกันว่า
มิได้เกี่ยวข้องในการอย่างใด, แม้ว่าจะเป็นความจริงใจ, ที่จะมีน้ำใจเสน่หารักใคร่
เจ้าจริง, ที่ก็ยังจะต้องออกกลั่นคิดถึงพระเดชพระคุณของเจ้าคุณท่านอยู่, แม้จะอุส่าห์
ออกกลั่นรักษาตัวให้จงดี, อย่าให้มีราคะมันัวหมองได้, "

เมื่อหญิงนั้นได้ฟังเราสั่งสอน ก็มีความละอายที่สุด ได้ขอขมาโทษแลรับผิดแก่เรา,
ความเรื่องนี้ทราบถึงท่านผู้เข่า ๆ ก็ยังมีความรักใคร่เรายิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เราจึงเชื่อ
ว่าความกะตัญญูย่อมมีคุณแก่ผู้รู้พระคุณของท่านอันมีแก่ตนจริง, ใครทำคุณแก่เรา ๆ มิได้
รู้จะลืมนคุณของท่านเสียได้เลยไม่ว่ามากแลน้อย, เราจรรีไไว้ในสมองของเรา, ได้
หมั่นตรวจระลึกอยู่เสมอทุกค่ำเช้า

เพียนวรรณกลับมาช่วยทำกินที่บ้านได้ไม่นานมารดาของเขาก็มียามีใหม่ เพียนวรรณ
ได้กล่าวว่า บิดาเลี้ยงของเขาเป็นคนดี และเป็นผู้ที่มิมีบทบาทมากในการสั่งสอนอบรมให้เขา
เป็นคนรู้จักผิดชอบชั่วดีและรู้สึกนึกคิดต่อชีวิตมากขึ้น เขากล่าวว่า

จนมารดาได้พอเลี้ยงแก่เลี้ยงเธอ
ท่านว่าวอนสอนสั่งฟังคำนับ
ล้นเกินสารการสอนก่อนข้างดี

รักเสมอบิดาคนท่านคนดี
เคารพรับถ้วนคำจำถ้วนดี
ท่านผู้ให้เย็บจิวงของทำนองความ

" ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกะตัญญูก็อาจเจริญได้ " ตูล. ๔ : ๒๓ มกราคม ๑๒๒

หน้า ๑๐๓๖ - ๑๐๓๗

๒" ประวัติคำกลอน " ศิริ. ๑ : ๑๕ พฤศจิกายน ๑๒๒ หน้า ๑๐

นอกจากบิดาเลี้ยงของเทียนวรรณจะสั่งสอนแนะนำให้เทียนวรรณรู้จักขอบขั้วดีโดยตรงแล้ว เขายังได้สอนแนวการดำเนินชีวิตเป็นนัย ๆ ไว้อีกมาก เช่นสอนว่า ถ้าจะพูดได้ตอบกับใครให้กลืนน้ำเซาะเสียก่อนสามหนแล้วจึงพูด ถ้าจะออกจากเรือนไปผู้ใดทางใด ๆ เมื่อมองบันไดแล้วให้ดูทิศทางทั้งสี่ให้รอบคอบเสียก่อนจึงย่างก้าวเดินไป จะกินนอนนั่งยืนหรือทำกิจการใด ๆ ก็ตามให้บริกรรมเสมอว่า " โอมพิจารณามหาพิจารณา " จะทำอะไรให้ชอบใจจึงทำไม่ชอบใจอย่าทำ ฯลฯ คำสอนต่าง ๆ เหล่านี้ เทียนวรรณกล่าวว่า เขาได้ปฏิบัติเรื่อยมาตั้งแต่อายุ ๑๒ ปี ดั้งแรก ๆ ก็ทำไปโดยไม่เข้าใจความหมายลึกซึ้งอะไรมากนักจึงไม่ค่อยจะเกิดประโยชน์อันใด แต่ต่อมาภายหลังเมื่ออายุมากขึ้น มีการศึกษาและมีความคิดดีขึ้น จึงสามารถที่จะเข้าใจในคำสอนเหล่านี้ได้ดี และเขาได้นำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของเขาอย่างมาก*

ต่อมาเมื่ออายุได้ ๑๒ ปี เทียนวรรณได้มาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารกับสมเด็จพระสังฆราช (สด) ผู้เป็นลุงซึ่งขณะนั้นยังดำรงสมณศักดิ์เป็น " พระศาสนโสภณ " อยู่ต่อมาจนอายุได้ ๑๓ ปี จึงได้บรรพชาเป็นสามเณรศึกษาอยู่กับพระสังฆราชที่นั่น เทียนวรรณเล่าว่าเขาได้ทราบเรื่องราวความเป็นมาของตนเองและวงศ์ตระกูลจากพระสังฆราช (สด) มากทีเดียว เทียนวรรณมาอยู่ได้ ๑๓ เดือน^๒ จึงลาสิกขากลับไปช่วยทำมาหากินที่บ้านอีกครึ่งหนึ่ง นับได้ว่าวัดบวรนิเวศวิหารเป็นแหล่งศึกษาและอบรมจริยธรรมที่สำคัญแก่เทียนวรรณอีกแห่งหนึ่ง ถึงตอนนี้กล่าวได้ว่า เทียนวรรณเริ่มเข้าใจชีวิตดีขึ้นมาก เข้าใจพฤติกรรมที่มีคุณค่าและรู้จักคิดถึงเรื่องของอนาคตบ้าง อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเทียนวรรณจะเริ่มหันแนวชีวิตต่างจากเมื่อวัยรุ่นหรือวัยเริ่มหนุ่มละนอง แต่เขาก็หาได้ตั้งใจรักทางนักเลงโดยเด็ดขาดไม่ อย่างน้อยเขาก็ยังคงมีความหึงหวงในนิสัยนั้นของเขาอยู่บ้าง ดังที่เขาเล่าว่า

* " ว่าด้วยผู้ถือคำพ่อแม่สั่งสอนตั้งใจจะทำตาม " ภูธ. ๔ : ๑ - ๘ เมษายน

^๒ " ว่าด้วยความฝันละเมอแค้นใจนอนหลับ " ภูธ. ๕ : ๑ มกราคม ๑๒๓ หน้า ๑๓๖๓

เวลานั้นฉันได้บรรพวิชา
จึงทราบเรื่องเบื้องต้นของความ
ช่วยพ่อเลี้ยงทำกินตามถิ่นที่
แต่หัวไม้ไม่ทิ้งห้องในตัว

บวชเป็นศิษย์เพชรน้อยได้พลอยถาม
ศึกษาตามคตินิฐานบ้านเรือนตัว
โดยเหตุมีเมตตาพระราชรั
คนรู้ทั่วเขาเกรงใจในอาชา^๑

เทียนวรรณเป็นคนทำงานด้วยความขยันขันแข็งและเอาใจใส่คนหนึ่ง กลับมาช่วย
ทำมาหากินที่บ้านในครั้งนั้น เขาได้ท่องเที่ยวค้าขายไปตามที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้ไกลหลายแห่ง
เช่น เมื่ออายุ ๑๔ ปี เขาได้ขึ้นไปค้าขายทางเหนือถึงเมืองกำแพงเพชร สุโขทัย
สวรรคโลก และพิษณุโลก ทางตะวันออกถึงเมืองนครนายก ปราจีนบุรี จันทบุรี
พระตะบอง และทางใต้ถึงแหลมมลายู^๒ " ครั้นอายุ ๑๕ ปี ไปกำปั่นเรือใบของ
จุนจูกับสร้งปาน ๑๕ เดือนกลับมาถึงกรุงเทพ ฯ "^๓

การที่เทียนวรรณได้ไปค้าขายตามที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลเช่นนี้ นอกจากจะช่วย
ให้ฐานะเศรษฐกิจทางบ้านของเขาดีขึ้นแล้ว ผลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทำให้เขาเป็น
คนที่มีความรู้กว้างขวางมากขึ้น เขากล่าวว่า

ได้ทั้งเงินและทั้งทางความรู้	แล้วกลับสามารถไ้มาแปล
ปลูกเหาะฝาคั่วลอมรั้วแล้ว	ปลูกยุงเข้าซื้อเรือใหม่ให้มารดา
แล้วปลูกโรงซุ้คู้ที่อยู่เรือ	ไม่ขอเบื่อกิจการงานอาชา ^๔

การใช้ชีวิตในวัยหนุ่ม (๑๕ - ๒๐ ปี) ของเทียนวรรณกล่าวสรุปได้ว่า ในตอน

-
- ๑ " ประวัติคำกลอน " ศิริ. ๑ : ๑๕ พงศกัณณ ๑๒๖ หน้า ๑๑
- ๒ " เรื่องความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๓๐๘
- ๓ " ว่าด้วยความฝันละเมอแต่มีใ้ช่นอนหลับ " ศุล. ๕ : ๑ มกราคม ๑๒๓
หน้า ๑๓๖๓
- ๔ " ประวัติคำกลอน " ศิริ. ๑ : ๑๕ พงศกัณณ ๑๒๖ หน้า ๑๑

เริ่มเข้าสู่วัยหนุ่มนั้น เทียนวรรณชอบใช้ชีวิตแบบนักเลงหัวไม้ตามแบบสมัยนิยมของเด็กหนุ่ม สามัญชนทั่วไปในสมัยนั้น ไม่ค่อยคำนึงถึงชีวิตข้างหน้านัก แต่ต่อมาในระยะหลัง ๆ เมื่อมีอายุมากขึ้นและได้รับการศึกษาอบรมมากขึ้น จึงเริ่มรู้จักคิดถึงเรื่องชีวิตและอนาคตมากขึ้นเป็นลำดับ แต่อย่างไรก็ตาม ตลอดช่วงชีวิตดังกล่าวเทียนวรรณมีลักษณะนิสัยที่น่านิยมอย่างมาก โดยเฉพาะการเป็นคนที่มีความกตัญญูและมีความขยันขันแข็งในการทำงาน

ชีวิตตอนอุปสมบท

เทียนวรรณใช้ชีวิตอยู่กับการท่องเที่ยวค้าขายเรื่อยมาจนอายุได้ ๒๐ ปี จนทางบ้านของเขามีฐานะดีขึ้น เขาจึงหันหน้าเข้าสู่สมณเพศอีกครั้งหนึ่ง โดยการอุปสมบทเป็นภิกขุ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร (วัดเดิมที่เขาเคยบรรพชา) มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นพระอุปัชฌาย์ พระศาสนโสภณ (สภา)^{*} และพระจันทร์โคจรคุณ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่ออุปบทแล้วมีฉายาว่า " วุฒนาโภ "

การอุปสมบทครั้งนี้ดูเหมือนจะเป็นความตั้งใจอย่างแท้จริงของเทียนวรรณ ที่จะหันชีวิตมาศึกษาทางคานพระธรรมวินัย ก่อนหน้านั้นจะเห็นว่าเทียนวรรณเริ่มเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับคุณธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ ก่อนการอุปสมบทครั้งนี้เขาได้สละสมบัติต่าง ๆ ของเขาให้น้องสาวเสียสิ้น น่าจะนับถือว่าการอุปสมบทครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นชีวิตใหม่ของเทียนวรรณอย่างแท้จริง เพราะนอกจากเขาจะละทิ้งนิสัยทางนักเลงหัวไม้และอบายมุขต่าง ๆ แล้ว เขายังได้หันชีวิตมาสนใจกับเรื่องของคุณธรรมตลอดจนการศึกษาวิชาการต่าง ๆ ตลอดมาทั้งในขณะที่อุปสมบทอยู่และแม้ลาสิกขาไปแล้ว

* ขณะนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

** ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้รับสมณศักดิ์เป็น " สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ " ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประทับ ณ วัดราชประดิษฐ์

ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในสมณเพศนี้ เทียนวรรณเอาใจใส่ต่อธรรมเนียมปฏิบัติและธรรมเนียม
ศึกษาอย่างแท้จริง ในขณะเดียวกันเขาก็ให้ความสนใจในวิชาการอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง
ด้วย ทำให้เขาเป็นคนที่รักหนังสือ รักการใช้ความคิด และเป็นนักอ่านที่หาคนเทียบได้
ยากผู้หนึ่งในสมัยนั้น เขาได้บันทึกการศึกษาของเขาไว้ตอนหนึ่งว่า

เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบทในสำนักนิกายสมเด็จพะระปะวเรศวรียาลงกรณ์
 ... ได้ศึกษาในทางสมณะแล้ววิปัสณาจัก เจรจาพระปริยัติธรรมขึ้นใจ แม่นยำในหัวข้อ
 แห่งพระพุทธศาสนา ได้เรียนรู้คำราวและกะติแห่งพระจันทร์พระอาทิตย์ ชำนาญ
 มากในทางภูมิศาสตร์ และชำนาญในพระราชพงษาวดารแห่งนานาประเทศ ทราบเหตุ
 แห่งกิจการบ้านเมืองตามจดหมายเหตุ แลเป็นจินตะการะวิพ้อใจแต่งบทกลอนเป็นสุภาษิต
 ไว้มาก เรื่อง "

คำกล่าวของ เทียนวรรณกรรมของ เขาซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นหลักฐานยืนยันได้
 เป็นอย่างดี และเมื่อพิจารณาตามเหตุผลก็จะเห็นว่าคำกล่าวนี้มีน้ำหนักน่าเชื่อถืออยู่มาก
 เพราะเทียนวรรณนั้นโดยปรกตินิสัยเป็นคนที่ทำอะไรมีความตั้งใจจริงและมีความสามารถส่วน
 ตัวอยู่แล้ว ทั้ง เมื่อตอนที่ เป็นภิกษุอยู่นี้ เขาก็ได้ศึกษาและสนทนาวิสาสะด้วยนักปราชญ์คนสำคัญ
 และผู้ทั่วไปในสมัยนั้น ผู้ที่มีบทบาทมากในการศึกษาของเทียนวรรณคือ สมเด็จฯ กรมพระ
 ยะเรศวรียาลงกรณ์ (สมเด็จพระสังฆราชในสมัยนั้น) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ส่า)
 (สมเด็จพระสังฆราชองค์ต่อมา) และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (องค์-
 พระมหากษัตริย์) ซึ่งล้วนแต่เป็นปราชญ์เอกแห่งแผ่นดินในสมัยนั้น เขากล่าวว่า

รวมความว่า ความปรีชาสามารถที่เกิดขึ้นแล้วในสมองเรา, ได้เกิดขึ้น
 โดยความวิสาสะคุ้นเคยเข้าใกล้ต่อท่านผู้ประเสริฐ มีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวเป็นที่ ๑ กรมสมเด็จพระปะวะเรศวรียาลงกรณ์เป็นที่ ๒ สมเด็จพระ
 อริยวงษาคะตะญาณเป็นที่ ๓ กับได้อ่านได้จำบุพเพสิกขาของพระอมรารักโก

นอกจากความรู้ความคิดทั่วไปแล้ว เชื่อว่าเทียนวรรณยังได้รับคำแนะนำและสนับสนุนในการเรียนภาษาอังกฤษจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ถึงที่เขากล่าวไว้ว่า

.....	โดยโปรดเกล้าฯ ไว้ทุกอย่างในทางเรียน
ถ้ารู้ไทยให้รู้สำหรับภาษาอื่น	ที่เป็นพื้นคืออังกฤษ เร่งฝึกเขียน
เพียงห้าปีนี้อย่ารอรับข้อเพียร	ทั้งอ่านเขียนแปลกลับได้ฉับพลัน"

ส่วนความรู้ความคิดที่ได้รับจากสมเด็จพระสังฆราชทั้งสอง เทียนวรรณก็บันทึกไว้ในวรรณกรรมของเขาหลายเรื่อง เช่นตอนหนึ่งเขากล่าวว่า

เราบวชอยู่ ๕ ปี, ได้ใกล้ชิดกับพระอุปัชฌาย คือกรมสมเด็จพระประวธ-
วริยาลงกรณ์มากกว่าความใกล้ชิดกับสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ คือสมเด็จพระ
สังฆราช (ส่า) ผู้เป็นพระกรรมวาจาจารย์, เราได้รับรองฉลองบาทของพระ
อุปัชฌายะในทางพระกรรมฐาน แลวิปัสณาและการโลกีย์ มากกว่าที่ได้รับจากสมเด็จพระ
พระสังฆราช,

เราได้พอใจจำพอใจฟังเทศน์ แลวิธีเรียงความเวลายากของสมเด็จพระสังฆราช
(ส่า) มากกว่าที่จะฟังแลจำโวหารของใคร ๆ"

จะเห็นได้ชัดทีเดียวว่าเทียนวรรณมีความใกล้ชิดกับนักปราชญ์คนสำคัญของแผ่นดินสมัย
นั้นมากน้อยแค่ไหน และดูเหมือนจะเป็นความภาคภูมิใจของเขาเป็นอันมากที่มีโอกาสเช่น
นั้น เขาจึงได้บันทึกถึงเรื่องนี้ไว้ในวรรณกรรมของเขาหลายเรื่อง เพียงเฉพาะปราชญ์
ทั้งสามนี้ก็นับว่าเป็นบุคคลสำคัญทางการอันใหญ่หลวงอยู่แล้วสำหรับผู้ที่มีจิตใจรักการศึกษาเช่น

" นิตยสารสาธิตกาลลอน " ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๖ หน้า ๓๔๑

๒ " ว่าด้วยญาติ แต่มีไชยวงษาฝ่ายบิดาแลมารดา " ตูล. ๕ : ๔ เมษายน ๑๒๔

เทียนวรรณ นอกจากนั้นเขายังได้สนใจศึกษาและสนทนากับผู้อื่น ๆ อีกมากเท่าที่วิสัยนักศึกษา เช่นเขาจะพืงมีโอกาศ จึงไม่น่าเป็นที่สงสัยในเรื่องความรู้ที่เขากล่าวเอาไว้ในตอนต้น

เทียนวรรณศึกษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารได้ ๔ พรรษา ก็ต้องย้ายไปอยู่วัดราชประดิษฐ์ ถ้ายในป็นั้น คือ พ.ศ. ๒๔๐๘ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัดราช - ประดิษฐ์เพื่อเป็นที่พำนักแก่พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ ในการนี้ได้ทรงอาราธนาให้สมเด็จพระ - สังฆราช (ส่า) ซึ่งขณะนั้นยังดำรงสมณศักดิ์เป็น " พระศาสนโสภณ " มาเป็นเจ้าอาวาส วัดราชประดิษฐ์ และโปรด ฯ ให้พระภิกษุเทียนตามมาอยู่ที่วัดนี้ด้วย จากวรรณกรรมของ เทียนวรรณแสดงให้เห็นว่า โดยความรู้สึกรักตัวของเขาแล้วไม่ยอมมาอยู่ที่วัดราชประดิษฐ์นี้ ซึ่งเทียนวรรณเองก็ไม่ไ้กล่าวถึงเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้มากนัก เพียงแต่มีข้อความบางตอน ตอนบอกไว้ว่า " เหตุว่าใกล้รั้ววังฉันซังครัน " จากข้อเขียนดูเหมือนว่าเทียนวรรณจะ มีความอึดอัดใจอยู่มากที่จะกล่าวถึงเหตุผลนี้ ด้วยคงเห็นว่าเป็น เรื่องของการชักพระราช ประสงค์ เขาจึงกล่าวไว้อย่างกว้าง ๆ คลุม ๆ ว่าไม่ยอมไปอยู่ที่วัดนี้ แต่จากหลักฐาน เท่าที่ปรากฏก็เชื่อว่าเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งคงเนื่องมาจากพวกหญิงสาวชาววัง คุณคำริท โปรเทียมณ์ เชื้อสายคนหนึ่งของเทียนวรรณ ได้กล่าวถึงปู่เทียนวรรณตามคำบอกเล่าของย่า ของเขาว่า

คุณย่าว่าปู่ข้า ฯ นั้นเมื่อยังหนุ่ม
เพราะเป็นชายรูปดีมีกำลัง
ผิวกายขาวโบนักราวกับชาวเทศ
เป็นฝรั่งมากกว่าไทยมิใช่เยาะ
ทั้งสุภาพร่าเริงและเฉียบแหลม
เป็นคนกล้าพูดจริงหยิ่งในกาย
.....
อีกตอนหนึ่งซึ่งคุณย่าว่าตกลง

ท่านถูกรุมด้วยสตรีที่ปองหวัง
อีกทั้งกล่าวส่านวนลวนแต่เพราะ
ไม่สังเกตุก็ต้องว่าท่านเหมาะ
เขาชมเปาะกล่าวคำนี้ถึงไม่วาย
ไม่อ้อมแอ้มพูดโง่งตรงที่หมาย
ชาติเลื้อร้ายรักชื่อเขาลือชา
.....
ท่านหยิบยกตอนคี่ที่จำได้

จากเขาเล่าให้ฟังเรื่องวังใน	ที่ทำให้พระเทียนเจียนเสียคน
เรื่องมีว่าทุกครั้งพระสังฆราช	ท่านไม่อาจไปเทศน์บางเหตุผล
จึงพระเทียนต้องเพียรตามนิมนต์	มันเหลือทนในหมู่สาวพวกชาววัง
แต่พอก้าวสี่เท้าเข้าไปถึง	ในวังซึ่งล้วนนิยมก็สมหวัง
ต่างวิ่งว่อนเบียดแซงแย่งที่ฟัง	ยิ่งกว่าครั้งสมเด็จพระเจ้าเข้าไปเอง ^๑

จะอย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาตามเหตุผลก็เห็นว่าพอจะมีเค้าความจริงอยู่บ้าง เพราะว่าโดยปกติแล้ว เทียนวรรณเป็นคนที่มีรูปร่างหน้าตาและบุคลิกดี มีความสุภาพ และพูดจาถ่อมคาย ทั้งเขาเองก็เคยเข้าไปเทศน์ในวังบ่อย ๆ คงจะเคยได้เห็นท่าของ สาวชาววังพวกนี้มาก่อน

การที่เทียนวรรณไม่อยากที่จะไปจำพรรษาที่วัดราชประดิษฐ์ครั้งนี้ คงจะได้แสดง ที่ท่าท่อนองกระด้างกระเดื่องต่อพระราชประสงค์ให้ปรากฏชัดอยู่บ้าง และคงทำให้ถึงกับ ลือกันว่าเทียนวรรณเสียสติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงเข้าพระทัย ว่าเทียนวรรณเสียสติจริง จึงโปรด ฯ ให้กลับไปอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารตามเดิม และ ไล่โปรด ฯ ให้เปลี่ยนชื่อเสียใหม่จากเทียนเป็น " วรรณ " ตั้งแต่นั้นมา ในขณะเดียวกัน ก็ทรงพระราชดำริว่า เมื่อเทียนวรรณหายดีแล้วจะให้กลับไปอยู่ที่วัดราชประดิษฐ์อีก เทียนวรรณทราบข่าวเข้าจึงว่าวุ่นใจมากถึงขั้นตัดสินใจลาสิกขา ในปีนั้นเอง ตอนที่เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ครั้นอายุเราได้ ๒๕ ปี กลับขึ้นไปอยู่วัดบวรนิเวศตามเดิม, ลาสิกขาบทในปีนั้น โดยเหตุทราบความจากพระเจ้าลูกยาเธอมางพระองค์รับสั่งว่า หายดีแล้ว จะให้กลับไปอยู่วัดราชประดิษฐ์อีก, โดยทรงเชื่อว่าเราเสียจริตจริง จนโปรด ฯ เกล้าให้เรียกชื่อว่า (วรรณ) เพราะฉะนั้นเราได้ชื่อวรรณแต่นั้นมาจนถึงวันนี้^๒

^๑ คำรึก โปรเทียน " คุณปู่ (เทียนวรรณ) " เทียนวรรณ หน้า (๓๗)-(๓๘)

^๒ " ว่าด้วยความผันละเมอแต่มีใจนอนหลับ " ล.ก. หน้า ๑๓๑๖

ใน " ประวัติคำกลอน " เทียนวรรณไ้กับบันทึกความรู้สึกที่ต้องไปอยู่วักราช-
ประคิษฐในครั้งนั้นไว้ว่า

ต้องไปอยู่วักราชประคิษฐระอีกแท้ คิคอยแต่จะกลับหลังหวังนิไสย
ครันสมหวังคงจิตที่คิคไว้ กลับคืนไปปะระนิเวศน์ตามเขตรโติม^๑

เป็นอันว่าเทียนวรรณอุปสมบทอยู่ไ้ ๕ พรรษา ก็ต้องลาสิกขา ความจริงแล้ว
เทียนวรรณยังมีใจรักในสมณเพศอยู่มาก เขาเคยตั้งใจไว้แต่เมื่อครั้งเริ่มอุปสมบทแล้วว่า
จะหันชีวิตมาสนใจศึกษาค้นพุทธธรรมอย่างแท้จริง จนแม้วันที่สุดท้ายที่เขาต้องลาสิกขา
ความตั้งใจนี้ของเขาก็ยังไม่เสื่อมคลาย ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

ในดวงจิตคิคมันับรพะชิต	มิไ้คิคศึกษา เลิกลาถอน
แต่มีกรรมจำลาไมถาวร	เกิดเรื่องร้อนรูงรังประคังมาร
เวรวิภักชัคข้าค่าประสม	โดยนิยมรูปนามตามสังหาญ
แต่ทรงจิตทรงกายไมกร่ายพาล	อิทธิฐานคตธรรมประจำใจ ^๒

แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าเทียนวรรณจะอุปสมบทอยู่เพียง ๕ พรรษา เขาก็ใช้
ชีวิตในช่วงนี้เดินตามรอยพระพุทธรองค์ไ้ได้อย่างเหมาะสมและค้มค่ามาก นับว่าเป็นการ
ปูพื้นฐานชีวิตโดยเฉพาะทางค้านจริยธรรมที่สำคัญมาก เขากล่าวไ้ว่าชีวิตในช่วงนี้ของ
เขามีบทบาทมากตอพฤติกรรม นิสัย ตลอดจนแนวความคิดของเขาในอนาคต✓

ถึงตอนนี้ควรจะไ้กล่าวถึงชื่อของเขาซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปคือ " เทียนวรรณ "
และ " ค.ว.ส. วัฒนาโก " เสียด้วย เพราะเราไ้รู้ที่มาของชื่อหรือบางส่วนของ
ชื่อของเขาที่เราไ้รู้จักกันดีแล้ว คือ " เทียน " (ชื่อแต่กำเนิด) " วรรณ " (ชื่อ
ที่ทรงโปรดเกล้า ฯ เปลี่ยนให้เมื่อครั้งเข้าพระทัยว่าเทียนวรรณเสียจริตจริง) และ

^๑ " ประวัติคำกลอน " ศิริ. ๑ : ๑๕ พุศศิจายน ๑๒๒ หน้า ๑๑ - ๑๒

^๒ " นิทานพระเจ้าไ้ติคำกลอน " ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๒ หน้า ๔๓๕

จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๑๑ เล่ม ๑
หน้า ๑๑

" วัฒนาโก " (ชื่อฉายาเมื่อตอนอุปสมบท)

เทียนวรรณ เป็นชื่อรวมระหว่างชื่อเดิมกับชื่อที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรด ฯ เปลี่ยนให้ภายหลัง และเข้าใจว่าเป็นชื่อที่ใช้และนิยมเรียกกันทั่วไปในหมู่นักหนังสือมากกว่าในสมัยของเทียนวรรณเอง เพราะเมื่อสำรวจจากวรรณกรรมของเทียนวรรณเท่าที่ปรากฏ ไม่พบว่าเขาใช้ชื่อของเขาเองว่า " เทียนวรรณ " เลยที่เขาใช้เห็นมีอยู่เพียง ๒ ชื่อเท่านั้นคือ " นายวรรณ " และ " ต.ว.ส. วัฒนาโก " กล่าวคือในการใช้ชื่อกล่าวว่าในตอนต้นเรื่องหรือการอ้างถึงตัวเขาเองภายในเรื่อง เขามักจะใช้ชื่อว่า " ต.ว.ส. วัฒนาโก " ส่วนการใช้ชื่อในตอนกลางเรื่อง ประกาศแจ้งความหรือบทความทั่วไปที่จำเป็นต้องลงชื่อ ส่วนมากเขาจะใช้ทั้ง ๒ ชื่อไปพร้อม ๆ กัน โดยที่เขาใช้ " ต.ว.ส. วัฒนาโก " อยู่บรรทัดแรก และใช้ชื่อ " นายวรรณ " อยู่บรรทัดข้างถัดไป

ส่วนคนทั่วไปในสมัยนั้นจะเรียกเขาว่า " เทียนวรรณ " หรือไม่นั้นก็ยังไม่พบหลักฐานแน่ชัด ถ้าจะมีอยู่บ้างก็เชื่อว่าคงไม่เป็นที่นิยมกันมากนัก เพราะหลักฐานเท่าที่ปรากฏเช่นจาก จดหมายเหตุพระราชนิพนธ์วันในรัชกาลที่ ๕ ตอนกำหนดโคลงเทียนวรรณ ก็เรียกชื่อของเขาว่า " นายวัน " เช่นกัน นอกจากนั้นเทียนวรรณเองก็ยังได้กล่าวไว้ว่าเขาได้ใช้ชื่อว่า " วรรณ " ตั้งแต่ทรงโปรดเกล้า ฯ เป็นต้นมา^๒ จึงเชื่อว่าชื่อ " วรรณ " คงเป็นชื่อที่คนทั่วไปเรียกกันแพร่หลายในครั้งนั้น ส่วนชื่อ " เทียนวรรณ " คงเป็นชื่อที่คนรุ่นหลังนิยมเรียกกันมากกว่า

ต.ว.ส. วัฒนาโก เป็นอีกชื่อหนึ่งของเขาที่เรารู้จักกันกว้างขวางไม่น้อยกว่าชื่อ " เทียนวรรณ " ชื่อนี้ดูเหมือนจะเป็นความจงใจของเทียนวรรณโดยเฉพาะที่จะให้เป็น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จดหมายเหตุพระราชนิพนธ์วัน
ภาคที่ ๑๓ หน้า ๑๕

๒ " ว่าด้วยความผันละเมอแต่มีไฉนอนหลับ " ล.ก. หน้า ๑๓๑๖

ภาณุ ๕๒

" วัฒนาโก " (ชื่อฉายาเมื่อตอนอุปสมบท)

เทียนวรรณ เป็นชื่อรวมระหว่างชื่อเดิมกับชื่อที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรด ฯ เปลี่ยนให้ภายหลัง และเข้าใจว่าคงเป็นชื่อที่ใช้และนิยมเรียกกันทั่วไปในหมู่นักหนังสือพิมพ์มากกว่าในสมัยของเทียนวรรณเอง เพราะเมื่อสำรวจจากวรรณกรรมของเทียนวรรณเท่าที่ปรากฏ ไม่พบว่าเขาใช้ชื่อของเขาเองว่า " เทียนวรรณ " เลยที่เขาใช้เห็นมีอยู่เพียง ๒ ชื่อเท่านั้นคือ " นายวรรณ " และ " ต.ว.ส. วัฒนาโก " กล่าวคือในการใช้ชื่อกล่าวว่าในตอนต้นเรื่องหรือการอ้างถึงตัวเขาเองภายในเรื่อง เขามักจะใช้ชื่อว่า " ต.ว.ส. วัฒนาโก " ส่วนการใช้ชื่อในตอนที่ตั้งท้ายเรื่อง ประกาศแจ้งความหรือบทความทั่วไปที่จำเป็นต้องลงชื่อ ส่วนมากเขาจะใช้ทั้ง ๒ ชื่อไปพร้อม ๆ กันโดยที่เขาใช้ " ต.ว.ส. วัฒนาโก " อยู่บรรทัดแรก และใช้ชื่อ " นายวรรณ " อยู่บรรทัดข้างถัดไป

ส่วนคนทั่วไปในสมัยนั้นจะเรียกเขาว่า " เทียนวรรณ " หรือไม่นั้นก็ยังไม่พบหลักฐานแน่ชัด ถ้าจะมีอยู่บ้างก็เชื่อว่าคงไม่เป็นที่นิยมกันมากนัก เพราะหลักฐานเท่าที่ปรากฏเช่นจาก จดหมายเหตุพระราชนิพนธ์วันในรัชกาลที่ ๕ ตอนกำหนดโทษเทียนวรรณ ก็เรียกชื่อของเขาว่า " นายวัน " เช่นกัน นอกจากนั้นเทียนวรรณเองก็ยังได้กล่าวไว้ว่าเขาได้ใช้ชื่อว่า " วรรณ " ตั้งแต่ทรงโปรดเกล้า ฯ เป็นต้นมา^๒ จึงเชื่อว่าชื่อ " วรรณ " คงเป็นชื่อที่คนทั่วไปเรียกกันแพร่หลายในครั้งนั้น ส่วนชื่อ " เทียนวรรณ " คงเป็นชื่อที่คนรุ่นหลังนิยมเรียกกันมากกว่า

ต.ว.ส. วัฒนาโก เป็นอีกชื่อหนึ่งของเขาที่เรารู้จักกันกว้างขวางไม่น้อยกว่าชื่อ " เทียนวรรณ " ชื่อนี้ดูเหมือนจะเป็นความจงใจของเทียนวรรณโดยเฉพาะที่จะให้เป็น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จดหมายเหตุพระราชนิพนธ์วัน
ภาคที่ ๑๓ หน้า ๑๕

^๒ " ว่าด้วยความฝันละเมอแค้นมิไฉนอนหลับ " ล.ก. หน้า ๑๓๑๖

โดยมีคำว่า ม.ล. ม.ร.ว. าลา นำหน้า "๑ แต่สำหรับเทียนวรรณผู้วิจัยไม่เชื่อว่า การที่เขาใช้นามปากกาจะมีจุดประสงค์เช่นนั้น เพราะนั้นมีใช้ลักษณะนิสัยของเทียนวรรณ อย่างไรก็ตาม การใช้นามปากกาของเทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ เบื่ออิทธิพลส่วนหนึ่งจากทางตะวันตกด้วย๒

ชีวิตพ่อค้าและนักศึกษาที่แท้จริง

เทียนวรรณลาสิกขาครั้งแรกก็กลับไปดำเนินชีวิตตามแนวเกมทุกครั้ง คือการเป็นพ่อค้าทองเหี่ยวค้าขายไปตามที่ต่าง ๆ ทางด้านเหตุการณ์บ้านเมืองหลังจากเทียนวรรณลาสิกขาได้ไม่นาน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์องค์ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ ขณะนั้นเทียนวรรณมีอายุได้ ๒๖ ปี ขณะที่เทียนวรรณไปมาค้าขายตามที่ต่าง ๆ นั้น ก็จการค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าขายทางเรือเจริญอยู่มาก ถึงปรากฏว่า " ในปีแรกเสด็จงานทัพพม่าเรือค้าขายเข้าออกประมาณ ๓๐๐ ลำเศษ ในระหว่าง ๔๒ ปีที่ครองราชสมบัติคิดเฉลี่ยแล้วจะตกปีละ ๗๐๐ ลำเศษ มีเงินเข้าในพระราชอาณาจักรมากขึ้นโดยลำดับ "๓ เทียนวรรณมีอาชีพทางนี้อยู่แล้วจึงมีโอกาสได้เป็นลูกเรือของชาวต่างชาติ ทองเหี่ยวค้าขายไปยังต่างประเทศหลายครั้ง เช่น เขากล่าววว่า ครั้งหนึ่งเมื่ออายุได้ ๒๗ ปี " ได้ไปประเทศจีนถึงฮ่องกง ชิวเถาเอหมิง เลียงไฉียงไฮ้โดยกำปั่นใบ "๔ เป็นต้น

ในขณะเดียวกันที่เทียนวรรณใช้ชีวิตพ่อค้าอยู่นี้ เขาก็ใช้ชีวิตอย่างนักศึกษาและ

๑ เกร็ก เรย์โนลด์ " ก.ศ.ร. กุหลาบกับประวัติศาสตร์ไทย " ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย หน้า ๒๖๐

๒ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ล.ก. หน้า ๕๕

๓ ประมุข ลิทธิพันธ์ ราชสำนักสยาม (ไม่ปรากฏเลขหน้า)

๔ " เรื่องความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๒ หน้า ๓๐๔

ผู้สนใจในความเป็นไปของบ้านเมืองไปพร้อม ๆ กันด้วย เทียนวรรณเข้าใจคุณค่าของหนังสือที่มีต่อชีวิตดี ดังนั้นเขาจึง " ชอบอ่านหนังสือที่นักปราชญ์ต่าง ๆ แต่งไว้, โดยเป็นโคลงหรือกลอนร่ายแก้ว, เพราะประสงค์จะใคร่ตรวจสะติปัญญาของนักปราชญ์ด้วย, ถ้าชอบใจก็จำไว้เป็นครูกระทำตามเสนาะนำผู้อื่นด้วย " ความเป็นคนรักหนังสือ รักการอ่าน ได้กลายเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของเขาไปในที่สุด เขาอ่านหนังสือทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นหนังสือเก่าใหม่หรือมีเนื้อหาอย่างไร เขากล่าวว่า

ถ้าแม้มีที่ซื้อหรือที่เช่า	เป็นเรื่องเก่าหรือเรื่องใหม่มิได้ว่า
ขอให้รู้ลึกวันปฐมนิเทศ	ทำเช่นว่าดังนี้ทุกวี่วัน
จึงได้แจ้งตำราสารพัด	โดยสาหัสยากเย็นเช่นมะหันต์
อันพึงคิดถามเขียนเพียรนิรันดร์	จนถึงอันที่ประกิจรู้คิดเป็นกลอน ^๒

เทียนวรรณอ่านหนังสือโดยไม่จำกัดเนื้อหาและรูปแบบ หนังสือที่เขาอ่านมีทั้งวรรณคดี พงศาวดาร ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ กฎหมาย ตำราพิชัยสงคราม ฯลฯ แม้เทียนวรรณไม่ค่อยจะได้เอ่ยถึงชื่อหนังสือไว้มากนัก แต่เท่าที่ค้นพบจากวรรณกรรมของเขาก็พอจะชี้ให้เห็นถึงแนวความสนใจอยู่ไม่น้อยทีเดียว หนังสือที่เขาอ่านเท่าที่เขาเอ่ยถึงอยู่บ้างมี อธิวิญญานภาษิต สามก๊ก ราชาริราช พระอภัยมณี นิราศต่าง ๆ กฎหมายลักษณะฉัวมัย ประวัติศาสตร์อเมริกา พงศาวดารจีนและมอญแผนที่ เป็นต้น

สิ่งที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่งในการศึกษาของเทียนวรรณ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปรัชญาการศึกษาของเขาที่เกี่ยว คือความคิดความเห็นที่ว่า " การศึกษาควรเป็นกิจกรรมของชีวิตตลอดทั้งชีวิต " ไม่ควรเป็นเพียงเฉพาะช่วงจังหวะตอนหนึ่งตอนใด หรือโอกาสหนึ่งโอกาสใดของชีวิต และในขณะเดียวกัน เขามีความเห็นที่ว่า " ผลของการศึกษาคือ

^๑ "(เรื่องความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๓๑๐

^๒ "อนุสรณ์สาขาวรรณ " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๔๐

ประโยชน์ของชีวิตและสังคม / ดังที่เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

แท้จริงการเล่าเรียนและการบำรุงบ้านเมือง, ควรจะแลเห็นเหมือนคั้งหัวเรือ
ทวนน้ำ, หรือกลิ้งกรกขึ้นภูเขาสูงชัน, จะย่อหย่อนลดถอยความเพียรเสียนั้นไม่
ควรแท้, ถึงจะมีอายุมากแต่เป็นบรมสุขแล้ว, มีเลขานุภาพมากเหลือล้นแล้วก็จริง,
จะละความศึกษาและความบำรุงเสียนั้นไม่ควรแน่

จากความคิดความเชื่อนี้เห็นวรวรรณจึงตั้งใจจริงที่จะให้ชีวิตกับการศึกษาเป็นเงา
ตามตัวกันตลอดไป สมกับที่เขาเรียกว่า " การศึกษาของนายวันเรียกว่าไม่มีเวลา
กำหนดว่ามีที่สุดเพียงใด "๒ และในขณะที่เดียวกันเขาก็ได้พยายามใช้ความรู้ความคิดให้
เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงคุณภาพของชีวิตและสังคมอยู่ตลอดเวลา

คงจำกันได้ว่า เมื่อสมัยที่เห็นวรวรรณอุปสมบทอยู่นั้น เขาได้พยายามศึกษาให้
ลึกซึ้งในพระธรรมวินัยเข้าใจในคุณค่าของพุทธธรรม ซึ่งเขาได้นำมาเป็นประโยชน์ต่อ
การดำเนินชีวิตของเขามาก ในขณะที่เดียวกันทำให้เขาเป็นคนที่มีจิตใจรักเพื่อนมนุษย์ด้วย
กัน ครั้นเมื่อออกมาสู่เพศฆราวาส เขาก็ได้เห็นถึงความดำหลังและความอยุติธรรม
ต่าง ๆ ของสังคมมากขึ้น ทำให้เขามีความคิดอยู่ตลอดเวลาที่จะพัฒนาและแสวงหา
ความยุติธรรมให้กับสังคมเท่าที่สามัญชนเช่นเขาจะพึงมีโอกาสกระทำได้ ดังนั้นแม้ว่าเขา
จะวางตัวเป็นนักศึกษาสนใจศึกษาวิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวางก็จริง แต่วิชาที่เขา
ให้ความสนใจมากเป็นพิเศษคือ วิชาทางค่านิยมหมายและศาสนา ดังที่เขาบันทึกไว้
ตอนหนึ่งว่า

ลึกจากพระภิกษุก็เอาใจใส่อยากรู้การโลกย์แลการธรรม, ได้ศึกษาพระพุทธ -
ศาสนาในระหว่าง ๕ ปีเมื่อบวชอยู่ และต่อมาก็ได้เรียนรู้ในการโลกย์แลการธรรม

๑ " ว่าด้วยสรรพวิทยาต่าง ๆ ว่ายังไม่มืที่สุดว่าเพียงใด " พุท. ๕ : ๔ มิถุนายน
๑๒๔ หน้า ๑๐๕๕

๒ " ปัญหาวิจิตร " พุท. ๒ : ๑ กันยายน ๑๒๕ หน้า ๑๕๒๕

ต่อ ๆ นามิไคหยุก เข้าใจในพงษาวดารโลกย์แลความปกครองของนานาประเทศ
แลทิศทางตามภูมิศาสตร์ แลตำราควาในท้องฟ้าอากาศแลสรรพศาสตร์สิ่งละเล็กสิ่ง
ละน้อย แต่สาส์นากับกฎหมายค่อนข้างจะเอาใจใส่มากกว่าวิชาอื่น ๆ

เทียนวรรณวางตัวเป็นนักศึกษาที่แท้จริง นอกจากจะอ่านมากแล้ว เขายังได้
เที่ยวสนทนาวิสาสะกับผู้มีความคิดความรู้ทั่วไปในสมัยนั้นด้วย โดยเฉพาะผู้ที่มีความรู้
ความคิดอะไรแปลก ๆ เทียนวรรณยิ่งชอบสนทนาคัวยมาก เขาได้กล่าวถึงการไคสนทนา
ของเขากับคนหนึ่งไว้ตอนหนึ่งว่า

เมื่อเราอายุได้ ๒๗ ปี เราไคสนทนาแก่พระพนมสรินทร์คือ (ท้าวเพชร)
เรือสอนเราว่า ถ้าไปแห่งหนตำบลใด, พบปะมะนุษย์ประชุมกันอยู่มาก ๆ ให้ถาม
เขาว่า, ที่นี่มีคนหรือไม่, หรือให้ถามเขาว่าที่นี่มีมะนุษย์หรือไม่ดังนี้

เราฉงนคิดอยู่แต่ในใจเราว่า, พระพนมคนนี้ปลาคมาก, อย่างไรหนอแท้จริง
ไคพูดสอนเราเช่นนี้, แลยังไคแนะนำเราต่อไปอีกว่า, ถ้าไปพบปะวัดวาอาราม
เข้า, มีพระภิกษุสามเณรอยู่มาก ๆ ก็ให้ถามว่าในวัดนี้มีพระหรือไม่ดังนี้, แล้วยัง
ชี้แจงสอนเราต่อไปว่า, ถ้ามีพระมีมะนุษย์อยู่แล้วก็คงมีผู้มาสนทนาคัวยเรา, ออก
ความว่าท่านเป็นพระเป็นคนเป็นมะนุษย์

แล้วพระพนมยังไคพูดต่อไปอีกว่า ถ้าไปพบปะผู้หญิงก็ให้ถามว่า, ที่บ้านนี้มี
ผู้หญิงบ้างหรือไม่, แลสอนว่าแม้ว่ามีคนรู้จักผู้หญิง, เขาคงบอกว่ามีแต่ไม่มี, อ่าไคไร
เหตุที่กล่าวมานี้, เราจึงไคอุสาหะพยายามตามที้อยากจะ เป็นคนแก่เขาลักคนหนึ่งจน
ไม่มีเวลาว่างเปล่า, ... ตั้งหน้าแต่ตรวจตราตริตรองสอบสวนในสรรพกิจการน้อยใหญ่
แทบทุกสิ่งทุกอย่าง ๒

๑ " ว่าด้วยความฉันทะเมอ แต่มีไชนอนหลับ " ตูล. ๕ : ๑ มกราคม ๑๒๓

๒ " ว่าด้วยความที่เรียกว่าคน เหตุไคจึงเรียกว่าคน " ตูล. ๕ : ๑๖ กันยายน

แม้ว่าเทียนวรรณจะเป็นคนที่อ่านมากฟังมากก็จริง แต่ก็เชื่อว่าเขาจะเป็นคนที่เชื่ออะไรรายางมง่าย ๆ ก็หาไม่ เขาเป็นคนที่เชื่อในเหตุผลมากกว่าที่จะยึดมั่นอยู่กับตำราหรือบุคคลจนเกินไป ทั้งนี้เพราะเขาเชื่อว่า

★ บางทีครูบาอาจารย์หรือบุพบุรุษของเรา เข้าใจไม่ถูกหรือถือค่อ ๆ กันมาหลายชั่วคนแล้ว เปรียบเหมือนหลับตาเชื่อหลับตาทำ ไม่พิจารณาสอบสวนด้วยสติปัญญาญาณ เข้าผิดเข้ายี้คผูกพันสันดานไว้เสียจนแกะไม่หลุดแน่นอนหนา จนไม่อาจรู้ถอนได้ก็มี *★

ด้วยเหตุนี้เอง เทียนวรรณจะเชื่ออะไรก็ตามเมื่อได้ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุผลของเขาเสียก่อน ความค่อนหนึ่งเขากล่าวไว้อีกว่า

จะขอเล่าเค้าเรื่องที่เรารู้	บางสิ่งครูที่เป็นปราชญ์ประสาทสอน
บางสิ่งค้นค้นเอาเองเช่นเพลงกลอน	แล้วคัดรอนด้วยปัญญาอันกล้าคม
ถึงตำราจะว่าแน่แท้เพียง	ถ้าความเพื่องปลาดิ้นไม่สนธิสม
จะให้เชื่อเหลือปัญญะอำระอม	ต้องนิยมตามอรรถที่สัจจัง ^๒

จะเห็นว่าวิธีการศึกษาของเทียนวรรณเป็นวิธีการศึกษาที่ถูกต้องอันเป็นที่ยอมรับของปราชญ์ทั่วไป คือเป็นวิธีการศึกษาที่ถึงพร้อมด้วยองค์ ๔ ที่เราถือกันว่าเป็น " หัวใจนักปราชญ์ " คือฟัง คิด ถม เขียน ดังที่เทียนวรรณได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาของเขาไว้ว่า

อึ่งองค์สี่มีเป็นนิตยในจิตรตน	ฉึกว่าคนเขาทั้งนั้นในสันดาน
ที่หนึ่งฟังทั้งใค้อ่านสารอักษร	คือกาพย์กลอนโคลงฉันท์อันวิธาน

๑ " ว่าด้วยการทดลองสอบสวน " ตล. ๑ : ๑๖ ฤกษ์ภาค ๑๒๐ หน้า ๑๕๔

๒ " อะนุสรสาขารณ " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๔๐

ไม่เลือก เว้นเป็นวันค่อนันตะกาล	เป็นประธานที่จำนงค์คงคะคุณ
ที่สงคิควินิจนัยคือไคสวน	ให้ถูกถ่วงถ่วงเพียงไม่เอียงหมุน
องค์ที่สามถามซัก เป็นหลักจน	ให้รู้คุณคือชั่วทั่วทุกทาง
องค์ที่สี่ลิขิตกิจทั้งหลาย	คือจกหมายใครมิไคว่าง
แม้เจ็บไข้ไม่สำคัญถึงสิ้นคราว	มือไม่ว่างคินสอจะขอทำ*

เทียนวรรณมักจะกล่าวถึงวิธีการศึกษาเช่นนี้ของเขาไว้ในวรรณกรรมหลายเรื่อง นอกจากนั้นเขายังได้เสนอแนะให้คนอื่น ๆ ใช้วิธีการศึกษาเช่นนี้ด้วย* ด้วยความตั้งใจพยายามและมีระเบียบวิธีในการศึกษานี้ จึงทำให้เทียนวรรณเป็นผู้มีความรู้กว้างขวางพอที่จะนับได้ว่าเป็นปราชญ์สามัญชนคนหนึ่งในพื้นที่ดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชีวิตครอบครัว

เทียนวรรณจะเริ่มมีภรรยาแต่เมื่อใดไม่เป็นที่ปรากฏแน่ชัด รู้แต่ว่าเมื่ออายุได้ ๒๕ ปี เขาไปไถ่ภรรยาคนหนึ่งในเมืองตราด ตอนที่เขากลับมาก็ได้ " ไสมยหนึ่งเราไปไถ่ภรรยาที่เมืองตราด แต่เมื่ออายุได้ ๒๕ ปี "๒ เพราะวาระหว่างนั้นเขาไปมาค้าขายอยู่แถวเมืองตราดและจันทร์บุรีเป็นเวลานาน เทียนวรรณกล่าวต่อไปอีกว่า ญาติ ๆ ของภรรยาไม่ค่อยจะชอบเขานัก มักนินทาเขาต่าง ๆ นานา แต่เขาเล่าว่าเขาได้ถือมั่นในขันติและใช้ความฉลาดจนสามารถโน้มนำใจญาติ ๆ ของภรรยาให้กลับมารักและชอบพอเขาได้

ภรรยาคนนี้เป็นคนที่ ๓ ของเทียนวรรณ ก่อนหน้านั้นเขาเคยมีภรรยามาแล้วถึง ๒ คน แต่ต้องเลิกหย่าร้างกันไป แม้ว่าเขาจะมีภรรยาในชีวิตถึง ๓ คนก็จริง แต่เขาก็ได้เลิกกับภรรยาคนก่อนเสียก่อนแล้วจึงจะมีภรรยาใหม่ ใ้ชื่อว่าเขาจะมีภรรยาใน

* " เนติปัญหาคำกลอน " กิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๖ หน้า ๔๕๑

* ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ใน แนวความคิดทางการศึกษาของเทียนวรรณที่จะกล่าวถึงต่อไป

๒ " แมกกาซีนที่ ๔ " ตล. ๖ : ๑๖ กรกฎาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๔๓

เวลาเดียวกัน ๓ คนก็หาไม่ เทียนวรรณไม่ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ต้องเลิกกับภรรยาทั้งสอง
ไว้เลย เพียงแต่บอกว่าเขามีบุตรทั้งหมด ๑๖ คน เกิดจากภรรยาคนแรก ๑ คน เกิด
จากภรรยาคนที่สอง ๔ คน และเกิดจากภรรยาคนที่สาม ๑๑ คน ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

ฉันมีบุตรนับสิบหกคนที่แท้	ขอชี้แจงชื่อนามตามประสงค์
บุตรที่หนึ่ง เป็นชายชื่อนายยง	แม่เป็นวงศ์เครือญาติแก่ชาคณัน
เมียที่สองบุตรสี่หัวปีหญิง	ที่สองจริง เป็นชายวายอาสัญ
ที่สามชื่อแม่นุ่น เป็นบุญครัน	อยู่ทุกวันรูปร่างสำอางตา
คนที่สี่เป็นชายเสียคายนัก	ต้องตัดรัก เมียที่สองมีหมองเฝ้า
เมียที่สามบุตรสิบเอ็ดเม็ดเสรีจระ	ขอพรรณาเรียงความไปตามตรง

จากข้อเขียนของเทียนวรรณทำให้เราทราบว่า ภรรยาคนแรกของเขาเป็นญาติกับ
กับเขาเอง แต่อยู่กันได้ไม่นานก็เลิกกัน เทียนวรรณได้กล่าวถึงเรื่องบุตรไว้อย่าง
ละเอียดทั้ง ๑๖ คน

เมื่อพิจารณาจากบันทึก เกี่ยวกับจำนวนบุตรของเขาแล้วจะเห็นว่า เทียนวรรณ
มีบุตรก่อนอายุ ๒๕ ปีถึง ๕ คน จึงน่าจะเชื่อได้ว่า เทียนวรรณคงจะมีภรรยาคนแรก
ก่อนอายุ ๒๐ ปี คือก่อนที่จะอุปสมบท เพราะตอนที่เทียนวรรณลาสิกขานั้นเขามี
อายุได้ ๒๕ ปีแล้ว และเขามีภรรยาคนที่สามเมื่ออายุ ๒๕ ปี จึงเป็นไปได้ยากมากที่
เขาจะมีภรรยาคนแรกหลังจากลาสิกขาแล้ว โดยเฉพาะในช่วงนี้เขาต้องเปลี่ยนภรรยา
ถึงสามคนด้วย

แม้ว่าเทียนวรรณจะมีบุตรหลายคนก็จริง แต่ก็สิ้นชีวิตตั้งแต่เมื่อตอนเล็ก ๆ เสีย
หลายคน และที่แท้จริงมี เทียนวรรณกล่าวว่าบุตรเขายังคงมีชีวิตอยู่ (ในขณะที่เขา
บันทึกนี้) เพียง ๓ คนเท่านั้น ดังที่เขาบอกว่า

เมื่อเขียนคำทำกลอนในตอนนี้
 คือนายยงแม้วนมีบุญพอ
 อีกนายบุญธรรณายรอบประกอบด้วย
 กับแม่เชื่อมฐจิตรยังคิดใจ
 กับพิณิตยคนน้อยคล้อยข้างยาก
 เมื่อคราวฉันทานยังชังอยู่ดังนี้

บุตรยังมีตัวอยู่เจ็ดเม็ดเสร็จหนอ
 ถึงรักพอเหมือนไม่รัก เพราะหนักใจ
 แล้วยช่วยฆ่าคนตายมันร้ายใหญ่
 ลูกเติบโตใหญ่มีคู่รัก
 ลูกลำบากแม่เขามั่นจนบ่น
 มีรู้ที่จะผ่อนปรนจนปัญญา^๑

จะเห็นว่าเขียนวรรณคดีหวังในเรื่องลูก ๆ ของเขาอยู่ไม่น้อยทีเดียว ทั้งนี้เพราะ
 ขณะที่ถูก ๆ กำลังเจ็บใหญ่เข้าสู่วัยรุ่นกันนั้นเป็นเวลาที่เขาถูกต้องโทษจำคุกอยู่เป็นเวลานาน
 ภรรยาของเขาก็ต้องชวนชวายอยู่กับการทำมาหากิน เวลาที่จะมาเอาใจใส่อยู่กับภรรยา
 อบรมลูก ๆ จึงน้อยมาก เขียนวรรณคดีไม่ค่อยได้กล่าวถึงเรื่องบุตรของเขาไว้ในวรรณกรรม
 อื่น ๆ มากนัก แต่จากข้อความบางตอนที่เขามันทักไว้ แสดงให้เห็นถึงความน้อยใจใน
 เรื่องนี้อยู่เหมือนกัน ดังที่เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

แม้ที่ลูกบุตรแลนัคคาในเรือนของเราเอง ยังไม่ควรจะพูดความดีความจริงแก่
 เขาก็มี เพราะเขาไม่มีนิสัยอะไรเลย, จะเอาอะไรไปพูดแก่เขาได้, จำเป็น
 ต้องนิ่งจะดีกว่าเป็นแน่,

ท่านทั้งหลายจงดูแต่เรา ... มีบุตรชายหญิงโต ๆ เป็นหลายคน, แต่มิได้
 อาไศรยเขาเลย, ก็โดยเหตุที่พูดอะไรกันไม่ได้, มันย่อมมีความผิดกว่าแลไม่ ๆ
 เคยหวานแล้วจะไคหวานตามพิชพันธ์ เคยเปรี้ยวจะได้เปรี้ยวตามพิชพันธ์ อัน
 มนุษย์จะไคไคชั่วตามพิชพันธ์หาได้^๒

^๑ " ประวัติคำกลอน " ศิริ. ๑ : ๑๕ พุทธศักราช ๒๒๖ หน้า ๑๔ - ๑๕

^๒ " ว่าด้วยความคิดความจริงแท้ แต่ไม่ควรนำเอาไปพูดในบางที่ "

จากบันทึก เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงนิสัยอีกอย่างหนึ่งของเทียนวรรณได้ว่า เขาเป็นคนที่รักความจริง เขียนอะไรอย่างตรงไปตรงมามากทีเดียว ไม่อคติด้วยความสัมพันธ์หรือความเสน่หาอย่างใดทั้งสิ้น เทียนวรรณไม่ชอบปกปิดหรืออำพรางซ่อนเร้นส่วนที่ไม่ดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องของชีวิตหรือสังคม เพราะเขาเห็นว่าความเป็นจริงเหล่านั้นไม่ใช่สิ่งที่น่ารังเกียจที่ต้องปกปิดแต่อย่างใด จากความรู้สึกเช่นนี้เองจึงทำให้วรรณของเขา ไม่ว่าจะเป็นแนวอัตชีวประวัติหรือเรื่องใด ๆ มีลักษณะต่างไปจากวรรณกรรมที่แล้ว ๆ มาอย่างเห็นได้ชัด คือเขาไม่เสนอแต่ภาพที่สวยงามอันเกิดจากการเลือกสรรปรุงแต่งอย่างดีแล้วเท่านั้น

ชีวิตของผู้สนใจต่อสังคมและการเมือง

เคยกล่าวมาแล้วว่า หลังจากลาสิกขาแล้วเทียนวรรณได้ใช้ชีวิตอย่างพ่อกำนัน นักศึกษาและผู้สนใจในความเป็นไปของบ้านเมืองไปพร้อม ๆ กัน ทางด้านเหตุการณ์บ้านเมืองนั้น นับวันเขาจะยิ่งให้ความสนใจมากขึ้นเป็นลำดับ แต่เทียนวรรณก็เข้าใจว่าการที่จะนำตัวเองเข้าไปพัวพันหรือมีบทบาทในทางการเมืองนั้นไม่ใช่เรื่องที่ย่ายเลยสำหรับสามัญชนในสมัยนั้น เพราะในสมัยนั้นความคิดที่ว่า " การเมืองเป็นเรื่องของชนชั้นปกครองเท่านั้น " ยังคงเป็นคติที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของชนทั่วไป คำว่า " การเมือง " จะเป็นของสูงและเป็นสิ่งที่เกินความสามารถของสามัญชนที่จะเข้าถึงได้ จึงกลายเป็นสิ่งผูกขาดสำหรับกลุ่มชนกลุ่มเล็กเพียงกลุ่มเดียว แต่สำหรับเทียนวรรณเขาไม่ยอมเชื่อหรือรับความคิดเช่นนั้น เขาเชื่อว่า " การเมือง " เป็นเรื่องของคนทุกคนในสังคม ทุกคนสามารถที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมืองได้ตามภาวะ ความสามารถ และโอกาสของตน และเขาคิดว่าการที่เขาจะเข้ามามีบทบาททางการเมืองอันเป็นวงการ " ต้องห้าม " สำหรับสามัญชนในสมัยนั้น ถึงขั้นกระตุ้นเตือนให้คนทั่วไปมีจิตสำนึกทางการเมือง และเสนอความคิดเห็นในการปรับปรุงพัฒนาโลกทางสังคมและการเมืองนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่เขาจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้เป็นเบื้องต้นเสียก่อน ดังนั้นจึงทำให้เทียนวรรณเริ่มต้นด้วยการตั้งใจศึกษาหาความรู้ทางด้านนี้อย่างจริงจัง เช่นการศึกษาเกี่ยวกับ

กฎหมายและธรรมเนียมการปกครองประเทศ เขาศึกษาไกลไปถึงเรื่องของสังคมและ
การปกครองของนานาประเทศด้วย เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ตั้งแต่อายุได้ ๓๐ ปีมาแล้วชอบกฎหมายมากเข้า, แลได้ทราบบ้างในกฎหมาย
นานาประเทศ โดยเหตุที่มีกัลยาณมิตรเป็นผู้รู้ภาษาอังกฤษ จึงเข้าใจในธรรมเนียม
ความปกครองของนานาประเทศบ้าง, ทั้งได้ทราบถึงกำลังและภาระหน้าที่แลอำนาจ
ของชนชาวยุโรปเปียน, แลอเมริกาแลรัสเซียแลจีน^๑

เทียนวรรณเป็นคนช่างคิดช่างสังเกต ตลอดเวลาที่เขาหันชีวิตมาสู่เพศฆราวาส
เขาได้พยายามสังเกตความเป็นไปของสังคม และการที่เขาได้ท่องเที่ยวค้าขายไปยังที่
ต่าง ๆ มากแห่งทั้งในและนอกประเทศนั้นนับว่าเป็นโอกาสดีที่จะทำให้เขาเห็นถึงสภาพล้าหลัง
และความอยู่ดีศรีธรรมของสังคมมากขึ้น ขณะเดียวกันเขาก็ได้เห็นสภาพสังคมและขนบ
ธรรมเนียมการปกครองของนานาประเทศด้วย บัจจุบันต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบกับความรัก
ชาติบ้านเมืองอันเป็นนิสัยเดิมของเขาอยู่แล้ว ทำให้เขาคิดว่าควรจะได้มีการเปลี่ยนแปลง
แก้ไขสภาพบางสิ่งบางอย่างในสังคมไทยเสียบ้าง จะได้ไม่เป็นที่ล้าหลังชาติอื่นจนลืบทา
เกินไป เทียนวรรณเห็นถึงความเห็นของเขาไว้ว่า

เมื่ออายุเราได้ ๓๐ ปี ... เวลานั้นเราอยู่ที่เมืองใหม่ใกล้วัดโยธานิมิต เรียก
ว่าเมืองจันทบุรี, ในเวลาที่มีไคนอนหลับนั่ง思量อยู่ไค้นเห็นไปว่า, ถ้าทำได้จะ
ทำคือจะจัดบ้านเมืองแลเปลี่ยนแปลงแก้ไขขนบธรรมเนียมในประเทศสยามเสียใหม่ให้ดี
ให้ทันแก่สมัยของบุคคลที่เห็นว่าจะได้แลทำได้^๒

เทียนวรรณมิได้เพียงแต่คิดอยู่เฉย ๆ คนเดียวเท่านั้น ต่อมาเขาได้เสนอความ
คิดของเขาให้แก่ชนชั้นปกครองบางคนที่เขาชอบพอและเห็นว่าพอที่จะมีอำนาจในการจัดกระทำ

^๑ "เรื่องความเห็น" ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๓๑๑

^๒ "ว่าด้วยความฝันละเมอ แต่มีไคนอนหลับ" ตูล. ๕ : ๒๓ ธันวาคม ๑๒๓

การให้เป็นไปตามความคิดของเขาได้บ้าง นอกจากนั้นเขายังได้เขียนบทความต่าง ๆ
เกี่ยวกับการจัดการปรับปรุงบ้านเมืองไปลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สมัยนั้นด้วย ดังที่เขากล่าว
ไว้ว่า

ตัวเราได้ทำหนังสือไว้ฉบับหนึ่ง ตั้งแต่ปีออกจัตวาศกในรัชกาลที่ ๕ เมื่อได้ครอง
ราชสมบัติมา ๕ ปีแล้วเป็นข้อความที่จะจัดเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมแผ่นดินสยามรวม
ใจความ หมวด มีข้อโฆะธิบายทิศการค้นร่างในสมุดค่า เราได้ให้นายรอนนำ
ถวายพระเจ้านั่งงยาเซอ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์แต่เมื่อศก ๑๐๙ ... เราได้แต่ง
คอเรตปอนเคนชั่งไปลงพิมพ์ในหนังสือครุโนวาทที่พระเจ้านั่งงยาเซอกรมหมื่นวรานุรักษ์
เป็นผู้จัดการ, มีข้อความว่าด้วยบ่อนเบี้ยแลเรื่องทาส, เวลานั้นท่านผู้ฟังยังไม่ได้
ร้อนสิด ถ้าได้นำมาอ่านในเวลานี้จะมีผู้ไหนทนมากกว่าจริง

เทียนวรรณอยู่ที่แถวเมืองกรากและจันทบุรีเป็นเวลานาน ขณะอยู่ที่นั่นเขาได้ใช้
เวลาในการศึกษาวิชากฎหมายไปด้วยจนมีความรู้พอสมควร จึงกลับเข้ามากรุงเทพฯ เมื่อ
อายุได้ ๓๓ ปี ดังที่เขากล่าวว่า

ฉันกลับจากจันทบุรีปีระกา
รอบรู้บทกวีพระวินัยอุบายการ
ทั้งคอยฟังนั่งศาลการชำระ
ท่านที่ค้ำชวดปราชญ์ปรีชา

เตตตังสา* อายุแก่เข้ากาน
ได้พบพานท่านผู้เป็นครูบา
ดูเขาจะประเด็นก็เห็นท่า
ยอมเห็นว่าแพชนะในกระบวน

* ว่าด้วยชื่อของมนุษย์ใครตั้งให้ " ฤ. ๕:๑๖ มิถุนายน ๑๒๔

หน้า ๑๕๒๑ - ๑๕๒๒

* เป็นภาษามาลี หมายถึงอายุได้ ๓๓ ปี

๒ " ประวัติคำกลอน " ฤ. ๑:๑๕ พฤศจิกายน ๑๒๒ หน้า ๑๑

การกลับมากรุงเทพฯ ๗ ครั้งนี้ของเทียนวรรณ เขากลับมาอย่างผู้ที่มีความรู้และความ
รับผิดชอบต่อสังคมอย่างสูง เขารู้ดีว่าการที่จะใช้ชีวิตอยู่ที่เมืองจันทบุรีตลอดไปนั้นก็เหมือน
กับการปล่อยให้ร่างกายและชีวิตสูญเปล่าไปโดยไร้ประโยชน์ จึงคิดที่จะหาความรู้เพิ่มเติม
ที่กรุงเทพฯ ๗ และหวังจะได้ใช้ความรู้ความคิดของตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้เต็มที่
เพราะกรุงเทพฯ ๗ เป็นศูนย์กลางของการปกครองหรือศูนย์กลางของสังคมไทยทีเดียว การ
พัฒนาและการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสาระที่สำคัญ ๆ มักจะเริ่มขึ้นที่กรุงเทพฯ ๗ ก่อนแล้วจึง
ค่อยขยายตัวออกไปสู่ชนบท เทียนวรรณเคยกล่าวว่า

เราเสียสละร่างกายและชีวิตความรู้ความกล้าหาญความสุจริตซื่อสัตย์กะตัญญูเมธา
ออกนอกของเรานี้จะสูญไปเสียเปล่า ๆ มิได้ช่วยเจ้านายของเราอีกอ่านตามความเห็น
ความรู้, ยิ่งกว่าเสียสละลาภยศแลความสุขหรือทรัพย์สินสมบัติ ภรรยา ... แม้ที่สุดเรา
มิได้กระทำการสิ่งใดให้ปรากฏในระหว่างชีวิตเรา, เรายังจะหาอุบายไว้ให้ปรากฏ
ในภายหน้า, ให้ชนทั้งหลายที่เฝ้าดูในภายหลังรู้สึกได้ว่า ความเห็นของเราผิด
กว่าชนทั้งหลาย ๆ ประการนัก."

เทียนวรรณได้เอาใจใส่ต่อการทำงานของพวกข้าราชการมาก จึงทำให้เขาได้
เห็นชัดว่าวิถีชีวิตของ "ชนชั้นปกครอง" กับ "ราษฎร" นั้นยังมีความเลื่อมล้ำและ
อยู่คนละมุมอยู่มากทีเดียว พวกเจ้านายขุนนางมักจะถูกไพร่สามัญชน และที่สำคัญคือเขา
เห็นว่า พวกเจ้านายขุนข้าราชการทั่วไปในสมัยนั้นไร้ความสามารถ และประพฤติตนผิดไป
จากจริยธรรมของนักปกครอง * นี่คือนิสัยสำคัญที่ทำให้สังคมบ้านเมืองวุ่นวายและไม่เจริญ
ไปเท่าที่ควร เทียนวรรณเชื่อแน่ว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงมีน้ำพระทัยอย่างแน่วแน่
ที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคมบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า และปกครองไพร่ฟ้าของพระองค์

"ว่าด้วยความแข็ง แต่มิใช่เหล็กแลเพชรศิลา " ตล. ๔ : ๑๖ ธันวาคม

๑๒๒ หน้า ๑๐๐๔ - ๑๐๐๕

* ดูรายละเอียดในแนวความคิดทางการเมือง ที่เกี่ยวกับ "ชนชั้นปกครอง"
ที่จะกล่าวถึงต่อไป

อย่าง เป็นธรรมชาติที่สุด ความเหลวแหลกและความอยุติธรรมต่าง ๆ ในสังคมจึงเนื่องมาจาก พวกเจ้านายขุนนางและข้าราชการบางคนที่ชอบใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่าในสมัยนั้น แม้แต่ในศาลซึ่งเป็นสถาบันที่มีหน้าที่พิทักษ์รักษาความ ยุติธรรมโดยตรงก็ยังบกพร่องอยู่มากทีเดียว เขากล่าวว่า

อันแบบบทกฏประกาศราชบัญญัติ
แถมมนุษย์ยุคไม้นั้นเหี้ยมหยัดกราย
พวกขุนศาลปานกระสือฟุ้งหรือไซ้
ฝ่ายลูกขุนหมื่นจมนบชนบดถึง
จนลูกความขามขยาคโม้อาจได้
ต้องเสียทรัพย์กับอุรุภณล้มทั้งยืน

.....

ความสักนิคตติช้ำประกาศเสีย
ที่ไรสวนควรจะทำไ้บ่ารุง

เหมือนมันหักเหียงตรงจางหมาย
จึงได้ป้ายเป็นเกลียวเจียวจริง ๆ
คอคกินไตคัมพุงออกยุ่งยั้ง
คู่ทานกลิ้งกลมส่งากว่าลูกปืน
ที่คนโง่งงให้ว่าไม่ฝ่าฝืน
สุกจะผืนฝ่าไ้โต้งแกความ

.....

จนลูกเมียทรัพย์สัควีบิตยุง
ก็มายุ่งมัวสำนวนจนชวนชวน?

เทียนวรรณเห็นว่าเมื่อราษฎรตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ย่อมมีความเดือดร้อนมาก คนอื่น ๆ ที่รู้เห็นก็ไม่มีใครจะกล้าพูดอะไรมากนัก มักคิดเสียว่า " ชูระไม่ใช่ " เป็นส่วนมาก เขาเองทนไม่ได้ที่จะเห็นสภาพเช่นนั้น เขากล่าวว่า

เรายังเชื่อว่าท่านผู้อื่นจะรู้สึกมากไม่เท่าเรา, ในเรื่องเดือดร้อนของราษฎร, แลเรื่องโรงศาลแลราชการบ้านเมือง,

เพราะเขาทั้งหลายถือกันว่า มีโชชะระของเขา, แม้ว่าเขาจะรู้บ้างเขาก็เห็นเสียว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่เขาจะพูดไป, แต่ตัวเรานิคมกว่าเขา ถึงจะได้ความยากความลำบากสักเท่าใด ๆ ถ้ารู้ได้เห็นความดีหรือความไม่ดีเข้าแล้ว, ก็

๘

ตั้งใจพยายามให้ปรากฏ, เพื่อประโยชน์แก่ราชการแผ่นดินแลเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติ,
แม้ไม่มีผลอย่างใดหรือกลับจะให้ความยาก แต่เห็นผลในการไกล่เกลี่ยพยายามไม่หยุด^๑

ด้วยเหตุนี้เทียนวรรณจึงเอาใจใส่มากในเรื่องของ " ความยุติธรรม " ทั้ง ๆ ที่
เขารู้ดีว่า การที่เขากระทำตัวเช่นนี้เป็นการเสี่ยงต่ออันตรายอยู่มาก แต่ด้วยนิสัยที่รัก
ความยุติธรรมมาแต่ไหนแต่ไรและความรักชาติบ้านเมือง ต้องการเห็นสังคมมีความ
ก้าวหน้า จึงไม่อาจทำให้เขานิ่งเฉยอยู่ได้ เทียนวรรณเชื่อว่าในสังคมขณะนั้นผู้ที่มี
ความรู้ความคิดก็มีอยู่มาก แต่ก็ไม่ค่อยจะมีใครกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นมากนัก ทั้งนี้
เพราะความหวงแหนตัวในอำนาจของชนพวกนั้น ทั้งที่เทียนวรรณกล่าวไว้ว่า

ทุกวันนี้ คณะราษฎรวิภาในประเศสยามมีอยู่มากแล้ว, พอจะคิดให้ถือของใคร
ก็จะไถ่อยู่แล้ว, แต่คนซื้อถือที่ถุ่กันนั้นยังน้อยนัก, พิเคราะห์ดูถ้าใครไปถือที่ถูเข้า
ดูประหนึ่งผู้ขึ้นเงินเข้าไปในปากเสือแลราชสีห์ก็ว่าได้, เมื่อความที่ต้องการกลับไป
เห็นเสียเช่นนั้น, จะให้ความเจริญเกิดสวทอย่างไรได้^๒

แต่สำหรับเทียนวรรณแล้ว เขาไม่ยอมให้อิทธิพลของอำนาจเหล่านั้นมาบีบบาท
เหนือความรักในความจริงตามถูกต้องยุติธรรมเลย. เขากล่าวว่า " เราเองต้อง
ปะฏิญาณตนว่า, ยังมีที่เสียมาก เพราะสันดานของเราเป็นพื้นข้างค้อคึ่ง, เห็นไม่ถูก
ไม่ตีด้วยแก้วตาใจของเราแล้ว, จะให้เราพลอยไปด้วย, หรือจะให้ยกเว้นเสียมัน

^๑ " ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ตล. ๔ : ๑๖

กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๑๐๕๔

^๒ " ว่าด้วยความที่เรียกว่าคน เหตุใดจึงเรียกว่าคน " ตล. ๕ : ๑๖

กันยายน ๑๒๒ หน้า ๑๖๐๕

มีใครได้เลย, "๑" ดังนั้นในที่สุดเทียนวรรณก็ยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องโดยการตั้งตัวเป็น
ผู้รับปรึกษาทางกฎหมายแก่คนทั่วไป ดังที่เขาถือว่า

ตัวข้าเจ้าเอาธุระไมละเฉย
มีผู้มาหาถาถื้อชานาญ
ได้แบกหามความบังอู่ข้างชอบ
ทำฎีกาหาโทษโทษจำเลย

จึงคุ้นเคยข้อคดีที่ในศาล
แต่โรงศาลมิได้ไปข้างไหนเลย
โดยประกอบบุตริธรรมพร้าเฉย
ตามที่เคยอุทธรณ์ถวนกระบวนความ^๒

การที่เทียนวรรณกระทำตัวเช่นนี้ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องเป็นที่ไม่พอใจ
ของขุนนางข้าราชการหลายคนที่ยังหลงอยู่ในอำนาจและไม่ยอมที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลง
ใด ๆ อันจะเป็นการคัดรอนผลประโยชน์ที่ตนเคยมีอยู่ แต่ก็มีเจ้านายและข้าราชการอีก
ไม่น้อยเหมือนกันที่รักและให้ความสนับสนุนความคิดของเทียนวรรณ เทียนวรรณมักจะ
กล่าวถึงบุคคลเหล่านี้ไว้เสมอในวรรณกรรม ตามนิสสัยคตินิยมของเขา แต่อย่างไรก็
ตามในที่สุดเทียนวรรณก็ไม่สามารถที่จะหนีพ้นจากภัยทางการเมืองไปได้ไม่ เขาต้อง
ประสบชะตากรรมจากการตั้งตัวเป็นปากเสียงให้แก่ราษฎร เมื่อเขาได้เขียนคำร้อง
ถวายฎีกาให้แก่ราษฎรผู้หนึ่งชื่อ " นายช้าง " โดยที่ยังไม่ทันได้ขออนุญาตกระทรวงวัง
ตามกฎหมายก่อน เทียนวรรณจึงมีความผิดฐานหมิ่นตราพระราชสีห์ คดีนี้ปรากฏอยู่
ในหนังสือ " จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน " ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวดังนี้

๑ " ว่าด้วยความก็ความจริงแท้ แต่ไม่ควรนำไปพูดในบางที่ " ตูล. ๕ : ๒๓
พฤศจิกายน ๑๒๓๓ หน้า ๑๓๓๓

๒ " อนุสรสารณ " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๔๖-๒๔๗

วัน ๖ ๑ ๒ คำ ปีมะเมีย จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๔๔

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกทรงภูฏาและการต่าง ๆ ทรงเห็นในท้ายภูฏา
นายช่างซึ่งทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น ว่าร้องอุทुकตราพระราชสีห์ซึ่งสำหรับรับและ
ค้ำเนินพระบรมราชโองการว่าจะบังคับกรรมการในหัวเมืองไม่ได้ และภูหมื่น
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ* และเจ้าพระยาพลเทพ**ว่า ถึงจะไปร้องกล่าว
โทษกรรมการก็จะไม่ไปถึงไหนได้ ให้หมื่นไชยภูษาเอาตัวนายช่างมาขึ้นกระทุถาม
ว่า เหตุใดจึงกล่าวภูหมื่นดังนี้ ผู้ใดเป็นผู้แต่งให้...

หลังจากนั้น ๕ วัน เมื่อหมื่นไชยภูษาได้ไต่สวนแล้วปรากฏว่าผู้แต่งภูฏาให้
นายช่างคือเทียนวรรณ จึงมีการกำหนดโทษของเทียนวรรณโดยให้เขียน ๕๐ ที่ และ
เอาตัวไปขังคุก ทั้งความปรากฏในหนังสือเล่มเดียวกันว่า

วัน ๔ ๑ ๒ คำ ปีมะเมีย จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๔๔

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จออกที่ห้องซิดติงรุมทรงราชการต่าง ๆ กรม
หมื่นเทเวธวงศ์เฝ้า แล้วหมื่นไชยภูษาเฝ้าถวายคำให้การนายช่างผู้ถวายภูฏา
ประมาทภูหมื่นตราพระราชสีห์ ว่าไม่มีอำนาจที่จะบังคับกรรมการในหัวเมืองได้และ
ประมาทภูหมื่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอและเจ้าพระยาพลเทพนั้น นายช่างว่าตัวไม่รู้อา
ได้ไปจ้างนายวันแต่งให้ นายวันผู้แต่งให้การว่าเห็นแล้ววว่าวักนั้นจะผิดได้ทั้ง
แล้วนายช่างว่าผิดชอบอันใดไม่รู้ ทรงเห็นไปใจความว่าไต่ความตามคำให้การนั้น

*พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
ภาคที่ ๑๓ หน้า ๑๑

* สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบวรราชนายกฯ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

**เจ้าพระยาพลเทพ (รอด กัลยาณมิตร) เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

ผู้เฒ่าของภิกขาไม่มีความจริงไปจ้างผู้แต่ง ๆ ส่วนผู้แต่งรู้แล้วว่าคำนั้นเป็น
การสบประมาทยังเอาคำที่ตัวรู้ว่าเป็นคำสบประมาทมากล่าวขึ้น มีความ
ผิดอยู่แก่ผู้แต่ง ให้เขียนนายวัน ๕๐ ที่ เอาตัวไปไว้ ณ คุณ ส่วนผู้
ถวายนั้นไม่รู้จักความอะไร ให้ปล่อยตัวไปร้องที่สมเด็จพระยาและเจ้า
พระยาพลเทพก่อน เมื่อไม่ชำระให้จึงมาร้องภิกขา

เป็นอันว่าในที่สุดเขียนวรรณคดีต้องโทษจำคุกในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ซึ่ง
ขณะนั้นเขามีอายุได้ ๔๐ ปี เชื่อกันว่าการที่เขียนวรรณคดีต้องโทษจำคุกครั้งนี้
เป็นเพราะการกลั่นแกล้งใส่ไคล้ของขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคนที่ไม่พอใจเขียนวรรณ
อยู่ก่อน* โดยการให้นายข้างทำที่มาขอให้เขียนวรรณเขียนฎีการ้องทุกข์ให้โดย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฎ. หน้า ๑๕

* นอกจากการที่เขียนวรรณคดีตัวเป็นปากเสียงแทนราษฎรทั่วไปแล้ว
คุณคำรพ โปรเทียรณ์ ยังเล่าว่า เรื่องที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะเหตุที่ในระยะ
ที่เขียนวรรณคดีจากต่างประเทศแล้วและเข้ามาเปิดร้านค้าแถววัดมรรคพินหนึ่ง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชกระแสรับสั่งให้เจ้านายที่
เป็นจีนตกใจในยุคนั้นนิพนธ์โคลงยอพระเกียรติพระเจ้าลูกเธอ ที่กำลังจะทรงผนวช
กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดชไ้มาให้เขียนวรรณคดีโคลงนี้ให้และสำนวนนี้ได้
รางวัลที่ ๑ เป็นเหตุให้เจ้านายองค์อื่น ๆ กริ้ว จึงพยายามหาทางแกล้ง
เขียนวรรณคดีให้นายข้าง มหาคุณเล็ก ทำที่มาขอให้เขียนวรรณเขียนฎีการ้องทุกข์
ให้เขียนวรรณคดีว่าได้รับอนุญาตตามระเบียบแล้วหรือยัง นายข้างตอบว่าได้
แล้ว (ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้รับอนุญาต) เมื่อเขียนวรรณคดีให้ จึงมีผิด
ปกติความผิดฐานหมิ่นตราพระราชสีหบัญชรเพียงการโหมย แต่เขียนวรรณคดี
ถูกขังไว้โดยไม่มีการไต่สวนเพราะไม่มีโทษอื่น เขียนวรรณคดีถูกเพราะถูก

โกหกว่าได้รับอนุญาตตามระเบียบแล้ว เทียนวรรณไม่รู้เท่าก็ เขียนให้จึงมีความ
ผิดคงกล่าวแล้ว

เทียนวรรณเองก็รู้ว่าที่เขาต้องติดคุกครั้งนี้เป็นเพราะถูกกลั่นแกล้ง
เพราะเขาเชื่อว่าความผิดของเขาถ้าจะมีอยู่บ้างก็คงไม่ถึงโทษขั้นนั้น และคง
ไม่ติดนานถึงเกือบ ๑๓ ปี อีกทั้งคดีของเขาควรจะได้มีการส่งฟ้องเพื่อให้เขา
มีโอกาสแก้ตัวบ้างเหมือนที่เขากล่าวว่า " โดยเราไม่มีความผิดให้สมควรที่ศาล
จะสั่งให้จำคุกเรา, ควรศาลจะสั่งให้กรมอัยการฟ้องเราเพื่อลงโทษเราเมื่อได้
พิจารณาแล้วเห็นความเห็นว่าผิดแล้วก่อน เพื่อเราจะได้แก้ตัวบ้างตามกฎหมาย " ^๑
นอกจากนั้นเทียนวรรณก็ยังบันทึกไว้อีกว่ามี " มนุษย์บางคนที่ชั่วร้าย มีเจตนา
ตั้งใจพยายามจะฉ้อโกงหรือเพื่อจะให้เรารับความเดือดร้อนแสนสาหัส...ยังมี
อำนาจอันชอบธรรมอยู่ตามกฎหมายของบ้านเมือง ที่จะทำออกหน้าไปนักก็ไม่ได้นัก

ปากซังลิ้มไว้ถึง ๑๓ ปีกว่า จนกระทั่งกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงปรับปรุง
การศาล และพาฝั่งที่มาช่วยงานด้านนี้ไปตรวจคุก จึงพบว่าเทียนวรรณถูกกลั่น
เทียนวรรณจึงได้รับการปลดปล่อยในที่ที่สุด (อ้างจาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช) สรร
นิพนธ์ของเทียนวรรณ หน้า ๒๒) ในกรณีที่ว่าเทียนวรรณแต่งโคลงสำนวน
ได้ที่ ๑ ผู้ศึกษาเห็นว่ามีโอกาสจะเป็นไปได้เพราะเมื่อลองหันไปพิจารณาโคลงใน
วรรณกรรมของเทียนวรรณแล้ว จะเห็นว่าเขามีฝีมือในการเขียนโคลงอยู่มาก
ทีเดียว ไม่เหมือนกลอนซึ่งเทียนวรรณเองก็ยอมรับว่าเขาไม่ค่อยมีความชำนาญ
มากนัก (คุรายละเอียดใน " วรรณกรรมของเทียนวรรณ " ที่จะกล่าวถึงต่อไป)

แต่กระนั้นก็ยังทำให้นักหนาอยู่คั้งปรากฏในสารบาณี่ศุกว่า (ให้คิดตลอดชีวิต)
คั้งนี้เป็นคั้ง "๑" แสดงว่าเทียนวรรณรู้ดีว่าเขาถูกกลืนแก้งอยู่ตลอดเวลา
แต่เขาก็พูดแก้ตัวอะไรไม่ได้ เสียงของเขาไม่มีน้ำหนักมากพอที่จะครองกับ
อำนาจของชนพวกนั้น เทียนวรรณเองมีความน้อยใจในเรื่องนี้อยู่เหมือนกัน
คั้งที่เขากล่าววว่า

ถ้าทำผิดร้ายฝ่ายมนุษย์	หรือผิดพุทธโอวาพุนุสาสน์สอน
ก็ควรลงอาญาไม่อาวร	รับโทษกรไปกว่าชีวาวย
เมื่อตรวจไปไม่เห็นโทษที่ใดคเขา	จึงสร้อยเศร้าเสียใจมิไกรหาย
เสียตายเป็นชีวิตร์จิตรแลกาย	จะมตายเสียไม่มีทั้งปีกลอง ^๒

เป็นอันว่าในที่สุดนักคึกคักกำลังจะอุทิศตัวเพื่อความยุติธรรมและความก้าวหน้า
ของสังคมก็ต้องหมดเสรีภาพลงเมื่อขณะที่อายุได้ ๔๐ ปี ซึ่งนับว่าเป็นวัยที่
กำลังสมบูรณ์ด้วยพลังของความคิดและพฤติกรรมเพื่อความก้าวหน้า นับเป็นเวลา
นานถึงเกือบ ๑๗ ปี

ชีวิตในระหว่างติดคุก

ชีวิตในระหว่างติดคุกของเทียนวรรณเป็นชีวิตที่ได้รับความทุกข์ยากลำบาก
มาก เพราะเป็นที่รู้กันวว่าเทียนวรรณเป็นผู้นี่มีความรู้ความคิดและมีหัวในทางปฏิรูปอยู่
มาก เขาจึงเป็นนักโทษที่ถูก เข้มงวดกวดขันเป็นพิเศษ และดูเหมือนจะเป็น
ความจงใจของฝ่ายที่ไม่ชอบพอเทียนวรรณที่ต้องการจะทรมานเขาให้รู้สึก เช็ดหลาบ
ต่อการที่เขามายุ่งในเรื่อง " การเมือง " หรือกิจการอันเป็นหน้าที่ของชนชั้น

๑ " ว่าด้วยอำนาจ แต่มิใช่ฤทธิ์หรือแรงกาย " ศุล. ๔ : ๔

ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๕๓๘

๒ " โมคิปปาเวอรัคาลอน " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๓๗๒

ปกครอง ไซ้จึงถูกรุกรานอย่างหนักทั้งที่ถูกจำอยู่ที่คุกเก่าและคุกใหม่* เป็นเวลา
ถึง ๑๗ ปี เห็นวรรณแล้วว่าเขากถูกรุกรานอย่างหนักที่คุกเก่าตั้งแต่เริ่มแรก
ทีเดียว เขากล่าวว่า

เมื่อแรกรับอาชญาเวลานั้น	ถึงฉกรรจ์กรมภู** ท่านคุณแคลน
เอาขึ้นขังยังมิทนายให้จำครบ	ถวนเคาพลืบทวันกระสัณแสน
เป็นบุญครันท่านผู้ใหญ่แก้ไขแทน	เหมือนท่านแคนมาแต่โรกไม่ปาน
หลดซื้อคามาประมาณไม่นานนัก	คิกคุสัททก เคือนเหมือนบันหาร
กลางเอนนั้นบัลไลยมิไค่นาน	ตรวจเพ็ชพาลจำครบแทบลบขนม
ถึงสามเดือนสิบหกวันแต่ฉนั้นับ	เจียรจะกับชีพวายเสียหลายหน
เกชะบุญคุณพระขณะจน	ช่วยให้พ้นจำครบสงบใจ
ครันอยู่มาช้านานเกิดการอีก	จะเลี้ยงหลีกหลบลิ้นไปไหน
เขาชุกถามความจริงสิ่งในใจ	ว่าเราไค่แต่งหนังสือเขาลือชา
จะขอให้กรมภูสัก เลม	จะจืดเค็มเป็นไฉนก็ไม่ว่า
ฉนั้นบอกความตามอุบายถ่ายปัญญา	ว่าสาราแคงไว้นั้นไม่มี
สั่งให้เขาเผาเสียหมดไม่ปกคอก	เขว่าหลอกโกธรซึ่งอยู่อิงมี
เอาชื่อใหญ่ใส่ทั้งคาไม่ปราณี	เจ้าคราตรีจึงไค่ปลกตองอดทน
เขาทำเล่นเซนสัคว์เครัจฉาน	น่าสงสารส่วนตัวหัวสยอน
ไม่มีผู้ช่วยแทบม้วยมรณ	นั่งกับนอนอยู่อย่างนี้สองปีปลาย ^๑

* คุกเก่าคือสวนเจ้าเชต คุกใหม่คือเรือนจำคลองเปรม

** กรมภูเรศคำรงค์ศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล

^๑ " วิทยากรคำกลอน " คีรี. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๒

เทียนวรรณได้บันทึกถึงการทรมานในคุกนี้ไว้ในวรรณกรรมของเขาหลายเรื่อง บางบันทึกแสดงให้เห็นได้ชัดว่านักโทษในครั้งนั้นอยู่ในสภาพที่ไม่ได้รับการเหลียวแลเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเลย

แต่ก่อนเมื่อยังไม่มีคุกใหม่ นักโทษในคุกเก่าเป็นผีคาด ไม่ได้กินยา ไม่ได้อาบน้ำ นอนเน่าอยู่ทั้งตัว มันก็ไม่ตายทนทุกข์เวทนาอยู่มาได้กว่าจะสิ้นผลแห่งกรรมที่ทําไว้ของมัน ถึงอายุนิลอ่า อ้ายภูแหยม อ้ายแก่นจุ่น อ้ายหมวกจัน นักโทษ ๔ คนที่ออกชื่อมานี้ต้องจำครบ ๕ ประการอยู่ไม่ต่ำกว่า ๑๓ ปี^๑

เทียนวรรณได้รับทุกข์ทรมานอยู่ในคุกเก่าหลายปี ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนตัวบุคคลหรือเจ้าหน้าที่คุกจึงคอยไต่ลดหย่อนการทรมานลงบ้าง รวมเวลาที่เขาถูกจำขังอยู่ที่คุกเก่า ๑๐ ปี จึงถูกย้ายมาขังที่คุกใหม่อีกแห่งหนึ่งรวมทั้งนักโทษอื่น ๆ กล้วยอีกหลายคน ที่คุกใหม่นี้แม้จะเป็นสถานที่ใหม่ มีความสะอาดขึ้น แต่ทางค่านสวัสดิกภาพอื่น ๆ ของนักโทษจะดีขึ้นก็หาไม่ เพราะยังคงมีระบบการทรมานนักโทษที่ไม่ต่างจากแบบเดิมมากนัก เทียนวรรณได้เล่าถึงการทรมานที่คุกใหม่ไว้ตอนหนึ่งว่า

.....	จะห้ามญาติมิตรมิให้เข้าไปส่ง
ห้ามน้ำชาหรือน้ำที่จาง	หมากพลูคงมิให้กินสิ้นทุกคน
ให้สวมเสื้อกางเกง เพลงนักโทษ	อันประโยชน์สำระพัดเป็นขัดสน
.....	
ให้กินข้าวกับเกลือเหนื่อประเคน	เหมือนท่าเล่นมัดตากแดดเมื่อแผด
อยู่ที่ ๆ รีไปคโทษสามครั้ง	เอาขึ้นขัง เขาคะเกลือลงเพื่องวาง

^๑ "ว่าด้วยความสามารถเทียบชั้ " ตล. ๑ : ๑ สิงหาคม ๑๒๐

ข้าพวงหาชาติพุทธคุณคนพวง ทำจวบจ้วงเกี่ยวบุตรหลานรังควานความ
พวกคุณใหม่ใจเหมือนเพลิงรุกเร้งลาม จนถึงความแตกคุกทำชุกชน?

ผู้ที่เป็นตัวการสำคัญในการทรمانักโทษที่คุกใหม่นี้เหียนวรรณบันทึกไว้ว่า
ชื่อ " พระอภัย " เป็นผู้ที่มีความโหดร้ายมาก เป็นที่ขยาดกลัวและเกลียดชังของ
เหล่านักโทษทั่วไป ถึงขนาดที่ว่า

เขาออกชื่อพระอะไยแล้วใจหาย	บอกว่าร้ายยิ่งกว่าเพลิง เถลิงเหิม
ทวนจัสตร เลขห้าห้าคนเค็ม	คังแตง เค็มกฎหมายร้ายฉกรรจ์
.....	
พระอะไยใจเหมือนยักษ์ไม่รักนาม	ทำเอาตามใจตัวไม่กลัวอาย
ชะรอยยมะราชใหญ่ในนรก	จะยอมยกให้เกือกกำเนิดหมาย
ออกจากฉลกรรมสร้างแปนร่างกาย	จึงดูร้ายเพราะท่านรับกำชับมา ^๒

เหียนวรรณเป็นคนที่รักความยุติธรรม เขาเองยอมรับว่านักโทษยอม
ถูกลงโทษบ้างเป็นธรรมดา แต่เขาไม่เห็นด้วยกับการกระทำที่เกินการณ์เช่นนั้น
เหียนวรรณกล่าวว่า " แต่คนตรีที่พาหัยระนาถของ สายขอสองพินสามตามวิสัย
ยังมีทู่กลางเอกสรสเสกไว้ นี้อะไรถึงเคร่งเขม็งเกลียว "^๓ ดังนั้นเหียนวรรณ
จึงได้อาสาตัวเป็นตัวแทนของของพวกนักโทษลงเข้าไปเจรจากับ " พระอภัย "
ให้หย่อนการทรमानลงบ้าง แต่ก็ต้องได้รับความผิดหวังและยังถูกคุกกลับมา
เสียอีก เหียนวรรณเชื่อว่าถ้าพวกนักโทษยังคงถูกทรमानและถูกกดขี่อยู่เช่นนั้น
สักวันหนึ่งความกดดันนี้จะต้องระเบิดขึ้นอย่างแน่นอน และในที่สุดเหตุการณ์ก็

^๑ " นักโทษแหกคุกใหม่คำกลอน " คิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖

หน้า ๒๔๔ - ๒๔๕

^๒ ก. หน้า ๒๔๓ - ๒๔๖

^๓ ก. หน้า ๒๔๕

เป็นไปตามที่เขาคาดคะเนจริง ๆ เมื่อปรากฏว่าเวลาบ่าย ๔ โมงเย็นของวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐) นักโทษจำนวนหนึ่งได้พากันแหกคุก จนทางตำรวจต้องเข้าช่วยระงับเหตุการณ์ เห็นวรวรรณได้เล่าถึง " พระอภัย " และพวกผู้คุมในตอนนั้นว่า

เมื่อพวกนั้นพันประตูกุหลาย	ห่านออกว่ายวิ่งบนถนนปลิว
พวกเลขมาพากันวิ่งทิ้งอาวุธ	ไปเหี้ยมุดโซมเหงือกฉิวเสื่อหิว
หากโปลิดไม่คิดขามตามแป้นทิว	หาไม่ลืวลอยหายไปหลายคน
เขาจับไว้ไปทุบตีต่อที่หลัง	แต่ลำพังพวกตัวทำหัวย่น
อ้ายฝรั่งบั้งเคียวออกเลี้ยวवल	เหี้ยมปะปนชาวบ้านวิ่งพล่านไป

การที่เหี้ยมวรวรรณมีความรู้ เป็นนักคิด นักพูด และมีหัวในทางปฏิรูปเช่นนั้น ทำให้เจ้าหน้าที่คุมต้องเข้มงวดเขามากเป็นพิเศษ เพราะคนเช่นนี้ไปอยู่ที่ไหน ก็ยังแต่จะก่อให้เกิดการต่อต้านขึ้นในที่นั้นเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่แบบที่เขาเห็นว่า ถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ในที่สุดเขาก็ต้องถูกแยกขังไว้ในห้องแต่ผู้เดียวเพื่อเป็นการ กันโอกาสที่จะพูดแสดงความคิดเห็นอันจะทำให้ผู้อื่นคล้อยตามได้ง่าย เหี้ยมวรวรรณ กล่าวไว้ว่า " เราได้ยินคนใด ๆ พูดว่า อ้ายคนนี้ใครพูดแก้มันก็มักหลงใหลแทบจะ เชื่อมัน, เพราะฉะนั้น เวลาที่คิดคุกเขาจึงจำครบ ๕ ประการไว้เสียมิให้พูด แก่ใคร, ครั้นออกมาคุกใหม่ เขาก็ยังท่องลั่นญะไว้เสียทั้งกลางวันกลางคืน"^๒ แต่อย่างไรก็ตามเขาก็สามารถที่จะขังได้แต่เสรีภาพทางกายของเขาเท่านั้น เสรีภาพทางความคิดและจิตสำนึกทางการเมืองของเขาหาได้ถูกกักขังไม่ด้วยไม่ ดังนั้นตลอดเวลาที่เขาคิดคุก เขาจึงยังคงอ่านและเขียนหนังสือบันทึกความคิดเห็น

" นักโทษแหกคุกใหม่ค่ากลอน " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖

หน้า ๒๔๖ - ๒๔๗

" ว่าด้วยคนโง่ดีกว่าคนฉลาด " ตู. ๔ : ๘ กันยายน ๑๒๓ หน้า ๑๒๖๒

ไว้มากมาย เขากล่าวว่า " เมื่อไปอยู่คุกใหม่เขาจำขังไว้ในห้องแต่ผู้เดียว, ห้ามปรามกวดขันมิให้ใครพูดคุย แค้นาย วรรณก็มีอาทวร้าย่างที่รับประทานเสมอ... และมีหนังสืออ่านเล่นแล้วยังได้แต่งหนังสือไว้ถึง ๓๔ เรื่องในห้องขัง " ความขยันอ่านหนังสือของ เทียนวรรณแม้แต่ผู้คุมเองก็แปลกใจและนิยม ถึงที่เขากล่าวว่า

เคยลำบากยากแค้นแสนสาหัส	ท่านผู้คุมจึงจงจำทำประสม
ทั้งซื้อหาทำประการอ่านระหม	ยังแคลมเข้าออกลงกรอกตา
แต่เช่นนั้นฉันก็ยังถือหนังสืออ่าน	มีพระยานพุกพิทักษ์ที่รักษา
มันออกปากยากอย่างนี้มีระอา	ยังอุสาห์อ่านหนังสือถืออย่างไร ๒

การที่เทียนวรรณเขียนหนังสือบันทึกความเห็นไว้มากเพราะเขายังเชื่อมั่นว่า เขาจะต้องออกจากคุกได้สักวันหนึ่ง และจะได้มีโอกาสนำข้อคิดเห็นต่าง ๆ ของเขาเสนอให้คนต่าง ๆ รับทราบ ดังที่เขากล่าวไว้ว่า,

แม้ในที่สุดระหว่างที่ต้องจำคุกอยู่ ๑๗ ปี, จนรู้สึกว่าจะออกไม่ได้, เพราะสารบบคุกท่านจกลงไว้ว่า, " ให้อายวรรณคิดตลอดชีวิต " แม้ถึงกระนั้นเราก็กังไม่ย่อท้อ ได้ทุ่มเถียงแก่บุตรภรรยาของเราว่ายังจะออกได้, เราจึงได้พยายามทำหนังสือไว้เป็นเรื่องราวต่าง ๆ แลได้เสนอหาความคิดแก่บุคคลที่สำคัญ, จนมีผู้กรุณาแก่เรา เช่น ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง) แลเลิกปาทริกเป็นต้น, ได้เกื้อกูลอุดหนุนช่วยทั้งทรัพย์สินสมบัติ แลความคิดอ่านเพื่อจะให้เราออกได้ จนมีพระมหากษัตริย์ใหญ่มาชวนเราให้พ้นที่ยากจากที่กักคานไครรวาหนึ่ง^๓

๑ " บัญชีวินิจฉัย " ตูล. ๖ : ๑ กันยายน ๑๒๕ หน้า ๑๕๒๔

๒ " เนติปัญหาคำกลอน " ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๖ หน้า ๔๕๒

๓ " ว่าด้วยความยาก แต่มิใช่เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ตูล. ๔ : ๒๓

ส่วนในด้านความรู้สึกทั่วไปนั้น เทียนวรรณก็ยังเป็นเทียนวรรณคนเดิม ผู้ไม่ยอมต่อความอยู่ดีธรรมอยู่นั่นเอง ผลของการทรมานและวันเวลาอันยาวนานของการจองจำไม่ได้ทำให้ความรู้สึกนี้ของเขาเปลี่ยนไปเลย เขากล่าวว่า

ตัวเราแม้จะต้องรับพระราชอาญาอยู่จนสิ้นชีวิต ปากเราแลใจเรา ตรงกันอยู่อย่างนี้เสมอไม่หัวหวานกันเปรี้ยว คอห่านะพลับปลั้หลังตะโก ทำหน้าไหว้หลังหลอกเหมือนใคร แต่การสิ่งใดที่เราไม่เห็นด้วยจะให้เรา สอพลอพลอยพยักเพยิกไปด้วยนั้น เราทำไม่ได้ มันไม่จริงใจเรา

คนที่เขาคิดแม้ว่าเป็นศัตรูของเราอยู่ทุกเช้าค่ำ เขาก็คงชมว่าเขาดี, ไม่เอาอาการที่เป็นข้าศึกแก่กันขึ้นเป็นประธาน

แม้คนชอบแก่เราหรือบุตรภรรยาญาติมิตรของเรา ถ้าไม่ดีเขาก็คงว่า ไม่ใช่อยู่นั่นแหละ?

เทียนวรรณเป็นคนที่มีความสัตย์และกตัญญูมาก เขากล่าวไว้ว่าความจริง ถ้าเขาจะหนีเอาตัวรอดจากคุก เขาก็ทำได้ เพราะตอนนั้นทรัพย์สินสมบัติของเขา ก็ยังบริบูรณ์แต่เขาไม่ยอมทำเช่นนั้น

ซึ่งตัวเราต้องรับพระราชอาญาอยู่ช้านานดังนี้, ก็เพราะถือความสัตย์ มันคงนั่นเองถ้าเราจะเอาแค่ตัวรอดแล้ว, อย่างหนึ่งเราก็จะไม่ต้องรับโทษ, อย่างหนึ่งเราก็จะหลบหนีไปเสีย, แต่เมื่อเวลาออกเดินนอกคุกได้, เพราะเวลานั้นเงินทองก็บริบูรณ์ จะไปกลางวันหรือกลางคืนก็ได้, จะไปแต่ตัว หรือจะพาครอบครัวไปด้วยก็ได้ทุกประการ, แต่เราหากคิดถึงความตรงของเราที่ได้รักษามาช้านานนั้นก็อย่างหนึ่ง คิดถึงพระเดชพระคุณของเจ้านายเราที่ทูลทวงถามกับเราไว้ว่า ไม่ให้เราออกจากประเทศสยามนั้นก็อย่างหนึ่ง เราจึงได้ทนอยู่สู่ทรมานมาดังนี้, เพื่อให้ชาติไทยทั้งหลายอายุแก่เรา,

ในข้อที่ว่า ตัวสบายอยู่ยังมีน้ำใจไม่มั่นคงวิ่งไปเข้าร่วมขงคั้งนั้น,

ระหว่างที่ถูกจำและทรมานอยู่ที่คุกใหม่นี้ เทียนวรรณต้องป่วยหนักครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) หลังจากมาอยู่ที่นั่นได้ ๕ ปี จนถึงขั้นต้องออกไปนอนอยู่โรงพยาบาลต่อมาเมื่อกรมหลวงวรชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงปรับปรุงการศาล และเห็นว่าเทียนวรรณถูกกลั่นแกล้งจึงได้ปล่อยให้เทียนวรรณออกจากคุก เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ (ร.ศ. ๑๑๗) แต่เขาได้เดินออกจากประตูคุกจริง ๆ เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ รวมเวลาที่เขาคิดคุกอยู่ ๑๖ ปี ๗ เดือน^๑ ตอนที่ออกจากคุกนั้นเขามีอายุได้ ๕๗ ปีแล้วเป็นอันว่าในที่สุดเสรีภาพก็กลับมาเป็นของเทียนวรรณอีกครั้งหนึ่งคั้งที่เขาคิดไว้จริง ๆ

ชีวิตในบ้นปลาย

หลังจากพ้นโทษแล้วเทียนวรรณก็เดินออกจากประตูคุกอย่างผู้ที่มีความหวังอีกครั้งหนึ่ง ภาพการทรมานและเวลา ๑๗ ปีของการจองจำไม่ได้ทำให้เขาย่อท้อหรือรู้สึกเบื่อหน่ายต่อชีวิตเลย พลังความคิดความรู้สึกของเขายังมั่นคงอยู่ตลอดเวลา วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ เขาเดินออกจากประตูคุกพร้อมด้วยสมุดบันทึกเก่า ๆ กับเงินหลวง ๑ บาทที่ทางเจ้าหน้าที่ให้ติดตัวออกมา ซึ่งเขาก็ได้ใช้เป็นค่าอาหารเย็นในวันนั้น เทียนวรรณเล่าว่าในวันที่เขาออกจากประตูคุกนั้นมีผู้หนึ่งได้พูดจาในเชิงเย้ยหยันเขาว่า " แก่ควนชิงศุขก่อนห้าม " แต่เทียนวรรณกลับกล่าวว่า " เราเห็นว่าความเห็นของท่านผู้นั้นยังอ่อนนัก, โดย

^๑ " ว่าด้วยความยาก แต่มิใช่เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ล.ก. หน้า

^๒ " ว่าด้วยความผันละเมอแต่มิใช่นอนหลับ " ล.ก. ๕ : ๑ มกราคม

ตัวเราได้เคยอ่านเรื่องของโลกย์มาก, เราจึงได้ยอมเป็นตัวอย่าง, ถือว่า
ตายก็ยอมตาย, การที่ถูกที่ชอบแล้วเป็นต้องจะถือไว้ทำไปโดยความพยายาม
อันชอบ "๑" ความเห็นนี้ชี้ให้เห็นถึงความมั่นคงในจิตสำนึกของเขาเป็นอย่างดี
ที่เดียว

แม้เทียนวรรณจะไม่เป็นที่ชอบพอของ เจ้านายและขุนนางบางองค์บางคน
แต่ก็มีเจ้านายและขุนนางอีกไม่น้อยที่เดียวที่รักและให้ความสนับสนุนความคิดของเขา
อยู่ตลอด เวลาบุคคลกลุ่มนี้ส่วนมากจะเป็นกลุ่มที่มีหัวก้าวหน้าและรักที่จะให้ประเทศ
ชาติเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญอย่างแท้จริง เทียนวรรณได้รับความช่วยเหลือ
จากบุคคลกลุ่มนี้อยู่มากแม้กระทั่งด้านการเงิน เทียนวรรณกล่าวว่า การที่เขา
ออกจากคุกมาได้ก็เป็นเพราะได้รับความช่วยเหลือจากบรรดาเจ้านาย ข้าราชการ
ชั้นสูงที่ทรงเมตตาเขา แม้เมื่อเขาพ้นโทษมาแล้วก็มีเจ้านายที่ชอบพอในความรู
ความคิดของเขาได้ชักชวนให้เขาเข้ารับราชการด้วย ดังที่เขากล่าวว่า

อนึ่งท่านขุนหลวงพระยาไกรสี (เป่ง) และท่านผู้หญิงทองคำไกรสี,
ท่านสองคนนี้ได้ให้ชีวิตเราเป็นมาตั้งแต่ปี ๑๑๒ จนถึงปี ๑๑๗ เราออกจากคุก
ได้ท่านยังคงอุทิศหนุนให้มัน, ได้พาเราไปหาμισเตอร์เก็กปาดะริก นำไป
เฝ้าพระเชษฐพระคุณเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม, หวังใจจะบำรุงเราให้เป็น
ราชการมีชื่อเสียงยศศักดิ์ลาภผล, ๒

แต่เทียนวรรณก็ปฏิเสธการรับราชการด้วยเห็นว่าเขามีอายุมากและตอนนั้น

๑ " ว่าด้วยความงาม แต่มิใช่รูปโฉมหรือเครื่องประดับ " ตูล. ๖ : ๑
พฤศจิกายน ๑๒๔ หน้า ๑๖๔๔

๒ " ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกตัญญูก็อาจเจริญได้ " ตูล. ๔ : ๒๓
มกราคม ๑๒๒ หน้า ๑๐๓๓ - ๑๐๓๔

ร่างกายเขาบอบช้ำมากเกินไป ไม่เหมาะแก่หน้าที่ราชการ ดังที่เขาเรียกว่า "เราพันทุกข์แล้ว" เจ้าแสนายก็ทรงพระเมตตาจะอุปถัมภ์ชุบเลี้ยงใช้สอยให้มีชื่อเสียงและศักดิ์ศรีความสุขลาภผล, แต่หากว่าเรามีร่างกายบอบช้ำไม่ก่อแก่ธุระในราชการ เราจึงอุบายหลีกเลี่ยงเสียเองไม่รับหน้าที่ราชการ "๑

แต่อย่างไรก็ตามได้ปรากฏหลักฐานว่า ต่อมาภายหลังเขียนนวนิยายได้ทำหนังสือขอรับราชการโดยตรงต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ซึ่งตอนนั้นเขามีอายุได้ ๒๐ ปีแล้ว แต่ในเอกสารเท่าที่มีอยู่ ไม่ปรากฏว่ามีพระราชกระแสในเรื่องนี้แต่ประการใด มีปรากฏแต่ข้อความทำนองวิจารณ์เขียนนวนิยายไว้เป็นตอน ๆ เป็นลายมือเขียนไม่ทราบว่าใครเป็นคนเขียน เช่น ข้อความวิจารณ์เขียนนวนิยายที่ว่า " ใจความนึกเคียดยังผูกเป็นนักรบ เป็นหนา เรือมาเป็น กุนซือกัดจะตายเสียก่อน แก่ผูกจนไม่ทันทำอะไร " และอีกตอนหนึ่งว่า " แต่ ลูกยังสอนไม่ได้จะสอนใครอีก สอนลูกฝึกหัดลูกก่อนเถิด " ๒ เป็นต้น

การที่เขียนนวนิยายไม่ยอมรับราชการในกระทรวงมหาดกรมตามที่เจ้านายขุนนางชักชวน แต่กลับมาขอรับราชการโดยตรงต่อองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นนั้น ถ้ามองกันอย่างผิวเผินอาจชวนให้คิดไปได้ว่า เขียนนวนิยายเป็นคนค่อนข้างหึงหะโส อวดดีหรือหวังในลาภยศเกินตัวมากเกินไป แต่ถ้าเราพิจารณาจากหลักฐานคือข้อความในเอกสารนี้ของเขียนนวนิยายประกอบกับข้อเขียนต่าง ๆ จากหนังสือพิมพ์ของเขา จะเห็นได้ว่าเขียนนวนิยายมีความตั้งใจที่แท้จริงอย่างไร จากข้อเขียนต่าง ๆ

๑ " ว่าด้วยผลดีชั่วเร็วช้า " ตูล. ๑:๑ เมษายน ๑๒๐ หน้า ๑๐๑

๒ ต้นหนังสือเขียนนวนิยายทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (๒๐ สิงหาคม ๑๒๑ - ๒๔ มกราคม ๑๒๔) เรื่อง "นายเขียนนวนิยายถวายหนังสือแมกกาซีนและขอรับราชการ", เอกสาร ร.๕ บ ๔.๑/๕ ๖๖
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในหนังสือพิมพ์เขียนวรรณได้อีกให้เห็นมาแล้วว่าในกระทรวงกรมกองต่าง ๆ ถึงแม้จะมีเจ้านายข้าราชการบางคนที่ดีมีจริยธรรมนักปกครอง แต่ก็นับว่ามีน้อยมาก เมื่อเทียบกับข้าราชการที่เห็นแก่ตัวชอบใช้อำนาจและคดโกงฉ้อราษฎร์ทั้งกันและกัน และเมื่อพิจารณาจากข้อความในเอกสารซึ่งหลุดเกล้าๆ นี้จะเห็นว่าตำแหน่งที่เขาต้องการนั้นเป็นตำแหน่งหน้าที่ที่เกี่ยวกับการคิดการ เสนอความเห็นเท่านั้น ด้วยเขาเห็นว่าเขาเองมีอายุมากแล้วไม่มีโอกาสที่จะช่วยเหลือประเทศชาติทางบ้านอื่นใดได้ก็ดีกว่าการช่วยเหลือทางบ้านความคิดความเห็นตามกำลังความรู้ความสามารถที่เขาได้สะสมมานานปี ซึ่งถ้าเป็นไปได้ตามต้องการนั้นก็หมายความว่า เขาจะได้มีเสรีภาพในการพูดเสนอความเห็นในกิจการเกี่ยวกับความก้าวหน้าของประเทศชาติได้เต็มที่กว่าที่กระทำอยู่ เพราะเขาจะได้มีเวลาเพื่อการนี้โดยเฉพาะและทั้ง เป็นการกระทำที่ได้รับอนุญาตโดยตรงจากองค์พระมหากษัตริย์ และที่สำคัญที่สุดคือความคิดเห็นของเขาจะได้ทราบถึงองค์พระมหากษัตริย์ผู้ซึ่งเขียนวรรณเชื่อมั่นในการ เป็นผู้นำการปฏิรูปของพระองค์อย่างละเอียดทุกข้อความ การขอรับราชการนี้จะเห็นว่าเป็นการมุ่งผลเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติตามนิสัยรักชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริงของเขียนวรรณมากกว่าจะเป็นการหวังผลลาภยศสมบัติอื่นใด

ชีวิตในบั้นปลายของเขียนวรรณเป็นชีวิตที่เอาใจใส่อยู่กับการทำหนังสือพิมพ์มาก หลังจากออกจากคุกแล้วเขาเคยได้รับความเสียใจมากเมื่อกลับไปถึงบ้าน เพราะปรากฏว่าหนังสือ สมุค เครื่องเขียนต่าง ๆ ของเขาสูญหายไปเสียมากด้วยไม่ได้รับการเอาใจใส่จากภรรยาและบุตรของเขาเท่าที่ควร ซึ่งนับว่าเป็นการสูญเสียที่สำคัญมากสำหรับเขียนวรรณ เขาจึงต้องเริ่มสรรหารวบรวมใหม่ แต่ก็นับว่ายังดีที่ตอนติดคุกเขาได้เขียนเรื่องต่าง ๆ ไว้มากซึ่งได้กลายเป็นคลังความคิดและวิทยาการสำคัญที่เขาได้นำมาออกหนังสือพิมพ์ในเวลาต่อมา

เขียนวรรณออกจากคุกพร้อมกับความมุ่งมั่นที่จะได้ แสดงความคิดเห็นโดยการออกหนังสือพิมพ์ แต่ตอนนั้นเขายังไม่มีทุนพอ จึงต้องเริ่มค้าขายตามเกม

โดยที่หลวงคำทรงธรรมสาร (มี) ให้เขาขี้มเงินทำทุนก่อน ๔๐๐ บาท ครั้งนี้
เขาค้าขายอยู่ที่บ้านมิได้ไปในที่ไกล ๆ เหมือนเมื่อครั้งก่อน ๆ เพราะเขามีอายุ
มากแล้ว จนกระทั่งเขาสามารถสะสมเงินไว้ได้มากพอจึงได้เริ่มออกหนังสือพิมพ์
ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ (ร.ศ. ๑๑๔) ซึ่งเขาให้ชื่อว่า
" ทูลวิภาคพจนกิจ " ดังที่เขากล่าวไว้

นับตั้งแต่วันที่ ๒๓ เดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๓ มาจนถึงวันที่
๑ เดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔ นับได้ ๔๖๐ วัน เราหาทรัพย์นับเป็นคะแนน
ได้กว่า ๔๐๐๐ บาท โดยความสุจริตแล่นจากการประจบปากตัวในอัน
ใช้ที่, จนเรามีกำลังทำหนังสือ (ทูลวิภาคพจนกิจ) นี้ โดยเรามีได้ออก
จากที่อยู่ไปรับจ้างหรือประจบปากตัวแก่ผู้ใด นอกจากท่านผู้เมตตาเราที่เรา
ได้เห็นพยานมาแล้ว

การทำหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณนับว่าเป็นงานหนักมาก เพราะเขา
ทำอยู่คนเดียวเท่านั้นไม่มีผู้ร่วมงานด้วย แต่เขาก็ทำด้วยใจรัก แม้จะมีการ
ขาดทุนบ้างก็ไม่ยอมเลิกความตั้งใจง่าย ๆ ได้พยายามหาทุนมาช่วยด้วยกำลัง
ความรู้ความสามารถของตนเองในทางสุจริตอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดเขาได้
คิดตั้งสำนักงานหน่วยความขึ้นมาอีกกิจการหนึ่งด้วย โดยให้ชื่อว่า " ออฟฟิศ
อรรถนันทกุล " ดังเขากล่าวว่า " อันสมองของเอคิเตอร์ทูลวิภาคพจนกิจ,
ก็มีพอจะพูดจะกล่าวสู่เพื่อนมนุษย์ชั้นต่ำ ๆ ได้อยู่, แต่ขัดสนด้วยทุนทรัพย์ที่จะจับ
จ่ายในการพิมพ์ จึงได้อุบายตั้งออฟฟิศอรรถนันทกุล เพื่อแสวงหาทุนทรัพย์ทำ "๒

๑ " ว่าด้วยเวลาสามส่วน " ตูล. ๑: ๑๖ มีนาคม ๑๑๔ หน้า ๔๐

๒ " อารัมภะวचना " ตูล. ๒: ๑ ตุลาคม ๑๒๔ หน้า ๑๖๑๓

สำนักนายความ " ออฟฟิศอรรถนานุฎ " ของเขาค้างขึ้นเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๖ (ร.ศ. ๑๒๒) นับว่าเป็นสำนักนายความแห่งแรกของไทย การค้างสำนักงานนี้เห็นวรมมีความมุ่งหมายเพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อนทางกฎหมาย และช่วยหาทุนในการทำหนังสือพิมพ์ด้วย ดังที่เขากล่าวว่

นับตั้งแต่วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗ มาจนถึงวันที่ ๒ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๒ ในระหว่างนั้นมีได้ไปข้างไหน แต่ได้อ่านจดหมายเทศอยู่เสมอ ๆ และมีคนไปมาหาสู่ในที่อยู่มาก, ก็ได้สนทนาบ้างเล็กน้อย, แต่ไม่พอใจที่จะพูดถึงเรื่องของรัฐบาล, แต่ได้พูดบ่อย ๆ ในตุลวิภาคพจนกิจ, ได้รู้เรื่องเท็จจริงของราษฎรที่มีคดีวิวาทฟ้องหาในโรงศาล, จนถึงคิดตั้งออฟฟิศหมอดความ, คืออรรถนานุฎ, ก็ได้ด้วยความประสงค์ ๒ ประการ, คือหวังจะเลี้ยงชีพอยู่มิให้ต้องไปข้างไหน ประการหนึ่งหวังใจจะช่วยคนโง่กว่าเราที่ไม่รู้เรื่องในโรงศาลแลทางความ ให้ได้อำไทรยเราประการหนึ่ง

เขียนวรมออกหนังสือพิมพ์ " ตุลวิภาคพจนกิจ " อยู่ได้ ๒ ปีจึงเลิกไปในปี.พ.ศ. ๒๔๔๘ แต่ก็เชื่อว่าเขาจะเลิกจากกิจการหนังสือพิมพ์เพียงเท่านั้น เพราะ

*จากเหตุผลเหล่านี้จึงเป็นที่เชื่อได้ว่า เขียนวรมตั้งสำนักนายความ " ออฟฟิศอรรถนานุฎ " หลังออกจากคุกแล้วแน่ ไม่ใช่ตั้งก่อนเขาคิดคุก สมัยที่เขากำลังสนใจศึกษากฎหมายและเอาใจใส่ต่อความเป็นไปของบ้านเมือง ในตอนนั้นเขาคำนึงการในค่านนี้เพียงเห็นที่ปรึกษาทางกฎหมายและรับเขียนฎีการ้องทุกข์เท่านั้น กิจการยังไม่ถึงขั้นตั้งเป็นสำนักนายความ

๑ " ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง " ตุล. ๕ : ๑๒

ปรากฏว่าหลังจากนั้นเขาได้ออกหนังสือพิมพ์ขึ้นอีก ๒ ฉบับ คือ " บำรุงนารี " เริ่มออกในปี ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔) และ " ศิริพจนภาค " เริ่มออกในปี ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) เรื่องหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณนี้จะกล่าวถึงอย่างละเอียดในบทต่อไป

เทียนวรรณเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในการศึกษาพักอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าชีวิตของเขาจะตกอยู่ในสภาพใดหรือว่าเขากำลังดำเนินกิจการอะไร แม้ขณะที่กำลังยุ่งอยู่กับการทำหนังสือพิมพ์เขาก็กังพยายามหาเวลาสำหรับสนทนากับคนทั่วไปอยู่ตลอดเวลา เขากล่าวถึงเรื่องการพักของเขาไว้ตอนหนึ่งว่า

เรา ... ได้ฝึกฝนเอาใจใส่ในวิชาพูดเป็นพื้นมาไม่มีเวลาหยุด, จึงชำนาญมากในการพูด เพราะอาไศรยเหตุที่ได้เอาใจใส่, ในถ้อยคำของคนที่เขาพูดดีหรือพูดชั่ว หรือพูดเป็นกลางไม่ดีไม่ชั่ว, เราเห็นว่าถ้อยคำอันใดที่ไม่เป็นประโยชน์คนแลอยู่แล้ว, เราก็ไม่พอใจพูด, เราต้องการแต่จะพูดจะกล่าวในถ้อยคำที่ดี มีคุณประโยชน์ หรือถ้อยคำที่เป็นกลางไม่ดีไม่ชั่ว แม้ว่าจะพูดดีแล้ว แต่ถ้าไม่จริงเราก็ไม่พอใจพูด ต้องให้ทั้งดีทั้งจริงด้วย, จึงควรจะเล่าสู่กันฟัง"

ปรากฏว่ามีผู้ชอบพามาสนทนากับเทียนวรรณมากที่สุด เพราะนอกจากเขาจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความคิดแล้ว เขายังเป็นคนที่มีนิสัยเป็นกันเอง ไม่ถือตัว และที่สำคัญคือไม่ถูกผู้ที่มาสนทนาด้วย ซึ่งนับว่าเป็นผู้ที่มีมารยาทในการพูดการฟังอยู่มากทีเดียว ข้อความ ตอนหนึ่งเขากล่าวไว้ว่า

อย่าคว่นถูกถูกหมีเม่นมนุษย์เหมือนกันก่อน คือต้องปล่อยให้พูดให้คิดครั้งหนึ่งก่อน ให้เต็มกำลัง, เมื่อเป็นประการใดภายหลังจึงประชุมพร้อมกันตรวจดูสะทิสปัญหา

" ว่าด้วยลมร้ายหักบ้านเมืองแลชีวิตมนุษย์เกรณานนิบหายตายพินาศ แต่มีชีพอยู่ " ตล. ๔ : ๒๓ มิถุนายน ๑๒๓ หน้า ๑๑๗๔ - ๑๑๗๕

ความคิดของเขา, จะเป็นประโยชน์จริงหรือไม่จริง, ถ้าจะหักท้วงโต้ฐาน
ความคิดของเขา, ก็ต้องชี้แจงทำลายล้างคัดค้านความคิดความเห็นของเขาไม่
เป็นประโยชน์จริงดังที่เขาคิดเห็น, จึงไม่ควรทำตามแลไม่ควรจะยกความชอบ
ได้, แม้ถึงครั้งนั้นก็ต้องยกของชมเชยเขาอยู่ว่า, มีแก่ใจเอาใจใส่ช่วยคำวิ
แต่หากว่าความคิดความเห็นนั้นหาเป็นประโยชน์แก่นสารไม่^๑

ความรักในการฟูการสนทนาของ เทียนวรรณมีมากแค่ไหน เราเห็นได้ชัด
จากข้อความเชิญชวนซึ่งเขาได้ลงพิมพ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ตอนหนึ่งของเขาวา

เชิญไปสนทนาเป็นธรรมสวนานุกริยะ โดยความสามัคคี ตั้งแต่เวลา
๑ ทุ่มไปจน ๒ ยาม ไม่ห้ามปราม^๑ เว้นไว้แต่ท่านที่เสพยาสุรา หรือแสวงหา
แต่ความยากมาให้แก่เพื่อนมนุษย์อยู่เสมอ ๆ พวกนี้เราไม่สามารถจะมีอุปบายปัญหา
เจรจากันได้ ... ถ้าท่านที่ละโมภโลภสามารถโลกแลสามารถศีลธรรมแล้ว
เราเข้าใจว่าท่านผู้นั้น นำเอาลาภผลอันภอใจมาให้เราจนถึงสถานบ้านเรือน
ยอมเป็นญาติแลมิตรโดยตรง^๒

การที่เทียนวรรณกำหนดเวลาสำหรับผู้ที่จะมาสนทนาคู่กับเขาเช่นนั้น เพราะ
ตอนนั้นเขาต้องยุ่งอยู่กับการทำหนังสือพิมพ์มาก เกรงจะสนทนาคู่ไม่ได้สะดวกนัก
ต่อมาภายหลัง เมื่อเขาหยุดทำหนังสือพิมพ์แล้ว เขาจึงใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการ
สนทนาพูดคุยกับคนทั่วไป ปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลราษฎรของไทยก็ได้กล่าวถึง
เทียนวรรณในตอนนี้ไว้เหมือนกัน ท่านกล่าวว่า

^๑ " ความดำริห์ว่าพึง " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๒๖ หน้า ๓๓๐

^๒ " ว่าด้วยการทดลองสอบสวน " ศุล. ๑ : ๑๖ กรกฎาคม ๒๒๐ หน้า ๑๕๗

เมื่อครั้งข้าพเจ้าเรียนหนังสือในชั้นมัธยมเบื้องต้นสมัย ๒๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว เคยไต่บันไดและไต่อ่านและไต่พบคนธรรมดาสามัญที่มีอายุชราแล้ว ๒ คนคือ ก.ส.ร. กุหลาบ ผู้ออกนิตยสาร " สยามประเภท " ... อีกคนหนึ่งคือ " เทียนวรรณ " ซึ่งมีฉายาว่า " วรรณโก " ท่านผู้นี้มีคติประชาธิปไตยมาก ขณะนั้นท่าน หนวคขาวแล้ว ประมาณว่าขณะนั้นอายุเกือบ ๙๐ ปี ข้าพเจ้าพบที่แถวตึกใกล้ วัคบรรณิเวศน์ ท่านผู้นี้เคยติดคุกเพราะเขียนหนังสือและโฆษณาที่ชักแย้งระบบ สมบูรณา ฯ ... ชนรุ่นใหม่หลายคนในสยามสมัยนั้นที่ไต่อ่านและสนทนากับท่าน เทียนวรรณยังพอจำกันได้ ... แต่ท่านเป็นคนธรรมดาสามัญจึงไม่ได้รับความสนใจ จากผู้ที่ถือพระศนะตามพลั้งเก่า

เทียนวรรณแม้จะมีอายุมากแล้ว แต่ความคิดและคำพูดของเขายังคมอยู่ ตลอดเวลา เขากล่าวถึงตัวเขาเองในตอนที่ได้ตัวลงมากแล้วว่า " ความจำได้ เสื่อมด้อยไปมากกว่าแต่ก่อน แต่ความเพียรมิได้เสื่อมด้อยเลย, มีแต่จะทวีมากขึ้น กว่าแต่ก่อนในความพยายาม ทั้งความเห็นก็โชติช่วงส่องสว่างไสยขึ้นมากกว่าแต่ก่อน, แต่ความกล้าหาญก็ถึงในที่เห็นว่าชอบว่าถูกไม่ห่อด้อยเลย, ก็เป็นพื้นมาแต่เดิมในเรื่องคือแลกล้า "๒

ในค่านบุคลิกภาพและความเป็นอยู่ทั่วไปนั้น เทียนวรรณกล่าวว่าเขา " ใค ตกแต่งร่างกายทุกวันนี้ก่อนคนในประเทศสยาม มีไว้หนวคแลไม่กินหมากคัตมม, สอด ญ่นองรองเท้าแลสวมหมวก "๓. อีกตอนหนึ่งเขากล่าวว่า " อาหารแลการบำรุง

๑ ปรีดี พนมยงค์ " บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบ ประชาธิปไตย " รัชกาลศร ๑๔ หน้า ๒๖๔ - ๒๗๐

๒ " ว่าด้วยคนแก่ดีกว่าคนหนุ่ม " ตูล. ๔ : ๑๖ สิงหาคม ๑๒๓ หน้า ๑๒๒๗

" ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า " ตูล. ๔ : ๑๖ กรกฎาคม ๑๒๓ หน้า ๑๒๐๑

ร่างกายแลที่อยู่ พอใจธรรมนิยมของชาวยุโรป, เพราะเห็นว่าสะอาดก็แลมาสุข
แก่ร่างกายด้วย " นอกจากนั้นที่บ้านของเขาก็มีการจัดเป็นห้องหนังสือ เพราะเขา
เป็นคนรักหนังสือมาก และเมื่อเขาจะไปไหนมาไหน เขาจะต้องมีสมุดดินสอดักกระเป๋-
เสื้อและห้อยนาฬิกาไปด้วยเสมอ พร้อมทั้งจะบันทึกได้ตลอดเวลา ซึ่งเป็นที่ต่างจากคน
ทั่วไปในสมัยนั้นอย่างเห็นได้ชัด ดังที่เทียนวรรณได้กล่าวไว้ว่า

เที่ยวไปมองดูหลายบ้านหลายเรือน ก็ไม่มีใครจะเห็นมีห้องไว้หนังสือแลหนังสือ
สำหรับบ้าน เป็นต้นว่า ตำราควาแลตำราชาตุ คัมภีร์หมอ หรือวิชาที่เป็น
ประโยชน์มาก ๆ โดยจะมีบ้างก็แต่เรื่องอ่านเล่นเหลว ๆ ที่จะชักนำใจให้กำหนด
แลกำเริบมัว เมามีนิราศร้องไห้คิดถึงเมีย เป็นต้น, อันไม่ประกอบไปด้วยสาระ
ประโยชน์เท่านั้น เราพิเคราะห์ดูคนเดินตามถนนในร้อยคน ๆ หนึ่งจะไม่มีกระดาษ
ดินสอด่หรือเครื่องเขียนจดหมายเหตุในกระเป๋เสื้อ เที่ยวไปร้อยบ้านก็ไม่ได้เห็น *
บ้านมีเครื่องเขียนหนังสือ คือที่ใส่หมึกแลปากกา กระดาษ, เดินตามถนน
ในร้อยคนได้พบก็ไม่มีนาฬิกาพกใน ๑ คน แม้จะมีบ้างก็ไม่เดิน หรือเดินก็ไม่
สะดวก เป็นแต่ห้อยแลประดับเพื่อความงามเล่นเท่านั้น ๒

ทางค่านลักษณะนิสัยนั้น จากที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นเราพอจะเห็นแล้วว่า
เทียนวรรณเป็นคนเช่นไร ในข้อเขียนของเทียนวรรณมีหลายตอนที่เขาได้กล่าวถึง
นิสัยของเขาไว้อย่างภูมิใจ ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวถึงตัวเองว่า " เราเห็นว่า
แต่ความกะตัญญูอย่างเดียวก็น่าพอใจแล้ว, นี่ตัวเรายังมีความสุจริต
ความสัตย์ ความเมตตา ความอดทน ด้วยสิ่งละมาก ๆ รวมกันเป็น ๕ ทั้งความ-

* " ว่าด้วยความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๒๖ หน้า ๓๑๐

๒ " ไปรเวศแนะนำ " ศิริ. ๒ : ๑๕ ธันวาคม ๒๒๖ หน้า ๑๕๓ - ๑๕๔

กะตัญญู เพราะเหตุนี้เราจึงชื่นชมยินดีในใจเรา, เปรียบเหมือนเราเป็นผู้บริบูรณ์
ด้วยโภคทรัพย์สมบัติมากกว่าเศรษฐีอื่นมีทรัพย์นั้น "๑

เทียนวรรณใช้ชีวิตอย่างสามัญชนผู้มีปัญญาธรรม จริยธรรม และจิตสำนึก
ทางการเมืองเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปี ร.ศ. ๑๓๓ (พ.ศ. ๒๔๕๗) อันเป็นเวลาใน
ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เขาก็ถึงแก่กรรมด้วยโรคเบาหวาน
ที่บ้านเวียงนครเขมป^๒ ขณะนั้นเขามีอายุได้ ๗๓ ปี คงทิ้งไว้แต่วรรณกรรมมากมาย
ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดอันก้าวหน้าสมัย และเจตนาอันแน่วแน่ของเขาที่ต้องการ
ให้ประเทศชาติได้เจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริง ข้อเขียนของเทียนวรรณนับได้ว่าเป็น
บันทึกทางประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครองที่สำคัญยิ่งทีเดียว เพราะเป็นกร
บันทึกสภาพสังคม และความคิดเห็นจากสามัญชนคนหนึ่ง ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช
แทนที่จะมาชนชั้นปกครองอย่างที่เคยมีมา

๑ " ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกะตัญญู ก็อาจจะเจริญได้ " ตล. ๔ : ๒๓

มกราคม ๑๒๒ หน้า ๑๐๓๔

บทบาทด้านการหนังสือพิมพ์และวรรณกรรมของเทียนวรรณ*

เทียนวรรณเป็นนักเขียนสามัญชนที่เขียนหนังสือไว้มากคนหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เขาเริ่มจริงจังกับการเขียนมาตั้งแต่อายุได้ ๓๐ ปี จนกระทั่งถึงวัยบั้นปลายของชีวิต ตลอดระยะเวลาดังกล่าวเขาไม่เคยที่จะละทิ้งหรือแม้แต่จะเปลี่ยนแนวการเขียน ไม่ว่าวิถีชีวิตของเขาจะตกอยู่ในสภาพเช่นไร ยังมีอายุมากขึ้นดูเหมือนว่างานเขียนของเขาจะมีเหตุผลและคมคายมากขึ้นด้วย การที่เขาเป็นคนที่มีความคติในการคิดการเขียนเช่นนี้ ทำให้วรรณกรรมของเขามีจำนวนมากและมีเนื้อหาที่น่าสนใจยิ่ง เป็นที่น่าเสียดายว่าเทียนวรรณได้มีโอกาสนำข้อเขียนต่าง ๆ ของเขาออกสู่สายตาชนทั่วไปอย่างจริงจังก็ต่อเมื่อหลังจากที่เขาพ้นโทษจำขัง ซึ่งตอนนั้นเขามีอายุล่วงเข้าวัยชราคืออายุถึง ๖๐ ปี ข้อเขียนของเขาจึงขาดความสมบูรณ์ไปเสียไม่น้อยทีเดียว แม้วรรณกรรมบางเรื่องที่เขาเคยเขียนไว้ และนำมาพิมพ์ก็มีอยู่เพียงบางส่วนบางตอนเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามยังนับว่าเป็นการถืออยู่มากที่เทียนวรรณไม่ถึงแก่กรรมเสียก่อนในคุก เพราะผลของการทรมานและวันเวลาอันยาวนานของการจองจำ

*วรรณกรรมของเทียนวรรณเมื่ออยู่เป็นจำนวนมาก ถ้าจะศึกษาวิเคราะห์กัน อย่างจริงจังก็เป็นงานที่ต้องใช้เวลาและความพยายามอยู่มากทีเดียว ในที่นี้ผู้วิจัยได้มุ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์เรื่องนี้โดยเฉพาะ เป็นเพียงการศึกษาเพื่อความเข้าใจเบื้องต้น อันจะนำไปสู่การศึกษาวิเคราะห์ " วรรณกรรมการเมือง " เท่านั้น ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในแนวกว้างมากกว่าแนวลึก และเป็นการศึกษาในเชิงสังเขปมากกว่าพิศดาร แต่ก็ได้แบ่งหัวข้อและเน้นถึงสาระสำคัญ ๆ ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เข้าใจเกี่ยวกับวรรณกรรมและแนวคิดของเทียนวรรณอยู่มากทีเดียว

*ความนำ กิริ. ๑ : ๑๕ พุศิจิกายน ๑๒๖ หน้า ๑

๒ " วาด้วยเวลาสามสัปดาห์ " กฏ. ๑ : ๑๖ มีนาคม ๑๑๕ หน้า ๕๐

มีฉะนั้นแล้วโอกาสที่คนรุ่นหลังจะได้อ่านได้ศึกษาความคิดความเห็นของเขาคงเป็นไปได้
ยากมาก หรืออาจไม่มีโอกาสเอาเสียเลย

โคซี่ให้เห็นมาแล้วในตอนต้นแล้วว่า เทียนวรรณสร้างวรรณกรรมไว้มากมาย
เรื่องก็จริง แต่เขาคิดมีได้พิมพ์เรื่องต่าง ๆ เสนอออกมาเป็นเล่ม ๆ เหมือนวรรณคดี
เรื่องเก่าของไทย วิชิตาเสนอของเขาออกมาในรูปของ " หนังสือพิมพ์ " ซึ่งเป็น
สื่อมวลชนที่กำลังรุ่งโรจน์อยู่ในขณะนั้น และก็ไถ่กล่าวไว้แล้วเช่นเดียวกันว่าวรรณกรรม
ของเทียนวรรณมีลักษณะต่างจากวรรณกรรมไทยในสมัยก่อน ๆ มา ดังนั้นในที่นี้ควรจะ
ไถ่กล่าวถึงสาระทางการเมืองของหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นเสียก่อน - ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจ
เกี่ยวกับวรรณกรรมของเทียนวรรณได้ดียิ่งขึ้น

สังเขปสภาพและสาระทางการเมืองของหนังสือพิมพ์ก่อนสมัยของเทียนวรรณ *

ก่อนที่จะถึงสมัยไทยจะได้เรียนรู้ถึง " หนังสือพิมพ์ " เราเคยรู้จักกันแต่
" ใบบอก " ในฐานะที่เป็นสื่อสารมวลชนที่รัฐบาลใช้ติดต่อกับประชาชน " ใบบอก " นี้มีลักษณะเป็นคำสั่งหรือกฎหมายที่สื่อสารจากเบื้องบนลงมาถึงเบื้องล่างเท่านั้น ประชาชน
จะมีโอกาสสื่อสารความคิดเห็น หรือเรื่องเดือดร้อนของตนกลับมาสู่ผู้ปกครองก็โดยการ
ถวายฎีกาหรือไม่ก็ส่งบัตรสนเท่ห์ ซึ่งก็ไม่มีผู้ใดกล้ากระทำมากนักในสังคมขณะนั้น
เพราะนอกจากจะมีขั้นตอนที่ยากลำบากแล้ว ยังไม่แน่ว่าข้อเสนองานของตนจะผ่าน
ไปถึงองค์พระมหากษัตริย์และจะได้รับการพิจารณาหรือจะมีปฏิกิริยาไปในทางตรงข้ามหรือไม่
ตามวิธีการถวายฎีกาแต่เดิมนั้น ราษฎรจะมีโอกาสถวายไต่ทูลเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จ
ออกนอกพระราชวังไปตามที่ต่าง ๆ เท่านั้น มาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า

* สมัยของเทียนวรรณ หมายถึงสมัยที่เทียนวรรณเริ่มออกหนังสือพิมพ์

กรมศิลปากร ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๔๐๔ หน้า ๑-๒

๒ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่

เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ หน้า ๑

เจ้าอยู่หัว การนี้จึงได้เปลี่ยนไปถวายทรงเห็นว่า เป็นการไม่สะดวกแก่ราษฎรที่ต้องคอย
โอกาสเช่นนั้น จึงโปรดฯ ให้ตั้งกลองแทนเมื่อใครต้องการจะถวายฎีกา ที่เรียกกัน
ว่า " ตีกลองร้องฎีกา " กลองนี้เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งออกไปสร้างเมืองจันทบุรี
ได้นำเข้ามาถวายเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๔๓ ดังที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เล่าไว้ว่า

... กลองใบหนึ่งทำด้วยไม้รักโต ๑๓ ก่า ทรงพระคำไว้ว่าความทุกข์ร้อน
ของราษฎรที่จะมาร้องถวายฎีกาต่อเวลาเสด็จจึงจะร้องได้ ถ้าให้ตีกลองร้องฎีกา
ทุกวัน ไม่ต้องคอยเวลาเสด็จออก ก็จะบรรเทาทุกข์ของราษฎร ไม่ต้องคอย
ยากลำบาก จึงพระราชทานชื่อกลองว่า " วินิจฉัยเถรี " ตั้งไว้ที่หิมคาบ
กรมวังล้นญแจ เมื่อเวลาผู้ใดจะไปร้องถวายฎีกา กรมวังก็ไปไขญแจให้
ครันตีแล้วตำรวจเวรก็ไปรับเอาตัวและเรื่องราวมา นำความขึ้นกราบบังคมทูล
ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แล้วมีพระราชโองการสั่งให้ผู้ใดชำระ ก็ส่ง
ไปตามรับสั่ง ลางทีก็โปรดให้ตำรวจชำระบ้าง ไม่มีเจ้าและขุนนางเป็นผู้ใหญ่
ในความฎีกา ถวายทรงได้เลียงไค้ตามอยู่ทุกเวลาเช้าและค่ำ กระลาการผู้ชำระ
ก็ไม่อาจพลิกแพลงไปได้

ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๔๓ เป็นต้นมา ราษฎรไม่จำเป็นต้องรอเวลาเสด็จ
ออกนอกพระราชวังเสียก่อน ใช้วิธี " ตีกลองร้องฎีกา " ได้เลยโดยตรง แต่ถึง
กระนั้นก็ตามในทางปฏิบัติไม่มีใครจะกล้าไปตีกลองนัก ทั้งนี้เพราะชักข้อเรื่องต้อง
ไปติดคอให้กรมวังไขญแจ ซึ่งดูเป็นการยากลำบากอยู่มากสำหรับราษฎรสามัญในสมัย
นั้น นอกจากนั้นเทียนวรรณยังบันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

ในสมัยก่อนนั้น ใครจะถวายฎีกาต้องรับพระราชอนุญาตให้หลัง ๓๐ ทีก่อน,
เสียเงิน ๓ ตำลึงจึงจะยอมให้ตีกลอง, จึงเสด็จออกรับฎีกา, ถ้าจำเลยมี

๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

เงินมาก (วินิจฉัยเถรี) ตีก็ไม่คง ไม่ไคยีน สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็มีไค้ทรง
ทราบความร้ายไค้

มาถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึง "โปรดเกล้าฯ ให้จัดการแก้ไขระเบียบการถวายฎีกา โดยผู้ถวายฎีกาไม่จำเป็นต้องถูกเขียน ๓๐ ที่เสียก่อนอย่างที่เคยปฏิบัติกันมาแต่ก่อน และให้ถวายฎีกาโดยตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไค้ โดยไม่ต้องผ่านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เสียก่อน "๒ จะเห็นว่าการสื่อสารจากเบื้องล่างไปยังเบื้องบนมีความยุ่งยาก และมีโอกาสน้อยมากสำหรับสามัญชน ดังนั้นเมื่อเกิดกิจการหนังสือพิมพ์ขึ้นจึง เป็นการ เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถสื่อความคิดเห็นหรือเรื่องเดือดร้อนของคนไปสู่เบื้องบนหรือชนชั้นปกครองไค้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมระบอบประชาธิปไตย

การพิมพ์ด้วยตัวพิมพ์แทนการเขียนหรือจาร เริ่มปรากฏในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขั้นแรกเป็นการพิมพ์คำสอนทางศาสนาแจกจ่ายผู้ที่มาขอ ยานหรือรักษาโรคตามวิทยาศาสตร์การแพทย์แผนใหม่ ใครเจ็บป่วยมาขอรักษาไค้ได้รับแจกคำสอนทางศาสนาพระยะโฮวาห้ด้วย ต่อมาทางราชการจึงมาว่าจ้างให้พิมพ์ ประกาศกฎหมายเรื่องฉิ่น ห้ามสูบ ซ้ำขาย หรือนำเข้ามาในพระราชอาณาจักร ต่อจากนั้นเมื่อมิชชันนารีอเมริกันเริ่มรู้ภาษาไทยก็พอจึง เริ่มออกหนังสือพิมพ์ คร. แคนเบ็ช บร็คเลย์ (Dr. Dan Bread Bradley) เป็นมิชชันนารีอเมริกันคนแรกที่เริ่มออก หนังสือพิมพ์ขึ้นในเมืองไทยเป็นฉบับแรกคือ " บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ " (Bangkok Recorder) เป็นหนังสือพิมพ์รายบักซ์ เริ่มออกเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๓

๑ " ว่าด้วยไสยหรือเวลา " ฤๅ. ๕ : ๘ กรกฎาคม ๑๒๔ หน้า ๑๕๓๕

๒ สิริ เปรมจิตต์ และ จิตตสอาด ศรียงค์ " พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " พระบรมราชวงศ์จักรี หน้า ๒๔๔

ซึ่งตรงกับวันชาติอเมริกา ค่ายถือเป็นนิมิตแสดงความปรารถนาดีของชาวอเมริกันในการนำประสบการณ์และวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาสู่ประเทศไทย กิจการ " หนังสือพิมพ์ " ในเมืองไทยจึงเริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เอง หมอบรัดเลย์ผู้นับว่าเป็นผู้ที่มิมีบทบาทสำคัญมากในการปูพื้นฐานการหนังสือพิมพ์ขึ้นในเมืองไทย นอกจาก " บางกอกเรียลคอร์ดเดอร์ " แล้วเขายังได้ออกหนังสือพิมพ์อื่น ๆ ขึ้นอีกในเวลาต่อมา

ส่วนหนังสือพิมพ์ที่จัดได้ว่าเป็นของคนไทยหรือมีคนไทยเป็นผู้ดำเนินการเองฉบับแรกคือ " ราชกิจจานุเบกษา " ซึ่งเริ่มออกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๑ โดยที่พระองค์ทรงเป็นผู้อ่านรายการเอง แต่ออกอยู่ได้ไม่นานก็เลิกไปในปีนั้นเอง หนังสือพิมพ์ข้อนี้ไปเริ่มออกใหม่อีกครั้งหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ จึงเป็นช่วงสมัยหนังสือพิมพ์ของพวกมิชชันนารีอเมริกันเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามหนังสือพิมพ์ในช่วงนี้ก็มิได้อยู่ไม่มากนัก ประมาณ ๙ ฉบับเท่านั้น* นอกจาก " บางกอกเรียลคอร์ดเดอร์ " ก็ยังมีหนังสือพิมพ์ฉบับอื่นเช่น บางกอกกาแลนเดอร์ (Bangkok Garlander) สยามไทมส์ (Siam Times Weekly) บางกอกเพรส (Bangkok Press) บางกอกซัมมารี (Bangkok Summary) และสยามวิกคลีมอนิเตอร์ (Siam Weekly Monitor) หนังสือพิมพ์ในช่วงนี้ยังมิได้แพร่หลายไปสู่ประชาชน ผู้อ่านในขณะนั้นเป็นเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นได้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จำนวนจำหน่ายหนังสือพิมพ์มีประมาณ ๒๐๐ - ๓๐๐ ฉบับ

* ขจร สุขพานิช กาวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย หน้า ๑๖

* เกี่ยวกับสถิติของหนังสือพิมพ์ที่ออกแต่ละช่วงแต่ละสมัย มีหลายคนที่เขียนเอาไว้ไม่ค่อยจะตรงกัน (การอ้างครั้งนี้และครั้งต่อไป) จะถือเอาจากรายการหนังสือพิมพ์ที่ออกแต่ละช่วงสมัยจากหนังสือ " บรรณานุกรมวารสารและหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย " ซึ่งตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๗ - ๒๔๗๗ ของหอสมุดแห่งชาติ

เท่านั้น

การหนังสือพิมพ์ในเมืองไทยเริ่มต้นตัวอย่างคึกคัก และเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยนี้เป็นสมัยสำคัญของการปฏิรูป สังคมและการเมือง การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก และการขยายตัวทางการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้คนไทยมีความตื่นตัวทางความคิดกันมากขึ้น " หนังสือพิมพ์ " จึงเป็นสื่อสารมวลชนที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางทั้งทางค่านักเขียนและนักอ่าน ปรากฏว่าหนังสือพิมพ์ที่พิมพ์ออกในรัชกาลนี้มีถึงประมาณ ๒๔ ฉบับ ๐ เป็นหนังสือพิมพ์รายวัน ๑๓ ฉบับ และเป็นหนังสือพิมพ์รายอื่น ๆ ประมาณ ๔๙ ฉบับ นับว่าเป็นสถิติสูงมาก เมื่อเทียบกับช่วงแรก

ความเคลื่อนไหวของหนังสือพิมพ์ในสมัยนี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ในวงการหนังสือพิมพ์ขึ้นหลายอย่าง เช่น การเกิดหนังสือพิมพ์รายวัน การเกิดหนังสือพิมพ์จีน (ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ต่างชาติที่มีเพิ่มขึ้นในสังคมไทย) การที่หนังสือพิมพ์หันมาเอาใจใส่ในความบันเทิงของสังคมบ้านเมืองมากขึ้น ตลอดจนการเกิดการขยายตัวในค่านิยมการอ่านในหมู่คนไทย ซึ่งเริ่มมาจากบุคคลชั้นสูงคือองค์พระมหากษัตริย์ เจ้าฟ้าและบุคคลชั้นสูงไปสู่สามัญชนในที่สุด การเปลี่ยนแปลงและความเจริญต่าง ๆ ของกิจการหนังสือพิมพ์เหล่านี้มีอยู่พร้อมแล้วก่อนสมัยที่เทียนวรรณจะเริ่มเข้ามาสู่วงการหนังสือพิมพ์

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาทางด้านเนื้อหาสาระของหนังสือพิมพ์ก่อนสมัยของเทียนวรรณแล้ว จะเห็นว่าเนื้อหาส่วนใหญ่จะออกมาในรูปของ " ข่าว " มากกว่า " ความคิดเห็น " ซึ่งมีทั้งข่าวทางราชการหรือประกาศของทางราชการ ขาวชาวบ้าน ขาวต่างประเทศ ตลอดจนข่าวการแจ้งความและโฆษณาสินค้าต่าง ๆ

กักร สติกรกุล " ความเป็นมาของการพิมพ์และงานแสดงการพิมพ์ในเมืองไทย " บรรณารักษ์ หน้า ๕๕

หนังสือพิมพ์ที่มีสาระทางการเมืองมีอยู่ไม่มากนัก และมักแสดงออกมาไม่เด่นชัด ในที่นี้
ขอกล่าวถึงสาระทางการเมืองของหนังสือพิมพ์ก่อนสมัยของเทียนวรรณอย่างสังเขป โดย
พิจารณาจากกลุ่มผู้ดำเนินการที่สำคัญดังนี้

๑. หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยมิชชันนารีอเมริกัน

มิชชันนารีอเมริกันเป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่เข้ามาดำเนินการหนังสือพิมพ์ขึ้นใน
เมืองไทย และดำเนินการอยู่ในช่วงเวลาที่ยาวนานพอสมควร กว่าที่คนไทยจะตื่นตัว
และเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการอย่างจริงจัง เรากล่าวได้ว่าในช่วงตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาล
ที่ ๓ ถึงต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นช่วงสมัยของหนังสือพิมพ์มิชชันนารีอเมริกันเป็นส่วนใหญ่
เพราะหลังจากนั้นคนไทยก็เริ่มตื่นตัวและเข้ามาดำเนินการมากขึ้น มิชชันนารีซึ่งเป็นที่
รู้จักกันดีในกิจการค้านี้คือ หมอบรัดเลย์ และ หมอสมิท จุดประสงค์ที่สำคัญ
ข้อหนึ่งของการออกหนังสือพิมพ์ของชนกลุ่มนี้คือ การเผยแพร่ศาสนาผ่านทางหนังสือพิมพ์
แต่ในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่บันทึกเหตุการณ์ เสนอข่าวเกี่ยวกับสินค้า ตลอดจนให้
ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมไทยไว้ด้วยบ้างเหมือนกัน

ในด้านสาระทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ส่วนใหญ่จะออกมาในลักษณะของการบันทึก
ภาพหรือความเป็นไปในสังคมบ้านเมืองมากกว่าจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองการ -
ปกครอง หรือเสนอข้อคิดเห็นในการปรับปรุงบ้านเมืองโดยตรง ที่ปรากฏว่ามีข้อความ
เสนอความคิดเห็นและมีปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างรุนแรงก็คือ ข้อความตอนหนึ่งในหนังสือพิมพ์
" บางกอกเวิร์กเกอร์ " ของหมอบรัดเลย์ โดยที่ท่านได้เขียนบทความประณามนาย
โอบาเรต์ กงสุลฝรั่งเศส ว่าประพฤติไม่สมกับเป็นทูตของพระเจ้าหลุยส์แห่งฝรั่งเศส
เพราะนายโอบาเรต์พยายามเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะเสด็จพระ-
ราชดำเนินกลับจากพระอารามหลวง เพื่อทูลขอให้ถอด เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ออกจาก
กรรมการปักเขต ไทย - อินโดจีนของฝรั่งเศส เพราะเป็นที่รู้จักกันว่าท่านเป็นผู้มี
ความสามารถมาก นายโอบาเรต์เกรงว่าฝรั่งเศสจะได้รับผลประโยชน์^{นี้}มากกว่าที่ควร
บทความนี้ทำให้หมอบรัดเลย์ถูกนายโอบาเรต์ฟ้องในข้อหาหมิ่นประมาท และ

เรียกค่าเสียหาย ๑,๕๐๐ เหรียญอเมริกา ศาลตัดสินให้จำเลยแพ้ ต้องเสีย
ค่าปรับ ๑๐๐ เหรียญอเมริกา หมอบรัดเลย์จึงเลิกออกหนังสือพิมพ์ " บางกอกกรีกอร์ค-
เคอร์ " (ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ในปี ค.ศ. ๑๘๖๗ แต่อย่างไร
ก็ตามมีประชาชนชาวไทยหลายคนที่ได้เห็นถึงความหวังดีของหมอบรัดเลย์ที่มีต่อประเทศ
ไทย จึงได้พยายามช่วยกันออกเงินเสียค่าปรับให้

* หนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งของหมอบรัดเลย์คือ " บางกอกคาเลนดาร์ " ได้
บันทึกภาพสังคมการเมืองและมีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมไทยไว้อย่างน่าสนใจ
บ้างเหมือนกัน เช่นการเสนอข่าวประจำ ค.ศ. ๑๘๖๒ ได้มีการบันทึกเกี่ยวกับจำนวน
และชื่อสถานกงสุลของต่างชาติที่เข้ามามีสำนักงานในกรุงเทพฯ^๒ อีกข่าวหนึ่งเป็นการ
เสนอข่าวและบันทึก เกี่ยวกับพระนามและวันประสูติของพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สำคัญคือคอนทายของบันทึกนี้มีข้อเสนอที่น่าสนใจคือ การ
เสนอให้สังคมไทยแก้ไขเรื่องการมีภรรยามาก โดยที่ผู้เขียนได้อ้อนวอนให้พระมหากษัตริย์
ทรงปฏิบัติเป็นแบบฉบับก่อน แล้วจึงค่อยออกเป็นกฎหมายห้ามกันทั่วไป

หนังสือพิมพ์ที่มีสาระเกี่ยวกับสังคมและการเมืองที่น่าสนใจฉบับต่อมาคือ

" จดหมายเหตุสยามสมัย " ของหมอสมิธ (Samuel John Smith) หมอสมิธ
ผู้นี้เริ่มเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อท่านอายุได้เพียง

๒ ขจร สุพานิช " หมอบรัดเลย์และมิชชันนารีอเมริกัน " เฉลิม
พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๑๕๗ และ ก้าวแรก
ของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย หน้า ๑๔

๒ ขจร สุพานิช " หนังสือพิมพ์บางกอกคาเลนดาร์ของหมอบรัดเลย์
พ.ศ. ๒๔๐๒ - ๒๔๑๕ " ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย หน้า ๑๕

๓ ก. หน้า ๒๓

๑๒ ปี ตอนที่ท่านเริ่มออก"จดหมายเทศุสยามไสมย" นั้นท่านมีอายุได้ ๖๒ ปีแล้ว นับว่าท่านได้รู้เห็นเหตุการณ์ในกรุงเทพฯ นานถึง ๕๐ ปี ประกอบกับความเป็นผู้สนใจในปัญหาสังคมและความเจริญของบ้านเมืองอยู่มาก "จดหมายเทศุสยามไสมย" จึงฉายให้เห็นถึงภาวะของสังคมไทยในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๒๕ ได้ดีกว่าหนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์

"จดหมายเทศุสยามไสมย" ได้ทำหน้าที่บันทึกภาพทางสังคมและการเมืองที่สำคัญบางอย่าง เช่น การตั้งราชทูตไทยเข้าไปประจำอยู่ในราชสำนักต่างประเทศ ซึ่งนับว่าเป็นการริเริ่มของใหม่ของไทย ราชทูตไทยคนแรกในที่นี้คือ หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย ผู้สำเร็จการศึกษาได้ปริญญาจากประเทศอังกฤษ ได้ตำแหน่งราชทูตสยามประจำราชสำนักแซนด์แฮมส์ นับเป็นครั้งแรกที่มีการแต่งตั้งคนไทยเข้าไปประจำราชสำนักในต่างประเทศที่มีสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีต่อกัน^๒

นอกจากการบันทึกซึ่งเป็นลักษณะสามัญของหนังสือพิมพ์ทั่วไปในสมัยนั้นแล้ว "จดหมายเทศุสยามไสมย" ยังมี "บทนำ" แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ อีกด้วย บทนำที่สำคัญบทหนึ่งชื่อ "วิพากษ์" เป็นข้อเขียนแสดงถึงภาวะความเป็นอยู่ของไพร่ในเวลานั้นว่ามีความเดือดร้อนอย่างไร

หนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งที่น่าจะกล่าวถึงคือ "สยามออบเซอร์เวอร์" ของ ทิลลิก (Tillack) และ วอร์ด (Ward) ได้เข้ามามีส่วนในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองโดยพิมพ์ข้อความไว้ที่หน้า ๑ ประจำว่า "ฝรั่งเศสยังไม่ออกไปจาก

ขจร สุขพานิช "จดหมายเทศุสยามไสมย" กัณฑ์แรกของหนังสือพิมพ์
ในประเทศไทย หน้า ๔๖

จันทร์บุรณฉนะนี้ แต่สักวันหนึ่งข้างหน้าเขาคงออกไปแน่ ๆ "๑

จะเห็นว่า การหนังสือพิมพ์ในเมืองไทยในระยะแรก ๆ เป็นผลงานของพวกมิชชันนารีอเมริกัน ถึงแม้ว่ามีจุดหมายที่สำคัญเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนา แต่ในก้นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับสังคมการเมืองก็เริ่มมีให้เห็นบ้างแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นไปในลักษณะของการบันทึกภาพทางสังคมและการเมือง จะเห็นว่าแม้แต่ชื่อของหนังสือพิมพ์ในช่วงนี้ก็มักจะใช้คำว่า " จดหมายเหตุ " ซึ่งพอจะสะท้อนให้เห็นถึงจุดหมายและลักษณะเนื้อหาของหนังสือพิมพ์ได้ อย่างไรก็ตามในบางครั้งก็มีความคิดเห็นทางสังคมการเมืองอยู่บ้าง แต่ก็กล่าวได้ว่ายังไม่ถึงกับแสดงให้เห็นว่าเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีจุดหมายที่จะวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนวความคิดทางการเมืองในสังคมไทยโดยตรงอย่างมีระบบวิธี และเอาจริงเอาจัง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการหนังสือพิมพ์ในขณะนั้นยังเป็นของใหม่อยู่มาก กลุ่มผู้ดำเนินการก็เป็นชาวต่างประเทศและเป็นนักสอนศาสนา จึงมุ่งที่จะเผยแพร่ศาสนาและวิทยาการใหม่ ๆ มากกว่าจะคอยสอดส่องหรือคอยโต้แย้งระบบการเมืองการปกครองของไทย เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ สังคมไทยในขณะนั้นยังไม่เข้าใจและไม่ยอมรับบทบาทของหนังสือพิมพ์ในฐานะที่เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับประชาชน^๒ อย่างไรก็ตามหนังสือพิมพ์เหล่านั้นนับว่าเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษาประวัติศาสตร์หรือสภาพสังคมสมัยนั้น และทั้งเป็นการช่วยวางรากฐาน " การหนังสือพิมพ์ " ขึ้นในสังคมไทย ทำให้คนไทยรู้ถึงลักษณะและหน้าที่ของหนังสือพิมพ์สามารถที่จะเข้ามาดำเนินการเองในสมัยต่อมา

^๑เสลา เระะรุจิ หนึ่งศตวรรษหนังสือพิมพ์ไทย หน้า ๑๐

^๒พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ หน้า ๕ - ๖

๒. หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยเจ้านายและขุนนางชั้นสูงแห่งราชสำนัก

หลังจากพวกมิชชันนารีอเมริกันได้ปูทางกิจการหนังสือพิมพ์ไว้พอสมควรแล้ว การหนังสือพิมพ์ก็เริ่มขยายวงไปสู่คนไทยและทวีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ ความตื่นตัวในหมู่คนไทยเริ่มมาจาก " กลุ่มราชสำนัก " เช่นเกี่ยวกับการริเริ่มอื่น ๆ ที่สำคัญ ๆ ของสังคมไทย หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยคนไทยฉบับแรกคือ " ราชกิจจานุเบกษา " เริ่มออกในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยที่พระองค์ทรงเป็นผู้ดำเนินการเอง จุดประสงค์ของหนังสือนี้ได้กล่าวไว้ในฉบับปฐมฤกษ์ว่า ต้องการที่จะให้ประชาชนได้ทราบถึงพระบรมราชโองการ และทั้งด้วยเห็นว่า

... มีคนโง่ง ๆ คด ๆ แต่งหนังสือเป็นตัวทองตรา แลบาทหลวงอ้างรับสั่งวังหลวงแลวังหน้า แลเจ้านายเสนาบดีที่เป็นราษฎรที่เป็นที่ราษฎรนับถือยำเกรง แล้วก็ว่าการบังคับไปต่าง ๆ นานา ตามใจตัวปรารถนา ด้วยการที่ไม่เป็นธรรม และทำให้ราษฎรเดือดร้อนและเสียพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน แลพระนามเจ้านายแลชื่อขุนนางไป เพราะฉะนั้นบัดนี้ ทรงพระราชนิพนธ์คำไว้บังคับโทษต่าง ๆ ดังว่านั้นแล้วทุกประการ จึงโปรดให้ตั้งการตีพิมพ์อย่างหนึ่งมีชื่อโดยภาคสันสกฤตว่า หนังสือราชกิจจานุเบกษา แปลว่า หนังสือเป็นที่เพ่งดูราชกิจ ... เพื่อจะให้รู้ทั่วกันมิให้เล่าถูกผิดไปต่าง ๆ นานา เกิน ๆ เป็นเหตุให้เสียราชการแลเสียพระเกียรติยศได้

จะเห็นว่า " ราชกิจจานุเบกษา " เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกก็จริง แต่ก็ เป็นหนังสือพิมพ์ทางราชการหรือหนังสือพิมพ์หลวง ที่มุ่งเสนอข่าวและประกาศของทางราชการ

มากกว่าอื่นใด

หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยคนไทยในกลุ่มราชสำนักฉบับหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางและมีเนื้อหาที่น่าสนใจยิ่งคือ " ทรุโณวาท " เป็นหนังสือพิมพ์รายบักซ์ ฉบับแรกออกเมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผู้ชี้ให้เห็นว่า ทรุโณวาท เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย ที่พิมพ์แพร่หลายออกสู่ประชาชน มีลักษณะต่างจาก ราชกิจจานุเบกษา ซึ่งมีข่าวจำกัดแต่ในเรื่องราชการเท่านั้น เจ้าของและบรรณาธิการก็ไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน แต่เป็นบรรดาเชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการชั้นสูงในราชสำนัก ผู้ดำเนินการหนังสือพิมพ์ฉบับนี้คือ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ พระอนุชาพระองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนคณะผู้ร่วมงานจะมีใครบ้างเราทราบกันแต่นามปากกา หนังสือพิมพ์นี้ได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างเด่นชัดมาก ถึงกับมีผู้พยายามชี้ให้เห็นว่า " ทรุโณวาท " เป็นหนังสือพิมพ์การเมืองฉบับแรกของเมืองไทย^๒

" ทรุโณวาท " แปลว่า " คำสอนของเด็กหนุ่ม " มีกำเนิดขึ้นมาด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เป็นหนังสือพิมพ์ของคนไทย ที่มีเนื้อหาสาระมากกว่าการจำกัดอยู่แค่เพียง " ราชกิจ " เช่นในราชกิจจานุเบกษาเท่านั้น ถึงที่ได้ชี้แจงไว้ในฉบับแรกว่า

... หนังสือราชกิจจานุเบกษา ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานพิมพ์ในโรงพิมพ์ในพระบรมราชวัง แล้วจำหน่ายไปก่อนแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยและคนต่าง ๆ นั้น เป็นคุณประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก แต่

สุภาพรรณ บุญสอาด ประวัติหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย หน้า ๑๐

^๒ เศษ บุญนาค " ทรุโณวาท หนังสือพิมพ์การเมืองฉบับแรกของไทย " วิทยาสารปริทัศน์ ๒๑ (๓๓) หน้า ๕๐

ราชกิจจานุเบกษาคำนี้ แปลว่า เพ่งดูตามราชกิจใหญ่น้อย ก็ซึ่งจะเอาเรื่อง
นอกราชการคือชาวต่างประเทศ และชาวบอกราคาสินค้าและการเลหลัง เป็นต้น มา
ลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาของหลวงนั้นหาสมควรไม่ เพราะจะผิดจากคำแปลของ
กิจจานุเบกษานั้นไป ข้าพเจ้าจึงพร้อมใจกับพระองค์เจ้าพี่ พระองค์เจ้าน้องและ
ข้าราชการที่ได้หารือกัน คิดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นอีกอย่างหนึ่งให้ชื่อว่า "ครุโณวาท"
แปลว่า คำสอนของเด็กหนุ่ม ให้เป็นฉบับอนุโลมตามราชกิจจานุเบกษาขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง

ในขณะที่เกิดหนังสือพิมพ์ "ครุโณวาท" นั้นเป็นระยะที่สถานการณ์การเมือง
กำลังเคลื่อนเข้าสู่สภาพความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชนชั้นปกครองระดับสูงสองกลุ่มคือ
กลุ่ม "สยามหนุ่ม" หรือกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งพระ
บรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีหัวก้าวหน้า ซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจอยู่ในรุ่นหนุ่มเป็นส่วนมาก
กับกลุ่ม "สยามเก่า" หรือกลุ่มของสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิริยวงศ์ รวมทั้ง
ข้าราชการชั้นสูงซึ่งเป็นญาติพี่น้องของท่านที่ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองอยู่ในสมัยนั้น

เมื่อพิจารณาจะเห็นว่า "ครุโณวาท" ทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของกลุ่ม
"สยามหนุ่ม" อย่างเด่นชัดมาก พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ เมื่อตอนออก
"ครุโณวาท" ก็มีพระชันษาเพียง ๑๔ พรรษา จึงนับว่าเป็น "สยามหนุ่ม" อย่าง
สมบูรณ์ทั้งชาติวุฒิและวัยวุฒิ และเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่ยังเห็นได้ชัด ก็จะเห็นว่า
ผู้ดำเนินการก็ได้แถลงไว้ตอนต้นแล้วว่าการทำหนังสือพิมพ์นี้ก็เพื่อ "ให้เป็นฉบับอนุโลมตาม
ราชกิจจานุเบกษา" ลักษณะเนื้อหาใน "ครุโณวาท" จึงพยายามให้ความสำคัญแก่
สถาบันต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๒
เพื่อเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองของกรุงสยาม และในขณะเดียวกันก็โจมตี

๑ เกษ บุนนาค "ครุโณวาท หนังสือพิมพ์การเมืองฉบับแรกของไทย"

วิทยาสารปริทัศน์ ๒๐ (๓๓) : ๕ กันยายน ๒๕๑๓ หน้า ๕๐

๒ น.ค. และ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์

ไทย ๖ หน้า ๔

กระหนะกระหนะเสียดสีกลุ่ม " สยามเก่า " อยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามข้อเขียนไม่แสดงอย่างเปิดเผยนัก คอนขวางจะอ้อมล้อมอยู่มาก แต่ก็พอจะเข้าใจได้ว่าเป็นการเสียดสีกลุ่ม " สยามเก่า " เช่นการตีพิมพ์จดหมาย " ถามควยเรื่อง ปรีวีเคนซิด " ซึ่งเป็น การกระทบกระเทียบสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ที่ไม่ยอมรับตำแหน่งองคมนตรีใน ปรีวีเคนซิด ว่า

มีความสงสัยอยู่ว่า ในพวกซึ่งท่านรับเป็นที่ปรีวีเคนซิดนั้น เห็นนามท่าน เสนาบดียังขาดอีกหลายท่าน ... จะเป็นควยเหตุอันใด ข้าพเจ้ายังไม่ทราบ ถ้าในหลวงจะไม่เชิญให้ท่านไปปรีวีเคนซิด เพราะท่านชราแลป่วยอยู่บ้างคง กระมัง ถ้าในหลวงได้เชิญท่านแล้ว ท่านจะไม่รับควยความขัดข้องควยเหตุใด เหตุหนึ่ง ถ้าท่านจะไม่อยากอวดสติปัญญาที่ยังไม่รู้แน่ แต่ถ้าในหลวงได้เชิญแล้ว ท่านไม่รับก็ผิดไป ถาคำสาบานจะรื้อแรงเป็นอย่างไร ท่านกลัวจะรับการไป ไม่ตลอด ท่านจึงไม่อาจรับ ข้าพเจ้าอยากจะทราบให้ชัด ขอท่านผู้ที่ได้รู้การนี้ ชัดเจนแล้วได้ช่วยอธิบายให้ข้าพเจ้าทราบด้วย*

ข้อความนี้แม้จะไม่ออกชื่อนบุคคลที่กล่าวถึงโดยตรง แต่ก็เห็นได้ว่าเป็นการ เสียดสีกลุ่ม " สยามเก่า " อย่างเห็นได้ชัด เพราะความจริงมีอยู่ว่า สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ อดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และบุตรชายคนโตเสนาบดี กรมพระกลาโหม ได้ขอตัวไม่เป็น " องคมนตรี " โดยท่านแรกอ้างว่า " จะให้เป็นปรีวีเคนซิดก็ต้องถือกฎหมายรับคำสาบานตัวลง เหมือนแก่คนทั้งหลาย จะรับเป็น ไม่ได้ " และท่านที่สองก็อ้างว่า " มีราชการในกรมแลเมืองขึ้นมาก และโรคภัย เกิดขึ้นในตัว "๒

* เฑช บุนนาค ล.ก. หน้า ๘๒ (อ้างมาจาก " ทรูไฉวาท " ฉบับวันที่ ๑ กันยายน ๒๔๑๓ หน้า ๑๒๔)

นอกจากนั้น " คุรุโณวาท " ยังลงบทความและนิทานการเมืองอีกหลายบท นิทานการเมืองมักจะมักกระแหนะกระแหนะติดใจคนในลุ่ม " สยามเก่า " ซึ่งอยู่ในตำแหน่งราชการชั้นสูงมานานแล้ว ว่าควรจะมีมือออกไปหาความสุขตามประสาคนแก่เสียที ข้อเขียนมีถ้อยคำคมคายพร้อมทั้งเปรียบเปรยให้เจ็บแสบอยู่เสมอ ในบทความก็เช่นเดียวกัน เช่นบทความเรื่อง " ความฉันท " เป็นต้น

นอกจากจะเป็นกระบอกเสียงของกลุ่ม " สยามหนุ่ม " ดังกล่าวแล้ว " คุรุโณวาท " ยังให้ความรู้เกี่ยวกับการเมืองของต่างประเทศอีกด้วย เช่นได้นำกฎหมายรัฐธรรมนูญของอเมริกาที่หมอบรัดเลย์แปลเป็นภาษาไทยมาลงไว้ แต่เพื่อให้คนอ่านได้รู้ความรู้และความเพลิดเพลินไปด้วย จึงนำมาเรียบเรียงเสียใหม่ให้อ่าน โดยให้หัวเรื่องว่า " กษัตริย์เมืองอยู่ในเคตสเคตส์ " นอกจากนั้น " คุรุโณวาท " ยังได้นำข่าวต่างประเทศมาลงไว้ด้วย เช่น ข่าวสงครามที่ญี่ปุ่นยกตีเกาะฟอร์โมซา เป็นการรายงานข่าวติดต่อกันตามลำดับเหตุการณ์ ข่าวประเทศฝรั่งเศสเปลี่ยนเสนาบดีบ่อย ๆ ข่าวประเทศเยอรมันเมื่อ Count Bismarke ถูกลอบทำร้าย ข่าวประเทศอังกฤษเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเสด็จออกรับแขกเมือง^๒ เป็นต้น

จะเห็นว่า " คุรุโณวาท " เป็นหนังสือพิมพ์ที่มีบทบาททางการเมืองมากกว่าหนังสือพิมพ์อื่นที่กล่าวมาแล้ว ถึงแม้ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ของชนชั้นปกครอง มิใช่ทำหน้าที่สอดส่องหรือวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาล แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่า ชนชั้นปกครองเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของหนังสือพิมพ์ในการที่จะแสดงบทบาททางการเมืองอย่างจริงจังแล้ว

^๑ ขจร สุขพานิช คุรุโณวาท หน้า ๓๑๐

^๒ ขจร สุขพานิช " คุรุโณวาท หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย " ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ไทย หน้า ๓๒

หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยเจ้านายชั้นสูงในราชสำนักที่ควรกล่าวถึงอีกคือ " คอตชาวราชาการ " * ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกที่ดำเนินการโดยคนไทย** ฉบับแรกออกเมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๔ ผู้ดำเนินการงานคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และมีเจ้านายที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันร่วมงานอีก ๖ พระองค์ โดยที่แต่ละคนเขียนข่าวของตัวเอง วันต่อมาภายหลังจึงมีสารเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลบ้าง หนังสือพิมพ์นี้ออกมาในระยะที่ใกล้เคียงกับ " ครุโณวาท " มาก ลักษณะเนื้อหาที่มุ่งที่จะเผยแพร่พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ว่ามีได้ยิ่งหย่อนไปกว่าสมเด็จพระเจ้าพระยา ฯ และมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ประชาชนให้ความร่วมมือในการดำเนินพระบรมราโชบายต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากผู้ดำเนินการ ระยะเวลาที่ออก และลักษณะเนื้อหาของหนังสือพิมพ์นี้แล้วจะเห็นว่า " คอตชาวราชาการ " เป็นหนังสือพิมพ์ที่มุ่งสนับสนุนกลุ่ม " สยามหนุ่ม " ท่านองเกี่ยวกับ " ครุโณวาท " นั้นเอง เพียงแต่ว่า " คอตชาวราชาการ " มีลักษณะเป็นบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในราชสำนัก ข้อความจึงเรียบ ๆ ไม่กระแทกกระเทียบเสียดสีใครเหมือนใน " ครุโณวาท " ๒

* หนังสือพิมพ์นี้เดิมใช้ชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า COURT ต่อมาในปีรุ่งขึ้นคือ พ.ศ. ๒๔๑๕ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นภาษาไทยว่า " ขาวราชาการ " และเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชโปรด ฯ ให้พิมพ์ในคราวฉลองพระชันษา ๖๔ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ จึงเรียกชื่อรวมเป็น " คอตชาวราชาการ " (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช " เรื่องตำนานหนังสือคอตชาวราชาการ " หนังสือคอตชาวราชาการ เล่ม ๑ หน้า (๓) - (๔))

** ก่อนหน้านั้นได้มีหนังสือพิมพ์รายวันของมิชชันนารีอเมริกันออกอยู่ก่อนแล้ว หนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกคือ " บางกอกเดลีแอดเวอร์ไทเซอร์ " (Bangkok Daily Advertiser) หมอสมิท เป็นผู้ออกในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ และก็ได้เลิกไปในปีนั้นเอง

๑ อุตสาหกรรม พลกุล " หนังสือพิมพ์ในรัชสมัยพระพุทธเจ้าหลวง " หนังสือมหาวิทยาลัย ๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๔ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า ๑๕

๒ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ฯ หน้า ๕

หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยเจ้านายขุนนางชั้นสูงคงกล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าล้วนแต่เป็นกระบอกเสียงของฝ่ายปกครองด้วยกันทั้งนั้น ในด้านสาระเกี่ยวกับสังคมการเมืองนั้นเรากล่าวได้อย่างกว้าง ๆ ว่ามีอยู่สองลักษณะคือ เป็นการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งแจ้งความ ประกาศ หรือข่าวของทางราชการประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเป็นการแสดงความคิดเห็น แต่ก็นับว่ายังอยู่ในวงแคบมาก คือมักจะออกมาในลักษณะของการเสียชื่อเสียงต่อบุคคลในวงการเมืองอีกฝ่ายหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าสาระทางการเมืองแนวนี้จะเป็นไปเพื่อตรวจสอบผลประโยชน์ทางการเมืองของชนชั้นปกครอง มิได้มีการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาล แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ชนชั้นปกครองเริ่มเห็นความสำคัญของหนังสือพิมพ์ในการ เป็นสื่อติดต่อกับประชาชนและเป็นสื่อที่มีบทบาททางการเมืองอย่างจริงจังแล้ว

๓. หนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยเอกชน

หลังจากที่บรรดาเจ้านายชั้นสูงได้เริ่มการหนังสือพิมพ์ขึ้นแล้ว คนไทยก็ยิ่งมีความสนใจและตื่นตัวกันมากขึ้น จะเห็นว่าในเวลาต่อมาทางค่านับดำเนินการได้ขยายวงกว้างออกไปเป็นกระทรวง กรม กอง องค์การ โรงเรียน ห้างร้าน ฯลฯ และถึงเอกชนในที่สุด หนังสือพิมพ์ของหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะมีสาระเกี่ยวกับกิจการของหน่วยงานนั้นโดยเฉพาะ หนังสือพิมพ์ของเอกชนจึงน่าจะก่อให้เกิดการถึงสาระและบทบาทมากกว่า หนังสือพิมพ์ของเอกชนที่มีชื่อเสียงและควรกล่าวถึงในที่นี้คือ " สยามประเฑธ " ของ " ก.ศ.ร. กุหลาบ "

" ก.ศ. ร. กุหลาบ " มีชื่อจริงว่า " ตรุษ ฤๅณานนท์ " เป็นผู้ที่มีความรู้และสนใจในการเก็บรักษาหนังสือมากที่สุดคนหนึ่ง ในสมัยนั้น ปรากฏว่าเขามีหนังสือในครอบครองถึงประมาณ ๒๕๐๐ เล่ม บางเล่มเป็นหนังสือที่หายากมาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าเขามีโอกาสใกล้ชิดกับนิพนธ์สมเป็นการส่วนตัวกับหัวหน้ากรมอาลักษณ์หลวงคือ พระองค์เจ้าบดินทรไพศาลโสภณ ทำให้เขามีโอกาสเข้าไปค้นเอกสารตัวเขียนในห้องสมุดกรมอาลักษณ์หลวงได้ ความรักในการเขียนและความทะเยอทะยานทำให้เขามีความปรารถนาที่จะคัดลอก เอกสารเหล่านั้นไว้เป็นสมบัติ แม้ว่าห้องสมุดกรมอาลักษณ์หลวงจะไม่ให้คนภายนอก เข้าค้นเอกสารก็ตาม แต่ด้วยความสัมพันธ์

ดังกล่าวแล้วทำให้เขาสามารถยืมเอาเอกสารเหล่านั้นมาลอกในตอนกลางคืนได้เสมอ" และเขาได้ใช้หนังสือต่าง ๆ เหล่านี้เป็นประโยชน์ในชีวิตการเขียนของเขามาก

"ก.ศ.ร. กุหลาบ" เริ่มออกหนังสือพิมพ์ "สยามประเพณี" ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ หนังสือนี้ได้แถลงวัตถุประสงค์ไว้ในหน้าแรกของทุกฉบับว่า "... สยามประเพณีสุนทรวาทพิเศษ เป็นสรรพคำรา ความรู้ความฉลาดทางคติธรรม แลคติโลกย์ สำหรับมนุษย์บุรุษสตรีสืบสกุลบุตรภานา ... " ลักษณะเนื้อหาของ " สยามประเพณี " คือการให้ความรู้โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางค่านิยม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี แต่ในขณะเดียวกันก็มีการวิพากษ์วิจารณ์สังคมตลอดจนกระทบกระทั่งชนชั้นสูงที่หัวคิ้วเพ่งคิ้ว นายคำรา ณ เมืองใต้ (แปลอง ณ นคร) ได้กล่าวถึงหนังสือพิมพ์นี้ไว้ว่า " หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ นอกจากจะตอบปัญหาทุกชนิดที่มีผู้ถามมา พิมพ์เรื่องที่เป็นโบราณคดี และประวัติศาสตร์ ซึ่งจริงบ้างไม่จริงบ้างอย่างเช่นหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องเก่า ๆ ทั้งหลายแล้ว ยังมีเรื่องเกี่ยวกับการชกค้อนสังคัมและความคิดเห็นอย่างอาชญาของเอคิเตอร์ด้วย" ๒ อุทธรณ์ พลกุล ได้กล่าวถึงลักษณะเนื้อหาของหนังสือพิมพ์นี้ไว้ในทำนองเดียวกันว่า " หนังสือพิมพ์ของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ออกเดือนละครั้ง มีจุดมุ่งหมายเสนอเรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดี รวมทั้งข่าวสังคัมเยาะเย้ยถากถาง คนดังในสมัยนั้น " ๓ แต่อย่างไรก็ตาม " งานของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ที่มีมากที่สุดได้แก่การเขียนพงศาวดารและประวัติบุคคลสำคัญ " ๔

อย่างไรก็ตามเราต้องยอมรับว่า ก.ศ.ร. กุหลาบ เป็นนักคิดนักเขียนที่สำคัญคนหนึ่ง ในสมัยนั้น ข้อเขียนของเขามีอยู่จำนวนมาก แต่เราก็ก็น่าได้ว่าข้อเขียนของเขาส่วนใหญ่หาได้เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์สังคมการเมืองและการเสนอแนวคิดในการปรับปรุงแก้ไขสภาพในสังคมโดย

๑ เคร็ก เรย์โนลด์ " ก.ศ.ร. กุหลาบกับประวัติศาสตร์ไทย " กาญจน์ สมเกียรติกุล และ ยุพา ชุมจันทร์ (สรุปความ) ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย หน้า ๒๔๘

๒ นายคำรา ณ เมืองใต้ (นามแฝง) หนังสือปริทัศน์วรรณคดี เล่ม ๒ หน้า ๒๗

๓ อุทธรณ์ พลกุล " หนังสือพิมพ์ในรัชสมัยพระพุทธเจ้าหลวง " หนังสือมหาวิทยาลัย

๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๔ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า ๑๕ - ๑๖

๔ ชัยอนันต์ สมุทวณิช " แนวความคิดทางสังคมและการเมืองของ ก.ศ.ร. กุหลาบ " วารสารสังคมศาสตร์ ๑๕ (๑) : มกราคม - มีนาคม ๒๕๒๑ หน้า ๕๔

ตรงเหมือนกับข้อเขียนของเทียนวรรณไม่^๑ นอกจากนั้นแล้ว ก.ศ.ร. กุหลาบ ยังถูก
โจมตีจากบุคคลชั้นสูงในราชสำนักอยู่มาก ในข้อที่ว่าเป็นผู้ชอบกุเรื่องและบิดเบือนความจริง
โดยการปลอมแปลง เปลี่ยนแปลงแก้ไข และเพิ่มเติมเอกสาร ข้อเขียนที่เป็นเหตุให้
ก.ศ.ร. ถึงกับถูกไต่สวนคือ ข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติสมเด็จพระสังฆราช (ส่า) ซึ่ง
กล่าวกันว่าผิดจากความจริงมาก*

เทียนวรรณเองก็ได้กล่าวถึง ก.ศ.ร. กุหลาบ ไว้ในวรรณกรรมของเขาบ้าง
เหมือนกัน แต่ไม่มากนัก แต่จากข้อความที่กล่าวก็พอจะทำให้เราเห็นถึงทัศนคติของเขา
ที่มีต่อ ก.ศ.ร. กุหลาบ อยู่บ้างเหมือนกัน เทียนวรรณยกย่อง ก.ศ.ร. กุหลาบ อยู่มาก
ในฐานะที่เป็นผู้สนใจในความรู้และรักการสะสมหนังสือ ดังที่เขากล่าวไว้ว่า -

✱ ในประเทศสยามของเราก็มียกปลาตกอยู่คนหนึ่ง, ใเรื่องรวบรวมสรรพหนังสือเก่า
แก่ไว้ได้, เช่นนาย ก,ศ,ร, กุหลาบ ได้รักษาแลรวบรวมคำรับคำร่าต่าง ๆ แล
จดหมายรายการต่าง ๆ อันเป็นของเก่าในประเทศของเราเอง แลประเทศอื่น ๆ
ไว้ได้มากมายหลายอย่างนัก, นับว่าเป็นคนสำคัญในการรวบรวมแลรักษาหนังสือ
ไว้ได้, ไพร ๆ ด้วยกันไม่มีใครเสมอเขา, ในเรื่องมีตำรามาก ๆ... แต่ที่
ตัวเขาแลใจเขาจะคิดช่วยอย่างไรเราไม่ตัดสิน, เราชมแต่ข้อที่เขารวบรวมหนังสือเก่า
เก่า ๆ ไว้ได้มากเท่านั้น^๒

แต่เกี่ยวกับข้อเขียนของ ก.ศ.ร. กุหลาบ นั้นเทียนวรรณก็คงมีความเห็น

^๑ วิทยนันต์ สมุทวณิช " แนวความคิดทางสังคมและการเมืองของ ก.ศ.ร.
กุหลาบ " วารสารสังคมศาสตร์ ๑๕ (๑) : มกราคม - มีนาคม ๒๕๒๑ หน้า ๖๔

* คุรายนละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ใน พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า

๒๔๐, และ ๒๔๒ - ๒๔๓

^๒ " ว่าด้วยของเก่าดีกว่าของใหม่ " คุล๔: ๑ กรกฎาคม ๑๒๓ หน้า ๑๑๔๔-๑๑๔๕

เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ อยู่มากเหมือนกัน คงจะเห็นเขากล่าวถึงการหาหนังสือพิมพ์ของเขาว่า -
 " เราไม่กล่าวเกินเห็นเหมือนสยามประเทศ, เพราะเราจนตำราไม่มีที่อ้าง, จะขอกล่าว
 แต่ที่ตาเราได้เห็นเองแลที่ยังจำได้ แลทั้งยังมีพยานอยู่นับหมื่น " *

จะอย่างไรก็ตาม ก.ศ.ร. กุหลาบและหนังสือพิมพ์ " สยามประเทศ " ของเขาก็นับว่า
 เป็นข้อเขียนที่น่าสนใจอยู่มากทีเดียว สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ
 " โบราณคดี " กล่าวถึง ก.ศ.ร. กุหลาบ ไว้ตอนหนึ่งว่า " ก.ศ.ร. กุหลาบ หรือที่
 รัชกาลที่ ๕ เรียกไอ้กุหลาบ และคนทั่วไปเรียกนายกุหลาบนั้น มีประวัติการทำหนังสือพิมพ์
 อยู่ข้างจะโลดโผน แต่ก็น่าศึกษา ... " ๒

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีหนังสือพิมพ์อีกกลุ่มหนึ่งที่นับว่ามีอยู่มากพอสมควรในสมัย
 รัชกาลที่ ๕ คือหนังสือพิมพ์ที่ดำเนินการโดยชาวจีน แม้ว่ามูลกำเนิดและสาระของหนังสือพิมพ์
 กลุ่มนี้จะเกี่ยวข้องกับการเมืองอยู่มาก แต่การเมืองที่หนังสือพิมพ์จีนเกี่ยวข้องด้วยนั้นเป็น
 การเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศจีน อันเป็นความขัดแย้งทางการเมืองในหมู่ชาวจีนด้วยกันเอง
 กล่าวคือฝ่ายหนึ่งสนับสนุนระบอบการมีกษัตริย์แบบเดิม แต่อีกฝ่ายหนึ่งสนับสนุนระบอบสาธารณรัฐ
 ที่กำลังจะตั้งขึ้นมาใหม่ ไม่มีเจตนาจะมายุ่งเกี่ยวกับการเมืองการปกครองของไทยเราใน
 ขณะนั้นแต่อย่างใด* หนังสือพิมพ์จีนในขณะนั้นจึงไม่ค่อยมีสาระเกี่ยวกับสังคมการเมืองไทย
 จะมีอยู่บ้างก็เพียงผลกระทบกระเทือนในฐานะที่เมืองไทยเป็นเวทีการต่อสู้ทางการเมืองเท่านั้น

เราจึงพอจะสรุปได้ว่า หนังสือพิมพ์ก่อนสมัยของเทียนวรรณแม้จะออกมาในลักษณะของ
 " ข่าว " มากกว่า " ความคิดเห็น " แต่ในค่านเนื้อหาสาระเกี่ยวกับสังคมและการเมืองก็

* " ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ตูล. ๕:๑๖ มีนาคม ๑๒๓ หน้า ๑๔๓๔

๒ อุทธรณ์ พลกุล " หนังสือพิมพ์ในรัชสมัยพระพุทธเจ้าหลวง " หนังสือมหาวิทยาลัย
 ๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๔ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า ๑๖

* ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ใน แสง รัตนมงคลมาส " หนังสือพิมพ์จีนในประเทศไทย
 ไทย ความเป็นมา สภาพตลาด และเนื้อหา " วารสารสังคมศาสตร์ ๘(๑) มกราคม ๒๕๑๔
 หน้า ๖๕ - ๘๒

ปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่หนังสือพิมพ์ของพวกมิชชันนารี หนังสือพิมพ์ของบรรดาเจ้านายขุนนางชั้นสูงในราชสำนัก และหนังสือพิมพ์ของเอกชน ดังที่ได้ชี้ให้เห็นแต่ตอนต้นแล้วว่า วรรณกรรมไม่ว่าจะออกมาในรูปใดก็ตาม ที่จะหนีพ้นจากความสัมพันธ์กับสังคมการเมืองนั้นย่อมเป็นไปได้ อย่างไรก็ตามสาระเกี่ยวกับสังคมการเมืองของหนังสือพิมพ์ในระบะนั้น ส่วนใหญ่จะออกมาในลักษณะของการบันทึกภาพในสังคมการเมือง เช่นการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม การเสนอพระราชกรณียกิจขององค์พระมหากษัตริย์ การลงข่าวและประกาศของทางราชการ เป็นต้น ส่วนที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงบ้านเมืองโดยตรงนั้นเมื่ออ่านยังไม่มากนัก หนังสือพิมพ์ของคนไทยในระยะแรก ๆ ซึ่งดำเนินการโดยเจ้านายชั้นสูงในราชสำนักก็มักเป็นไปในลักษณะที่ตอรองอ่านากันเองในกลุ่มชนชั้นปกครอง กล่าวได้ว่าหนังสือพิมพ์ก่อนสมัยของเทียนวรรณยังไม่ได้เสนอแนวความคิดในการปรับปรุงสังคมและการเมืองอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นลักษณะที่ต่างจากหนังสือพิมพ์หรือวรรณกรรมของเทียนวรรณอย่างเห็นได้ชัด

เทียนวรรณกับหนังสือพิมพ์

๑. การเข้าสู่วงการหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณ

ถ้าเราสังเกตเราจะเห็นว่า การหนังสือพิมพ์ในเมืองไทยเกิดขึ้นหลังจากที่เทียนวรรณเกิดเพียง ๒ ปี การหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ คงไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก เพราะช่วงนั้นเทียนวรรณเองยังอยู่ในเยาว์วัย และการหนังสือพิมพ์ยังไม่เจริญและไม่เป็นที่นิยมกันนักในสังคมไทย แม้ปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ เทียนวรรณจะมีวัยเจริญขึ้นมาก แต่ก็ เป็นช่วงที่เขาต้องชวนชวายอยู่กับการศึกษาหาความรู้และช่วยเหลือทางบ้านทำมาหากิน จึงเชื่อว่าเทียนวรรณคงมีความรู้ความเข้าใจและสนใจในกิจการหนังสือพิมพ์อย่างจริงจังก็ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ก็ เป็นที่น่าเสียดายว่า ขณะที่การหนังสือพิมพ์ในเมืองไทยกำลังตื่นตัวและมีเสรีภาพมากขึ้นนั้น เทียนวรรณกลับต้องหมดเสรีภาพไปถึง ๑๓ ปี โดยเขาถูกจำคุกตั้งแต่อายุ ๔๐ - ๕๓ ปี ซึ่งนับว่าเป็นช่วงอายุที่เหมาะสมมากสำหรับผู้ที่มีความรู้ ความคิด ที่จะเข้าสู่วงการหนังสือพิมพ์ ถ้าชีวิตเทียนวรรณไม่ตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น เชื่อว่าเขาคงได้เข้าสู่วงการหนังสือพิมพ์ในระหว่างอายุช่วงนี้

แน่ เพราะมีเค้าให้เห็นว่า เขาเป็นคนรักการคิดการเขียนและมีความตื่นตัวเอาใจใส่ในความ
เป็นไปของบ้านเมืองอยู่มาก จะเห็นว่าก่อนหน้าที่จะต้องโทษนั้น เขาให้ความสนใจกับการ
หนังสือพิมพ์บ้างแล้ว เช่นมีการเขียนบทความไปลงในหนังสือพิมพ์กรุโฆวาทและสยามออบเซอร์
เวอรซึ่ง เป็นหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงอยู่ในสมัยนั้นเป็นต้น และดูเหมือนจะเป็นความครุ่นอยู่ใน
จิตสำนึกของเทียนวรรณอยู่ตลอดเวลาในขณะที่ถูกจำคุก ที่จะใคร่แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ดัง
จะเห็นได้จากคำพูดของเขาว่า " ถ้าเรามีโอกาสว่างเปล่าสบายเหมือนท่านที่บริบูรณ์ ก็น่า
อากาศอันสุขุม, ท่านทั้งหลายจะได้เห็นกำลังแห่งปลาวาล, ที่ไปสู่น้ำลึก วาควหัวโบททาง
ไคณิก, ก็เมื่อปลาวาลตัวใหญ่, เข้าไปอยู่ในที่ตื้นนั้น, ปลาวาลจะมีกำลังวาควหัวโบททาง
หว่ายไคที่ไหน "๒ แต่อย่างไรก็ตามในที่สุด โอกาสก็เป็นของเทียนวรรณเมื่อเสรีภาพกลับคืน
มาสู่เขาอีกครั้งหนึ่ง แม้จะช้านานไปจนอายุเขาเข้าสู่วัยชราแล้วก็ตาม ปลาวาลตัวนี้ก็ได้วาคว
หัวโบททางสมดังใจอยู่มากทีเดียว

* เทียนวรรณเริ่มเข้าสู่วงการหนังสือพิมพ์อย่างจริงจังในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ หลังจากพ้น
โทษเพียง ๓ ปี การที่เขาไม่เริ่มออกหนังสือพิมพ์ในทันทีทันใดในปีที่ออกจากคุกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑
นั้น เป็นเพราะว่าตอนนั้น เขายังไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะดำเนินการได้ จึงต้องแสวงหาทุนทรัพย์
ก่อน โดยการค้าขายซึ่งเขากล่าวว่าได้รับความช่วยเหลือจากหลวงดำรงธรรมสาร (มี) ให้
ยืมเงินทำทุนก่อน ๔๐๐ บาท ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวถึงการหาทุนทรัพย์ในการทำหนังสือพิมพ์
ของเขาว่า

" ว่าด้วยชื่อของมนุษย์ใครตั้งให้ " เหตุ. ๕ : ๑๖ มิถุนายน ๑๒๔ หน้า ๑๕๒๑

๑๕๒๒

๒ " ว่าด้วยการที่เรียกว่าคน เหตุใดจึงเรียกว่าคน " เหตุ. ๕ : ๒๓ กันยายน ๑๒๔

หน้า ๑๖๐๔

นับตั้งแต่วันที่ ๒๓ เดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗ มาจนถึงวันที่ ๑ เดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘ นับได้ ๔๖๐ วัน เราหาทรัพย์สินนับเป็นคะแนนได้กว่า ๔๐๐๐ บาท โดยความสุจริต แลนอกจากการประจบปากตัวในอันนี้, จนเรามากำลังทำหนังสือ (ตุลวิภาคพจนกิจ) นี้ โดยเรามีได้ออกจากที่อยู่ไปรับจ้างหรือประจบปากตัวแก่ผู้ใด นอกจากท่านผู้เมตตาเราที่เราได้เห็นพยานแล้ว"

ในที่สุดเขาก็มีทุนทำหนังสือพิมพ์ และต่อมาเขาก็ได้ตั้งสำนักหนาความ " ออฟฟิศ - อรรถนุกูล " ช่วยในค่านทุนทรัพย์อีกอย่างหนึ่งด้วย หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของเทียนวรรณชื่อ " ตุลวิภาคพจนกิจ " เริ่มออกเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม .ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓) และในเวลาต่อมาเขาก็ได้ออกหนังสือพิมพ์อื่น ๆ อีกคือ " ศิริพจนภาค " และ " บำรุงนารี " เราอาจพิจารณาได้ว่า การที่เทียนวรรณเข้าสู่วงการหนังสือพิมพ์มีสาเหตุที่สำคัญหลายประการคือ

๑.๑. เทียนวรรณเห็นว่าการหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นถึงจะเจริญอยู่มากแล้วก็ตาม แต่ในค่านเนื้อหาสาระส่วนใหญ่ยังเป็นเรื่องของประกาศ แจ้งความ ข่าว ซึ่งมีทั้งชาวชาวบ้าน ชาวราชการ และชาวต่างประเทศ ตลอดจนไปถึงการโฆษณาสินค้าต่าง ๆ ที่จะมีสาระหรือความคิดเห็นที่เป็นคุณประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมจริง ๆ มีน้อยมาก ดังที่เขากล่าวไว้

เห็นว่าบ้านเมืองไม่มีหนังสือพิมพ์อะไรจะอ่านสู้กันฟังบ้างเลย, มีสยามออบเซอร์เวอร์ แลบางกอกไทมส์ก็เปนจดหมายเหตุ, ไม่สู้เป็นการบำรุงความปรีชาฉลาดอะไรนัก, นานๆ จะมีค่านำแลคอเรตปอนเคนซ์ที่เปนประโยชน์บ้าง, หาเปนหนังสือสำหรับบ้านสำหรับเรือน เกรื่องปรุงบุญญาไม่^๒

ในความรู้สึกของเทียนวรรณเขามีความเห็นว่ หนังสือพิมพ์ควรมีบทบาทมากกว่านั้น

๑ " ว่าด้วยเวลาสามส่วน " ตุล. ๑ : ๑ มีนาคม ๑๑๘ หน้า ๕๐

๒ " ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกะตัญญู ก็อาจเจริญได้ " ตุล. ๔ : ๒๓ มกราคม ๑๒๒

โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรเอาใจใส่ต่อเรื่องของคุณภาพของชีวิตและความก้าวหน้าของสังคมมากกว่า
เท่าที่เป็นอยู่ จึงอยู่บนบาทหลวงการเมืองของหนังสือพิมพ์ยังไม่ค่อยจะเป็นที่ยอมรับกันนักในสังคม
ไทยขณะนั้น แต่เขาก็เห็นว่าการที่จะมีแต่สรรเรื่องหรือหาเหตุผลมายกยอกันจนเข้าลักษณะ
" เลี้ยงมือเลี้ยงเท้า " นั้นย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใดเลย โดยเฉพาะในสังคมที่กำลัง
ปฏิรูปในขณะนั้น เขาจึงเห็นว่าความคึกคักความเห็นเพื่อความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองอย่าง
จริงใจเท่านั้นที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

ประเทศสยามของเรา แต่ชั้นหนังสือจดหมายเหตุที่อ้างอวดว่า เป็นผู้กระทำการกลาง,
ก็ยังทำกิริยาเหมือนพุดหยาบ ๆ ว่า (เลี้ยงมือเลี้ยงเท้า) อยู่,

หนังสือฉบับใดที่ไม่เกรงใจ ไม่หัวประจบ เช่น สยามฟรีเพร็คก็ถูกฟ้องไม่ใคร่หยุด,
และไม่ชอบหูของผู้นั่ง เพราะไปเปิดเผยแต่การที่เขาคิดปิดไว้ไว้ไป,

แท้ที่จริงสยามฟรีเพร็คได้มีคุณแก่ประเทศเรามากที่สุด, ในข้อที่กล่าวไม่เกรงใจ,
ได้กระทำให้รัฐบาลของเรา รู้สึกมีความระวังมาก, เมื่อจะทำการสิ่งใดต้องตรวจตรา
พาดนเสียให้ถี่ก่อน ได้กระทำให้ความเคลือบแคลงน้อยไปได้,

จดหมายเหตุที่ประคองโง่แกงกลัวจะหกลูก จะมีคุณค่าอะไรนักหนาแก่บ้านเมืองของ
เรา, ค่ายบ้านเมืองของเราในสมัยนี้, ยังบกพร่องอยู่ ไม่พอเพียงไม่เลือกว่าการ
อย่างไร,

เมื่อจะกล่าวที่ถูกแท้แล้ว, ใครยิ่งกว่าตีเป็นความเตือนให้เกิดความตัววิหิง, ยิ่ง
จะควรนับแลถือว่าหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นมีคุณค่าแก่บ้านเมือง,

ที่จะมีผู้กล่าวสรรเสริญยกยอให้เปลว ๆ พอชื่นใจนั้น, เราเห็นไม่มีคุณค่าอะไรเลย,
เปรียบเหมือนโรคมกให้กินแต่ยาหอมชื่นใจนั้น, จะหายโรคที่ร้ายแรงหรือ,

ค่ายในสมัยนี้ จะต้องการแต่ความจริงที่มั่นคงแน่นแฟ้น, เปรียบค่ายรากฐานจะ
ก่อพระเจดีย์ต้องทวารากให้ก่อยาให้ชุกให้แยก ถ้าจะชี้แจงให้เห็นแล้ว ก็ต้องจำกล่าว

เป็นข้อ ๆ ให้กระจ่างชัดว่า, พวกเราต้องการที่สุดเพียงไร ในเวลาเฉพาะหน้าบัดนี้, แลต่อไปในเบื้องหน้า,

ด้วยเหตุนี้เทียนวรรณจึงคัดออกหนังสือพิมพ์ ให้มีเนื้อหาสาระต่างจากหนังสือพิมพ์ทั่วไป ในขณะนั้น คือ เป็นหนังสือพิมพ์ที่มุ่งแสดงความคิดความรู้ เพื่อปรับปรุงคุณภาพของชีวิตและสังคม เป็นสำคัญ หนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณจึงเป็นแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญา ศาสนา การเมือง เป็นส่วนใหญ่ ไม่มีข่าว การโฆษณาสินค้าเหมือนหนังสือพิมพ์ก่อน ๆ มา การที่หนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณเป็นความคิดเห็นมากกว่าที่จะรายงานข่าวเช่นนี้ บางคนถึงกับกล่าวว่าหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณยังไม่ส่งให้เขาเป็นนักหนังสือพิมพ์เอกใด^๒

๑.๒. เทียนวรรณรู้ตัวดีว่า เขาเป็นคนต่างจากสามัญชนทั่วไปมาก ในข้อที่เป็นผู้รักการคิดการเขียน ดังนั้นการที่เขาจะเก็บความคิด ความรู้ซึ่งเขาได้บันทึกไว้มากมายอยู่ แต่เพียงผู้เดียวย่อมไม่มีประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์และสังคมบ้านเมืองอันเป็นที่รักของเขาแต่อย่างใด ดังที่เขากล่าวว่า

การสิ่งใด ๆ ไม่เว้น ถ้ารู้แล้วเห็นแล้ว เข้าใจคนเดียวในสิ่งที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ในชาตินี้หรือชาติหน้า, หรือพ้นจากชาตินี้ชาติหน้าไปก็ดี, เมื่อรู้เห็นแล้วเข้าใจแล้ว, ถ้าจะนิ่งไว้ในใจ, ก็จะไม่เป็นคุณประโยชน์อันใดแก่ผู้อื่น, เพราะไม่แพร่หลายออกไปได้, คงเป็นประโยชน์ของคนเดียวเท่านั้น, ได้ชื่อว่าไม่สมแก่เวลา ที่อุสาหะพยายามศึกษาเล่าเรียนไว้อันประกอบด้วยเวลายาวแลความยากกว่าจะรู้ได้, เห็นความซัดได้เข้าใจจริงถูกต้อง

^๑ " ว่าด้วยไสมยหรือเวลา " ตูล. ๕ : ๘ กรกฎาคม ๒๒๔ หน้า ๑๕๒ - ๑๕๓

^๒ สุกัญญา ตรีวนิช " เทียนวรรณ " หนังสือมหาวิทยาลัย ฯ หน้า ๖

^๓ " แมกคาซีนที่ ๓ " ตูล. ๖ : ๑๖ เมษายน ๒๒๕ หน้า ๑๓๔

ครั้งนี้จะรับราชการช่วยคิดจัดการบำรุงบ้านเมืองก็หมดโอกาสเสียแล้ว เขากล่าวว่า " เราทุกวันนี้เป็นไม้ใกล้ถล่มเสียแล้ว ถ้าเรายังหนุ่มแน่นอยู่มีโอกาสดังนี้ เราก็จะพยายามหาโอกาสทำราชการฉลองพระเดชพระคุณพระมหากษัตริย์ บัดนี้อายุของเรามากแล้ว ร่างกายก็บอบช้ำ " ^๑ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นอยู่แต่หนังสือพิมพ์ทางเดียวเท่านั้นที่จะเป็นสื่อความรู้ความคิดของคนได้ในโอกาสนั้น ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมเพื่อนมนุษย์ และการที่เขาออกหนังสือพิมพ์นั้น เขาก็ถือว่าเหมือนกับได้ช่วยเหลือในการบำรุงประเทศในทางอ้อม ๆ อยู่เหมือนกัน ดังที่เขากล่าวว่า " เราเห็นของเรานี้เรียกว่า เหมือนเราได้ช่วยเจ้านายบำรุงชาติศาสนาอยู่อ้อม ๆ เหมือนกัน " ^๒ นอกจากนั้นเขายังกล่าวว่า " เราพยายามทำตุลวิภาคพจนกิจนี้, ก็โดยความที่กะตัญญูต่อชาติศาสนา, แลทั้งที่คั่งใจจะเชิดชูพระบรมเชษานุภาพแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา " ^๓ จึงเห็นได้ว่า เทียนวรรณออกหนังสือพิมพ์ก็เพราะความพยายามที่จะให้ความรู้ความคิดของคนเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

๑.๓. เทียนวรรณเห็นว่า การที่เขาได้ออกหนังสือพิมพ์ ย่อมทำให้ความคิดเห็นของเขาปรากฏออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรประจักษ์แก่ชนทั่วไป อันจะเป็นการป้องกันผู้ที่ไม่ชอบพอกันจะบิดเบือนหรือใส่ไคล้ต่อความคิดความเห็นของเขาได้ และทั้งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ชอบพอกันหรือเป็นกลางที่รักการใช้ปัญญาความคิด จะได้ใคร่ครวญพิจารณาความคิดเห็นของเขาด้วย เพราะในสมัยนั้นความคิดความเห็นของเขาเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันไปในชนทั่วไปทั้งฝ่ายที่ชอบพและไม่ชอบพเขาอยู่มาก เทียนวรรณเองกล่าวว่า " ถ้าเราจะมีได้พิมพ์ขึ้นไว้, บางทีจะเป็นข้อห้ามเถียงในข้อความที่ปรากฏในกิจการทั้งปวงที่เราได้กล่าวแล้ว, อาไศรยความคิดความรู้

^๑ " ว่าด้วยความพร้อมเพรียงในโลกย์แลธรรม " ตูล. ๔ : ๑ พุทธจิกายน ๑๒๒ หน้า ๔๖๖

^๒ " ว่าด้วยความคิดความจริงแท้ แต่ไม่ควรนำเอาไปพูดในบางที่ " ตูล. ๕ : ๑ ธันวาคม ๑๒๓ หน้า ๑๓๓๓

^๓ " ว่าด้วยบุคคลที่มีความกะตัญญูก็อาจเจริญได้ " ตูล. ๔ : ๒๓ มกราคม ๑๒๒ หน้า ๑๐๘๒

ความเห็นที่ปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์แสดงหมายลายมือหลายฉบับ, เป็นตราประทับมีหลักฐานให้ผู้มีปัญหำตรวจไ้ดูได้เสมอ ๆ อยู่,

เทียนวรรณรู้ดีว่า การที่เขาทำหนังสือพิมพ์เช่นนี้ คงไม่เป็นที่พอใจแก่ผู้ที่ไม่ชอบพอเขาอยู่ก่อนแล้ว แต่เขาก็ยินดีที่จะรับข้อโต้แย้งใด ๆ อันเนื่องมาจากความคิดเห็นของเขาจริง ๆ เท่าที่ปรากฏอยู่เป็นหลักฐาน มิใช่เป็นการบิดเบือนหรือใส่ร้ายกันตามอำเภอใจโดยอคติของแต่ละคนดังที่เขากล่าวไว้ว่า การที่เขาออกหนังสือพิมพ์ในลักษณะเช่นนี้

คงไม่เป็นที่พอใจของคนพาลเป็นแน่, จะพอใจอยู่ที่แต่ท่านสองพวก, คือ ท่านที่มีสติปัญญาตาญาณ ใจท่านตั้งอยู่ในยุธิธรรมพวก ๑ ท่านที่มีความรู้ยังต่ำกว่าเรา, แต่เขาไม่มีดวงแมลงชั่วร้ายอะไรในที่ลับพวก ๑ ในท่าน ๒ พวกที่กล่าวมานี้, จะมีความพอใจในหนังสือตุลวิภาคพจนกิจนี้, เพราะใจเป็นกลางแลเมตตาเอகิເຕອຣັກຍ ໂດຍເຫຼືອທີ່ທ່ານເຫັນວ່າ, ເຮົາເອົາໃຈໃສ່ສອດສອດອຸດສາຫະຂີ້ແຈງແນະນຳແລະພູດຈາກລຳພາຍ ໄມ່ລຳພາຍເຮົາຈະໂກຣ, ແສດໂດຍການເຫັນຂອງຕົວເອງ ມີຄືກັບມືດ ຂອບກັບຂອບ, ໄມ່ມືດເສດ, ເພາະຈະຫ້າມການເຫັນນັ້ນໄດ້, ທ່ານຜູ້ໃດເຫັນມືດກໍ່ເຊື່ອຕັດຄັນ^๒

จากคำกล่าวนี้จึงแสดงให้เห็นชัดว่า เทียนวรรณเป็นผู้ที่มีนิสัยรักนิยมนับถือความคิดความเห็นและการกระทำของตนเองอยู่มาก

๑.๔. เทียนวรรณเห็นว่า การทำหนังสือพิมพ์นอกจากจะให้ประโยชน์ดังกล่าวแล้ว ยังเป็นหนทางดีหนทางหนึ่งที่จะช่วยรวบรวมและรักษาความคิดหรือข้อเขียนของ

๑ " ว่าด้วยความรู้ที่เรียกว่าคน เหตุใดจึงเรียกว่าคน " ตูล. ๕ : ๒๓
กันยายน ๑๒๔ หน้า ๑๒๐๕

๒ ความนำ ตูล. ๕ : ๑ ตุลาคม ๑๒๕ หน้า ๑๒๗๔

เขามีให้ขาดตกสูญหายไป เพราะเขาเป็นคนที่รักการเขียนมาก เริ่มจริงจังกับการเขียนเรื่อยมาแต่อายุได้ ๓๐ ปี งานเขียนของเขาจึงมีจำนวนมาก แต่ก็อยู่กับอย่างกระจัดกระจายมาก และปรากฏว่าเขาขาดตกสูญหายไปเสียก็มาก ซึ่งยากต่อการสืบค้น จะเห็นว่าแม้แต่ข้อเขียนบางเรื่องที่เขานำมาลงพิมพ์ก็มีอยู่เพียงบางส่วนบางตอนเท่านั้น เทียบวรรณคดีปรารภถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

มาคำนึงถึงตนซึ่งเป็นคนแปลกปลากว่าชนชาวสยามด้วยกัน, ในข้อที่เป็นผู้พอใจแต่งหนังสือ, อันเป็นสุภาษิตต่าง ๆ ไว้มากมายหลายสิบฉบับ, เป็นเวรยากรรมบ้าง, กลอนแปดบ้าง, โคลงสุภาพบ้าง, ตั้งแต่อายุได้ ๓๐ ปีมาแล้ว มาจนอายุได้ ๖๖ ปี คิดรวมเข้าดูเป็นหนังสือกว่าร้อยเรื่อง, แต่ที่ต้นฉบับได้หายเสียก็เป็นหลายเรื่อง*

ความต้องการที่จะรวบรวมและรักษาความคิดความเห็นหรือข้อเขียนของเขานี้ ทำให้เขารวบรวมหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ของเขาเป็นเล่มใหญ่ ปกแข็ง อีกทีหนึ่งหลังจากออกหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับเสร็จแล้ว โดยที่รวมหนังสือพิมพ์ทุกวิภาคพจนกิจเป็น ๒ เล่ม ศิริพจนภาคเป็น ๒ เล่ม และบำรุงนารีเป็น ๑ เล่ม เพื่อมิให้หนังสือพิมพ์ของเขาที่ออกมาแต่ละฉบับต้องกระจัดกระจายหรือขาดตกสูญหาย ยากแก่การค้นคว้าในภายหลัง เขากล่าวว่า " การที่เอาเงินไปทำทุนจ้างพิมพ์แลเย็บเข้าเล่มปกแข็งไว้ ก็มีไต่ตั้งใจจะรวบ, ตั้งใจจะให้มีความดี ความเจริญแก่ตนแลเพื่อนมนุษย์ โดยเหตุว่า จะเงินแต่อย่างอื่นจะไม่สู้เดินทางนี้ได้ เพราะทางนี้เงินสายน่าลืกละกว้างมากด้วย, ทั้งสมแก่รูปแลเวลาอายุที่เป็นคนชะราอยู่ด้วย "๒

*ความนำ ศิริ. ๑ : ๑๕ พุทธศักราช ๑๒๖ หน้า ๑

๒ " ว่าด้วยความมั่งมี แต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย " พจน. ๕ : ๒๓

๑.๕. เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เทียนวรรณคิดออกหนังสือพิมพ์คือ
 กวรวังให้ชนรุ่นหลังได้รับทราบความคิดเห็นต่าง ๆ ของชาวไร่ได้เอาใจใส่ในความ
 เจริญก้าวหน้าของสังคมบ้านเมืองมาแล้วอย่างไร ดังที่เขากล่าวว่า

เราเห็นว่า เป็นเคราะห์ดีของผู้ที่จะได้เกิดมาในภายหน้า, จะได้พบอ่านแลฟัง
 ข้อความในตุลวิภาคพจนกิจ, ซึ่งเป็นความคิดแลเป็นโวหารสำนวนในสมองเรา,
 ผู้ซึ่งจะล่วงลับไปสู่พระโลหิตแล้ว, แต่ถ้อยคำจะยังคงปรากฏอยู่สิ้นกาลนาน,
 ย่อมส่อให้เห็นเป็นพยานของผู้หวังต่อความงามความเจริญแก่ประเทศบ้านเมืองของตน,
 แลนับว่าเราเป็นหัวหน้าของราษฎรในความกล้าหาญหมั่นเพียรแสวงหาช่องทางความสุข
 แม้เผื่อแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน, โดยใจอันปราศจากความริษยาอาชรรณ,^๑

ข้อความอีกตอนหนึ่งเทียนวรรณได้กล่าวว่า " เราเชื่อว่าถ้าเราตายเสีย
 แล้ว, เกรงจะไม่มีใครกล้าแลคือในความถูกที่ชอบด้วยโลกย์แลธรรมเช่นเรา, เพราะ
 เขาเห็นว่าเราได้รับแต่ความยากตลอดชีวิตเป็นตัวอย่าง "^๒ เทียนวรรณไม่ใช่วิตกนัก
 ที่คนสมัยนั้นไม่เห็นความสำคัญในความคิดของเขา เพราะเขาเชื่อว่าในต่อไปภายหน้า
 คนจะต้องฉลาดขึ้น และเอาใจใส่ในความเป็นไปของบ้านเมืองมากขึ้นอย่างแน่นอน
 เขากล่าวไว้ว่า

แม้จะไม่มีใครเห็นด้วยเราก็ไม่วิตกอะไรเลย, โดยเราจะเนกาว่า, คน
 เกิดมาในภายหลัง, จะไม่โง่เหมือนคนที่ล่วงไปแล้วเลย, ค่ายนานาประเทศมี
 ฤทธิมีแรงมีความรู้วิชามาก คงถ่อแสงเข้ามาถึงชาวสยามไค้, สมองของคนไทย

^๑ " อารัมภะวัดนา " ตูล. ๕ : ๑ ตุลาคม ๑๒๕๖ หน้า ๑๖๑-๑๖๒

^๒ " ว่าด้วยเวฬุาล้านสวน " ตูล. ๕ : ๑ กรกฎาคม ๑๒๕๖ หน้า ๑๕๓๖

คงจะไม่มึนงงอยู่ได้, คงจะเป็นภาชนะรองรับกลิ่นไอไว้ได้เป็นแท้

ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เทียนวรรณตั้งความหวังไว้ว่า " บางทีจะมีคนสันดานเหมือนเราบ้าง, เขาจะได้ต่อความคิดของเรา ด้วยกำลังของเขาไปอีกในอนาคตเบื้องหน้าโน้น "๒

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ทำให้เทียนวรรณใช้ชีวิตหลังจากออกจากคุกแล้วให้หมดไปกับการทำ " หนังสือพิมพ์ " ๑ อย่างผู้ที่มีใจรัก มีอุดมการณ์ และมีความตั้งใจอย่างแท้จริง เพื่อหวังที่จะให้หนังสือพิมพ์ของเขามีประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองและเพื่อนมนุษย์ทั่วไปตามที่เขาได้ตั้งปณิธานไว้

๒. ความรักความจริงใจในการหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณ

เทียนวรรณเป็นคนที่มั่นสัจอยู่อย่างหนึ่งคือ เป็นคนที่มีมักจะมีความสนใจและตั้งใจจริงในสิ่งหรือกิจการที่ตนกระทำเสมอ จากประวัติชีวิตของเขาที่กล่าวถึงมาแล้วในตอนต้น เราจะเห็นลักษณะนิสัยนี้ของเขาได้ชัดทีเดียว เช่น เมื่อตอนเริ่มเข้าสู่วัยหนุ่มคนอง เขารักทางนักเลง เขาก็สนใจทางนี้อย่างจริงจังถึงขั้นไม่หาวิชาอยู่ยงคงกระพัน มีสมัครพรรคพวกมาก ชอบการวัดขันพันแทงและอบายมุขต่าง ๆ เมื่อถึงวัยทำงาน เขาก็มีความขยันขันแข็ง เพียวค้าขายไปทั้งใกล้ไกลจนทำให้ทางบ้านเขามีฐานะดีขึ้น เมื่ออุปสมบทเขาก็ตั้งใจปฏิบัติกิจสงฆ์และตั้งใจศึกษาพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ยังผลให้พุทธธรรมเข้าปฐะงัดจิตใจเขาจนพอจะนับเป็นสาธุชนได้คนหนึ่ง เมื่อศึกษา

๑ " ว่าด้วยความคิดความจริงแท้ แต่ไม่ควรนำเอาไปผูกในบางที่ " พุทธ. ๕:๑

ธันวาคม ๑๒๓ หน้า ๑๓๓๓ - ๑๓๓๔

๒ " ว่าด้วยความรักพร้อมเพรียงในโลกย์แลธรรม " พุทธ. ๕:๑ พุทธจิตายน ๑๒๒

กฎหมายและสนใจความเป็นไปของบ้านเมือง เขาก็เอาใจใส่อย่างจริงจังถึงขั้นเป็นที่พึ่งทางกฎหมายของคนทั่วไปได้ และเป็นผู้หนึ่งที่เรียกร้องความยุติธรรมตลอดจนความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคมตลอดมา หรือแม้แต่เมื่อถูกจำคุกอยู่ เขาก็ยังคงมั่นอยู่ในจริยธรรมและปัญญาธรรม ตั้งใจศึกษาและคิดเขียนหนังสือไว้มาก เรื่อง เทียนวรรณเป็นคนที่ไม่ชอบอ้างคำว่า " อุปสรรคชีวิต " มาเป็นข้ออ้างแก้ตัวหรือเป็นสิ่งที่ครุ่นครวญตั้งใจของเขาเลย

เมื่อเขาเข้าสู่วงการหนังสือพิมพ์ก็เช่นเดียวกัน เทียนวรรณก็เข้ามาด้วยใจรักและมีความตั้งใจอย่างแท้จริง ความรักความจริงจังในการทำหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณเราอาจพิจารณาได้จากเหตุผลหลายประการ ที่สำคัญคือ

๒.๑. ชีวิตหลังจากที่เทียนวรรณออกจากคุกแล้ว เป็นชีวิตที่ย่างเข้าสู่วัยชรา และร่างกายก็บอบช้ำอีกโรยมากด้วยวันเวลาและผลของการจองจำถึง ๑๗ ปี จึงเป็นช่วงชีวิตที่น่าจะได้พักผ่อนมากกว่าจะมალำบากตรากตรำอยู่กับงานหนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่เขาทำหนังสือพิมพ์อยู่คนเดียว เป็นทั้งบรรณาธิการ ผู้เขียน ผู้จัดพิมพ์ และผู้ขายเช่นนั้น นับว่าเป็นงานที่หนักมากทีเดียว ความจริงแล้ว การที่เขาได้ทำมาค้าขายและคิดจัดตั้งสำนักงานหนายความ " ออฟฟิศอรรถนุกูล " ก็คงมีรายได้ที่จะทำ给他อยู่ได้อย่างมีความสุขเพียงพอแล้ว การที่เทียนวรรณเข้ามาอยู่ในธุรกิจของหนังสือพิมพ์ จึงแสดงให้เห็นชัดถึงความรักและความตั้งใจจริงของเขาในกิจการนี้ได้ดี

๒.๒. เทียนวรรณรู้ดีว่าการทำหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นเป็นการเสี่ยงต่อการขาดทุนอยู่มาก เพราะสมัยนั้นถึงจะมีการตื่นตัวกันในเรื่องหนังสือพิมพ์ ก็อยู่ในหมู่ชนชั้นสูงและผู้ได้รับการศึกษา ซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก แต่เขาก็หาได้วิตกไม่ และเมื่อเขาทำหนังสือพิมพ์ก็ปรากฏว่า เขาขาดทุนในการดำเนินกิจการนี้จริง ๆ แทบทุกปี แต่ก็มิได้ทำให้เขาย่อท้อ ยังคงพยายามหาทุนทำเรื่อยไปด้วยใจรัก เขาเคยกล่าวไว้เมื่อขึ้นปีที่ ๔ ของตุลวิภาคพจนกิจว่า

ในปีที่ ๑ มีผู้ลงชื่อรับ ๒๕๐ ชื่อ ถวายแลให้ ๑๕ ชื่อ, ในปีที่ ๒ มีผู้ลงชื่อรับ ๑๕๐ ชื่อ ถวายแลให้ ๒๐ ชื่อ, ในปีที่ ๓ มีผู้ลงชื่อรับ ๑๕๐ ชื่อ ถวายแลให้คงอยู่ ๒๐ ชื่อ ได้เงินไม่เต็มตามชื่อทุกปี, รวม ๓ ปี ขาดทุนไม่ต่ำกว่า ๖๐๐ บาท แต่ในปีที่ ๔ นี้ จะยังคงอยู่หรือจะทวีขึ้นยังทราบไม่ได้

แม้ว่าจะขาดทุนทุกปีก็จริง, เอกิเตอร์ยังพอใจอยู่, ในที่จะพยายามกระทำต่อไป, ยังไม่มีความเบื่อหน่ายทอดยเลย, โดยอาศัยเหตุผลหลายอย่างที่ไม่จำเป็นจะพรรณา^๑

การที่เขียนวรรณกรรมเช่นนั้น แสดงให้เห็นชัดว่า เขาเป็นคนที่มีความตั้งใจจริงมาก ทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่าเขามีความจริงใจแก่ผู้อ่านด้วย เพราะเขาเคยบอกแก่ผู้อ่านไว้ตั้งแต่วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ว่า เขาจะทำหนังสือพิมพ์ให้ครบ ๑๐๐ หมวดหรือ ๑๐๐ เรื่องเป็นอย่างน้อย ซึ่งเขาก็ได้พยายามทำจนครบจริง ๆ เขียนวรรณเองก็เคยกล่าวว่า " ตูลวิภาคพจนกิจ " ได้ทำให้เคืองกรอนมากนัก เพราะแสวงหาทุนทำแต่ตูลวิภาคพจนกิจ ^๒ แต่เขียนวรรณก็กล่าวว่า ได้มีเจ้านายชั้นสูงและผู้ที่ชอบพอกับเขาบางคนได้ช่วยเหลือเขา " โดยทรงพระกรุณาแลปราณีอุดหนุนให้ท่านตั้ง ๑๐๐ บาทก็มีในรายหนึ่ง ๆ " ^๓

เขียนวรรณมีความรักในการทำหนังสือพิมพ์มาก จะเห็นว่าเมื่อเขาทำตูลวิภาคพจนกิจครบ ๑๐๐ เรื่องแล้ว เขายังลงเรื่องต่าง ๆ ต่อมาอีกมากซึ่งในตอน

^๑ ความนำ ตูล. ๔ : ๑ ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๕๓๑

^๒ " อารัมภะวณนา " ตูล. ๖ : ๑ ตุลาคม ๑๒๔ หน้า ๑๖๑๔

^๓ ความนำ ตูล. ๕ : ๑ ตุลาคม ๑๒๓ หน้า ๑๒๗๖

หลังนี้เขามักใช้ชื่อเรื่องว่า " แมกคาซิน " และเมื่อเขาหยุดทำหนังสือพิมพ์ตุลวิภาค-
พจนกิจในปี .พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้น ก็เป็นเพียงการหยุดเพื่อแสวงหาทุนทรัพย์ที่จะดำเนิน
กิจการนี้ต่อไป และเป็นการพักผ่อนคลายความตึงเครียดเท่านั้นเอง มิได้เป็นการ
หยุดเลิกการทำหนังสือพิมพ์อย่างเด็ดขาด อันเนื่องด้วยความเบื่อหน่ายหรือหมดความ
ตั้งใจก็หาไม่ เขายังมีความรักในการหนังสือพิมพ์อยู่มาก ดังที่เขาพูดว่า

ถ้าร่างกายยังไม่แตก ชีวิตจิตใจวิญญาณยังไม่ดับ ไม่ขาด กระทำ
ตุลวิภาคพจนกิจจบ ๑๐๐ หมวดแล้ว จะทำหนังสืออื่น ๆ อีกให้เป็นประโยชน์แก่
เพื่อนมนุษย์, ถ้ากายแตกชีวิตขาด วิญญาณดับ ก็เป็นเสร็จกันจะมีใค้ฝันต่อไป
อีกแล้ว"

／ ดังนั้นในเวลาต่อมาเทียนวรรณจึงได้พยายามออกหนังสืออีก ๒ ฉบับคือ " บำรุง-
นารี " และ " ศิริพจนภาค " นอกจากนั้นแล้วเขายังได้แสดงเจตจำนงไว้อีกว่า
" ถ้าเอเคิเตอร์มีกำลังจนหาเงินซื้อเครื่องพิมพ์ได้เองไม่ต้องจ้าง, บางทีจะพิมพ์อีก
เรื่อง ๆ ออกทุกวัน เป็นหนังสือ ๒ หน้าเท่าหน้าหนังสือราชกิจของหลวง แต่จะ
ขายราคาเพียงฉบับละ ๒ อัฐเท่านั้น "๒

ถึงแม้ว่าความคิดที่จะออกหนังสือพิมพ์รายวันของเทียนวรรณจะไม่สำเร็จผล
เพราะเขาไม่สามารถที่จะหาทุนสร้างเครื่องพิมพ์ได้เองตามที่เขานึกก็ตาม แต่ก็
แสดงให้เห็นได้อย่างชัดว่า เทียนวรรณเป็นคนที่มีความรักและตั้งใจจริงในการทำ
หนังสือพิมพ์อยู่มาก

๑ " ว่าด้วยคามฝันละเมอ แต่มีใค้นอนหลับ " ตล. ๕ : ๑ มกราคม ๑๒๓
หน้า ๑๓๖๔

๒ ความนำ ตล. ๔ : ๑ ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๕๓๓

๒.๓. เทียนวรรณรู้ดีว่า การที่เขาทำหนังสือพิมพ์ออกมาในลักษณะของการวิพากษ์-วิจารณ์สังคม เอาใจใส่ต่อพฤติกรรมของชนชั้นปกครอง และชี้นำไปประชาชนหันมาเอาใจใส่ต่อความเป็นไปของบ้านเมืองเช่นนี้ ย่อมเป็นการเสี่ยงต่ออันตรายจากพวกที่มีอำนาจที่ไม่ชอบพอเขาอยู่มาก เทียนวรรณเคยกล่าวไว้ว่า " เมื่อจวนจะสิ้นปีทุกปี, ใ้มีบัตรสนเท่ห์มาปริภาษทุกปี, ครั้นในปีที่ ๔ นี้ ถลกวิทยายุคได้ลั่นมาจากไหนก็ไม่ทราบ ค้วยหายไบนาน กรงเข้าถลกหนังกำพราแทบจะถลอกไป, "๑

นอกจากนั้นก็ยังมีคนกลั่นแกล้งเขาต่าง ๆ นานา แต่เขาก็หาได้หวาดหวั่นต่ออันตรายจากชนเหล่านี้ไม่ คงตั้งใจทำหนังสือพิมพ์ด้วยใจรักเรื่อยไป เพราะเขาเชื่อว่าในระยะนั้น ไม่เหมือนเมื่อก่อนแล้ว กฎหมายบ้านเมืองได้ปรับปรุงพอที่จะเป็นหลักพึ่งไ้มากกว่าแต่ก่อน การที่จะใช้อำนาจข่มเหงรังแกกันเล่น ๆ นั้นยากเสียแล้ว ดังที่เขากล่าวความไว้ตอนหนึ่งว่า

แต่เราไม่หวาดหวั่นครั้นคร้ามอะไรเลย, ถือแน่ว่าผู้มีสติปัญญาตาญาณจะไม่คิดฉินยินร้ายแก่เรา, จะเป็นอยู่บ้างก็แต่คนพาลชนิดที่เขาว่า มือไม่พายเอาเท้าราน้ำเท่านั้น, แม้ถึงดังนั้น เราก้ถือว่าตกมาถึงไ้สมัยนี้แล้ว, ย่อมมีกฎหมายเป็นธรรมรักษา, รักษาอยู่รอบตัวเรา คนร้ายต้องทำกริยาเป็นคนดี, จะขึ้นออกทำพาลอยู่ไ้ไม่ได้ ไม่ใช่เวลาของคนพาลที่จะใช้อำนาจขั้วร้ายออกหน้าไ้เสียแล้ว, แม้จะมีอยู่ก็ตองซ่อนเร้น จะทำการเปิดเผยนักไ้ไม่ได้, ค้วยพันเวลาเสียแล้ว๒

ค้วยเหตุนี้เอง เทียนวรรณจึงไม่ยอมที่จะให้หนังสือพิมพ์ของเขาออกมาในลักษณะ

๑ความนำ ตล. ๔: ๑ ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๑๒๗๙

๒ " ว่าค้วยญาติ แต่มีไขวงษาฝ่ายบิดาแลมารดา " ตล. ๕:๔ เมษายน

ที่เขาเคยกล่าวว่า " เลี้ยงมือเลี้ยงเท้า " หรือคล้ายตามสิ่งผิด ๆ ที่เห็นอยู่ท่าตา
ถึงแม้ว่าการกระทำเช่นนั้น จะยังผลให้เขาได้รับลาภ ยศ ความสุขสบายต่าง ๆ
ก็ตาม เพราะการกระทำเช่นนั้นมันไม่ตรงกับนิสัยของเขา เขาเคยกล่าวไว้ตอน
หนึ่งว่า

✓ เราตุลวิภาคพจนกิจ ได้เอาใจใส่มากในการพูด, ครั้นมีอายุมากเข้า
ก็มีสะติมากเข้า, จึงรู้สึกโทษและคุณของการพูดว่า, ถ้าพูดให้ตรงแก่การแล
บุคคลได้แล้วเป็นที่แน่, จะมีทั้งชื่อเสียงยศศักดิ์ ลาภผล,

แต่เราเองต้องประจักษ์ว่า, ยังมีที่เสียมากเพราะสันดานของเราเป็นพื้น
ข้างค้อมคั่ง, เห็นไม่ถูกไม่คิดด้วยแก่จิตใจของเราแล้ว, จะให้เราพลอยไปด้วย,
หรือจะให้ยกเว้นเสียนั้นมีใครได้เลย, เพราะฉะนั้นโดยจึงได้มีแก่ตัวของตัวม้อย ๆ

แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีคนอยู่ไม่น้อยที่เคียวที่รัก สนับสนุนและให้กำลังใจ
แก่เทียนวรรณอยู่ตลอดเวลา นอกจากจะมีการช่วยเหลือทางด้านการเงินดังกล่าวแล้ว
บางรายยังมีจดหมายถึงเขาเป็นเชิงวิตถ์ท้วงติงที่เขาเสนอความคิดความเห็นต่าง ๆ
เช่นนั้น ดังที่เทียนวรรณกล่าวไว้ตอนหนึ่งเมื่อเขากำลังเขียน " แมกกาซีนที่ ๔ "
ว่า " แม้เมื่อกำลังระหว่างที่ร่างแมกกาซีนฉบับนี้อยู่ยังไม่จบ ถึงที่ตรงนี้ก็ได้รับ
จดหมายของผู้ที่รักฉบับหนึ่ง, ฝ่ายสมมติเพศจึงมาถึง พูดกันว่าควรถอดแอดเป็นเชิงวิตถ์
มากเกรงจะผิดแลชอบในความที่กล่าว "๒ นอกจากนั้นแล้วเทียนวรรณยังทราบว่า
" มีผู้เป็นใจกลาง ๆ ไม่ใช่คนเกลียดกันหรือชอบพอกัน, ได้ออกปากปรากฏว่า,
หนังสือตุลวิภาคพจนกิจนี้, เป็นหนังสือสำหรับอ่านแก้รำคาญใจเรื่องหนึ่ง, เป็นเรื่อง

๑ " ว่าด้วยความคิดความจริงแท้ แต่ไม่ควรนำไปพูดในบางที่ " ตูล. ๕ : ๒๓

๒ " แมกกาซีนที่ ๔ " ตูล. ๕ : ๔ สิงหาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๑๐

บารุงชั้นเคี้ย ๆ พอสมควรแก่กำลังแลเวลาโอกาสของผู้จัดการ, ไม่สู้วิเสสอะไรนัก, แต่อยู่ในท้องรับว่ามีประโยชน์มากอยู่ "๑" ซึ่งนับว่าเป็นกำลังใจแก่เทียนวรรณเป็นอันมากที่จะทำให้เขาคอสู้อยู่ในโลกของหนังสือพิมพ์เรื่อยมา

๒.๔. ลักษณะอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรัก ความจริงใจ และความมีอุดมการณ์นักหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณคือ การที่เขาคงลักษณะเนื้อหาของหนังสือพิมพ์ของเขาไว้ในแนวเดียวเรื่อยมา ทั้งนี้เพราะเขาเป็นคนที่เห็นตัวของตัวเองและมีเหตุผล มีความหนักแน่น และมีความกล้าในการที่จะเสนอความรู้ ความคิดเห็นต่าง ๆ ออกมาโดยไม่เกรงกลัวต่ออิทธิพลของผู้มีอำนาจที่ไม่ชอบเขาในขณะนั้น และเขาก็ไม่ยอมเปลี่ยนแนวเนื้อหาถึงแม้ว่าเขาจะต้องประสบกับความขาดทุนจากการทำหนังสือออกมาในลักษณะเช่นนั้นก็ตาม จะเห็นว่าหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณไม่มีข่าว แรงความ หรือการโฆษณาสินค้าอื่นใด แต่เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเพื่อความก้าวหน้าของชีวิตและสังคมเท่านั้น

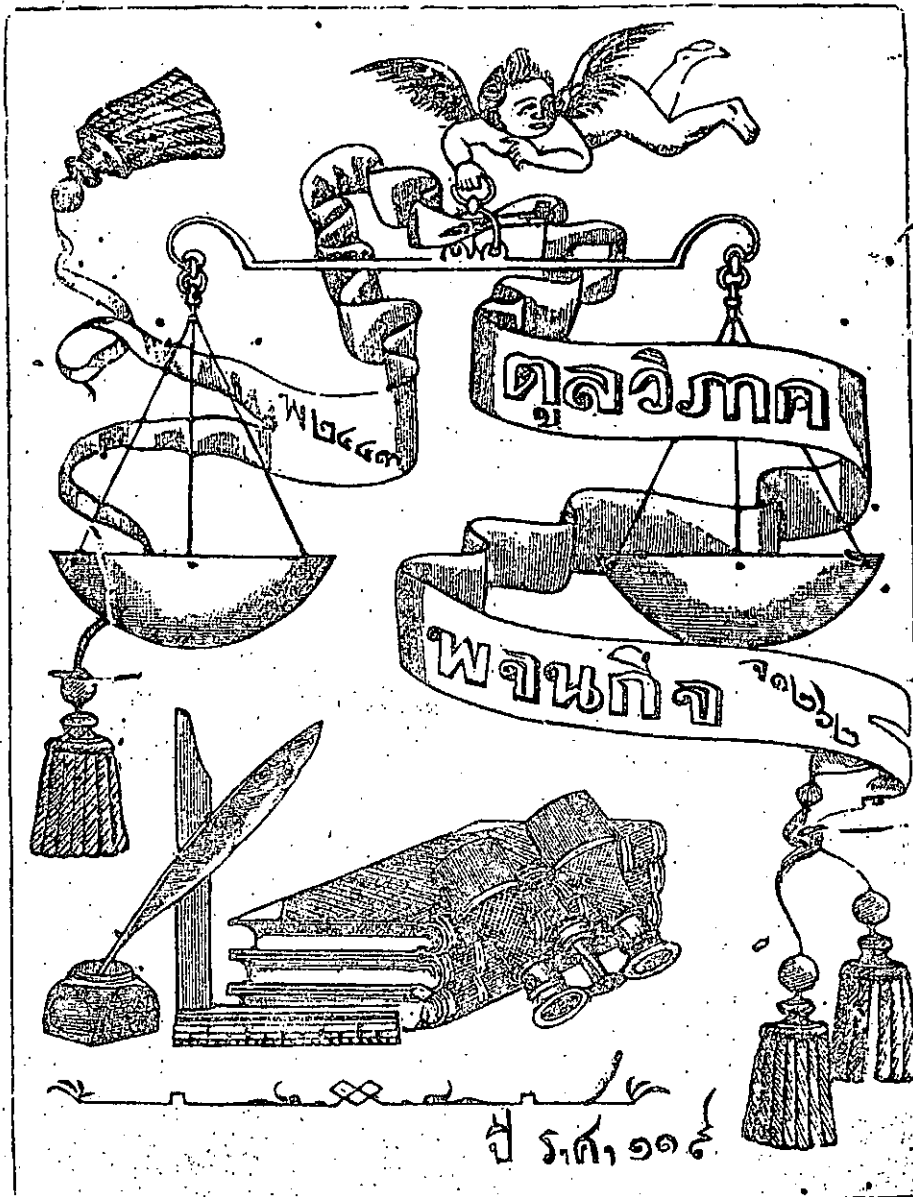
หนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณ

๑. ตูลวิภาคพจนกิจ

" ตูลวิภาคพจนกิจ " เป็นชื่อหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของเทียนวรรณ ออกเป็นรายนักษัตร ดังที่เขาได้บอกไว้ว่า " จะออกทุกวันที่ ๑ ที่ ๑๒ ทุกเดือนไป "๒ แต่มาในระยะหลัง ๆ หนังสือพิมพ์นี้ได้ออกเป็นรายสัปดาห์ ฉบับแรกออกเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๔๓) และฉบับสุดท้ายออกเมื่อ

๑ ความนำ ตูล. ๔ : ๑ ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๕๓๑ - ๕๓๒

๒ " คำอธิบายควยอาม " ตูล. ๒ : ๔ มกราคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๑๐

ศตวิภาค พจนกิจ

เล่ม ๕

เรียบเรียง โดย ต, ว, ส, วัฒนาโก

แต่วันที่ ๑ ตุลาคม ร, ศ, ๑๓๓๓ เป็นต้นไป

รวม ๑๒ เดือน จบลง ในวันที่ ๓๓ กันยายน ศก ๑๓๔๐

พิมพ์คราวละ ๑๐๐๐ ฉบับ

ที่ โรงพิมพ์ศาลาบรรณนิค

กรุงเทพฯ

มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย

วันที่ ๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๕) รวมเวลาที่เขียนวรรคทำหนังสือพิมพ์อยู่นานถึง ๖ ปี นับจำนวนหนังสือพิมพ์ที่ออกได้ ๒๖๖ ฉบับ นับเป็นจำนวนหน้าได้รวม ๑๘๖๓ หน้า เขียนวรรคไต่บอกไว้ที่ไม่ว่า คุลวิภาคพจนกิจนี้พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศาลาบรรณ-
 นิธิ กรุงละ ๑,๐๐๐ ฉบับ ราคาฉบับละ ๔ อัฐ ที่ปรากฏอยู่ในหอสมุดแห่งชาติเป็นฉบับรวมเล่ม โดยที่นำเอาหนังสือพิมพ์คุลวิภาคพจนกิจฉบับต่าง ๆ ที่ออกในหนึ่งปีมารวมเข้าเป็นเล่มหนึ่ง

เขียนวรรคไต่อธิบายถึงความหมายของชื่อหนังสือพิมพ์นี้ไว้อย่างชัดเจนว่า " ที่ให้ชื่อหนังสือแมกกาซีนเรื่องนี้ว่า (คุลวิภาคพจนกิจ) นั้นหมายความว่า, กระทำคำกล่าวให้เป็นเหมือนเครื่องทรง หรือเครื่องขังหรือแบ่งออก ซึ่งรูปแลนามหรือสรรพสิ่ง เหตุผล กิจการ แลวัตถุให้เป็นส่วน ๆ คือความจริงแลความเท็จ ความชั่วแลความดี มีคุณเลโทมมากแลน้อย, ละเอียดยหรือขยายเป็นต้น " ที่ปกของหนังสือพิมพ์นี้เขียนวรรคทำเป็นรูปต่าง ๆ เช่น เด็กมีปีกถือดาซัง ปากกา ขวดยหมึก หนังสือ ฯลฯ (ดังรูปภาพหน้า ๑๑๕) ให้เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายต่าง ๆ ซึ่งเขาก็ไต่อธิบายความหมายของสิ่งเหล่านี้ไว้อย่างละเอียดเช่นกัน

(๑) ที่มีรูปเด็กมีปีก เอามือถือดาซังห้อยอยู่นั้น, คือเทศา แสดงความว่า เด็กย่อมมีความเจริญขึ้น, ตามความเข้าใจของพวกที่ติดสมมุติ,

(๒) ที่ให้เทศาเด็กมีปีกถือดาซังห้อยอยู่ประสงคจะแสดงว่า, ถ้าใครออกทำจะข่มเหงกายประการใด, เทศาจะได้พาหิ้วขึ้นให้สูงพ้นจากอำนาจคนพาลได้, เพราะฉะนั้นจึงมิให้คงกับพื้น,

(๓) ที่มีรูปสมุดใหญ่ ๓ เล่มวางซ้อนกันอยู่นั้น, แสดงว่า, เป็นผู้สามารถจะวินิจฉัยในความแห่งพระไตรปิฎกได้ ทั้งเลื่อมใสศรัทธาคด้วย

(๔) ที่เป็นรูปกล่องสองตาพิงสมุดอยู่นั้น คือแสดงว่าถ้าทำนุใดได้อ่าน คุลวิภาคพจนกิจจบร้อยหมวดแล้ว, มีวิจารณ์ญาณ โดยโยนิโสมนะนสิกการอันแนบคายอยู่แล้ว, โดยกำลังอธิบายแลสาธกอุชาหณ, แม้ความหรือสิ่งที่ลึกลับละเอียด, เปรียบเหมือน

ทางไกล ก็สามารถจะรู้จะเห็นจะเข้าใจได้ เปรียบประจักษ์สองชั้น,

(๕) ที่มีรูปไม้ฉากของช่างไม้ผู้นั้น, แสดงว่าน้ำใจของเอติเตอร์เป็นเหมือน
ศรัทธา, อันสำหรับจะทําให้น้ำใจของผู้นาคนหาสมาคม, ให้ตรงให้ถูกแก่ทางสุจริตเป็น
ยุติธรรม ให้ได้มากได้ถึงนั้น, แสดงว่า น้ำใจเอติเตอร์จะไม่ผันแปรไปตามใคร
ที่ผิดจากธรรมและวินัย หรือความเท็จและความจริง,

(๖) ที่มีรูปใส่น้ำหมึก แลปากกาชนกนั้น แสดงว่าสมองของเอติเตอร์ก็ยัง
ไม่แตกดับหรือวิบัติเพียงใด, จะไม่มีเวลาหมดสิ้นสำนวนเลวโหดอันจะกล่าวสุภาษิต
เพียงนั้น คงจะกล่าวจะชี้ให้เป็นสาระประโยชน์ได้อยู่ว่าไป, เปรียบเช่นแก่ที่ใส่น้ำ
หมึก แลน้ำหมึกแลปากกานั้น, อาจจะจุ่มจะเขียนลงในแผ่นกระดาษได้อยู่ว่าไป,
กว่าน้ำหมึกจะแห้งหรือว่าปากกาจะเสียเขียนไม่ได้,

(๗) ที่มีเลขหมายในน้ำรีบั้น ๒๔๔๓ แลเลขหมาย ๑๒๒๒ แลเลขหมาย
๑๑๙ นั้น, แสดงว่าให้รู้เวลาที่กำหนดว่า, หนังสือ (ตุลวิภาคพจนกิจ) นี้,
ได้เริ่มปรารพกระทำขึ้นเมื่อออกเมื่อ ๒ ที่ ๑๑ ค่ำ ปีมะโรงศกจุลศักราช ๑๒๒๒
ตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๙ เมื่อพระพุทธศาสนาตั้งไปแล้ว ๒๔๔๓ ปี
เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า ก, ว, ส, วิมลโก อุมาสกพุทธบริษัทเป็นผู้เรียบเรียงไว้

ก่อนที่จะเขียนบรรณจะลงพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ใน " ตุลวิภาคพจนกิจ " อย่างจริง ๆ

เขาได้พิมพ์ " บทถวายไชยมงคล " และมี ความนำ เป็นบทเริ่มต้นเสียก่อน บทถวาย
ไชยมงคล" เป็นบทถวายพระพรแด่องค์พระมหากษัตริย์อันแสดงถึงความจงรักภักดี รวมทั้ง
เป็นการตั้งปณิธานไว้ด้วยว่า การทำหนังสือพิมพ์นี้เพื่อหวังต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ
ชาติศาสนา ทั้งนี้เพื่อที่จะให้เป็นมงคลแก่หนังสือพิมพ์ " ตุลวิภาคพจนกิจ " ที่จะปรากฏ
ออกมาในแผ่นดินสยามครั้งนั้นด้วย " บทถวายไชยมงคล " นี้มีลักษณะคล้าย " บทไหว้ครู "
อันเป็นลักษณะธรรมเนียมนิยมในการเขียนหนังสือของกวีไทยรุ่นก่อน ๆ นั้นเอง ดังที่

เขียนบรรณกล่าวว่

ขอเคหะพระบารมีในไศยลิตะของพระบาท แห่งสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวพระปกเกล้า ฯ
ข้าพระพุทธเจ้า ต, ว, ส, วัฒนโกเอเคิเตอร์ตุละวิภาคพจนกิจ, ผู้ตั้งใจอยู่ในความ
สุจริตและความสัตย์กะตัญญู เมตตาความอดทน หวังใจจะเชิดชูพระเกียรติยศ แล
พระบรมเด ชาญาพพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัว แลประเทศชาติศาสนาให้เจริญ
ไพศาลต้งยิ่งขึ้นไปตามกาลตามไสมยที่ควรจะเป็นได้

ขอเคหะอำนาจลจจะความเลื่อมใสในคุณแห่งพระรัตนไตร, แลความสุจริตบริรักษ์
แลความกะตัญญูเมตตา แลความอดทน ซึ่งมีในเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้า จงบันดาล
ให้พระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัว, แลสมเด็จพะบรมราชินีนาถ, แลสมเด็จพะบรม
โอรสาธิราชเจ้า, แลพระบรมวงษานุวงษข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าฝ่ายใน
สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วพระราชอาณาจักร, จงมีความเจริญด้วยคุณะสมบัติ
พร้อมด้วยสัมปะทา ๔ แลขอให้พระบรมราชานุภาพแผ่ไพศาลต์ ... ตลอดจนทั่วหน้า
ประชาบาลในรัฐสีมาอาณาเขตรประเทศสยาม, ... ให้พระยศเจริญยิ่งยาวนานอยู่
ข้าพระจันทร์พระอาทิตย์ ... ราชปรีภักจงพ่ายแพ้พระเคหพระบารมีทั่วทุกราชอาณาจักร
ประเทศ จงมีแต่ความสุจริตรักบำรุงราชไมตรียั่งยืนไม่คั่นคลาย, โดยตั้งข้าพระพุทธเจ้า
มุ่งหมายทุกประการ ขอเคหะ,

ส่วนความนำเป็นเหตุที่แสดงคุณในตัวของเขาเองที่สามารถออกหนังสือพิมพ์ได้ ซึ่งเขา
มีความภาคภูมิใจมาก หลังจากบท " ถวายไชยมงคล " และความนำแล้ว เขียนบรรณ
ก็เริ่มลงพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ตามที่เขาตั้งใจไว้ว่าจะให้ได้ ๑๐๐ หมวดหรือ ๑๐๐ เรื่องเป็น
อย่างน้อย เรื่องที่ลงพิมพ์ใน " ตูลวิภาคพจนกิจ " เขียนบรรณไม่ค่อยบอกไว้ว่าเขียนขึ้น
แต่เมื่อใด แต่เข้าใจว่าเป็นเรื่องที่เขียนขึ้นในระยะหลังจากที่เขาพ้นโทษจำขังคือในช่วง

ต้นฉบับเดิมขาดหายไป

ที่กำลังทำหนังสือพิมพ์น้อยเป็นส่วนใหญ่ เพราะเรื่องต่าง ๆ ที่เขาเคยเขียนไว้ก่อนหน้านี้ เขามักจะบอกถึงภาพที่เขียนไว้ด้วยเสมอ และเรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นเขาก็ได้นำไปลงพิมพ์ใน " ศิริพจนานก " (หนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งที่เขายกในเวลาต่อมา) " ตุลวิภาคพจนกิจ " เริ่มต้นด้วยเรื่อง " ว่าด้วยบริตนะ " แล้วจึงลงพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ต่อมาอีกหลายเรื่อง เรื่องต่าง ๆ ที่ลงพิมพ์ใน " ตุลวิภาคพจนกิจ " จะเริ่มต้นเรื่องเหมือนกันว่า " ว่าด้วย " เป็นส่วนใหญ่ เช่น

ใน " ตุลวิภาคพจนกิจ " เล่ม (๑)

ว่าด้วยทรัพย์แลบอทรัพย์ ✓

ว่าด้วยที่พึงในสองโลกย์ ✓

ว่าด้วยชาติก

ว่าด้วยประโยชน์

ว่าด้วยบุคคลยิ่งแสนยอน

ว่าด้วยประเทศเขตรแดน

ว่าด้วยเวลาสามส่วน

ว่าด้วยผลคืนลชั่วเร็วช้า

ว่าด้วยคติลัทธิในโรงศาล ✓

ใน " ตุลวิภาคพจนกิจ " เล่ม (๔)

ว่าด้วยอำนาจแถมี่โชฤทธิ์หรือร่างกาย

ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๘ ประการของบ้านเมือง

ว่าด้วยความพร้อมเพรียงในโลกย์แลธรรม

ว่าด้วยอุปบายเล่ห์กลต่าง ๆ แถมี่ใช้ —

การเล่นกล

ว่าด้วยผู้เป่าประธานต้องรับทุกข์ของ —

เขาทั้งสิ้น

ว่าด้วยประพฤตตินฤกนิค

ว่าด้วยเสพอาหาร

ว่าด้วยคนคนไม่เลือกหน้า

ว่าด้วยการจำเป้น

ว่าด้วยการทดลองสอบสวน

ว่าด้วยความสาธกเทียบชี้

ว่าด้วยแบบตัวอย่างมนุษย์แลเดรชาน —

ทำไว้

เล่ม ๕, ๓

ว่าด้วยความหนักจนไม่มีใครยกได้ —

แถมี่ใช้เหล็กแลศิลา

ว่าด้วยความอ่อนแถมี่ไชของนิมแล —

เหลา เช่นน้ำ

ว่าด้วยความสุขแถมี่ไชสิ่งที่พอใจ —

สัตว์ทั้งกัน

W

ว่าด้วยความเป็นใหญ่ภูโสธรมิได้
 ว่าด้วยความยากแต่มีไซ้เป็นหนี้หรือเป็นทาส
 ว่าด้วยผู้ถือคำพ้อแม่สั่งสอน ตั้งใจจะทำตาม
 ว่าด้วยโรค แต่มีไซ้ไซ้เจ็บแลพยาธิต่าง ๆ
 ว่าด้วยความหอม แต่มีไซ้คอกไม้แลแบ่งหอม —
 เครื่องรำน้าอบ
 ว่าด้วยคนผู้เคียวรักษาชีวิตผู้อื่นไว้ได้ทั้งหมื่น
 ว่าด้วยลมร้ายพัดบ้านเมืองแลชีวิตริมหาย —
 พิณาศ แต่มีไซ้เพชรหึง
 ว่าด้วยแปรธาตุ แต่มีไซ้ชัศยา

ใน " ศุภวิภาคพจนานิก " เล่ม ๕

ว่าด้วยคนยังมีชีวิตอยู่เหมือนตายเสียแล้ว
 ว่าด้วยคนตายแล้วแต่เหมือนยังเป็น
 ว่าด้วยคนดีเห็นถูกเห็นชอบพูดไม่ออก
 ว่าด้วยความคิดความจริงแท้ แต่ไม่ควร —
 นำเอาไปพูดในบางที่
 ว่าด้วยความอ้อม แต่ไม่รู้ว่าจะอ้อมอย่างไร
 ว่าด้วยความฉันทะเมอ แต่มีไซ้ซ่อนหลับ
 ว่าด้วยขยากดี แต่ไปทำความชั่วได้ทั้ง
 ว่าด้วยขยากมั่งมี แต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย
 ว่าด้วยความอยากได้ความสุข แต่ไปทำ —
 ความทุกข์
 ว่าด้วยไม่อยากตาย แต่อยากเกิด
 ว่าด้วยผู้หญิงทำกรางานหาแก่ผู้ชาย

ว่าด้วยคนที่แต่ความกะตัญญูก็อาจ —
 เจริญได้
 ว่าด้วยความแข็ง แต่มีไซ้เหล็กเพ็ช —
 หรือศิลา
 ว่าด้วยของเก่าดีกว่าของใหม่
 ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า
 ว่าด้วยคนแก่ดีกว่าคนหนุ่ม
 ว่าด้วยคนหนุ่มดีกว่าคนแก่
 ว่าด้วยคนโง่ดีกว่าคนฉลาด

ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก
 ว่าด้วยฤทธิ แต่มีไซ้วงษาฝ่ายบิณฑามารคา
 ว่าด้วยของลับแต่ตั้งอยู่ในที่แจ้ง
 ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ
 ว่าด้วยสรรพวิทยายังไม่เป็นที่สุด
 ว่าด้วยข้อมนุษย์ใครตั้งให้
 ว่าด้วยสมัยหรือเวลา
 ว่าด้วยคนจนดีกว่าคนมี
 ว่าด้วยความระวัง
 ว่าด้วยไม่ไว้วางใจแก่สรรพสิ่งใด ๆ
 ว่าด้วยความที่เรียกว่าคน เหตุใดจึง —
 เรียกว่าคน

ใน " ตลิวภาศพนกิจ " เล่ม ๖

ว่าช่วยผู้หลั่งทำกรางงานเทาแกมูชาย

ว่าช่วยขาคูเครื่องคุมแฉมิใช้ดินน้ำลมไฟ

ว่าช่วยความงาม แฉมิใช้รูปโฉมหรือเครื่องแต่ง

ว่าช่วยความเต็มแฉมิใช้ทาเล

ว่าช่วยไฟแฉมิใช้แสงแลดวงหรือความร้อน

ว่าช่วยความเสมอปรกจมีผลเป็น

ว่าช่วยตลิวภาศพนกิจค่ากลอน

ว่าช่วยมูลเหตุของตลิวภาศพนกิจ

ว่าช่วยตลิวภาศพนกิจครบ ๑๐๐ หมวด

แมกคาชิน *

ฯลฯ

เทียบวรรณลงพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ใน " ตลิวภาศพนกิจ " ครบ ๑๐๐ หมวดหรือ ๑๐๐ เรื่องแล้ว ก็ยังคงลงพิมพ์ข้อเขียนต่าง ๆ ของเขาต่อไปอีก ข้อเขียนเหล่านี้เป็นการแสดงความคิดความเห็นทั่วไป (ซึ่งก็ยังคงเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและการเมืองอยู่นั่นเอง) ไม่กำหนดเรื่องออกมาเป็นเรื่อง ๆ เหมือนที่แล้วมา เทียบวรรณจึงใช้ชื่อว่า " แมกคาชิน " เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีแต่แมกคาชินที่ ๑ ถึงแมกคาชินที่ ๑๑ จึงสิ้นความใน " ตลิวภาศพนกิจ " เล่มที่ ๖ เล่มสุดท้าย และหนังสือพิมพ์นั้นก็เลิกไปในปี ร.ศ. ๑๒๕ (พ. ศ. ๒๔๔๕) แต่ก็เป็นเพียงการหยุดพักกิจการชั่วคราวเท่านั้น หาได้เป็นการหยุดงานหนังสือพิมพ์ของเทียบวรรณอย่างเด็ดขาดไม่ เทียบวรรณยังคงมีความรักและความหวังที่จะจัดทำหนังสือพิมพ์อีกต่อไป ทั้งเขากล่าวไว้ใน " ตลิวภาศพนกิจ " เล่มสุดท้ายว่า

อันสมองของเอคิเตอร์ตลิวภาศพนกิจ, ก็มีพอจะพูดจะกล่าวสู่เพื่อนมนุษย์ชนเหล่า ๆ ใค้อยู่, แต่ชักสนค้ายทุนทรัพย์ที่จะจำเป็นในการพิมพ์ จึงได้อุบายตั้งออฟฟิศอรรถาณูกล เพื่อแสวงหาทุนทรัพย์ทำ

แต่เอคิเตอร์ได้รับความร้อนเพราะเป็นหัวหน้ารับผิดชอบ, ได้รับความหนักใจมาก, แลทั้ง เป็นโอกาสของคนพาลบางชนิดหาช่องข่มเหงไค้ด้วย,

เพราะฉะนั้นเมื่อจบเล่ม ๖ แล้ว จึงจะขอหยุดพักสักคราวหนึ่ง, ถ้ามีโอกาสก็จะได้ไปรบกต่อไป

* จนถึงแมกคาชินที่ ๑๑

ปรากฏว่าในต่อมาเมื่อเขามีโอกาส เขาได้ออกหนังสือพิมพ์อีกเล่มหนึ่งคือ " ศิริพจน-
ภาค " และในขณะที่เขากำลังออกหนังสือพิมพ์ " ศุภวิภาคพจนกิจ " อยู่ นั้นเขาก็ได้เริ่มออก
หนังสือ " บำรุงนารี " ด้วย ในบรรดาหนังสือพิมพ์ทั้ง ๓ ฉบับของเทียนวรรณ กล่าว
ได้ว่า " ศุภวิภาคพจนกิจ " เป็นหนังสือพิมพ์ที่รู้จักกันกว้างขวางมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ
เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของเข และเขาคำนึงการอยู่ด้วยความรักความตั้งใจจริงอยู่ใน
ช่วงเวลาที่ยาวนานกว่าฉบับอื่น ๆ เทียนวรรณเองก็ภูมิใจในหนังสือพิมพ์นี้อยู่มาก จะเห็นว่า
เขามักใช้คำแทนตัวเองว่า " ข้าพเจ้าเอคิเตอร์ศุภวิภาคพจนกิจ " อยู่เสมอแม้ในหนังสือ-
พิมพ์ทั้งสองที่เขาออกมาในภายหลัง

๒. ศิริพจนภาค

" ศิริพจนภาค " เป็นหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีอีกชื่อหนึ่งของ เทียนวรรณ
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ออกเป็นรายเดือน ฉบับแรกออกเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๖
(พ.ศ. ๒๔๕๐) ออกอยู่ได้หนึ่งปีก็เลิกไป เนื่องจาก " ศิริพจนภาค " เป็นหนังสือพิมพ์
รายเดือน ฉบับหนึ่ง ๆ จึงมีจำนวนหน้ามากกว่า " ศุภวิภาคพจนกิจ " และราคาก็สูงกว่า
ถึงที่เทียนวรรณได้บอกไว้ที่ไปกล่าว " ขาปลีกเล่มละสิบสลึง ถ้ารับตลอด ๑๒ ตอน
ราคา ๑๒ บาท ท่านผู้ใดต้องการเชิญไปซื้อที่ ออฟฟิศธรรมานุกูล ถนนคนาว กรุงเทพฯ " เทียนวรรณได้บอกไว้ที่ไปกล่าวเช่นเดียวกันว่าหนังสือพิมพ์นี้พิมพ์ที่ " โรงพิมพ์พานิชกิจอุดม
ตำบลบางกอกน้อย กรุงเทพฯ " และจากไปปกฉบับที่รวมเล่มเขาบอกว่า " พิมพ์ครั้งแรก
๑๒๐๐๐ เล่ม " ซึ่งนับว่าเป็นสถิติการพิมพ์ที่มากที่สุดทีเดียวในสมัยนั้น / " ศิริพจนภาค " ที่
ปรากฏในหอสมุดแห่งชาติ เป็นฉบับรวมเล่ม โดยการนำเอา " ศิริพจนภาค " ที่ออกใน
ครึ่งปี (๖ เดือน ๖ ฉบับ) มารวมเป็นเล่มหนึ่ง ๆ

เรื่องต่าง ๆ ที่ลงพิมพ์ใน " ศิริพจนภาค " เทียนวรรณบอกไว้ที่ไปกล่าวเขาเขียนไว้
" แต่อายุได้ ๓๐ ปีมาจนอายุได้ ๖๖ ปี " ... เรื่องเหล่านี้ส่วนมากจะบอกวันเวลาและ

รวม ๖ ตอน

ออกเดือนละเล่ม

รวม ๖ ตอน

ครึ่ง ปี

รวม ๖ เดือนเป็น ๓๖ เรื่อง

โดย ต, ว, ส, วัฒนาโกแต่งไว้
แต่อายุได้ ๓๐ ปีมาจนอายุได้ ๖๖ ปี
พิมพ์ครั้งแรก ๑๒๐๐๐ เล่ม ปกอ่อน

โรงพิมพ์ ฟานิช กิจอุดม
ตำบล คลองบาง กอก น้อย กรุงเทพฯ ฯ

ร, ศ, ๑๒๗

๑ โรงพิมพ์หนังสือ อิก อุดม ค่ายบด บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ฯ พระ
 โรงนี้ เป็นโรงพิมพ์เล็กน้อยใน เรือกลในสวน, แต่สามารถพอจะรับ
 ทำการของฝ่ายพระบาท, ของใต้เท้า, ของท่านได้, ราคาพอสมควร

สถานที่เขียนเรื่องนั้น ๆ ไว้ด้วย ซึ่งจากเรื่องที่ลงพิมพ์ใน " ตลกรีกาตพจนกิจ " ที่ไม่ค่อยได้กล่าวถึงเรื่องนี้ เมื่อพิจารณาจากเรื่องใน " ศิริพจนภาค " แล้วจะเห็นว่าเรื่องต่าง ๆ ที่ลงพิมพ์เป็นเรื่องที่เขาเขียนไว้ก่อนช่วงที่จะมาออกหนังสือพิมพ์นี้เป็นส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นเรื่องที่เขาเขียนตอนถูกจำคุกเป็นส่วนใหญ่ เทียนวรรณเองก็คงมีความตั้งใจอยู่แล้วนั้น จะเห็นได้จากบทโคลงบทแรก ซึ่งปรากฏที่ไปปกของ " ศิริพจนภาค " เล่มแรกว่า

รวมนิพนธ์ภาคเบื่อง	โบราณ
แต่งแต่อดีตะกาล	ก่อนแล้ว
ร้อยเสศอะวะสาน	สูงกว่าสิบนอ
โคลงกาพย์กลอนร้อยแก้ว	กอบล้วนเกินสาร

ก่อนที่จะลงพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ใน " ศิริพจนภาค " เทียนวรรณได้เขียนความเข้าใจในตอนต้น เป็นความคาดหวังถึงผลประโยชน์ที่ผู้อ่านจะได้รับจากหนังสือพิมพ์นี้ในลักษณะที่ค่อนข้างจะมั่นใจ เขากล่าวว่า

ข้าพเจ้า ต, ว, ส, วัฒนโก เอติเตอร์ตลกรีกาตพจนกิจ, มาคำนึงถึงตนซึ่งเป็นคนแปลกแตกต่างชนชาวสยามด้วยกัน, ในข้อที่ไปผู้พอใจแต่งหนังสือ, อันเป็นสุภาษิตต่าง ๆ ไว้มากมายหลายสิบฉบับ, เป็นเวैयाกรณบ้าง, กลอนแปดบ้าง, โคลงสุภาพบ้าง, ตั้งแต่อายุได้ ๓๐ ปีแล้วมาจนอายุได้ ๖๖ ปี, คิดรวมเข้าดูเป็นหนังสือกว่าร้อยเรื่อง, แต่ที่ตนนับได้หายเสียก็เพนหลายเรื่อง,

ซึ่งจะได้รวบรวมลงพิมพ์ไว้ในคราวนี้, แต่ที่ยังเหลืออยู่เท่านั้น, ปรากฏในใบปลิวแจ้งความนั้นทุกประการแล้ว, ตามที่จะหาต้นฉบับได้อีกด้วย ...

ด้วยหนังสือ (ศิริพจนภาค) นี้, บางเรื่องอาจทำท่านผู้อ่านผู้ฟังให้ได้สะติแลเกิดปัญญาญาณได้ทั้งการโลกย์แลการธรรม, สูงแลต่ำทั่วไป, แลสามารถจะทำท่านผู้อ่านผู้ฟังให้รู้สึกรู้เท่าชิมทราบในความจริงแลความเท็จ ทั้งแลคติตลอดไป ทั้งกาลแลบุคคลประเทศชาติศาสนา แลทิศทางตำบลของบ้านเมืองทั่วโลกย์,...

เพราะเหตุว่า, หนังสือที่ข้าพเจ้าได้แต่งไว้แล้วบางเรื่อง, ได้อาไศรยเหตุ
แล้วจึงได้กล่าวแทบจะทุกเรื่อง, หวังได้คำวิหัตติตรองแล้วโดยรอบคอบ, จึงได้
เรียบเรียงลงเป็นเรื่องราว, โดยหวังต่อประโยชน์คุณแก่เพื่อนมนุษย์ที่รวมชาติศาสนา
แลประเทศที่เกิดของตนในทางพุทธ ...

เมื่อท่านผู้อ่านผู้ฟัง ๆ แลอ่านจนจบตลอดแล้วทั้ง ๑๒ ตอน, แม้ไม่เห็นเป็นประโยชน์
แก่ท่าน, หรือกลับกระทำให้เป็นเครื่องรำคาญเครื่องใจในข้อใดคำใดก็ดี, ขอ
ให้ท่านผู้นั้นนำหนังสือคืนมา, ข้าพเจ้าจะรับคืนเงินให้ตามราคาที่ได้ออกไปโดยไม่มีควา
มรังเกียจเลย,

แต่ขอให้ท่านผู้อ่านผู้ฟัง, อย่าให้ชาวอินเดียเป็นประโยชน์, แม้ว่า
เป็นแต่หม่อมบางเล็กน้อยไม่เป็นไรจะรับคืนเงินให้,

หากว่าท่านผู้ใด, ที่มีสติปัญญาความเพียร, อ่านแล้วยังสามารถจำทรงได้ใน
ข้อความแลคำที่สำคัญ, หรือย่อความทำให้สั้นลงเป็นโคลง เป็นกลอนแลภาคฉันใด,
นำไปให้ข้าพเจ้าชม, ข้าพเจ้าจะรางวัลคืนเงินค่าหนังสือให้, หรือจะให้สมุดปกแข็ง
ราคา ๒๕ บาทแก่ท่านผู้นั้น ๑ เล่ม, เป็นความตอบแทนแสดงความยินดีแลขอบใจที่มี
ความเพียร นับว่าเป็นพวกของข้าพเจ้าได้คนหนึ่งในเรื่องรักหนังสือ

หลังจากความนำมาแล้ว เห็นบรรณคดีเริ่มลงพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ใน " สิริพจนานาค "
ที่ปรากฏในเล่ม ๑ (เล่มรวม ๖ เดือน ๖ ฉบับ) มีเรื่องต่าง ๆ คือ

1 ประวัติคำกลอน

๕ นักโทษแหกคุกใหม่คำกลอน

2 สรรพสาระของโลกย์

๖ เรื่องความเห็น

3 โยนีโสมณะะสิการะ

๗ ความตำหนิรำพึง

4 ว่าด้วยคุณพระพุทธรเจ้า

๘ ว่าด้วยความรักตัว

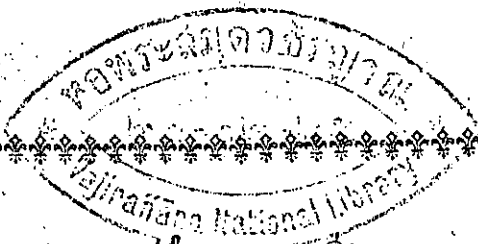
๑ แก้วพิทวาพระ	๒๓ คำเตือนเด็กเล็ก
๒ หนังสือสาสนะปฏิบัติ	๒๔ โมติบเปาเวอร์คำกลอน
๓ เณลิมพระเกียรติยศคำกลอน	๒๕ นิเทศสาธกคำกลอน
๔ ว่าด้วยความพิจารณา	๒๖ เกาะไต้่น้ำคำกลอน
๕ แก้วพินพาน	๒๗ ตูละวิภาศสรพสาตร์
๖ ว่าด้วยความคิดเหมือนรศเค็ม	๒๘ ทานศีลภาวะนาคำกลอน
๗ ว่าด้วยกิริยาผู้มีปัญญา	๒๙ ธรรมาธิบายคำกลอน
๘ ไปรเวศแนะนำ	๓๐ นิทานพระเจ้าที่มิตติคำกลอน
๙ เหตุ ๔ ประการทำให้กระต้าง	๓๑ เนติปัญหาคำกลอน
๑๐ หนังสือวิไชยานุคร	๓๒ เวณโณภาทคำกลอน
๑๑ สาระสาตรสุนทรคำกลอน	๓๓ วิวิศนาภาวณะนาคำกลอน
๑๒ อะนุสรสาธารณคำกลอน	๓๔ กรรมสละคะตญาณคำกลอน
๑๓ วิจารณ์ยติธรรมคำกลอน	๓๕ ญายวิญญัยคำกลอนที่ ๒
๑๔ วิทยากรณคำกลอน	

ดิฉันขอเรียน

เราจะเห็นได้ว่า ใน " ศิริพจนภาค " เริ่มมีเรื่องที่เป็น " คำกลอน " เข้ามา
 มาก ซึ่งไม่ปรากฏนักใน " ตูละวิภาศพนกิจ " แต่ลักษณะเนื้อหาส่วนใหญ่ก็เป็นแนวเดียวกัน
 " ศิริพจนภาค " เป็นหนังสือพิมพ์ที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมากเช่นเดียวกัน โดยทั่วไปแล้วเมื่อเอ่ย
 ถึงหนังสือพิมพ์ของเทียนวรรณเรามักจะนึกถึงทั้ง " ตูละวิภาศพนกิจ " และ " ศิริพจนภาค "
 ความคุ้นเคยไปเสมอ

๓. บำรุงนารี

" บำรุงนารี " เป็นหนังสือพิมพ์ที่สำคัญอีกฉบับหนึ่งของเทียนวรรณ ถึงแม้จะไม่
 ค่อยเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางเหมือนกับสองฉบับที่กล่าวมาแล้ว แต่ก็ถือว่าเป็นหนังสือที่

หนังสือ บำรุง นารี

เล่ม ๑

โดย ท, ว, ส. วชิรญาณ

เรียบเรียง

แต่วันที่ ๑ เดือน เมษายน ร.ศ. ๑๒๕

เมื่ออายุถึงวัย ไบรด์ ได้ ๓๓๖๕ วัน

พิมพ์ครั้งแรก ๑๐๐๐ ฉบับ

ที่ โรงพิมพ์พิสดารบรรณกิจ

กรุงเทพฯ

ขาย ราคาเล่มละ ๑๖ สตางค์

มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย

สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดที่สำคัญอีกแนวหนึ่งของเทียนวรรณโคกคิ๊ดเคียว หนังสือมีลักษณะต่างจาก " ศลวิภาคพจนกิจ " และ " ศิริพจนภาค " อยู่มากทั้งในค่านลักษณะเนื้อหาและวาระการพิมพ์ออกจำหน่าย กล่าวคือเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการ " บำรุงนารี " เพียงแนวเดียวอย่างสมชื่อจริง ๆ ทั้งวาระการพิมพ์ออกจำหน่ายและราคาจำหน่ายของแต่ละเล่มก็ไม่เท่ากัน " บำรุงนารี " จึงมีลักษณะคล้ายกับจะเป็นหนังสือที่ให้ความรู้ความคิดเกี่ยวกับเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะมากกว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์

หนังสือ " บำรุงนารี " มีทั้งหมด ๔ เล่ม เล่มแรกออกเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔) เล่มสุดท้ายออกเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๕) เทียนวรรณโคกคิ๊ดเคียวได้บอกไว้ที่ปกหนังสือ " บำรุงนารี " เล่ม ๑ ว่าหนังสือนี้ " พิมพ์ครั้งแรก ๑๐๐๐ ฉบับ ที่โรงพิมพ์ศาลบรรณนิวัติ "

แม้ว่าหนังสือ " บำรุงนารี " แม้จะมีเนื้อหาสาระต่อเนื่องกันเป็นลำดับจากเล่ม ๑ ถึงเล่ม ๔ แท้จริง ๆ แล้วเทียนวรรณโคกคิ๊ดเคียวได้เขียนหนังสือขึ้นตามลำดับเล่มหรือตามลำดับเนื้อหาไม่ เขาเริ่มเขียนเล่ม ๔ ก่อน แล้วจึงมาเขียนเล่ม ๒ เล่ม ๑ และเล่ม ๓ สำหรับวันเวลาที่พิมพ์ออกจำหน่ายและราคาจำหน่ายนั้น เขาก็ได้บอกไว้ที่ปกของแต่ละเล่ม ในนี้ขอกล่าวถึงวันเวลาที่พิมพ์ออกและราคาจำหน่ายของแต่ละเล่มตามวาระการออกก่อนหลังดังนี้

เล่ม ๔ ออกเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔	ราคาเล่มละ ๖ สลึง
เล่ม ๒ ออกเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔	ราคาเล่มละ ๑ บาท
เล่ม ๑ ออกเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕	ราคาเล่มละ ๑๖ อัฐ
เล่ม ๓ ออกเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕	ราคาเล่มละ ๓๒ อัฐ

เทียนวรรณเองได้กล่าวถึงการออกหนังสือแต่ละเล่มไว้ตอนหนึ่งว่า

ได้พยายามลงมือเรียบเรียงหนังสือ (บำรุงนารี เล่ม ๔) ขึ้นเพื่อเป็นกำลังก่อน, ทยอยเล่มละ ๖ สลึง, ก็มีผู้มาซื้อขายได้เงินสดสองร้อยบาทเศษ จึงได้พยายามเรียบเรียงหนังสือ (บำรุงนารี เล่ม ๒) ขึ้นอีกเล่ม ขายราคาเล่มละ ๑ บาท ได้

เงินสด ๑๖๐ บาทกว่า,...

บัดนี้เวลาว่าง เพราะถ้อยความไม่ค่อยจะมี, จึงได้อุสหาพยายามเรียบเรียงหนังสือ (บำรุงนารี เล่ม ๑) ขึ้น, ... จะขายเพียงเล่มละ ๑๖ อัฐเท่านั้น, เมื่อได้เรียบเรียงเล่ม ๑ จบแล้ว, ไม่มีเหตุจะได้พยายามเรียบเรียงเล่ม ๓ ต่อไป

เมื่อพิจารณาหลักเหตุผลแล้ว จะเห็นว่าเทียบวรรณคดีไม่ตั้งใจที่จะให้ " บำรุงนารี " เป็นหนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งต่างหาก ทั้งนี้เพราะในตอนที่เขาเริ่มออก " บำรุงนารี " เล่ม ๔ ออกมาเป็นเล่มแรกนั้น เป็นระยะเวลาที่เขายังดำเนินการหนังสือพิมพ์ " ตุลวิภาคพจนกิจ " อยู่เทียบวรรณคดีไม่คิดออกหนังสือพิมพ์ถึง ๒ ฉบับในขณะเดียวกันนั้น เพราะล้าหลังแต่ " ตุลวิภาคพจนกิจ " ก็นับว่าเป็นงานที่หนักมากอยู่แล้ว เมื่อพิจารณาทางด้านาระกำหนดออกก็จะเห็นว่าเทียบวรรณคดีไม่กำหนดการออก " บำรุงนารี " ไว้อย่างแน่นอน เพราะขณะนั้นเขามีภาระอยู่มากทั้งงานหนังสือพิมพ์ " ตุลวิภาคพจนกิจ " และงานของสำนักนายความ " ออฟฟิศอรรถกถา " จากคำพูดของเทียบวรรณคดีเองเขาก็พูดไว้ว่า จะเขียนหนังสือขึ้นมาเมื่อมีโอกาสมีเวลาว่างเท่านั้น และเมื่อพิจารณาคำนำลักษณะเนื้อหาก็ยังเห็นได้ชัดว่า " บำรุงนารี " มีลักษณะเป็นหนังสือที่มุ่งให้ ความคิดเกี่ยวกับเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ แต่เนื่องจากเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาหลากหลาย อาจเป็นการไม่เหมาะสมที่จะนำมารวมพิมพ์อยู่ใน " ตุลวิภาคพจนกิจ " หรือ " ศิริพจนภาค " เขาจึงได้เขียนและพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มเป็นเอกเทศต่างหาก

หนังสือ " บำรุงนารี " นี้เทียบวรรณคดีรวมเล่มไว้เช่นเดียวกับหนังสือพิมพ์ฉบับอื่น ๆ ของเขา ดังที่เขากล่าวว่า " เมื่อจบบริบูรณ์ครบทั้ง ๔ เล่มแล้ว, จะรวมเข้าเป็นเล่มใหญ่ ๑ เล่ม ทำปกแข็งอย่างดี จะขายเล่มละ ๔ บาทถ้วน " ๒ หนังสือ " บำรุงนารี " ที่ปรากฏในหอสมุดแห่งชาติเป็นฉบับรวมเล่ม ซึ่งมีเนื้อหาสมบูรณ์เรียงกันตั้งแต่เล่ม ๑ ถึงเล่ม ๔

*ความนำ บำรุงนารี หน้า ๓ - ๔

๒ บำรุงนารี เล่ม ๑ : ๑ เมษายน ๑๒๕ หน้า ๔

ลักษณะเนื้อหาใน " บำรุงนารี " ทั้ง ๔ เล่ม เทียบวรรณกถาสรุปไว้อย่างชัดเจนว่า

บำรุงนารีเป็นหนังสือ ๔ เล่ม เป็นเนื้อความ ๔ เรื่อง เล่ม ๑ เรื่องที่ ๑ สำหรับสอนแม่หญิงตั้งแต่รู้สีกว่าตนมีครรภ์แล้วจนไปถึงวันคลอดบุตร เล่ม ๒ เรื่องที่ ๒ สำหรับสอนแม่หญิงให้เลี้ยงบุตรและสอนบุตรในระหว่างยังกินนมอกนมไม่ได้ เล่ม ๓ เรื่องที่ ๓ สำหรับสอนแม่หญิงน้อย ๆ นักเรียนที่ไปโรงเรียนได้แล้ว จนถึงเวลาเป็นสาวรุ่น เล่ม ๔ เรื่องที่ ๔ สำหรับสอนแม่มหาจำเริญในระหว่างได้ครองเป็นเวสาออกเรือนไปอยู่ในความปกครองของสามี ตามภูมิที่สามีเป็นเจ้านายขุนนางฝ่ายทหารพลเรือนแลเสฐีพ่อค้าชาวนาชาวสวนแลไพร่พลเมืองตามภูมิของสามี รวมเป็นหนังสือ ๔ เล่ม ๔ เรื่อง

จะเห็นว่า " บำรุงนารี " มีลักษณะเป็นหนังสือ " คู่มือสตรี " ที่ดีเล่มหนึ่งที่เกีย
เรากล่าวได้ว่าเป็นความตั้งใจหรือความมุ่งหมายอย่างแท้จริงของเทียนวรรณ ในการเขียนหนังสือนี้
การที่เทียนวรรณออกหนังสือ " บำรุงนารี " มีเนื้อหาละเอียดมากมายและเรียงลำดับอย่างมี
ระบบเช่นนี้ เพราะเขาตระหนักว่า สถานภาพของผู้หญิงไทยในสมัยนั้นยังต่ำต้อยน้อยหน้า
มากนัก การที่จะเห็นความสำคัญและเอาใจใส่พัฒนากันอย่างจริงจังเสียที ในตอนต้นของ
หนังสือนี้เทียนวรรณจึงชี้ให้เห็นความสำคัญของผู้หญิง และขอร้องให้เอาใจใส่ช่วยกันบำรุง
ยกระดับสถานภาพของผู้หญิงให้ดีกว่าเท่าที่เป็นอยู่ หลังจากนั้นเทียนวรรณจึงลงพิมพ์เรื่องต่าง ๆ
ตามลักษณะแนวเนื้อหาที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น นี้ว่า " บำรุงนารี " เป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่ง
ของเทียนวรรณที่น่าสนใจไม่น้อยทีเดียว

ลักษณะวรรณกรรมของเทียนวรรณ

๑. รูปแบบ

วรรณกรรมของเทียนวรรณนอกจากจะเสนอออกมาในรูปของหนังสือพิมพ์ เรายัง

อาจพิจารณาในด้านของรูปแบบคำประพันธ์ ซึ่งเท่าที่ปรากฏเห็นเทียบวรรณไ้ทั้ง ๒ รูปแบบคือ

๑.๑ ร้อยแก้ว ร้อยแก้วเป็นรูปแบบที่เทียบวรรณไ้มากที่สุดในการวรรณกรรมของเรา ในหนังสือพิมพ์ฉบับแรกคือ " ตลิวภาคพจนกิจ " เป็นรูปแบบการเขียนร้อยแก้วเกือบทั้งหมด เพิ่งจะปรากฏร้อยกรองบ้างก็ในตอนหลัง ๆ คือหลังจากจบเนื้อเรื่องสำคัญ ๆ แล้ว เรื่องเล่า ใน " บำรุงนาวิ " ก็เป็นร้อยแก้วเสียเป็นส่วนใหญ่เหมือนกัน ใน " ศิริพจนภาค " ตอนต้น ๆ ก็เป็นร้อยแก้ว แต่ตอนหลัง ๆ มีร้อยกรองมากขึ้น นับได้ว่า " ศิริพจนภาค " เป็นหนังสือที่มีรูปแบบ " ร้อยกรอง " มากกว่าหนังสือเล่มอื่น ๆ ของเทียบวรรณไ้กล่าวมาแล้ว

การที่วรรณกรรมของเทียบวรรณไ้เป็นภาษาร้อยแก้วมากกว่าร้อยกรองนั้น จะเป็นเพราะว่าเขามีความสามารถในการใช้ภาษาแบบร้อยแก้วมากกว่าร้อยกรองหรือไม่นั้นยังไม่อาจสรุปได้เร็วเกินไป การที่จะได้มีการศึกษาพิจารณากันมากกว่านี้ แต่จากการพิจารณาถึงลักษณะสาระวรรณกรรมของเทียบวรรณไ้แล้วจะเห็นว่า วรรณกรรมของเขามุ่งที่จะให้ผู้อ่านเกิดปัญหา ความคิด มากกว่าคำทางสุนทรียะ นี่คงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้วรรณกรรมของเขาส่วนมากออกมาในรูปแบบเช่นนี้ เพราะโดยสามัญสำนึกของคนเรา เราก็มักจะเห็นกันว่า ร้อยแก้วเป็นภาษาของเหตุผลความคิด ส่วนร้อยกรองเป็นภาษาของอารมณ์ ร้อยแก้วจึงเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับวรรณกรรมของเทียบวรรณไ้มากกว่าร้อยกรอง แต่นี่ก็เป็นการกล่าวโดยสามัญสำนึกเท่านั้น

๑.๒ ร้อยกรอง ร้อยกรองเป็นรูปแบบที่เทียบวรรณไ้ใช้น้อยกว่าร้อยแก้ว ร้อยกรองที่เทียบวรรณไ้ใช้เห็นปรากฏอยู่ ๒ รูปแบบคือ กลอน และโคลง

๑.๒.๑ กลอน กลอนเป็นรูปแบบที่เทียบวรรณไ้ใช้มากที่สุดในข้อเขียนที่เป็นร้อยกรองของเขา มีทั้งที่เขียนเป็นเรื่องยาวเช่น แมกศาหีนคำกลอน โลกานุมติคำกลอน แนะนำคำกลอน ประวัติคำกลอน วิทยารณคำกลอน นักโทษแหกคุกใหม่คำกลอน เกาะไต้หวันคำกลอน โมติบเปาเวอร์คำกลอน วันโฆมาทคำกลอน ฯลฯ และที่เขา

แต่เป็นเหตุอื่น ๆ สำหรับนำหรือลงท้ายเรื่องต่าง ๆ วรรณกรรมของเทียนวรรณที่ใช้รูปแบบกลอนนี้จะปรากฏอยู่มากใน " ศิริพจนานก "

เมื่อพิจารณาดังลักษณะกลอนของเทียนวรรณแล้ว จะเห็นว่ามียุคหนึ่ง ๒ ประการ คือ การนิยมชั้นต้นคือ " วรรณคดี " ทำนองเดียวกับความนิยมในกลอนนิราศ และการลงท้ายด้วยคำว่า " เอย " ทำนองเดียวกับกลอนสุภาพหรือกลอนแปดของสร้อย ท้าย่างการขึ้นต้นกลอนของเทียนวรรณ เช่น

ของศรีสังหระยะกาล

นับโดยมีสี่สิบหาเวลากาล

เรื่องคนทุกหุ่กรอนไม่หย่อนเย็น

ยุติธรรมคำนี้เชิดชูแจจ

ขอกล่าวความตามประวัติสังขาร
พิศการตามเรื่องสืบเนื่องมา

(ประวัติคำกลอน)

อายุฉนวนรณชาว เมื่อกล่าวสาร
ตกในวาระรัฐมียุติพม

(อเนรุสาขารณคำกลอน)

ขอกล่าวความตามผู้ได้รู้เห็น
ค้ายจำเอนจะต้องย้ายมุลนายเคิม

(นักโทษแหกคุกใหม่คำกลอน)

จะขอถามตามประสงคจ้งแกลง
โดยตำแหน่งแน้นเป็นฉันทโค

(วิจารณ์ยุติธรรมคำกลอน)

เท่าที่สำรวจจากหลักฐานเท่าที่ปรากฏ ยังไม่พบว่าเทียนวรรณขึ้นต้นบทกลอนด้วย " วรรณคดี " เลย ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นไปได้เหมือนกันว่า เทียนวรรณได้รับอิทธิพลมาจากกลอนนิราศ เพราะปรากฏหลักฐานว่า เทียนวรรณเองเคยอ่านกลอนนิราศอยู่มากเหมือนกัน เทียนวรรณเคยเล่าไว้ว่า เขาเรียนรู้ถึงลักษณะของร้อยกรองและฝึกเขียนด้วยตนเองเรื่อยมา กลอนของเขาบางบทบางตอนก็มีความงดงามอยู่มากทั้งรสคำและรสความ

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากกลอนของเทียบวรรณโดยส่วนรวมแล้ว จะเห็นว่า
ลักษณะที่สื่อให้เห็นถึงความไม่แจ่มชัดของผู้เขียนอยู่มาก ลักษณะกลอนของเทียบวรรณบางครั้ง
มีการลากคำเพื่องสัมผัสเกินไป เช่น " ถึงอังกฤษอะเมริกัณฝรั่งเศษ ก็ใช้เลขที่เรว่า
ไซ้บาทหลัง " บางครั้งก็มีการใช้คำที่มีเสียงต่ำในที่ที่ควรใช้เสียงสูง เช่น

โลกก็สามธรรมก็สามแปตามอรรถ จะชี้ชักออกให้รู้ไว้ก่อน
คือกุศลอะกุศลนิพนธ์กลอน สำนวนสุนทรเทศนาพระยาภฤต

ตามความนิยมแล้วตำแหน่งของคำว่า " ก่อน " ในที่นี้การใช้คำที่มีเสียงสูง
แต่เทียบวรรณใช้คำว่า " ก่อน " ซึ่งเป็นคำที่มีเสียงต่ำ ทำให้กลอนไม่ไพเราะเท่าที่ควร
ลักษณะกลอนของเทียบวรรณบางครั้งก็มีการใช้สัมผัสซ้ำในที่ที่เป็นสัมผัสบังคับ
ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นกาวส่งสัมผัสโดยตรง เป็นการส่งสัมผัสข้ามคำไปคำหนึ่ง แต่ก็ยัง
ถือว่ายังอยู่ในสัมผัสบังคับ จึงไม่นิยมใช้คำซ้ำ แต่กลอนของเทียบวรรณใช้สัมผัสเช่นนั้น
อยู่มาก เช่น

จึงรีไปคโทยแลคุณตุลกับการ
ทรงไคสวนถวนช่อที่สอถวาย
โปรคให้คัพพวงลูกย่างล่างน้ำทิพ
ครันองคหิมเมตลาออกบวช
ตกมาอยู่คุ้ใหม่รายไมน้อย

ทานมีอยู่กณหยั่งรูพรอะหุทิพ
จริงทุกรายแนกระหนกมีหลักหีบ
ไมกินคิมเหมือนนัยพมิหลักลอย
ฉนักชวคไมกล่าขันคันคองหอย
กลายเป็นหอยบิคฝายอยู่ตาปี

๑๒ แมกกาซีนที่ ๔ " ฤ. ๖ : ๑๖ มิถุนายน ๑๒๕ หน้า ๑๔๕๔

๑๓ สารสาทรสุนทรคำกลอน " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๑๐

๑๔ ประวัติคำกลอน " ศิริ ๑ : ๑๕ พฤศจิกายน ๑๒๖ หน้า ๑๔

ความจริงแล้ว เทียบนวนรณเองก็รู้ตัวของเขาดีว่า เขายังขาดความชัดเจนและ
 ความพิถีพิถันอยู่มากในเรื่องความไพเราะของกลอน ดังที่เขากล่าวถึงการแต่งกลอนของเขา
 ตอนหนึ่งว่า

แต่ขอความตามกลอนต้องยอหนา มักเพียรหาไม่สู้รักสนิทดน
 ต้องคิดศัพท์หัดอักษรกลอนนิยม เวียงประสมประเล่ใส่พ้อไค้กลอน^๑

แต่อย่างไรก็ตาม เทียบนวนรณได้กล่าวไว้ว่า กลอนของเขาถึงแม้จะขาดคำทาง
 สุนทรียะไปบ้าง แต่ก็ให้ประโยชน์มากในด้านปัญญาความคิด ซึ่งเป็นเจตนาโดยตรงของ
 เขา ดังเขากล่าวว่า กลอนของเขา " ตัวแปนสิ่งสาระดีจะแท้ ไม่เชื่อนแซ
 เล่นเสียงสำเนียงโง " ^๒ ถึงกระนั้นก็ตามเทียบนวนรณก็เขียนกลอนไว้มากด้วยความ
 พยายาม และกลอนบางบทบางตอนของเขาก็มีความไพเราะและมีความหมายดี การที่ผู้สนใจ
 จะได้อ่านอย่างละเอียดต่อไป

* ๑.๒.๒. โคลง โคลงเป็นร้อยกรองอีกรูปแบบหนึ่งที่เทียบนวนรณใช้อยู่มาก แต่
 ก็ไม่มากเหมือนกับกลอน และไม่ปรากฏว่าเทียบนวนรณนำโคลงมาแต่งเป็นเรื่องยาวเลย
พบแต่แต่งเป็นบทสั้น ๆ สำหรับนำหรือลงท้ายเรื่องต่าง ๆ เท่านั้น โคลงมีปรากฏอยู่ใน
หนังสือพิมพ์ทั้งสามฉบับของเทียบนวนรณ แต่มีปรากฏอยู่มากใน " ศิริพจนานาค " เช่นเดียว
 กับการปรากฏของกลอน พิจารณาจากหลักฐานเท่าที่ปรากฏจะเห็นว่า เทียบนวนรณมีความ
 สามารถในการแต่งโคลงอยู่มากทีเดียว โคลงหลายบท มีความไพเราะและมีความหมายดี
 เช่น

^๑ " ประวัติคำกลอน " ศิริ. ๑ : ๑๕ พฤศจิกายน ๑๒๖ หน้า ๑๔

^๒ " สารสาครสุนทรคำกลอน " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๓๔

ปางพระเสด็จกลับเค	แคนสยาม
หมู่พระราชพิธีราชมณ	พรักพร้อม
จุดประทีปโคมตาม	ตักแต่ง สถานทั่ว
ข้าพระบาทน้อม	นมเฝ้าบมบาล ^๑
เรือนสามตามแบบเฝ้า	โบราณ
น้ำสัโดยวิถาร	ถูกถวน
ท่านจักหาเมื่อนาน	แนะเล่า
วรรณแยกขยายล้วน	โลกย์แต่ทางสอน ^๒
ตราขลุ่ยทั้งสี่	จำนวน หนักเบา
ตุลวิภาคนราสวน	สอกว้าง
สรรพกิจกอบประมวน	นามรูป รศคุณ
ก็ชั่วให้จริงอ้าง	ออกให้เห็นสม ^๓
คนทรงคนออกกล้า	กะตัญญู
ควรพิทักษ์ถนอมชู	ชุบไซ
ในกิจราชการดู	ทุกของ
อาจปราบพาลได้	คุงหน้าเกร ^๔

^๑ " เณริมพระเกียรติยศ " ศิริ. ๒ : ๑๕ ธันวาคม ๑๒๖

^๒ บำรุงนารี ๑ : ๒ กรกฎาคม ๑๒๔ . หน้า ๘

^๓ ศุล. ๖ : ๘ มกราคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๑๑

^๔ " ปัญหาวิญญ " ศุล ๖ : ๑๖ กันยายน ๑๒๕ หน้า ๑๔๒

จะเห็นว่าโคลงบางบทของเหียนวรรณมีการเล่นสัมผัสพยัญชนะอยู่มาก โดยเฉพาะ
การสัมผัสพยัญชนะข้ามวรรค อันเป็นลักษณะที่ยอมรับกันว่าช่วยให้โคลงมีความไพเราะ
ยิ่งขึ้น นอกจากนั้นแล้ว โคลงบางบทของเขายังมีลักษณะเป็นโคลงกระทู้อีกด้วย เช่น

ซึ่งกาลนานนับแล้ว	หลายพัน ปีมา
ซึ่งกิจปัจจุบัน	บอกอ้าง
ซึ่งเหตุอะนาคนตสรพ	จักเกิด เปนขอ
ซึ่งเท็จจริงจริงล้าง	เสกให้หลงหาย ^๑

๒. เนื้อหา

วรรณกรรมของเหียนวรรณมีอยู่เป็นจำนวน มากและมีเนื้อหาปะปนกันอยู่หลายแนว
หลายลักษณะ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงลักษณะเนื้อหาในวรรณกรรมของเหียนวรรณอย่างสังเขป
โดยจะแยกศึกษาพิจารณาออกเป็น ๓ ระดับคือ

๒.๑. ในระดับแรก เป็นการศึกษาพิจารณาในระดับกว้างที่สุด จากการศึกษา
วรรณกรรมของเหียนวรรณ เรากล่าวได้ว่า วรรณกรรมทั้งหลายของเขามีลักษณะเป็น
" วรรณกรรมเพื่อชีวิต " หรือ " วรรณกรรมเพื่อความคิด " หรือ " วรรณกรรม
ประเภทก้าวหน้า " มากกว่าจะเป็น " วรรณกรรมเพื่ออารมณ์ " หรือ " วรรณกรรม
บันเทิง " หรือ " วรรณกรรมเพื่อสุนทรีย์ " เกี่ยวกับความหมายของ " วรรณกรรม
เพื่อชีวิต " นี้ จิตร ภูมิศักดิ์ นักคิด นักเขียน นักวิจารณ์ ผู้ได้รับสมญานามว่า
" นักรบของคนรุ่นใหม่ " ^๒ ได้ให้ความหมายไว้ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นที่เข้าใจและยอมรับกัน

พ.ศ. ๒ : ๔ มกราคม ๑๒๕ หน้า ๑๓๑๑

๒ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) จิตร ภูมิศักดิ์ : นักรบของคนรุ่นใหม่
โรงพิมพ์สันติ ๒๕๑๓

ทั่วไปว่า " วรรณกรรมเพื่อชีวิต " เป็นวรรณกรรมที่ต้องเปิดเผยให้ทุกคนมองเห็น

๑. ลักษณะอันปลั๊กของชีวิตที่เป็นอยู่จริง
๒. ที่มาของความอัปลักขณะชีวิต
๓. วิธีแก้ไขเปลี่ยนแปลงความอัปลักขณะชีวิตให้กลับกลายเป็นความดีงาม
๔. ตัวอย่างอันเบิกจำของความดีงามใหม่แห่งชีวิตที่จะมาถึง

* วรรณกรรมของ เทียนวรรณมีลักษณะดังกล่าว คือ เป็นเนื้อหาที่มุ่งในการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพของชีวิตและสังคม โดยอาศัยความรู้ ความเข้าใจ และการกระทำที่ถูกต้องมีเหตุผล ไม่ใช่ปล่อยให้ความเป็นไปในชีวิตและสังคมเป็นเรื่องของ " พรหมลิขิต " หรือ " กรรมบันดาล " เทียนวรรณพยายามที่จะชี้ให้ทุกคนเห็นถึงสภาพอันไม่พึงปรารถนาในชีวิตและสังคม พร้อมทั้งอธิบายถึงมูลเหตุและเสนอแนวทางในการแก้ไขไว้ด้วย ซึ่งนับว่าเป็นงานเขียนที่มีระเบียบวิธีอยู่มากทีเดียว *

๒.๒. ในระดับที่สอง ในอีกระดับหนึ่งเราอาจพิจารณาลักษณะเนื้อหาของวรรณกรรมของเทียนวรรณให้ละเอียดลงไปอีก การพิจารณาในระดับนี้เป็นการพิจารณาตามที่เทียนวรรณได้สรุปเอาไว้ เพราะเทียนวรรณได้พิจารณาสรุปลักษณะเนื้อหาของวรรณกรรมของเขาไว้เหมือนกัน ซึ่งเป็นการสรุปที่น่าสนใจทีเดียว เทียนวรรณได้กล่าวไว้ว่า วรรณกรรมทั้งหลายของเขาเมื่อสรุปลงแล้วจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องใหญ่ ๆ ๓ เรื่องคือ เกี่ยวกับ บ้าน วัด และ วังหรือราชการ ดังที่เขากล่าวไว้

คงมีความสามประการ บ้าน แล้ว

หวังคงปรุงรัฐาทาง

อีกทั้ง ราชการ กิจที่ติดขวาง

คือให้ยางสิวิไลยไปแต่เขาว

ในข้อความตอนอื่น ๆ เขาก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกัน เช่น ความตอนหนึ่งเขากล่าวว่า " ตุลวิภาศพจนกิจ มีความซุกซุกแบายคายมากมายหลายเรื่องหลายความนัก ทั้งวัดแลบ้านหรือราชการ "๑ ซึ่งนับว่าเป็นการสรุปที่รัดกุมและถูกต้องชัดเจนอยู่มาก

ลักษณะเนื้อหาทั้งสามแนวนั้นคือ

บ้าน — เป็นแนวคิดเกี่ยวกับความเจริญก้าวหน้าของชีวิตของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ เทียบนรชนได้กล่าวไว้มากเช่น การกระตุ้นเตือนให้สนใจศึกษาหาความรู้ ประพฤติตนให้เหมาะสม ให้รู้จักพิจารณาพิจารณาส่งต่าง ๆ ให้มีความสนใจในความเป็นไปของบ้านเมือง ฯลฯ ลักษณะเนื้อหาในแนวนี้นั้นส่วนใหญ่ ออกมาในลักษณะของการส่งเสริมทางด้านปัญญาธรรมและจริยธรรม แต่ทางด้านจริยธรรมนั้นเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่สามารถเข้าใจได้ง่าย ไม่ลึกซึ้งถึงกับต้องไขปัญญาใคร่ครวญมากนัก

วัด — เป็นเรื่องของความรู้ความคิดเกี่ยวกับศาสนาและจริยธรรมขั้นสูง ซึ่งปรากฏอยู่มากในวรรณกรรมของเทียบนรชน ส่วนมากจะเป็นการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาอธิบายชี้แจง ผู้ฟังต้องไขปัญญาใคร่ครวญอยู่มาก

วังหรือราชการ — เป็นเรื่องของความคิดความเห็นเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคม การเมือง การปกครองและเศรษฐกิจของชาติ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม ลักษณะเนื้อหาแนวนี้นั้นเองที่เราถือว่าเป็น " วรรณกรรมการเมือง " โดยตรง

๒.๓. ในระดับที่สาม การกล่าวถึงเนื้อหาวรรณกรรมของเทียบนรชนทั้งสองลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ถือได้ว่ายังอยู่ในระดับที่กว้างอยู่มาก เมื่อพิจารณาจากจำนวนวรรณกรรมของเทียบนรชนซึ่งมีอยู่มาก และมีเนื้อหาผสมผสานกันหลายแนว เราจึงอาจพิจารณาเนื้อหาวรรณกรรมของเขาในระดับที่ละเอียดลงไปอีก คือการจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งพอจะแบ่งออกได้เป็นหลายประเภทด้วยกันแล้วแต่ใครจะจัดแบ่ง

๑ " ว่าด้วยความคิดความจริงแท้ แต่ไม่ควรนำเอาไปพูดในทางที่ " ตุล. ๕ : ๑

หยาบหรือละเอียดอย่างไร ในที่นี้ไม่ต้องการจะศึกษาถึงเรื่องนี้อย่างละเอียดนัก เรากล่าว
 ไปว่าวรรณกรรมของเทียนวรรณมีประเภทเนื้อหาที่สำคัญที่เห็นชัดคือ อัฐิประวัติ ศาสนา
และจริยศาสตร์ ยุทธศาสตร์ ภาษาศาสตร์และวรรณวิจารณ์ ความรู้วิชาการทั่วไป
การเมืองการปกครอง ฯลฯ

ในการจัดแบ่งเนื้อหาวรรณกรรมของเทียนวรรณออกเป็นประเภทต่าง ๆ นี้ เราไม่
 สามารถที่จะกำหนดแต่ละเรื่องให้เข้าอยู่ในประเภทหนึ่งประเภทใดโดยเฉพาะได้ ทั้งนี้เพราะ
 วรรณกรรมของเทียนวรรณแต่ละเรื่องจะมีเนื้อหาปะปนกันหลายแนวดังกล่าวนำมาแล้ว วรรณกรรม
 บางเรื่อง จึงสามารถจะจัดอยู่ได้ในเนื้อหาหลายประเภท แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาโดย
 ล้วนรวมแล้ว ลักษณะเนื้อหาวรรณกรรมของเทียนวรรณที่มีมากคือเกี่ยวกับ การเมืองการ
ปกครอง ศาสนาและจริยศาสตร์ ปรัชญา และอัฐิประวัติ

๓. ภาษา

การกล่าวถึงภาษาของเทียนวรรณในที่นี้ จะกล่าวถึง "ภาษาร้อยแก้ว" เท่านั้น
 ด้วยเหตุผลที่ว่าวรรณกรรมของไชยเชียนชัยภาษาร้อยแก้วเป็นส่วนใหญ่ประการ
 หนึ่ง และอีกประการหนึ่งภาษาร้อยแก้วถือว่าเป็นภาษาที่ใช้พูดกันในชีวิตประจำวันจริง ๆ
 มากกว่าภาษาร้อยกรอง ถึงแม้จะมีการเลือกสรรคำบ้าง ก็เพื่อผลทางเหตุผลและความ
 เหมาะสมทางภาษามากกว่าเพื่อผลทางสุนทรียภาพโดยเฉพาะ ภาษาร้อยแก้วจึงไม่มีการ

เนื้อหาวรรณกรรมของเทียนวรรณบางประเภทถึงจะมีอยู่ไม่มากนัก แต่ก็เห็นว่า
 สนใจอย่างมากทีเดียว เช่นเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณวิจารณ์ ถึงแม้จะมีอยู่ไม่มากนัก แต่ก็แสดง
 ให้เห็นถึงความตื่นตัวของเทียนวรรณในแง่ที่แปลกและน่าสนใจมากทีเดียว ข้อเขียนนี้ถึง
 ที่เป็นวิจารณ์อย่างกว้าง ๆ เช่นการวิจารณ์ภาษาและลักษณะเนื้อหาของหนังสือพิมพ์ในสมัย
 นั้น และการวิจารณ์เรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะเช่นการวิจารณ์เรื่อง พระอภัยมณีของ
 สุนทรภู่ ซึ่งนักวรรณคดีและนักวรรณคดีศึกษา น่าจะสนใจศึกษาคู

เขาใช้คำว่า " แก้วตา " ในประโยคที่ว่า " ราษฎรเป็นแก้วตาของพระมหากษัตริย์ " หรือการใช้คำว่า " สัจธรรม " ซึ่งเป็นคำที่แปลกใหม่อยู่มากในสมัยนั้น

ลักษณะของ " คำ " ในภาษาของเทียนวรรณมีลักษณะที่พึงสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน ที่ควรกล่าวถึงอีก ๒ ลักษณะคือการใช้ " คำภาษาธรรม " และ " คำภาษาต่างประเทศ " ซึ่งมีปรากฏอยู่มาก คำภาษาธรรม* เช่น สังขาริยธรรม จิตระเจตสิก รูป สัมมาทิฐิ สัมมาสมาธิ ญาณะสัมปะชา ออนุระสัมปะชา ปะหานะสัมปะชา ฯลฯ ทั้งนี้เพราะเทียนวรรณเคยได้มาขบเรียนและสนใจศึกษาพุทธศาสนาเป็นเวลานาน และวรรณกรรมของเขา ก็มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาและจริยธรรมอยู่มากด้วย ส่วนคำภาษาต่างประเทศที่เทียนวรรณใช้มากคือ " ภาษาอังกฤษ " * เช่น มินิต แพนมิลี โลออน ไดอารี่ กอมมิตี แมกคาธิน รีโปด คอมรสปอนเดนส เอคิเตอร์ ฯลฯ การที่วรรณกรรมของเทียนวรรณมีภาษาอังกฤษปะปนอยู่มากเช่นนี้ทำให้เป็นสิ่งที่แปลกแต่อย่างใดไม่ เพราะในระบายนั้นเป็นระยะที่วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลมากในสังคมไทย รวมทั้งวัฒนธรรมทางภาษา คำหลายคำที่เรายังไม่มีการบัญญัติศัพท์ขึ้นมาใช้ หนังสือพิมพ์อื่น ๆ ในสมัยนั้นก็ใช้ภาษาอังกฤษอยู่มากเช่นเดียวกัน

๓.๒. ประโยค ข้อความ สำนวน

ในการใช้ประโยคเทียนวรรณใช้ทั้งที่เป็นประโยคสั้นและประโยคยาว ประโยคยาวส่วนมากเป็นเพราะเทียนวรรณนิยมใช้คำในถ้อยความหมายเดียวกันหรือใกล้เคียงกันมากคำ และบางทีก็ใช้คำขยายเพื่อต้องการเน้นหรือขยายเนื้อความ เช่น ความที่ว่า " คือให้แม่หญิงประพาศีสำนึกาขาวจาใจให้คงอยู่ในความสุจริตไม่คิดโล ... แต่ไม่ประกอบด้วยความริศยาอาธรรม พยาบาทอาฆาตจองเวรแก่ผู้อื่นสักอัน " หรือข้อความอีกตอน

* สละกตามอักษรวินิจาจากต้นฉบับเดิมของเทียนวรรณ

หนึ่งว่า " ถ้าบ้านเมืองจะยัง โลโครกเประอะปริงกรเวียรังอยู่ เช่นแต่ปางก่อนเล่า, ... " ^๑
เป็นต้น

ลักษณะเด่นของภาษาของเทียนวรรณอีกประการหนึ่ง คือ การใช้ สำนวนการเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นลักษณะที่เทียนวรรณใช้อยู่มาก และเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้วรรณกรรมของเขามีความคมคายขึ้น การเปรียบเทียบนี้ทั้งที่เทียนวรรณคิดเปรียบเทียบเอง และที่นำเอาภาษิตหรือคำกล่าวเปรียบสมัยก่อน ๆ ที่นิยมกันมาเปรียบเทียบ สำนวนการเปรียบเทียบที่เทียนวรรณใช้นี้ มีความคมคายอยู่มากทีเดียว เช่น

" แต่จะอย่างไรก็ดี เราเห็นว่าในแผ่นดินทั่วโลก คนโง่คงมากกว่าคนฉลาด นักปราชญ์คงน้อยกว่าคนพาล, เพ็ชร์แลแก้วที่มีสี, คงน้อยกว่ากรวดทรายแลภูเขาศิลา " ^๒

✓ ความกะตัญญูต่อชาติของเรามีมากแลมีเสมอด้วย, เปรียบคุณลมะพร้าวหรือผลกล้วยน้ำว้า มีได้เสือกว่าฝักไถ้มีเสมอนั้น " ^๓

" ถ้าเรามีเวลาได้เล่าเรียนรู้ภาษาต่าง ๆ แลอักษรต่าง ๆ เหมือนเขาทั้งหลายหรือเรามีโอกาสว่างสบายเหมือนท่านที่บริหารงานภาคนานาชาติ, ท่านทั้งหลายจะได้เห็นกำลังแปลลาวาลไปสู่่นาลึก วาดหัวโหมกทางไค่นัด, ก็เมื่อแปลลาวาลทวิใหญ่เข้าไปอยู่ตื้นนั้น, แปลลาวาลจะมีกำลังวาดหัวโหมกทางห่วยไค้ที่ไหน " ^๔

^๑ ว่าด้วยความหอม แดงมีไซ้ดอกไม้แลเครื่องหอมแบ่งรำน้าอบ " ตล. ๔ : ๑๖
พฤษภาคม ๑๒๖๓ หน้า ๑๑๔๒

^๒ ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกะตัญญูก็อาจเจริญได้ " ตล. ๔ : ๑๖ มกราคม ๑๒๖๓
หน้า ๑๐๓๖

^๓ ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกะตัญญูก็อาจเจริญได้ " ตล. ๔ : ๑ กุมภาพันธ์ ๑๒๖๓
หน้า ๑๐๔๔

^๔ ว่าด้วยความรู้ที่เรียกว่าคน เหตุใดจึงเรียกว่าคน " ตล. ๕ : ๒๓ กันยายน ๑๒๖๔ หน้า ๑๖๐๔

จะเห็นว่าเทียบวรรณีความสามารถในการหาสิ่งมาเปรียบเทียบได้อย่างเหมาะสมและ
น่าฟังอยู่ไม่น้อยทีเดียว

๓.๓ แนวการเขียนดำเนินเรื่อง

วรรณกรรมต่าง ๆ ของเทียบวรรณีบางเรื่องก็เขียนออกมาในเชิงถาม ตอบ บางเรื่อง
ก็เขียนแบบบทความธรรมดา และบางเรื่องก็มีทั้งสองลักษณะปะปนกัน ส่วนแนวการดำเนิน
เรื่องของเขานั้น มีลักษณะที่พึงสังเกตได้คือ โดยส่วนใหญ่ แล้วตอนแรกเริ่มมักจะเป็นการ
อธิบายความของคำที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่องให้เป็นที่เข้าใจกันเสียก่อน แล้วจึงดำเนินเรื่อง
ตามเรื่องนั้น ๆ ในตอนที่เป็นเรื่องนั้นจะมีการกล่าวถึงเหตุและผล พร้อมทั้งตั้งอย่างประกอบ
บ้าง ในเรื่องเกี่ยวกับการชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องทั้งของชีวิตและสังคมนั้น เทียบวรรณีมักจะมี
ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงแก้ไขไว้ด้วย วรรณกรรมของเขาจึงมีระบบและความสมบูรณ์อยู่พอ
สมควร เช่นในเรื่อง " ว่าควยรัตน " ซึ่งเป็นเรื่องแรกที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สุวิภา
พจนกิจฉบับแรก เทียบวรรณีก็เริ่มด้วยการอธิบายความหมายของคำว่า " รัตน " เสียก่อน
จึงดำเนินเรื่อง เขากล่าวว่า

ถามว่า, ตามความสมมุติ, คือความนิยมของโลกนี้หรือน้ำหนักราคาของสิ่งหรือ
วัตถุหรือธรรมชาติอันมหานกกล่าวออกมาปรากฏเรียกว่ารัตนนั้น, มีประเพณีศดารแลเนื้อความ
ประการใด,

ตอบว่าคำสมมุติแปลรัตนว่าแก้ว โดยคุณแลราคานิยมของโลกนี้มีประเพณีศดารมากนัก, แล
ในที่นี้จะสรุปความย่อแปลรัตนว่า, ยังความยินดีให้เกิดขึ้น, ในหนึ่งว่าหาความประสงค์
ให้สำเร็จ จึงได้เรียกว่าแก้วหรือรัตน แต่มีไขแก้วที่เกิดแก่ศิลาหรือแก้วหุง, แต่น้ำหนักของ
แก้วแลราคาส่งหรือวัตถุที่เรียกว่ารัตนย่อมแปลกต่างกัน โดยความนิยมที่ทำได้โดยยากหรือยาก
ที่จะมีจะเป็นเช่น ในครั้งใดคราวใดประเทศใดหมู่ใดเท่านั้น เพราะฉะนั้นราคาจึงไม่เสมอกัน,

เสร็จจากการอธิบายความหมายของคำนี้ นอกจากอธิบายคำที่เกี่ยวข้องแล้ว
 เทียบวรรณยังอธิบายความหมายของคำอื่น ๆ ที่กล่าวถึงในขณะที่ยกเรื่องเท่าที่เห็นว่าจำเป็น
 ด้วย ส่วนการยกตัวอย่างมาประกอบเรื่องต่าง ๆ นั้นเทียบวรรณจะยกเรื่องที่เคยพบเห็นจริง ๆ
 นิทานต่าง ๆ และประวัติชีวิตของตนเองเป็นส่วนใหญ่ การที่เทียบวรรณยกตัวอย่างจากชีวิตตัวเอง
 มากนั้นเพราะเขาเห็นว่าสิ่งที่เขาเห็นเขารู้เข้าใจมากกว่าอย่างอื่น และที่สำคัญคือข้อเขียน
 กับพฤติกรรมในชีวิตจริงของเขาจะมีความสอดคล้องเป็นอย่างดี เขาไม่ใช่นักเขียนที่อวดรู้หลัก
 การหรือทฤษฎีโดยที่ชีวิตจริง ๆ ไม่มีอะไรเป็นตัวแบบได้เลย เทียบวรรณรู้ตัวว่าเขามักจะเอา
 เองเข้าไปเป็นตัวอย่างในเรื่องที่พูดอยู่มาก ดังเขากล่าวว่า " ท่านผู้ที่ไม่รู้ตลอดในเรื่องของ
 เรา, โค้ชคิดเราว่า, มักจะยกตัวมาก, แท้จริงท่านมิได้เข้าใจความ, เราไม่อาจ
 ตัวเรา ๆ จะไปอ้างใครที่ไหนมาเป็นพยานในข้อความที่เรากล่าวมานี้เลย " "

ที่กล่าวมาแล้วเป็นลักษณะภาษาของเทียบวรรณที่กล่าวอย่างสังเขป เพื่อความเข้าใจ
 เบื้องต้นในลักษณะกว้าง ๆ เท่านั้น ผู้เขียนไม่ได้กล่าวในเชิงพิศดาร เพราะเป็นงานที่อาศัย
 การวิเคราะห์มากกว่านี้

ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ

ออกจะเป็นการประหลาดอยู่ไม่น้อยทีเดียว ที่เทียนวรรณซึ่งเป็นเพียงสามัญชนคนหนึ่ง ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช แต่เป็นผู้ที่มีความตื่นตัวและมีจิตสำนึกทางการเมืองอย่างมาก ที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะว่า ในสมัยนั้นหรือก่อนหน้านั้นแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว คนไทยมีความคิดความเชื่อว่า การเมืองเป็นเรื่องของชนชั้นปกครอง สามัญชนมีหน้าที่ที่จะต้องทำมาหาเลี้ยงชีวิตและปฏิบัติตามแนวความคิดทางการเมืองของชนกลุ่มนี้เท่านั้น สามัญชนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชจึงอยู่กันอย่าง " ผู้ถูกปกครอง " อย่างแท้จริง แต่สำหรับเทียนวรรณแล้ว เขาหาได้ยอมรับความคิดความเชื่อเช่นนั้นไม่ ในทางตรงกันข้าม เขากลับเห็นว่า การเมืองเป็นเรื่องของคนทุกคนในสังคม ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองได้ตามความรู้ ความสามารถ และโอกาสของตน / วรรณกรรมของเทียนวรรณจึงเป็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมสังคมและการเมืองการปกครองเป็นส่วนมาก ซึ่งมีลักษณะที่ต่างจากวรรณกรรมไทยในสมัยก่อน ๆ มา ที่มุ่งหนักแต่ในด้าน " สุนทรียภาพ " ไม่นิยมเข้ามาแตะต้องกับเรื่องของการเมืองการปกครอง ถึงแม้ว่าวรรณกรรมเหล่านั้นจะออกมาจากราชสำนักซึ่งเป็นศูนย์กลางของการเมืองการปกครองเองก็ตาม* มาในระยะหลัง ๆ คือก่อนหน้าสมัยของเทียนวรรณไม่มากนัก แม้จะเริ่มมีวรรณกรรมที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมบ้านเมืองบ้าง แต่ก็ยังเป็นไปอย่างอ้อมค้อมและคลุมเครือมาก * วรรณกรรมของเทียนวรรณจึงเป็นข้อเขียนของสามัญชนที่ปรากฏขึ้นมาอย่างอาชญาและท้าทายโลกวรรณกรรมและการเมืองไทยเป็นอย่างมาก ดังนั้นก่อนที่จะได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับ วรรณกรรมที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองของเทียนวรรณอย่างจริงจัง

* ุรายละเอียดใน " บทที่ ๑ บทนำ "

** ุรายละเอียดในบทที่ ๓ ตอน " สังเขปสภาพและสาระทางการเมืองของหนังสือพิมพ์ก่อนสมัยของเทียนวรรณ "

ผู้วิจัยเห็นว่า ควรจะไ้ศึกษาถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้เทียนวรรณสรรค์สร้างวรรณกรรมออกมา
 ในลักษณะเช่นนั้นเสียก่อน ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า มีสาเหตุมาจากการประสานกัน
 อย่างดี ระหว่างปัจจัยทางค่านิยมปฏิบัติภายในตัวของเทียนวรรณเอง กับปัจจัยทางสภาพ
 แนวคิดทางสังคมภายนอก ดังนั้นการศึกษาในบทนี้ นอกจากจะทำให้ทราบถึงสาเหตุตามที่
 ท้องการแล้ว ยังทำให้เห็นถึงสภาพทางสังคมและการเมืองโดยทั่วไปในสมัยนั้นอีกด้วย โดย
 เฉพาะในส่วนที่สัมพันธ์กับแนวคิดและพฤติกรรมของเมืองของเทียนวรรณ อันจะทำให้เข้าใจถึง
 แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณที่จะศึกษาวิเคราะห์ต่อไปได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะ
 แนวความคิดของบุคคลย่อมผูกพันอยู่กับสภาพทางสังคมและการเมืองในสมัยของเขาเป็น
 อันมาก การที่จะศึกษาแต่แนวความคิดของบุคคลโดยไม่พิจารณาสังคมบ้างจะเป็นการ
 เลื่อนลอยเกินไป การศึกษาในบทนี้แม้จะกล่าวเฉพาะสภาพทางสังคมและการเมืองที่
 สำคัญ ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ แต่สภาพต่าง ๆ
 เหล่านี้ก็ล้วนแต่เป็นสภาพเด่น ๆ ของสังคมสมัยนั้นแทบทั้งนั้น

ปัจจัยทางค่านิยมปฏิบัติภายในตัวของเทียนวรรณ*

โดยปรกติแล้ว ค่านิยมปฏิบัติภายในตัวของบุคคลเป็นสิ่งที่สำคัญมากที่นำไปสู่บุคคลนั้น
 สนใจและกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้โดยลึกลับ การที่เทียนวรรณเป็นสามัญชนที่เข้ามามี
 บทบาททางการเมืองและสร้างวรรณกรรมการเมืองออกมาเช่นนี้ ก็เป็นเพราะเขามี
 คุณสมบัติที่เอื้อหรือเหมาะสมต่อพฤติกรรมอยู่มาก คุณสมบัติที่สำคัญคือ

* การกล่าวถึงคุณสมบัติของเทียนวรรณนี้ ส่วนใหญ่ผู้ศึกษาจะกล่าวในเชิงสรุปความ
 ไม่ค่อยนำข้อมูลมาอ้างสนับสนุน ทั้งนี้เพราะเห็นว่าในบทนี้ได้นำกล่าวถึงประวัติชีวิตของ
 เทียนวรรณพร้อมทั้งได้แสดงข้อมูลต่าง ๆ ไว้มากพอสมควรแล้ว

๑. ลักษณะคุณนิสัย

จากประวัติชีวิตของเทียนวรรณที่กล่าวถึงมาแล้วในตอนต้น จะเห็นได้ว่า เทียนวรรณมีคุณสมบัติบางอย่างมาตั้งแต่สมัยที่เขายังเป็นเด็ก เช่นมีความกตัญญู รัก ความสัตย์ บุติกรรม พยายามและตั้งใจจริงในการกระทำกิจการต่าง ๆ แม้ว่าในวัยตอนต้น ๆ เขาจะนิยมไปในทางนักเลงหัวไม้ ใช้ชีวิตอย่างไม่ค่อยมีจุดหมายอะไรนักก็ตาม แต่คุณสมบัติเหล่านั้นก็มิได้อยู่ในตัวของเขา และได้กลายเป็นอุปนิสัยติดตัวเขาตลอดไป ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักความจริงและความบุติกรรมนั้น นับได้ว่าเป็น ความรู้สึกลึกซึ้ง มากที่จะเป็นพื้นฐานของจิตสำนึกทางการเมือง เพราะโดยลักษณะแล้ว ความรู้สึกลึกซึ้ง หรือ นิสัย นี้ ย่อมจะเป็นปฏิปักษ์อย่างแรงกับสภาพสังคมที่มีความเลื่อมล้ำ ล้าหลัง และอับจน

สิ่งที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อการปรุงแต่งและ พัฒนา ลักษณะนิสัย ของเทียนวรรณคือ พระพุทธศาสนา หลังจากที่เขาได้อุปสมบทและตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างตั้งใจจริงแล้ว ทำให้เขาเข้าใจชีวิตดีขึ้น เห็นคุณค่าของพุทธธรรมที่มีต่อชีวิต รู้คิดพิจารณา สิ่งนิคชอบชั่วดี นับได้ว่าการอุปสมบทเป็นจุดเริ่มชีวิตใหม่ของเทียนวรรณอย่างแท้จริง เพราะปรากฏว่าหลังจากนั้นเขาได้เลิกนิสัยต่าง ๆ ที่เป็นโทษซึ่งเคยมีมาแต่สมัยเด็กและวัยหนุ่มคะนองเสียสิ้น เช่นการเที่ยวเตร่ เล่นการพนัน เสพสุรายาเมา ชกตีวิวาท ฯลฯ หันชีวิตมาสนใจในเรื่องของคุณธรรม เทียนวรรณเองมีความภูมิใจมากในความเปลี่ยนแปลงของจิตสำนึกและพฤติกรรมของเขา อันเนื่องมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงนี้ไว้มากในวรรณกรรมต่าง ๆ ของเขา เช่นในเรื่อง "อะนุสรสารณ" ซึ่งเป็นเรื่องที่เขาเขียนขณะถูกจำอยู่ในคุกเมื่ออายุได้ ๔๕ ปี เขากล่าวว่า การที่เขาได้เข้ามาอุปสมบทและศึกษาในพระพุทธศาสนานั้น เหมือนกับว่าเขาได้นำชีวิตเข้าไปพอกกลางชีวิตให้เป็นชีวิตใหม่อย่าง

แท้จริง ดังที่เขากล่าวว่

ครั้นรุ่นใหญ่ใจเจริญเห็นทาง	รักไป ปลายทางจะนิคมคกระสวน
เสพบสุราหาสัตว์เครื่องเปี้ยว	อายุถ้วนบรรพชาควยถาวร
จึงรู้จักนิคมชอบคอยนอบน้อม	เหมือนพอกยอมชวนที่ครูสอน
แสงงามความสว่างทางสุนทร	เป็นอาภรณ์เครื่องประดับสำหรับกาย

นอกจากนั้นแล้วนิสัยเดิมที่เป็นจุดของเขาก็ได้รับการพัฒนาให้มั่นคงและมีเหตุผลมากขึ้น โดยเฉพาะนิสัยรักความจริงและความยุติธรรมได้ฝังลึกลงในจิตสำนึกของเขา และเป็นไปอย่างมีเหตุผลมาก เห็นวรรณเองก็รู้และยอมรับเช่นนั้น เช่นเขากล่าวว่า " ตั้งแต่รุ่นหนุ่มมารักมากในความสัตย์ซื่อตรง, สิ่งใดอย่างใดถ้าได้ ปฏิญาณแล้วก็ยอมไม่ละความสัตย์เสีย ครั้นเมื่อได้สัปดาห์ฟังคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว, เกิดความเชื่อก็มีใจรักความสุจริตมากยิ่งขึ้น, "๒" สภาพสังคมทั่วไปในขณะนั้นได้ช่วยให้เราได้เห็นชัดถึงความรู้สึกหรือนิสัยนี้ของเรามากขึ้น จะเห็นว่าเราพยายามอย่างมากที่จะต่อสู้เพื่อขจัดความอยุติธรรมในสังคม ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นการเสี่ยงต่ออันตรายอยู่มาก เมื่อเขาเริ่มออกหนังสือพิมพ์นั้น จุดนิสัยของเราก็ได้ประกาศออกมาเป็นอุดมการณ์เลยที่เดียว ดังที่เขาทำรูปปกหนังสือพิมพ์ " อนุวิภาคพจนกิจ " หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของเขาริบายความหมายไว้ว่า " ที่มีรูปไม้ฉากของช่างไม้อยู่นั้น, แสดงว่าน้ำใจของเอคิเตอร์เป็นเหมือนคังฉาก, อันสำหรับจะทำน้ำใจของผู้นาคบหาสมาคม, ให้ตรงให้ถูกแก่ทางสุจริตเป็นยุติธรรมให้ได้ ฉากไม้คังฉนั้น, แสดงว่าน้ำใจของเอคิเตอร์จะไม่ผันแปรไปตามใครที่ผิดจากธรรมและวิสัยหรือความเท็จแลความจริง, "๓" นอกจากนั้นแล้วจุดนิสัยบางอย่างของเขาก็ได้ พัฒนาขยายวงกว้างออกไปจากเดิมที่เคยจำกัดอยู่ในวงแคบ ๆ

" อนุสรสารธารณ์ " ศิริ. ๓ ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๓๘

" อนุวิภาณิฉ " ๒ ๒๓ สิงหาคม ๑๒๕ หน้า ๑๘๒๑

" คำอธิบายควายอาม " ๒ ๔ มกราคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๐๔

ของตัวออกไป สู้สังคมมากขึ้น เช่น " ความกตัญญู " ในสมัยเด็กและวัยรุ่นนั้น เขายังมีโลกทัศน์แคบอยู่ จึงมีความกตัญญูเฉพาะบุคคลในวงการใกล้ชิดคือพ่อแม่และผู้มีพระคุณ ครั้นเมื่อเขามีวัยเจริญขึ้น เข้าใจชีวิตและโลกมากขึ้น คุณสมบัตินี้ของเขา ก็ได้ ขยายวงกว้างออกไปถึงประเทศชาติ ศาสนา และองค์พระมหากษัตริย์ ก็จะเห็นว่าเทียนวรรณมักจะอ้างถึงสามสถาบันไว้ในวรรณกรรมของเขาเสมอ เช่นใน พุทธวิภาคพจนกิจ เขาได้ กล่าวถึงจุดหมายในการสร้างวรรณกรรมของเขาไว้ ตอนหนึ่งว่า " เราพยายามทำพุทธวิภาคพจนกิจนี้, ก็โดยความกตัญญูต่อชาติ ศาสนา, แลทั้งที่ทั้งใจจะเชิดชูพระบรมเชษานุภาพแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา "๑ การพิจารณาแต่เพียงคำกล่าวอาຈຈူ เป็นการวางทอดการสรุปและดูเป็นการเลื่อนลอยเกินไป และหลายคนในสมัยนี้อาจเห็นว่าเป็นการธรรมดาเหลือเกิน เพราะการแสดงความคิด หรืออุดมคติด้วยคำพูดนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ยากเลยสำหรับผู้มีปัญญาความคิด แต่สิ่งที่เราน่าจะพิจารณากันอีกก็คือ เราต้องไม่ลืมว่า เทียนวรรณไม่ใช่คนในสมัยนี้ สมัยประชาธิปไตย และสมัยที่การอ้างสามสถาบันนี้กำลังแพร่หลาย เขาเป็นคนในสมัยราชาธิปไตย สมัยที่สามัญชนส่วนใหญ่ยังไร้บทบาทและจิตสำนึกทางการเมือง และที่สำคัญคือถ้าเราพิจารณาจากชีวิตและวรรณกรรมของเทียนวรรณอย่างจริงจังแล้ว จะเห็นได้ชัดว่าทั้งคำพูด แนวคิด และพฤติกรรมของเขารวมไปในแนวเดียวกันจริง นี่คือนิสัยที่พิสูจน์ความจริงใจของเทียนวรรณได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่เดียวกันกับที่คุณนิสัยของเขาได้พัฒนาอย่างมั่นคงและมีเหตุผลขึ้นนี้ พุทธธรรมก็ได้ เข้ามากล่อมเกลาจิตใจของเขาให้มีความรักและเห็นใจในเพื่อนมนุษย์ด้วย ซึ่งนับว่าเป็นความรู้สึกที่สำคัญมากที่จะเข้าประสานกับคุณนิสัยต่าง ๆ ของเขา ทำให้

" ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกตัญญู ก็อาจเจริญได้ " พุค. ๘๔ ๒๓ มกราคม

เทียนวรรณเป็นคนที่ มี " มนุษยธรรม " และ " สังคมธรรม " มากขึ้น มี
จิตใจที่ลึกและดำเนินการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์และความก้าวหน้าของ
สังคมบ้านเมือง และนี่เองคือพื้นฐานของจิตสำนึกทางการเมืองที่แท้จริง อันนำไป
สู่การสร้างสรรค์วรรณกรรมที่เสนอแนวคิดในการปรับปรุงสภาพชีวิต สังคมและการ
เมืองในเวลาต่อมา

๒. ปัญญา ความรู้ และความคิด

การมีคุณสมบัติส่วนนี้ช่วยยอไม่ว่าก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม
บ้านเมืองเท่าใดนัก ปัญญา ความรู้ และความคิด ก็เป็นคุณสมบัติอีกส่วนหนึ่งที่
สำคัญและจำเป็นยิ่งสำหรับชีวิตมนุษย์ ความก้าวหน้าของชีวิตย่อมขึ้นอยู่กับความเกื้อ
กูลซึ่งกันและกันระหว่างคุณนิสัย กับปัญญาความรู้ความคิด หรือระหว่างจริยธรรมกับ
ปัญญาธรรมนั่นเอง การขาดส่วนหนึ่งส่วนใดไป นอกจากจะทำให้ความเจริญก้าวหน้า
นั้นมีโอกาสเป็นไปได้ยากแล้ว ยังอาจก่อให้เกิดโทษมากกว่าคุณด้วยซ้ำไป เรา
จะเห็นว่าสังคมหรือการเมืองที่วุ่นวายกันนักก็เพราะเหตุนี้เอง คือชนชั้นปกครอง
หรือนักการเมือง ซึ่งมักจะยอมรับกันว่าเป็นผู้มีความรู้ความคิด ขาดคุณธรรมหรือ
จริยธรรม การเอารัดเอาเปรียบและความยุติธรรมต่าง ๆ ในสังคมก็มีมากดัง
ปรากฏให้เห็นมาแล้วหลายยุคสมัยและหลายประเทศชาติ

* " มนุษยธรรม " เป็นความรู้สึกที่เลือกปฏิบัติกับมนุษย์เป็นรายบุคคลได้
โดยจะเป็นเพราะความเสน่หาหรือความสัมพันธ์ในรูปใดก็ตาม ส่วน " สังคมธรรม "
เป็นความรู้สึกที่ไม่เลือกมนุษย์เป็นคน ๆ แต่คำนึงถึงมนุษย์ทั้งหมดที่อยู่รวมกันในกลุ่มที่
เป็นสมาชิกอยู่ (ดู พัทยา สายหู " มนุษยธรรม สังคมธรรม " วิทยาสารปริทัศน์
ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓๕ ๒๐ กันยายน ๒๕๑๓ หน้า ๑๔ - ๑๕, ๔๕)

สำหรับเทียนวรรณ เรากล่าวได้ว่าเขาเป็นคนที่มีความสมบัติทั้งสองนี้อยู่มาก
ที่เดียว หลายคนเขียนถึงเขามักจะมีความเห็นตรงกันว่า เขาเป็นปัญญาชน
สยามคนหนึ่งสมัยนั้น * ตามประวัติจะเห็นว่าเขาเป็นคนที่มีความฉลาดและมี
ไหวพริบมาแต่เล็ก ๆ แล้ว เข้าใจเรียนรู้อะไรได้เร็ว และเป็นคนช่างคิดช่าง
สังเกต จดจำ การที่เขาเปลี่ยนแนวชีวิตจากชีวิตที่ไม่ค่อยมีจุดหมายอะไร มา
เป็นชีวิตที่ไปทางปัญญาธรรมและจริยธรรม ก็แสดงให้เห็นชัดถึงความเป็นผู้รู้จัก
ของเขาได้เป็นอย่างดี

สาเหตุของความเป็นผู้รู้ของเทียนวรรณ นอกจากความสามารถทาง
สมองซึ่งเป็นรากฐานรองรับที่สำคัญแล้ว ยังเป็นเพราะการมีประสบการณ์อย่าง
กว้างขวางและการเอาใจใส่พยายามในการศึกษาอย่างจริงจังด้วย ความสนใจ
ในการศึกษาของเทียนวรรณกล่าวได้ว่า เป็นแรงจูงใจจากภายใน คือการเห็น
คุณประโยชน์ของวิชาความรู้ที่มีต่อชีวิตอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้เองเทียนวรรณ
จึงวางตัวเป็นนักศึกษที่แท้จริง เขาอ่านหนังสือทุกชนิดที่เก่าและใหม่ไม่ว่าจะมี
เนื้อหาอย่างไร เท่าที่เขาจะสามารถเข้าชื่อหรือหาได้ แต่อย่างไรก็ตามด้วย
จิตสำนึกที่มี " มนุษยธรรม " และ " สังคมธรรม " ดังกล่าวมาแล้ว ทำให้เขาสนใจในเรื่องของศาสนาและกฎหมายมากเป็นพิเศษ

* ดูข้อเขียนของบุคคลต่าง ๆ เกี่ยวกับเทียนวรรณ ในหนังสือต่าง ๆ
ที่อ้างถึงไว้แล้วใน " เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า "

๑ " ว่าด้วยความฝันละเมอแต่มีไขนอนหลับ " ตูล. ๕ : ๑

เทียนวรรณใช้ชีวิตในการศึกษาอยู่ตลอดเวลา เขาเองก็เคยกล่าวว่า " การศึกษาของ นายวรรณเรียกว่าไม่มีเวลากำหนดความที่สุดเพียงใด " ในชีวิตการศึกษานั้น เขาก็มีใ้ นักศึกษาประเภทที่อ่านมากท่องมากจำมากเท่านั้น ความเชื่อความยอมรับของเขาเป็นผลตาม มาหลังจากที่ได้พิจารณาไตร่ตรองด้วยหลักแห่งเหตุผลเสียก่อน ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เขาเป็น ผู้ที่มีความรู้ความคึกกว้างขวางทั้งทางโลกและทางธรรม นับเป็นปราชญ์สามัญชนคนหนึ่ง ใน สมัยพระพุทธเจ้าหลวง

การมีปัญญา ความรู้ ความคึก รู้จักพิจารณาด้วยเหตุผลเช่นนี้ ทำให้ เทียนวรรณไม่เป็นคนที่ติดอยู่กับประเพณี ค่านิยม หรือระบบต่าง ๆ ในสังคมที่เคยยึดถือ กันมาอย่างเหนียวแน่นเกินไป แต่ก็เชื่อว่าเขาจะเป็นคนที่ปฏิเสธคุณค่าในสังคมเดิมไปเสีย ทุกสิ่งทุกอย่าง เทียนวรรณพยายามชี้ให้เห็นอยู่ตลอดเวลาว่า สังคมบ้านเมืองจะเจริญ ไปได้ก็ในเมื่อคนในสังคมต้องรู้จักหยิบยกเอาสภาพต่าง ๆ ในสังคมมาพิจารณาว่าสิ่งใดเหมาะสม ควรคงไว้รักษาไว้ และสิ่งใดควรเปลี่ยนแปลง

จิตสำนึกมนุษยธรรม และสังคมธรรม ตลอดจนปัญญา ความรู้ ความคึก ซึ่งเป็น คุณสมบัติที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์เพียงพอในตัวของเทียนวรรณดังกล่าวมาแล้ว เป็นปัจจัยสำคัญ อันดับแรกที่จะโน้มน้าเทียนวรรณให้เข้ามามีบทบาททางการเมืองตามภาวะของคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างวรรณกรรมเสนอความคึกเห็นในการปรับปรุงสังคมและการเมือง

ปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมทางสังคมภายนอก

นอกจากปัจจัยด้านคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว สภาพแวดล้อมทางสังคมภายนอกก็นับว่า เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เข้ามาปะทะและทำลายคุณสมบัติเหล่านี้ของเทียนวรรณ

ทำให้เราต้องหันมาเอาใจใส่ต่อความเป็นไปของสังคมบ้านเมือง และสรรค์สร้างวรรณกรรม ออกมาในลักษณะเช่นนั้น ปัจจัยที่สำคัญต่าง ๆ เหล่านี้คือ

๑. การได้เห็นความล้าหลังและอูญธุกรรมในสังคม

คงเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า สังคมไทยสมัยก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงปฏิรูปสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นสังคม ที่มีความล้าหลังและอูญธุกรรมอยู่มาก สภาพความล้าหลังต่าง ๆ เหล่านี้มีอยู่แทบทุกด้านทั้ง ในด้านสังคมคือเกี่ยวกับความรู้ ความคิด สภาพความเป็นอยู่ทั่วไป ขนบธรรมเนียม ประเพณีและค่านิยม การเมืองการปกครอง การที่เราไม่มีระบบทาสและระบบไพร่ สืบเนื่องกันมา เป็นเวลาช้านาน ก็ชี้ชัดถึงสภาพที่ล้าหลังและอูญธุกรรมได้เป็นอย่างดี สภาพต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นที่ถูกลูกหมื่นของชาวต่างประเทศอยู่มากมาช้านานแล้ว จะเห็นได้ว่า "ชาวอังกฤษ และ อเมริกาที่เข้ามาทำธุรกิจทางการทูต ในสมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ มองคนไทยอย่างเหยียดหยาม เมื่อเห็นการแต่งเนื้อแต่งตัวของคนไทย เห็นการหมอบคลานของผู้น้อยที่เข้าหาผู้ใหญ่ เห็นการถืออาวุธของทหารไทย เห็นบ้านเรือนราษฎรที่ส่วนมากทำด้วยไม้ไผ่ ปราศจากเครื่องประดับใด ๆ ไม่ว่าโต๊ะหมู่ หรือเก้าอี้ " โดยเฉพาะในเรื่องการแต่งกายนี้

รายละเอียดเกี่ยวกับระบบไพร่ ขจร สุขพานิช ฐานันดรไพร่ ภาควิชา ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ ๒๕๑๔, ๔๑ หน้า

๑. รัชย์ เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ บ้านสังคม หน้า ๑๔๑

เป็นที่ถูกอกของเขามาก " ยิ่งเมื่อเห็นพระยาพระคลังออกต้อนรับนายครอเฟิก โดยนั่งผ้า
 ผืนเดียว ไม่สวมเสื้อ ความทึ่งนั้นก็เลยลามปามไปถึงเมืองไทยด้วย " ในค่านที่
 เกี่ยวกับราชการบ้านเมืองนั้นเขาก็มีความเห็นในทำนองเดียวกัน ปรากฏว่าฝรั่งผู้นี้เป็น
 ผู้ได้เห็นใ้พิ้งการพิจารณาตัดสินแบบเก่าของศาลไทย แล้วนำไปเขียนหนังสือความตอนหนึ่งว่า
 " กระลาการนั่งฟังหมอนขวานอยู่บนเสื่อที่กั้นในของศาลซักถามดูความไปพลาง สุนทรหรือ
 คำน้าชาหรือเคียวหมากบัวนั้นน้ำหมากไปพลาง คนที่อยู่ในศาลเช่นตำรวจ พยาน ทนายและ
 คนฟังก็ประหลาดใจอย่างเดียวกันกับกระลาการ " เหล่านี้เป็นต้น

ล่วงมาถึงสมัยรัชการที่ ๔ และตอนต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ สภาพความล้าหลังและ
 อุดมคติธรรมในสังคมไทยก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่มาก การยอมรับในสภาพต่าง ๆ เหล่านี้เป็นไป
 อย่างกว้างขวาง จะเห็นว่าแม้แต่พระมหากษัตริย์องค์พระประมุขของประเทศไทยก็ยังทรง
 ยอมรับในสภาพความจริงนี้ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสหรือพระบรมราโชบายต่าง ๆ
 และความพยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและการเมืองไทยอยู่ตลอดเวลา ใน
 พระราชพงศาวดารในรัชการที่ ๔ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

๑ก. หน้า ๑๕๖ (อ้างจาก The Crawford Papers พิมพ์เมื่อ
 ค.ศ. ๑๘๕๕ หน้า ๔๖)

๒ก. หน้า ๒๑๖ (อ้างจาก The Kingdom of the Yellow Robes
 ของ Earnest Young พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๐๓ หน้า ๒๒๓)

เวลาหนึ่ง ข้าราชการเข้าเฝ้าที่พลับพลาโรงแสงพร้อมกัน ครั้นนั้นยังไม่มี
ธรรมเนียมสวมเสื้อเข้าเฝ้า จึงคาร์สว่า คุณที่ไม่ได้สวมเสื้อเหมือนเป็ลียกกาย
ร่างกายจะเป็นแก๊ลอนกลากก็ก็ หรือเหงื่อออกมาก็ก็ โสโครกนัก ประเทศอื่น ๆ
ที่เป็นประเทศใหญ่เขาก็สวมเสื้อหมดทุกภาษา เว้นเสียแต่ละวาลาชาว่าที่ไม่ได้บริโภค
ผ้าผืนเป็นมนุษย์อย่างต่ำ ก็ประเทศสยามนี้เป็นประเทศใหญ่ รัฐบาลนิยมมาก
อยู่แล้ว ไม่ควรจะถือเอาอย่างโบราณที่เป็นชาวปามาแต่ก่อน ขอท่านทั้งหลายจงสวม
เสื้อเข้ามาในที่เข้าเฝ้าจงทุกคน"

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงยอมรับและแสดงความไม่พึงพอใจ
พระทัยในสภาพสังคมของไทยอยู่มากเช่นกัน เห็นได้จากพระราชปรารภในประกาศเปลี่ยน
ธรรมเนียมหมอบคลานกราบไหว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ที่ว่า

ประเทศใดเมืองใดที่ไถ่ยกกรรมเนียมที่เป็นการกตัญญูซึ่งกันและกัน ประเทศนั้น
เมืองนั้นก็เห็นว่ามีแต่ความเจริญมาทุก ๆ เมืองโดยมาก ก็ในประเทศสยามนี้
กรรมเนียมมากรรมเนียมเมืองที่เป็นการกตัญญูแก่กันอันไม่คงด้วยยุติธรรมนั้นก็ยังมีอยู่อีก
หลายอย่างหลายประการ จะต้องคิดลดหย่อนผ่อนเปลี่ยนเสียบ้าง ๒

๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

๒. ประกาศเปลี่ยนกรรมเนียมใหม่ ประณมกฤษฎาพรจำศก เดิม ๔ หน้า ๑๑๖

นอกจากนั้นพระองค์ก็ยังทรงกล่าวถึงการปกครองในสมัยนั้นไว้ว่า

การปกครองในบ้านเมืองของเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีการปกครองที่จะทำให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้ บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่านั้นก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที จึงได้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลาให้เป็นทางที่จะเจริญแก่บ้านเมือง*

จากการนำเอาความคิดเห็นขององค์พระมหากษัตริย์ที่มีต่อสังคมกล่าวให้เห็น เช่นนี้ ย่อมทำให้เห็นได้ชัดเจนเพียงพอถึงสภาพความล้าหลังและอภยธรรมของสังคมสมัยนั้น โดยที่ไม่ต้องกล่าวถึงความล้าหลังด้านต่าง ๆ อย่างละเอียดมากนัก และก็นับว่าไม่จำเป็นที่จะต้องกระทำเช่นนั้นในบัดนี้

เกี่ยวกับความล้าหลังและอภยธรรมในสังคมนี้ มิใช่จะมีอยู่เฉพาะแต่ในความรู้สึกของกุ่มชนชั้นปกครองเท่านั้น เชื่อว่าสามัญชนหลายคนก็รับรู้เห็นและยอมรับในสภาพเช่นนี้ ก็โดยเฉพาะเห็นวรรณเป็นสามัญชนที่รับรู้ได้เห็นสภาพต่าง ๆ ในสังคมมาก เหตุผลที่ทำให้เชื่อเช่นนั้นมียู่มากทั้งที่พิจารณาจากชีวิตและวรรณกรรมของเขา เมื่อพิจารณาจากชีวิตจะเห็นว่า เทียนวรรณเป็นผู้นั่งในสมัยนั้นมีช่วงชีวิตยาวนานพอสมควร* นอกจากนั้นเขายังเป็นผู้ที่มีความรู้ความคิดมีความสนใจอย่างมากในเรื่องของสังคมบ้านเมือง มีประสบการณ์อย่างกว้างขวางจากทั้งบ้าน วัด วัง มีความสนิทคุ้นเคยกับเจ้านายและขุนนางบางพระองค์

*พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชานิยายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า ๑๒๒

* เทียนวรรณเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ในปลายสมัยรัชการที่ ๓ ล้นชีวิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ในต้นรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

บางท่าน และทั้งได้เคยท่องเที่ยวค้าขายไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลหลายแห่ง เมื่อพิจารณาวรรณกรรมของเขาก็น่าทำให้เชื่อได้ว่า เทียนวรรณเป็นผู้ที่ได้พบเห็นสภาพที่ ล้าหลังและอยู่किธรรมในสังคมมาก ๆ เพราะเขาได้กล่าวถึงสภาพต่าง ๆ เหล่านั้นรวมทั้ง เสนอแนวคิดปรับปรุงแก้ไขไว้มากในวรรณกรรมของเขา

ได้กล่าวมาแล้วว่า ความล้าหลังในสังคมมีอยู่หลายด้าน บัจจุบันที่เป็นสาเหตุสำคัญ ของความล้าหลังต่าง ๆ คือการที่คนทั่วไปขาดการศึกษา ไม่สนใจในเรื่องของความรู้ความ คิด ข้อเขียนของเทียนวรรณได้เน้นในเรื่องนี้มาก เพราะเขาเห็นว่า การศึกษาเป็น พื้นฐานสำคัญของความก้าวหน้าในชีวิตและสังคม ในเรื่อง " กาลังใหญ่ ๓ ประการของ บ้านเมือง " เทียนวรรณได้กล่าวไว้ว่า กาลังสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้บ้านเมืองเจริญ ไปได้คือทอง " มีปัญญาและรู้วิชามากทั่วกันทั้งเจ้านาย ขุนนางแลราษฎรพลเมืองเป็นพื้น ไม่ใช่คอกคอง " ในชีวิตของเขาจึงให้ความสนใจในเรื่องนี้มากเป็นพิเศษ การที่สังคม ขาดความรู้เทียนวรรณกล่าวว่า เป็นเพราะ " เวลานั้นบ้านเมืองก็ยังเป็นป่ารกควายชน- ธรรมนิยม โรงเรียนก็ยังไม่ มี แลข้าจนตำรำก แลแบบแผนคัวอย่างที่จะฝึกหัด แม้จะ มีโรงเรียนหลวงในเวลาโน้น ก็มีแต่โรงทานแห่งเดียวเท่านั้น " ^๒ และเป็นเพราะความ ไม่สนใจและไม่เห็นคุณค่าในความรู้หรือการศึกษาของคนทั่วไปควาย ถึงที่เทียนวรรณเคยชี้ให้ เห็นมาแล้วว่า คนไทยทั่วไปในสมัยนั้นไม่นิยมอ่านหนังสือ และมีหนังสือไว้ประจำบ้าน ถ้าจะมีอยู่บ้างก็เป็นพวกหนังสืออ่านเล่น เรนพวกนิราศต่าง ๆ มากกว่าจะเป็นหนังสือวิชา- การหรือเรื่องที่ให้ความรู้ด้านหนึ่งด้านใด^๓

^๑ " ว่าควายกาลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง " ฤๅ ๔ : ๔

ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๕๔๔

^๒ " แมกคาซันที่ ๓ " ฤๅ ๖ : ๒๓ ภูมิภาพันธิ ๑๒๔ หน้า ๑๓๔๔

^๓ " ไปรเวศแนะนำ " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๒

ความไม่สนใจในการศึกษาของคนไทยนี้ยังคงมีเรื่อยมา จะเห็นว่าในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะมีโรงเรียนมากขึ้นก็ตาม แต่การศึกษา
ก็ยังหาได้เป็นที่นิยมกันแพร่หลายไม่ โดยเฉพาะในกลุ่มสามัญชน เพราะไปเข้าใจกันเสียว่า
เป็นกลอุบายของรัฐบาลที่ต้องการจะฉีกคนไปเป็นทหาร^๑

เมื่อสังคมทั่วไปหันมาสนใจการศึกษาเช่นนี้ ย่อมส่งผลโดยตรงต่อความคิด ความเชื่อ
และสภาพความเป็นอยู่ทั่วไปในสังคม ก็จะทำให้มีความคิดความเชื่อที่ผิด ๆ งมงาย ซาก
หลักเหตุผล เช่น เชื่อกันอย่างมากในเรื่องของโชคลางหรือบาปบุญที่ติดมาแต่ชาติปางก่อน
แม้แต่เกี่ยวกับความเชื่อทางพุทธศาสนา เห็นวรรณคดีกล่าวว่า คนในสมัยนั้นมีความเชื่อ
ผิด ๆ มาก " จึงไปพากันเข้าใจว่า พังคาถาพันครบ แล้วไม่ตกนรก ไปพระบาท
เจ้าคุณแล้วไม่ตกนรก ภาวະนาวาจิเจอนุเนแทน์แล้วก็ไม่ตกนรก " ^๒ เป็นต้น นอก
จากนั้นแล้วสภาพที่ล้าหลังบางอย่างในสังคมก็ดูเหมือนจะช่วยสนับสนุนให้สังคมผูกพันอยู่กับ
ความคิด ความเชื่อที่งมงายนี้แนบแน่นยิ่งขึ้น โดยเฉพาะ " การพนัน " ซึ่งเป็น
กิจการหนึ่งในสังคมที่มีเล่นกันอย่างจริงจังและกว้างขวางมาก ความนิยมในการเล่นการ
พนันนี้มีอยู่ในสังคมไทยมาช้านานแล้ว และก็ทวีมากยิ่งขึ้นในสมัยต่อมา เห็นได้จาก
จำนวนโรงบ่อนและที่รับแทงหวยที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วราวกับดอกเห็ด ปรากฏว่าในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๓๐ เฉพาะในกรุงเทพฯ

๑ รัชย์ เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ ; ก้าน

สังคม หน้า ๓๗๐

^๒ " ว่าด้วยการทดลองสอบสวน " ฤๅ ๑ ; ๑๖ กรกฎาคม ๑๒๐

หน้า ๑๕๖

และแขวงที่ขึ้นกับกรุงเทพฯ มีโรงบ่อนเบี้ยใหญ่ประเภทตั้งประจำอยู่ ๑๒๖ ตำบล โรงบ่อนเบี้ยประเภทตั้งประจำบางหัวควาบ้างอีกประมาณ ๒๙๙ ตำบล^๑ ส่วนที่รับแทงหวยนั้นมีอยู่มากมายบ่อนเบี้ยและที่รับแทงหวยตั้งอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลองบ้าง ตามตรอกตามถนนบ้าง เคลื่อนกลาดไปทั่วกรุงเป็นที่ยั่ววนโจรอาชญาถึงนัก การพนันใช้จะมีอยู่แต่ในกรุงเทพฯ เท่านั้นตามหัวเมืองออกไปก็มีด้วย " ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวกรุงและชาวบ้านนอกกำลังหายใจเป็นไปและหาย ก.ช. ทางโรงบ่อนทุกโรงก็หาทางล่อใจประชาชนให้มายังโรงบ่อนด้วยการจ้างคณะลิเกคณะละครมาเปิดโรงแสดงที่หน้าโรงบ่อนทุกวัน ทำให้อาชีพนักร้องนักแสดงลิเกละครกับอาชีพโสเภณีเพื่อยิ่งกว่ายุคก่อน ๆ มาก เจ้าของคณะละครและเจ้าของโรงโสเภณีบางคนร่ำรวยพอที่จะสร้างวัดให้เป็นสาธารณะประโยชน์ได้^๒ ความนิยมของการเล่นการพนันมีมากถึงกับมีผู้กล่าวว่า " ถ้าเราอยากจะรู้ว่า ห้องที่ตำบลใดในกรุงเทพฯ มีพลเมืองมาก ห้องที่ใดมีพลเมืองน้อย ก็คงจะต้องดูจากจำนวนเงินอากรบ่อนเบี้ยที่รัฐบาลได้จากเจ้าของบ่อนประจำตำบล เพราะไม่มีทางใดจะดีไปกว่านี้ "^๓ เรื่องนี้เทียนวรรณก็เคยกล่าวไว้ว่า

" ประเทศเราเคยใช้เก็บภาษีเป็นต้นว่า อากรการพนันเป็นกำลังมากยิ่งกว่าอากรอื่น ๆ ถ้าจะปล่อยอากรการพนันเสีย, ก็แทบจะหาเงินรายอื่นมาแทนไม่ทันแก่ที่จะ

๑ รัช. เรื่องฟิลิป ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๕๐ : กำนันสังคม
หน้า ๓๕ - ๓๖ และ ๓๗ (อ้างจาก " ประกาศให้เลิกบ่อนใหญ่อีก ๑๐ ตำบล
ประชุมความกฎหมายประจำศก เลม. ๑๑ หน้า ๑๔๙)

๒ ก. หน้า ๓๔๔

๓ ก. หน้า ๓๑๑

ไข่ออกไป, ซึ่งตกอยู่ในความยากที่สุด, ซึ่งจะทำให้เด็กไม่ได้.

ถ้าไม่เลิกการพนัน ก็ไม่คงอะไรแก่ไม้ค้ำกองไฟที่เฝ้าใจคนโง่อยู่เท่านั้น ...
การพนันเป็นความล้มเหลวแห่งทรัพย์สิน, เมื่อฉิบหายแล้วสมองจะคืออยู่อย่างไรได้, เมื่อ
เต็มไปด้วยตนเองมีค้ำแต่ความชั่วแล้ว, บ้านเมืองจะมีกำลังแล่อ่านาจรู้งเรื่องอย่าง
ไรได้ "

เขียนวรรณเองก็เคยเล่นและหลงในการพนันมาแล้ว แต่มาเลิกได้ภายหลังเมื่อ
เข้าใจชีวิตดีขึ้น การพนันนี้นับว่าเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของบ้านเมืองอย่างร้ายแรง
เพราะนอกจากจะทำให้สังคมหลงงมงายอยู่กับอบายมุข ใช้ชีวิตและความคิดไปในทาง
ไร้ประโยชน์แล้ว ยังเป็นการพอกพูนความเลื่อมใสเชื่อในเรื่องของ " โชคลาง "
หรือ " เทพธิดาอันสวยงาม " ให้แก่สังคมอีกด้วย ความเชื่อเหล่านั้นคงจะมีอยู่มาก
ที่เคียดแค้นสังคมไทยยุคก่อน จะเห็นว่าแม้แต่กฎหมายซึ่งเป็นหลักปกครองของสังคมก็ยังผูกพัน
อยู่กับความเลื่อมใสเชื่ออย่างเห็นได้ชัด เช่นการพิสูจน์ความจริงระหว่างโจทก์กับจำเลย
จะใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น คำนำ ลุยไฟ วายน้ำแข็ง ล้างกะท้วที่ร้อนจัด^๒ เป็นต้น

เมื่อสังคมขาดความรู้ และมีความเลื่อมใสเชื่อเช่นนั้นกันมาก ๆ ความตื่นตัวใน
การที่จะคิดพัฒนาหรือปรับปรุงชีวิตและสังคมจึงไม่ค่อยมี โดยมักจะถ้อยตันเสียว่า ความ
เปลี่ยนแปลงในชีวิตและสังคมเป็นเรื่องของ " พรหมลิขิต " หรือ " บุญชาติ -
วาสนาส่ง " มากกว่า จึงทำให้เคยอยู่กันมาอย่างไรก็อยู่กันไปอย่างนั้น ยึดมั่นอยู่กับ

" ว่าด้วยความยาก แท้มิใช่เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ฤๅ ๔ : ๑๖ มีนาคม

๑๒๒ หน้า ๑๐๔๖ - ๑๐๔๗

๒๖๖ เรื่องศิลปะ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ : กานังสังคม

หน้า ๒๒๖

แนวชีวิตและประเพณีเก่าอย่างเหนียวแน่น โดยที่ไม่ค่อยจะได้นำมาพิจารณาถึงความเหมาะสมตามสมัยและภาวะ นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยสมัยก่อนเจริญล่าช้ามาก เทียนวรรณก็กล่าวไว้ว่า ที่เป็นอย่างนั้นเพราะ " พวกเราชาวตะวันออก... ในทวีป - อาเซีย, เชื้อบุญบารมีฤทธิ์เดชชั้น ๆ ละเมอ ๆ คาคะเนนิกหมาย, มิได้เห็นเหตุและผลที่เป็นจริง " ส่วนชาติตะวันตกที่เขาเจริญนั้น " ก็เพราะเหตุที่เขาปล่อยความยึด ความเห็นที่เชื่องฤทธิ์เชื่องบารมีอย่างฉันทัน ๆ ละเมอ ๆ เสียได้, เขามุ่งหมายเอาการจริง การที่เป็นพื้น, ในความประพฤติประกอบแลการเล่าเรียนศึกษา... " ^๒ นอกจากนั้น เทียนวรรณก็กล่าวถึงความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้นที่เขาพบเห็นมาไว้มากซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงสภาพความล้าหลังของสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นค่านิยมต่าง ๆ หรือค่านิยมบุคคล ข้อความตอนหนึ่งเทียนวรรณกล่าวว่า

" ไทยเราไม่มีใครจะมีใครเอาใจใส่กัน, มีแต่จะคอยซ้ำกัน, หรือคอยกดกัน, ไม่พอใจเลยที่จะให้ใครดีกว่าตัว, ที่สุดหน้าหน้าตัวก็ไม่เห็นมีปัญญาคิดสิ่งใดขึ้นให้เป็นคุณ แก่ตนและผู้อื่นได้ แต่ถ้าใครก็ทำอะไรขึ้นก็คอยถากถางแหย่หยันเหยียบย่ำยืมค้ำยปาก ถากค้ำยตา ทั้งคอยรบกวนกันไปลงพิมพ์ แต่บางทีเขาก็ไม่ลงให้, เพราะมันจะ อย่างไรรู้นั้นแล, บางทีก็เล่นเป็นโคมลอย " ^๓

ส่วนในค่านิยมความเป็นอยู่ของผู้หญิงก็ยิ่งซ้ำร้ายใหญ่ ถึงที่เทียนวรรณบันทึกไว้ตอน หนึ่งว่า

" ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " พุค ๔ : ๑๖
ภูมิภาพันธิ ๑๒๒ หน้า ๑๐๖๑

^๒
น.ก.

" ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง " พุค ๔ : ๑๖
ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๔๕๒

" ได้ตรวจแลได้พิเคราะห์อยู่เสมอ ๆ ทุกวันทุกเวลามีได้ล้มลงเลย ตามถนนหนทางคนเดินไปมาในระหว่างที่เราตื่นอยู่ไม่ได้หลับ หรือถ้าวันใดเราได้เดินทางไปไหนมาไหน โดยเหตุจำเป็นจะต้องไปทางนั้น เราได้ชะโงกเข้าไปดูในโรงนอน ได้เห็นผู้หญิง เล่นการพนันมากกว่าผู้ชายสักห้าส่วน เราได้เห็นผู้หญิงเมืองไทยของเราเที่ยวเล่นตามถนนในเวลากลางคืนมากเหลือเกิน แม้ถึงกลางวันเราก็มักได้เห็นผู้หญิงหน้าตาดี ๆ เที่ยวเข้าที่ลับ ๆ ค่อมามีผู้บอกจึงทราบว่าเขาเที่ยวหาเงินตามใจของเขา (เรา) มีความสังเวชสลดจิตรแลทั้งสงสารเขาแลทั้งอายแก่คนนานาประเทศด้วยเป็นอันมาก "

การที่สังคมเป็นเช่นนี้ คงจะเป็นภัยเหตุผลตามที่เทียนวรรณกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า " ประเทศสยามของเรา มักเข้าใจแลถือกันว่า ผู้หญิงเท่าแต่สำหรับให้ดูแลรักษาการบ้านการเรือนหรือเลี้ยงบุตร หรือตกแต่งร่างกายให้งดงามสำหรับไว้ชมเชยเล่นเท่านั้น มิได้เข้าใจแลมิได้เห็นผู้หญิงเป็นมูลรากของมนุษย์ในความดีเลย " ^๒

สภาพความล้าหลังทางสังคมทั้งสามที่กล่าวมานี้คือ การขาดความรู้ มีความคิดความเชื่อที่มั่วยา และ การยึดมั่นอยู่กับแนวชีวิตเก่า ๆ ไร้ความตื่นตัวในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตนี้ เป็นสภาพที่เป็นผลต่อเนื่องกันมาเป็นลำดับ และนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญเบื้องต้นที่ทำให้สังคมมีความล้าหลังในด้านอื่น ๆ ตามมาอีกมาก

ส่วนที่เกี่ยวกับความล้าหลังและความอนุรักษนิยมด้านระบบทางการเมืองการปกครองนั้น เทียนวรรณได้พบเห็นมาากเช่นเดียวกัน เทียนวรรณได้กล่าวไว้ว่า " เราเห็นว่าในทุกวันนี้เขาเรียนเทววิชาความรู้, เขาไม่ได้เรียนความสุจริตแลไม่เรียนมูลของความ

ยุติธรรมเลย, เราพบคนใน ๑๐๐ คน เราไม่ได้ยินเขาพูดเขาแสดงว่า ตัวเขาคงอยู่ในความสุจริตแลยุติธรรมเลย, เขาได้แสดงแต่กิริยาของความสุจริตและยุติธรรมเท่านั้น, เขาไม่เอื้อเฟื้อต่อกันจริง ๆ เลย " เทียนวรรณเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในเรื่องความยุติธรรมหรือการก่อกวนเป็นอันมาก โดยเฉพาะในระบบราชการหรือการกระทำของขุนนางข้าราชการเพราะเขา " เชื่อแล้วว่า เจ้านายในชั้นสูงก็จะให้บ้านเมืองเจริญ, แลให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข, แต่ท่านผู้แทนรัฐบาลนั้น, บางท่านบางนายบางคน หาได้มีความกตัญญูแลเมตตาแก่ชาติของตนเหมือนเจ้านายชั้นสูงไม่, ที่ข่มเหงแลถูกทำกิริยาไม่น่ารัก... ไม่สมกับที่ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงให้อ่านาจนยศศักดิ์แลผลประโยชน์ กลับประพฤติเป็นศัตรูต่อชาติ, ทำให้ราษฎรเดือดร้อนในอันใช้ที่, ตามที่เราได้รู้เรื่องซิมทราวมมาแล้ว " ^๒ สิ่งที่ทำให้เทียนวรรณคับแค้นใจมากคือ การที่เขาได้เห็นว่ แม้แต่ในศาล ซึ่งเป็นสถาบันยุติธรรมโดยตรงก็ยังหาความยุติธรรมไม่ค่อยได้ เพราะ " สุภาจุลาการฝ่ายโรงศาลกระทรวงมหาดความ, ก็คิดอ่านใช้อุบายตั้งพิธีกระทำให้รูปความผันแปรไป โดยกลอุบายความสุจริตแห่งคน ๆ โดยเอาใสรยเหตุที่ตนดูอำนาจแก่ละละติ, เพราะเป็นพวกพ้อง หรือได้รับอามิสสินจ้างสินบนฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายก็ ๆ " ^๓ เทียนวรรณเป็นผู้ที่เคยไปค้าขายตามจังหวัดต่าง ๆ หลายแห่ง เขาสนใจในเรื่องนี้มากอยู่แล้ว จึงได้เห็นสภาพเหล่านี้ในทันทีด้วย ซึ่งก็เป็นแบบเดียวกับสังคมในเมืองหลวง และอาจจะชั่วร้ายไปกว่าเสียอีก

^๑ ความนำ พุทธ ๔ : ๑ ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๔๓๕

^๒ " แมกคาธินที่ ๗ " พุทธ ๖ : ๒๓ พฤษภาคม ๑๒๕

หน้า ๑๘๓๓ - ๑๘๓๔

^๓ " ว่าด้วยโรคแทมิไซไซเจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ " พุทธ. ๔ : ๒๓ เมษายน

๑๒๓ หน้า ๑๑๒๕

" เราได้ทราบข่าวตามหัวเมืองในวิธีของศาลที่เคินมีคไม่ให้ใครเห็นตัว, เหมือน ๆ คล้าย ๆ กันไปทั้งนั้น, ยิ่งห่างออกไปก็ยิ่งลืมตาไม่ขึ้น, พิศวาทหุ้ญราษฎรเหมือนโคแลกระบือ " สภาท่าง ๆ เหล่านี้เองที่ทำให้ทองมีการเร่งปฏิรูปกฎหมายและการศาลครั้งใหญ่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สภาพความอยุติธรรมหรือการกดขี่ต่าง ๆ จากพวกข้าราชการเหล่านี้ เป็นที่รู้ ๆ กันทั่วไปแต่ก็ไม่มีใครจะกล่าวพูดอะไรมากนัก " เพราะเขาทั้งหลายถือใจว่า มีโชครชะของเขา แม้ว่าเขาจะรูปร่างเขาก็เห็นเสียว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่เขาจะพูดไป " ^๒ เทียนวรรณกล่าวว่าความจริงแล้วมาในระยะหลัง ๆ ผู้มีความรู้ความคิดมีมากขึ้น แต่ก็ยังคงไม่ค่อยจะมีใครกล้าพูดกล้าแสดงอะไรอยู่นั่นเอง เพราะความเกรงกลัวต่ออำนาจของข้าราชการเหล่านั้น ^๓

สภาพความล่าช้าและความอยุติธรรมต่าง ๆ ที่เทียนวรรณได้พบเห็นมานี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ทำลายความรู้ ความคิด และจิตสำนึกของเขาเป็นอย่างยิ่ง เขาได้เอาใจใส่ในเรื่องของกิจการบ้านเมืองมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่ก่อนอายุ ๓๐ ปี ยิ่งมีอายุมากเข้าเขาก็ยิ่งทำให้เขาเห็นชัดว่า " ขนบธรรมเนียมในประเทศสยามของเราแต่โบราณใช้ไม่ได้แล้วในการปกครองบ้านเมือง " ^๔ ในทุกวันนี้และ " อาไศรยเหตุที่ไ้รู้เห็นกิจการของบุคคลในหน้าที่ไ้กระทำการไม่ซื่อตรง, ราษฎรไ้ได้รับความเดือดร้อน, ไม่มีผู้จะเอาใจใส่

^๑ " แมกกาซีนที่ ๕ " พุฉ. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๗๘๑

^๒ " ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " พุฉ. ๔ : ๑๖
ภูมิภาพันท์ ๑๒๒ หน้า ๑๐๕๔

^๓ " ว่าด้วยความที่เรียกว่าคน เหตุไฉนจึงเรียกว่าคน " พุฉ. ๕ (๒๑๕) : ๑๖
กันยายน ๑๒๔ หน้า ๑๖๐๕

^๔ " แมกกาซีนที่ ๗ " พุฉ. ๖ : ๑๖ พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๓๐

สอดคล้องเห็นความยากของพลไพร่ รัฐบาลเห็นแล้วจะนำออกพูดแก่ใครก็ไม่สะดวกนัก " สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ผลักดันให้เทียนวรรณสร้างวรรณกรรม การเมืองเพื่อเสนอข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมบ้านเมืองออกมา

๒. การได้รับความศรัทธาและความเชื่อตามคติตะวันตก

ในขณะที่เทียนวรรณได้เห็นถึงความล้าหลังและอยู่किธรรมในสังคมไทยอย่าง กว้างขวางนั้น เขาก็ได้เห็นถึงความคิดความเชื่อและอารยธรรมของตะวันตกด้วย ในช่วง สมัยของเทียนวรรณ เป็นระยะที่ชาวตะวันตกกำลังหลั่งไหลเข้ามาติดต่อกับประเทศไทย ความจริงแล้วความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกได้มีมานานแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา * แต่ต้องมาซบงกชเมื่อไทยเกิดสงครามกับพม่าและเสียกรุงในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ด้วย ในระหว่างนั้นบ้านเมืองไทยอยู่ในสภาพระส่ำระสาย แม้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงกอบกู้ เอกราชและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว ก็ยังไม่ค่อยจะมีชาติทางตะวันตกเข้ามา

" แมกคาธินี ๕ " ฤๅ. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๗๗๕

* โปรตุเกส เป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายกับไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๕๔ ในสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ (พระเจ้าสุริยวงศา) หลังจากนั้นก็ได้มีชาว ตะวันตกชาติอื่น ๆ หยอยกันเข้ามาคือสเปน เข้ามาในปี พ.ศ. ๒๑๔๑ ฮอลันดาเข้ามา ในปี พ.ศ. ๒๑๔๙ อังกฤษเข้ามาในปี พ.ศ. ๒๑๕๕ นอกจากนั้นก็ยังมีชาวตะวันตกชาติ อื่นอีกที่เข้ามาติดต่อกับไทย การเข้ามาของชาวตะวันตกเหล่านี้ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์อยู่ที่ การค้าและการเผยแพร่ศาสนา

(ชาติชาย พจนานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐ-อเมริกา ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หน้า ๑)

คิดคล้าย เพราะบ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อยก็ จนกระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
 ตอนต้น บ้านเมืองไทยเป็นปกติขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาติทางตะวันตกจึงได้
 เริ่มขึ้นอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง และได้มีมากขึ้นเป็นลำดับมา ปรากฏว่าเมื่อถึงปี
 " ค.ศ. ๑๘๕๕ ของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยเปิดสัมพันธ-
 ไมตรีทางการทูตกับนานาประเทศรวม ๑๓ ประเทศ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส
 อเมริกา เคนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมัน เบลเยียม อิตาลี
 สวีเดน ออสเตรเลีย-ฮังการี สเปน ญี่ปุ่น " จะเห็นได้ว่าในจำนวนนี้มีชาติตะวันออก
 คือญี่ปุ่นเพียงชาติเดียวเท่านั้น

การเข้ามาของชาวตะวันตกไม่ว่าจะเข้ามาในรูปแบบใด สิ่งที่เกิดขึ้นมาด้วยคือ
 ความรู้ ความคิด ความเชื่อตามแบบของเขา ซึ่งมีผลกระทบ และก่อให้เกิดการ
 เปลี่ยนแปลงอย่างมากในสังคมไทย " แต่อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของฝรั่งในสมัยรัชกาล
 ที่ ๔ นั้นเป็นแค่เพียงผิวเผิน มิได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายใหญ่หลวงนัก การ
 เปลี่ยนแปลงมีเพียงเล็กน้อย เช่น การเริ่มแต่งตัวบางอย่างแบบฝรั่ง... การเปลี่ยนแปลง
 ที่แท้จริงและมีผลกระทบต่อสังคมไทยส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ๒๖ การเปลี่ยน-
 แปลงที่เนื่องมาจากอิทธิพลทางตะวันตกมีอยู่แทบทุก ๆ ด้านทั้งในด้านที่เกี่ยวกับสังคมและ
 การเมืองการปกครอง จนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า การปฏิรูปสังคมและการเมืองใน
 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สาเหตุหนึ่งคือการที่ได้รับอิทธิพลความ-
 คิดความเชื่อตามแบบตะวันตกในสมัยนั้น

ชาวตะวันตกที่เข้ามาในเมืองไทยเข้ามาในหลายลักษณะหลายรูปแบบด้วยกัน ใน

๑ แกมสุข นูนนท์ " การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ

ค.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๐๕ " วรรณไวทยากร : ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หน้า ๒

๑ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ " สังเขปประวัติศาสตร์การเมืองไทย " รัฐศาสตร์ ๑๔

ในบรรดากลุ่มต่าง ๆ นี้พวกมิชชันนารีนับว่าเป็นชาวตะวันตกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญมากต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม เพราะพวกนี้ส่วนมากเป็นผู้ที่มีความรู้ความคิดและการศึกษาดี นอกจากการสอนศาสนาแล้วเขายังได้นำความรู้ความคิดและวิทยาการสมัยใหม่มาสู่สังคมไทยอีกด้วย โดยเฉพาะมิชชันนารีอเมริกันซึ่งเริ่มเข้ามาในเมืองไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๑ และรุ่นต่อ ๆ มาได้ดำเนินการหลายอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทย เช่น " หมอบริกเลเป็นผู้เผยแพร่วิชาแพทย์แผนใหม่ วิชาฟิสิกส์ วิชาดาราศาสตร์ และวิธีปลูกฝ้ายป้องกันไข้ทรพิษ หมอเฮาส์เป็นผู้เผยแพร่วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาแม่เหล็กไฟฟ้า และวิชาสุขวิทยาอนามัย หมอฮันคเลอเป็นผู้เผยแพร่วิชาวิศวกรรมและการทำปฏิทิน หม่อมมิชชันนารีบางคนตั้งโรงเรียนสอนวิชาสามัญ และวิชาเย็บปักถักร้อยแก่นักเรียน มิชชันนารีบางคนตั้งโรงพิมพ์หนังสือภาษาไทย " เป็นต้น การดำเนินงานของมิชชันนารีปลูกคนไทให้ตื่นตัวและยอมรับความจริงว่าเมืองไทยยังด้อยความเจริญกว่าฝรั่งมาก

นอกจากนั้นแล้วชาวตะวันตกกลุ่มอื่นหรือที่เข้ามาในลักษณะรูปแบบอื่น ๆ อีกมากซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย การยอมรับความคิดความเชื่อตามแบบตะวันตกนี้เป็นไปอย่างกว้างขวางมาก ทั้งในกลุ่มสามัญชนและชนชั้นปกครอง ปรากฏการณ์ของการยอมรับเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงทั่วไปในสังคม และความตื่นตัวของชนชั้นสูงที่จะศึกษาภาษาอังกฤษและวิทยาการตามแบบตะวันตก

ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ กำนันสังคม

ทางด้านการเมืองการปกครองนั้น เราก็ได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกมากเช่นเดียวกัน ทั้งในค่านิยมเหตุที่ทำให้ไทยต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครอง* และค่านิยมหรือแนวคิดที่นำมาใช้ในการปกครอง แนวคิดทางการเมืองที่สำคัญซึ่งเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในสมัยนั้นคือ แนวความคิดเกี่ยวกับ " ระบอบประชาธิปไตย " แนวคิดนี้ได้เริ่มแพร่สะพัดมาทางซีกโลกตะวันออกตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๑๙ มีผลทำให้ " ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช " ในประเทศต่าง ๆ เริ่มเสื่อมอิทธิพลเป็นลำดับ กษัตริย์ในฐานะผู้นำทางการเมืองต่างตระหนักดีว่า การที่จะรักษาพระราชอำนาจไว้ต่อไป จำเป็นที่จะต้องดำเนินการจัดการเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองเสียใหม่ สำหรับในประเทศไทยนั้น แนวโน้มของความคิดในรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยเริ่มเข้ามาสู่ความรู้สึกนึกคิดของผู้นำอำนาจในการกำหนดวิถีทางการเมืองของประเทศไทยนับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๒ ความจริงนี้เป็นที่ยอมรับของนักประวัติศาสตร์และนักวิชาการทั่วไป ทั้งนี้เพราะเอกสารทางการเมืองและการปฏิบัติต่าง ๆ ในสมัยนั้นชี้ให้เห็นได้ชัดเจนเพียงพอ

* จะเห็นได้ว่ากลุ่มเจ้านายและข้าราชการที่กราบถวายบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินเมื่อ ร.ศ. ๑๐๓ ได้ยกเอาสาเหตุของภัยจากประเทศตะวันตกมาเป็นข้ออ้างที่สำคัญ (ดูรายละเอียดใน " คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ " จากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ หรือในหนังสือต่าง ๆ ที่พิมพ์แพร่หลายอยู่ในขณะนี้ เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต เอกสารการเมืองการปกครองของไทย เป็นต้น)

ชัยอนันต์ สมุทวณิช " การปูพื้นฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยในสมัยราชาธิปไตย " ลัทธิการเมือง หน้า ๑

^๒ เกียรติชัย พงษ์พานิชย์ " การปฏิวัติ ๒๔๗๕ " ลัทธิการเมือง หน้า ๔๑

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชวาลย์ กรรณสูต ได้กล่าวไว้ว่า

รัชสมัยอันยาวนานของรัชกาลที่ ๕ เป็นระยะที่แนวความคิดทางการเมืองจากตะวันตกได้ไหลบ่าเข้ามาถึงสังคมไทย และมีอิทธิพลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เอกสารสมัยรัชกาลที่ ๕ เช่น คำกราบทูลถวายบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสตอบพระบรมราชานิยายแก้ไขปรับปรุงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๓๕ การตั้งที่ปรึกษาาราชการแผ่นดิน และที่ปรึกษาในพระองค์ ตลอดจนพระบรมราชานิยายว่าด้วยสามัคคีนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดทางตะวันตกที่ได้มีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทยในสมัยนั้น และปฏิกิริยาโต้ตอบจากผู้นปกครองประเทศในเวลานั้นด้วย

เมื่อพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารจากแบบจตุสดมภ์มาเป็นทั้ง ๑๒ กระทรวง ก็เห็นได้ชัดว่า เป็นการดำเนินการตามแบบอย่างตะวันตก^๒ จริงอยู่แม้ระบอบประชาธิปไตยในสมัยนั้นจะไม่เด่นชัดนัก ต้องยึดเอื้อมายอมรับเป็นทางการในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่ก็ได้ถือว่า " พระองค์ได้ทรงวางรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้เป็นครั้งแรก " ^๓ พระราชดำรัสของพระองค์ก่อนที่จะเสด็จสวรรคตได้ไม่นานนักที่ว่า " ฉันจะให้ลูกศิษย์

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชวาลย์ กรรณสูต เอกสารการเมืองการปกครองของไทย หน้า (จ)

^๒ สงาน เล็กสุด งานปฏิรูปในรัชกาลที่ ๕ หน้า ๕๖

^๓ ชัยอนันต์ สมุทวณิช กำเนิดพรรคการเมืองในประเทศไทย หน้า ๓๐

ผู้สังคมได้เร็วและดีกว่าที่จะยึดอยู่กับความคิดความเชื่อบางอย่างในสังคมไทยแบบเดิม อิทธิพลทางตะวันตกที่มีต่อเทียนวรรณจึงมีในค่านิยมความคิดความเชื่อที่เขาเห็นว่ามีเหตุผลและเป็นการเจริญเท่านั้น หากมีอิทธิพลที่จะมาเปลี่ยนแปลงความรู้สึก " ชาตินิยม " ของเขาไม่ลักษณะการรับอิทธิพลเช่นนี้เองที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมบ้านเมืองอย่างแท้จริง

✕ หลักฐานจากวรรณกรรมของเทียนวรรณทำให้เห็นชัดว่า เขาได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกอยู่มากทั้งในค่านิยมความเป็นอยู่ทั่วไปของเขาเองและค่านิยมเกี่ยวกับสังคมและการเมืองการปกครอง ดังได้ชี้ให้เห็นมาแต่ตอนต้นแล้วว่า เทียนวรรณเองก็ยอมรับไว้ในข้อเขียนที่ว่า เขาพอใจในสภาพชีวิตความเป็นอยู่ตามแบบทางยุโรปอยู่มาก ทั้งในด้านการแต่งกาย อาหารการกิน และสภาพความเป็นอยู่ทั่วไป นอกจากนั้นแล้วที่บ้านของเขาก็จะจัดเป็นห้องไว้หนังสือ และเมื่อไปไหน ๆ เขาก็มักจะมีสมุดคินสอติดอยู่ในกระเป๋าเสื้อและห้อยนาฬิกาไปควยเสมอ สภาพความเป็นอยู่เหล่านี้ ต่างจากสามัญชนทั่วไปในสมัยนั้นมาก ซึ่งเชื่อว่าเป็นเพราะอิทธิพลจากทางตะวันตกอยู่น้อย ยิ่งเมื่อพิจารณาจากผลงานทางวรรณกรรมไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ (หนังสือพิมพ์) การใช้ภาษามปากกา ภาษา แนวคิดก็ยิ่งเห็นชัดว่าเป็นอิทธิพลจากทางตะวันตกโดยเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวกับสังคมและการเมือง การได้รับอิทธิพลแนวคิดเกี่ยวกับสังคมและการเมืองตามคติตะวันตกนี้ นอกจากจะเป็นเพราะเขาได้เห็นถึงอิทธิพลทางตะวันตกที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมทั่วไปในขณะนั้นแล้ว ยังเป็นเพราะผลจากการที่เขาได้เอาใจใส่ศึกษาเกี่ยวกับธรรมเนียมการปกครองของประเทศตะวันตกมาเป็นเวลาช้านานอีกด้วย เทียนวรรณเป็นผู้นหนึ่งที่เอาใจใส่และได้รับอิทธิพลแนวความคิดทางการเมืองแบบ " ประชาธิปไตย " จากทางตะวันตกเช่นเดียว

" ว่าด้วยชื่อ ของมนุษย์ใครทั้งให้ " พุ. ๕ : ๑๖ มิถุนายน ๑๒๔
หน้า ๑๕๒๑ และ " ว่าด้วยความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๒
หน้า ๓๑๐

กับชนชั้นปกครองหัวก้าวหน้าในสมัยนั้นด้วย จะเห็นว่าแม้แต่คำว่า " ประชาธิปไตย " และ " รัฐสภา " (ซึ่งเขียนวรรณเวียกทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า " ปาลิเมนต์ " หรือ " ปาลิเมนต์ " Paliment) ก็ได้ปรากฏให้เห็นแล้วในวรรณกรรมของเขา

การได้รับความรู้ ความคิด ความเชื่อตามคติตะวันตกเช่นนี้ เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เขียนวรรณมีความคืบตัวในการที่จะพัฒนาสังคมและการเมืองไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าตามแบบทางตะวันตกบ้าง จึงทำให้เขาเสนอแนวคิดต่าง ๆ ในวรรณกรรมของเขา ในต่อมา

๓. ความคืบตัวในการปฏิรูปซึ่งกำลังเป็นที่สนใจจากเบื้องบน

ในรัชสมัยอันยาวนานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓) เป็นระยะเวลาที่ไทยเราได้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง การปกครอง ครั้งยิ่งใหญ่ สมัยนี้จึงถือได้ว่าเป็นยุคของการปฏิรูป (Age of Reform) หรือยุคของการทำประเทศให้ทันสมัย (Age of Modernization) อย่างแท้จริง จริงอยู่งานปฏิรูปต่าง ๆ ได้เริ่มมาแล้วแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็มีอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น การปฏิรูปครั้งใหญ่มาปรากฏเด่นชัดมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานปฏิรูปหลายอย่างเช่น การริเริ่มปลดปล่อยทาส การตั้งสภาที่ปรึกษา ที่เรียกว่าที่ปรึกษาศ่วนพระองค์ (Privy Council) และที่ปรึกษา

-
- ๑ "ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " พุท. ๔ : ๑
กุ่มภาพันธ ๑๒๒ หน้า ๑๐๔๘
- ๒ " ว่าด้วยความงาม แต่มีใช้รูปโฉมแลเครื่องประดับ " พุท. ๑ : ๘
พศจิกายน ๑๒๔ หน้า ๑๖๔๘
- ๓ " ฤทธิวิภาคพจนกิจคำกลอน " พุท. ๖ : ๑ มกราคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๐๔,๐๖

ราชการแผ่นดิน (Council of State) เป็นต้น พระองค์ทรงริเริ่มขึ้นทันทีที่ทรงมีอำนาจสมบูรณ์ในการปกครอง คือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๖ ซึ่งเป็นปีที่ได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของพระองค์จึงทำให้สังคมและการเมืองไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก มีผู้กล่าวว่า

" ถ้าพิจารณาจากสภาพการณ์ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า แนวโน้มในการพัฒนาทางการเมืองของไทยยุคใหม่ มีจุดสืบเนื่องมาจากรัชสมัยของพระองค์ท่านเกือบทั้งสิ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้วางรากฐานของวิวัฒนาการทางการเมืองไทยยุคปัจจุบัน "

และบางคนก็ถึงกับกล่าวไว้ว่า

" ถ้าการปฏิวัติมีความหมายกว้างขวางกว่าการยึดอำนาจและการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผู้บริหารประเทศแล้ว การปฏิวัติที่แท้จริงซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งในค่านิยมและเนื้อหาของ การปกครอง อันมีผลกระทบถึงสังคมโดยรวมแล้ว ก็มีเพียงครั้งเดียวในเมืองไทย คือการปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "

ปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้น เป็นที่ประจักษ์และยอมรับกันทั่วไปทั้งจากเบื้องล่างและเบื้องบนทั้งในสมัยนั้นและสมัยต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวถึงการณ์ครั้งนี้ไว้เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ว่า

" เกมม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์ " แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า ๑๔๘

^๒ รัชโยนันต์ สมุทวณิช และ ชัยคิยา กรรณสูตร เอกสารการเมืองการปกครองของไทย หน้า ๔๓

" การเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบเดิม เป็นทั้ง ๑๒ กระทรวงนี้คงนับว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างถูกต้องตามธรรมดาว่า " พลิกแผ่นดิน " ถ้าจะใช้คำอังกฤษก็ต้องเรียกว่า " Revolution " ไม่ใช่ " Evolution "

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ชัดเพียงพอแล้วว่า " การปฏิรูป " ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมที่ยิ่งใหญ่ มีความสำคัญ และเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางมาก ในที่นี้จึงขอที่จะกล่าวถึงรายละเอียดของการปฏิรูปในด้านต่าง ๆ เพราะเห็นว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำเช่นนั้น อีกประการหนึ่ง ข้อเขียนที่เกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยของพระองค์ มีผู้เขียนไว้มากแล้ว ทั้งเป็นบทความ หนังสือพิมพ์ และวิทยานิพนธ์ ซึ่งจะหาอ่านได้ทั่วไป คือ ที่ใครพิจารณาและชี้ให้เห็นต่อไปคือ ความจริงที่ว่า การปฏิรูปครั้งนี้เป็นปรากฏการณ์ของการตื่นตัวที่มาจากเบื้องบน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มชนชั้นปกครองที่มีหัวก้าวหน้าในสมัยนั้น โดยมีองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำที่สำคัญ

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าในสมัยก่อนนั้น การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคมไทยมักจะเป็นการริเริ่มหรือเป็นผลของความคิดที่มาจากเบื้องบน หากเป็นการตื่นตัวหรือเรียกร้องที่มาจากเบื้องล่างไม่ ทั้งนี้เพราะสามัญชนไทยไม่ค่อยจะมีความตื่นตัวในการที่จะปรับปรุงชีวิต และสังคมดังกล่าวมาแล้ว การปฏิรูปครั้งนี้ก็เช่นเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ริเริ่มและทรงเป็นผู้นำที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงตระหนักถึงความ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว " พระราชนิพนธ์คำนำ พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า ๑๒๔

จริงในข้อนี้ก็ต้องเห็นได้จาก " พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี " ตอนหนึ่งว่า

" เมืองไทยเรากับเมืองยุโรปตรงกันข้าม ฝ่ายประเทศยุโรปนั้น ราชนารีมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงร่ำไป ฝ่ายผู้ปกครองเป็นที่กีดขวางต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น จนมีเหตุการณ์ใหญ่ ๆ โต ๆ เนื่อง ๆ แต่โบราณมา ส่วนเมืองเราราชนารีไม่มีความปรารถนาอยากเปลี่ยนแปลงอันใด นอกจากข้อความอันใดซึ่งมากกระทบไม่เป็นที่ยอมรับใจตัวเองเป็นบางคน บางหมู่ในขณะหนึ่งคราวหนึ่งเท่านั้น ถ้าจัดการเปลี่ยนแปลงอันใดแล้ว ก็มักจะเห็นเป็นการเดือดร้อนทุกสิ่งทุกอย่าง... เพราะไม่ชอบการที่จะต้องเปลี่ยนแปลงให้ลำบาก การเปลี่ยนแปลงนั้นกลับเป็นของผู้ปกครองบ้านเมืองอยากเปลี่ยนแปลง "

ประกอบกับการที่พระองค์ทรงเห็นว่า

" การปกครองในบ้านเมืองของเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีการปกครองที่จะทำให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้ บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่านั้น ก็ยังไม่เหมาะสมกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที จึงได้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลาให้เป็นทางที่จะเจริญแก่บ้านเมือง "

" พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี " ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า ๑๔๑

" พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " พระรจขคำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน " ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า ๑๒๒

การที่พระองค์ทรงมีความเชื่อและความเห็นเช่นนั้นนับว่าเป็นการสำคัญมาก เพราะทำให้ทรงตระหนักได้ว่า พระองค์ในฐานะประมุขของประเทศจะต้องทรงริเริ่มและแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำของ " คนรุ่นใหม่ " ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคมบ้านเมืองไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งนับว่าเป็นนิติคติของสังคมไทยอย่างยิ่งที่มีพระมหากษัตริย์ที่ทรงเข้าพระทัยในสภาพการณ์ของบ้านเมืองอย่างแท้จริงและทรงเห็นการณ์ไกลเช่นนั้น ในการนั้นพระองค์จึงทรงชักชวนและสนับสนุนให้เจ้านายขุนนางและข้าราชการหนุ่ม ๆ ในสมัยนั้นร่วมด้วยก็จะเห็นได้ว่าทรงสนับสนุนให้คนเหล่านี้ได้ไปศึกษาวิทยาการใหม่ ๆ ในประเทศทางตะวันตก พวกนี้เองที่โคกกลายเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีหัวก้าวหน้า และเป็นพลังสำคัญในการผลักดันพระราชประสงค์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เราจะเห็นได้ว่ามีผู้แบ่งกลุ่มผู้นำของสยามในสมัยนั้นออกเป็น ๓ กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำ กลุ่มนี้ประกอบด้วยพระเจ้าอนงยาเชอและขุนนางหนุ่ม ๆ หลายคนซึ่งส่วนมากเป็นผู้ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกและต้องการให้มีการปฏิรูปสังคมให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ กลุ่มที่สองคือ พวกอนุรักษนิยม (Conservative Siam) มีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้นำ กลุ่มนี้ประกอบด้วยขุนนางผู้ใหญ่ที่ไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงหรือรวดเร็ว ต้องการรักษาสภาพเดิมของประเพณีไว้ให้มากที่สุด จะเปลี่ยนแปลงก็เฉพาะสิ่งที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น และกลุ่มที่สามคือ กลุ่มสยามเก่า (Old Siam) มีกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทรงเป็นผู้นำ กลุ่มนี้เรียกได้ว่าเป็นพวกหัวโบราณ ประกอบด้วยขุนนางในระดับต่าง ๆ ที่กลัวว่าความเปลี่ยนแปลงจะมีผลกระทบถึงฐานะและตำแหน่งของตน ต้องการอยู่แต่ลำพัง ไม่สนับสนุนหรือเกี่ยวข้องกับฝ่ายใด กลุ่มนี้ลักษณะต่อต้านอารยธรรมจากตะวันตกมากกว่ากลุ่มอนุรักษนิยมเสียอีก จากกลุ่มต่าง ๆ

เหล่านี้จะเห็นได้ว่ากลุ่มแรกคือ " กลุ่มหนุ่มสยาม " นี่เองที่เป็นกลุ่มนักปฏิรูปของสังคมไทยในสมัยนั้น

ความตื่นตัวสนใจในการปฏิรูปในกลุ่มชนชั้นปกครองที่มีหัวก้าวหน้าในสมัยนั้นเป็นไปอย่างกว้างขวางมาก เช่นมีการรวมตัวกันตั้งสมาคมสยามหนุ่ม (Yong Siam Society) มีการออกหนังสือพิมพ์ " คุรุโณวาท " ในปี พ.ศ. ๒๔๑๓ ซึ่งล้วนแต่เป็นกิจการที่สนับสนุนการปฏิรูปและนโยบายทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏการณ์ของความตื่นตัวในการปฏิรูปที่เห็นชัดอีกอย่างหนึ่งคือ การที่คณะทูตไทย ณ กรุงลอนดอน และปารีสซึ่งเป็นคนไทยรุ่นแรกที่ได้ไปศึกษาและได้เห็นประเพณีการปกครองชาติต่าง ๆ ในยุโรปได้ร่วมกันเข้าชื่อในหนังสือถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๔ คำกราบบถาวยังคมนี้เองที่ถือกันว่าเป็นแผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย^๒ ความตื่นตัวและสนใจของเจ้านายขุนนางและข้าราชการในการปฏิรูปนี้เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก เพราะพระองค์เองก็ทรงตั้งความคาดหวังไว้เช่นนั้น ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้นตอนหนึ่งว่า " ในเบื้องต้น เราขอตอบแก่ท่านทั้งปวงว่า เราขอพอใจอยู่ในการซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการของเราได้ไปเห็นการในประเทศอื่น แล้วระลึกถึงประเทศของตน ประารณนาที่จะป้องกันอันตรายและให้มีความยั่งยืนมั่นคงอยู่ในอำนาจอันเป็นอิสระภาพ "^๓

^๑ ฎ. หน้า ๑๓

^๒ รัชอนันต์ สมุทวณิช แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย อักษรสัมพันธ ๒๕๑๓

๑๐๙ หน้า

^๓ รัชอนันต์ สมุทวณิช และ ชัยติยา กรรณสูต เอกสารการเมืองการปกครองของไทย หน้า ๙๖ (อ้างจากกรมศิลปากร, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ. ๔/๑๖.)

การที่ชนชั้นปกครองกลุ่มหัวก้าวหน้าในสมัยนั้นให้ความสนใจและร่วมกันปฏิบัติการปฏิรูปสังคมบ้านเมืองครั้งนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับความรู้ ความคิด และจิตสำนึกของเทียนวรรณเป็นอย่างดี เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มการปฏิรูปอย่างจริงจังตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๒ ซึ่งเป็นปีที่ได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ ขณะนั้นเทียนวรรณอายุได้ ๓๒ ปีแล้ว เป็นระยะเวลาที่เขากำลังสนใจในเรื่องของกิจการบ้านเมืองมากเป็นพิเศษ ความสนใจในเรื่องของบ้านเมืองประกอบกับการที่ได้สนิทคุ้นเคยกับเจ้าขุนมูลนายชั้นสูงบางท่านทำให้เทียนวรรณมีโอกาสที่จะได้เห็นและรู้เรื่องเกี่ยวกับการปฏิรูปสังคมและการเมืองในครั้งนั้นมากกว่าสามัญชนอื่น ๆ โดยทั่วไป จะเห็นว่าแม้แต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือการปฏิรูปจากวงใน เช่น การตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และ สภาที่ปรึกษาในพระองค์ (Privy Council) เทียนวรรณก็รู้เรื่องดี ดังปรากฏว่ามีการเอ่ยถึงสองสถาบันในวรรณกรรมของเขาด้วย ส่วนผลของการปฏิรูปนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่าเป็นที่ประจักษ์และสนใจของเทียนวรรณสักแค่ไหน จริงอยู่การปฏิรูปครั้งนี้ อาจทำให้บางคนบางกลุ่มต้องเดือดร้อนที่ขัดกับประโยชน์ของตนบ้าง ต้องปรับตัวบ้าง แต่ก็นับว่าเป็นที่ยินดีทั่วกันแก่คนส่วนใหญ่ของประเทศ สำหรับเทียนวรรณนั้น ข้อเขียนของเขาชี้ให้เห็นว่าเขาได้เอาใจใส่และภูมิใจกับสภาพสังคมใหม่ที่เป็นผลของการปฏิรูปนี้มาก เขาได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

" รัฐบาลสยามของเราเกี่ยวพันเห็นว่า, นานาประเทศเขาจัดการปกครองบ้านเมืองของเขาให้เจริญยิ่ง แลแผ่อำนาจกว้างขวาง, ผู้คนพลเมืองของเขา ก็สามารถฉาดหลกแหลมมีสติปัญญาวิชาสูงประเสริฐ ราชการแลการปกครองบ้านเมือง

เช่นในเรื่อง " ว่าด้วยคดีอันลึกลับในโรงศาล " พุ. ๑ : ๑๖ กันยายน ๑๒๐ หน้า ๑๘๕ หรือในเรื่อง " นิญาทกกฎหมาย " พุ. ๖ : ๘ กุมภาพันธ์ ๑๒๔ หน้า ๑๓๓๘

ของเรายังต่ำเตี้ยกว่าเขา ทั้งพลเมืองก็ยังโง่เขลามากไม่มีใครจะมีคนรู้วิชาอะไร,
ทั้งใจคอก็เหี้ยมเกรียมไม่มีใครจะมีใครเมตตาปราณีแก่กัน, บ้านเมืองก็ยังไม่สะอาดแล
เน่นหนาจนเป็นที่วางใจได้เหมือนเขา

เพราะฉะนั้น ท่านจึงอุสาหะพยายามก่อสร้างแลดำริห์จัดการเปลี่ยนแปลง ก่อสร้าง
แลจัดการขนบธรรมเนียมทั้งทหารแลพลเรือนให้ดีขึ้นเป็นขั้น ๆ ค่อยดีกว่าแต่เก่าก่อนได้
ร่อยเทามาแล้ว แลได้อุสาหะเลิกถอนบ่อนเบี้ย, ให้ลดน้อยเข้ามาทุกที, แม้การ
ไต่ทวนก็อุบายคัดกรองเข้าเป็นลำดับ, จนที่สุดคงจะมีกฎหมายห้ามมิให้ขายมหรสพเป็น
ทางการต่อไป

แม้การมีภรรยามาก ก็คงจะมีกฎหมายลดหย่อนสักวันหนึ่งเป็นแน่, การในกรม
ยุทธรณิศการทุกวันนี้, ก็ได้จัดสันเป็นมณฑลหัวพระราชอาณาเขตแล้ว, ย่อมมีนาย
ทหารแลพลทหารแลตำรวจภูธรประจำอยู่ทุกมณฑล, ความแน่นหนามั่นคงความแบบแผน
มากขึ้นทุกที ทั้งโรงศาลก็ได้จัดให้มีระเบียบดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นไหน ๆ "๑

การที่บ้านเมืองได้เจริญมามากนั้น เทียนวรรณเข้าใจดีว่าเป็นเพราะความสามัคคี
และความพยายามของชนชั้นปกครองที่มีหัวก้าวหน้าเป็นสำคัญ เขากล่าวว่า " ขนบ
ธรรมเนียมของบ้านเมืองได้เลื่อนพ้นที่เดิมมาเท่าใดแล้ว, เป็นมาด้วยเหตุใด, มิใช่
เพราะความสามัคคีแลความเพียรคอกหรือ, ถ้าไป (รามือราเท้า) ไม่คิดไม่จัดทำ
แล้วย่อมเป็นความผิดแท้ "๒ ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้เทียนวรรณมีใจกับสภาพสังคมใหม่

" ๑ " ว่าด้วยความเห็น แต่มิใช่ตาแล " พุฉ. ๖ : ๑๖ พุศิจิกายน ๑๒๔
หน้า ๑๖๖๐ - ๑๖๖๑

" ๒ " ว่าด้วยความยาก แต่มิใช่เป็นหนี้หรือเป็นทาส " พุฉ. ๔ : ๑๖ มีนาคม
๑๒๒ หน้า ๑๐๕๑

อยู่มาก เพราะเขาเห็นชัดว่า " บ้านเมืองหมดความโลภใครอยู่แล้วในสมัยนี้ " ?
 เทียนวรรณได้พบกับสังคมที่มีความก้าวหน้าและบุคลิกธรรมมากขึ้นกว่าสมัยก่อนก็ต่อเมื่อเขาได้พ้นโทษ
 ออกจากคุก ซึ่งตอนนั้นเขามีอายุได้ ๕๗ ปี นับว่าเป็นช่วงอายุที่เขาสุวยชรามาแล้ว เขา
 ได้แสดงความเสียสละในโอกาสไว้ว่า

" ถ้าเรายังหนุ่มแน่นอยู่เช่นแต่ก่อน, ได้พบปะสังคมอย่างเช่นทุกวันนี้ เราคงจะ
 พยายามให้สำเร็จไปตามทางสุจริตที่จะพึงเป็นไปได้, เคียงนี้เราเข้าใจแล้วว่า, สิ้น
 เวลาเสียแล้ว จะได้ก็แต่ประคอง ๆ ไปเท่านั้น, ที่จะพ่วงพ่วงถึงตั้งอะไรไปนั้น, ร่าง
 กายและชีวิตที่เราไม่พอเสียแล้วเปรียบเหมือนไม้ใกล้ฝั่ง " ๒

แต่อย่างไรก็ตาม ความสนใจในการปฏิรูปจากเบื้องบนและผลของการปฏิรูปที่ปรากฏ
 นี้ได้ปลุกความตื่นตัวของเทียนวรรณเกี่ยวกับเรื่องของสังคมบ้านเมืองที่เคยมีอยู่แล้วให้มากขึ้นอีก
 เพราะทำให้เขาเริ่มเชื่อและมีความหวังว่าสภาพสังคมและความสนใจของชนชั้นปกครองในขณะ
 นั้นอยู่ในสภาพที่จะเอื้อต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองของเขาได้บ้าง และนี่เองที่เป็น
 ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เทียนวรรณสร้างวรรณกรรมการเมืองออกมาในสมัยนั้น

๔. ความหวุ่นในภัยจากต่างประเทศ

การติดต่อกับประเทศทางตะวันตกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น แม้จะก่อให้เกิด
 ประโยชน์ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างอนันต์ก็ตาม แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้ไทย
 ตกอยู่ในภาวะอันตรายอย่างมหันต์ด้วย ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศทาง
 ตะวันตกในสมัยนี้ นอกจากเป็นเรื่องของการค้า การเผยแพร่ศาสนา ฯลฯ แล้วยังมีเรื่อง

๑ " ว่าด้วยความงาม แต่มีโชรูปโฉมหรือเครื่องประดับ " พุฉ. ๖ : ๑
 พุศศิกายน ๑๒๔ หน้า ๑๖๔๔

๒ " ว่าด้วยอำนาจ แต่มีโชฤทธิ์หรือแรงกาย " พุฉ. ๔ : ๔ ตุลาคม ๑๒๒๒
 หน้า ๕๔๓

ของ " การเมือง " เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างเห็นได้ชัดอีกด้วย ภัยทางการเมืองที่สำคัญสำหรับประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชียอาคเนย์ (Southeast Asia) ในขณะนั้นคือ ภัยจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากไ้เกิด การปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นในยุโรปและถึงขั้นเจริญพอสมควร ความจำเป็นในการแสวงหา แหล่งวัตถุดิบและแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ผลิตออกมามีมากขึ้น อาณานิคมซึ่งจะเป็น แหล่งสนองความต้องการสองประการดังกล่าวก็เป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้น ยุคนี้เรียกว่า " ยุคจักรวรรดินิยม " (Imperialism) หรือ " ยุคอาณานิคม " (Colonialism) อย่างจริงจังจึงได้เริ่มขึ้น

ประเทศไทยเริ่มมีที่พำนักจะต้องเผชิญกับลัทธิจักรวรรดินิยมจากประเทศทางตะวันตก เมื่ออังกฤษได้ไ้ป็นังและสิงคโปร์ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ และ ๒๓๖๒ ตามลำดับ และได้ใช้ดินแดนดังกล่าวเป็นฐานในการขยายอิทธิพลทางการค้าและการเมืองเข้าไปในรัฐต่าง ๆ ในแหลมมลายู อังกฤษทราบว่าหัวเมืองมลายูบางส่วนเป็นของไทยจึงได้ส่ง จอห์น กรอเฟิร์ด (John Crawford) เข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ใน พ.ศ. ๒๓๖๕ เพื่อขอสิทธิที่จะทำการค้าขายในหัวเมืองเหล่านั้น กับทั้งได้ขอให้ไทยแก้ไขระเบียบวิธีการเก็บภาษีและการค้าขายสินค้าบางอย่างที่ไทยผูกขาดอยู่ แต่การเจรจาครั้งนี้ล้มเหลวเนื่องจาก อุปสรรคหลายประการ แต่ที่สำคัญคือรัฐบาลไทยไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องติดต่อกับอังกฤษ ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อังกฤษได้ส่ง เฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เข้ามาเจรจากับไทยอีก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็มิได้ทรงปรารภจะ ติดต่อกับอังกฤษเช่นเดียวกัน แต่หลังจากที่อังกฤษรบชนะพม่าในสงครามครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ แล้ว ไทยจึงยอมทำสัญญากับอังกฤษ แต่ก็เป็นไปในลักษณะที่สงวนท่าทีอยู่มาก ต่อมาอังกฤษได้ส่ง เซอร์ เจมส์ บรูค (Sir James Brooke) เข้ามาใน พ.ศ. ๒๓๘๔ อันเป็นปีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีที่เคยทำไว้ด้วยเห็นว่าไม่ให้ประโยชน์แก่เราอย่างเต็มที่ แต่การเจรจาครั้งนี้ไม่สำเร็จเพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มิได้ทรงปรารภที่จะคบค้ากับชาติทาง

ตะวันตกเพราะเกรงว่าจะมีความยุ่งยากทางการเมืองและมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของไทย
แต่พระองค์ก็ทรงตระหนักถึงภัยจากชาติทางตะวันตกอยู่แล้ว ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อประจวบกับ
ทรงรับสั่งว่า " การศึกษาสงครามข้างญวนพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่บ้างก็แต่ข้างพวกฝรั่ง
ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่แก่เขาได้ " ^๒

การที่เซอร์ เจมส์ บรูก เจรจาไม่สำเร็จครั้งนี้ ทำให้เขาผิดหวังมากถึงกับเสนอ
ให้รัฐบาลอังกฤษส่งเรือปืนเข้ามาบังคับไทย ให้ยอมทำตามความประสงค์ของอังกฤษ เพราะ
ในตอนนั้นอังกฤษเริ่มขึ้นกับการใช้วิธีการรุนแรงบังคับเอาสิ่งที่ต้องการ เช่น ในกรณีของพม่าและจีน
ดังนั้นเมื่อถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์กับประเทศ
ทางตะวันตกของไทยอยู่ในภาวะวิกฤติ มีที่กล่าวจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงและเอกราชของ
ชาติเป็นอย่างยิ่ง เพราะตอนนั้นอิทธิพลของอังกฤษในเอเชียกำลังเพิ่มขยายขึ้นเป็นลำดับ นอก
จากนั้นไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกอีกชาติหนึ่งคือ ฝรั่งเศส ^๓ เมื่อถึง
รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยิ่งเป็นระยะที่ไทยต้องเผชิญกับการ
คุกคามจากการแพร่ขยายของลัทธิจักรวรรดินิยมอย่างเต็มที่ เพราะเป็นสมัยที่อังกฤษและ
ฝรั่งเศสกำลังแข่งขันกันหาอาณานิคมในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างจริงจัง อังกฤษได้
พม่าเป็นอาณานิคมอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ และกำลังขยายตัวอย่างเต็มที่ในแหลมมลายู
ส่วนทางด้านตะวันออกของไทย ฝรั่งเศสได้เข้าครอบครองแคว้นอินโดจีนทางภาคใต้ของ
เวียดนาม ได้เขมรเป็นรัฐอารักขา แล้วขยายตัวเข้าไปในแคว้นตังเกี๋ยและยึดตั้งเกี๋ยได้

^๑ สดใส ชันติวรพงศ์ ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก หน้า ๑๑ - ๑๔

^๒ ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ ก้านสังคม หน้า ๒๑๖

^๓ สดใส ชันติวรพงศ์ ล.ก. หน้า ๑๕ - ๒๔

ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ และในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ฝรั่งเศสก็ได้ชวนทั้งประเทศเป็นอาณานิคม^๑ จะเห็นว่าเพื่อนบ้านของไทยในขณะนั้นตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจทางตะวันตกไปตาม ๆ กัน ดังนั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นสมัยของการปรับนโยบายทางการทูตและนโยบายผ่อนปรนกับมหาอำนาจตะวันตกในทุก ๆ ด้าน เพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้ โดยการให้มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต การให้สิทธิทางการค้าที่ชาวต่างชาติได้เปรียบไทยอย่างมาก ตลอดจนการยอมเสียดินแดนบางส่วนให้กับอังกฤษและฝรั่งเศส^๒ เป็นต้น

ผลสะท้อนของการแสวงหาอาณานิคมตะวันตกคือ การผลักดันให้คนไทยแสวงหาทางออกเพื่อความอยู่รอดของชาติบ้านเมือง นอกจากการผ่อนปรนต่อการบีบบังคับของชาติตะวันตกแล้ว ยังผลักดันให้คนไทยต้องหันมาปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับตะวันตกด้วย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลงานส่วนใหญ่เป็นไปในรูปของการผ่อนปรนในเชิงการทูตกับตะวันตกเท่านั้น เพราะรัชสมัยของพระองค์ไม่ยาวนานพอที่จะปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญตามแบบตะวันตกได้มากมายนัก ถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นระยะที่เร่งเร้าให้ชนชั้นนำของสังคมไทยต้องตื่นตัวมองไปข้างหน้า และแสวงหาอุดมการณ์อันเป็นรากฐานของการพัฒนาทางสังคมอย่างแท้จริง^๓

เขียนวรรณแม้จะเป็นสามัญชนคนหนึ่งในสมัยนั้น แต่ก็เป็นผู้ที่เอาใจใส่ในเรื่องของกิจการบ้านเมืองและตระหนักถึงภัยจากทางตะวันตกเหล่านั้นดี จากข้อเขียนของเขาแสดงให้เห็นว่าเขียนวรรณเป็นผู้ที่เอาใจใส่และรู้เรื่องเกี่ยวกับการคุกคามของชาติตะวันตก เช่นข้อเขียนตอนหนึ่งเขากล่าวถึง

^๑ ญ. หน้า ๒๔

^๒ จัยอนันต์ สมุทวณิช การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย หน้า ๕๖

^๓ เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์ "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า ๑๔๔

การถูกคามของฝรั่งเศษและนโยบายผ่อนปรนไว้ว่า

" ฝรั่งเศษเหตุเป็นน้ำกล้ำข่มเหง เมืองของเองก็ยิ่งวุ่นเหี้ยวุ่นงาน
ไทยนั้นออกคดหย่อนไม่รอนราน แขนุตรหลานโง่ไม่รู้อความ
พากันแค่นั่นใจจะใคร่รบ ไม่หัดหลบเด็กผู้ใหญ่ฉันทไคถาม
จนควยเกล้า ๆ เจ้านายท่านหมายงาม ยกปากข้ามโขงนั้นให้มันไป "

และครั้นยิ่งนานวันเข้าเหี้ยมวรรณก็ยิ่งประจักษ์ชัดถึงภัยจากการถูกคามของชาติตะวันตกมากขึ้น เขา
กล่าวว่า

" บ้านเมืองในเวลานี้, แสบสุดที่จะยาก, มิใช่ง่ายเหมือนครั้งเป็นป่าเป็นเถื่อนอยู่,
ในสมัยก่อนจะหาอย่างใดก็ได้ไม่มีศัตรูมาจ้องคอยเบียดเบียนอยู่...
เวลานี้เราต้องเข้าใจว่า, ศัตรูของแผ่นดินคอยเร้าเราหาเหตุอยู่เสมอไม่หยุด แลทั้ง
ดำเนินกิริยาเผื่ออำนาจเบียดขี่กรุ่นเข้ามาเป็นชั้น ๆ มิได้คงอยู่ตามสัญญาแล้ว " ^๒

อีกตอนหนึ่งเหี้ยมวรรณกล่าวไว้ว่า

" ประเทศสยามของเราไม่เหมือนแต่โบราณแล้ว, แต่ก่อนไม่มีคนต่างประเทศมาใช้อำนาจ
ขัดขวาง มีแต่เข้ามาประจบ, การปกครองก็อยู่แต่ในคนของเขา, บัดนี้อำนาจของนานา
ประเทศมาก, แลเข้าเข้ามารวบคอย แลคอยสะกิดสะเกาคคนที่พอจะแตกแยกไปพึ่งพิงได้,

^๑ " โลกานุวัติคำกลอน " ฤๅ. ๖ : ๑๖ มิถุนายน ๑๒๕ หน้า ๑๘๕๔

^๒ " ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ฤๅ. ๔ : ๑๖ กุมภาพันธ์

เช่น แก้วรับ เขาร่วมรงอยู่ในทุกวันนี้, ย่อมแปลว่ามากแก่การปกครองแลใช้อำนาจไม่หนัก^๑

จากบันทึกของเทียนวรรณแสดงให้เห็นว่าภัยจากต่างชาติในครั้งนั้น นอกจากจะเป็นภัยที่เนื่องมาจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกโดยตรงแล้ว ยังเป็นภัยที่เกิดจากการที่คนไทยเองยินดีที่จะเข้าไปพึ่งหรืออาศัยฝากตัวอยู่กับชาวต่างชาติเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ที่ชาวต่างชาติเอามาล่ออีกด้วย ซึ่งเทียนวรรณใช้คำพูดว่า " เขาร่วมรง " เขาถือว่านี่ก็เป็นภัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทองแถมแถมแก้ไข เทียนวรรณเป็นคนที่มีความรู้สึก " ชาตินิยม " อย่างมาก เขาจึงไม่พอใจกับสภาพเหล่านี้และพยายามชี้ให้คนทั่วไปเห็นและเข้าใจอยู่เสมอว่า " แม้ว่าชาติใดจะบำรุงเราให้รุ่งเรืองสักเท่าใดเราก็ไม่ควรปราศจากแลยินดี, โดยเหตุที่โลกนี้ย่อมมีบุคคลที่มีความรักชาติ และตั้งญัตติต่อชาติว่าเป็นคนดี ย่อมมีผู้สรรเสริญอยู่ชั่วฟ้าแลดิน " ^๒ " ขรรคมานุษย์ทั้งหลายทั่วโลกย์, เขาเกิดในประเทศใดเมืองใดบ้านใดที่ใด เขาก็ย่อมมีความรักในประเทศที่เกิดของเขา, คนเป็นชาติชาวอะไรก็ย่อมยินดีรักชาติแลชาวของตน..... เราทั้งหลายเกิดในประเทศสยามเรียกว่าไทย นับถือพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องรักประเทศสยามแลชาติไทย " ^๓

ความตระหนักในภัยจากต่างชาติ ประกอบกับความมี " ชาตินิยม " ในจิตสำนึกเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เทียนวรรณสร้างวรรณกรรมการเมืองออกมา ทั้งในลักษณะของการกระตุ้น

^๑ " แมกคาซีนที่ ๓ " ชุล. ๖ : ๑ พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๘๑๓

^๒ " ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ชุล. ๔ : กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๑๐๕๕

^๓ " เรื่องความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๒๔๐

เตือนหรือจูงใจให้คนทั่วไปมีความรัก นิยมในชาติของตน " ไม่ควรกินน้ำใต้ศอกของคนต่างชาติ " ให้ความ " กตัญญูต่อชาติ ศาสนา อย่าไ้กระยศต่อชาติของตน " ^๒ และในลักษณะของการเร่งเร้าให้รัฐบาลเอาใจใส่ต่อการปรับปรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่าให้เป็นที่ถูกเหยียดหยาม และเบียดเบียนจากต่างชาติได้

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ มีทั้งปัจจัยทางด้านคุณสมบัติภายในตัวของเทียนวรรณเอง และปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมทางสังคมภายนอก สภาพทางสังคมต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้เทียนวรรณได้พบเห็นมาแล้วแต่เชื่อว่าเขาคงจะได้เอาใจใส่อย่างจริงจังหลังจากลาสิกขาบทซึ่งตอนนั้นเขามีอายุได้ ๒๕ ปีแล้ว เพราะเป็นระยะที่เทียนวรรณมีจิตสำนึก " สังคมธรรม " อยู่มากและตอนนี้เองที่เทียนวรรณเอาใจใส่ในเรื่องของสังคมบ้านเมืองอย่างจริงจัง เขาเคยกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า " เมื่ออายุเราได้ ๓๐ ปี. ในเวลาที่มีไฉนนอนหลับ นิ่งลึ้มตาอยู่ไฉนเห็นไปว่า ถ้าทำได้จะทำคือจะจัดบ้านเมืองแลเปลี่ยนแปลงแก้ไขชนบทรรมนิยมในประเทศสยามเสียใหม่ให้ทันแก่ไฉนสมัยของบุคคลที่เห็นว่าจะได้แลทำได้ " ^๓ เมื่อมีอายุมากขึ้น มีความรู้ ความคิด และได้พบเห็นสภาพทางสังคมเหล่านั้นมากขึ้น ก็ยิ่งทำให้เทียนวรรณมีจิตสำนึกทางการเมืองมากขึ้นด้วย เขาจึงพยายามอยู่ตลอดเวลาที่จะเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงสังคมบ้านเมือง แม้เมื่อตอนต้องโทษจำคุกและหลังจากพ้นโทษมาแล้ว และเมื่อมีโอกาสเขาก็ได้ทำหนังสือพิมพ์เสนอความคิดเห็นของเขาออกมาในที่สุก

^๑ ก. หน้า ๒๔๑

^๒ " ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกตัญญู ก็อาจเจริญได้ " พ.อ. ๔ : ๒๓ มกราคม ๑๒๒ หน้า ๑๐๔๐

^๓ " ว่าด้วยความเป็นละเมอ แต่มีไฉนนอนหลับ " พ.อ. ๕ (๑๔๐) : ๒๓ ธันวาคม ๑๒๓ หน้า ๑๓๕๔ - ๑๓๕๕

แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณ

ลักษณะสำคัญบางประการของวรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณที่ควรทราบเป็นเบื้องต้น

ก่อนที่จะศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณ ควรจะได้ทราบถึงลักษณะที่สำคัญบางประการของวรรณกรรมการเมืองของเขาเสียก่อน อันจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เข้าใจแนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณและการศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดของเขาในครั้งนี้ได้ดียิ่งขึ้น ในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะวรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณที่เห็นว่าสำคัญและควรทราบเป็นเบื้องต้น ๓ ประการ คือ

๑. เป็นข้อเขียนที่สื่อสารในลักษณะของบทความทางการเมือง

ในบรรดาวรรณกรรมที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองนั้น ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้จัดแบ่งประเภทไว้อย่างกว้าง ๆ ออกเป็น ๒ ชนิด คือ " ชนิดหนึ่งเป็นหนังสือหรือบทความแสดงทัศนะทางการเมืองโดยตรง อีกชนิดหนึ่งอาศัยบันเทิงคดีหรือกวีนิพนธ์เป็นพาหนะแสดงทัศนะทางการเมือง " วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณเสนอออกมาในลักษณะแรก คือ ในเชิงบทความแสดงทัศนะหรือความคิดเห็นทางการเมืองโดยตรง ซึ่งทั้งนี้ย่อมหมายถึงการใช้รูปแบบร้อยแก้วเป็นพื้นด้วย ข้อคิดเห็นทางการเมืองของเทียนวรรณที่เป็นร้อยกรองอาจมีให้เห็นอยู่บ้าง แต่นับว่าน้อยมาก อย่างไรก็ตามก็เรากล่าวได้โดยที่เรียกว่า ข้อเขียนทั้งหลายของเทียนวรรณมิใช่เป็นข้อเขียนประเภทบันเทิงคดีหรือกวีนิพนธ์ วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณจึงไม่มีตัวละคร ฉากบทเจรจา ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้

ถ้าจะพอมิให้เห็นอยู่บ้างก็ใน " ตัวอย่าง " ที่เขียนวรรณกรรมมาประกอบแนวความคิด ให้เหตุผลมีน้ำหนักขึ้นเท่านั้น ซึ่งส่วนมากก็มักจะเป็นเรื่องราวเหตุการณ์จริง ๆ ที่เขาได้ประสบมา หรือไม่ก็เป็นคตินิทานเก่า ๆ ที่เคยฟังเคยเชื่อกันมา

๒. เป็นข้อเขียนที่มุ่งเสนอแนวคิดด้านหลักการหรือทฤษฎีทางการเมือง

วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณเป็นข้อเขียนที่มุ่งในการเสนอแนวความคิด หลักการหรือทฤษฎีทางการเมือง โดยอาศัยความรู้ ความคิด และความจริงใจต่อชาติบ้านเมืองเป็นจุดยืนหลักที่สำคัญ เทียนวรรณไม่ใช่วรรณกรรมของคนเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนและ/หรือโจมตีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจทางการเมืองและบุคคลอื่น ๆ ทั่วไปโดยอคติส่วนตัว เขาเป็นนักคิดนักเขียนอิสระที่รักเหตุผลและมีความจริงใจ / วรรณกรรมการเมืองของเขาจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมบ้านเมืองอย่างแท้จริง ในชีวิตของเทียนวรรณ แม้ว่าเขาจะเป็นที่ไมชอบพอ และถูกกดดันแกล้งจากบุคคลบางคนบางกลุ่มอยู่ตลอดเวลา แต่เขาก็ไม่ถือโอกาสนำเอาความคับแค้นในชีวิตมาระบายออกในลักษณะของการเขียนโจมตีใคร เป็นการส่วนตัว สำหรับคนคิดที่สร้างคุณไว้แก่ชาติบ้านเมืองนั้น เทียนวรรณ มีการกล่าวถึงอยู่บ้าง แต่ก็เพื่อหวังจะให้ เป็น " ตัวแบบ " ของคนในสังคมมากกว่าเหตุผลอื่น นับว่า เทียนวรรณเป็นนักเขียนที่มีจรรยาบรรณานิยมคนหนึ่ง การที่เทียนวรรณต่อสู้ในทางการเมืองด้วยหลักการเช่นนี้ บางคนจึงกล่าวว่า " เทียนวรรณเป็นนักปรัชญาการเมือง ไม่ใช่นักการเมือง เขาทำการต่อสู้ในทางการเมืองตามวิถีทางของนักปรัชญา โดยยึดทฤษฎีที่เขาเห็นว่าดีและถูกต้องเป็นบรรทัดฐานในการต่อสู้ " ลักษณะนี้เอง ที่จะทำให้วรรณกรรมการเมืองของเขามีคุณค่าควรแก่การศึกษา และเชื่อว่าเป็นที่สนใจไปอีกนานถ้าได้รับการเผยแพร่กันอย่างจริงจัง

๓. เป็นข้อเขียนที่ปรากฏรวมอยู่ในวรรณกรรมทั่วไปของเทียนวรรณ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า วรรณกรรมทั้งหลายของเทียนวรรณมีลักษณะเป็น " วรรณกรรมเพื่อชีวิต " คือเป็นข้อเขียนที่มุ่งเสนอแนวคิดในการแก้ไขปรับปรุงสภาพที่เลวร้ายหรือไม่พึงปรารถนาในชีวิต สังคมและการเมืองให้ดีขึ้น วรรณกรรมเพื่อชีวิตจึงมีเนื้อหาที่กว้างขวางมาก คลุมไปถึงทุกมุมของชีวิตทั้งชีวิตส่วนบุคคลและชีวิตสังคม วรรณกรรมของเทียนวรรณชี้ให้เห็นถึงความพยายามของเขาในการที่จะให้ผู้อ่านเกิดปัญหา ความคิด และความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้เข้าใจในสิ่งที่เขาสังจะไม่ใช้เปลือกหรือกระพี้ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ฉาบฉวย เราจะได้เห็นได้ทั้งแต่การตั้งชื่อเรื่องหรือหัวข้อเรื่องของเขา ซึ่งส่วนมากจะออกมาในเชิงปรัชญา เช่น ว่าด้วยความสุขแต่มีใช้สิ่งที่พอใจสัคว์ทั่วกัน ว่าด้วยโรคแต่มีใช้ไขเจ็บแลพยาธิต่าง ๆ ว่าด้วยอำนาจแต่มีใช้ฤทธิ์หรือร่างกาย ว่าด้วยความอ่อนแต่มีใช้ไม้แลของเหลวเช่นน้ำ ว่าด้วยความหอมแต่มีใช้ดอกไม้แลเครื่องหอมแบ่งรำน้าอบ ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เป็นหนี้หรือเป็นทาส เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากชื่อเรื่องเหล่านี้ จะเห็นว่าให้โอกาสอยู่มากในคำอธิบายของเนื้อหา คือผู้เขียนสามารถที่จะกล่าวได้กว้างทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับชีวิตและสังคม เทียนวรรณเป็นผู้ที่สนใจในความเป็นไปของบ้านเมืองมากอยู่แล้ว จึงปรากฏแนวความคิดทางการเมืองผสมผสานอยู่ในวรรณกรรมของเขาแทบทุกเรื่อง นอกจากนั้นแล้ววรรณกรรมบางเรื่องก็เป็นเรื่องที่เขาตั้งใจเสนอแนวคิดทางการเมือง โดยเฉพาะ เช่น เรื่อง " ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง " " ว่าด้วยความฉันทะเมอแต่มีใช้นอนหลับ " เป็นต้น เนื้อหาทางการเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมจึงมีมากพอที่จะทำให้เราเห็นถึงแนวความคิดของเขาได้ชัดเจนทีเดียว

พื้นฐานของความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดและพฤติกรรมทางการเมืองของเทียนวรรณ

เทียนวรรณเป็นสามัญชนผู้หนึ่งที่ถือกำเนิดในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช แต่

จะไม่มีมือหรือเท้าส่วนร่างกายก็ไม่ได้, จะไม่มีเลือดแลเนื้อก็ไม่ได้, ถ้าเข้าใจ หรือเห็นชัดได้ทั้งนี้แล้ว, เปนดีแน่, อาจเกิดความพร้อมเพรียงแลสามัคคีขึ้น ได้เปนแท้,

ความอีกตอนหนึ่ง เขากล่าวไว้ในรูปคำกลอนว่า

ท่านอำมาตย์ราชครูพวกผู้เฒ่า	เปรียบเหมือนเสาทรงเรือนไม่เคลื่อนไหว
ผู้รับราชโองการศาลนคร	เป็นตอน ๆ ตามตำแหน่งแห่งกะลี่ย
เปรียบทั้งชื่อหรือว่าแปดจันทน์	เป็นชั้น ๆ มุมบึงสังกะสี
ก็เหมือนไพร่ใหญ่่น้อยถ้อยกระวี	ยอมเป็นทาสไครยไพร่กับนาย
เช่นร่างกายกับชีวิตร์คิคุเถิด	ตามกำเนิคเค้ามูลเครื่องสูญหาย
เลือกกับเนื้อเจือกัวอยู่ทั่วกาย	ถ้าเลือกควายชีวิตร์คิคุไม่กลับคืน

นอกจากนั้นแล้วในข้อเขียนของเทียนวรรณยังชี้ให้เห็นอยู่ตลอดเวลาว่า ความเจริญก้าวหน้าของสังคมเป็นผลมาจากการช่วยกันคิดช่วยกันปรับปรุงของคนในสังคมนั้น

การที่จะมีวัดระฆังมอราเท่านั้นไม่คืบหน้า^๑ เขาชี้ให้เห็นว่าสาเหตุหนึ่งที่สังคมไทยเจริญล่าช้า คือการที่ไปหลงเชื่อแต่ในเรื่องบุญบารมี ไม่ช่วยกันคิดจัดพัฒนาอย่างแท้จริง^๒

^๑ " แมกคาซันที่ ๕ " ตูล. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๗๗๖

^๒ " วิทยากรณคำกลอน " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๗๔

^๓ " ว่าด้วยความยาก แต่มิใช่เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ตูล. ๔ : ๑๖
มีนาคม ๑๒๒ หน้า ๑๐๔๑

^๔ " ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ตูล. ๔ : ๑๖
กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๑๐๖๑

ถ้าหากลองพิจารณาให้ลึกลงไปอีก เราจะเห็นว่า ความเชื่อในสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับสังคมการเมืองทั้งสองประการนี้ มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความเชื่อในภาวะความสามารถตามธรรมชาติของมนุษย์ คือการยอมรับว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ประเสริฐ เป็นสัตว์โลกที่มีความสามารถเหนือสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ทั้งหลาย สามารถที่จะศึกษา สามารถที่จะคิดจะทำและปรับปรุงสภาพชีวิตและสังคมของตนให้มีความเจริญขึ้น ต่างไปจากชีวิตและสังคมของสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ดังที่เราจะกล่าวถึงความหมายของคำว่า " มนุษย์ " บ่อย ๆ ในวรรณกรรมของเรานี้ อันเป็นการกระตุ้นเตือนให้ทุกคนสำนึกและตระหนักในภาวะของตน ดังเขาอธิบายว่า คำว่า " มนุษย์ " นี้

คัมภีร์ออกเป็นสองศัพท์คือ มานะ อุตตะ มานะแปลว่าใจ, หรือสิ่งที่โน้มไปสัมผัสแก่อารมณ์ อุตตะแปลว่าสูง ว่ากล้า ว่าสามารถ อธิบายว่า, เป็นสัตว์ใจสูงใจกล้าใจสามารถ, จึงได้เรียกว่ามนุษย์

อันความกล้าความสามารถของสัตว์พวกนี้นั้น, จะชี้ให้เห็น คือสามารถจะเล่าเรียนศึกษาจำทรง, และอนุมัติอะนุমানคาดคะเนกิจการน้อยใหญ่ ละเอียดยหาย สูงต่ำ คีชั่ว ไกลไกล หรือที่ล่วงลับไปแล้วนานนับได้หมื่นปี, หรือที่ยังไม่มีเกิดขึ้นในเบื้องต้น อันจะมีจะเกิดมาก็ได้, และสามารถจะประกอบกิจการงานที่ละเอียดยหายสูงต่ำคิชั่วประการใด ๆ ในปัจจุบัน ให้เป็นให้มีขึ้นในตนและผู้อื่นได้ ทั้งความมุ่งหมาย, แลทั้งสามารถจะล่วงรู้การแลสมัยและธาตุในท้องฟ้าอากาศ แลอภัยไสยน้ำใจสัตว์ชนิดเดียวกัน แลสัตว์อื่นด้วย, แลสามารถจะฝึกหัดวิทยาโลกยธรรมให้สำเร็จจนโนรสุรเท่าถึงที่สุดแห่งทุกข์ แง้งซึ่งมรรคผลแลนฤพานก็ได้ ในชาติที่เรียกว่ามนุษย์,

ตามเหตุผลที่เรายกขึ้นกล่าวอ้างมานี้, นักปราชญ์ของท่านผู้ปรีชาฉลาดทั้งหลายที่ได้เกิดมาก่อนแล้ว ณ โลกนี้, ซึ่งได้ล่วงลับไปแล้ว, จึงนิยมเรียกบัญญัติสัตว์

พวกนี้ว่า มนุษย์ เพื่อให้สมแก่คุณวุฒิแลธยาไสยสันดานของสัตว์พวกนี้,^๑

เทียนวรรณได้อธิบายให้เห็นอีกต่อไปว่า มนุษย์จึงเป็นสัตว์โลกที่ต่างจาก สัตว์โลกอื่น ๆ ทั่วไปที่เรียกกันว่า " เกร็ดจัน " เพราะ (คิริจนาโน) แปลว่า สัตว์อันมีปรกติไปขวาง, อธิบายว่า มันไม่มีขนบธรรมเนียมอะไร มัน มีแต่วิไสยแลธรรมค่านั้น ^๒ การพยายามชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ประเสริฐกว่าสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ในรูปของการวิเคราะห์จากศัพท์นี้ มีปรากฏอยู่ทั่วไปในวรรณกรรมของเขา * หรือแม้แต่การอธิบายความหมายของคำว่า " คน " เขาก็อธิบายไปในเชิงคุณค่า ซึ่งแสดงให้เห็นชัดถึงการยอมรับของเทียนวรรณในลักษณะเดียวกัน ดังที่เขากล่าวไว้ในรูปถามตอบว่า

(คน) คำนี้ ท่านจะประสงค์ความว่าอย่างไร, ท่านจะอธิบายได้หรือไม่ โปรดชี้แจง,

ตอบว่า ตามความเห็นของเราผู้เดียว, เห็นว่า, คำว่าคน ๆ คำนี้, ความหมายของคนคงเป็นกิริยาว่าทั่ว, ได้คำที่ดีสุดว่าอย่างอื่น, เปรียบเหมือนกวนขนมหรือกวนยา, เขาก็คนไปให้ทั่วทั้งกะทะหรือทั้งอ่าง, ที่เราเปรียบนี้กล่าวถึงกิจการที่บุคคลกระทำ, เมื่อจะกล่าวถึงกิริยาอาการหรือคุณวุฒิในตัวบุคคล, เขาก็กล่าวถึงความประพฤติให้สมแก่ชื่อหรือความที่ว่าคน,

แต่คนนั้น, จะเป็นบุรุษหรือสตรีก็ ฤทธิหรือบรรพชิตก็ตาม หมายถึงความเอาความประพฤติว่า ทั่วถึงในสิ่งวัตถุ หรือกิจการบ้านเรือนในที่อยู่แห่งตน,

^๑ " ว่าด้วยชื่อของมนุษย์ใครตั้งให้ " ตล. ๕ : ๑๖ มิถุนายน ๑๒๔

คืออธิบายว่า, ถ้าเป็นคฤหคักรอบคอบทั่วถึงในกิจการบ้านเรือน แล
ความปกครองบุตรแลภรรยาแลความแสวงหาทรัพย์ แลความรักบ้านเรือนอัน
ปราศจากความมั่งกาย ย่อมพิจารณาทั่วถึงทั้งการร่ายและการละเอียดย,

ถ้าเป็นข้าราชการ ก็เอาใจใส่ระวังรักษาคำแหน่งหน้าที่ของตน, ถ้าตน
เป็นผู้ใหญ่ก็เอาใจใส่ดูแลตลอดลงไปจนทุกชั้นของผู้น้อย, มิให้มีความประมาทแล
มั่งกาย, จนให้มีช่องความเสียหายแห่งราชการ แลตนของตนในหน้าที่,

ถ้าเป็นราษฎรสามัญ ก็อุสาหะเอาใจใส่สอดส่องกิจการบ้านเรือน แลทำมา
หากินเลี้ยงชีพจนครบรอบ, รู้สิ้นรู้ยังรู้เสียรู้ได้ทั่วถึง, เรียกว่า มิใช่
คอยชัก ๆ ลักแล้วคน, คือถนัดทั่วถึงในกิจการทั้งปวง,

จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นชัดว่า เทียนวรรณยอมรับในภาวะความสามารถ
ของมนุษย์อยู่มาก คำว่า " คน " นี้โดยรูปศัพท์แล้วไม่ให้ความหมายในเชิงคุณค่า
ชัดเหมือนกับคำว่า " มนุษย์ " - และทั้งเป็นคำที่ไม่อาจยุติความหมายแน่นอนเหมือน
กับคำว่า " มนุษย์ " ด้วย ทั้งนี้ในการกล่าวถึงความหมายของ " คน " ใน
ที่นี้เราจะสังเกตเห็นว่าเทียนวรรณไม่ลืมจะบอกไว้แต่ตอนต้นว่าเป็นการอธิบายความหมาย
ตามความนึกเห็นของผู้เขียนเท่านั้น เมื่อเทียนวรรณอธิบายความหมายของคำว่า
" คน " ว่ามีความหมายว่า " ทั่ว " นั้น เขาก็เน้นว่าผู้ที่เป็มนุษย์หรือคนควรจะ
ทั่วถึงไปในทางที่ดี เช่นทั่วถึงในศีลธรรมหรือกิจการต่าง ๆ ตามสถานภาพหรือภาวะ

ตอนที่ ๓ ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๑๖) เทียนวรรณก็กล่าวถึงความหมายและ
ความสามารถของมนุษย์ในลักษณะเดียวกัน เพียงแต่ในเรื่องนั้นเขาเขียนในรูปของ
กลอน

" ว่าด้วยความที่เรียกว่าคน เหตุไฉนจึงเรียกว่าคน " ศุภ. ๕ : ๘
กันยายน ๑๒๔ หน้า ๑๕๕๖

แห่งตน ทั้งนี้เพราะคนหรือมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ประเสริฐว่าสัตว์โลกอื่น มีความสามารถสูง ฉะนั้นต้องรู้จักคิดพิจารณาและสามารถที่จะมีชีวิตที่ดีกว่าสัตว์โลกอื่นได้ มิใช่เกิดมาเป็นคนแต่เพียงรูปร่าง หรือที่เทียนวรรณกล่าวว่า " มิใช่คอกหยัก ๆ สักแต่ว่าคน " การพยายามอธิบายความหมายไปในเชิงชี้ให้เห็นความสำคัญเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นชัดถึงพื้นฐานของการยอมรับของ เทียนวรรณในเรื่องความสามารถของมนุษย์

✕ จากความตระหนักในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมการเมือง และการยอมรับในภาวะความสามารถตามธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง ทำให้เทียนวรรณให้ความสำคัญในตัวบุคคลมาก เขาเชื่อว่า ถ้าหากว่าชนทุกฝ่ายในรัฐมี จิตสำนึกทางการเมือง มีคุณสมบัติที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมการเมือง และมีความสามัคคีกันอย่างจริงจังแล้ว ย่อมจะทำให้สังคมบ้านเมืองนั้นมีความเจริญก้าวหน้าได้ เทียนวรรณจึงกล่าวเป็นหลักสำคัญไว้ว่า

✕ ถ้าท่านผู้ใดที่เป็นราษฎรได้อ่านแล้ว, ขอจงอย่าลืมถ้อยคำของเราเสียว่า, เราได้พิพากษาไว้ว่า, ไม่นาน ๓ อันดับไขว่กันจึงจะตั้งตัวอยู่ได้, คืออธิบายว่า, พระมหากษัตริย์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม แลทรงพระปรีชาสามารถ ๑

เสนาบดีเจ้านายข้าราชการมีความสุจริตซื่อตรงกะตัญญูเมตตาแก่ราษฎร ๑ ราษฎรมีความฉลาดรอบรู้ กะตัญญูต่อชาติรักประเทศที่เกิดแห่งตน รู้จักคุณของพระมหากษัตริย์ ๑ พร้อม ๓ ประการนี้ บ้านเมืองจึงจะเจริญตั้งมั่นอยู่ได้สิ้นกาลนาน ✕

ถ้าขาดแต่อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว, ในสมัยนี้เป็นอันจะรักษาตัวอยู่ไม่ได้, โดยเหตุว่าไม่เหมือนในเวลายุคแรกที่ถือบุญญาภิหารแลบารมี, ในเวลานี้ต้องเอาความสุจริต ๑ ความสัตย์ ๑ ความกะตัญญู ๑ ความเมตตา ๑ ความอดทน ๑ เป็นแกนเป็นกระดูกของชาติแลประเทศ เอาความปรีชาสามารถแลความขยัน ความพร้อมเพรียง เป็นสามารคีเป็นเครื่องอบรมอุหนุน, อำนวยแลยศความสุข

จึงจะเป็นไปได้,

พื้นฐานของความเชื่อต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ มีอิทธิพลโดยตรงต่อแนวคิด และพฤติกรรมทางการเมืองของเทียนวรรณ ทั้งในจิตสำนึกของตนเอง และการชักนำให้คนทั่วไปตื่นตัวทางการเมือง

แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณ

วรรณกรรมของเทียนวรรณได้สะท้อนให้เห็นชัดว่า แม้เขาจะเป็นเพียงสามัญชนคนหนึ่ง ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช แต่ก็เป็นผู้ที่มีความรู้ความคิด ความรับผิดชอบสูง และมีอุดมการณ์มั่นคงมากในสมัยนั้น นอกจากนั้นแล้วจากข้อเขียนยังแสดงให้เห็นชัดว่า เขาเป็นผู้ที่สามารถมองอะไรได้อย่างกว้างไกลและลึกอยู่มากทีเดียว แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณมิใช่เป็นจินตนาการที่เลื่อนลอย ใช้อารมณ์และการคาดคะเน แต่เป็นผลผลิตของความคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความรู้ ประสบการณ์ และความจริงใจต่อชาตินานเมืองเป็นสำคัญ / จากประวัติชีวิตของเขาเราพอจะเห็นกันมาแล้วว่า เทียนวรรณมีความตั้งใจจริงและใช้เวลาอยู่นานมากในการศึกษาข้อมูลทั้งทางด้านการปกครองและสภาพการณ์ทั่วไปในสังคมไทยขณะนั้น และในการเสนอความคิดนั้นก็ใช่ว่าจะเป็นการวิจารณ์โจมตีจุดบกพร่องของสังคมและการเมืองที่แลมาแล้วกล่าวถึงเป็นอยู่เท่านั้น แต่เขาได้พยายามเสนอแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขสังคมไปสู่สังคมใหม่ที่เขาเห็นว่าดีกว่าด้วย ความจริงแล้วเทียนวรรณได้แสดงให้เห็นถึงจุดหมายและลักษณะแนวความคิดของเขาแต่เริ่มออก " ตูลวิภาคพจนกิจ " หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของเขาแล้ว โดยที่เขาทำรูปที่ใบปกเป็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งต่อมาเขาได้อธิบายความหมายสัญลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นไว้ละเอียด และเมื่อเขาลงพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ใน

" ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์เขาทั้งสิ้น " ตูล. ๔ : ๑๖ กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๑๐๖๐ - ๑๐๖๑

ข้อมูลที่อ้างไว้แล้วในตอนต้น

คุณวิภาคพจนกิจกรบร้อยหมวกหรือร้อยเรื่องแล้ว เขาก็ได้เขียนเป็นบทโคลงสองบท
ทำนองสรุปถึงจุดหมายและลักษณะแนวคิดในงานเขียนของเขาอีกครั้งหนึ่งว่า

คราชูตาซังซี	จำนวน หน้า เบา
คุณวิภาคเราสวน	ส่อกว้าง
สรรพกิจของประมวน	นามรูป รศคุณ
ชีวิเจ้าจริงอ้าง	ออกให้เห็นสม
ชั่วกาลนานลับแล้ว	หลายวัน ปีมา
ซังกิจปรักยุบัน	บอกอ้าง
ชั่วเหตุอนาคสรรพ	จักเกิด เป็นนอ
ซังเท็จซังจริงล้าง	เลศให้หลงหาย

ในการเสนอแนวคิดเพื่อปรับปรุงสังคมการเมืองนั้น เทียนวรรณได้พยายาม
ชี้ให้คนทั่วไปเข้าใจและเห็นความสำคัญในกลไกของสังคมไปด้วย ขอเขียนหลายตอน
ที่เทียนวรรณได้ให้ความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ ข้อความตอน
เทียนวรรณได้กล่าวถึงความเป็นมาของสังคมมนุษย์ตั้งแต่เริ่มกำเนิดโลกที่เดียว
เขากล่าวว่า " เราเห็นว่าเดิมลูกพิภพนี้ คงจะเป็นน้ำลอยอยู่ในอากาศ
มีสิ่งใดพิวพันซ์, ครั้นสัมผัสด้วยความร้อนก็ถูกแสงพระอาทิตย์, แลลมพัด
ให้คนแซงเข้าเป็นแห่งใหญ่ ฉายหลังมีธาตุเข้าไปบรมถักระทำให้เกิดเป็นดิน
เป็นทรายเป็นศิลาเป็นภูเขาค้นเป็นสมุทรฐาน " ^๒ เขากล่าวต่อไปว่าในต่อมาก็เกิดพืช
สัตว์จนกระทั่งเกิดมนุษย์ขึ้นมาในที่สุด " เมื่อมนุษย์ทั้งหลายสมบูรณ์ควยกำลังวิชาแล

^๑ " ว่าควยคุณวิภาคพจนกิจกรบแล้ว ๑๐๐ หมวก " ตล. ๖ : ๔ มกราคม
๑๒๔ หน้า ๑๓๑๑

^๒ " แมกครชินที่ ๓ " ตล. : ๑๖ เมษายน ๑๒๕ หน้า ๑๔๐๑

ปัญหาแลกล่าวถึงทรัพยากรที่จัดหาใช้ภูมิที่ตั้งบ้านแลเมือง " และเมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกัน
มาก ๆ เป็นสังคมก็จำเป็นที่จะต้องมีการปกครองร่วมกัน เห็นวรรณซีให้เห็นว่า การ
ปกครองในสังคมมนุษย์อาจมีอยู่หลายรูปแบบ แต่โดยอุคมการแล้วมีจุดประสงค์อย่าง
เดียวกันคือ ต้องมุ่งให้บ้านเมืองมีความเจริญมั่นคงและสมาชิกในสังคมมีความสุข
ถึงที่เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ประเทศทั้งหลายทั่วโลกนี้นั้นมิได้เหมือนกัน, ย่อมค่าเป็นราชการความ
ปกครองแลความบำรุงรักษา, ย่อมใช้อำนาจแล โปสิซีมีกิริยาแปลก ๆ กัน,
ประเทศหนึ่ง เมืองหนึ่งความปกครองก็กันไปอย่างหนึ่ง, แม้ที่ในพวกทวีปติดต่อกัน
กัน วิธีการปกครองแลความรักษาก็ยังต่างกัน, ความแปลกที่ไม่เหมือนกันคือ
กระษัตริย์บางพระองค์บางพระนคร, ตั้งพระไทยจะให้สืบสันตติวงศ์ดำรงเนื่อง
อยู่ในวงศ์ของพระองค์ชั่วฟ้าดิน, ไม่ปรากฏจะให้เปลี่ยนผลัดวงศ์ตระกูลเลย

บางพระนครก็ประสงค์จะมีให้มีกระษัตริย์ปกครอง เช่นทวีปนี้มีแต่ปรีไซเค็น, ..

แต่ข้อที่คิดจะให้บ้านเมืองแลประเทศของตนเจริญรุ่งเรืองสมบูรณ์แลมีความสุข
สักการนั้น, ตรงกันทั่วโลกย์ แต่การจัดการแลค่าเป็นราชการปกครองแลใช้
อำนาจวิธีแผ่อำนาจจักรวาลาเขตรนั้นต่างกัน

กล่าวนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า เห็นวรรณเข้าใจว่า เป้าหมายสูงสุดอัน
เป็นอุคมการของการปกครองที่แท้จริงควรจะเป็นอย่างไร เขาเน้นตรงจุดที่ว่า ต้อง
มุ่งให้สังคมบ้านเมืองมีความเจริญ และในขณะเดียวกันต้องให้สมาชิกในสังคมมีความ
สงบสุขด้วย

" แมกคาซีนที่ ๙ " กุล. ๖ : ๑๖ เมษายน ๑๒๕ หน้า ๑๘๐๘

๒ " แมกคาซีนที่ ๕ " กุล. ๖ : ๑๖ มีนาคม ๑๒๕ หน้า ๑๗๖๕ -

การที่สังคมจะมีความสุขได้ มีหลักการสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ สังคมนั้นจะต้องปลอดจากภัยคุกคามจากภายนอกและมีการจัดระบบที่ดีภายในรัฐด้วย เทียนวรรณตระหนักในความจริงนี้ดี ในการเสนอแนวความคิดในทางการเมือง เขา จึงเน้นทั้งทางด้านความมีเอกราชและความเจริญภายในชาติ ซึ่งเขาเห็นว่าทั้งสอง ด้านนี้มีความสัมพันธ์กันและจะต้องไปด้วยกัน กล่าวคือ ความมีเอกราชย่อมเป็นปัจจัย ที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมและการเมือง และความเจริญก้าวหน้าของสังคมย่อมเป็น สิ่งประกันความมั่นคงของชาติได้ ข้อเขียนของเทียนวรรณจึงชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์และ ความเอื้อกันระหว่างทั้งสองด้านนี้ เช่นในเรื่อง " ว่าด้วยหน้าที่เรียกว่าคน เหตุ ใดจึงเรียกว่าคน " เขากล่าวถึง หัวใจของความเป็นเอกราชพอให้เห็นอย่างสังเขป ว่า ความเป็นเอกราชนั้น ไม่ใช่จะเพียงแต่เอกราชอย่างเดียว แต่ต้องมีการจัด ระบบที่ดีภายในรัฐด้วย จึงจะเป็นหลักประกันความเป็นเอกราชของชาติอย่างแท้จริง ดังเขากล่าวไว้ว่า

ดังจะกล่าวแต่ย่อ ๆ คงให้ไ้ความมากต่อไปนี่, คือราชการถ้าเป็นบ้าน เมืองที่เป็นเอกราช, ที่ ๑ ต้องมีคนซื้อตรงสุจริตเป็นขุนนางผู้ใหญ่, ที่ ๒ ต้องมี คนเป็นนักปราชญ์วิชาต่าง ๆ มากเป็นพัน, ที่ ๓ ต้องมีศาลดี ๆ ให้เท่าให้ทันแก่ ชุระของพลเมือง, ที่ ๔ ต้องมีสภูลงเรียนมาก ๆ หลายชนิด, ที่ ๕ ต้อง จัดการผลประโยชน์, ที่ ๖ ต้องมีเรือรบแลเรือบันทุกแลพาหนะล้อเกวียน, ที่ ๗ ต้องมีอาวุธที่วิเศษเสมอแลเท่าเทียมแก่เขาทั้งหลายที่เป็นเอก, ที่ ๘ ต้องมีพล ทวยหาญอันฝึกหัดกระบวนยุทธได้แล้วชำนาญแลรอบรู้ในการกลศึกสงคราม, ที่ ๑๐ ต้องสะสมเสบียงอาหารไว้ให้พกรั้พร้อมไพร่บุราณ, ที่ ๑๑ ต้องคอยตรวจ ตราดู ให้ทั่วถึงอย่าให้ผู้ใหญ่ข่มเหงผู้น้อยไ้, แลอย่าให้ผู้ใหญ่วางเกินผู้ใหญ่ไ้, ที่ ๑๒ อย่าให้ขุนนางแลราษฎรโหมนั้เสียใจ เพราะความประพฤติของผู้ใหญ่ไ้, ในข้อที่ไม่เมตตา, แลคิดเอาเปรียบอยู่ลับ ๆ, ที่ ๑๓ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน หรือ ผู้เป็นมหาประธานาธิบดีของมหาชน, อย่าไ้วางพระทัยวางใจแก่บุคคล, หรือ

การเล่เป็นอันขาด, ให้ต้องเอาใจใส่สอบสวนกำกับระวังอยู่เสมอ ๆ เมื่อที่อยู่
แล้วก็แล้วไป, ถ้ายังไม่ดีก็ต้องคิดให้ดีขึ้นจงได้, นี่แหละเป็นหัวใจของความเปน
เอกราชในราชการแห่งบ้านเมืองที่โลกย์อันนี้, เรียกว่าเปนความจำเป็นจะเว้น
ข้ามแต่สักอย่างเดียวก็นิได้,

หรือในเรื่อง " ว่าด้วยเสพยาหาร " เห็นวรรณคดีกล่าวไว้ในลักษณะ
เดียวกันว่า ประเทศที่เป็นเอกราชนั้น จำเป็นยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาภายในให้เจริญ
ซึ่งเปรียบเหมือนกับอาหารของความเปนเอกราช เพราะถ้าขาดความเจริญภายในแล้ว
ประเทศชาตินั้นก็เหมือนกับขาดอาหาร อาจทำให้สิ้นอิสรภาพได้ ดังเขากล่าวว่า

ถ้าจะกล่าวอีกในยะหนึ่ง, คือประเทศชาติ ศาสนา หรืออำนาจบ้าน
เมืองที่จะดำรงถาวรอยู่ได้ก็เหมือนกัน, บ้านเมืองประเทศชาติศาสนาก็ต้องอาศัย
เสพยาหาร, หรือมีอาหารกินอยู่เสมอ จึงอำนาจบ้านเมืองแลประเทศชาติ
ศาสนาความสุขจะตั้งอยู่ได้, ไม่ต้องอ่อนน้อมแก่ท่านผู้ใด,

ถามว่า อาหารของความเปนอิสรภาพแห่งบ้านเมือง ซึ่งจะตั้งดำรงอยู่
ได้ในความเปนเอกราชนั้นอย่างไร, คือสิ่งใด,

ตอบว่า อาหารของบ้านเมืองหรือราชอาณาจักรนั้น ๆ

- (๑) มีศาสนาใหญ่ที่มีมหาชนนิยมมากด้วยกัน,
- (๒) มีความยุติธรรมสถิตยั้งอยู่ในใจผู้ปกครอง,
- (๓) มีความสามารถ ๒ อย่างเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองเสมอมั่นคง,
- (๔) คือความที่รัฐบาลมีสติปัญญา พลเมืองก็มีวิชาสติปัญญาความรู้
มาก เป็นพื้นบ้านเมือง,

(๕) พละทะหาญแลพลเมืองก็มีมาก,

(๖) ที่เกิดแห่งทรัพยากรมีพอที่จะจัดจ่ายราชการให้ใช้ได้,

(๗) ภูมิประเทศอุดมมั่นคงคือค่านทางแข่งขันร้เข้าออกยาก,

๗ ประการที่เรากล่าวมานี้, เป็นอาหารเครื่องบำรุงเลี้ยงชีวิตร้ำนางของ

การเลียบเป็นอันขาด, ให้ต้องเอาใจใส่สอบสวนกำกับระวังอยู่เสมอ ๆ เมื่อที่อยู่
แล้วก็แล้วไป, ถ้ายังไม่คิดต้องคิดให้ดีขึ้นจงได้, นี่แหละเป็นหัวใจของความเป็น
เอกราชในราชการแห่งบ้านเมืองที่โลกย์อันนี้, เรียกว่าเป็นความจำเป็นจะเว้น
ข้ามแต่สักอย่างเดียวก็นิได้,

หรือในเรื่อง " ว่าด้วยเสพยาหาร " เขียนวรรณคดีกล่าวไว้ในลักษณะ
เดียวกันว่า ประเทศที่เป็นเอกราชนั้น จำเป็นยิ่งที่จะต้องมีกาพัฒนาภายในให้เจริญ
ซึ่งเปรียบเหมือนกับอาหารของความเป็นเอกราช เพราะถ้าขาดความเจริญภายในแล้ว
ประเทศชาตินั้นก็เหมือนกับขาดอาหาร อาจทำให้สิ้นอิสรภาพได้ ดังเขากล่าวว่า

ถ้าจะกล่าวอีกในยะหนึ่ง, คือประเทศชาติ ศาสนา หรืออำนาจบ้าน
เมืองที่จะดำรงถาวรอยู่ได้ก็เหมือนกัน, บ้านเมืองประเทศชาติศาสนาก็ต้องอาศัย
เสพยาหาร, หรือมีอาหารกินอยู่เสมอ จึงอำนาจบ้านเมืองแลประเทศชาติ
ศาสนาความสุขจะตั้งอยู่ได้, ไม่ต้องอ่อนน้อมแก่ท่านผู้ใด,

ถามว่า อาหารของความเป็นอิสรภาพแห่งบ้านเมือง ซึ่งจะตั้งดำรงอยู่
ได้ในความเป็นเอกราชนั้นอย่างไร, คือสิ่งใด,

ตอบว่า อาหารของบ้านเมืองหรือราชอาณาจักรนั้น ๆ

- (๑) มีศาสนาใหญ่ที่มีมหาชนนิยมมากด้วยกัน,
- (๒) มีความยุติธรรมสถิตยั้งอยู่ในใจผู้ปกครอง,
- (๓) มีความสามารถ ๒ อย่างเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองเสมอมั่นคง,
- (๔) คือความที่รัฐบาลมีสติปัญญา พลเมืองก็มีวิชาสติปัญญาความรู้
มาก เป็นพื้นบ้านเมือง,

(๕) พละทะหาญแลพลเมืองก็มีมาก,

(๖) ที่เกิดแห่งทรัพยากรมีพอที่จะจักจ่ายราชการให้ได้ดี,

(๗) ภูมิประเทศอุดมมั่นคงคือค่านทางแข่งขันเข้าออกยาก,

๗ ประการที่เรากล่าวมานี้, เป็นอาหารเครื่องบำรุงเลี้ยงชีวิตรอำนาจของ

บ้านเมืองให้ตั้งดำรงอยู่ในความเป็นเอกราชคืออิสรภาพแห่งตน ถ้าประเทศใด
เมืองใดขาดแคลนควยอาหาร ๗ อย่างนี้, บ้านเมืองนั้น ๆ กำลังก็ลั่นร้องโรย,
นับวันแต่ละจะตกต่ำไม่ตอสงไสยเลย ในสมัยที่แลเห็นอำนาจความปกครองของนานา
ประเทศอยู่ในเวลานี้ *

ไ้กล่าวมาแล้วว่า ~~๕~~ เทียนวรรณมีพื้นฐานของความเชื่อที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ
การยอมรับว่าความเป็นไปในสังคมขึ้นอยู่กับมนุษย์เป็นสำคัญ ฉะนั้นการที่จะปล่อยหรือ
รอคอยให้สังคมบ้านเมืองเจริญขึ้นเอง เช่นกฎการวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตนั้นยอมเป็นไปไม่ได้
จำเป็นที่มนุษย์ซึ่งต่างก็เป็นสมาชิกที่มีความสำคัญในสังคมจะต้องช่วยกันคิดพัฒนา และการ
ที่จะพัฒนาสังคมและการเมืองก็จำเป็นจะต้องมีการรื้อถอนหรือปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสภาพ
บางสิ่งบางอย่างในสังคมเดิมเสียก่อนและในขณะที่เกี่ยวกันนำเอาสิ่งที่เห็นว่าเป็นที่หรือเหมาะ
สมกว่าเข้ามาใช้ เทียนวรรณแม้จะเป็นผู้ที่มิชอบการชาตินิยมอย่างมากก็จริง แต่ก็
เป็นอุดมการณ์ที่มีเหตุผล ไม่ใช่ว่าหลงตัวเองว่าทุกอย่างต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตาม
สมัยของมัน ทั้งนี้เพราะเขาตระหนักดีว่า " ใสมยก่อนกับเวลานี้ไม่เหมือนกัน,
กิจการแลบุคคลได้เปลี่ยนแปลงไปตามกันทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว, ตามที่ควรจะต้อง
แปลง, " ๒ ภัยเหตุนี้เองเทียนวรรณจึงได้กล่าวไว้เป็นหลักว่า " ทั่วโลกละจะต้อง
เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมเดิมเดิมที่ไม่คืออกเสีย, นำการที่ดีเข้าไปใส่เข้าใช้, เรา
เชื่อว่าจะนิ่งอยู่ไม่ได้เลย, ประเทศใดนิ่งอยู่ก็ต้องอยู่ในบังคับของเขาแท้ " ๒

ในการเสนอแนวความคิดทางการเมือง เทียนวรรณไม่ละเลยที่จะนำเอา
สภาพทางสังคมและการเมืองทั้งที่แลมาแล้วที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนั้นมาพินิจควย ทั้งนี้

* " ว่าควยเสพอาหาร " ตล. ๑ : ๑๖ เมษายน ๑๒๐ หน้า ๑๐๕

๒ " ว่าควยใสมยหรือเวลา " ตล. ๕ : ๑ กรกฎาคม ๑๒๔ หน้า ๑๕๓๓

๓ " แมกคาซันที่ ๕ " ตล. ๖ : ๒๓ สิงหาคม ๑๒๕ หน้า ๑๕๑๖

เพราะเขาเชื่อว่าพื้นฐานทางสังคมและการเมือง เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา
การเมืองในสังคมนั้น ๆ มาก สำหรับในสังคมไทยนั้นเทียนวรรณได้เอาใจใส่มาเป็น
เวลาช้านาน และเห็นได้ชัดว่าสังคมไทยยังมีความล้าหลังอยู่มาก สภาพในสังคม
หลายสิ่งหลายอย่างทั้งด้านตัวระบบและตัวบุคคลยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเมือง
อยู่มาก แต่อย่างไรก็ตาม เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยยังมีปัจจัยอีกหลาย
อย่างที่เอื้อต่อการพัฒนา ปัจจัยสำคัญเบื้องต้นคงกล่าวที่เขาชี้ให้เห็นอยู่ตลอดเวลาคือ
ความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรของประเทศ ความเป็นเอกราชของชาติ และ
ความเอาใจใส่ต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมขององค์พระมหากษัตริย์ เจ้านาย
ขุนนาง ตลอดจนผู้รักชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง ✓

เทียนวรรณได้ชี้ให้เห็นว่า เมืองไทยเรามีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ให้คุณอยู่
มาก กินฟ้าอากาศก็สบาย พืชพันธุ์ธัญญาหารและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ อีก
นานับการก็อุดมสมบูรณ์ เขาได้กล่าวถึงสภาพเหล่านี้ไว้ในวรรณกรรมของเขาหลาย
เรื่อง เช่นเขากล่าวว่า

ในสยามของเรา เต็มไปด้วยพื้นดินอันอุดมดี, แผลผลที่เกิดเองไม่ต้อง
ปลูกสร้างหรือที่ต้องปลูกสร้างไม่เป็นการกัณการ, เรียกว่าบริบูรณ์ด้วยโภชนา
อาหารแลที่อยู่, แม้ถึงฤดูที่ไม่รู้หนาวนักร้อนนัก พอจะหาความผาสุกสบายได้
มาก ๆ แก่ผู้ที่มีทรัพย์มีปัญญา, คนที่เกิดมาในประเทศสยาม, แม้ว่าร้อนมาก
สักหน่อยก็เคยไปไม่ ไม่เป็นความเดือดร้อนนักเพราะฤดูกาล, ยังกันคานอยู่
ก็แต่ผู้ฉลาดรู้วิชาดีไม่ว่าจะมีมากเท่านั้น,

ประเทศสยามในพื้นดินแลแม่น้ำลำคลองไม่เลือกว่าทิศใดตำบลใด, ย่อม

" ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เป็นที่หรือเป็นทาส " ฤๅ. ๔ : ๑๖

เป็นไปค่ายแก่ทรัพย์สินสมบัติ, ที่ประเทศเรายินคิดเห็นแล้วก็ไม่ได้ทรัพย์สินใช้

ในประเทศสยามของเรา, ราษฎรคนหนึ่งจะเที่ยวไปมาไม่หากินอันใดเลย, แต่จะไม่อดเข้า, จะมีเข้ากินพออิ่มไปได้ตลอดปี ๑ จะไม่ถึงความอดอยาก, ซึ่งเบนี้ทั้งนี้เพราะประเทศของเราเข้าปลูกอาหารหาง่าย ความลำบากน้อย, คนโง่คนโง่ไม่มีวิชาแลเกียจคร้านก็อาจหาเข้ากินได้ทุกวัน จึงไม่พอใจจะสำเหนียกศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดให้รู้จริง ๆ^๒

เทียนวรรณมีความภูมิใจในความอุดมสมบูรณ์ของประเทศเป็นอันมาก เพราะเขาเห็นว่าปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะเอื้อต่อการพัฒนาสังคมได้ เขาได้นำเอาสิ่งนี้มาเป็นข้ออ้างในการชักนำให้คนไทยเกิดความรู้สึกชาตินิยมอย่างหนึ่งด้วย ในเรื่อง " ว่าด้วยรักตน " ซึ่งเป็นเรื่องที่เขากล่าวถึงลักษณะของบุคคล สิ่งของ และสภาพต่าง ๆ ที่ดีและให้คุณค่าจัดเป็น " รักตน " นั้น เขาได้ยกย่องความอุดมสมบูรณ์ว่าจัดเป็นรักตนของประเทศอย่างหนึ่ง เพราะให้คุณประโยชน์แก่ประเทศนั้นๆ เป็นอันมาก และเขาได้ยกตัวอย่างชี้ให้เห็นว่า " ประเทศสยามนี้ แม้ว่ามีปริมณฑลอันไม่สู้กว้างใหญ่นักก็จริงอยู่, แต่ประกอบด้วยเหตุผลตามที่เรากล่าวมาแล้วในเบื้องต้น จึงควรนิยมนับว่าเป็นประเทศแก่หรือกรุงแก่ได้เหมือนกัน "^๓

✱ นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของประเทศแล้ว สิ่งที่เทียนวรรณมีความภาคภูมิใจมากอีกอย่างหนึ่งก็คือ " ความเป็นเอกราชของชาติ " ชาติไทยเป็นชาติที่มีเอกราชมาช้านาน " แม้ว่าชนบทรบเร่แค้นน้ำใจแห่งประชาราษฎรพลเมืองยังไม่เรียบร้อยก็จริง, แต่ยังคงดำรงอยู่ในความเป็นเอกราชได้ดีกว่าประเทศใหญ่ ๆ

๑ คำนำ ตล. ๔ : ๑ ตุลาคม ๑๒๒ หน้า ๔๓๔

๒ " เรื่องความเห็น " ตล. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๒๔๔

๓ " ว่าด้วยรักตน " ตล. ๑ : ๑ พฤศจิกายน ๑๑๔ หน้า ๒๐

มีอินเดียนเป็นต้น " ๑ ถึงแม้ว่าในสมัยนั้น เป็นระยะที่ลัทธิล่าอาณานิคมกำลังแผ่ขยายมาถึงเอเชีย ประเทศเพื่อนบ้านของเราต่างก็ตก เป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก แต่ไทยก็ยังคงสามารถรักษาความเป็นเอกราชไว้ได้ เทียนวรรณกล่าวว่

เมื่อจะกล่าวถึงประเทศสยามในเวลานี้หรือใสมัยนี้กับเวลาก่อนใสมัยก่อน, กิจกรรมแลบุคคลในใสมัยนี้ก็ดีกว่ากิจกรรมแลบุคคลในใสมัยก่อนแทบทุกประการ, แต่ต้องเข้าใจว่าดีกว่าพวกของตัวเองเท่านั้น, จะไปดีกว่านานาประเทศด้วยกันยังไม่ได้, ใต้แต่ดีกว่า ญวน มอญ พม่า เขมร ดังกาเท่านั้น, เพราะรักษาตัวตลอดมาได้จนทุกวันนี้^๒

จะเห็นว่า ถึงแม้เทียนวรรณจะยอมรับว่าสังคมไทยยังบกพร่องและล้าหลังอยู่มากก็ตาม แต่ในคำนี้ความเป็นเอกราชนั้นเขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนควรภาคภูมิใจอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามข้อเขียนของเทียนวรรณก็ยังแสดงให้เห็นถึงความห่วงใยในเอกราชของชาติอยู่มาก เพราะเขาเห็นว่าในขณะนั้น ประเทศไทยอยู่ในภาวะที่ล่อแหลมต่ออันตรายจากการคุกคามของชาติตะวันตกอยู่มาก จะเป็นที่น่าใจนักไม่ได้

เทียนวรรณมีความภูมิใจในความอุดมสมบูรณ์และความมีเอกราชของชาติอยู่มาก เพราะเขาเห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญเบื้องต้นที่จะเอื้อต่อการพัฒนาสังคมและการเมือง คือก่อให้เกิดทุนทรัพย์และอิสระเสรีหรือความคล่องตัวเพียงพอในการที่จะคิดจะทำกาต่างๆ โดยไม่ต้องมีใครมาบังคับหรือชี้ก้าหนด ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เทียนวรรณเห็นว่าเอื้อต่อการพัฒนาในสังคม เป็นปัจจัยก้าหนดตัวบุคคล คือความรักความเอาใจใส่ต่อความเจริญก้าหน้าในสังคมขององค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนเจ้านายขุนนางและ

๑ " ว่าก้าวยรัตน์ " ฤๅ. ๑ : ๑ พฤศจิกายน ๑๑๔ หน้า ๒๐

๒ " ว่าก้าวยใสมัยหรือเวลา " ฤๅ. ๕ : ๑ กรกฎาคม ๑๒๔ หน้า ๑๕๓๓

ผู้รักษาดินบ้านเมืองอย่างแท้จริงบางคนบางกลุ่ม ซึ่งจะไถ่กล่าวถึงอย่างละเอียดต่อไปในเรื่อง " แนวความคิดเกี่ยวกับบุคคลในรัฐ "

อย่างไรก็ตามเทียบวรรณียอมรับและชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยยังเต็มไปด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมการเมืองอยู่มาก จึงทำให้สังคมไทยยังล้าหลังอยู่มาก ไม่เจริญเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง " ขนบธรรมเนียมแลน้ำใจแห่งประชาชาวยุทธพลเมืองยังไม่เรียบร้อย " ^๑ นี่เองเป็นอุปสรรคที่สำคัญมาก นอกจากนั้นแล้วยังเป็น " เพราะบ้านเมืองยังรกร้างมีเครื่องโสโครกทั้งอยู่ก็ขวางทางความเจริญมิได้เกิดสวกไต่ยังมีอยู่มากนัก, ยังไม่เป็นศิวิไลซ์เหมือนชาวยุโรปเป็นไปไม่ได้, แม้ว่าจะรู้สึกแล้วก็จริงอยู่ แต่ยังไม่จริงจังทำไปไม่ได้ไม่ตลอด, ยังติด ๆ ชัก ๆ อยู่ " ^๒ อุปสรรคต่าง ๆ เหล่านี้เทียบวรรณเห็นว่า เป็นสิ่งที่ต้องรีบรื้อถอนหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเสียโดยเร็วให้ทันกาล เขาชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้สังคมเราจะมีปัจจัยที่เป็นคุณดังกล่าว แต่บ้านเมืองก็ยังคงเจริญไปไม่ได้ ถ้าทุกคนไม่ช่วยกันคิดปรับปรุง

ด้วยธรรมเนียมในประเทศสยามของเรามาแต่โบราณใช้ไม่ได้แล้วในการปกครองบ้านเมือง, คืออธิบายว่าไม่พอไม่ทันเขา, ด้วยวิทยาแลกำลังปัญญาอาวุธแลกำลังพาหะนะรื้อพลทุกประการ, มีบริบูรณ์แต่อาหารอย่างเคี้ยวเท่านั้น ขับเขี้ยวอย่างไรก็มีกินพอกินได้มาก ๆ ^๓

การที่คนไทยสามารถรักษาความเป็นเอกราชของชาติไว้ได้มาจนถึงสมัยนั้น ก็เป็นการที่อยู่แล้ว เทียบวรรณกล่าวว่า " แม้ว่าในราชการบ้านเมืองของประเทศ

^๑ " ว่าด้วยรัตน " ตูล. ๑ : ๑ พุทธศักราช ๑๑๔ หน้า ๒๐

^๒ " ว่าด้วยไสยหรือเวลา " ตูล. ๕ : ๑ กรกฎาคม ๑๒๔ หน้า ๑๕๓๔

^๓ " แมกคาธินที่ ๙ " ตูล. ๖ : ๑๖ พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๓๐

โค ๆ จะจัดการบ้านเมืองอย่างไร ถ้าตำรวจรักษาอำนาจของบ้านเมืองไว้ได้เรียกว่า
ก็เท่าคนบูรณเท่นั้น ถ้าจะจัดให้วิเศษประเสริฐอย่างไร แต่ไม่รักษาอำนาจบ้าน
เมืองไว้ได้ ก็เรียกว่าไม่ดีกว่าท่านคนบูรณที่ท่านรักษามันเมืองของท่านไว้ได้ "°
ดังนั้นเทียนวรรณจึงเห็นว่าคนในสมัยนั้นนอกจากจะสามารถรักษามันเมืองไว้ได้แล้ว
ต้องสามารถที่จะพัฒนามันเมืองของตนให้ก้าวหน้าไปตามสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้ด้วย
จึงนับได้ว่าเป็นคนสมัยใหม่ที่เจริญกว่าคนสมัยก่อนอย่างแท้จริง

✓✱ เทียนวรรณแม้จะเป็นนักปฏิรูปสังคมก็จริง แต่เขาก็เป็นคนที่มีเหตุผล เขา
มิได้วิพากษ์วิจารณ์โจมตีสภาพต่าง ๆ ในสังคมว่าเป็นสิ่งบกพร่องที่ต้องปรับปรุง เปลี่ยน
แปลงไปเสียทุกอย่าง มีหลายสิ่งหลายอย่างในสังคมที่เขาเห็นว่าดีและควรคงไว้
ในวรรณกรรมบางเรื่องจึงแสดงให้เห็นถึงความพยายามชี้ให้เห็นถึงความดีนี้ของ
เขา เช่นในเรื่องว่าด้วยของเก่าดีกว่าของใหม่ " ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์
ทั่วโลก " เป็นต้น นอกจากนั้นข้อความจากวรรณกรรมบางเรื่องทำให้เราเห็นถึง
ความคิดความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ของเทียนวรรณได้ดี เช่นในเรื่อง " ว่าด้วยเวลา
สามส่วน " เทียนวรรณได้แสดงความคิดเห็นในเชิงเตือนไว้ว่า เราไม่ควรจะยึด
มันในสิ่งต่าง ๆ ที่เคยยึดเคยทำกันมานานเกินไปควรจะรู้สึกพิจารณาว่าสิ่งนั้น ๆ
ดีหรือเหมาะสมหรือไม่ ควรคงไว้หรือควรเปลี่ยนแปลง ดังข้อความที่เขากล่าวไว้
ตอนหนึ่งว่า✱

...แต่ก่อนมีคัมภีร์ศาสดาผู้ใหญ่วางกฎอย่างไร, เวลาปัจจุบันนี้
กิจการบ้านเมืองในประเทศที่เราอยู่เป็นไปประการใด, ต่อไปภายหน้าจะคงอยู่
อย่างนี้, หรือจะต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปประการใด,....

° " ว่าด้วยแบบตัวอย่างมนุษย์โบราณทำไว้ก่อน " ตล. ๑ : ก้นยาน

ความคิดของบุคคลแต่โบราณ ประกอบกิจกรรมกระทำสิ่งใดไว้คิดว่าดีเวลานี้ หรือไม่ดี, ไม่นั้นคือสิ่งใด, ในความคิดแลวิชาหรือกิจการ, แม้สิ่งใดคนใดประกอบกิจที่ว่าดีหรือไม่ดีในประจุบัน, ต่อไปจะต้องแก้หรือไม่ต้องแก้ไปตามกาลบุคคลตามประเทศ,

เมื่อเรามาตรวจ กาลคือเวลา แลบุคคล แลประเทศ หรือกิจการทั้งหลายอยู่อย่างนี้, ก็จะแลเห็นแห่งหายะนะแล้วณะ, ในกิจการอันควรประกอบควรเว้นได้เป็นแน่,

สำหรับเขียนวรรณเองเขาเอาใจใส่สังเกตและคิดอยู่ตลอดเวลา ทำให้เขาเห็นว่าสังคมไทยในสมัยนั้น ยังมี " เหตุแห่งหายะนะ " ที่จะต้องรีบปรับปรุงแก้ไขอยู่มาก ทั้งด้านตัวบุคคล ตัวระบบ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ต้นเหตุแห่งหายะนะที่แท้จริงมาจากบุคคลเป็นสำคัญ ข้อเขียนของเขียนวรรณจึงให้ความสำคัญในค่านี้นามากอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งจะได้กล่าวถึงแต่ละด้านต่อไป

หลักแนวความคิดทางการเมืองที่สำคัญของเขียนวรรณ

วรรณกรรมการเมืองของเขียนวรรณมีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมการเมืองอย่างกว้างขวางแทบทุกแง่มุม แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากลักษณะแนวความคิดทางการเมืองของเขาแล้ว เรากล่าวได้ว่าเขียนวรรณมีหลักความคิดทางการเมืองที่สำคัญและปรากฏเด่นชัดอยู่ ๒ ประการคือ " การมุ่งสู่อุดมการณ์การเมืองแบบประชาธิปไตย " และ " การมุ่งผสานหลักพุทธจริยธรรมเข้ากับหลักการปกครอง "

๑. การมุ่งสู่อุดมการณ์การเมืองแบบประชาธิปไตย

ได้ชี้ให้เห็นมาแต่ตอนต้นแล้วว่า ในสมัยของเทียนวรรณ เป็นระยะที่อารยธรรมทางตะวันตกกำลังแพร่ขยายเข้ามา มีอิทธิพลในสังคมไทยอย่างมาก ในด้านการเมืองการปกครองเราเริ่มรู้จักกับ " ระบอบประชาธิปไตย " ซึ่งนับว่าเป็นรูปแบบการปกครองแบบใหม่ในขณะนั้น เทียนวรรณเป็นสามัญชนคนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลความคิดความเชื่อตามแบบคคิตตะวันตกอยู่มาก ทั้งในด้านการเป็นอยู่ทั่วไป และด้านความคิดความเชื่อทางการเมืองการปกครอง ลักษณะแนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณสะท้อนให้เห็นชัดถึงการมุ่งไปสู่อุดมการณ์การเมืองแบบประชาธิปไตย เราจะเห็นว่าเทียนวรรณเป็นผู้ที่ยอมรับในความสามารถของมนุษย์แต่ละคนอยู่มาก ในการเสนอแนวความคิดทางการเมือง นอกจากจะเสนอให้มีการปรับปรุงสรรพต่างๆ ในสังคมแล้ว เขายังเอาใจใส่เป็นพิเศษในการเรียกร้องเสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรม เช่นการเรียกร้องให้เลิกทาส เลิกการใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงกัน อย่าให้ถูกกดขี่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นต้น แนวความคิดเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพื้นฐานสำคัญของคคิต " ประชาธิปไตย " จะเห็นว่าแม้แต่คำว่า " ประชาธิปไตย " ก็ปรากฏให้เห็นแล้วในข้อเขียนของเทียนวรรณ แนวความคิดสำคัญของเขาที่ชี้ให้เห็นชัดถึงการมุ่งสู่อุดมการณ์นี้ของเขาคือการกล่าวถึงเป็นพิเศษในที่นี้คือ การที่เขาเสนอเรียกร้องให้มีการจัดตั้ง " รัฐสภา " ขึ้นในระบอบการปกครองของไทย ซึ่งเขากล่าวว่า เขาได้เริ่มคิดถึงเรื่องนี้มาช้านานแล้วแต่อายุเขาได้ ๓๐ ปี ดังเขากล่าวว่า

จะตั้งปาลิเมนตะอนุญาตให้มีหัวหน้าราษฎรมาพูดธุระชี้แจงของชนแก่รัฐบาลได้,

เกี่ยวกับความหมายของ " อุดมการณ์การเมืองประชาธิปไตย " ชัยอนันต์
สมุทรนิช อุดมการณ์ทางการเมือง เคล็ดไทย

" ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ตล. ๔ : ๑ กุมภาพันธ์

ในข้อที่มีคุณและมีโทษทางความเจริญแต่ไม่เจริญนั้น ๆ ได้ตามเวลาที่กำหนด
อนุญาตไว้,

ในความฝันที่เราฝันมานี้, ในขั้นต้นจะโศกเลิกล้มผู้มีสติปัญญาเป็นขั้นแรก
คราวแรกที่เริ่มจัก, ให้ประจำการในกระทรวงทุกอย่างไปก่อนกว่าจะได้ดำเนิน
ให้เป็นปกติเรียบร้อยได้,*

แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องการจัดตั้ง " รัฐสภา " ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่
ตลอดเวลา ในวรรณกรรมของเขา ความตอนหนึ่งเขาเร่งเร้าให้รัฐมีการปกครอง
ในระบอบรัฐสภาโดยเร่งไว มิฉะนั้นจะเป็นที่ต่ำต้อยน้อยกว่าชาติอื่น ๆ เขา

✱ ฉันขอเตือนเพื่อนมนุษย์ผู้ที่รัก	จงพร้อมพรักรักประเทศตามเหตุผล
ทั้งรักชาติศาสนารักษาตน	อย่าให้พลพวกเราถึงเศร้าโศก
.....	
ไพร่เป็นพื้นป็นรองท่านองชอบ	ตามระบอบปาลิเม้นประเค้นข้า
แม้นี้ข้าล่าหลังยังมีทำ	จะตกต่ำน้อยหน้าเวลาปลาย
.....	
ให้รับหาปาลิเม้นขึ้นเป็นหลัก	จะได้ชักน้อมใจไพร่สมาร
เร่งเป็นฟรีปรีคอย่าช้ากาล	รักษาย่านเมืองเราช่วยเจ้านาย ^๒

ถึงแม้ว่าข้อเสนอเรียกร้องของเทียนวรรณจะไม่ประสบผลสำเร็จในเวลานั้น
แต่เทียนวรรณก็ได้คาดหวังถึงอนาคตของสังคมการเมืองไทยไว้อย่างมั่นใจว่า ลัก
วันหนึ่งจะต้องมีการปกครองในระบอบรัฐสภาขึ้นอย่างแน่นอน เมื่อบ้านเมืองเจริญ

* " ว่าด้วยความฝันละเมอแต่มีไขนอนหลับ " กุล. ๕ : ๒๓ ธันวาคม
๑๒๓ หน้า ๑๓๕๔

๒ " กุลวิภาคพจนกิจคำกลอน " กุล. ๖ : ๑, ๔ มกราคม ๑๒๔ หน้า
๑๓๐๓ - ๑๓๐๖

ขึ้น มีคนฉลาดวิริยามากขึ้น ดังเขากล่าวไว้ในรูปถามตอบว่า

ถามว่า เมื่อไบบ้านเมืองจะเป็นศิริโดย ท่านรู้กำหนดหรือ

ตอบว่า เมื่อไรมีคนสมองใสสว่าง แล้วเห็นเหตุการณ์ตลอดเกิดขึ้น,
เมื่อนั้นจะเป็นศิริวิไลแน่นอนแท้,

ถามว่า อายุท่านปีนี้ได้ ๖๕ แล้ว, จะอยู่ไปจนได้เข้าที่ประชุมค่วย
สมองใสสว่างหรือ,

ตอบว่า ตัวเรามีไคอยู่เข้าที่ประชุมคอก, แต่ถ้อยคำแลความเห็นของเรา
จะเข้าที่ประชุมแก่พวกท่านสมองใสสว่างในภavnา,

เราเชื่อแน่นอนว่า, ต้องยกตัวขึ้นสู่ญาณ เล่นไปในความสว่างเพื่อให้ทัน
เวลาของโลก, ถ้าทำเฉย ๆ อยู่ในความค้น ๆ แล้ว เห็นว่าจะไม่เป็นการ,

ค่วยเหตุนี้เองเขียนวรรณจึงกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า " เราเชื่อว่า ถ้าเรายัง
อยู่อีก ๑๕ ปี, เราจะไคพูดเต็มปากในเรื่องลูกแลดึก, ก็มีเสียงอันดัง มนุษย์
จะได้ฟังเสียงเราในปาติเมน, " ^๒

~~X~~ แนวคิดเรื่อง " รัฐสภา " ของเขียนวรรณนั้นนับว่าเป็นความคิดที่ก้าวหน้า
และสำคัญมาก และในที่สุดแนวคิดและความหวังของเขียนวรรณก็เป็นความจริงขึ้นมา
เพราะปรากฏว่าในเวลาต่อมาประเทศไทยได้มีการเปิดปาติเมนหรือสภาผู้แทนราษฎรขึ้น
เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่สมาชิกส่วนมากเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กับ

^๑ " นิตยสารวิจิตร " ตล. ๖ : ๘ กันยายน ๑๒๕ หน้า ๑๔๓๓

^๒ " ว่าค่วยความงามแต่มีไครูปโฉมหรือเครื่องประดับ " ตล. ๖ : ๘
พฤศจิกายน ๑๒๔ หน้า ๑๖๔๔

คณะผู้ก่อการ ๒๔ มิถุนายน เท่านั้น ยังไม่ใช้การเลือกตั้งที่แท้จริงจากราษฎร จนกระทั่งวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรที่ให้ประชาชนเป็นผู้เลือกเป็นครั้งแรก แต่ก็ให้ประชาชนเลือกผู้แทนตำบล แล้วผู้แทนตำบลไปเลือกผู้แทนอีกครั้งหนึ่ง*

ลักษณะความคิดของเทียนวรรณที่น่าสังเกตและควรกล่าวถึงไว้ด้วยในที่นี้คือ ในการเสนอแนวคิดเพื่อมุ่งสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของเทียนวรรณนั้น เป็นประชาธิปไตยที่มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข เจตจำนงนี้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากในวรรณกรรมของเทียนวรรณ*

๒. การมุ่งผสานหลักพุทธจริยธรรมเข้ากับหลักการปกครอง

หลักแนวความคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเทียนวรรณคือ การมุ่งนำเอาหลักพุทธจริยธรรมเข้ามาผสมกับหลักของการปกครอง เราทราบกันแล้วว่า เทียนวรรณเป็นผู้ที่มีความสนใจทั้งในศาสนาและการเมืองการปกครองมากเป็นพิเศษมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะ " พุทธศาสนา " ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อเทียนวรรณมากทั้งในด้านของการดำเนินชีวิตและแนวความคิดทางการเมืองการปกครอง

โดยความเป็นจริงแล้ว " ประชาธิปไตย " เป็นระบอบการปกครองที่มีหลักการสอดคล้องกับ " พุทธศาสนา " อยู่มาก กมล สมวิเชียร ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า " เชื่อหรือไม่ว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยมีลักษณะคล้ายกับพุทธศาสนามากที่สุด และหนทางไปสู่ความสำเร็จของประชาธิปไตยก็ใช้ " เคล็ดลับ " ของพุทธศาสนาอันได้แก่หลักแห่ง " ทางสายกลาง " นั่นเอง " ธานีทร ภิรมย์วิเชียร ก็ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

* แนวความคิดของเทียนวรรณเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ที่จะกล่าวถึงต่อไป

* กมล สมวิเชียร " เคล็ดลับของประชาธิปไตย " ประชาธิปไตยของชาวบ้าน น. ๑๐

เมื่อพิจารณาในแง่ของศีลธรรมแล้ว จะเห็นได้แจ่มแจ้งว่า ระบบประชาธิปไตยมีหลักการ
ที่มีรากฐานสืบเนื่องมาจากศีลธรรมอย่างแท้จริง กล่าวคือระบบประชาธิปไตยเคารพในความ
เป็นธรรม (Justice) เหตุผล (Reason) เมตตาธรรม (Compassion)
ความศรัทธาในมนุษยชาติ (Faith in man) และความเคารพในเกียรติภูมิแห่ง
มนุษยชน (Human dignity)

ดังนั้นการที่เทียนวรรณนำเอาหลักพุทธจริยธรรมมาผสานในแนวความคิดทางการเมืองการ
การเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นนับว่าเป็นการผสานกันได้อย่างสนิทและเหมาะ
สมมากที่สุด

ในวรรณกรรมของเทียนวรรณแสดงให้เห็นถึงหลักแนวคิดที่สำคัญของเทียนวรรณอย่างเด่นชัด
ในข้อเขียนของเขาจะเน้นในเรื่องของ "หลักจริยธรรม" มาก โดยเฉพาะจริยธรรมของนักปกครอง
เมื่อดูถึงคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์สิ่งที่เทียนวรรณเน้นไว้มากก็คือ "ทศพิธราชธรรม"
ความตอนหนึ่งเขากล่าวว่า

ลักษณะคล้าย ๆ ทฤษฎีหรือหลักการเมือง จริยธรรมหรือปกครอง "แม้พระมหากษัตริย์
พระองค์ใด ในประเทศใด, ถ้าไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมตามขัตติยราชประเพณีตามสมมุติของ
โลกนิยมแล้ว, กษัตริย์หรือประธานาธิบดีพระองค์นั้นท่านนั้นในประเทศนั้น ก็ไม่สามารถ
จะดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติได้ตามกาลแลบุคลลในสมัยนี้, ๒

การเน้นหลักจริยธรรมนี้ เทียนวรรณใช้ทั่วไปกับชนทุกคน ทั้งต่อพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ
และไพร่สามัญ

นอกจากเรื่องของการเน้นในหลักจริยธรรม "แล้ว แนวคิดของเทียนวรรณที่สื่อให้เห็นถึง
ความพยายามนำเอาหลักการทางพุทธศาสนาเข้ามาผสานกับหลักการปกครองก็ถือว่าการเมืองเขาเสนอ
แนวความคิดในการปรับปรุงเชิงพฤติกรรม เขามักจะเปรียบเทียบเรื่องนั้นไว้ในทางโลกย์

๑ อดินทร ภัยวิเชียร ระบอบประชาธิปไตย หน้า ๑

๒ "ว่าด้วยทั้งใน ๒ โลกย์" ฤๅ ๑: ๑ มกราคม ๑๑๘ หน้า ๕๐

และทางธรรมด้วยเสมอ เช่น ความกตัญญู ความสามัคคี เช่น ในเรื่องความกตัญญูเขาเห็นว่า ความกตัญญูอาจแบ่งออกได้เป็น กตัญญูทางโลก และกตัญญูทางธรรม ความกตัญญูทางโลกนั้นอาจมีโทษ แต่หากเป็นความกตัญญูทางธรรม คือมีคุณธรรมเข้ามาด้วยจะไม่มีโทษ ดังเขากล่าวว่า

ก็ส่วนความกตัญญูของโลกเลา จะมีโทษก็เพราะความประพฤติประกอบตอบแทน โดยคิดถึงพระคุณของท่านผู้มีแก่ตน คุญบุตรมีความกตัญญูต่อบิดามารดา, ศิษย์มีความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์, ข้ามักกตัญญูต่อเจ้าขุนมูลนายมีความกตัญญูต่อกันาย คิดตอบแทนสนองพระเดชพระคุณท่าน

แต่คุณวิธการระแผลเจตนาแลกิจกรรมการงานที่ตนกระทำนั้น, ที่เราจะช่วยได้ด้วยกำลังกาย วาจา ใจ, หรือออกทรัพย์สมบัติ หรือถ่ายเทด้วยเล่ห์กลประการใดๆ ก็ดี เรากระทำธุระแลความประสงค์ของท่านผู้มีคุณ ให้สำเร็จหลุดลอกไปโดยชอบธรรมตามกฎหมายของบ้านเมือง ไม่มีความผิดทั้งทาง โลกย์แลธรรมทั้งนี้จักว่าความประพฤติประกอบตอบแทนนั้นประกอบไปด้วยคุณ ฝัดยเลียว

ความประพฤติประกอบตอบแทนที่มีโทษเจือปนระคนอยู่ ก็เช่นเห็นเขาทำร้ายต่อท่านผู้มีพระคุณของเรา, เราจะอดกลั้นอยู่ไม่ได้, โดยท่านผู้มีพระคุณแก่เรา, เราต้องจำเป็นช่วยท่านด้วยกำลังกาย วาจาใจแลทรัพย์สมบัติสละชีพัญญาของเรา, จนท่านพ้นที่ยากหรือสำเร็จไปได้ตามประสงค์ของท่าน

เช่น เห็นภักษิณศัตรูลอมท่านไว้, จวบจะอับจนอยู่แล้วนอกจากไม่ทำลายศัตรูนั้นได้, หรือเราไม่ตายแทนท่านเสีย, ท่านก็พ้นที่ยากไม่ได้อย่างนี้เป้น

ครั้งเราทำลายล้างชาติให้พ่ายแพ้ไปได้, หรือเราสั่วยตายแทนท่านได้, ตักเหตุนั้นได้, ท่านผู้มีพระคุณก็รอดพ้นไปได้ครั้งหนึ่ง, แต่โทษแลอันตรายทุจริตของกาย วาจาใจ ย่อมมีมาถึงเราในโลกนี้แลโลกย์หน้า, เพราะผิดในทางสัมมาปะฏิปะชา แต่สำหรับในทางความสนองพระเดชพระคุณของท่านผู้มีพระคุณของโลกย์ที่เขานิยมกันว่าดี *

ขอเขียนในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในวรรณกรรมของเทียนวรรณ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงหลักความคิดของเทียนวรรณ

* "ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกตัญญู ก็อาจเจริญได้ " ตล. ๔:๑๖ มกราคม หน้า ๑๐๓๒ -

แนวความคิดของ เทียนวรรณเกี่ยวกับชนในรัฐ

ไถ่กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า เทียนวรรณเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในภาวะความสามารถตามธรรมชาติของมนุษย์อยู่มาก โดยเฉพาะในค่านิยมสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับการเมืองนั้นเขามีความเชื่อที่สำคัญ ๒ ประการ คือการยอมรับว่า " มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง " และ " ความเป็นไปในสังคมการเมืองขึ้นอยู่กับมนุษย์เป็นสำคัญ " ความคิดความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบกับการได้พบได้เห็นสภาพความบกพร่องของสังคมอันเนื่องมาจากพฤติกรรมของชนในรัฐ ทำให้เทียนวรรณสนใจและให้ความสำคัญมากในตัวบุคคลในฐานะที่เป็นปัจจัยต่อการพัฒนาสังคมการเมือง เทียนวรรณเป็นนักปฏิรูปสังคม เขามองมนุษย์ในฐานะที่ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีภาระที่จะต้องช่วยผลักดันสังคมให้ก้าวไปข้างหน้า บุคคลที่เทียนวรรณกล่าวถึงจึงหมายถึงทุกคนที่รวมตัวกันในสังคม นับแต่องค์พระมหากษัตริย์ลงไปถึงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เพื่อที่จะให้เห็นถึงเจตนคติและแนวความคิดทั้งในเชิงวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนะบุคคลในรัฐได้ชัดเจนขึ้น จึงขอแยกกล่าวถึงบุคคลในแต่ละชั้นแล้วพิจารณารวมในแง่ของปัจจัยต่อการพัฒนาทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง

เจตนคติและการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมของชนในรัฐ

ชนชั้นทางการเมือง

ในที่นี้ผู้วิจัยขอใช้ว่า " ชนชั้นทางการเมือง " เพื่อต้องการเน้นย้ำความหมายว่าชนชั้นในที่นี้หมายถึงเอาความแตกต่างของชนในรัฐตามอำนาจและบทบาททางการเมืองเป็นสำคัญ ซึ่งพอจะแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ได้ ๒ กลุ่ม คือ ชนชั้นปกครอง

ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช " ชนชั้นปกครอง " ความถกเถียงพิเศษ พิษณุโลก ๒๕๑๗, หน้า ๘๒ - ๑๑๕

และชนชั้นที่ถูกปกครองหรือประชาชน

ในการเสนอแนวความคิดทางการเมืองค่านับบุคคลนั้น เทียนวรรณอาจต่างกับนักคิดนักเขียนหลายคนในสมัยก่อนและสมัยนี้ นักคิดนักเขียนบางคนสนับสนุนชนชั้นปกครองและมุ่งวิจารณ์โจมตีว่าความบกพร่องในสังคมเป็นเพราะประชาชนขาดการศึกษา ขาดความรู้ ความคิด ความเข้าใจและความสนใจทางการเมือง ส่วนบางคนก็สนับสนุนประชาชนและมุ่งโจมตีว่าเป็นเพราะชนชั้นปกครองไม่รอบรู้ศาสตร์แห่งรัฐอย่างแท้จริง ไร้สมรรถภาพและจริยธรรมของนักปกครอง สำหรับเทียนวรรณเขามีได้มุ่งมอมแต่เพียงฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด นิสัยที่รักความยุติธรรมมาแต่เล็ก ๆ และได้รับการส่งเสริมให้มันคงยิ่งขึ้นในเวลาต่อมาประกอบกับความจริงจังต่อความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมือง ทำให้เขาเป็นคนที่ยพยายามมองทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงไม่เอนเอียงหรืออคติไปทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หลังจากที่ได้อาใจใส่เฝ้าสังเกตพิจารณามาช้านานทำให้เขาเห็นชัดว่า สภาพความล่าช้าและความเลวร้ายต่าง ๆ ที่เคยมีมาและกำลังเป็นอยู่ในสังคมไทยขณะนั้น เป็นผลมาจากความบกพร่องทั้งจากชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ถูกปกครองหรือประชาชน ข้อเขียนของเขาจึงเป็นการโจมตีและเสนอแนวคิดเกี่ยวกับทั้งสองฝ่ายนี้ไปพร้อม ๆ กัน โดยยึดสภาพความเป็นจริงที่พบเห็นเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม เทียนวรรณก็มีได้มุ่งแต่โจมตีอย่างเดียวนั้น เขาไม่ละเลยที่จะชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่มีความรักและจริงจังต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติก็มีเหมือนกัน ดังจะได้อกล่าวถึงแต่ละชนชั้นต่อไป

๑. ชนชั้นปกครอง

ชนชั้นปกครอง เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อความเป็นไปในสังคมมาก เทียนวรรณตระหนักในความจริงนี้ดี เขาจึงได้พยายามเอาใจใส่สังเกตพฤติกรรมของกลุ่มนี้มาเป็นเวลานาน จากข้อเขียนของเทียนวรรณเราพอจะแบ่งเจตนคติและแนวคิดของเขาที่มีต่อชนชั้นปกครองแตกต่างกันเป็นสองฝ่ายคือ พระมหากษัตริย์ กับเจ้านาย

ขุนนางและข้าราชการทั่วไป

๑.๑ พระมหากษัตริย์

เทียนวรรณได้ชี้ให้เห็นมาแล้วว่า ในสังคมมนุษย์ย่อมมีการปกครองอยู่หลายรูปแบบและมีผู้นำหรือประมุขในรูปต่าง ๆ กัน ประมุขส่วนมากเป็นพระมหากษัตริย์หรือประธานาธิบดี (ซึ่งเทียนวรรณเรียกว่า "ปรีไซเค็น") สังคมไทยเป็นสังคมที่มีองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขสืบมาเป็นเวลาช้านาน กล่าวได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันทางการเมืองสถาบันแรกและสถาบันเดียวที่มีความมั่นคงมากที่สุดในการเมืองไทยข้อเขียนเกี่ยวกับประมุขแห่งรัฐของเทียนวรรณจึงเน้นที่องค์พระมหากษัตริย์มากกว่าประมุขในรูปแบบอื่น

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น พระมหากษัตริย์ทรงมีความสำคัญมากในสังคม พระองค์มิใช่จะทรงเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของชนทั่วไปเท่านั้น แต่ยังทรงมีพระราชอำนาจและบทบาททางการเมืองมากที่สุดอย่างแท้จริง ความเป็นไปในสังคมในสมัยดังกล่าวจึงขึ้นอยู่กับแนวพระราชดำริทางการเมืองในพระองค์เป็นสำคัญ เทียนวรรณเองยอมรับในความจริงนี้ ข้อเขียนของเขาจึงให้ความสำคัญกับองค์พระมหากษัตริย์อย่างมากทั้งในลักษณะของการกล่าวถึงหลักการและเจตนาคติต่อสถาบันกษัตริย์ในสังคมไทยขณะนั้น ในเรื่อง "ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก" เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่าโดยหลักการแล้วพระมหากษัตริย์ของทุกประเทศย่อมมีความสำคัญในสังคม และมีสิ่งที่เขาเรียกว่าเป็น "ประเพณีของพระมหากษัตริย์" ที่เหมือนกันคือ

ยอมทั้งพระไทยจะบำรุงรักษาศาสนาที่ในประเทศบ้านเมืองของท่าน, ให้มั่นคงถาวรเจริญอยู่หรือยิ่ง ๆ ขึ้นไป, แลตั้งพระไทยจะรักษาแลบำรุงราษฎรอาณาประชาราษฎร์สมณะพราหมณ์ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตของพระองค์, ให้อยู่เย็นเป็นสุขเสมอตลอดทั่วหน้ากันทุกคน, แลตั้งพระไทยจะบำรุงรักษาพระบรม

วงษานุวงษ์ให้ดำรงสถิตอยู่แลสืบเนื่องสันตติวงศ์ในราชตระกูลของพระองค์ต่อ ๆ ไป
ไม่มีที่สุด, *

เราจะเห็นว่า เทียนวรรณได้กล่าวสรุปถึงบทบาทและพระราชมาระขององค์
พระมหากษัตริย์ไว้อย่างชัดเจนมาก เขาชี้ให้เห็นว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาท
และพระราชมาระที่สำคัญซึ่งเป็นที่ตรงกันทั่วทุกประเทศชาติคือ ต้องบำรุงประเทศชาติ
บ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง และในขณะเดียวกันต้องให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขด้วย
ทั้งสองประการนี้ถือได้ว่าเป็นเป้าหมายหลักหรืออุดมการณ์การปกครองนั่นเอง เป็นที่น่า
สังเกตว่า เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่าในการปกครองระบบที่มีพระมหากษัตริย์ บทบาท
และพระราชมาระสำคัญอีกอย่างหนึ่งของพระองค์คือ การรักษาพระบรมวงศานุวงศ์ให้
สืบสันตติวงศ์ อย่าให้สังคมชาคมกษัตริย์อันจะเกิดความสับสนวุ่นวายได้ *

เนื่องจากในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำของสังคม
มีความรับผิดชอบในสังคมเต็มที่ และมีพระราชอำนาจภายในพระราชอาณาเขตของ
พระองค์อย่างหาขอบเขตไม่ได้เช่นนั้น ข้อเขียนของเทียนวรรณจึงได้เน้นถึงเรื่อง
คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์อยู่ตลอดเวลา * คุณสมบัติที่เทียนวรรณเน้นสรุปให้สั้นได้ว่า
เป็นเรื่องของ " พระปรีชาสามารถ " และ " ราชธรรม " อันเป็นคุณสมบัติ
หลักที่สำคัญที่สุด ซึ่งครอบคลุมไปถึงคุณสมบัติอื่น ๆ ไว้ด้วยแล้วอย่างครบถ้วน ข้อความ
ตอนหนึ่งเทียนวรรณกล่าววว่า

โดยเหตุว่า, ถึงแม้พระมหากษัตริย์ปกครองอยู่เหนือเราแล้วก็ตาม, ถ้า
พระองค์ไม่ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม, เราก็คงจะได้รับความเดือดร้อน,
หรือพระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมแล้ว, แต่ถ้าทรงไม่ปรีชาสามารถรอบรู้ใน

* " ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ตล. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๓

สรรพกิจการที่จะปกครอง, ก็คงจะเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนแก่อาณาประชาราษฎร
สมณะชีพราหมณ์ได้อยุ่นั้นแหละ,

แนวคิดในลักษณะนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปในวรรณกรรมของเทียนวรรณ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้เทียนวรรณจะเข้าใจว่า โดยปกติพระมหากษัตริย์เป็นตำแหน่งทางการเมืองแบบสืบสันตติวงศ์ก็จริง แต่เขาก็เชื่อว่าควรเป็นตำแหน่งที่มาพร้อมกับคุณสมบัติของผู้นำที่ดี คือควรมีราชธรรมและความปรีชาสามารถรอบรู้ โดยเฉพาะในกานหลักรัฐศาสตร์ จึงจะทำให้สังคมก้าวหน้าและประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ราชธรรมในพระทัยขององค์พระมหากษัตริย์เป็นสิ่งที่เทียนวรรณให้ความสำคัญมาก เพราะเป็นหลักประกันพระราชอำนาจอันไร้ขอบเขตในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชของพระองค์ให้อยู่ในคลองคลองธรรม อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขและยุติธรรมในสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญเบื้องต้นต่อการปกครองที่ดี ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวไว้ว่า

พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์, ที่ท่านทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมตาม
บรรดาราษฎรประเพณีนั้น, พระองค์ยอมทรงพระปริวิตกถึงอาณาประชาราษฎร์สมณะพราหมณ์
และพระบรมวงศานุวงศ์ของพระองค์, โดยเหตุว่าพระองค์จะดำรงราชอาณาจักร
ตั้งอยู่ในความเป็นเอกราชได้, ก็เพราะพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่
ผู้น้อย, มีความซื่อสัตย์ภักดีต่อพระองค์ ช่วยติดกิจการความรักษาแลความ
ปกครองแลการบำรุง โดยความที่ถูกที่ชอบอันจะเป็นคุณในทางราชการ มีความ
เมตตาปราณีแก่มหาชนชาวพระนครแลประเทศราชเมืองไกลทั่วไป, คอยสอคล้อง
ระงับเหตุการณทุกชั่วร้ายของราษฎรต่างพระเนตรพระกรรณแลพระไทย แลดำริห์ใน

" ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " คุล. ๔ : ๔

การจะป้องกันราชศัตรูในฝ่ายนอกฝ่ายใน, แลทั้งเห็นว่าที่บ้านเมืองจะมีกำลังเจริญ
ได้, ก็เพราะความสามารถพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน, รัชชาติศาสนา
ประเทศที่เกิดแห่งตน แม้ว่าราษฎรมีความสุขสมบูรณ์, มีกำลังทรัพย์มีปัญญาวิชา,
มีกำลังกายแล้ว, ก็อาจสามารถจะต่อสู้แก่ราชศัตรูฝ่ายใดฝ่ายนอกได้, จึงเห็น
ว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องบำรุงแลรักษาราชฎาให้ตั้งอยู่ในความสุขความเจริญด้วย
สติปัญญาวิชาความรู้แลทรัพย์สมบัติ, เช่นแกตั้งศาลยุติธรรม, แลตั้งโรงเรียน
และตั้งกรมทหารบก ทหารเรือ เป็นต้น, ก็เพื่อสุขประโยชน์ทั่วกัน,

ในสมัยใด มีพระมหากษัตริย์อันประเสริฐบังเกิดขึ้น, พระองค์ย่อมตั้ง
อยู่ในทศพิธราชธรรม, แลทั้งทรงพระปรีชาสามารถทั่วถึงรอบคอบ, กอบไปด้วย
พระมหากรุณาธิคุณ, ทั้งราชปรีชาญาณแลรัตนราชบวรบุญแทนก็ตั้งอยู่ในความสุจริตข้อ
ทรงกะตัญญูเมตตาอดกลั้น, มิได้คิดที่จะเบียดเบียนราษฎรด้วยเล่ห์กลมายุ่*

เนื่องจากพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชทรงมีความสำคัญมาก
ถึงกล่าวแล้วขอเขียนข้อเหี้ยมบรรณจึงเน้นถึงคุณสมบัตินี้และพระราชภาระความรับผิดชอบ
ต่อสังคมไว้มากในวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ของเขา, ถึงจะยกมาให้เห็นเป็นบางตอน
ดังนี้

ในเรื่อง "ว่าด้วยความระวัง" เขาได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ความระวังของพระราชาผู้เป็นใหญ่จอมประเทศนั้น, มีความพิศดารมากนัก,
แต่เราจะกล่าวย่อ ๆ สิ่งเขปลั้กน้อยพอให้เข้าใจกันได้, คือพระราชาต้องระวัง
รักษาพระองค์พระไทยมิให้คำเป็นผิดจากราชธรรม ๑๐ ประการได้, แลต้อง
ระวังพระบรมวงษานุวงษ์แลเสนาบดีข้าราชการอย่าให้เป็นกระบด และคลโกง

* "ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ตล. ๔ ร ๘

ชมเห็นอกุศลประชาราษฎร์ได้, แลต้องทรงระวังราษฎรในพระราชอาณาเขตร์อาณา
จักรของพระองค์ว่าจะได้รับความเดือดร้อนหรือได้รับความสุขสำราญอยู่เพื่อทรง
ทราบ, ตามที่เรากล่าวมาโดยย่อนี้ พระราชผู้เป็นใหญ่จอมประเทศต้องระวัง
อยู่เสมอจะพลั้งเผลอไม่ได้,

ในเรื่อง " ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " เทียนวรรณ
ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

อันความปรีวิติของพระมหากษัตริย์ ที่พระองค์ทรงตั้งอยู่ในศัพทราชธรรม
นั้น, ย่อมทั่วไปแก่อาณาประชาราษฎร์สมณะชีพราหมณ์ ทว่าราชอาณาจักรอาณาเขตร์ของ
พระองค์ ๆ ไม่มีความว่างเว้นวิติวิจารณ์ถึงราษฎรเลย,

ถ้าพระองค์ไฉนข่าวสารการบอกเล่าว่า, เข้าน้ำผักปลาอาหารบริบูรณ์,
ราษฎรสมณะชีพราหมณ์ปราศจากโรคพาธพยาธิกันคน, แลปราศจากโจรผู้ร้าย
แล้ว, พระองค์ก็มีแต่เบิกบานสำราญราชฤทัย,

ถ้าพระองค์ได้ทรงทราบว่า, เข้ายากหนักแพงฝนแล้งน้ำท่วมเกิดเหตุ
ทุกข์โศกไทยไข้เจ็บ, แลมีโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์บ้านเรือนราษฎร, หรือมีข้าศึกศัตรู
ต่างแดนมาย่ำยีข่มขี่ราษฎรในพระราชอาณาเขตร์ ประเทศราชของพระองค์ ๆ
ก็ย่อมทรงพระปรีวิติทุกชั่ววันรำพึงทรงราชดำริห์หาทางที่จะระงับภัยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
นั้นให้ระงับสงบไป; พระองค์มิได้เป็นอันที่จะสั่งแลทรงเสวย, ทรงรำพึงถึงแต่
ราชการที่จะปกครองราษฎรสมณะชีพราหมณ์ให้อยู่เย็นเป็นสุขสนุกสบายทั่วหน้ากันตาม
สมควรที่จะเป็นไปได้,

ถ้าหากกิจการนั้น ๆ ไม่ระงับเหือดหายไป, ก็ทรงพระราชประสงค์แลกระแสด
พระราชดำริห์, กลับกำเริบแรงร้ายขึ้น พระองค์ก็ย่อมปราศจากความสุขสำราญ,

มีแต่ความรำคาญอาภูลึกเขื่อนในพระราชฤทัย, โดยเหตุที่พระองค์เป็น
หัวหน้าแห่งราษฎรและเป็นประธานของประชาชาติไทย, ทั้งพระองค์ทรงสถิตย์
อยู่ในอำนาจอันสูงสุด, กวามหาชนในพระราชอาณาเขตรออาณาจักรอันนั้น,
อาไศรยเหตุนี้เอง, โลกเขาจึงนิยมกล่าวอ้างออกพระนามว่า
" พระบรมราชสมภาร " แปลว่าพระผู้ประเสริฐยิ่งกอบได้ด้วยกิจการกังวล
น้อยใหญ่จนปฏิเสธไม่ไควว่าไม่ใช่ธุระของพระองค์ ๆ ย่อมมีพระราชธุระพร้อม,
จนเลือกจะงดเว้นเสียนั้นไม่ได้เลย"

จากข้อเขียนของเทียนวรรณ นอกจากจะทำให้เห็นว่าเทียนวรรณพยายาม
ชี้ให้เห็นถึงพระราชภาระหรือความรับผิดชอบอย่างมากมายของพระมหากษัตริย์แล้ว
เราจะสังเกตได้อีกอย่างหนึ่งว่าคำว่า " ประชาธิปไตย " ซึ่งเป็นรูปแบบการ
ปกครองอีกแบบหนึ่งซึ่งเรารับมาทางตะวันตก และกำลังเริ่มมีอิทธิพลอยู่ในสมัยนั้น
ได้ปรากฏให้เห็นแล้วในข้อเขียนของเทียนวรรณ ผู้ซึ่งเป็นเพียงสามัญชนคนหนึ่ง
ในสมัยนั้น.

ในเรื่อง " ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เป็นหนึ่งในหรือเป็นทาส " เทียนวรรณ
ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงพระราชภาระของพระมหากษัตริย์ไว้อีกตอนหนึ่งว่า

เมื่อจะกล่าวถึงทางราชการแล้ว, ความยากของพระมหากษัตริย์นั้น,
ดูสุดแสนยากมีใช้การอันง่ายเลย, เพราะจะต้องคำริห์รำพึงไปให้รอบคอบทั่ว
ถึงทุกสิ่งทุกประการ, ในการที่จะบำรุงแลการที่จะรักษาปกครองป้องกันเหตุการณ์
ภายนอกภายใน, ยากที่จะวางพระราชธุระกิจการน้อยใหญ่ แก่ผู้ใดให้เด็ดขาด
ลงไปได้, เพราะวางพระไทยลงไปทีเดียวก็ไม่ได้, จะไม่วางพระไทยบ้าง

๑ " ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ตล. ๔ : ๑

ก็ไม่ได้, จำเป็นต้องใช้ความคิดแลความผ่อนผันหาทางที่ควรที่ขอบอันถูกต้องทั้งโลกย์
แลธรรม เจือปนระคนกันไป ทั้งอุปายแลวิธีทองอันแยบคายด้วย, แลจำเป็น
จะต้องจัดวางพระราชกำหนดกฎหมาย แลแบบฉบับสำหรับข้าราชการฝ่ายทหารแล
พลเรือน ทั้งธุรการแลตุลาการ ตลอดจนทั่วไปในทางศาสนาแลนานาประเทศที่จะ
ไปมาค้าขายเข้าออกกันทางแลถนนแม่น้ำลำคลอง, ที่สุกการสอาดกวาดล้างแลการ
บำรุงรักษาพยาบาลคนไข้เจ็บ เล่าเรียนศึกษา แลผลประโยชน์อันจะเก็บแลจ่าย
ปลูกเพาะก่อสร้าง สถานที่ว่าการแลโรงเรียนวิทยาฝ่ายทหารแลพลเรือนแลต้อง
จำเป็นจัดหาพลหะนะเครื่องสรรพายุทธอาวุธรบ, ที่วิเศษต่าง ๆ สำหรับใช้เมื่อ
มีเหตุการณ์ภายในแลภายนอก, การทั้งสิ้นที่ไต่กล่าวมาแล้วหรือที่ยังมิไต่กล่าว,
ล้วนเป็นความยากการยากที่จะคิดขึ้นได้ทุกอย่าง, แม้ว่าคิดขึ้นได้ก็ ๆ แล้ว, ก็
ยังยากอยู่ที่จะบำรุงรักษาการที่คิดขึ้นไว้นั้น, อันนับว่าเป็นการดีแล้ว, ให้ดำรง
คงที่ถาวรที่อยู่ได้หรือมีความเจริญยิ่งขึ้นไปได้, แม้ว่าการนั้นเจริญเกินอยู่แล้ว,
ก็ยังยากอยู่ในการที่จะวางตัวบุคคลพนักงานเจ้าหน้าที่ให้คง เป็นผู้ควรแก่ตำแหน่งหน้า
ที่ได้, ยากนักที่จะวางหน้าที่ให้บุคคลรักษา ซึ่งนับว่าเป็นผู้รักษารูปวิธี, รัฐบาล,
แม้ว่าหาบุคคลได้ก็ ๆ แล้ว เข้ารับหน้าที่ระทำการอยู่แล้ว, ก็ยังยากอยู่ที่จะ
บำรุงรักษาน้ำใจบุคคลให้มีความจงรักภักดีจะตั้งมั่นคงองค์อาจกล้าหาญแลมีความ
ซื่อสัตย์สุจริตอดกลั้นชานทนทำการไปได้ตามหน้าที่แลความมุ่งหมายของรัฐบาล^๑

ด้วยพระราชภาระรับผิดชอบอันมากมายเช่นนี้ เทียนวรรณจึงได้ชี้ให้เห็นว่า
ผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งทำหน้าที่ประมุขของรัฐอย่างสมบูรณ์จริง ๆ นั้น หาได้มีความ
สบายเหมือนที่คนทั่วไปเข้าใจไม่ ดังเขากล่าวไว้ในเรื่อง " ว่าด้วยความหนักจน
ไม่มีใครจะยกได้ แต่มีใช้เหล็กแลศิลาของโตแลมาก " ตอนหนึ่งว่า

^๑ " ว่าด้วยความยาก แต่มีใช้เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ตล. ๔ : ๘ มีนาคม

ความหนักของพระมหากษัตริย์ ย่อมหนัก เหลือเกินโดยพระองค์ทรงคุณเป็น พระบรมราชสมภาร, แปลว่าพระผู้มีพระพรหมธรรมมาก, ท่านผู้ใดที่มีได้พิจารณา ไตร่ตรองให้รอบคอบ, ก็เข้าใจเอาง่าย ๆ เป็น ๆ ว่า พระมหากษัตริย์เป็นบรมสุขว่างเบาพระไทย โดยรัฐบาลแลผู้ทำราชการมีหน้าที่แทนหรือต่างพระไทยต่างพระองค์อยู่แล้ว แท้ที่จริงความว่างหรือความเบาไม่มีแก่พระองค์เลย, ในพระไทยของบรมกษัตริย์มีพระปรีชาญาณเต็มรอบทั่วในราชกิจจะระบิยะน้อยใหญ่มิได้ว่างเว้น

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เราจะเห็นได้ว่า เทียนวรรณยอมรับในความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขแห่งรัฐอยู่มาก ความรู้สึกนั้นนอกจากจะเป็นเพราะความตระหนักในความสำคัญของพระมหากษัตริย์โดยหลักการทั่วไปแล้ว, ยังขึ้นอยู่กับภาวะวิสัยและเงื่อนไขของสังคมไทยในขณะนั้นด้วย เป็นที่ทราบกันแล้วว่า เทียนวรรณถือกำเนิดและมีชีวิตอยู่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช สมัยแห่งการยอมรับในพระราชอำนาจและบทบาททางการเมืองของพระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีองค์พระมหากษัตริย์จึงเป็นค่านิยมทางการเมืองที่สูงส่ง เคารพและสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน นอกจากจะทรงอยู่ในฐานะผู้นำสูงสุดแล้วเรายังยกย่องพระองค์ในฐานะสมมติเทพอีกด้วย * ค่านิยมนี้เป็นสิ่งที่เทียนวรรณได้พบได้รู้เห็นมาตลอด

* " ว่าด้วยความหนักจนไม่มีใครจะยกได้ แต่มีใช้เหล็กแลศิลาของโตแลมาก "

จุล. ๔ : ๑ ธันวาคม ๑๒๒ หน้า ๔๔๐ - ๔๔๑

* การยกย่องพระมหากษัตริย์ในฐานะสมมติเทพนี้หาใช่จะมีเฉพาะในสังคมไทยไม่ บรรดาชาติทั้งหลายที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และโดยเฉพาะในสมัยของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ก็มักจะมีความรู้สึกทำนองเดียวกันนี้ สำหรับสังคมไทยนั้นค่านิยมเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์แต่ละสมัยคือ สุโขทัย อยุธยา และ

ความจริงแล้วการที่เทียนวรรณสนใจเป็นพิเศษในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
การเมืองการปกครองของไทย ก็เชื่อว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงความสำคัญ
และความจำเป็นของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย* แต่อย่างไรก็ตามความรู้ใน
ภูมิหลังของสังคมการเมืองไทยและค่านิยมที่เขาได้พบเห็นในสมัยนั้นคงจะไม่มีผลต่อการ
ยอมรับของเทียนวรรณมากนัก ถ้าเขาไม่ได้ประจักษ์จริงในภาวะวิสัยและเงื่อนไข
ของสังคมไทยในขณะนั้นด้วยตัวของเขาเอง เพราะเราทราบกันแล้วว่าโดยปรกติ
นิสัยของเทียนวรรณ เขาเป็นคนที่ออกจะไม่ค่อยยอมรับยอมรับเชื่ออะไรง่าย ๆ ไม่
ว่าจะเป็นประเพณีหรือค่านิยมต่าง ๆ ที่เคยยึดถือกันมาในสังคม เขาจะต้องนำมา
พิจารณาเสียก่อนว่ายังถูกต้องและเหมาะสมอยู่อีกหรือไม่ ข้อเขียนของเขาได้แสดง
ให้เห็นชัดถึงนิสัยนี้ของเขา นอกจากนั้นจะเห็นว่าเขายังพยายามที่จะให้คนอื่นมีความ
คิดเช่นเดียวกับเขาคด้วย จากแนวความคิดต่าง ๆ ที่กล่าวถึงมาแล้วจะเห็นว่า ค่านิยม
ทางการเมืองบางอย่างก็ถูกเขาปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง เช่นค่านิยมที่ว่า การเมือง

รัตนโกสินทร์ มีวิวัฒนาการมาน่าสนใจมาก คูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ใน
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สถาบันพระมหากษัตริย์ คำบรรยายวิชาพื้นฐาน
อารยธรรมไทย ปีการศึกษา ๒๕๑๖ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
๒๕๑๘

*เป็นที่ทราบกันแล้วว่า บันทึกทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของ
ไทย โดยเฉพาะในสมัยก่อน ๆ มามักจะเน้นในค่านพระราชนิพนธ์ของพระมหา
กษัตริย์อยู่มาก โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับทัศนะทางประวัติศาสตร์ไทยของนัก
ประวัติศาสตร์และผู้รู้อื่น ๆ ในประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย ชาญวิทย์
เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) ประพันธ์สาส์น

เป็นเรื่องของเจ้าหรือชนชั้นปกครองเท่านั้น ราษฎร ชุระไม่ใช่ เป็นต้น การยอมรับ
 ค่านิยมในสถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นเพราะเขาได้สังเกตและพิจารณาเห็นชัดแล้วว่า
 ในสมัยนั้นคนไทยทั่วไปยังขาดความรู้ ความคิดและความตื่นตัวทางการเมืองอยู่มาก ไม่
 ว่าจะเป็นสามัญชนหรือแม้กระทั่งข้าราชการเองก็ไม่ค่อยสนใจในความเจริญก้าวหน้าของ
 บ้านเมือง และมักไม่ชอบที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นเพราะจะเป็นที่เคียด
 ร้อนในการที่จะต้องมาปรับตัวหรือเป็นการขัดกับผลประโยชน์ของตน เหตุผลที่สำคัญอีก
 ประการหนึ่งที่สัมพันธ์กันอย่างยิ่งกับสภาพดังกล่าว และเข้ามามีสนับสนุนการยอมรับใน
 ค่านิยมของเทียนวรรณอย่างมากก็คือ การที่เขาได้ประจักษ์ในคุณค่าแห่งพระมหากษัตริย์ด้วย
 ตัวของเขาเอง เทียนวรรณแม้จะเป็นผู้มีชีวิตในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชก็จริง แต่ก็เป็น
 ช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชที่เป็นตัวเลี้ยวหัวต่อของความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง
 จากสังคมไทยแบบเก่าไปสู่สังคมไทยแบบใหม่ จึงเป็นสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาท
 อย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม และเมื่อพิจารณาจากประวัติของเทียนวรรณจะ
 เห็นว่าแม้เขาจะเป็นเพียงสามัญชนคนหนึ่งก็จริง แต่ก็เป็นผู้ที่มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับรั้ว
 วังมาแต่สมัยเด็ก ๆ เขาเกิดในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 แม้จะเป็นสมัยที่เขายังเป็นเด็กและอยู่ในระยะเริ่มแรกของการศึกษา แต่เขาก็ได้เริ่ม
 คำนึงเกี่ยวกับรั้ววังมาแต่สมัยนั้นแล้ว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ความคุ้นเคยกับรั้ววังก็ยิ่งมีมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงที่เขาอุปสมบทเขาเคยได้เข้า
 ฝ้าใกล้ชิดพระองค์หลายครั้ง และเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว แม้ความสนิทคุ้นเคยกับรั้ววังจะไม่มาก เหมือนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว แต่สมัยนี้ก็เป็นสมัยสำคัญของการปฏิรูปสังคมและการเมืองอย่างแท้จริง
 และเป็นสมัยที่เทียนวรรณเอาใจใส่ต่อความเป็นไปในสังคมบ้านเมืองอย่างมาก บ้างจ
 ่างต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เขาได้ประจักษ์ชัดในความรู้ความสามารถและน้ำพระทัยขององค์

พระมหากษัตริย์ที่มีต่อสังคมไทยอย่างแท้จริง ข้อเขียนของเทียนวรรณมักจะกล่าวถึงคุณ
ของพระมหากษัตริย์อยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระมหากษัตริย์ที่เทียนวรรณเลื่อมใสในความเป็นนักปฏิรูปของพระองค์อย่างยิ่ง ข้อ
เขียนของเขาจึงแสดงให้เห็นถึงความภูมิใจในความเปลี่ยนแปลงของสังคมและคุณใน
พระองค์อยู่มาก เช่นข้อความตอนหนึ่ง เขากล่าวถึงพระองค์ไว้ว่า

✧ โดยเราได้สังเกตุพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา,
เวลาเมื่อพระชนมายุพรรษายังอยู่ในประณมกาล, กับเวลานี้, พระกระแสพระ
ราชดำริห์แปลกกว่ากันมาก ยิ่งทรงพระเจริญด้วยพระชนมพรรษา พระราช
หฤทัยก็ยิ่งโอบอ้อมแผ่เผื่อเอื้อเพื่อแก่พระบรมวงษานุวงษ์แลข้าราชการทวยราษฎร์
สมณะชีพรามณห์ ทรงประณิสนฐานอ่อนน้อมเป็นที่น่าชื่นใจของประชุมชนที่ได้รู้ได้เห็น
ในพระราชจริยวัตร ทั้งลึกแลเหลือคณะนาจะกะเนนับได้, ถ้าในสมัยก่อน
เรากล่าวตุลวิภาคพจนกิจเช่นนี้เกือบเราจะไม่มีที่อยู่เป็นแน่,

เวลานี้เปรียบเหมือนสุวรรณมรพต หรือภูเขาหิมะเลไม่ซุกแล้วทรงอยู่
ผู้จะเพ็ดทูลโดยทางสอพลอก็ยาก ไม่มีโอกาสจะหาเหตุให้เกินกว่าความจริงไปได้,
ถ้อยคำของเราที่กล่าวในเวลานี้ค่อนข้างจะเรียวแรง ถ้าเป็นเวลาก่อน ๒๐ ปี
เห็นเราจะต้องจมอยู่ใต้ดิน, หรือไม่ฉนั้นก็ต้องให้ปลาในทะเลกิน หรือที่สุด
อย่างเราก็จะต้องไล่ออกนอกประเทศ, โดยเหตุที่กล่าวพูดออกมาตรง ๆ หลาย
เรื่องนัก,

แต่บัดนี้เราเชื่อในพระมหากรุณาธิคุณว่า, เรากล่าวโดยความรักประเทศ
ชาติศาสนามิได้ประสงค์กล่าวเพื่อผลอย่างใดในตนส่วนเดียว, กล่าวเป็น
สาธารณะธรรมทั่วไป, ทั้งวิธีทางราชการก็เปลี่ยนแปลงผิดไกลกว่าแต่กาลก่อน

มากมายแล้ว, มิได้เป็นอยู่หรือจะเป็นไปได้เช่นแต่กาลก่อนแล้ว,"

จากภาวะวิสัยและเงื่อนไขของสังคมดังกล่าวแล้วนี้เอง จึงทำให้เทียนวรรณ ยอมรับในสำคัญและความจำเป็นของพระมหากษัตริย์ต่อสังคมไทย เขาเชื่อมั่นว่า ความสงบสุขและความเป็นไปในสังคมขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ดังเขากล่าวไว้ในเรื่อง " ว่าด้วยคน ๆ เดียวรักษาสีวิตรคนอื่นได้ทั้งหมด " ความตอนหนึ่งว่า

ราษฎรจะอยู่เย็นเป็นสุขก็เพราะพระมหากษัตริย์, ด้วยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินยอมทรงอำนาจที่สูงสุดในพระราชอาณาเขตของพระองค์, แลพระองค์มีพระบรมเชษานุภาพแผ่ไพศาลปกกันเกษประชากรทั่วไปในประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรไมตรีของพระองค์ด้วยในทางทศพิชราชธรรม แลทางสัญญาพระราชไมตรีแก่นานาประเทศ, เปรียบประดุจว่ายอดแห่งประสาธน์ ย่อมยึดไว้คุมไว้แห่งสรรพสภาวะแห่งเรือนประสาธน์ให้ทรงอยู่ได้ตามปกติ,

ถ้าแผ่นดินปราศจากสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสัก ๓ วัน หรือ ๗ วัน ก็ยังไม่ทราบได้ว่าบ้านเมืองจะเป็นประการใด, จึงแลเห็นได้ถนัดว่า, สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว, คุมไว้หรือยึดไว้ซึ่งน้ำใจมนุษย์ในประเทศทั้งหลาย, ให้เป็นที่หวังที่มุ่งโดยความปกติอยู่.... สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินยอมเป็นที่นิยมแลศรัทธาในราชอาณาจักรของพระองค์ไว้,

เราได้พิเคราะห์ดู ในข้อความสิ่งใด, ถ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงพระบรมราชวินิจฉัย ตัดสินลงมาประการใดแล้ว, แม้ว่าจะไม่เห็นด้วย, ก็มีใจยอมโดยนิยมนว่าเป็นที่สุดของทางจะเดินต่อไปนี้ได้แล้ว, ล้นความพยายามแลโทมนัส, ไม่เหมือนศาลอื่นตัดสิน, ได้มีพยานปรากฏกล่าวออกมาว่า, แม้ถึง

จะอย่างไรก็ดี, ขอให้ฟ้าผ่าลงมาเถิด, ดังนั้นเป็นต้นก็แปลและอธิบายว่า
จะเชื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแต่พระองค์เดียว

อาไศรยเหตุนี้เราจึงเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นยอดหรือเป็นจอมปราสาท
ที่ยึดไว้ซึ่งเรือนปราสาททั้งปวงให้ตั้งอยู่หรือคูกกันอยู่เป็นปกติได้, ไม่ต่างอะไร
แก่ที่ราษฎรนิยมยินดียอมอยู่ในใต้เบื้องบงกชมาศ, มอบกายถวายชีวิตรัชนีชาติ,
พระองค์ใดตายก็ต้องตายตามพระบรมราชโองการ, จึงเห็นได้ว่า สมเด็จพระ
เจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวรักษาความเรียบร้อยไว้ให้มนุษย์อาไศรย, แลได้
พึงพระบรมโพธิสมภารร่มเย็นเป็นสุขทั่วกัน, ชาวประชาหาชนทั้งหลายได้ยิน
ยอมโดยกระแสพระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมากกว่าที่ผู้จะไม่พอใจ
กระทำตาม^๑

ด้วยความตระหนักในความสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำทางสังคม
และศูนย์รวมทางจิตใจ ตลอดจนการได้ประจักษ์ในความรู้ความสามารถในองค์
พระมหากษัตริย์ไทยดังกล่าวมาแล้วนี้เอง จึงทำให้เหียนวรรณได้ฝากความหวังใน
การนำสังคมไทยไปสู่ความเจริญก้าวหน้าไว้กับพระองค์อย่างเต็มที่ เพราะเขาเชื่อ
มั่นว่านอกจากพระปรีชาสามารถส่วนพระองค์แล้ว ค่านิยมของปวงชนที่มีต่อพระองค์
ก็มีมากพอที่จะทำให้การต่าง ๆ ดำเนินไปได้อย่างดียิ่ง เขากล่าวว่า

ข้าพเจ้าเห็นว่า พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ถ้าพระองค์พอพระราช
หฤทัยจะทรงอะไร ข้าราชการและราษฎรก็จะพลอยยอมไปตามทั้งสิ้น ตามที่
ข้าพเจ้าได้เคยสังเกตแลมีพยานแล้ว ดังจะชี้แจงพยานให้ท่านเห็น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพอฟพระไทยในการกระทำศึกสงคราม

^๑ " ว่าด้วยคน ๆ เดียว รักษาชีวิตคนอื่นได้ทั้งหมื่น " ตล. ๔ : ๑

ข้าราชการแลราษฎรในรัชกาลที่ ๑ ก็ยอมเป็นทหารชานีชำนานในการรบพุ่งแก่ข้าศึก
โดยมากตามเสด็จแลตามไสมย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย พอพระไทยในการจินคระวี
ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ข้าราชการแลราษฎรก็ตามเสด็จไม่มีใครจะเว้นว่าวัด
หรือบ้าน พวกนี้แต่งเรื่องต่าง ๆ แต่เป็นอารามก็แต่งชาฎกนิทานโดยมาก
ข้าราชการก็ลงเป็นโคลงแลฉันท์ ถ้าราษฎรก็แต่งเป็นกลอนแปด อย่างเรื่อง
พระอะไยมะณีของท่านสุนทรภู่

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พอพระไทยในการกุศลทรงปฏิสังข
สร้างวัดวาอารามแลพอให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระปริยัติธรรมถึงแก่บิคา
มารดาของมาเรียนภิกษุสามเณรก็พากันเล่าเรียนมากไปตามพระราชประสงค์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๔ ทรงพระปรีชา
สามารถรอบรู้ในการโลกย์แลธรรม ทรงผูกพันสันทวะแก่นานาประเทศ กระทำ
สัญญาเจริญทางพระราชไมตรีบ้านเมืองก็เจริญสมบูรณ์เร็ว คนต่างประเทศก็ไ้ไป
มาค้าขาย ราษฎรก็ยังมี ขนบธรรมเนียมบ้านเมืองก็ไ้เปลี่ยนแปลงไปตามไสมย

ครั้นในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
ปรีชาสามารถทรงพระอุสาหะเสด็จพระราชดำเนินโดยทุเรศกันคานไปในนานา
ประเทศ เพื่อทอดพระเนตรแบบอย่างของชาวยุโรป แลตรวจสรรพสินค้าอันจะ
เป็นประโยชน์แก่ประเทศสยาม เจ้านายแลขุนนางราษฎรก็ไ้เปลี่ยนแปลงการ
นุ่งหมวกแต่งร่างกายแลปลูกสร้างบ้านเรือนไปตามสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

จึงเห็นไ้ว่า พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวทรงอะไรเข้า ข้าราชการ
แลราษฎรก็ยอมจะน้อมไปตาม

จะกล่าวไปถึงที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะทรงจัดการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียม
ที่ไ้ให้บ้านเมืองมีความเจริญขึ้นเหนือเจ้านายเสนาบดีแลราษฎรจะไม่กระทำตาม
ผู้มีสติปัญญาจะกัณญูที่ตั้งใจก็จะฉลองพระเดชพระคุณ ก็จะออกตัวอาสาช่วยคิด

ช่วยทำจนสุดสิ้น กำลังกายแลชีวิตรดลงพระเคศพระคุณไว้ออเสียงให้ปรากฏ
แกโลกย์

แม้ชนเช่นข้าพเจ้ามิได้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงก็จริง แต่ถ้ามิใช่คุณสำคัญ
เกิดขึ้นแก่บ้านเมือง ก็ยังสามารถจะมีน้ำใจรดลงพระเคศพระคุณพระมหา
กระษัตริย์ช่วยราชการแผ่นดินตามที่ตนจะพึงกระทำได้

จึงควรเห็นได้เชื่อได้ว่า พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวทรงอะไร
พระบรมวงษานุวงษ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยแลประชาชนก็ย่อมจะน้อมไปตามพระ
กระแสทั้งสิ้น ที่จะไม่มิผู้กระทำตามกันอย่างมาก เรียกว่าไชยธรรมคา....

ก็เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริปรารพถึงกิจการบ้านเมือง
แสดงให้ผู้ซื้อตรงกล้าหาญใช้ในราชการที่ถูกที่จริงหรือ จะสงสัยว่า จะไม่
มีคนที่ย่างต้องพระราชประสงค์ใช้เล่า ข้าพเจ้าเห็นว่า คงจะมีผู้ออกหน้า
สวามิภักดิ์กระทำการตามกระแสพระบรมราชประสงค์ทำการกล้าหาญซื้อตรง
โดยมาก

จากที่กล่าวมาแล้ว เราจะเห็นว่าเทียนวรรณยอมรับในความสำเร็จของ
พระมหากษัตริย์ทั้งโดยหลักการและโดยภาวะเงื่อนไขของสังคมไทยขณะนั้น ข้อเขียน
ของเขาจึงแสดงให้เห็นถึงเจตนาคติที่ดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่อย่างไรก็ตาม
ถ้าเราสังเกตให้ดีจะเห็นว่า การยอมรับของเขาหาได้เป็นไปอย่างหลับหูหลับตาไม่

๑ ต้นหนังสือเทียนวรรณทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว, ๒๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑ - ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔ เรื่อง
" นายเทียนวรรณถวายหนังสือแมกกาซีนและขอรับราชการ ", เอกสาร ร. ๕
ป. ๔. ๑/๔ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ทั้งค่านมุลเหตุของการยอมรับ (คงกล่าวมาแล้ว) และค่านลักษณะของการยอมรับ
 เทียนวรรณเป็นคนที่มีเหตุผล เขามองสิ่งต่าง ๆ รอบตัวและมีโลกทัศน์ทางการเมือง
 ที่ต่างไปจากสามัญชนทั่วไปในสมัยนั้นมาก เราทราบกันแล้วว่าเทียนวรรณมีความ
 เชื่อว่าพระมหากษัตริย์มิใช่จะทรงเป็นเพียงศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น แต่พระองค์
 ยังทรงมีพระราชภาระที่จะต้องนำสังกมให้เคลื่อนก้าวไปข้างหน้าและปกครองให้ชนใน
 รัฐอยู่กันอย่างมีความสุข ดังนั้นในการกล่าวถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ เรา
 จะสังเกตเห็นว่าเขามักจะเน้นถึงเรื่องของคุณสมบัติและสัมพันธภาพระหว่างพระมหา
 กษัตริย์กับประชาชนไว้ด้วยเสมอ ในค่านสัมพันธภาพนั้นเทียนวรรณเห็นว่าพระมหา
 กษัตริย์ต้องรักและเอาใจใส่ในราษฎรอย่างแท้จริง เขาเป็นสามัญชนคนแรกที่พยายาม
 ชี้ให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ (รวมทั้งชนชั้นปกครองทั่วไป) ในระบอบสมบูรณาญา
 สิทธิราชต้องเห็นว่าราษฎร " เป็นสายโลหิตของแผ่นดิน " และ เป็น " แก้วตา
 ของพระมหากษัตริย์ " ที่พระองค์จักต้องทะนุถนอมและบำรุงรักษา หาใช่หาสหรือ
 โพรหรือผู้มีชาติกำเนิดอันต่ำต้อยน้อยหน้าไม่ดังเขากล่าวว่า

ราษฎรเป็นแก้วตาของพระมหากษัตริย์ ต้องระวังรักษาดนอมอย่างเอก
 ที่สุด ต้องเอื้อเพื่อเห็นสิ่งใดจะเป็นอันตรายนแก่ราษฎรต้องรีบร้อนเอาใจใส่คัดกรอน
 เสียให้เหมือนเราเอาใจใส่บุตรภรรยาที่รักของเรานั้น เพราะเหตุว่าเป็นเจ้า
 แต่พระองค์เดียวไม่ได้ เป็นนายหลาย ๆ คนเป็นนายเสียหมดนั้นก็ไม่ได้ ต้อง
 มีบ่าวก็ ๆ หลายคน มีแต่บ่าวเสียทั้งนั้นไม่ได้ ต้องมีไพร่พลมาก ๆ จึงจะได้^๒

เขาเชื่อว่าเมื่อสัมพันธภาพระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรเป็นไปในรูปแบบนี้

^๑ " แมกกาซีนที่ ๕ " ตูล. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๓๖

^๒ ตูล. ๔ : ๑๖ ตุลาคม ๑๒๖

จะทำให้สังคมก้าวหน้าและราษฎรมีความผาสุกอย่างแท้จริง เพราะถ้าพระมหากษัตริย์ทรงมีความเห็นเช่นนั้นแล้ว การดำเนินการต่าง ๆ ก็ย่อมเป็นไปเพื่อชนในรัฐ และจะนำมาซึ่งความจงรักภักดีในพระองค์มากยิ่งขึ้น " ความจงรักภักดี " นี้ เทียนวรรณก็ถือว่าเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะเมื่อยอมรับร่วมกันว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำของสังคม ชนในรัฐก็ต้องให้ความร่วมมือในการนำของพระองค์ด้วย ดังนั้นในข้อเขียนของเทียนวรรณจึงไม่ได้เรียกร้องจากองค์พระมหากษัตริย์เพียงฝ่ายเดียว เขาเสนอว่าควรที่ทุกคนในรัฐทั้งข้าราชการและประชาชนทั่วไปต้องมีความจงรักภักดีและช่วยเหลือตามพระราโชบายตามกำลังและภาวะแห่งคนค้ำย ความจริงแล้วข้อเขียนทั้งหลายของเทียนวรรณที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อสังคมก็เป็นการชี้แนะให้ทุกคนมีความรู้สึกที่ดีต่อพระองค์อยู่แล้ว เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่าที่กล่าวให้เห็นถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์มากก็ " เพื่อประโยชน์จะให้ผู้อ่านผู้ฟังทราบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของบรมกษัตริย์ "

เราจึงกล่าวสรุปได้ว่า การที่เทียนวรรณได้พบเห็นความเหลวแหลกและความอยุติธรรมในสังคมไทยสมัยนั้น ตลอดจนการได้ประจักษ์จริงในน้ำพระทัยและความปรีชาสามารถในองค์พระมหากษัตริย์ ทำให้เทียนวรรณยิ่งเชื่อซึ้งว่า ราษฎรทั่วไปในสมัยนั้นจะมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ก็เพราะ " พึงพระบรมโพธิสมภารแห่งบรมกษัตริย์, คำวิหการบำรุงแลการรักษาระวังอยู่, คนจึงตั้งอยู่ในความสุขความเจริญได้, "๒ และด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้เทียนวรรณมีความหวังมากที่จะให้สังคมไทยมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในหลักรัฐศาสตร์และมีน้ำพระทัยมตตาปราณีโอบอ้อมแก่ราษฎรอย่างเช่นพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์

* " ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ตล. ๔ : ๔ กุมภาพันธ์

พระประมุขนักปฏิรูปในสมัยนั้น เพื่อจะได้ช่วยปราบยุคเข็ญของแผ่นดินให้หมดสิ้นไป
เสียที และนำสังคมไทยสู่ความเป็นอารยประเทศ ดังเขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ขอสิ่งซึ่ง เป็นใหญ่อยู่ในโลกย์	ช่วยดับ โศกสรรพทุกข์ เป็นสุขชี
ขอพระชนมียังยืนสั่งหมื่นปี	อย่าได้มีโรคภัยสิ่งใดพาน
จะได้คัมภีร์จับทุกขที่ยุคเข็ญ	มีความเป็นทั่วประเทศเขตรัสถาน
ขอเคชะพระเป็นเจ้าอะวะตาน	โปรดประทานอาณัติให้ถึงจิตรจง
ให้สำเร็จ เกิดขาราชการ	เรื่องโรงศาลในตำแหน่งแห่งประสงค
พวกอาชรรณจัญไรอย่าได้คง	แหลก เปนผงพัศธุลือยารีรอ
กอมมิคให้แน่น เหมือนแกล่เพชร	อย่ารู้เข็ดขามสะท้าน เช่นความหมอ
คือฝึกหัดคักพะยศให้กลคอ	สุดแต่ขอกะก็เขาเหลาประชา
แม้กะลี้ลี้ถึงขับช้อน	ฉันทขอพรอิศราชนารถนาถา
ให้พระองค์ทรงเห็นเป็นอัครา	โดยปริชาเขาวนะโดยพระญาณ*

๑.๒ เจ้านายขุนนางและข้าราชการทั่วไป

เจ้านายขุนนางและข้าราชการทั่วไปเป็นชนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญมากต่อ
ความเป็นไปในสังคมบ้านเมือง เพราะเป็นกลุ่มชนที่มีอำนาจ และปฏิบัติราชกิจ
รัฐกิจต่าง ๆ พระเนตรพระกรณอยู่ทั่วไปทุกมุมเมือง เห็นวรรณเองเข้าใจในความ
สำคัญของชนกลุ่มนี้ดี เขาชี้ให้เห็นว่า แมวบ้านเมืองมีองค์พระมหากษัตริย์ที่ดีทรง
ปกครองแล้วก็ตาม แต่ถ้าเจ้านายขุนนางและข้าราชการทั่วไปไม่ดี ก็ย่อมไม่
สามารถที่จะทำให้สังคมบ้านเมืองนั้นมีความเจริญและความสงบสุขอย่างแท้จริงได้
ดังเขากล่าวว่า

แม้ว่าบรมกระษัตริย์พระองค์ก็ตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรมแล้ว, มีพระปรีชา
 สามารถแล้ว, แต่เสนาบดีข้าราชการผู้แทนรัฐบาลจำพวกเดียว, ไม่ตั้งอยู่
 ในความสุจริต ปราศจากเมตตาปรานีแก่เพื่อนมนุษย์ และเข้าใจเวลา ไม่มี
 วิชาสามารถในราชกิจไทยตำแหน่งหน้าที่ของตน, พวกเราเหล่าไพร่ก็ไม่ตั้งอยู่
 ในความซื่อซื่อความเจริญได้เหมือนกัน,

จากข้อความนี้เราเห็นว่า คุณสมบัติในข้าราชการที่เหียนวรรณเน้นคือ
ความมี " จริยธรรม " และ " ความรู้ความสามารถตามตำแหน่งหน้าที่ของตน "
 ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดรูปแบบและทิศทางของสังคมไปในทางที่ดีได้
 ความจริงแล้วคุณสมบัติทั้งสองประการนี้หาได้เป็นแต่เพียงคุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับชน
 ชั้นปกครองเท่านั้นไม่ แต่เป็นคุณสมบัติสากลของมวลมนุษย์ทุกคนที่หวังต่อความเจริญ
 ก้าวหน้า เราถือได้ว่า " ปัญญาความรู้ " และ " นิสัยความประพฤติ "
 เป็นกลไกสำคัญที่สุดในตัวมนุษย์ ที่จะทำให้นมนุษย์ชาติมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและเจริญ
 ก้าวหน้ากว่าสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ เหียนวรรณจึงพยายามเน้นถึงคุณสมบัติในชนทุกชั้น
 ตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์ ข้าราชการทั่วไป และไพร่ชนสามัญชน โดย
 เฉพาะอย่างยิ่งผู้มีความรับผิดชอบเกี่ยวกับคนหมู่มาก เหียนวรรณก็ยังเห็นความจำเป็น
 มาก ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นปกครองผู้รับผิดชอบทางโลก หรือภิกษุสงฆ์ผู้รับผิดชอบทาง
 ธรรม ทั้งนี้เพราะเขาเห็นว่าถ้าชนพวกนี้ประพฤติชั่วผิดไปแล้วหาใช่จะทำให้เดือด
 ร้อนเฉพาะตนเองไม่ แต่จะพาเอาคนอื่นพลอยเดือดร้อนไปด้วย ดังที่เขากล่าว
 ว่า " อันผู้ปกครอง ศึกษาวินัยเป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนา, จนเป็นที่เอะโกยแก่
 แผ่นดิน, แล้ววางพระไทยของพระมหากษัตริย์, ถ้าเขาเขาไปแล้ว, จะ

" ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ฤๅ : ๔ : ๘

ไม่ไปแต่เธอ, จะพาเอามาหาชนแล่นไปสู่ทิศอันดีค้าย,"^๑ ค้ายเหตุนี้เองเหียนวรรณ จึงได้เอาใจใส่อย่างมากต่อการปฏิบัติของชนชั้นปกครอง และจากการสังเกตเอาใจ ใส่นี้เองทำให้เขาเห็นชัดว่า "ระบบข้าราชการไทย" ในสมัยนั้นยังบกพร่องอยู่ มากทีเดียว ความบกพร่องนั้นนอกจากจะยังผลให้สังคมไทยเคลื่อนตัวไปอย่างเชื่องช้า แล้วยังทำให้การเอารัดเอาเปรียบ การใช้อำนาจกดขี่ข่มเหง การฉ้อราษฎร์ บังหลวง ฯลฯ มีปรากฏอยู่ทั่วไปแทบทุกกระทรวงกรมกองหรือหน่วยงานต่าง ๆ เหียนวรรณได้สังเกตเห็นสภาพเหล่านี้มานาน และได้บันทึกไว้มากในวรรณกรรมของ เขา เขาชี้ให้เห็นว่าในสมัยนั้น แม้แต่ในศาลซึ่งเป็นสถาบันเพื่อความยุติธรรมโดย ตรงก็ยังมี ความบกพร่องดังกล่าวอยู่มากทีเดียว ข้อความตอนหนึ่งเหียนวรรณกล่าวว่า

เราได้เอาใจใส่ในตำแหน่งหน้าที่แลกระทรวงแห่งราชการต่าง ๆ ได้รู้ได้ เห็นเจ้านายเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ผู้น้อยประพฤติระกอบ, คลำคเคลื่อนไม่ตรงต่อ กฎหมายแลข้อบังคับสำหรับกระทรวงกรมแลหน้าที่โดยอะคະติไมใครจะบริบูรณ์, กอนอยู่ข้างจะบกพร่อง จนบางที่บางเรื่องในกะติไค้กระทำไห้เราหมคความ เห็นจนไม่มีความหวังว่า, จะยิคกฎหมายหรือยุติธรรม, ล้มละลายไม่มีที่มั่น ในใจเรา, ถ้าพอคิพอร้ายไม่รุ่งรังพอจะปล่อยจะวางไค้ก็แทบจะเหี่ยวแอมอยู่ ตามชอกหัวฮารเขา,^๒

สภาพเลวร้ายต่าง ๆ อันเกิดแต่ปฏิบัติการของกลุ่มข้าราชการเหล่านี้ในสมัย นั้น ปรากฏการณ์ที่หนาแน่นและน่าหนักใจมาก เหลือเกินในความรู้สึกของเหียนวรรณ

^๑ "ว่าค้ายความยาก แต่มิใช่เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ชุด. ๔ : ๒๓
มีนาคม ๑๒๒ หน้า ๑๐๙๒

^๒ "ว่าค้ายความไม่ไว้ใจแก่สรรพสิ่งใด ๆ " ชุด. ๕ : ๒๓ สิงหาคม
๑๒๔ หน้า ๑๕๔๔

จะเห็นว่าจากข้อความข้างต้นนี้ เขาเองก็กล่าวไว้ว่า " ถ้าพอดีพอร้ายไม่รุ่งรังพอจะ
 ปลอยจะวางได้ก็แทบจะเที่ยวแอบอยู่ตามซอกท้ายซารเขา " ตามประสาของเขาผู้
 เป็นราษฎร แต่ในเมื่อสภาพเหล่านั้นปรากฏอยู่ทั่วไป เป็นที่เคืองครั่นของราษฎร
 และเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของสังคมอย่างร้ายแรง เช่นนั้น ทำให้เทียนวรรณ
 ผู้ซึ่งรักความยุติธรรมและหวังต่อความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง
 ไม่อาจที่จะวางเฉยอยู่ได้ความจริงแล้วเทียนวรรณก็ยอมรับว่า ในรัชสมัยพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะหลังการปฏิรูปการปกครองในปี
 พ.ศ. ๒๔๓๕ สภาพการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทยก็ขึ้นมาก แต่เขาก็เห็นว่าสภาพ
 ที่ดีขึ้นนั้นเป็นเพียงในค่านวัตรระบบหรือโครงสร้างทางการเมืองภายนอก เสียมากกว่า
 ส่วนในด้านวัตถุตัวบุคคลคือผู้เป็นข้าราชการรับตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ยังบกพร่องอยู่มาก
 พวกนี้เองที่ทำให้การต่าง ๆ ผิดไปจากพระราชประสงค์ และเป็นอุปสรรคสำคัญมาก
 ที่จะทำให้การปฏิรูปในระดับนโยบายหลักไม่สำเร็จได้อย่างแท้จริง เทียนวรรณ
 กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เราได้ตรวจข้อพระราชกำหนดกฎหมาย แลข้อบังคับสำหรับกระทรวงแล
 กรมแลหน้าที่ทุกตำแหน่ง, เห็นว่าพออยู่แล้วทุกสิ่งทุกประการ, แต่มาหาคนอยู่
 เพียงคนสันดานซื่อตรงสุจริตแต่อย่างเดียวเท่านั้น, ยังหาไม่แพร่หลายพอแก่หน้าที่
 แลตำแหน่งไม่, จึงกระทำให้เกิดความเคืองครั่นเสมอ ๆ ดังนี้,

ถ้าอยู่ที่สันดานสุจริตเมตตาคะตัญญูซื่อคั่นเป็นคน เป็นใจของเสนาบดี ของ
 อะธิบดี, ของเจ้ากรมเป็นผู้กล้าหาญมันเพียร, ทั้งมีสติปัญญาพอ, เป็นผู้
 กำกับกระทรวงละคนหรือกรมละคน, หรือมีมากจนน่าที่ละคนแล้ว, ก็กิจการทุก
 กระทรวงละคนหรือกรมละคน, หรือมีมากจนน่าที่ละคนแล้ว, ก็กิจการทุก
 กระทรวงทุกกรมทุกหน้าที่, จะดำเนินไปตามพระราชกำหนดกฎหมายได้เป็นแท้,
 โดยเหตุที่แบบแผนซึ่งได้จัดทำไว้แล้วในทุกวันนี้ก็พออยู่แล้ว, อย่างว่าแต่จะจัดให้

ก็ยิ่งขึ้นไปกว่าในเวลานี้เลย, ขอให้ปลูกคนซื้อตรงขึ้นเถิด,"

อย่างไรก็ตามในการวิจารณ์โจมตีว่าราชการมีพฤติกรรมที่ชั่วร้ายดังกล่าวนั้น เทียนวรรณก็มีไ้มุ่งโจมตีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นการส่วนตัว และในขณะเดียวกันเขาก็มิได้กล่าวคลุมไปว่าข้าราชการในสมัยนั้นต้องเป็นเช่นนั้นไปเสียทั้งหมด เทียนวรรณไม่ใช้คนที่เขียนอะไรอย่างเลื่อนลอยปราศจากหลักฐานข้อเท็จจริง โดยอคติของตน เขาจะเขียนหรือกล่าวตามความเป็นจริงที่ได้พบเห็นมา จากการเอาใจใส่สังเกตสภาพสังคมไทยในสมัยนั้นเขาเห็นว่า นอกจากองค์พระมหากษัตริย์แล้วสังคมไทยในขณะนั้นยังมีข้าราชการที่ดี โดยเฉพาะเจ้านายขุนนางชั้นสูงอีกหลายคนที่มีความรู้ความสามารถ รับราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต รักษาบ้านเมือง และมุ่งหวังต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมอย่างแท้จริง ได้ช่วยกันคิดพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้ามาถึงเช่นนั้น เทียนวรรณได้กล่าวถึงข้าราชการกลุ่มหน้านี้ไว้ในวรรณกรรมของเขาบ้างเหมือนกัน เช่นสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษณ์ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวการะ) ฯลฯ จากการสังเกตเห็นเช่นนี้เอง เทียนวรรณจึงได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เราเชื่อแล้วว่า เจ้านายในชั้นสูง คิดจะให้บ้านเมืองเจริญ, แลให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข, แต่ท่านผู้แทนรัฐบาลนั้น, บางท่านบางนายบางคนหาได้มีความกะตัญญูแลเมตตาแก่ชาติของคนที่เหมือนเจ้านายชั้นสูงไม่, ที่ซุ่มเหง แลถูกทำกริยาไม่น่ารัก, ถ้าจะให้ตัดสินแล้ว, เราจะตัดสินว่า ไม่มีปัญญาแลแก้ตัวใจแลเห็นการยาวเลย, แลทั้งจะว่าไม่มีความกะตัญญูต่อแผ่นดินด้วย

อธิบายว่า ไม่สมกับที่ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงให้อ่านาจนยศศักดิ์และผลประโยชน์, กลับประพฤติน่าชังต่อชาติ, ทำให้ราษฎรเดือดร้อนในอันใช้ที่, ตามที่เราได้รู้เรื่องซมทรามาแล้ว,^๑

ในลักษณะเดียวกัน เจตคติของเทียนวรรณที่มีต่อกลุ่มข้าราชการชั้นต่ำ ๆ ลงมา โดยเฉพาะที่ปฏิบัติราชการทางไกลพระเนตรพระกรรมือออกไป ที่เขากล่าวว่า " ประพฤติเป็นศัตรูต่อชาติ, ทำให้ราษฎรเดือดร้อนในอันใช้ที่ " นั้น เทียนวรรณก็ไม่ได้ตีความว่าเป็นไปอย่างนั้นไปเสียทั้งหมดเช่นเดียวกัน เขายังเชื่อว่าข้าราชการที่ดี ๆ ก็มีอยู่เหมือนกัน ซึ่งเขาเองก็ไ้พยายามเอาใจใส่อยู่ตลอดเวลา เขากล่าวถึงข้าราชการพวกนี้ไว้ว่า " แต่ท่านที่ดีก็มีเป็นอันมาก เราขอให้ท่านเจริญด้วยอายุวรรณะศุขพลศีกาย แลลาภยศปราศจากโทษพิบัติทุกประการเถิด, "^๒ สำหรับเทียนวรรณเอง เขากล่าวไว้ว่า

เราไม่มีความหอคหุระคอยจ้องมองอยู่เสมอ ๆ ถ้าหากเขยเข้าไปได้คงจะเข้าทำลายล้างพวกอาศักดิ์ยอาชรม และอุคหนุนพวกสุจริต แลเอาร่างกายชีวิตเข้าช่วยราษฎรโดยความกะตัญญูต่อชาติ, ไม่กลัวยากกลัวตาย, แต่ขอให้เห็นว่าพอจะหาเสียเข้าไปได้เถิด, เราเห็นว่าเกิดมาแล้วก็จะตายเท่านั้น, จะควรทำอยู่ก็แต่ความดีของโลกย์และธรรมเท่านั้น, นอกจากนั้นก็เห็นว่าไม่ควรประกอบประพฤติ,^๓

^๑ " แมกคาซีนที่ ๗ " ฤ. ๖ : ๒๓ พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๓๓ -

^๒ ฤ. หน้า ๑๔๓๔

^๓ น.ก.

จากข้อความต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วเราพอจะสรุปได้ว่า เทียนวรรณมีความรู้สึกว่าการในสมัยนั้น พอจะแบ่งออกได้เป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายหนึ่งตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ตามความรู้ความสามารถ มีความซื่อตรงสุจริตต่อหน้าที่และตั้งใจจริงที่จะให้สังคมก้าวไปสู่ความเจริญก้าวหน้าอีกฝ่ายหนึ่งไม่มีความสำนึกในหน้าที่ชอบใช้อำนาจไปในทางที่ผิดจากตัวบทกฎหมายและจริยธรรมของนักปกครองเพื่อผลประโยชน์แห่งตน เทียนวรรณได้ชี้ให้เห็นว่าฝ่ายหลังนี้มีจำนวนมากกว่าฝ่ายแรกมากนัก จึงทำให้บ้านเมืองไม่เจริญเท่าที่ควรและความเคียดแค้นมีอยู่ทั่วไปในสังคม เทียนวรรณกล่าวสภาพชั่วร้ายเหล่านี้มีมาช้านานแล้วในสังคมไทยและถึกำลังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ค่อยมีที่สิ้นสุด เทียนวรรณจึงประณามข้าราชการพวกนี้ว่าเป็น "ตัวโรคของประเทศแลราชการบ้านเมือง" ที่ทำให้ความเจริญของสังคมต้องติดขัด ดังเขากล่าวว่า

ส่วนโรคของราชการที่บังเกิดขึ้นใหม่ ๆ หรือที่มีอยู่ประจำมาช้านานแล้ว, ได้กระทำให้เสื่อมเสียอำนาจบ้านเมืองและผลประโยชน์ของแผ่นดิน, แลเป็นที่เคียดแค้นแก่สมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วพระราชอาณาเขตของแผ่นดิน, ที่ได้เกิดขึ้นแลมีมาแต่เดิมแล้วนั้น, ซึ่งมีได้เว้นว่าประเทศใด,

ถามว่า อะไรเป็นตัวโรคของประเทศแลราชการบ้านเมือง,

ตอบว่า เจ้านายเสนาก็ และอธิบดี หรือราชปลัดทูลฉลองในกระทรวง, หรือเจ้ากรมปลัดกรมในกรมใดกรมหนึ่ง, หรือเทศาภิบาลผู้รู้ผู้ช่วยฝ่ายตุลาการหรือตุลาการ, เจ้าพนักงานในหน้าที่แลตำแหน่ง, ที่สุดตลอดลงมาจนกรมการอำเภอแลกำนันผู้ใหญ่บ้าน, ได้กระทำให้ราชการผันแปรไปต่าง ๆ แลให้ผู้งานในประเทศนั้น ๆ ได้ความเคียดแค้นจากกฎหมายแลธรรมเนียม, เพราะอะคะติแห่งตน ๆ ดังจะอธิบายว่า,

คือประพจน์จากพระราชาหนกกฎหมาย, ใช้อำนาจอันไม่ชอบธรรม
ทุจริตชั่วร้ายในใจตน, มิได้มีเมตตากรุณาแก่ผู้น้อยแลเพื่อนมนุษย์, แลมิได้คิด
ถึงนำพิพจน์สัตยาหาทางหลักเลียงละเมิดเข้าแก่โทษแลจำเลย, มิได้มีหิริ
โอตตัปปะธรรม เกรงบาปหรือกลัวกรรม, มุ่งแต่จะหาลาภยศใส่ตนในทาง
ทุจริต กลับความจริงให้เป็นเท็จ กลับความเท็จให้เป็นจริง, ถ้าเป็นฝ่าย
ชურการก็กดขี่ข่มเหงและเบียดเบียนพ้องโกง แลบังคับให้ผิดทางราชการโดย
อำนาจความชั่วร้ายอะคะติแห่งตน ๆ ถ้าเป็นสุภาตุลาการฝ่ายโรงศาลกระทรวง
ความ, ก็คิดอ่านใช้อุบายทั้งพิธีกระทำให้รูปความผันแปรไป โคนกลอุบาย
ความทุจริตแห่งตน ๆ โดยอาศัยเหตุที่ตนลู่อ่านจกอะคะติ, เพราะเป็น
พวกพ้องหรือได้รับอามิสสินจ้างสินบนฝ่ายหนึ่งทั้ง ๒ ฝ่ายดี ๆ

ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน, ฝ่ายตุลาการหรือฝ่ายชุกรการที่ได้กล่าวมานี้,
ซึ่งได้มีใจอันชั่วร้ายแลประกอบการละเมิดพระราชาหนกกฎหมายของพระผู้เป็น
เจ้าแห่งตน ๆ กระทำให้ราชการผันแปรไปจนเป็นที่เสื่อมเสียอำนาจผลประโยชน์
แห่งแผ่นดิน และเคื้อคร่อนแก่สมณชีพราหมณ์แลราษฎร, ก็ได้ชื่อว่าพวกคน
พาลเช่นที่กล่าวมานี้, เป็นโรคของประเทศแลราชการบ้านเมืองกระทำให้อาณา
ประชานได้รับความเคื้อคร่อนรำคาญทั่วไปในพระราชอาณาเขตรนั้น ๆ บาง
อย่างก็ไ้กระทำให้เป็นที่ยากหวั่นของรัฐบาล เพราะราษฎรวันระสำระสาย
แตกร้างจากความสามัคคี จะร้องฟ้องว่ากล่าวก็ไม่ไปถึงไหน, กุศว์เขา
พูดว่า (ถ่อไม่ถึงกิน) แม้จะมีผู้ตั้งใจหวังใจคิดจะช่วยบ้าง, บางทีก็ไม่
มีอำนาจพอหรือโชหน้าที่แปลว่าเข้าไปถึง, แม้มาถึงรู้เหตุการณ์ตลอด ก็ต้อง
จำเป็นนิ่งรักษาตัวกลัวภัย, โดยเหตุที่จะทำไปไม่ตลอดได้, ไม่ต่างอะไรแก่
โรคที่บังเกิดแก่มนุษย์แลเครื่องอื่น อันเป็นอติตีสานตักเสียแล้วมิให้รักษานั้น,
ซึ่งได้เกิดได้มีขึ้นแลมีอยู่ในประเทศนั้น ๆ, โดยอาศัยเหตุแห่งมูลของผู้หวัง

จะเป็นข้าราชการนั้นเสียมาแต่เดิมแล้ว,

จากข้อความนี้เราจะเห็นว่า เทียนวรรณได้กล่าวถึงข้าราชการที่เป็น " ตัวโรคของแผ่นดิน " ไว้อย่างกว้างขวางมาก คือมีทุกระดับตั้งแต่เจ้านาย เสนาบดีกระทรวงลงไปถึงกำนันผู้ใหญ่บ้านและมีทุกฝ่ายทั้ง " ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน, ฝ่ายตุลาการหรือฝ่ายธุรการ " ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่าเทียนวรรณ เป็นสามัญชนคนหนึ่งที่มีโลกทัศน์ที่กว้างขวาง พยายามมองทุกสิ่งทุกอย่างรอบคอบ และทั่วถึง เขายอมรับรู้ว่าข้าราชการย่อมมีตำแหน่งและหน้าที่ต่างกันไป แต่เขาก็เห็นว่าข้าราชการทุกคนล้วนแต่มีความสำคัญต่อความเป็นไปของสังคมบ้านเมืองด้วยกันทั้งนั้น เขาจึงเน้นให้เห็นว่าโรคของราชการบ้านเมืองนั้นย่อมมีทั้งในข้าราชการ ระดับสูงผู้วางนโยบายหลัก และข้าราชการระดับต่ำลงมาผู้นำนโยบายหลักมา คำเนนการ พวกนี้เองที่ทำให้ราชการเปลี่ยนแปลงไปและทำให้สังคมเดือดร้อน ซึ่งเทียนวรรณชี้ให้เห็นว่าจะเป็สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้ชนในชาติ " แกร้วจากความสามารถ " อันจะทำให้บ้านเมืองเสียอำนาจไปได้ในที่สุด นอกจากการมองอย่างกว้างในด้านตัวโรคและมองไกลในด้านผลของโรคแล้ว เทียนวรรณ ยังมองลึกในด้านมูลเหตุของโรคอีกด้วย เขาชี้ให้เห็นว่า เจตนาในใจของผู้ที่มาเป็นข้าราชการเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะทำให้เกิดโรคฟังกกล่าวหรือไม่ซึ่งเทียนวรรณได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในรูปถามตอบอย่างละเอียดพอสมควรว่า

ถามว่า อะไรเป็นมูล ๆ นั้นมาแต่อะไร

ตอบว่า เจตนาเป็นมูล ๆ นั้นอยากได้ลาภได้ยศแลความสุข ความอยาก

" ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ้าหรือพยาธิต่าง ๆ " พุท. ๔ : ๑๖, ๒๓

นี้แล เป็นมูลให้เจตนาคิดอ่านคิดชวนชวาย,

ถามว่า อยากได้ลาภไฉยสเท้านั้น ก็เรียกว่ามูลเสียด้วยหรือ, อย่าง
ไรอยู่คอกกระมังพูดให้ดี, เรื่องนี้สำคัญอยู่,

ตอบว่า อยากได้ก็ควรอยากมูลก็ไม่เสีย, ถ้าไปอยากได้ในที่ไม่ควร
อยากมูลนั้นก็เสีย

ถามว่า มูลเดิมคือเจตนาเดิม, ที่ควรอยากได้แลไม่ควรอยากได้นั้น,
มีประเภทอย่างไร, ขอทราบบ้างโดยละเอียด,

ตอบว่า เจตนาเดิมมุ่งหวังว่า, ถ้าคนได้เป็นข้าราชการแล้ว, จะได้
ช่วยราชการแห่งพระผู้เป็นเจ้า, ในราชการตามตำแหน่งที่แห่งตน ๆ โดย
ความซื่อสัตย์สุจริตซื่อตรงต่างพระเนตรพระกรรณ, เพื่อระงับทุกข์ระของอาณา
ประชาราษฎร์เพื่อนมนุษย์โดยยุติธรรมตามพระราชกำหนดกฎหมายในทางราชการ
มิได้มุ่งหวังจะเอาไสรยอำนาจราชการหากินหรือหวังแต่จะไ้ลาภยศส่วนเดียว,
เจตนาเช่นที่กล่าวมานี้, เป็นเจนาชอบของโลกย์แปลว่ามูลดีไม่เสีย, เพราะ
มิได้มุ่งหวังในทางผิดทางชั่วทุจริต,

เจตนาที่หวังจะไฉยส, ครั้นเมื่อไฉยสแล้วจะได้หาลาภโดยทางแอบอ้าง
อำนาจราชการหากินลับ ๆ คัวยเล่ห์อุบายเล่ห์วิธีต่าง ๆ โดยคนเป็นผู้ไ้ว่าแลจัด
การผลประโยชน์ จะได้ฉ้อบังพระราชทรัพย์หลวงแลทรัพย์สินสมบัติของราษฎร,
โดยที่คนมีอำนาจเป็นผู้ไ้ว่าแลเจ้าหน้าที, มีโอกาสกว้างทั้งไ้รับพระราชทาน
เบี้ยหวัดแลเงินเคื่อน, แลยังจะเบี่ยงบายหาอุบายเล่ห์กลกินสินบนเข้าแก่ผู้ผิดช่วย
แนะนำแก้ไขไปต่าง ๆ ตามอะคะติแห่งตน, เจ้านายเสนาบดีแลผู้ไ้ว่าในกรมแล
กระทรวงนั้น ๆ ไม่รู้เท่ารู้ทันโดยการไ้กลหูไ้กลตา, แลการจำเป็นที่จำจะต้อง
ไว้วาง,

แม้ว่าเรียนรู้กฎหมาย หรือระเบียบแห่งราชการการปกครองในหน้าที่แห่ง
ธุระการฝ่ายผลประโยชน์เช่น สรรพากรก็โดยเจตนาเดิมมุ่งยศไ้เพื่อลาภ,

ส่วนเนติบัณฑิตที่ท่านดี, ท่านก็หวังไว้ว่า, เมื่อท่านเรียนรู้ได้สอบไล่ได้ดีแล้ว
ในพระราชกำหนดกฎหมาย, ก็หวังไว้ว่า, จะได้ช่วยรับทุกขร้อนของอาณา
ประชาราษฎร์แลภพชาติของตนตามพระราชกำหนดกฎหมาย, แลช่วยรับทุกข์ฝ่ายตุลาการ
ฉลองพระเดชพระคุณพระผู้เป็นเจ้า, ต่างพระเนตรพระกรรณ, มิได้มุ่งหวังที่จะหา
ลาภผลในทางผิดนอกจากผลที่พระราชทานโดยยุติธรรม, เจตนาของท่านที่เรากล่าว
มานี้, เป็นเจตนาดีเป็นมูลอันชอบ เพราะฉะนั้นผลจึงบริสุทธิ์, ย่อมเป็นคุณแก่
ศาสนาแลราชการบ้านเมืองนั้น ๆ ลาภผลก็จะได้ด้วยเอง เพราะกรรมอันดีแล้วจะไม่
เปล่าจากผล คงจะได้รับผลทั้ง ๒ อย่างในระหว่างสังสารวัฏที่ยังต้องเกิดต้องตาย
อยู่ในโลกย์

จากข้อความนี้เราจะเห็นได้ว่า เทียบวรรณให้มีความสำคัญในด้านจิตใจหรือความ
รู้สึกของชนชั้นปกครองมาก ถึงกับกล่าวว่าเป็น " มลของโรค " ถ้าเราพิจารณาจาก
ข้อเขียนอื่น ๆ ทว่าไปของเทียบวรรณ ก็จะเห็นว่าเขาเน้นความสำคัญในด้านนี้อยู่ตลอด
เวลา ทั้งนี้เพราะเขาเข้าใจว่าจิตใจมีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด เป็นมูลราก
และเป็นแกนของชีวิต พระพุทธศาสนามีอิทธิพลสำคัญมากที่ทำให้เทียบวรรณมีความเห็น
เช่นนี้ ประกอบกับที่เขาเห็นว่าในสมัยนั้นโดยเฉพาะภายหลังการปฏิรูปในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าราชการและคนทั่วไปมีความรู้มากขึ้น
เพราะมีโอกาสที่จะศึกษาความรู้จากแหล่งวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งอำนวยความสะดวกกว่า
สมัยก่อนมาก แต่ในด้านจิตใจหรือจริยธรรมเขาเห็นว่ายังไม่ได้พัฒนาควบคู่ไปด้วยเลยทำให้

๑๐ ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ " ตล. ๔: เมษายน ๑๒๓๓

เกิดการขาดความสมดุลในค่านิยมที่เอื้อต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมบ้านเมือง โดยเฉพาะในชนชั้นปกครองด้วยแล้ว ถ้ายังมีความรู้ความสามารถ แต่ขาดจริยธรรม ก็จะเป็นอันตรายต่อบ้านเมือง ดังที่เทียนวรรณชี้ให้เห็นแล้วว่า เมื่อพวกนี้มี " ความรู้มาก เข้า, อ่านวามากขึ้น, ก็ใช้ความคิดกว้างลึก เข้า, ยากที่จะจับแลเห็นได้ "

ความจริงแล้วเทียนวรรณเชื่อว่า โรคภัยของราชการบ้านเมืองอันมีมูลมาจากพฤติกรรมของชนชั้นปกครองเหล่านี้ คนอื่น ๆ ในสังคมก็โคพบเห็นกันทั่วไป แต่ก็ไม่ค่อยจะมีใครเอาใจใส่กันมากนัก มักจะถือเสียว่าธุระไม่ใช่ อย่างไรก็ตาม เทียนวรรณเข้าใจว่าลักษณะเช่นนี้ของคนไทยขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสังคมในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก สังคมไทยในสมัยนั้นเป็นสังคมแบบ " อำนาจนิยม " อย่างเห็นได้ชัด ข้าราชการหรือชนชั้นปกครองมีอำนาจมากในสังคม โดยเฉพาะข้าราชการชั้น ๆ ที่มีอำนาจและใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของตนมีอยู่อย่างแน่นหนามาก ผู้ที่รู้เห็นจึงไม่มีใครกล้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับคายนั้ เทียนวรรณกล่าวว่า

ทุกวันนี้คนฉลาดรู้วิชาในประเทศสยามมีอยู่มากแล้ว, พอจะคิดให้ได้อย่างไรก็จะได้อยู่แล้ว, แต่คนซื่อถือที่ถุ่กันยังน้อยนัก, พิเคราะห์ดูถ้าใครไปถือที่ถูกเข้า คุประหนึ่งผู้นั้นเดินเข้าไปในปากเสือแลปากราชสีห์ก็ว่าไ้, เมื่อความที่ตองการกลับไปเห็นเสียเช่นนั้น, จะให้ความเจริญเดินสะดวกอย่างไรได้*

คายนั้เองที่ทำให้ " โรคภัย " ดังกล่าวจึงมีมากขึ้น เทียนวรรณ

* " ว่าคายนั้ที่เรียกว่าคน เหตุใดจึงเรียกว่าคน " จุล. ๕ : ๔

กล่าวว่า " เมื่อเรารู้แล้วเห็นแล้ว, เราจึงพูดว่า, กฎหมายและธรรมเนียม
ที่ใช้อยู่บัดนี้ก็พอแล้ว, เว้นแต่ยังหาเรียบร้อยเพียงพอไม่, เพราะไม่มีเครื่อง
ที่จะไต่สวนเลย, ปลอຍให้ดำเนินตามอหยาไสยเรื่อยไปราวกับแจวเรือไปตามน้ำ,
คนมีกิเลสก็ย่อมจะทำเล่นตามอะคะติแห่งตน, "๑ สำหรับเหียนวรรณเอง เขาทน
ไม่ได้ที่จะเห็นสภาพเช่นนั้น เขาจึงพยายามเอาใจใส่ วิพากษ์วิจารณ์แต่ความชั่ว
ร้ายนั้นพร้อมทั้งเสนอแนวคิดในการแก้ไขปรับปรุงให้คนทั่วไปทราบ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งเขามุ่งหวังที่จะให้ทราบถึงองค์พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ข้อความตอน
หนึ่งเขากล่าวว่า

เรายังเชื่อว่าท่านผู้นั้นจะรู้สึกมากไม่เท่าเรา, ในเรื่องเดือดร้อนของ
ราษฎรแลเรื่องโรงเรียนแลราชการบ้านเมือง

เพราะเขาทั้งหลายถือใจว่า มีโชครชะของเขา, แม้ว่าเขาจะรู้อย่าง
เขาก็เห็นเสียว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่เขาจะพูดไป, แต่ตัวเราบอกเขา,
ถึงจะได้ความยากความลำบากสักเท่าใด ๆ ถ้ารู้เข้าใจเห็นความดีหรือความไม่ดี
เข้า, ก็ตั้งใจพยายามจะให้ปรากฏ, เพื่อประโยชน์แก่ราชการแผ่นดินแล
เพื่อนมะนุษย์ร่วมชาติ, โดยเหตุที่มีความกะตัญญูต่อชาติไม่สิ้นสุด, ผู้
พยายามออกหนังสือ ตูลวิภาคพจนกิจนี้ก็โดยความกะตัญญูต่อชาติ หวังใจว่า
จะให้ชี้มทราบถึงได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรง
พระมหากรุณาแห่งเรา, โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้
เราทูลเกล้าฯ ถวายไปร เวศได้..... ถ้าได้โอกาสอย่างนั้นเราเชื่อว่าจะเปน
คุณแก่ชาติมากที่สุด,

แต่ความจริงเราไม่ต้องการยศฐาบรรดาศักดิ์, เราต้องการอาหารกับ
ที่อยู่, กับโอกาสที่จะคิดจะพูดการที่ถูกที่ชอบเท่านั้น, เราจึงได้พยายามแต่ง
แมกคาซินเรื่องนี้ขึ้น, โดยประสงค์ความแพร่หลาย, ซึ่งอาไศรยความ
กะตัญญูต่อชาติแลศาสนาประเทศที่เกิดแก่ตน?

เทียนวรรณได้กล่าวถึงเหตุผลที่เขาต้องเอาใจใส่ในพฤติกรรมของข้าราชการ
ในลักษณะเดียวกันนี้ไว้ในวรรณกรรมของเขาหลายเรื่อง ใน " แมกคาซินที่ ๕ "
เขาก็กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

อาไศรยเหตุที่ใคร่เห็นกิจการของบุคคลในหน้าที่ได้ทำการไม่ซื่อตรง, ราษฎร
ได้รับความเดือดร้อน ไม่มีผู้จะเอาใจใส่สอคล้องเห็นความยากของพลไพร่รู้แล้ว
เห็นแล้วจะนำออกพูดแก่ใครก็ไม่สะอวณัก,

เพราะฉะนั้น เราจึงได้อุสาคะเขียนข้อความอันนี้ไว้, อ่านดูมาแต่ผู้เดียว
ช้านานแล้ว, เพื่อจะคำวิหาทางแลโอกาสอันดีได้บ้าง, เพราะเจ้านายชั้น
สูงในเวลานี้, ก็ทรงแสวงหาความจริงอยู่เหมือนกัน, ย่อมต้องการในความ
จริงแก่บ้านเมือง^๒

การที่เทียนวรรณตีแผ่ความชั่วร้ายและเสนอแนวคิดในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง
พฤติกรรมของข้าราชการไว้มาก ก็โดยหวังต่อความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองเป็น
สำคัญ เพราะความบกพร่องของบุคคลในรัฐโดยเฉพาะชนชั้นปกครองผู้รับผิดชอบ

^๑ " ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ฤท. ๔ : ๑๖

กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๑๐๕๕ - ๑๐๖๐

^๒ " แมกคาซินที่ ๕ " ฤท. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๗๖

โดยตรงต่อความเป็นไปในสังคม ย่อมเป็นมูลเหตุของความบกพร่องกันอื่น ๆ ทั่วไป การที่เทียนวรรณกระทำเช่นนั้น ก็เพื่อจะให้คนทั่วไปเห็นความบกพร่องของสังคมที่จะต้องช่วยกันแก้ไข และที่สำคัญคือเขาปรารถนาที่จะให้ข้อเขียนของเขาได้ทราบถึงเจ้านายชั้นสูงที่มีความรักชาติบ้านเมืองและมีอำนาจมากพอที่จะแก้ไขสภาพการณ์อันเลวร้ายนั้นได้ทั้งนี้ด้วยความเชื่อมั่นที่ว่า " เพราะเจ้านายชั้นสูงในเวลานี้, ก็ทรงแสวงหาความจริงอยู่เหมือนกัน, ย่อมต้องการในความเจริญแก่บ้านเมือง " แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่เทียนวรรณฝากความหวังไว้มากที่สุดคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์พระมหากษัตริย์นักปฏิรูปผู้ที่เทียนวรรณศรัทธามาก เพราะเทียนวรรณทราบว่าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชเช่นนั้น พระมหากษัตริย์ย่อมมีพระราชอำนาจและบทบาททางการเมืองมากที่สุดในพระราชอาณาจักรของพระองค์ ประกอบกับการที่ได้ประจักษ์ในคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังกล่าวมาแล้ว ทำให้เทียนวรรณยิ่งเชื่อมั่นในความเป็นผู้นำที่ดีของพระองค์มากยิ่งขึ้น เทียนวรรณกล่าวว่า " เราเชื่อว่า พระมหากษัตริย์มิได้ทรงทราบเลยในกิจการค่า ๆ ที่เราได้รู้ได้เห็นแล้วด้วยจักขุโสตของเรา, เราเชื่อว่าถ้าพระองค์ทรงทราบแล้ว, พระองค์จะทรงนิ่งอยู่ไม่ได้, คงต้องทรงพระราชดำริห์จัดการให้ตรงแก่ความเป็นจริง "°

ความปรารถนาของเทียนวรรณที่จะให้การต่าง ๆ ทราบถึงองค์พระมหากษัตริย์มีอยู่อย่างแรงกล้ามาก จากประวัติที่กล่าวถึงมาแล้วในตอนต้นเราจะเห็นแล้วว่า . เมื่อเทียนวรรณพ้นโทษนั้น ได้มีเจ้านายขุนนางชั้นสูงที่รักและเห็นความรู้ความสามารถของเทียนวรรณได้ชักชวนเทียนวรรณให้เข้ารับราชการ แต่เทียนวรรณ

° " ว่าด้วยผู้เป็นประธาน ต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ศุล. ๔ : ๑๖

ก็ปฏิเสธความหวังนั้น ค่ายเหตุผลที่ว่าตนเองแก่เกินไปแล้วและร่างกายก็ไม่สมบูรณ์
นัก แต่เราก็อาจพิจารณาได้ว่าเหียนวรรณมีเหตุผลส่วนตัวที่แท้จริงที่ลึกและสำคัญกว่า
นั้นอีก กล่าวคือในหน่วยงานราชการนั้นก็จะอยู่ที่ส่วนกลางก็จริง แต่ก็ยังนับว่าห่าง
ไกลจากพระเนตรพระกรรณอยู่มาก เหียนวรรณเองเคยชี้ให้เห็นว่าคนชั่วร้ายประจบ
สอพลอก็มีอยู่มาก เขาจึงคงไม่เชื่ออย่างสนิทใจนักว่าตนเองสามารถที่จะพுகจะคิกและ
กระพ้ออะไรได้อย่างเต็มที่โดยไม่ถูกชักขวางหรือกลั่นแกล้งจากข้าราชการที่พาล ๆ และ
มีอำนาจ ดังนั้นจึงปรากฏต่อมาว่าเหียนวรรณได้เขียนหนังสือขอรับราชการโดยตรงต่อ
องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อที่เขาจะได้พுகหรือแสดงความคิด
เห็นอย่างเต็มที่ และที่สำคัญคือความคิดของเขาจะได้ทราบถึงองค์พระมหากษัตริย์โดย
ตรง อย่างไรก็ตาม ตลอดชีวิตของเหียนวรรณก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเขาได้รับราช
การแต่อย่างใด แต่ถึงกระนั้นก็คือวรรณกรรมของ เขาก็แสดงให้เห็นชัดถึงความพยายาม
อย่างมากที่จะให้การต่าง ๆ ทราบถึงพระองค์อยู่ตลอดเวลา นอกจากความปรารถนา
ต่าง ๆ ที่แสดงออกตามหน้าหนังสือพิมพ์ของเขาแล้วยังปรากฏหลักฐานว่า เมื่อวันที่ ๒๐
สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ภายหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. ๒๔๓๕
สิบปี เหียนวรรณได้เขียนหนังสือ " ขอพระบรมราชานุญาตทูลเกล้า ฯ ถวายไปรเวศ
ในทางจักราการ " ความคิดเห็นนี้เหียนวรรณไม่ได้ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ใด ๆ เลย
หากแต่นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายโดยเฉพาะเป็นการ " ไปรเวศ " ความตอนหนึ่งว่า

บัดนี้ไฉนพระราชาอาญาออกมาได้ ๖ ปีแล้ว ได้รู้เห็นได้ยินกิจการบ้านเมือง
ที่แปรไปแล้วแลเป็นอยู่แล้วยังจะเป็น จะมีต่อไปข้างหน้า ตามทางที่จะเจริญและ
จะไม่เจริญสะดวกหรือคึกคักด้วยประการใดใด ก็เราร้อนในเกล้าฯ โดยกำลัง
ความกะตัญญูจนที่สุดไม่อาจจกกลั่นไว้ได้ จะหาทางให้เป็นโอกาสเพื่อจะได้เสนอ
พระเดชพระคุณมายังความความกะตัญญูให้เต็มความรู้ ความคิด ความเห็น ก็
ไม่มีโอกาส จึงจำเป็นต้องกล้าหาญเรียบเรียงไปรเวศฉบับนี้ถวายพระเจ้า
น้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ เพื่อทรงวินิจฉัยก่อนแล้ว ทรงเห็นควรนำทูล

เกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอให้พระองค์ท่านนำขึ้นทูลเกล้า ฯ
ถวายให้

เราไม่มีหลักฐานที่จะยืนยันได้แน่ชัดว่า ข้อเขียนของเทียนวรรณได้ถึง
พระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือไม่ และทรงมีพระราชดำริ
ต่อข้อเขียนนี้อย่างไร แต่อย่างไรก็ตาม จากข้อเขียนนี้สะท้อนให้เราเห็นชัดในความ
จริงใจต่อชาติบ้านเมืองของเทียนวรรณได้ดีทีเดียว ใน "ไปรเวศ" ฉบับนี้
เทียนวรรณได้กราบบังคมทูลความเห็นในการจัดการแผ่นดิน ในเรื่องที่เขาเห็นว่า
มีความสำคัญมากคือเรื่องเกี่ยวกับตัวบุคคลหรือข้าราชการ ทั้งข้อความตอนหนึ่งว่า

คือราชการในทางพลเรือน ที่พระเจ้านั่งยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
เสนาบดี กระทรวงมหาดไทยคิดจัดการปกครอง ตลอดหัวพระราชนาเขต
ครั้งนี้ทุกประการไม่เป็นข้อเสื่อมเสียแต่อย่างใด ในทางที่ทรงคิดทรงจัด

เว้นแต่ตัวบุคคล กล่าวคือ ข้าราชการพนักงานอันมีตำแหน่งหน้าที่ เป็นคนดีก็มี
ไม่ดีก็มี บางทีจะไม่พอแก่ตำแหน่งหน้าที่แห่งราชการก็จะมี ไม่มีผู้ใดจะรับ
ประกันได้ ในความข้อนี้ว่า ก็แลพร้อมถ้วนทุกประการ จึงควรเรียกว่าไม่
เป็นการวางใจได้สนิทแน โดยคั่งพระราชประสงค์ที่ทรงพระราชดำริ^๒

จากข้อความต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เราเห็นได้ชัดว่า เทียนวรรณ
เป็นผู้ที่เอาใจใส่ต่อพฤติกรรมของชนชั้นปกครองอย่างจริงจัง ด้วยเขาเห็นว่าชนชั้น

"ต้นหนังสือเทียนวรรณทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว, ๒๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑ - ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔ เรื่อง "นายเทียนวรรณ
ถวายหนังสือแมกกาซีนและขอรับราชการ" เอกสาร ร.๕ บ.๔.๑/๕ หจข.

ชนชั้นปกครองหรือข้าราชการเป็นตัวจักรสำคัญที่จะนำสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า

๒. ชนชั้นที่ถูกปกครอง : ประชาชน

ไต่ถามมาแล้วว่า ในการเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับบุคคลในรัฐ เทียนวรรณมิได้มุ่งมองเฉพาะชนชั้นปกครองเท่านั้น แต่เขาพิจารณาไปทั่วถึงชนชั้นใต้ปกครองคือประชาชนด้วย เพราะเขาเชื่อว่า ความเจริญก้าวหน้าของสังคมย่อมขึ้นอยู่กับชนชั้นทุกฝ่ายในรัฐ ตามสภาพความเป็นจริงทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชเช่นนั้น ประชาชนแม้จะไม่มีอำนาจและบทบาททางการเมือง เหมือนชนชั้นปกครองก็จริง แต่ก็กล่าวได้ว่า ประชาชนเป็นกลุ่มชนที่ใหญ่ที่สุดในรัฐ จึงมีบทบาททางการเมืองเบื้องต้นและเห็นชัดคือ การทำให้รัฐคงรูปอยู่ได้ และเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้รัฐเคลื่อนตัวไปเร็วหรือช้า นอกจากนั้นแล้วเมื่อถึงสมัยที่ประชาชนมีความรู้ความคิด มีการศึกษา และมีความสนใจในการเมืองมากขึ้น บทบาททางการเมืองของประชาชนก็มีมากขึ้นด้วย จะเห็นว่า ประชาชนสามารถที่จะรวมตัวกันเป็น "พลังมวลชน" เข้ามามีบทบาททางการเมืองถึงขั้นที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบและทิศทางของสังคมการเมืองได้เหมือนกัน ดังที่ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นอยู่แล้ว

ข้อเขียนของเทียนวรรณชี้ให้เห็นชัดถึงการยอมรับว่า ประชาชนเป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทสำคัญมากอีกกลุ่มหนึ่ง ที่จะทำให้สังคมบ้านเมืองพัฒนาไปมากน้อยแค่ไหนและช้าเร็วอย่างไร เทียนวรรณเคยเปรียบมีรัฐหรือประเทศชาติไว้ว่าเหมือนกับร่างกาย ร่างหนึ่ง มี "เจ้านายชั้นสูงเป็นสมอง, ข้าราชการมีเสนาบดีเป็นต้น, เป็นอวัยวะร่างกาย, คือตาหูจมูกลิ้นกายใจ, ราษฎรพลเมืองทั้งหลายซึ่งอยู่ในบังคับ, หัวพระราชอาณาเขต เป็นโลหิตเครื่องอุปถัมภ์สำหรับบำรุงชีวิตความเป็นอิสรภาพ

เป็นใหญ่, " เขาชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าประเทศชาติใดก็ตามแม้จะมีชนชั้นปกครองที่มีอำนาจ มีความรู้ และปกครองดีมีความยุติธรรมอย่างไร ก็ทำให้สังคมบ้านเมืองนั้นเจริญไปได้ไม่ ถ้าประชาชนซึ่งเปรียบเหมือน " สายโลหิตของประเทศ " ยังบกพร่องอยู่มาก ดังเขากล่าวว่า

แม้บรมกษัตริย์, พระองค์ก็ทรงสถิตอยู่ในทางศุภพิริยราชธรรมแล้ว, เสนาบดีแลผู้แทนรัฐบาลก็ตั้งอยู่ในความสุจริตรอบรู้แล้ว, แต่พวกเราราษฎรโง่เขลาเมาเมี้ยว มีแต่การเล่นเป็นพื้น แน่นคินเต็มไปทั่วคนพาลสันดานหยาบช้าชั่วร้ายปราศจากความรู้จิต ความสัตย์ ความกะตัญญู แลเมตตาปรานีแก่กันแลกัน ไม่มีความอดกลั้นทนสู้ต่อความอยากความปรารถนา, ไม่มีความกะตัญญูต่อชาติศาสนาแลประเทศที่เกิดแก่ตน, ถ้าเป็นดังเราถลามาข้างบนนี้, เราก็คงเห็นว่าบ้านเมืองนั้นไม่เจริญได้, ช้าจะเป็นที่ลบลูกคูหมื่นของชนชาวต่างประเทศ, ๒

จากการเอาใจใส่สังเกตพิจารณา ทำให้เทียนวรรณเห็นว่า ประชาชนไทยในสมัยนั้นยังไร้คุณสมบัติที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมการเมืองอยู่มากทีเดียว เขาได้กล่าวถึงข้อบกพร่องเหล่านี้ไว้หลายแห่งในวรรณกรรมของเขา ในเรื่อง " ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ " เทียนวรรณได้ชี้ให้เห็นว่า โรคของบ้านเมืองซึ่งเป็นตัวขัดขวางความเจริญที่สำคัญมีอยู่สองชนิด ชนิดแรกคือ โรคที่เกิดจากกลุ่มชนชั้นปกครองประพฤติดัวชั่วช้าเสียเอง ดังที่ได้อ้างถึงมาแล้ว ส่วนโรคอีกชนิดหนึ่งเป็นโรคอันเกิดมาจากสามัญชนทั่วไปในสังคมนั้น ดังข้อความหนึ่งเขากล่าวว่า

๑ " แมกกาซีนที่ ๕ " ตล. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๗๗๖

๒ " ว่าด้วยผู้เป็นประธานต้องรับทุกข์ของเขาทั้งสิ้น " ตล. ๔ : ๔ กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๑๐๕๔

ส่วนโรคของสามัญชนพลเมืองทั่วไปในราชอาณาจักรประเทศนั้น ๆ คือ
 ฝูงราษฎรเป็นคนโง่เขลาปราศจากสติปัญญาวิชาความรู้, มีสันดานอ้ายบ้า
 สามาญ, ประกอบการทุจริตชั่วร้ายต่าง ๆ เต็มไปด้วยการเล่นการพนันอันไม่
 เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติศาสนาแลบ้านเมืองของตน ๆ ครั้นยากจนชักชวนคบ
 แค้นเข้า, ก็หันหลังมือโก่งเบียดเบียน ยักยอก ครั้นฉ้อโกงเบียดเบียนยักยอก
 ไม่สะดวกเข้า, ก็หันลงแย่งชิงวิ่งราวลักลวง, ครั้นแย่งชิงวิ่งราวลักลวงไม่
 สดวกเข้า, ก็หันลงปล้นฆ่าฟันเอาตรง ๆ ไม่มีความเกรงขาม,

เมื่อบ้านเมืองเต็มไปด้วยคนโง่คนพาลปราศจากวิชาความรู้ดี ๆ เครื่อง
 เลี้ยงชีพอยู่แล้ว, คนพาลก็มากขึ้นทุกที, เมื่อเต็มไปด้วยคนพาลอย่างนั้นแล้ว
 ทุกแขวงทุกอำเภอ, ราษฎรที่ซื่อตรงท้าวมาหาหินโดยสุจริตด้วยแรงกายก็ได้ความ
 เกือคร่อน, ไม่เป็ซ้อนท้าวมาหาหินโดยแต่คอยหลบหลีกระวังคนพาลคนชั่ว ๆ ก็
 ยิ่งจะมีอำนาจสีหนามากขึ้น, ยิ่งซ้ำเจ้าหน้าที่พนักงานพลอยเข้าช่วยคนผิดเพื่อ
 จะหาลาภผล ก็ยิ่งเร็วเข้าคังพลักลงมาจากที่สูงไม่คิดขัดกัน,

เปรียบดูโรคกำเริบด้วยคนไข้เสเพลของแสงโตนก็กำเริบ, ยากที่แพทย์
 จะรักษาให้หายได้,

ประเทศบ้านเมืองใด ๆ, เป็นดังเรากล่าวนี้ได้ชื่อว่าประเทศบ้านเมือง
 นั้น ๆ มีโรคเกิดขึ้น, หรือโรคมีอยู่แต่เดิมมาแล้ว, ฐานแห่งความเสื่อมเสีย
 ก็ตั้งขึ้น, เมื่อฐานแห่งความเสื่อมเสียตั้งขึ้นแล้ว, รัฐบาลมิได้รับคัทถอนเสียได้,
 ร่างกายคือประเทศบ้านเมืองนั้น ๆ ก็จะถึงซึ่งความเสื่อมจากอำนาจราชฤทธิ์แลผล
 แห่งราชการของพระมหากษัตริย์ในประเทศบ้านเมืองนั้น ๆ โดยเหตุที่ราษฎร
 เต็มไปด้วยคนโง่คนพาล,^๑

^๑ " ว่าด้วยโรคแต่มีไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ " ฤๅ. ๔ : ๒๓ เมษายน

เราจะเห็นว่า เทียนวรรณเป็นสามัญชนคนหนึ่งในสมัยนั้น ที่เข้าใจและมองเห็นความสำคัญในบทบาทของประชาชนต่อการพัฒนาสังคมการเมือง ซึ่งแม้แต่ชนชั้นปกครองบางคนก็ยังมองข้ามไป เทียนวรรณจึงเห็นว่าควรเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องเอาใจใส่บำรุงประชาชนให้เป็นผู้มีการศึกษา มีความรู้ความคิด รู้จักพัฒนาชีวิตและสังคมให้ก้าวหน้า จึงจะทำให้สังคมบ้านเมืองนั้นเจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริงได้

กลุ่มบุคคลในแง่ที่เป็นปัจจัยต่อการพัฒนาสังคมการเมือง

จากการศึกษาวิเคราะห์ในตอนต้น จะเห็นว่าผู้ศึกษาได้กล่าวถึงแนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณเกี่ยวกับชนในรัฐ โดยยึดหลักบทบาทและอำนาจของบุคคลในทางการเมืองเป็นสำคัญ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ชนชั้นปกครองกลุ่มหนึ่ง และชนชั้นที่ถูกปกครองคือประชาชนอีกกลุ่มหนึ่ง ในชนชั้นปกครองนั้นก็แบ่งออกเป็นสองฝ่ายอีกคือ พระมหากษัตริย์และข้าราชการทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้เห็นชัดว่าเทียนวรรณมีเจตนาคติและแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับบุคคลแต่ละชนชั้นในสังคมไทยอย่างไรบ้าง

ในการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมของชนในรัฐนั้น ข้อเขียนบางตอนของเทียนวรรณมิได้กำหนดเจาะจงออกมาเป็นพฤติกรรมของแต่ละชนชั้นเหมือนดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เขาวิพากษ์วิจารณ์รวม ๆ กันไป ซึ่งคงเป็นเพราะเทียนวรรณเห็นว่านอกจากความบกพร่องของพฤติกรรมในแต่ละชนชั้นแล้ว สังคมไทยในขณะนั้นยังมีความคิดและพฤติกรรมร่วมหรือเหมือนกันอีกมาก ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมการเมือง ทำให้สังคมการเมืองไทยไม่เจริญก้าวหน้าไปเท่าที่ควร ดังนั้นเราอาจศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดของเทียนวรรณโดยพิจารณา " กลุ่มบุคคลในแง่ที่เป็นปัจจัยต่อการพัฒนาสังคมการเมือง " ใ้่อีกแนวหนึ่ง ซึ่งผู้ศึกษาขอจัดแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

๑. กลุ่มบวก หมายถึง กลุ่มบุคคลในรัฐที่มีความรักชาติบ้านเมือง เอาใจใส่ต่อความเป็นไปในสังคม และมีความปรารถนาอย่างจริงใจที่จะให้สังคมบ้านเมือง

ของคนเจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริง ซึ่งนับได้ว่าเป็นกลุ่มชนที่เป็นปัจจัยสำคัญมากต่อการพัฒนาสังคมการเมือง แต่อย่างไรก็ตามในสายตาของเทียนวรรณ และโดยสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยที่มีก็คือ องค์พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขและผู้นำสังคมไทยที่แท้จริง นอกนั้นก็เจ้านายขุนนางและข้าราชการบางพระองค์บางคนซึ่งก็มีอยู่ไม่มากนัก ส่วนในหมู่ราษฎรนั้นแม้จะมีอยู่บ้างก็นับว่าน้อยมากจนแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีเสียเลยที่เดียว ดังได้กล่าวให้เห็นมาแล้วในตอนต้น และเนื่องจากกลุ่มพวกนี้เป็นกลุ่มที่ไม่มีปัญหาต่อการพัฒนาสังคม เทียนวรรณจึงไม่ค่อยกล่าวไว้มากนัก ส่วนในหมู่ราษฎรนั้นแม้จะมีอยู่บ้างก็นับว่าน้อยมากจนแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีเสียเลยที่เดียว ดังได้กล่าวให้เห็นมาแล้วในตอนต้น และเนื่องจากกลุ่มพวกนี้เป็นกลุ่มที่ไม่มีปัญหาต่อการพัฒนาสังคม เทียนวรรณจึงไม่ค่อยกล่าวไว้มากนัก เหมือนกับชนกลุ่มลบบ จะมีกล่าวถึงบ้างก็เพียงยกมาเป็นตัวอย่างหรือตัวอย่างสำหรับชนในรัฐเท่านั้น ถึงแม้ชนกลุ่มลบบจะเป็นชนชั้นระดับผู้นำก็ตาม แต่ในเมื่อเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยชนิดเช่นนี้ ย่อมทำให้สังคมไทยไม่เจริญได้เท่าที่ควร

๒. กลุ่มลบบ หมายถึง กลุ่มบุคคลในรัฐที่ไร้คุณสมบัติต่อการพัฒนาสังคมการเมือง ส่วนมากจะเป็นกลุ่มชนที่ไร้การศึกษา และ/หรือไร้จิตสำนึกทางการเมืองและอุดมการณ์ชาตินิยม มีความรู้สึกและความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่ค่อยคำนึงถึงสังคมส่วนรวมและประเทศชาติ ไม่ค่อยนิยมใช้ความคิดให้เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง กลุ่มบุคคลกลุ่มนี้มีอยู่จำนวนมากทั้งในหมู่ข้าราชการและสามัญชนทั่วไป ชนกลุ่มลบบนี้เองที่นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมและการเมือง

ในข้อเขียนของเทียนวรรณ เขาได้ชี้ให้เห็นถึงความคึกคักความเชื่อ พฤติกรรม และลักษณะนิสัยของคนไทยกลุ่มนี้ไว้มาก เช่นเขาวิจารณ์ถึงความคึกคักความเชื่อของคนไทยไว้ว่า มักจะมีความคึกคักความเชื่อที่มงายไร้เหตุผล เขาชี้ให้เห็นว่าแม้แต่ความเชื่อทางศาสนาก็ยังมีความมงายอยู่มาก เช่น "ไปภักดิ์เข้าใจว่า พังคาถาพันครบแล้วไม่ตกนรก ไปพระบาทครบ ๘ หมื่นแล้วไม่ตกนรก ภาวนานว่า

จิเจรูนีเท่านั้นแล้วก็ไม่ทนรก "๑" เป็นต้น ความคิดความเชื่อที่เหียนวรรณพยายาม
โจมตีและเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การยึดมั่นอยู่กับ
ความคิดความเชื่อที่เคยยึดเคยถือกันมาแต่บรรพบุรุษโดยไม่นำมาพิจารณาไตร่ตรองว่า
ยังเหมาะสมกับสมัยอยู่หรือไม่ (กังไค้ซีให้เห็นมาแล้วในตอนต้น " โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งความคิดความเชื่อทางการเมืองที่ว่า การเมืองเป็นเรื่องของชนชั้นปกครอง
เท่านั้น เป็นจุดที่เหียนวรรณเห็นว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงเสียอย่างรีบด่วน มิฉะนั้นแล้ว
สังคมไทยจะไม่มีวันเจริญทัดเทียมอารยชาติอื่น ๆ ได้

ในค่านิยมพฤติกรรมและลักษณะนิสัยของคนไทยกลุ่มฉบับนี้ เหียนวรรณก็ชี้ให้เห็น
ว่ายังบกพร่องอยู่มากและเป็นสิ่งที่ต้องรีบแก้ไข เช่นเดียวกัน ข้อความตอนหนึ่งเขา
กล่าวว่า

ถามว่า ประเทศสยามของเรา ไม่ใคร่จะมีใครเมตตาปรานีแก่กันแลกัน
ทั้งนี้, จะเรียกว่าประเพณีได้หรือไม่,

ตอบว่า เมื่อจะเรียกว่าประเพณีก็ได้, แต่เป็นประเพณีชั่วร้ายที่สุด
กระทำให้ขาดความสามารถ,....๒

โดยเราเห็นเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายไม่ใคร่จะเมตตาปรานีซึ่งกันแลกัน. ใครได้
ทำใคร ได้ก็ถึลืมตัว ไม่ใคร่จะเห็นความยากของผู้อื่น, แลลืมตาเห็นความจริง
เราได้คอยตรวจดูไปมียู่มากแลหนักอยู่ข้างจะเอานั่นแลเป็นพื้น, ได้จริงกว่า
อย่างอื่น ๆ หมด, เพราะฉะนั้นการของรัฐบาลจึงได้บกพร่องไม่คอยจะไพบุณ
สมบุณได้, คนระวังคนบำรุงคนเอื้อเพื่อไม่ใคร่มี,.....

๑ " ว่าด้วยการทดลองสอบสวน " ตูล. ๑ : ๑๖ กรกฎาคม ๑๒๐ หน้า ๑๕๖

๒ " ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ตูล. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๓ หน้า ๑๕๒๔

ไทยเราไม่มีใครจะมีใครเอาใจใส่กัน, มีแต่จะคอยซ้ำกัน, หรือคอยกดกันไม่พอใจเลยที่จะให้ใครดีกว่าตัว, ที่สุคนำหน้าตัวก็ไม่เห็นมีปัญญาคิดสิ่งใดขึ้นให้เป็นคุณแก่คนแลผู้อื่นได้, แต่ถ้าใครคิดอะไรขึ้นก็คอยดากดางแลเหยียบย่ำเหยียบย่ำยืมถ้วยปากดากถ้วยตา ทั้งคอเรศปอนเคนชไปลงพิมพ์ แต่บางที่เขาก็ไม่ลงให้, เพราะมันจะอย่างไรรู้ทันแล้ว, บางทีก็เล่นเป็นโคมลอย

ใน ๑๐๐ คนจะหาภักษาคิแลภักษะประเทศภักษาศาสนาของตัวจริง ๆ สัก ๑๐ คนก็ทั้งยาก, ถ้าจะมีบ้างก็แต่ปากพูดเท่านั้น แต่ถ้าภักษากวามประพฤติกิแลภักษะไม่มีเลยที่เดียว,

เพราะเหตุนี้เองความเจริญของบ้านเมืองจึงได้ล่าหลัง เจ้านายพระองค์ใดท่านใดที่เอาพระไทยใส่ราชการราษฎรก็แลเห็นได้ เจ้านายพระองค์นั้นท่านนั้นก็ไม่มีนามีส่วน, ตั้งพระไทยตั้งใจทำราชการผลแห่งความดีก็บันดามไม่ถึงความยากจน, บางทีจะกลับมีอำนาจมากในทางราชการยิ่งกว่าใคร ๆ เงินทองก็มีใช้เหมือนเขาเหมือนเรา, ดูจเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย "

ไ นอกจากความรู้สึกแบบตัวใครตัวมัน ซึ่งก็ชิงเกิน อิจฉาริษยาเกินแล้ว เทียนวรรณยังชี้ให้เห็นถึงนิสัยของคนไทยไว้อีกว่า มักจะทำอะไรไม่จริงจัง เอาจริงเอาจังกันก็เพียงในระยะเริ่มแรกเท่านั้น หลัง ๆ มากก็ปล่อยปละละเลยกันเช่นเดิมอีก และอีกประการหนึ่งคือมักจะไม่ค่อยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ดังเขากล่าวว่า

เราเห็นว่า, ประเทศสยามของเราไม่มีคนกล้าแลคนถือถือในความที่ตนเห็นว่าถูกชอบแลดีที่ตนเห็นเอง มีแต่คนกล้าไม่กลัวผิดไม่กลัวอาย, มากกว่าคน

" ว่าด้วยกล่าวถึงใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง " ตูล. ๔ : ๔ ตุลาคม

อย่างอื่น ๆ ทั้งที่เราได้เห็นได้รู้มามากแล้วว่า, ไทยเราจะคิดทำอะไรขึ้น, แม้
ว่าเป็นความจริงแล้ว แต่มันไม่มีใครจะยืดยาว, ญ่เดียวก็จืดหายเงิบไป,
ดูเหมือนฝนตกไล่ช้าง, เช่นห้ามไม่ให้เด็กเล่นอะไรก็คขวางทางถนน, หรือห้าม
ไม่ให้ผู้หญิงเปลือยกายไม่ห่มผ้าหรือเล็ก ๆ ก็มีให้เปลือยกาย, ในชั้นแรกอะอะขึ้น
ดูแข็งแรง ไป ๆ ก็หายเงิบไปไม่มีใครว่าใคร, กว่าจะไปเกิดอะไรขึ้น ถูก
กริ้วกราดเข้าก็ตึงตังไปอีกพัหนึ่ง,

แล้วเราก็ได้พิจารณาเหตุ ถ้าการเบียด ๆ เช่นนั่งรถใบสีเกล็ดแล้วถลอกตัวค
หรือรถยาง ๔ พ้อเทียมม้าคู่มาเทศเที่ยวกลางคืน กินอาหารโอเคิน หรือถูกลกร
ไทยยี่เกแลลครฝรั่ง, ก็มีคนกล้าเสียเงินไ้มาก ๆ ไม่มีความเสียคายเงินแลเสีย
คายเวลา,

ถ้าจะชักชวนให้ออกทรัพย์บำรุงกันให้เจริญ หรือเห็นว่ามีคุณแก่แผ่นดินต่าง ๆ
ในเบื้องต้น, ดูเหมือนมีความเสียคายทรัพย์ ไม่ใคร่จะมีใครกล้าสละออกมาเลย
เสียไม่ได้ก็ทำน้างเล็กน้อย,

ในข้อเขียนอีกตอนหนึ่งเขียนวรรณยังไ้กล่าวถึงนิสัยคนไทยไว้อีกอย่างหนึ่งว่า

เราได้พิจารณาเหตุอุทยาไสย คนไทยในประเทศสยาม, ชอบให้มีเหตุการณ์
มาบังคับ บีบหัวใจจนเป็นความจำเป็นจะไม่คิดไม่ทำก็ไม่ได้, เราได้สังเกตุ
ถ้าเขายังมีที่ที่จะถ่อจะผ่อนไปได้ คือโคลงไ้ได้อยู่, ถ้าเช่นนั้น เขาคงหาช่องออก
จนไ้, ไม่ใคร่จะยอมใครสนิท,

๑" ว่าด้วยสรรพวิทยาต่าง ๆ ว่ายังไม่มีที่สุดเพียงใด " ตล. ๕ : ๘

มิถุนายน ๑๒๔ หน้า ๑๕๑๑ - ๑๕๑๒

๒" ว่าด้วยไ้สมัยหรือเวลา " ตล. ๕ : ๑ กรกฎาคม ๑๒๔ หน้า ๑๕๓๗

พฤติกรรมและลักษณะนิสัยอีกอย่างหนึ่งของคนไทยที่เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่ามีมาช้านานแล้วก็คือ การประจบสอพลอ เทียนวรรณได้กล่าวว่า พวกประจบสอพลอนี้มีอยู่มากทีเดียว ซึ่งในความรู้สึกของเขาแล้วเป็นสิ่งที่น่ากลัวอยู่มาก ถึงเขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เพราะเหตุนี้ทำให้เราไม่กลัวคนมีฤทธิ์ และไม่กลัวคนมีทรัพย์หรือไม่กลัวคนมีปัญญา, เราได้กลัวอยู่แต่คนโง่และคนพาลที่สอพลอพูดให้ผู้ฟังเชื่อได้, ถ้าผู้เชื่อไม่มีฤทธิ์ไม่มีทรัพย์ไม่ฉลาดไม่มีกำลังพาหะนะ, เราก็ก็นั่งกลัว, พอจะหาทางและอุบายพูดจาแก้ไขได้บ้าง, ถ้าผู้เชื่อนั้นมีทั้งฤทธิ์ มีทั้งทรัพย์ มีทั้งกำลังและพาหะนะ แลทั้งมีความฉลาดด้วย, เราก็ก้าวเบรทีเดียว เพราะเป็นโอกาสอย่างใหญ่กว้างที่คนโง่คนพาลจะพูดให้เชื่อได้, เมื่อเขาได้เชื่อคนพาลพูดสอพลอแล้ว, เขาจะใช้ฤทธิ์เดชและอำนาจอาชรรวมทุจริตได้หลายอย่างหนัก, เราแทบจะไม่มีทางที่จะต่อสู้รับรองแก้ไขได้เลย."

ความถึกความเชื่อ พฤติกรรมและลักษณะนิสัยต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเพียงตัวอย่างส่วนหนึ่งในความคิดของเทียนวรรณเกี่ยวกับชนกลุ่มลอบ ในสังคมไทย ความจริงแล้วในการกล่าวถึงเจตคติและแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับบุคคลในรัฐของแต่ละชนชั้นนั้น ก็ทำให้เราเห็นชัดอยู่เพียงพอแล้วว่า ความถึกความเชื่อและพฤติกรรมของ กลุ่มลอบ ทั้งในกลุ่มข้าราชการและกลุ่มสามัญชนเป็นอย่างไร การกล่าวรวมในที่นี้จะช่วยให้เห็นภาพสังคมและเข้าใจแนวความคิดของเทียนวรรณได้ดียิ่งขึ้น

" ว่าด้วยลมร้ายพัดบ้านเมืองแลชีวิตมนุษย์ เกรณานธิบายตามพินาศ แต่มิใช่พายุ " ๔ : ๒๓ มิถุนายน ๑๒๓ หน้า ๑๑๙๔

การที่ชน " กลุ่มลพ " มีอยู่มากในสังคมไทย มีความคิดความเชื่อ พฤติกรรมและลักษณะนิสัยที่เป็นอุปสรรคอย่างร้ายแรงต่อการพัฒนาสังคมการเมือง เช่นนี้ กล่าวได้ว่า เนื่องจาก " การขาดการศึกษา " เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่ง จุดนี้เป็นจุดที่เทียนวรรณเองก็วิตกมาก และนับว่าเป็นจุดสำคัญจุดหนึ่งที่เขาให้ความสนใจเป็นพิเศษ เทียนวรรณกล่าวว่า

....ประเทศสยามนี้ เรายังหนักใจมาก ด้วยผู้รู้วิชายังน้อยตัวนัก, ทั้งหลายชาติหลายอย่างก็ช่วยกันที่เรียกรวมเข้าว่าไทย, เราพิเคราะห์ดู ความจริงไทยก็มีแต่ชื่อเท่านั้น, ถ้าจะคาคันเข้าจริง ๆ ไทยก็จะน้อยกว่าจีน, เว้นแต่ไทยมากกว่ารามัญแลลาวแขก เขมรญวนเท่านั้น,

เราเห็นว่าประเทศสยามของเรา, มีพลเมืองโง่มาก, คนฉลาดรู้วิชาน้อยตัวนัก, ทั้งราษฎรก็ยากจนจนใจคอคับแคบไม่กว้างขวาง, เพียง ๓ ชั่วโมงเท่านั้นก็ไม่ว่าใครเป็นปู่เป็นตายายแล้ว, บ้านเมืองก็ใหญ่กว้างมีคนไม่ต่ำกว่า ๑๔ ล้าน, แต่จะหาคนโง่สัก ๑๐ ล้านก็ไม่ได้, มีแต่คนซื่อตรงเสียนั้น: เต็มไปทั้งแผ่นดิน เปรียบดังเขาโค ๑ โค มีแค่ ๒ เขาเท่านั้น นอกนั้นก็มีแต่ชนโคนับไต่กว่าโกฏิ, ไม่ได้ยินว่าใครจะประณิญาณตนว่า, ข้าเป็นคนโง่เลย มีแต่คนซื่อตรงเสียทั้งนั้น, แต่ใช้การงานเข้าก็ทำให้เห็นเป็นพยานว่า, จริงต่อปากแลต่อหน้าเท่านั้น, ไปไกลหรือลับหลังในใจก็ตกลงเช่นล้นเทเมื่อน้ำน้ำ จะลัดไปไหนก็ไม่ได้,^๒

เรื่องนี้จะกล่าวถึงละเอียดต่อไปใน แนวคิดทางการศึกษาของเทียนวรรณ

๑" ว่าด้วยไสมยหรือเวลา " ตล. ๕ : ๑๖, ๒๓ กรกฎาคม ๑๒๔ หน้า ๑๕๕๐

๒" ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ " ตล. ๔ : ๑ พฤษภาคม

ด้วยเหตุนี้เองเทียนวรรณจึงได้กล่าวไว้ว่า " ในประเทศสยามถ้ามีนักปราชญ์
 คึกริक्षाโรคของประเทศบ้านเมืองให้รู้เลาเบาบางลงไปไดักว่านี้, ผลในแผ่นดินมีพอ
 จะจัดให้บ้านเมืองมั่นคงงอกงามเจริญออกไปได้อีกอยู่มาก "° ในเรื่อง " วิทยากร
 คำกลอน " เขาก็เขียนเป็นคำกลอนไว้ตอนหนึ่งว่า

แม่ผู้ใหญ่ในประเทศทุก เขตแขวง
 ระวังร้อนผ่นเย็นที่เป็นธรรม
 ถ้าวุฒิ์ใหญ่ใจประชาหรือข้าเฝ้า
 ใครจะยับคับคั้นแสนทวี
 ถ้าแย่งได้ใจจะแย่งแล่งเอาทรัพย์
 ไม่เอาตามความที่ถูกต้องคุณ
 ประเทศเราเกลารัศคึกคึกผลัดเปลี่ยน
 ที่รกร้างถางรื้อลงมือรุม

คึกจักแจงบ้านเมืองเรื่องมหันต์
 บ้านเมืองนั้นสุขสบายกลายเป็นดี
 คึกแค่เอาสุขใส่ตนก็บ่นบื้อ
 ก็ไม่มีเมตาหรือการุณ
 กล่าวแล้วกลับกลอกฉิ่นเหี้ยมหันหมุน
 ทำให้วุ่นไปอย่างนี้ก็มีชุม
 หวังให้เตียนปราบพินให้ชื่นชุม
 คนหนุ่ม ๆ ไปข้างหน้าดีกว่าเรา^๒

สภาพของความบกพร่องต่าง ๆ ด้านตัวบุคคลเหล่านี้ เทียนวรรณได้ชี้แนะให้ทุก
 คนได้เห็น เพื่อที่จะได้ช่วยกันปรับปรุงแก้ไข สำหรับตัวเขาเองนั้นก็ได้พยายามอย่าง
 เต็มที่ที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมให้ดีขึ้น เขาจึงมองสังคมอย่างรอบคอบทั้งด้านตัวบุคคล
 และระบบต่าง ๆ ในสังคม

° " ว่าด้วยโรคแต่มีไข้ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ " ตุด. ๔ : ๑ พฤษภาคม

๒ " วิทยากรคำกลอน " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖

แนวความคิดในการกระตุ้นเตือนและเสนอแนะเกี่ยวกับพฤติกรรมของชนในรัฐ

ในการเสนอแนวคิดทางการเมืองนั้น เทียนวรรณมิได้เพียงแต่วิพากษ์วิจารณ์โจมตีจุดบกพร่องอย่างเดียว แต่เขาได้เสนอแนวคิดในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสภาพต่าง ๆ ที่บกพร่องเหล่านั้นไว้ด้วยเสมอ ในด้านเกี่ยวกับพฤติกรรมของชนในรัฐก็เช่นเดียวกัน เทียนวรรณได้วิพากษ์วิจารณ์โจมตีชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมการเมืองไว้มาจก กังกล่าวมาแล้ว ในขณะที่เดียวกันเขาก็ได้กระตุ้นเตือนและเสนอแนะเกี่ยวกับพฤติกรรมของชนเหล่านี้ ซึ่งเขาเห็นว่าจะเอื้อต่อการพัฒนาสังคมการเมืองไว้ด้วยอย่างมากมาเช่นเดียวกัน ในที่นี้จะขอกล่าวถึงการกระตุ้นเตือนและเสนอแนะเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคลในชั้นที่สำคัญ ๆ บางประการเท่านั้น โดยแยกกล่าวเป็น พฤติกรรมของชนชั้นปกครอง และพฤติกรรมรวมของทุกคนในรัฐ

ระบบข้าราชการ : แนวคิดในการปรับปรุงพฤติกรรมชนชั้นปกครอง

จากเจตนคติและแนวคิดทั่วไปของเทียนวรรณเกี่ยวกับบุคคลในรัฐที่กล่าวมาแล้ว เราจะเห็นว่า ระบบข้าราชการไทย โดยเฉพาะในชั้นพฤติกรรมนั้น เป็นจุดที่เทียนวรรณโจมตีมากที่สุดจุดหนึ่ง ทั้งนี้เพราะเขาเข้าใจว่าชนชั้นปกครองมีความสำคัญต่อความเป็นไปในสังคมมากแค่ไหน ในตอนต้นได้กล่าวถึงพฤติกรรมของชนชั้นปกครองตามทัศนะของเทียนวรรณมาแล้ว แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการกล่าวในเชิงวิพากษ์วิจารณ์หรือชี้จุดบกพร่อง สิ่งที่นำพิจารณาต่อไปก็คือ เทียนวรรณได้เสนอแนวคิดในการปรับปรุงแก้ไขในด้านนี้ไว้อย่างไรบ้าง อย่างไรก็ตามความจริงแล้วการกล่าวถึงพฤติกรรมของชนชั้นปกครองตอนต้น ก็ยอมทำให้เราเห็นถึงแนวคิดในการปรับปรุงไปด้วยในตัวยอยู่แล้ว แต่ก็ไม่เด่นชัดนัก อีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับพฤติกรรมของข้าราชการนี้เป็นสิ่งที่เทียนวรรณเอาใจใส่มาก และข้าราชการก็เป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทต่อสังคมมากด้วย จึงควรได้กล่าวถึงแนวคิดของเทียนวรรณในการปรับปรุงพฤติกรรมให้เห็นชัดยิ่งขึ้น

เราสรุปได้ว่า แนวคิดสำคัญที่เป็นพื้นฐานในการวิพากษ์วิจารณ์โจมตีและเสนอแนะพฤติกรรมชนชั้นปกครองที่เหี้ยนวรรณีย็คือ " ความรู้ความสามารถ " และ " จริยธรรมของนักปกครอง " ความพยายามต่าง ๆ ของเขาคำเนินไปสู่เป้าหมายที่ว่า " คือทำอะไรให้คนทั้งหลายเห็นว่าต้องการแค่คนซื้อตรงที่รู้จักขาย " เพื่อจะวางใจใช้ในราชการที่สำคัญ ให้เป็นไครกเตอร์สำหรับสอคล้องในกระทรวงแห่งราชการ ถ้าคิดอุบายให้ปรากฏได้, คงจะเป็นคุณแก่ประเทศชาติศาสนาเป็นแน่แท้ " ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวไว้ว่า

เราได้พิจารณาอยู่ ถ้าในกระทรวงใด กรมใด หน้าที่อันใด, มีคนที่ที่เป็นเสนาบดีแลอธิบดีหรือเจ้ากรมอยู่บ้าง, หรือที่สุดอย่างต่ำกำนันผู้ใหญ่บ้าน, ถ้ามีความสุจริตซื่อตรงเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์แล้ว, ในกระทรวงนั้น กรมนั้น, หน้าที่แลท้องที่ตำบลนั้น, ราษฎรก็มักมีความสุขใจมาก, ไม่ใคร่จะมีเหตุจู้จี้ร่ำมาบีบคั้นน้ำใจให้ขุนมัวในอันใดที่, จะมีอยู่ก็แต่ทุกข์โศกโรคภัยอันเกิดแต่ผลของกรรมที่ทำไว้แล้วคิดตามให้ผลเท่านั้น, ก็พอจะสันนิฐานได้, ไม่สู้มีความโทมนัสนัก, ไม่เหมือนที่แลเห็นแลรู้เท่าในใจด้วยกัน,^๒

จากสภาพในสังคมขณะนั้น เหี้ยนวรรณได้เห็นมามากต่อมากแล้วว่า ข้าราชการไทยยังมีพฤติกรรมอันไม่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมการเมืองอยู่อย่างหนาแน่น

^๑ " ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า " ตุล. ๔ : ๒๓ กรกฎาคม ๑๒๓
หน้า ๑๐๒๖

^๒ " ว่าด้วยคน ๆ เดียวรักษาวีถีรคนอื่นได้ทั้งหมื่น " ตุล. ๔ : ๑
มิถุนายน ๑๒๓ หน้า ๑๑๕๖ - ๑๑๕๗

มากนัก แม้หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูประบบต่าง ๆ
แล้วก็ตาม ราชการส่วนใหญ่อยังหาได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นไม่
เทียบวรรณจึงเสนอให้มีการหันมาปฏิรูปด้านตัวบุคคล โดยเฉพาะด้านพฤติกรรมข้าราชการ
กันบ้าง แทนที่จะมุ่งแต่ที่ตัวระบบเท่านั้น ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่จะส่งผลให้
สังคมบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริง

เทียนวรรณเป็นคนช่างคิดช่างสังเกต เมื่อเขาเห็นเรือกลไฟ ที่เข้ามา
เทียบท่าที่กรุงเทพฯ มีการถอดเครื่องจักรมาซัดสีเช็ดล้างบ่อย ๆ เขาก็นำมาเปรียบ
กับ " เครื่องจักรราชการ " ว่าควรจะนำมาพิจารณาปรับปรุงซัดสีสนิมหรือส่วนที่ไม่ดี
ออกเสียบ้าง ไม่ใช่ว่าเคยเป็นมาอย่างไรก็ปล่อยให้เป็นไปอย่างนั้น โดยเฉพาะ
ในระบอบหัวหน้ายิ่งสำคัญมาก เขากล่าวว่า

เราเห็นเป็นการสำคัญที่สุดเพียงคนสุจริตซัดตรงกล่าหาญหมั่นเพียรจริง ๆ
ถ้ามีใช้ในราชการอันสำคัญแล้ว, อาจพาให้คนอื่นพลอยเป็นปรกติไปด้วยได้,
ที่จะทิ้งให้จมเประอะแอะอยู่จนสนิมกินนั้น, ที่ไหนเครื่องจักรของรัฐบาล
จะเดินสควกได้,

เราเชื่อแน่ว่า ไม่ว่ากระทรวงใด ถ้าแช่อยู่นานซัดแล้ว, กระทรวง
นั้นคงเกิดโสโครกมันง่ายขึ้นได้แทบทั้งนั้น ถ้ามันถอดออกชำระซัดสีอยู่เสมอ ๆ
แล้ว เครื่องจักรของราชการในกระทรวงก็ย่อมจะเดินสควก,

เราเคยได้เห็นเรือเมลล้าหนึ่ง เป็นเรือเหล็กกลไฟ ยาว ๔๕ วา คาค้ำ
สามชั้น เดินระหว่างคลองกับสิงคโปร์ เวลาเช้าสองโมงเรือมาถึง พวก
อินเฮอร์เนียก็ถอดเครื่องจักรที่หุ่ยนเดินได้ออกซัดสีเช็ดล้าง, เวลาบ่าย ๑ โมง
กลับเอาคุมเข้าที่บ่าย ๓ โมงออกเรือในวันนั้น, เราได้เห็นเมื่ออายุเราได้
๒๒ ปีแล้ว เรายังคิดถึงอยู่เสมอจนทุกวันนี้, เามาเทียบกับเครื่องจักรของราชการ,

เราได้สังเกตดูกระทรงต่าง ๆ ถ้าคงอยู่นานนักแล้ว, คงมีเหตุมันง่าย
เกิดขึ้น สำคัญ ๆ ทุกครั้ง ดูเป็นธรรมดา เหมือนเครื่องจักรกล แลจักรแห่ง
ราชการ,

ถ้าเสนาบดีกระทรงใด ว่าการอยู่นานนักในกระทรงนั้นหลายปี,
ข้าราชการในกระทรงนั้นก็ย่อมคุ้นรู้ภัยไสย ความเกรงกลัวก็มีน้ำหนักเบาไป
มาก ทั้งรู้สึกในสมองด้วย, สามารถจะกระทำให้ถูกพระไทย ถูกใจเสนาบดี
ได้, ด้วยกลมายาของเขาคณชั่ว,

วิไลของคณชั่ว ย่อมคอยชำเลื่องคณดูนายว่าจะรู้เท่าการงานแลความคิด
ของเขาหรือไม่, ถ้าเห็นไม่รู้เท่า ก็กระทำเสมออยู่ในที่เขาเคยทำ, การ
ชั่วแลคณชั่วจึงได้เกิดขึ้น, เพราะเหตุที่เสนาบดีคงอยู่ในกระทรงนั้นนานนัก,
แต่ที่ท่านรู้เท่าการแลบุคคลคอยระวังอยู่ ความชั่วแลคณชั่วก็ไม่เกิดไม่มีขึ้น
ได้,

ถ้ากระทรงกระเทือนเข้าเล็กน้อย ก็เปลี่ยนผลก็ไปได้ง่าย ๆ ความ
ระวังของบุคคลก็มากเข้า ความประมาทก็น้อยไป คนเล็ก ๆ ในกระทรงใน
กรมก็ต้องระมัดระวังท่านผู้มาใหม่, โดยเหตุคณยังมีไค้ทราบภัยไสยแลคุณวิ
ในท่าน, จึงกระทำแลพาให้การเรียบร้อยเป็นปรกติอยู่ได้,

เหตุนี้นานาประเทศ จึงได้เปลี่ยนเสนาบดีบ่อย ๆ ไม่เฉพาะว่าเวลาใด,

การนำ " เครื่องจักรของราชการ " คือข้าราชการมาปรับปรุงดูแลข้างซัดสี
นั้นเขียนวรรณคดีให้ข้อคิดไว้ควยว่าควรปรับปรุงไปสู่พฤติกรรมอันพึงประสงค์เช่นไร ใน
เรื่อง " ว่าคณประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " เขียนวรรณคดีว่า พฤติกรรม
ที่ควรถือไว้ว่าเป็น " ประเพณีของข้าราชการ " ก็คือ

ถ้าเป็นตระกูลแห่งเสวธกามาตย์ราชปรียาภ, ก็ตั้งจิตรสวามีภักดีต่อใต้
เบื้องบงกชบาท ช่วยเป็นกำลังในราชการฝ่ายทหารพลเรือน, ต่างพระเนตร
พระกรรณของบรมภริษัตริย์, โดยความสัตย์สุจริตะคณฺธุพระเกษมเค็จ
พระเจ้าแผ่นดินของชน, เอาชีวิตเป็นแทนแทนพระคุณผู้ทรงพระมหากรุณาชุ
เลี้ยง, แลเป็นที่พึ่งของผู้้น้อย, ซึ่งอยู่ไต่บังคับแห่งตน,

เราจะเห็นว่าคำกล่าวข้างบนนี้ มีลักษณะคล้าย ๆ กันจะเป็นการให้ความ
หมายของคำว่า " ข้าราชการ " ไปในตัวของ เขาชี้ให้เห็นว่า ข้าราชการ
ต้องมีความซื่อตรงจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ปฏิบัติการงานต่าง ๆ แทน
พระองค์เพื่อความก้าวหน้าของบ้านเมือง และในขณะที่เดียวกันเราจะเห็นว่า
เหียนวรรณไม่ลืมที่จะกำชับไว้ด้วยว่า ข้าราชการต้องเป็นที่พึ่งของผู้้น้อยด้วย การ
ที่จะเป็นข้าราชการที่ดีเช่นนี้ได้ เหียนวรรณก็ได้เสนอแนวคิดไว้มากเช่นกัน จะ
ขอนำมากล่าวในสาระสำคัญดังนี้

เหียนวรรณกล่าวว่าผู้ที่ เป็น ข้าราชการ นั้น ต้องให้ความยุติธรรมและความ
เสมอภาคแก่ประชาชนมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ จะมีอคติเลือกที่รักมักที่ชังไม่ได้
ฝึกกับสามัญชนธรรมดาซึ่งอาจเลือกคบคนได้ช่วยเหลือคนได้ตามอำเภอใจ แต่
ข้าราชการหรือชนชั้นปกครองต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องเกื้อกูลแก่คนทั่วไป ดังเขา
กล่าวว่า

ถ้าเราเป็นราษฎร มิใช่ข้าราชการแลรัฐบาล หรือประธานาธิบดี หรือ

" ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ภูธ. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๓

พระมหากษัตริย์แล้ว ก็ต้องคบคนที่ไม่เป็นพาล

ถ้าเป็นข้าราชการมีตำแหน่งหน้าที่ในกระทรวง หรือเป็นรัฐบาล หรือเป็นประธานาธิบดี หรือเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว จะเลือกหน้าบุคคลเช่นเราอันเป็นปวงราษฎร มีแต่ความมักน้อยเจียมตัวนั้นไม่ได้,.. พระมหากษัตริย์แลรัฐบาลนึกว่าสามัญชน ถ้าเลือกหน้าเมื่อใดก็เป็นมุขโงโลกะนะ เมื่อนั้นเมื่อเป็นมุขโงโลกะนะอยู่แล้ว ก็ได้ชื่อว่าลู่อ่านาจแกอะคะติ มิได้ตั้งอยู่ในยุติธรรมได้....

ตามข้อความที่เราอ้างมาเป็นพยานนี้ เราอาจกล่าวว่า พระมหากษัตริย์รัฐบาล ข้าราชการในกระทรวงทุกตำแหน่งหน้าที่แห่งราชการต้องคบคนเลียงคนไม่เลือกหน้า เว้นแต่คบหรือเลียงวิธีต่างกันเท่านั้น*

เมื่อข้าราชการมีความรู้สึก เช่นนี้เป็นเบื้องต้นแล้ว โอกาสที่ประชาชนทุกคนจะได้รับความเสมอภาคความยุติธรรมก็ย่อมมีมากด้วย.

นอกจากการพยายามสร้างความรู้สึกนี้ขึ้นแล้ว เทียนวรรณยังให้ข้อคิดถึงสัมพันธภาพระหว่างข้าราชการกับประชาชนไว้อีกว่า

ให้เห็นแลเข้าใจว่า, เจ้านายที่มียศศักดิ์สูง, ต้องเอาพระไทยใส่ระวางรักษาไพร่....

กิจการใด ๆ ห้างล้น ที่ทำอยู่แล้วจะทำต่อไป, อย่าให้ไพร่เห็นใจว่าเจ้านายคิดเอาเปรียบแลหลอกไพร่, แลอย่าให้ปรากฏว่าเพิกเฉยไม่เอาธุระ

* " ว่าด้วยคบคนไม่เลือกหน้า " ตูล. ๑ : ๑๖ พฤษภาคม ๑๒๐

ไม่น่าพา, คือออกความว่า ช้างมันเป็นไร, ไม่ถือทมิฬมานะ ช่วยป้องกัน
รักษาผู้น้อย, เหมือนรักษาร่างกายและชีวิตของตัวเองจริง ๆ แลให้ถ่อมใจลง
อุปหนึ่งว่าไม่ถือพระองค์พระไทย เช่นความเข้าใจมาแต่ก่อน ควรคิดแต่ที่
จะให้เป่นประโยชน์ส่วนเดียว.... ถ้าการเป็นไปไค้ดังที่เรากล่าวมานี้แล้ว,
เป่นคี่แนในประเทสยามของเรา,

นอกจากนั้นเขียนวรรณก็กล่าวไว้ว่าข้าราชการจะต้องไค้ถูกกว่าสามัญชนเป็น
ชนชั้นต่ำไว้ปัญญาและความสามารถ และถ้าเป็นไปไค้ก็ควรเปิดโอกาสให้เขาไค้
แสดงความสามารถบ้างดังที่เขากล่าวว่า

อย่าเข้าใจเลยว่ชาติไทยของเราในหมู่นชนสามัญ จะไม่มีผู้รอมแ
เอาใจใส่สอศสองในสรรพกิจการ, ให้เข้าใจเถิดว่, เขาไค้รู้คี่ ๆ แล้ว,
เว้นแต่เราจะไม่มืทางพูดหรือโอกาสที่จะทำให้ปรากฏไค้เท่านั้น,

ถ้าช่วยกันคิดแลช่วยกันจัดให้มีโอกาสของผูมีกะคี่ญูต่อชาติแลรักษาชาติจริง ๆ
แล้ว, จนให้เขาแสดงความรู้แลความเห็นความคิดความสุจริตกล่าวหาญไค้แล้ว
เป่นคี่แน,

ส่วนในด้านการปฏิบัติหน้าที่ของค่นนั้น เขียนวรรณเสนว่ ผูเป็นข้า
ราชการต้องเอาใจใส่พยายามทำงานเพื่อความเจริญก้าวหน้าอย่างจริงจังด้วยความ
ซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่อ่านาหาผลประโยชน์ให้ตัวเองในทางที่ผิด เช่นการกินสินบน
เขียนวรรณไค้เปรียบข้าราชการเช่นนี้ว่ เหมือนกับยักษ์กับมารที่คอยกินเครื่อง เช่น
บวงสรวง

ถามว่า ยักษ์แปลได้หรือไม่,
 ตอบว่า แปลได้เหมือนกัน, คือท่านแปลว่า เป็นสัตว์ที่คอยจะกิน
 เครื่องเซ่น, ที่เขาบนบาน, แม้รูปกายจะเป็นมนุษย์ก็ดี, แต่ใจตั้งอยู่ในย
 จะคอยกินเครื่องเซ่นสินบนของเขาแล้ว ก็คงเรียกว่ายักษ์เหมือนกัน อย่า
 มีความสงสัยเลย, ไม่เฉพาะแต่มีเขี้ยวคอก,*

นอกจากจะมีความยุติธรรมต่อประชาชนทั่วไป ไม่ฉ้อโกง ไม่หาผล
 ประโยชน์ใส่ตัวในทางที่ผิดแล้ว เทียนวรรณยังเสนอไว้อีกว่า ผู้เป็นข้าราชการ
 จะต้องทำงานตามหน้าที่ของตนเพื่อความก้าวหน้าของสังคมอย่างจริง ไม่ใช่ว่างาน
 แบบที่เราานิยมพูดกันว่า " เขาก็ขามเย็นก็ขาม " หรือทำงานแบบ " ความชั่ว
 ไม่มีความดีไม่ปรากฏ " เขากล่าวว่า

ขุนนางที่ทำราชการตามชาติตามตระกูล, ท่วม ๆ ไปไม่ฉุดฉาดปราศ
 เบื้องอะไรนัก, นาน ๆ เก่า ๆ เข้า ท่านก็เลื่อนขึ้นไปตามลำดับ, โดย
 เหตุที่ไม่มีความผิดจะไม่เลื่อนก็ผิดที่คนใหม่ ๆ ที่เขามีความชอบ, โดยทำราช
 การมานานแล้ว, ไม่มีความเสียหายอะไร แต่ไม่มีความดีอะไรเหมือนกัน...

แม้ที่สุดทำราชการเรื่อยไปจนแก่, ออกนอกตำแหน่งแล้วก็ยังไต่กินเงินแผ่นดิน,^๒

เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่าข้าราชการประเภทนี้มีอยู่มากในสังคมไทย ซึ่งเป็น
 กลุ่มข้าราชการที่ไม่มีประโยชน์ต่อทางราชการเช่นกัน เขากล่าวต่อไปว่า รัฐบาล

* " ว่าด้วยชื่อของมนุษย์ใครตั้งให้ " ศุล. ๕ : ๑๒ มิถุนายน ๑๒๔

หน้า ๑๕๒๕

๒ " ว่าด้วยคนโง่ดีกว่าคนฉลาด " ศุล. ๔ : ๔ กันยายน ๑๒๓ หน้า

๑๒๕๖

เองก็คงไม่ใช่ข้าราชการพวกนี้ในหน้าที่สำคัญ”

ลักษณะพฤติกรรมอีกอย่างหนึ่งที่เขียนวรรณเห็นว่ามียุ่่มากและเขาได้เสนอ
เรียกร้องให้แก้ไขคือ การเล่นเกมเล่นพวกหรือ " ระบบอุปถัมภ์ " ในวง
ราชการไทย ดังเขากล่าวว่า

แต่การยกย่อง แลกการวางตัวบุคคลยังคลาคล่ำเคลื่อนอยู่มาก, เพราะยัง
ไม่ตรงแก่วุฒิและคุณที่มีในตนของบุคคล, คือยังไม่สมแก่ความดีแลความรู้, ทั้ง
ยังไม่สมแก่โทษของผู้ผิดในการลงโทษยังหนัก ๆ เบา ๆ อยู่,

ชนชาวสยามยังคงเข้าใจอยู่ว่า, จะดีเท่าใด, จะรู้เท่าไร, ถ้าไม่มีผู้
อุกหนุนก็คงไม่สวักในผลแห่งความดีแลความถูกต้อง,

ถ้ารัฐบาลจัดจนชาวสยามเชื่อว่า, ใครมีวิทยาความรู้ความดีแล้วเป็นต้อง
ได้ดี, ไม่ต้องอาศัยเหตุอย่างอื่น, นอกจากความประจักษ์จริงว่า, เป็น
คนดีแลรอบรู้ทรงคุณวิทยาแท้,

เราตุลวิภาคพจนกิจจะเห็นว่า, ถ้ารัฐบาลเปิดเผยทางสวักซึ่งเป็นพยานให้ชาว
สยามเห็นชัดว่า, ไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่น นอกจากทรงคุณความรู้ความชอบ
แลความเรียบร้อยในกิริยาอัธยาศัยแล้ว, เราเชื่อว่า จะมีผู้มุ่งหมายชิง
ชิงไชยเอาความชอบ, กล่าวคือมีความดีแลความรู้ในกายตัว, แลความรู้ตาม
ระเบียบของกระทรวงวังศาล และเครื่องฝึกหัดแล้ว, ก็เป็นอันจะหวังใจได้ว่า
จะได้รับผลในราชการมีชื่อเสียงในแผ่นดินเป็นแน่,

“ ว่าด้วยคนโง่ดีกว่าคนฉลาด ” ตล. ๔ : ๔ กันยายน ๑๒๓

เราเห็นว่า ไส้ลมเปลี่ยนแล้ว, เวลาเปลี่ยนแล้ว, แต่บุคคลแล
ความเห็นในสมองยังไม่ใคร่จะเปลี่ยนยังถือเขาถือเราอยู่มากด้วยกัน,

เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่าถ้าราชการมีพฤติกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนานี้ จะ
ทำให้สังคมมีโอกาสเจริญก้าวหน้าไปอย่างมาก แต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นกับฝ่ายที่อยู่ใต้ปกครอง
คือประชาชนด้วยดังที่กล่าวมาแล้ว

การปลุกความตื่นตัวและเสริมสร้างจิตสำนึกทางการเมือง อุดมการณ์ชาตินิยม
และความสามัคคีของชนในชาติ

เป็นที่ทราบกันแล้วว่าในช่วงสมัยของเทียนวรรณ และก่อนหน้านั้นแต่ไหน
แต่ไรมาแล้ว คนไทยส่วนใหญ่เอาใจใส่ต่อเรื่องของการเมืองน้อยมาก โดยเฉพาะ
ในกลุ่มสามัญชนซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ แทบจะกล่าวได้เลยที่เรียกว่า เป็น
กลุ่มที่ "ไร้จิตสำนึกทางการเมือง" ทั้งนี้เพราะมักจะถือกันเสียว่า "การเมือง
เป็นเรื่องของชนชั้นปกครอง" คนเองมีหน้าที่ที่จะต้องทำมาหาเลี้ยงชีวิตและคอย
ปฏิบัติตามความคิดทางการเมืองของชนกลุ่มนี้เท่านั้น คิดนี้เป็นที่ยอมรับอย่างปราศจาก
การโต้แย้งมาเป็นเวลาช้านาน แม้ในปัจจุบันนี้ การคลายตัวของความคิดนี้ก็ยังไม่
สมบูรณ์ทีเดียวนัก

สำหรับเทียนวรรณเขาเป็นสามัญชนที่ต่างจากสามัญชนอื่น ๆ ทั่วไปในสมัยนั้น
นอกจาก เขาจะไม่เห็นด้วยกับคติทางการเมืองดังกล่าวนั้นแล้ว ในทางตรงกันข้ามเขา
กลับเป็นสามัญชนที่มีจิตสำนึกทางการเมืองและอุดมการณ์ชาตินิยมสูง ทั้งความคิดและ
พฤติกรรมของเขาจึงแหวกออกมาจากสมัยของสังคมอย่างมาก นับว่าเป็นความแปลก
อยู่ไม่น้อยสำหรับคนเช่นนั้น เทียนวรรณเองก็รู้ตัวของเขาคือ เขาเคยกล่าวไว้ว่า

ในรัชกาลที่ ๕ นี้ มีเจ้าปลาดพระองค์หนึ่ง ขุนนางปลาดท่านหนึ่ง ราษฎร
ปลาดผู้หนึ่ง เจ้าก็คือพระเจ้านั่งงยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดี

กระทรวงมหาดไทย, มีความปรีชาสามารถประกอบราชกิจใหญ่หลวง และมี
น้ำพระไทยโอบอ้อมอารีแก่ข้าราชการเป็นที่สุด, พระองค์ปราศจากกิริยา
อาชรรณ, ถึงพระไทยในราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจริง ๆ
ปลาดเหลือพรรณา คุณสมบัติของท่านพระองค์นี้เป็นที่ ๑ ชูนางก็คือท่านเจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรี (เจิม) ก็ปลาดมากหาผู้เสมอมิได้ในการชื้อตรงต่อพระมหากษัตริย์
แลเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ ที่ไม่มีความผิดชั่วร้าย ทำราชการในกระทรวง, หรือ
เป็นแม่ทัพไปในทิศใดก็ไม่ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน หรือไม่มัวเมาใน
สัตรีแลแสวงหาลาภผลอย่างไร, นับว่าปลาดได้ท่านหนึ่งในพวกขุนนางราชการ

เราตุลวิภาคพจนกิจ เป็นคนปลาดที่สุดในหมู่ราษฎรที่ได้ต่อสู้สำหรับราชการ
ต่าง ๆ ตั้งแต่อายุ ๒๐ ปีมา ทั้งการสงครามราชการและการสามัญ ได้รับความ
ลำบากมากที่สุดเจียนชีวิตจะออกจากร่างกาย, แต่ไม่ละทิ้งความกะตัญญูแล
ความกล้าหาญ, ได้พยายามแต่งหนังสือตุลวิภาคพจนกิจเรื่องนี้ กล่าวข้อความ
ที่เป็นคุณแก่ศาสนาแลราชการสามัญมาก, แทนไม่มีตัวเปรียบในการกล้าหาญใน
ความเห็นคนที่ ๑ เป็นที่ ๓ ในการกล้าไม่กลัวไทยในปัจจุบัน

จึงควรนับว่า ในรัชกาลที่ ๕ นี้ มีคนปลาด ๓ คน คือพระเจ้านั่งยองเชอ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพท่านหนึ่ง ท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม)
ท่านหนึ่ง ต.ว.ธ, วัฒนาโก คือ นายวรรณคนหนึ่ง เป็นคนปลาดมากใน
รัชกาลที่ ๕

จะเห็นว่าราษฎรที่ปลาดนั้น เห็นวรรณกล่าวว่าคือตัวของเขาเอง ความ
ปลาดของเห็นวรรณอยู่ที่ความเอาใจใส่ในความเป็นไปของบ้านเมืองอย่างมาก นอก

จากนั้นเขาได้กล่าวไว้ในอีกแห่งหนึ่งว่าความปลาบของเขาคือต่างจากสามัญชนทั่วไปอีก
อย่างหนึ่งคือ ความเป็นผู้ที่รักและเอาใจใส่ในการคิดและการเขียนอย่างมาก*

เทียนวรรณกล่าวถึงความปลาบของคนทั้งสามซึ่งต่างก็มีสถานสภาพทางสังคมที่ต่างกัน
ฉะนั้นความ " ปลาบ " ของคนทั้งสามจึงอยู่ในจุดที่ต่างกันด้วย และการที่
เทียนวรรณกล่าวว่า ชนชั้นปกครองที่มีความสามารถ ซื่อสัตย์ ยุติธรรม เมตตา
ปรานี ฯลฯ และราษฎรที่มีความตื่นตัวทางการเมือง สนใจในเรื่องของความรู้
ความคิด นับเป็น " ความปลาบ " อย่างหนึ่งในสมัยนั้น ย่อมเป็นทัศนะหนึ่งที่
สะท้อนให้เราเห็นถึงสภาพความบกพร่องทางสังคมเกี่ยวกับพฤติกรรมของชนในรัฐใน
สมัยนั้นได้ชัดทั้งในฝ่ายชนชั้นปกครองและสามัญชน

ได้กล่าวมาแล้วว่า เทียนวรรณมีพื้นฐานของความคิดความเชื่อและการ
ยอมรับในความสามารรถและความเป็นสัจการ เมืองของมนุษย์ เขาเองจึงมีความ
ตื่นตัวในทางการเมืองมากและในขณะที่เกี่ยวพันพยายามชักนำให้คนอื่นมีความรู้สึก เช่น
เกี่ยวกับเขาค้วย เทียนวรรณได้ใช้ความพยายามอย่างมากที่จะให้ความรู้ความคิด
และชีวิตของเขาเป็นประโยชน์ต่อสังคมบ้านเมืองอย่างแท้จริง ทั้ง ๆ ที่เขารู้ดีว่า
ในสังคมขณะนั้น โอกาสที่อุดมการณ์ของเขาจะสำเร็จได้นั้นเป็นไปได้ยากมาก เขา
กล่าวไว้ว่า

โดยตัวเราได้เคยอ่านเรื่องของโลกย์มาก, เราจึงได้ยอมเป็นตัวอยู่จริง,
ถือว่าตายก็ยอมตาย, การที่ถูกที่ชอบแล้วเป็นต้องถือไว้ทำไปโดยความพยายาม
อันชอบ,

อันจะสำเร็จมีสำเร็วจนั้นเราไม่ต้องคิดเอามาเป็นอารมณ์, เปรียบเหมือน
เราเห็นว่าบ้านเมืองของเรามีความชั่วร้ายอยู่มากนัก, ยากที่เจ้านายของเรา

จะคิดแก้ไขได้โดยเร็ว, ถ้าเราไม่กล่าวหาญพุดจาแลทำตัวอย่าง เช่นนี้, ลัก
เมื่อไรท่านจะทรงรู้สึก, จะปล่อยเหมือนโรคที่เข้าถึงกระดูก เสียแล้ว ท่าน
เห็นว่าจะแก้ไขหรือ,*

ความกะตัญญูของเรามีอยู่เป็นพื้นมิใช่คอกวาง, หรือเป็นผลไม้อันมีตามฤดู,
ตามความกะตัญญูต่อชาติของเรามีมากแลมีเสมอด้วย, เปรียบประดุจผลมะพร้าว
หรือผลกล้วยน้ำว้ามิได้เลือกว่าฤดูใดมีเสมอฉนั้น, ๒

เทียนวรรณรู้ดีว่าแม่เขาจะเป็นผู้ที่มีจิตสำนึกทางการเมืองและรักชาติบ้านเมือง
เพียงใด ก็แทบจะหาเป็นประโยชน์ไม่ ในเมื่อสังคมส่วนใหญ่ยังยึดมั่นอยู่กับ
วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่าเช่นนั้น โดยเฉพาะในค่านิยมเฉื่อยชาทางการเมือง
เขาจึงพยายามที่จะปลุกให้คนทั่วไปมีจิตสำนึกทางการเมืองและอุดมการณ์ชาตินิยมไป
พร้อม ๆ กัน เขาเคยปรารภไว้ว่า

เมื่อไรจะเกิดมีคนเช่นเรา ในหมู่ที่เขาถืออะไรต่อมิอะไรกันอยู่อย่างนี้,
ร้อยบ้านร้อยวัดเราเที่ยวไปฟังเขาพูดเขาปรารภกัน, ก็ได้ยินแต่ความทอดถอย
ทอดธุระมักน้อยชักใบสั่น, แม้ที่สุดในผู้ที่ทำหน้าที่อยู่แล้ว, ก็ยังพูดว่า ก็ทำ ๆ
กันไปตามการกระนั้น, จะเอาจริงเอาจังอะไรได้, มิฉนั้นก็ฟังเอาเจ้านาย
ว่าท่านประเสริฐ ทรงพระสะติปัญญายิ่งกว่ากัน, ท่านก็คิดก็จักอยู่แล้วยังไม่ไป
ถึงไหน เราเป็นอะไรจะไปออกหาญขารชื่อ, ท่านใช้ให้ทำอะไรก็ทำตาม ๆ

* " ว่าด้วยความงาม แต่มิใช่รูปโฉมหรือเครื่องประดับ " ฤๅ. ๖ : ๑
พฤศจิกายน ๑๒๔ หน้า ๑๖๔๔

๒ " ว่าด้วยบุคคลที่มีแต่ความกะตัญญูก็อาจเจริญได้ " ฤๅ. ๔ : ๑
กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๑๐๔๔

กันไปกระนั้น, บางพวกก็พูดจนเหลวว่า เราเป็นไพร่ทุกซ่อไร น้ำไหน
วังไหนฝั่งไหนเย็น ก็อาไศรยพึ่งพิงไปกว่าจะหาชีวิตไรไม่,^๑

จากข้อเขียนข้างบนนี้ เราจะสังเกตเห็นว่า ในการปลุกความตื่นตัวทาง
การเมืองนั้น เทียนวรรณมิได้จำกัดเฉพาะเพียงสามัญชนเท่านั้น เขามุ่งไปถึงชนชั้น
ปกครองด้วย เพราะเขาเชื่อว่า ชุมนางข้าราชการบางคนบางกลุ่มหาได้มีความ
ตื่นตัวในทางการเมืองและมุ่งในความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติอย่างแท้จริงไม่
คงพากันไปตามหน้าที่พอให้ได้ว่าทำแล้วเท่านั้น โดยมักจะนึกกันเสียว่าความรับ
ผิดชอบในสังคมบ้านเมืองที่แท้จริงควรเป็นหน้าที่ของผู้ที่อยู่สูงกว่าตนขึ้นไปเรื่อย ๆ แต่
อย่างไรก็ตามเทียนวรรณไม่ได้ตีความว่าเป็นเช่นนั้นไปเสียหมด เขายังมีความเชื่อว่า
ในระบบการเมืองไทย ผู้ที่มีความรักและปรารถนาดีต่อบ้านเมืองจริง ๆ ก็มีอยู่ โดย
เฉพาะอย่างยิ่งองค์พระมหากษัตริย์ และเจ้านายขุนนางบางพระองค์ ดังเขาชี้ให้
เห็นไว้ตอนหนึ่งว่า

มีอยู่ก็แต่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, กับท่านเสนาบดีที่ประชุมตำริ์ราชการ
หมู่เดียว, ที่จะคิดให้ดีให้มีความเจริญแก่บ้านเมืองเท่านั้น, พิเคราะห์ดูน้อย
นักไม่พอแก่กิจการที่จำเป็นจะต้องทำแลแก้ไขในสมัยนี้

คนต่ำ ๆ ลงไปจนถึงที่สุดชนชั้นพื้นทนายแลพลไพร่ หรือราษฎรสามัญ,
ยังไม่มีแก้ตาเห็นประโยชน์อย่างประโยชน์ไกล.... หรือแลเห็นโทษในผลที่ตนที่ตน
จะได้รับเร็ว ๆ ง่าย ๆ ว่าเป็นความดีอยู่ ยังมีได้มีปัญญาจักษ์ หรือการลึกลับซึ่ง
จนถึงสามชั้น, คงยึดถือตัวถือพวกถือทรัพย์ ไม่สมรรถสมารถเจ็บร้อนแทนกันแล
กันแลเจ้านายของตัว, ค้างคนต่างถืออิฐถือปูนกันแลกันอยู่มากนัก^๒

^๑ " แมกคาซีนที่ ๕ " ตูล. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๗๗ - ๑๗๘

^๒ " ว่าด้วยไสมยหรือเวลา " ตูล. ๕ : ๑ กรกฎาคม ๑๒๖ หน้า ๑๕๓๔

ความจริงแล้วเราอาจกล่าวได้โดยที่เรียกว่า วรรณกรรมการเมืองทั้งหลายของเทียนวรรณล้วนแต่เป็นข้อเขียนที่ปลุกให้ตื่นในจิตสำนึกทางการเมืองและอุดมการณ์ชาตินิยมทั้งนั้น แต่การกล่าวเช่นนั้นออกจะเป็นการกล่าวแบบกำปั้นทุบดินมากเกินไป และที่สำคัญคือ จะไม่สามารถทำให้เราเห็นได้ว่า เทียนวรรณได้ให้ความสำคัญหรือเน้นในเรื่องนี้มากน้อยแค่ไหนอย่างไร ในที่นี้จึงจะกล่าวถึงข้อเขียนที่แสดงให้เห็นถึงความจริงจังในจุดหมายอย่างแท้จริงของเทียนวรรณเป็นสำคัญ

ข้อเขียนเพื่อจุดหมายนี้ปรากฏอยู่ตลอดเวลาในวรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ ทั้งที่เขาเขียนขึ้นเมื่อตอนติดคุกและหลังออกจากคุกแล้ว เพราะโดยปรกติเมื่อเขาเขียนวิจารณ์และเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงอะไร เขาก็มักจะผนวกแนวคิดในการชักจูงใจในเรื่องนี้ด้วยเสมอ ข้อเขียนบางตอนแสดงให้เห็นถึงความจริงจังในจุดหมายนี้ที่มีความต่อเนื่องพอสมควร เช่น ใน " เรื่องความเห็น " " คำเตือนเด็กเล็ก " เป็นต้น ทั้งสองเรื่องนี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เขาเขียนขึ้นในระหว่างที่ถูกจำคุกอยู่ที่คุกลำใหม่ แต่เพิ่งได้นำออกมาตีพิมพ์แพร่หลายในหนังสือพิมพ์ของเขาภายหลัง ใน " เรื่องความเห็น " เทียนวรรณกล่าวขึ้นต้นไว้ว่าเรื่องนี้ " มีข้อความตามเดิมมิได้แก้ว่า รักชาติ " รักประเทศ, รักศาสนา, รักพระมหากษัตริย์, " แล้วตามด้วยโคลงสี่สุภาพเตือนใจเยาวชนว่า

เด็กเล็กเอ๋ยอ่านแล้ว	เล็งความ
รักชาติประเทศสยาม	ท่านไซ้
รักสาสนะงาม	พุทธ โอวาท
รักเผ่าพันธุ์พวกไท	ศึกสู้สูญสกุล*

ต่อนั้นจึงเป็นความคิดเห็นในการปลุกจิตสำนึกทางการเมืองและอุดมการณ์

ชาตินิยม โดยการยกอ้างเหตุผลต่าง ๆ

ข้อเขียนนี้ชี้ให้เราเห็นได้ว่า เทียนวรรณเป็นคนที่มีอุดมการณ์มั่นคงมาก ไม่คลอนแคลนหรือหวั่นไหวไปตามวิถีชีวิตของตนเลย แม้ติดคุกถูกมรمانอย่างแสนสาหัส แต่อุดมการก็ยังครุกรุ่นและมั่นคงอยู่ในจิตสำนึกตลอดเวลา ทั้งจะเห็นได้ว่า เทียนวรรณเป็นคนที่มีมองการณ์ไกล ดูเหมือนเขาจะเข้าใจดีว่าการชุกชุมและเร่งรัดการพัฒนาทางการเมืองในสมัยของเขาอาจไม่ประสบผลเท่าที่ควร เขาจึงได้ฝากความหวังไว้กับคนรุ่นใหม่ที่จะเป็นอนาคตของสังคมไว้ด้วย และที่น่าสังเกตุอีกอย่างหนึ่งคือเราจะเห็นว่าคำว่า " รักชาติศาสน์กษัตริย์ " ที่เรานิยมอ้างกันในทุกวันนี้ เทียนวรรณได้ใช้มาก่อนแล้วและเป็นการใช้อย่างมีความจริงใจด้วย

การที่จะลบเลือนความคิดความเชื่อทางการเมืองเก่า ๆ ที่คนยึดมั่นกันมาเป็นเวลาช้านาน และสร้างความรู้สึกใหม่ขึ้นมาแทนที่นั้น ไม่ใช่สิ่งที่จะทำได้ง่าย ๆ เลย ข้อเขียนของเทียนวรรณแสดงให้เห็นถึงความพยายามอย่างมากในการที่จะยกเหตุผลต่าง ๆ มาเป็นข้ออ้างชักนำใจ นอกจากควรมีเอกราชและความอุดมสมบูรณ์ของประเทศชาติที่เขาชี้ให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจดังกล่าวถึงมาแล้วในตอนต้น ยังมีการอ้างเหตุผลอื่น ๆ อีกมาก เช่น การอ้างหลักสากลเกี่ยวกับสัญญาประชาคมแห่งความรู้สึกชาตินิยมของมนุษย์ การอ้างคุณและวีรกรรมแห่งบรรพชน การอ้างความจริงใจของรัฐและผลของความเจริญในสมัยนั้น การอ้างต่างชาติในฐานะที่เป็นทั้งภัยจากการคุกคามและตัวแบบของความเจริญ เป็นต้น

๑. การอ้างหลักสากลเกี่ยวกับสัญญาประชาคมแห่งความรู้สึกชาตินิยมของมนุษย์

เทียนวรรณได้พยายามชี้ให้เห็นว่า ย่อมเป็นสัญญาประชาคมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่จะต้องมีความรักและหวงแหนในมาตุภูมิของตน ดัง เขากล่าวว่า

ธรรมชาติมนุษย์ทั้งหลายทั่วโลกนี้, เขาเกิดในประเทศใดเมืองใดบ้านใด

ที่ใดเขาก็ย่อมรักในประเทศที่เกิดของเขา, คนเป็นชาติชาวอะไรก็นิยมยินดี
รักชาติแลชาวตน, คนเห็นแล้วว่าศาสนาคำสั่งสอนอันใดเป็นธรรมอันดีแท้ ค่าย
สถิติปัญญาของคนแล้ว, ก็ย่อมมีความรักพอใจในศาสนานั้น*

ธรรมดาคนมนุษย์ที่คตินั้น, จะต้องรักชาติของตัวอย่าง ๑, จะต้องรักประเทศ
ที่เกิดของตัวอย่าง ๑, จะต้องรักศาสนาของตัวอย่าง ๑, จะต้องรักพระมหา
กระษัตริย์เจ้านายของตัวอย่าง ๑, ๒

ขอท่านทั้งหลาย จงกะตัญญูต่อชาติ ศาสนาอย่าไ้กระหยศต่อชาติตระกูลของ
ตนเลย, ผู้ใดกระหยศกะตัญญูต่อชาติของตนเอง, ผู้นั้นจะเป็นที่ดูถูกดูหมิ่น
ของมนุษย์ทั่วโลก

โดยเงาใจเห็นนักปราชญ์เขาเรียบเรียงพงษาวดารโลกไว้, เป็นส่วนวน
สอนตามอำเภอใจของเขา ๆ มิได้มีความกิดและเกรงใจใคร, มนุษย์หมู่ใด
พวกใด, ชาติใดประเทศใดหาอย่างใดก็ดีหรือชั่วหรือแปลกปลาดคอรศรร้ายอย่างไร,
เขาก็เขียนก็พิมพ์ไว้ แลแต่งคำอธิบายชี้แจงประกาศชื่อแซ่โคตรชาติไว้,
เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นว่า, ถ้าชาติใดหาการไม่ดีไว้, ช่งคตินั้นจะปรากฏอยู่
สมุดจดหมายเหตุของนักปราชญ์โลกย์ ถ้าทำดีก็จะเชิดชูอยู่ชั่วฟ้าแลดิน, ถ้าทำ
ชั่วก็จะประจานอยู่กว่าจะสิ้นโลกย์^๓

* " เรื่องความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๒๕๐

๒ " คำเตือนเด็กเล็ก " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๓๔๓

๓ " ว่าค่ายบุคคลที่มีแต่ความกะตัญญูก็อาจเจริญได้ " ศุภ. ๔ : ๒๓

ด้วยเหตุนี้เองเหียนวรรณจึงสรุปว่า

เราทั้งหลายเกิดในประเทศสยามเรียกว่าไทย นับถือพระพุทธศาสนา
จำเป็นต้องรักประเทศสยามแลชาติไทย และพระพุทธศาสนาโดยมั่นคง, ถ้า
จะมีข้าศึกศัตรูต่างชาติมาอย่ายี่ข่มขึ้นรบกวน, ในเขตรแดนแห่งประเทศสยามแล้ว,
จำเป็นต้องพร้อมเพรียงตั้งใจต่อสู้แก่ศัตรูนั้นจนสิ้นสุกกำลังกายกำลังทรัพย์กำลังสติ
ปัญญาแลที่สุดชีวิตทุกคน, ไม่ควรคิดยื่นมือทอดมือ

๒. การอ้างคุณและวีรกรรมแห่งบรรพชน

บรรพชนในที่นี้เหียนวรรณเน้นที่องค์พระมหากษัตริย์และเจ้านายขุนนางชั้นสูง
ที่มีความซื่อสัตย์ ยุติธรรม และตั้งใจรักษาบ้านเมืองโดยความรับผิดชอบในหน้าที่
ของนักปกครองที่แท้จริง ยังมีข้อความที่เขาปลุกให้รักชาติบ้านเมืองและจงรักภักดีต่อ
องค์พระมหากษัตริย์ว่า

ประการหนึ่งเจ้านายของเรา, ที่ท่านได้ทรงพระอุสาหะพยายามปราบ
ยุคลิขิตให้ราบคาบ, แลได้ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาแลประเทศบ้านเมืองให้ดำรง
อยู่มาได้ตลอดจนถึงตัวเรา, ควรพวกเราคิดถึงพระเดชพระคุณทุกค่าเข้า
จึงถูกต้อง

เพราะเหตุว่า ปู่แลบิดาของเรา, ได้มีกรรมสิทธิ์เป็นใหญ่เจ้าของในสิ่ง
สรรพ สมบัติแลร่างกายชีวิตทั้งปวงก็โดยอาไศรยพระเดชพระบารมีปกเกล้า
ทั่วพระราชอาณาเขตรสยาม, ถ้าหากไม่ใคร่มีแรงมีฤทธิ์มีกำลังพาหะนะมาก,
ก็จะกลืนข่มเหงเอาโดยพะละการแห่งตน ๆ จึงเห็นได้ว่าเพราะอาไศรยพระบารมี
ปกกันเกียกกันอยู่, จึงเป็นสุขานุสุขแลอิสรภาพแห่งตน ๆ ตามพระราชกำหนด

กฎหมายทั่วทั้งประเทศสยาม,

จำเ็นต้องพวกเราคึงจิตรสุจริตสวามีภักดิ์ เอร่าร่างกายแลชีวิตร เป็นแทน
แทนพระคุณจนสุดสิ้นกำลังกายแลชีวิตร, ไม่ควรรคิกย้อทอดยหลัง,

ใบเรื่อง " คำเตือนเด็กเล็ก " เขียนวรรณไคยยกเอาเหตุนี้มาอ้างไว้
เช่นเดียวกัน เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ก็อันพวกไทยเราทั้งหลายที่เกิดในประเทศสยาม, ก็ควรจะรักประเทศ
สยามของเรา แลรักชาติไทยด้วยกัน แลรักพระพุทธรศาสนาอันเป็นศาสนาควร
เชื่อฟัง, แลควรพวกเราทั้งหลายจะคิดถึงพระเดชพระคุณของพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธรยอกฟ้าจุฬาโลก, ในข้อที่พระองค์ได้ทรงอุสาทะพยายามปราบยุคเชิญให้
ราบคาบต่อสู่แก่ราชประระบัลย์ปัจจุามิต จนถึงขึ้นเป็นราชธานีมหานครได้, และ
ทรงทะนุบำรุงพระพุทธรศาสนาให้เจริญถาวรคึงมั่นตลอดมาได้จนถึงพวกเรา, ปู่
แลบิดาของเราได้เป็นใหญ่เป็นเจ้าของในทวีปสมบัติและความสุข ก็เพราะ
พระเดชพระคุณของท่านปกครองคุ้มกัน, จึงได้เป็นที่ยำเกรงของคนพาลสันดาน
ชั่ว ถ้าหากไม่มีผู้ใดมีกำลังแลอำนาจก็จะก่กชี่ข่มเหงแย่งชิงเอาโดยพะละการ,
ซึ่งคนพาลไม่อาจจะก่กชี่ข่มเหงได้ก็เพราะเกรงกลัวพระราชอาญาของพระ
มหากษัตริย์อยู่, โดยจะมีผู้ลวงพระราชอาญา กระทำความก่กชี่ข่มเหงแก่
กันบ้าง, ก็ยังมีผู้รับคะตึกพิจารณาพิพากษาคักสินให้, ความโทษานุโทษหนักแลเบา
ไม่ยอมให้ผู้ใดทำซึ่งกันแลกันในด้านดินของท่าน, สืบเนื่องตลอดมาจนถึงตัวเรา
พวกเรา, ก็พลอยได้รับผลทั้งพระบรมโพธิสมภารบารมีของท่าน, เพราะฉะนั้น
ควรพวกเราจะคิดถึงพระเดชพระคุณของท่าน, ซึ่งไค้สืบสันตะติวงศ์ดำรงราช
อาณาจักรต่อ ๆ ลงมา ท่านก็ได้ทรงบำรุงราชอาณาจักรโดยยุติธรรม ให้สละมะณะ
ชีพรามณแลอาณาประชาราชนมีความสุขเกษมเปรมปรีคาลตลอดทั่วกัน แต่บันคาที่ไค้

อาไศรยอยู่ในพระราชอาณาเขตร์ชั้นพิเศษตามพลแห่งท่าน,*

จะเห็นว่าเทียนวรรณพยายามชี้ให้คนทั่วไปภาคภูมิใจและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและพระคุณของพระมหากษัตริย์และเจ้านายขุนนางบางท่านที่ได้ช่วยกันรักษาชาติและสร้างความเจริญให้แก่บ้านเมืองมาแต่อดีต การกระทำเช่นนี้เป็นหนทางหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์และเกิดความรู้สึกรักชาติตามมาด้วย

๓. การอ้างต่างชาติฐานะที่เป็นทั้งภัยจากการคุกคามและตัวแบบของความเจริญ

เหตุผลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เทียนวรรณนำมาอ้างในการปลุกจิตสำนึกทางการเมือง และอุดมการณ์ชาตินิยม คือการอ้างต่างชาติทั้งในคำณัยจากการคุกคามและความเจริญของต่างชาติ ในสมัยนั้นเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่ามีชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตกได้เข้ามาบีบบังคับทางการเมืองในเมืองไทยมาก เทียนวรรณได้เห็นถึงความจริงนี้ ทำให้เขาเกิดความวิตกกังวลมาก ดังเขากล่าวว่า

ด้วยประเทศของเราไม่เหมือนแต่โบราณแล้ว, แต่ก่อนไม่มีคนต่างประเทศมาใช้อ่านาจชักขวาง มีแต่เข้ามาประจบ, การปกครองก็อยู่แต่ในคนของเรา, บัดนี้อ่านาจของนานาประเทศมาก, แลเข้าเข้ามากรอกอยู่ และคอยสะกิดสะเกาคนที่พอจะแตกแยกพอไปพึ่งพิงได้, เช่นแก่รับเข้าร่วมรบอยู่ในทุกวันนี้, ย่อมเป็นการยากแก่การปกครองแลใช้อ่านาจไม่ถนัด,^๒

ความวิตกของเทียนวรรณ เพราะเห็นว่านอกจากการคุกคามทางการเมืองของต่างชาติโดยตรงแล้ว ยังเป็นเพราะการที่คนไทยบางคนเต็มใจเข้าไปอาศัยพึ่งพิงอยู่กับต่างชาติเหล่านี้เสียเองด้วย และนี่เองคือสิ่งที่เทียนวรรณคับแค้นใจและกล่าว

* " คำเตือนเด็กเล็ก " ศิริ. ๕ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๓๔๔ - ๓๔๕

๒ " แมกคาซีนที่ ๗ " กุล. ๖ : ๑ พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๑๓

ประณามไว้มาก เขากล่าวว่า

ก็อันที่ชนชาวสยามทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในความสุข... จงมีความอายแต่เราให้
มาก ๆ อย่าเอาใจไปเผื่อแก่ไทยต่างค้ำท้าวต่างแดนและทั้งชาติประเทศของ
ตนเสีย, ไปยินดีก๊วยซำศึกอันเป็นประวัติกษัตริย์จักรวรรดิของตน

จงตั้งจิตสุจริตสวามิภักดิ์ต่อเจ้านายของตน คิดช่วยเจ้านายตามกำลังสติ
ปัญญาให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง อันจะไปเป็นเมียน้อยนั่งลอยหน้าไม่มีความอาย
นั้นไม่ควรเรียกว่ามนุษย์, ควรแต่จะช่วยคิดให้บ้านเมืองของตนรุ่งเรืองจึงได้ชื่อ
ว่ากะตัญญู ความดีจะได้ปรากฏชั่วฟ้าดิน,

นอกจากนั้นแล้ว เทียนวรรณยังยกตัวอย่างความรักชาติของต่างชาติคือชาวจีน
ให้เป็นอีกตัวอย่าง ดังเขากล่าวว่า

ประการหนึ่งก็สมควรที่ว่า รักชาติและประเทศแลศาสนา ไม่ควรกินน้ำ
ใต้ศอกคนต่างชาติ,...

ท่านทั้งหลายจงดูพวกจีน, ไม่ยอมโกนผมเปีย, แม้จะไปอยู่ในประเทศใด
ถ้าขึ้นสนยาภจนเสียแล้วก็เปนมการจนอยู่, แต่ถ้าหามาหากินได้ก็คงนำไปให้บิดา
มารดาแลภรรยา, ที่สุดก็ตายลงก็ยังคิดเอาศพไปเมืองจีนนั้น,

การที่พวกจีนทำดังนี้, ก็เห็นความได้ชั่วค่า, เพราะรักชาติแลประเทศ
แลธรรมเนียมของเขาแรงจริง ๆ พวกเราควรตั้งใจให้เหมือนเขาในข้อที่รักชาติ
และประเทศของตน^๒

ก๊วยเต๋นนี้เทียนวรรณจึงกล่าวชักชวนไว้ว่า

เพราะฉะนั้นขอให้พวกไทยของเราเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วยเจ้านายของ
เราบริหารการในหน้าที่ เพียงเอาร่างกายแลชีวิตรช่วย หรือเอาความสุจริต
ซื่อตรงช่วย, โดยความจงรักภักดี มีความเพียรมานะรักษาดินแดนที่เรียกว่า
ไทย."

สาเหตุเกี่ยวกับต่างชาติอีกประการหนึ่งที่เขียนวรรณกรรมมาเป็นข้ออ้างให้คนไทย
ทั้งหลายมีความตื่นตัวหันมาสนใจกับความเจริญของบ้านเมืองอย่างจริงจังกันเสียที คือ
การชี้ให้เห็นว่า เดิมนั้นประเทศอื่น ๆ ได้คิดปรับปรุงประเทศและมีความเจริญไปตาม
ตามกันมาแล้ว ที่เห็นชัดในชาติทางตะวันออกก็มี ญี่ปุ่น ดังนั้นควรที่ไทยเราจะตื่นตัว
หันมาปรับปรุงบ้านเมืองโดยมีตักต้องคอยรอให้เขามาเตือนมาจับมือเดิน

เราเชื่อว่าประเทศสยามของเรานี้ แม้ความเจริญจะไม่สะกดกลายโดยล้าหลัง
คน, จะกะลุคกะแอเหมือนคนอ้วน เดินอู้อายไม่ว่องไว ญี่ปุ่นก็คงจะมาจับ
มือเดิน, จะเดินได้เร็ว ๆ อยู่เอง, ค่ายเป็นชาวตะวันออกด้วยกัน,

โดยเหตุที่เรามีความเห็นในสมองเราเช่นนี้เอง, ยิ่งกระทำให้เราสงบอยู่
ไม่ได้, เพราะแลเห็นการเบื่อง่าย, จึงได้สติจะเฝ้าพระบาทฝ่าเท้าเจ้า
นายของเรา แลผูกตักเตือนราษฎรชาติไทยของเราให้รีบคิดอ่านเสียโดยเร็ว,
อย่าให้เขามาเตือน แลมาจับมือเดินแลภาววังเลย^๒

๔. การอ้างความจริงใจของ รัฐบาลและผลของความเจริญในสมัยนั้น

ถึงแม้ว่าเขียนวรรณกรรมจะเห็นว่าสังคมไทยยังไม่เจริญนัก ยังมีสิ่งที่จะต้องปรับปรุง

" แมกคาซีนที่ ๓ " ตูล. ๖ : พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๒๔

๒" แมกคาซีนที่ ๓ " ตูล. ๖ : ๑๖ พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๒๔ - ๑๔๒๕

แก่ไขกันอีกมาก ๆ แต่เขาก็เห็นว่ารัฐโดยเฉพาะองค์พระมหากษัตริย์ และเจ้านาย ขุนนางที่รักษาคิบ้านเมืองจริง ๆ ก็ได้พยายามอยู่ตลอดเวลาที่จะสร้างความเจริญให้ แก่สังคมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมัยสำคัญ ของการปฏิรูปนั้น เป็นที่เห็นได้ชัดถึงความพยายามนี้ บ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงไป คือมีความเจริญกว่ายุคก่อน ๆ มาก เทียนวรรณได้นำเอาความจริงใจและความเจริญ คึงกล่าวมาชี้ให้คนทั่วไปได้เห็นได้เข้าใจ โดยหวังจะเป็นการจูงใจให้คนรักษาคิบ้าน เมืองและมีความตื่นตัวสนใจในเรื่องของสังคมบ้านเมืองอย่างหนึ่ง เขาได้กล่าวไว้ว่า

รัฐบาลสยามของเราเดี๋ยวนี้ท่านเห็นว่า, นานาประเทศ เขาจัดการ ปกครองบ้านเมืองของเขาให้เจริญยิ่ง แลแต่อ่านจากว่างขวาง, ผู้คน พลเมืองของเขาก็สามารถฉลาดแหลมมีสติปัญญาวิชาสูงประเสริฐ ราชการแล การปกครองในบ้านเมืองของเรายังต่ำเตี้ยกว่าเขา ทั้งพลเมือง ก็ยังโง่เขลา มากไม่มีใครจะมีคนรู้วิชาอะไร, ทั้งใจคอก็เหี้ยมเกรียมไม่มีใครจะมีใครเมตตาปราณี แก่กัน, บ้านเมืองก็ยังไม่สะอาดแลแน่นหนาจนเป็นที่วางใจได้เหมือนเขา,

เพราะฉะนั้นท่านจึงอุสาหะพยายามก่อสร้างแลดำริห์จัดการเปลี่ยนแปลงก่อสร้าง แลจัดการขนบธรรมเนียมทั้งทหารแลพลเรือนให้ดีขึ้นเป็นขั้น ๆ ค่อยดีกว่าแต่เก่าก่อน ได้ร่อยเท่ามาแล้ว แลได้อุสาหะเลิกถอนบ่อนเบี้ย, ให้ลดน้อยเข้ามาทุกที, แม้ การใช้ทาสก็อุบายคัดรอนเข้าเป็นล่าับ, จนที่สุดคงจะมีกฎหมายห้ามมิให้ขาย มนุษย์เป็นทาสต่อไป,

แม้การมีภรรยามาก ก็คงจะมีกฎหมายลดหย่อนสักวันหนึ่งเป็นแน่, การใน กรมขุนทนาธิการทุกวันนี้, ก็ได้จัดสันเป็นมณฑลทั่วพระราชอาณาเขตแล้ว, ย่อม มีนายทหารแลพลทหารแลตำรวจภูธรประจำอยู่ทุกมณฑล, ความแน่นหนามันคงตาม แบบแผนมากขึ้นทุกที ทั้งโรงศาลก็ได้จัดให้มีระเบียบดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นไหน ๆ

เว้นเสียแต่ยังไม่พอแก่สมัยแลบุคคลเท่านั้น, ถึงกระนั้นก็เชื่อว่าะหยุดนิ่ง เมื่อไร, มีเวลาควรจะทำให้เพียงใดก็คงจะดำริห์การทำขึ้นเพียงนั้นกว่าจะถึง

ที่สุดแห่งความดี,

ท่านเห็นหรือยังในราชการทุกกระทรวงที่ได้ปรากฏแล้ว เกิดขึ้นมีขึ้นด้วยอะไร,
ยอมเกิดขึ้นมีขึ้นเพราะความเห็นของรัฐบาลหรือมิใช่?

จากเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ เห็นวรวรรณจึงเห็นว่าควรที่คนไทยทุกคนควร
จะต้องมีความรักชาติและเอาใจใส่ในความเป็นไปของบ้านเมืองตามภาวะและโอกาส
ของคนเท่าที่จะเป็นไปได้ในลักษณะของความสามัคคีกัน ดังเขากล่าวว่า

ควรที่พวกเราชาวสยามจะพร้อมกัน ช่วยเจ้านายของเราตามระบอบ
แลกำลังกายแลชีวิต ตามประสาเป็นราษฎรสามัญ, ฝ่ายท่านที่เป็นข้าราชการ
ตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้านขึ้นไปจนถึงเสนาบดี แลเจ้านายที่เป็นพระภิกษุชาติ....ให้เต็ม
พระไทยเต็มใจช่วยราชการแผ่นดิน ไม่มีความขงแอ้งแลหอกระ และไม่ถึง
พระองค์ถือใจแต่อย่างใด มุ่งหมายแต่ความเจริญแลมั่นคงแข็งแรงของประเทศ
เราส่วนเดียว จึงจะชอบจะถูกแท้ว่ารักชาติสยามจริง,^๒

เทียนวรวรรณเองมีความเชื่อมั่นว่า ถ้าชนในรัฐเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปใน
ทางที่พึงปรารถนาตามที่เขาได้เสนอไว้ จะยังผลให้สังคมบ้านเมืองเจริญก้าวหน้า
ได้อย่างแท้จริง

^๑ " ว่าด้วยความเห็น " แต่มีใช้คาแล " จุล. ๖ : ๑๖ พฤศจิกายน ๑๒๔
หน้า ๑๖๖๐ - ๑๖๖๒

^๒ " แมกคาซีนที่ ๗ " จุล. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๗๔

แนวความคิดเกี่ยวกับระบบ ขนบธรรมเนียมประเพณี และสภาพทั่วไปในสังคม

ได้อ่านมาแล้วว่า ในการเสนอแนวความคิดในการพัฒนาสังคมและการเมืองนั้น เทียนวรรณเน้นทั้งด้านตัวบุคคลและตัวระบบ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและสภาพทั่วไปในสังคม ทั้งนี้เพราะเขาเข้าใจดีว่า ความเจริญก้าวหน้าของสังคมบ้านเมืองจะมีมากน้อยแค่ไหน ย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของปัจจัยทั้งสองด้านนี้ ความจริงแล้วปัจจัยทั้งสองด้านนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง ยากที่จะแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ การแยกกล่าวในที่นี้ ก็เพื่อที่จะได้ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณได้สะดวกและละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น จึงอาจเห็นว่าบางสิ่งบางอย่างคาบเกี่ยวกันอยู่บ้าง เป็นธรรมชาติ

เทียนวรรณได้วิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับสภาพต่าง ๆ ในสังคมไว้อย่างกว้างขวางมาก เขาชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ที่มาอยู่รวมกันเป็นสังคมนั้น ย่อมมีความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติที่ส่งสมสืบต่อกันมาช้านาน จนถึงได้ว่าเป็น " ขนบธรรมเนียมประเพณี " ของสังคมนั้น ๆ คำว่า " ขนบธรรมเนียมประเพณี " จึงเป็นคำที่ใช้ในความหมายที่กว้างขวางมาก เขาหมายรวมเอาทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ เป็นอยู่ในสังคมไม่ว่าจะเป็นความคิด ความเชื่อ พฤติกรรมหรือระบบต่าง ๆ ในสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีของมนุษย์ในโลกนี้ " เหมือนกันก็มีผิดกันก็มี แล้วแต่ประเทศชาติศาสนาของเอง " *

เนื่องจากขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นสิ่งที่มีความหมายและมีความสำคัญในสังคมมาก เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นได้ถึงความก้าวหน้าหรือล้าหลังของสังคม เป็นพื้นฐาน

* " ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ตูล. ๕ : ๘ มีนาคม ๑๒๓

สำคัญของระบบและสภาพต่าง ๆ ในสังคม เทียนวรรณจึงได้เอาใจใส่สังเกตในเรื่องนี้มาก และได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้มากในวรรณกรรมของเขา โดยเฉพาะในเรื่อง " ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " เขากล่าวถึงเรื่องนี้ไว้มากทีเดียว มีทั้งการให้ความหมายของคำ การชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ตลอดจนการเสนอแนวคิดในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเพณีบางสิ่งบางอย่างที่เขาเห็นว่าล้าหลังหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมการเมือง

ในเมื่อ " ขนบธรรมเนียมประเพณี " เป็นสิ่งสำคัญในสังคมและเป็นคำที่เทียนวรรณใช้ในความหมายกว้าง จึงควรได้ทราบถึงความหมายของคำ ตามทัศนะของเทียนวรรณเสียก่อน ซึ่งเขาได้อธิบายไว้ในลักษณะของการถามตอบดังนี้ เช่น

ถามว่า ประเพณีคำนี้ จะหมายความว่าอะไร, จะแปลไ้หรือไม่,

ตอบว่า หมายความว่า เปนกิจการที่ได้กระทำกันมา หรือที่มีใช้ข้อมบัญญัติ

แลข้อห้าม,

ถ้าจะชี้ให้เห็นเป็นตัวเป็นเรื่อง, ก็คือนารี ถ้าเป็นสาวสมควรอายุถึง ๒๐ ปีแล้ว,

ก็ต้องออกเรือนมีสามีไปจากบิดามารดา, ไปอยู่กับสามี,

แม้ว่า บิดามารดามีความรักบุตรหญิงสักเท่าใด ๆ, ก็ต้องจำใจจะอนุญาตให้บุตรหญิงไปอยู่กับสามี, คือต้องออกเรือนมีคู่ครองไปต่างหาก, นี่แลเป็นประเพณีทั่วโลกด้วย, ไม่เลือกเว้นว่าประเทศใด,...

ประเพณีของมนุษย์บิดาจะเป็นสามีของบุตรก็ไมควร มารดาจะเป็นภรรยาบุตรชายก็ไมควร, ถ้าราษฎรแม้พี่ชายกับน้องสาวจะเป็นภรรยาสามีกันก็ไมควร, แต่มนุษย์ที่นับว่ามีตระกูลสูง, ก็มีประเพณีว่า พี่น้องเป็นสามีภริยากันได้, ตามเหตุที่ชาติตระกูลสูง, แต่ถ้าใครที่เป็นไพร่ไม่เคยประพฤติไปประพฤติเข้า, ก็เล่นเอาระหกระเหินไปพักหนึ่ง, เพราะราษฎรกับขุนนางเจ้านายจะไม่เอาอย่างกันนั้นไมควร."

" ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ฤต. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๓

นี่เป็นหนึ่งในหลายตัวอย่างที่เขียนวรรณกรรมมาประกอบการชี้ให้เห็นให้เข้าใจถึง ประเพณีของมนุษย์ ในการกล่าวถึง ประเพณีนี้ เขียนวรรณคดีกล่าวถึงประเพณีของ มนุษย์โดยทั่ว ๆ ไปก่อน นอกจากข้อความข้างต้นนี้แล้ว ยังมีประเพณีอื่น ๆ อีกมากที่ เขียนวรรณคดีกล่าวถึง เช่น การกล่าวถึงประเพณีปฏิบัติของชนชั้นต่าง ๆ คือ ประเพณี ปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ ประเพณีการปกครองของรัฐ ประเพณีของข้าราชการ และ ประเพณีของสามัญชน เป็นต้น หลังจากนั้นแล้วเขียนวรรณคดีหันมาชี้ให้เห็นถึงประเพณี ต่าง ๆ ในสังคมไทย ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวไว้ว่า

ถามว่า ประเพณีของชาวสยามพวกของเราเป็นอย่างไรแน่,

ตอบว่า ประเพณีของชาวสยาม ถือพระพุทธศาสนา, ให้ท่านรักษาศีล

พึงธรรม

เจริญกรรมฐานวิปัสณา บำรุงวิถุวาอาราม ตามเทศการกรุกสาธเข้าพรรษา
ให้พระตักบาตรบริจาคทาน มีประเพณีแต่งการวิวาหะมงคล แลอวาหะมงคล,
ถ้าบุตรนักายังเล็ก ก็ไว้จุกไว้แหยมไว้เบียด, ประสงค์จะไค้หาของกระทำการ
มะหะกรรม การสมโภช แลบริจาคทานวัตถุ คือตักจุกแลลงท้าว แต่งการ
บ่าวสาวบวชนาค กิริยาอาการที่กล่าวมานี้ เป็นประเพณีของชาวสยาม, แต่
เรามีไค้พิพากษาว่าดีหรือชั่วมีผลหรือไม่มีผล, กล่าวแต่ว่าเป็นประเพณีผู้ใหญ่นำมา
เท่านั้น,.....

เหมือนนักชิตตฤช ตรุศสาธเข้าพรรษา การเหล่านี้เป็นประเพณีของชาวสยาม
ที่จะหยุดการงานสักสามวัน, กัวยเป็นประเพณีมาช้านานแล้ว, แต่ชาวยุโรปเขามี
ประเพณีหยุดกระทำการทุกวันอาทิตย์, แต่พวกจีนก็มีประเพณีมากคล้าย ๆ แก่ไทย,
ในปี ๑ เขามีกินเจอยู่หลายวัน, ถ้าแขกก็ถือบวชไม่กินอาหารกลางวัน, ไส้ไป

" ว่ากัวยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ฤท. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๓

กินเอากลางคืน, พวกจีนเป็นแต่ไม่กินสาควในเวลาถือศีลกินเจ,

ประเพณีของไทยได้จะอนุญาตให้กลุ่มครัวออกบวชเป็นภิกษุสามเณร แม้เจ้าหม่อม
มุลนายก็ไม่รบกวนในระหว่างบวช ข้อนี้ก็ เป็นประเพณีของเมืองไทย โดยที่ถือ
พระพุทธศาสนา,

ในการกล่าวถึงประเพณีในสังคมไทยนี้ เห็นวรรณคดีกล่าวไว้อย่างกว้างขวาง
เช่นเดียวกัน มีทั้งประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนา พิธีการต่าง ๆ การแต่งกาย
การตกแต่งอาคารบ้านเรือน และเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ

" ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ฤ. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๓
หน้า ๑๔๑ - ฤ. ๕ : ๑๖ มีนาคม ๑๒๓ หน้า ๑๔๑

ข้อเขียนของเทียนวรรณเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ในสังคมไทยนี้ จัดได้ว่าเป็น
บันทึกทางสังคมในสมัยนั้นได้อย่างดีทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกล่าวถึงประเพณีการ
แต่งกาย การตกแต่งอาคารบ้านเรือนและพวกเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ จัดได้ว่าเป็นข้อ
เขียนที่น่าสนใจยิ่ง เพราะเทียนวรรณได้กล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ตามที่เขาได้พบ
เห็นมาไว้ในวรรณกรรมต่าง ๆ ของเขาอย่างละเอียดพอสมควร ข้อเขียนเหล่านี้เป็น
บันทึกที่สะท้อนให้เห็นภาพและชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของประเพณีดังกล่าวในสมัยนั้นได้ดี
โดยเฉพาะในช่วงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ควรที่ผู้สนใจในค่านี้นักทุกคน โดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักมานุษยวิทยา
และนักสังคมวิทยา น่าจะลองนำข้อมูลเหล่านี้มาศึกษา วิเคราะห์ เปรียบเทียบดู
ข้อเขียนเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของเขาหลายเรื่องเช่นในเรื่อง " ว่าด้วยประ-
เพณีของมนุษย์ทั่วโลก " (ฤ. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๓ หน้า ๑๔๑ - ฤ. ๕ : ๒๓
มีนาคม ๑๒๓ หน้า ๑๔๑) " ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ " (ฤ. ๕ : ๑ พฤษภาคม
๑๒๔ หน้า ๑๔๑)

ตลอดจนแม้กระทั่งประเพณีการจับจองที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ ฯลฯ จะเห็นว่าเหียนวรรณตีความหมายของคำ " ประเพณี " อย่างกว้างขวางมาก อย่างไรก็ตามเหียนวรรณก็ให้เห็นว่าคำ " ประเพณี " และ " ธรรมเนียม " แม้ดู ๆ จะมีความหมายคล้ายกัน แต่ความจริงแล้วสองคำนี้มีความหมายต่างกัน เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายของคำทั้งสองนี้ตามทัศนะของเหียนวรรณได้ดียิ่งขึ้น จึงขอนำเอาข้อเขียนของเขาที่อธิบายความหมายในเชิงเปรียบเทียบมาให้เห็นดังนี้

ถามว่า ประเพณีกับธรรมเนียมนั้น, เหมือนกันหรือต่างกัน, โปรดอธิบายให้เข้าใจสักหน่อย สงสัยมานานแล้ว,

ตอบว่า ต่างกันหลายประการ, เพราะธรรมเนียมเป็นส่วนราชการก็มี, เป็นส่วนศาสนาก็มี, เป็นส่วนกฎหมายก็มี, เป็นส่วนสามัญก็มี, แต่ธรรมเนียมของราษฎรก็คล้าย ๆ แก่ประเพณี, ราชการแลกฎหมายแลศาสนาผิดแปลกกว่าประเพณีแลธรรมเนียมสามัญหลายประการ,

กรกฎาคม ๑๒๓ หน้า ๑๒๐๓ - ๓๒. ๔ : ๒๓ กรกฎาคม ๑๒๓ หน้า ๑๒๐๓)
เป็นต้น

*เหียนวรรณก็กล่าวให้เห็นถึงประเพณีที่น่าสนใจว่า " ถ้าจะพูดถึงที่ดินในประเทศไทย มีประเพณีอยู่อย่าง ๑ คือถ้าที่ใครกว้างเปล่าอยู่ ไม่มีใครวางแผน, ราษฎรทุกคนในชาวยุโรปจะเข้ายึดถือจับจองเอาเป็นของตนได้, ถ้าได้ปกครองอยู่ช้านานตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไป, ก็มีความหวังห้ามได้ ถ้าเป็นที่ริมน้ำชายเลนงอกขึ้นออกไปจากฝั่ง, ใครจะมาเอาไทรยจอกเรือแพแลปลูกโรงเรือนร้าน, หรือจับจองเป็นของใคร, ก็ไม่ได้, แม้ไม่ได้ทำหนังสือสำหรับทำหนังสือตามกฎหมาย, ผู้จะมาจอกเรือแพปลูกโรงเรือนอาไทรย, ต้องขออนุญาตต่อเจ้าของที่ดินที่ตรงออกมานั้นก่อนในที่น้ำขึ้นลงถึง, เขายอมก็ได้, ถ้าห่างออกมาพันตึง น้ำขึ้นลงไม่ถึง, เช่นเรือ

ถามว่า ขรรมนิยมราชการนั้นอย่างไร จึงนึกแก่ขรรมนิยมในศาสนา,
 ตอบว่า ขรรมนิยมราชการ มีอาญาชาติจำริบมียศมีศักดิ์ มีเบี้ยหวัด
 เงินเดือน เงินกลางปี, มีเครื่องยศพอมเครื่องหมายให้รู้ถึงกำหนดศักดิ์,

ขรรมนิยมศาสนา มีข้อบัญญัติห้ามปราม ข้ออนุญาตเช่นวินัย, แม้ไม่
 ลงโทษเช่นราชทัณฑ์จริง, แต่ต้องมีทัณฑ์ขรรมนจึงได้นึกแก่ขรรมนิยมของสามัญ,

ที่เรียกว่าขรรมนิยม ๆ นั้น, ต้องให้เข้าใจว่า, เกี่ยวกับกฎหมายแล
 วินัยที่เรียกว่าประเพณีนั้น, ไม่เกี่ยวกับกฎหมายแลวินัย, เกี่ยวกับความยุติธรรม
 ทุกประเพณี, ไม่ว่าประเพณีของใคร....

ความของประเพณีนั้น, ไม่มีข้อบังคับ เป็นเองแต่เป็นมาแต่ก่อนนาน,
 แก่ขรรมนิยมแล้วย่อมจะมีข้อบังคับ, หรือกะตีกาสัญญา มีความต่างกันอยู่บ้าง
 บางอย่าง, ถ้าเป็นขรรมนิยมแล้วพึงเข้าใจเถิดว่า มีบุคคลคิดขึ้นตั้งขึ้นจึงเรียก
 ว่าขรรมนิยม ถ้าเป็นประเพณีก็ให้เข้าใจเถิดว่า ไม่มีใครตั้งขึ้นหรือบังคับ,
 เป็นไปเองตามวิสัยแลธรรมชาติของชาวนั้น, ชาตินั้น ประเทศนั้น ที่เขาได้
 ประพฤติประกอบมาช้านานแล้ว,.....

ประเพณีแลขรรมนิยม ย่อมมีความต่างกัน, แต่เมื่อไม่พิเคราะห์ให้ถี่ถี่ก็
 เหมือนกัน, ที่จะชี้ให้เห็นได้ก็เพราะประเพณีไม่มีใครบัญญัติแต่งตั้งแลบังคับ อัน
 ขรรมนิยมนั้น, ถ้าเป็นการในโรงเรียน แลกระทรวงหรือกรมของราชการ ย่อม
 เป็นข้อบัญญัติพิทักษ์ เป็นตัวบทกฎหมายแลกฎเสนาบดี แลข้อบังคับของกรมแล
 กระทรวง,.....

ที่จอกสมอยู่สายน้ำ, เจ้าของที่ตรงนั้นออกมาไม่มีอำนาจหวงห้ามได้, อันนี้ก็ เป็น
 ประเพณีของชาวสยาม, ถึงแม้ยังไม่มีพระราชกำหนดกฎหมายก็จริงอยู่ แต่ศาลฎีกา
 ได้ตัดสินไปหลายเรื่องแล้ว "

เหมือนกิจการอันใดของอาณาประชาราษฎร์, ซึ่งมีใช้ข้อบัญญัติตามกฎหมาย, เช่น ตกแต่งร่างกายและการเสวยอาหารแลเยาเรือนที่อยู่, หรือกินยารักษาโรค, แล ถือผีถือเทวดาเส้นไหว้ศพแลกระดูก หรือรูปปั้นเขียน, เมื่อต้นปีกลางปีแลปลายปี หรือวันเกิดวันตาย, อันเป็นประเพณีของคนโบราณทำมาก่อนแล้ว, ควรเรียกความ กันได้ว่า เป็นทั้งธรรมเนียมแลเป็นทั้งประเพณี, ที่เรียกธรรมเนียมติดเข้าด้วย, ก็โดยอาศัยเหตุที่มีผู้แนะนำให้ทำโดยเข้าใจหรือถือว่าเป็นบุญ หรือความดีความ เจริญแก่ผู้ทำ, ที่เรียกว่าประเพณีก็เพราะพวกนั้น เขาได้ทำอย่างนั้นทั้งพวกเขา, จึงรวมเรียกว่า ธรรมเนียมแลประเพณีของเขา, แต่เมื่อเขาไม่ทำก็ไม่มีโทษอะไร, จะมีผู้ติเตียนบ้างว่าไม่ทำตามประเพณีแลธรรมเนียมของตน, แต่ไม่เป็นบาป หรือมีโทษในกฎหมาย

ในประเทศสยามของเรา, ก็มีประเพณีอยู่มากหลายอย่างตามบุคคลสูงต่ำ, คือ ไทย ลาว เขมร รามัญ ญวน จีน กะเหรี่ยง ชอง แยก ฝรั่ง ระคนปนกันอยู่หลายชาติ ครั้นปนกันมานานเข้าก็กลายเป็นไทยไป, แต่ จะหาไทยแท้ก็ยากอยู่, เพียง ๓ ชั่วบุคคลก็ทั้งยากเสียแล้ว,.....

ก็เมื่อชาติไทยเรามีประเพณีประสมกันเช่นนี้, จึงมีธรรมเนียมอันไม่ยุติ, ต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ๆ ทุก ๆ ชันมา,.....

แต่ประเพณีที่จัดการบ้านเมืองจะให้ดียิ่งขึ้นไปนั้น, ก็เป็นประเพณีของพระมหากษัตริย์ส่วนหนึ่งที่พระองค์จะต้องทำ, เรียกรวม ๆ ให้เข้าใจได้สั้น ๆ ว่า ขรรคยวาชประเพณี, ความของประเพณีคงอยู่ในการที่สืบเนื่องต่อกันมาแต่กาลก่อนแล้ว, จึงจะเรียกว่าประเพณี,

กิจการที่จัดขึ้นใหม่ไม่เรียกว่าประเพณี, ต้องเรียกว่าขนบธรรมเนียม,
แต่ขนบธรรมเนียมนั้น ต้องเข้าใจว่าเป็นการดีอยู่แล้ว, ตามที่ได้จัดได้ตั้งขึ้น
ไว้เป็นธรรมเนียม,

อันประเพณีนั้นจะดีหรือไม่ดีไม่ประสงค์, หมายความว่า เขาได้ถือ
ได้ทำกันเป็นมาอย่างไรแล้ว, ตามเทศบ้านเทศเมืองของเขา,"

จากข้อความต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว พอจะทำให้เราเห็นชัดว่า " ขนบ
ธรรมเนียมประเพณี " มีความหมายกว้างขวางมาก และจัดไว้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญ
ที่จะกำหนดระบบและสภาพต่าง ๆ ในสังคม เทียนวรรณไคสรุปต่อมาว่า " ประเพ
ณีนี้อยู่ ๓ คือ ประเพณีชั่วนั้นอย่างหนึ่ง, ประเพณีที่ดีนั้นอย่างหนึ่ง, ประเพณีที่ไม่ชั่ว
ไม่ดีนั้นอย่างหนึ่ง, นี้อยู่ ๓ ประเพณีด้วยกัน,^๒ ส่วนในด้านธรรมเนียมนั้น
เทียนวรรณไคกล่าวไว้ว่า " ธรรมเนียมในประเทศสยามของเราแต่โบราณใช้ไม่
ได้แล้วในการปกครอง "^๓ เพราะวันเวลาเปลี่ยนไปเหตุการณ์เปลี่ยนไป ทุกสิ่ง
ทุกอย่างก็ควรจะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้เองเทียนวรรณ
จึงกล่าวว่า

๑" ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " จุล. ๕ : ๑๖, ๒๓ มีนาคม ๑๒๓
หน้า ๑๔๓๑ - ๑๔๔๑

๒" ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " จุล. ๕ : ๑ เมษายน ๑๒๔
หน้า ๑๔๔๖

๓" แมกคาฮินที่ ๗ " จุล. ๖ : ๑๖ พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๓๐

ขอให้ท่านผู้ฟัง ๆ ให้เข้าใจจะได้เลือกประพจน์ใดละวันที่ชั่วร้ายเสีย,
ประพจน์ว่าเพี้ยนแต่ในส่วนประพจน์ที่ดีให้คงมีไว้, หรือแต่เพียงไม่ดีไม่ชั่ว, พอ
ประพจน์ทั่วไปตลอดชาติหนึ่ง ๆ เราจะมานอนจมอยู่ในธรรมนิยมแลประพจน์
อันไม่คืบนั้น, จะควรหรือที่เราเป็นมนุษย์มีนามว่า ใจกล้าใจสูงใจสามารถ จะ
ไม่รู้ลึกสึ้ง เกรงกลัวต่อทุกขโทษที่โง่เขลา,

เพราะฉะนั้นผู้ที่ เป็นมนุษย์ที่ฉลาดจริง ๆ จะต้องรู้พิจารณาว่า " เวลา
ปัจจุบันนี้กิจการบ้านเมืองในประเทศที่เราอยู่เป็นไปประการใด, ต่อไปภายหน้าจะคง
อยู่อย่างนี้, หรือจะต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปประการใด, "๒ ถ้าทุกคนไม่ช่วยกัน
คิดพิจารณาบ้านเมืองก็ไม่เจริญไปได้ เห็นวรรณคดีตัวอย่างให้เห็นว่า การที่ชาติ
ยุโรปเจริญขึ้นมากนั้น เหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งคือ " เพราะธรรมเนียมของเขามี
นักปราชญ์คอยตรวจคอยสอบสวนอยู่ไม่เลือกเว้นว่าสิ่งใด สิ่งที่ไม่ดี การที่ไม่ชอบ,
เขาได้คอยคำวิพากษ์อยู่เสมอ มิให้ของไม่ดีแลความชั่วตั้งอยู่ได้นานยืดยาว, ไม่
เหมือนในประเทศเรา "๓ ในประเทศของเรานั้นคนทั่วไปจะไม่ค่อยสนใจในความ
เป็นไปของบ้านเมือง ไม่ค่อยหยิบยกสภาพต่าง ๆ ในสังคมมาพิจารณา นอกจากนั้น
แล้วเมื่อ " เจ้านายคิดตั้งคิดจัดขนบธรรมเนียมสิ่งใดขึ้นไว้แล้วเป็นการดีความคิด,
ก็ไม่มีผู้รักษาจะบำรุงให้เจริญขึ้นได้, จะมีอยู่ก็แต่จะคอยหาช่องแหวกออก หรือละเมิด
ต่อพระราชกำหนดกฎหมาย ไม่กระทำตามนั้นแลเป็นพื้น, แต่ปากแล้วก็ดีที่สุด,

๑" ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลกย์ " ล.ก. หน้า ๑๔๘

๒" ว่าด้วยเวลาสามส่วน " ตล. ๑ : ๑ มีนาคม ๑๑๕ หน้า ๔๕

๓" ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า " ตล. ๔ : ๑๖ กรกฎาคม ๑๒๓

กล่าวมากไปก็จะเป็นที่พอใจของคนพาล, แต่เราเชื่อว่าท่านที่ดีก็มีได้คัดค้านเลย
ในข้อความที่เรากล่าวเช่นนี้ " ๑" ค่ายเหตุนี้เองทำให้สังคมไทยไม่เจริญไค้เท่าที่ควร

๑ ในข้อเขียนต่าง ๆ เกี่ยวกับบรรณพิทยายามชี้ให้เห็นอยู่ตลอดเวลาว่า ชนบ
ธรรมนิยมประเพณี ระบบ และสภาพต่าง ๆ ในสังคมไทยยังล้าหลังและเป็นอุปสรรค
ต่อการพัฒนาการเมืองอยู่มาก เพื่อให้เห็นถึงแนวความคิดทางการเมืองของ
เทียนวรรณ เกี่ยวกับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงค่านั้ระบบ ชนบธรรมนิยมประเพณี
และสภาพต่าง ๆ ในสังคมไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอกล่าวถึง แนวความคิดของเขา
เกี่ยวกับค่านต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ ดังนี้

ระบบทาส

ทาสมีอยู่ในสังคมไทยมาช้านานแล้ว เคมเราเชื่อกันว่า ทาสมามีในสมัย
อยุธยาเมื่อมีการติดต่อกับเขมร^๒ แต่ในระยะต่อมาทฤษฎีนี้ถูกปฏิเสธโดยนักวิชาการ
และผู้รักการศึกษาคนคว้างบางคน เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ ได้เสนอชั้นตอนวิวัฒนาการ
ของสังคมไทยไว้ในหนังสือ " โฉมหน้าศักดินาไทย " อย่างน่าสนใจว่า ไทยคง
ผ่านจากสังคมบุพพกาลมาสู่สังคมทาสเมื่อราว ๆ ๔๐๐ ปี ก่อนการตั้งกรุงสุโขทัย
(พ.ศ. ๑๘๐๐) ซึ่งเป็นการเสนอโดยใช้หลักฐานประเภทตำนานที่มีเขียนอยู่กระจัด
กระจายทางภาคเหนือ นับว่าเป็นการเสนอใช้เอกสารสำคัญเหล่านั้นซึ่งคนส่วนมาก

๑ " ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า " กุล. ๔ : ๑๖ กรกฎาคม ๑๒๓

๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยสุนทร " ลักษณะการปกครองของประเทศ
สยามแต่โบราณ " ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า ๑๑

มักจะเพิกเฉย และในเวลาต่อมา นักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งก็ได้ให้ข้อเสนอเป็นการยืนยันเช่นเดียวกันว่า ทาสมีมาแต่สมัยสุโขทัยแล้ว โดยพิจารณาจากคำว่า " ไพร่ฟ้าข้าไท " ว่ามีความหมายว่า " ทาส " ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะก่อนการเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทาสยังเป็นที่นิยมกันมากในกลุ่มชนชั้นสูงหรือผู้มีอำนาจในสังคม ถึงกับมีผู้กล่าวไว้ว่า ทาสเป็นสิ่งเชิดชูเกียรติและอำนาจของผู้เป็นนายทาสที่สำคัญอย่างหนึ่งในสมัยนั้น ชุนนางและชนชั้นสูงหลายคนจึงพยายามมีทาสกันคนละมาก ๆ เพื่อที่จะให้คนอื่นเห็น และจะได้ยกย่องตนว่าเป็นผู้มีเกียรติ

* เทียนวรรณเป็นสามัญชนที่เอาใจใส่ในเรื่องความยุติธรรม และความเสมอภาคในสังคมมาตลอด เขาไม่เห็นด้วยกับระบบทาสอย่างยิ่ง เขาเห็นว่า การมีทาสเป็นการถูกเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างร้ายแรงที่สุด ในเรื่อง " ว่าด้วยความฉันทะเมอแดมีโซนอนหลับ " เทียนวรรณกล่าวว่า เขาได้เคยเสนอแนวคิดในการ " จะจับบ้านเมืองแลเปลี่ยนแปลงแก้ไขขนบธรรมเนียมในประเทศสยามเสียใหม่, ให้ดีให้ทันแก่สมัยของบุคคลที่เห็นว่าจะดีได้แลกระทำได้ " มาแต่เมื่ออายุเขาได้ ๓๐ ปีแล้ว ในข้อเสนอดัง ๆ เหล่านั้นเขาได้เสนอเรียกร้องให้มีการเลิกทาสด้วยอย่างหนึ่ง ถึงเขากล่าวไว้ว่า " จะเลิกขายมนุษย์เป็นทาส, เพื่อจะพụngชาติ

* ชาญวิทย์ เกษตรศิริ " การตีความประวัติศาสตร์ไทยของ จิตร ภูมิศักดิ์ " จิตร ภูมิศักดิ์ : นักรบของชนรุ่นใหม่ หน้า ๗

๒ ขจร สุขพานิช " ไพร่ฟ้าข้าไท " ศิลปากร ๑๕ : ๓ กันยายน ๒๕๑๔ หน้า ๕๒ - ๕๗

๓ ชาญ เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ ก้านสังคม หน้า ๔๔

๔ " ว่าด้วยความฉันทะเมอแดมีโซนอนหลับ " ตุล. ๕ : ๑๖ ธันวาคม ๑๒๓

ของคนให้เลื่อนพ้นจากความทุกข์ของชาติอื่น ๆ."๑ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็หมายความว่า เทียนวรรณได้โจมตีระบบทาสมาตั้งแต่ราวปี พ.ศ. ๒๔๕๔ หรือไม่กี่ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ซึ่งเป็นระยะเวลาก่อนที่จะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงมีพระราชอำนาจดำเนินนโยบายเลิกทาสอย่างจริงจัง ความจริงตอนนั้นพระองค์ทรงครองราชย์สมบัติมาได้ ๕ พรรษาแล้ว แต่ในขณะนั้นยังเป็นช่วงที่ยังมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อยู่ แม้พระองค์ทรงรังเกียจการมีทาสก็จริง แต่ก็หาได้ทรงมีพระราชอำนาจในการที่จะเข้ามาบีบบังคับทางการเมืองอย่างเต็มที่ไม่ว่าจะเป็นที่เชื่อว่าพระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว คงจะเห็นว่า เมื่อทรงมีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ (ในปี พ.ศ. ๒๔๖๖) ก็ทรงดำเนินการในค่านี้นี้ (และอ่านอื่น ๆ) ทันที โดยที่พระองค์ทรงนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมของที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๓^๒ และได้ดำเนินการด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมยิ่งจนสำเร็จพระประสงค์ในเวลาต่อมา

เมื่อเทียนวรรณเสนอแนวความคิดดังกล่าวในครั้งนั้น เป็นระยะที่เขายังไม่ได้ออกหนังสือพิมพ์ แต่เขาก็หาได้เก็บความคิดนี้ของเขาเงียบไว้เพียงผู้เดียวไม่ เขาได้นำเสนอแก่ชนชั้นปกครองบางคนที่เขาสนิทชอบพอ และเห็นว่าพอจะมีอำนาจและบทบาทในการดำเนินตามความคิดของเขาได้ นอกจากนั้นเทียนวรรณก็ยังกล่าวไว้อีกว่าเขา " ได้แต่งคอเรสปอนเดนซ์ส่งไปลงพิมพ์ในหนังสือตรุโนวาที่พระเจ้านั่งยาเธอ

๑ " ว่าด้วยความฉันทะเมอแต่มีโชนอนหลับ " ตล. ๕ : ๑๖ ธันวาคม ๑๒๓

หน้า

๒ ุติธัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ หน้า ๕๕

๓ " ว่าด้วยชื่อนุชโยใครตั้งให้ " ตล. ๕ : ๑๖ มิถุนายน ๑๒๔ หน้า

กรมหมื่นวราวัณรัชต์เป็นผู้จัดการ, มีข้อความว่าด้วยบ่อนเบี้ยแลเรื่องทาส, " ๑" ด้วย
แนวความคิดเรื่องการค้าทาสของ เทียนวรรณนั้นนับว่าเป็นแนวความคิดที่ก้าวหน้าและอาจ
 หาญอยู่มาก

ในเวลาต่อมาเมื่อเทียนวรรณมีโอกาสได้ออกหนังสือพิมพ์ของเขาเอง เขา
 ก็ยังคงเสนอเรียกร้องเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ตลอดเวลา ข้อความตอนหนึ่งที่เขาเขียนขึ้น
 เมื่อปี ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖) ซึ่งก็ตรงกับระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าหลวงทรง
 กำลังดำเนินนโยบายเลิกทาสอยู่ เขาได้โจมตีเรื่องทาสอย่างตรงไปตรงมาว่า

✓ การใช้ทาสเป็นเหตุให้ถูกเพื่อนมนุษย์, กระทำใจของนายเงินหรือผู้ที่ไม่
 แบนทาสเป็นหนี้ ให้ถูก เป็นหนี้เป็นทาส, จนที่สุดพรหมศักดิ์ ก็จักได้ว่าทาส
 มีศักดิ์นา ๕ ไร่ เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจตระกูลแลดูหมิ่นแก่กัน, จนขาด
 ความกะตัญญูต่อชาติเสียทีเดียว, ข้อนี้ยากนักที่จะมีผู้เห็นได้ว่า เลิกการขายมนุษย์
 นั้นจะอย่างไร, ๑

อย่างไรก็ตามเทียนวรรณรู้ตัวดีว่า การวิจารณ์โจมตีเรื่องทาสเช่นนี้ย่อมมี
 อันตรายอยู่มาก เพราะเหมือนกับเป็นการโจมตีพฤติกรรมและผลประโยชน์ของชนชั้นสูง
 หรือผู้มีอำนาจในสังคมสมัยนั้นโดยตรง ถึงข้อความที่เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ความเห็นของตุลวิภาคพจนกิจ ในความเรื่องนี้ไม่กล้าพูด ว่าคนเห็นชอบ
 อย่างไม่, ที่กล่าวนี้ตามเหตุที่เป็นผลจริงเท่านั้น, มิได้กล่าวแนะนำว่าเลิกทาส
 มีผลวิเสศอย่างไร ยังพูดไม่ออก,

อาไศรยเหตุนี้เองเราจึงได้กล่าวว่ายากนัก, ที่จะคิดจะพูดจะจัดจะทำให้ดี
 จริง ๆ ได้, ที่เราพูดได้เพียงนี้, ท่านทั้งหลายต้องยินดีเถิดว่า เป็นลาภของ

เราชาวสยามแล้ว, เพราะบ้านเมืองเจริญมากอยู่แล้ว, แม้ถึงคั้งนั้นก็ยังไม่
 อยู่ ที่จะพุดแนะนำไปนั้นไม่ได้, เพราะยังไม่ถึงคราวที่จะพุดไต่คลอก ๆ
 ที่เกี่ยว, ต้องรู้กาลรับรู้คนอยู่, เพราะกิจการแผ่นดินยังไม่มีโอกาสที่ราษฎรแล
 นักปราชญ์จะพุดไต่คลอก ๆ ถึงพุดก็พุดถูกก็เอาเถิดคงยังเป็นเวลาที่ต้องเลือกพุด
 อยู่, ไซ้จะพุดโพล่ง ๆ ไปได้เมื่อไรมี, เว้นแต่การที่เราเห็นควรในใจเรา ๆ
 ก็พยายามไปเหมือนกินเข้าต้มไม้กระโจะกลาง พุดไม่ได้ตรง ๆ ก็เลียบชายไป
 โดยความกะตัญญูต่อชาติมนุษย์แลชาติไทยของเรา, กว่าจะถึงเวลาที่เราจะพุดได้
 เต็มเสียง, ตามความเห็นความรู้ความเข้าใจ,

ถึงกระนั้นก็ดี เทียนวรรณ ยังคงเสนอแนวคิดเรียกร้องการเลิกทาสไว้ใน
 วรรณกรรมของเขาเรื่อยมา, ทั้งนี้ นอกจากเพราะพลังจิตสำนึกที่มีอยู่ในตัวเองแล้ว ยัง
 เป็นเพราะความเชื่อมั่นในความเป็นนักปฏิรูปขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว และเขาก็ได้เห็นแล้วว่าในระยะนั้น พระองค์ทรงดำเนินการเลิกทาสมา
 เป็นลำดับ ดังเขากล่าวว่า "....แม้การใช้ทาสก็อุปายัตถรอนเข้าเป็นลำดับ, "^๒
เทียนวรรณ จึงเสนอความคิดด้วยความหวังว่า " จนที่สุดคงจะมีกฎหมายห้ามมิให้ขาย
 มนุษย์เป็นทาสต่อไป "^๓ ในสังคมไทยเป็นแน่ และในที่สุดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
 ก็ชี้ให้เราเห็นชัดว่า ความหวังของ เทียนวรรณ เป็นความจริงขึ้นมา

^๑ " ว่าด้วยความยากแต่มีไซ้เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ฤๅ. ๔ : ๑๖ มีนาคม
 ๑๒๒ หน้า ๑๐๘๘ - ๑๐๘๙

^๒ " ว่าด้วยความเห็น แต่มีไซ้ตาแล " ฤๅ. ๖ : ๑๖ พฤศจิกายน ๑๒๔
 หน้า ๑๖๖๑

^๓ น.ก.

* ในการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเลิกทาสนี้ เทียนวรรณได้เสนอไว้อย่างรอบคอบมาก จากวรรณกรรมของเขา เราพอจะวิเคราะห์ได้ว่า เทียนวรรณเห็นว่าการเลิกทาสนั้นควรดำเนินเป็นสองระยะ ระยะแรกคือการปลดปล่อยทาส และระยะที่สองคือการรับทาส ทั้งนี้เพราะเขาเห็นว่า ทาสเป็นผู้ที่ไม่มีการศึกษา ไม่มีสติปัญญา และไม่มีความชำนาญในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ดังนั้นเทียนวรรณจึงเสนอว่า เมื่อมีการปลดปล่อยทาสแล้ว รัฐก็ต้องมีการรับทาสด้วย การรับทาสนั้นก็คือ การให้ทาสผู้ได้รับการปลดปล่อยได้รับการศึกษา ในข้อเขียนของเทียนวรรณจึงเน้นถึงเรื่องนี้มาก และในขณะที่เกี่ยวข้องกับรัฐต้องพยายามจัดหางานให้ทาสทำด้วย เพื่อช่วยไม่ให้ทาสที่ได้รับการปลดปล่อยแล้วว่างงาน ซึ่งจะเกิดปัญหาอื่น ๆ ขึ้นมาอีกมาก ความจริงแล้วข้อเสนอเรื่องการจัดหางานให้คนทาสนี้ เป็นข้อเสนอแก่รัฐเพื่อคนว่างงานทั่วไป ไม่เฉพาะพวกทาสที่ได้รับการปลดปล่อยเท่านั้นเอง ดังเขากล่าวว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่ควร " จะตั้งโรงสรรพากร สำหรับให้คนที่ไม่มีงานจะทำหรือทำอะไรไม่เป็น ให้มารับจ้างทำการทำงาน พอได้อาหารแลเบี้ยเลี้ยงประทังชีวิตไปกว่าจะทำการงานได้เช่นเขาผู้รับจ้างทั้งหลาย, จึงจะคิดค่าจ้างให้, " " โรงสรรพากร " ของเทียนวรรณมีลักษณะคล้าย ๆ กับกรมแรงงานในปัจจุบันนั่นเอง เป็นที่น่าสังเกตว่า " แผนการขั้นที่สองนี้รัฐบาลในสมัยนั้นไม่ได้ดำเนินการเพราะไม่มีเงิน การเลิกทาสจึงเป็นการปลดปล่อยทาสเท่านั้น " ๒

ดูรายละเอียดในแนวนักทางการศึกษาของเทียนวรรณ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

" ว่าด้วยความผันละเมอ แคมป์นอนหลับ " ฤ. ๕ : ๒๓ ธันวาคม

๑๒๓ หน้า ๑๓๕๔

๒ รัชยอนันต์ สมุทวณิช สรณิพนธ์ของเทียนวรรณ หน้า ๑๔

เราไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะยืนยันว่า แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องการเลิก
 ทาสของเทียนวรรณมีผลในการช่วยผลักดันพระราชประสงค์มากนักน้อยแค่ไหน แต่สิ่งที่เรา
 เห็นชัดที่จะกล่าวได้ก็คือ แนวความคิดนี้ของเทียนวรรณมีความสอดคล้องกับแนวพระราช
 คำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเปลี่ยนแปลงในทางการ
 เมืองในเวลาต่อมา หลังจากพระพุทธเจ้าหลวงทรงนำเรื่องการเลิกทาสเข้าที่ประชุม
 แล้ว พระองค์ทรงดำเนินการเลิกทาสมาทีละน้อย ๆ โดยวิธีให้เจ้าของเงินลค่า
 ตัวทาสลงทุกเดือน และกำหนดเวลาพ้นความเป็นทาสเมื่ออายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์ไว้อีก
 ด้วย ทั้งห้ามบุคคลขายตัวลงเป็นทาสมาตั้งแต่ จ.ศ. ๑๒๓๖ (ร.ศ. ๘๒) แล้วต่อ
 มาก็ประกาศเลิกเค็ดชาดปราศจากเงื่อนไขเมื่อ ร.ศ. ๑๒๔ เฉพาะมณฑลกรุงเทพฯ
 ยกเว้นมณฑลบูรพาและพายัพ สำหรับมณฑลทั้งสองนี้ประกาศเลิกทีหลังคือ มณฑลพายัพ
 ประกาศเลิกเค็ดชาดเมื่อ ๑๖ มกราคม ร.ศ. ๑๓๐ มณฑลบูรพาประกาศเลิกคาคัวทาส
 เมื่อวันที่ ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๒๓ แล้วจึงประกาศเลิกทีหลัง ด้วยพระปรีชาญาณอัน
 สุขุมยิ่งของพระองค์ การเลิกทาสจึงสำเร็จเรียบร้อยด้วยความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายใน
 เวลาต่อมา

การที่เทียนวรรณเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการเลิกทาสนี้ แสดงให้เห็นชัด
 ว่าเป็นผู้ที่ตระหนักถึง สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของมนุษย์เป็น
 อย่างมาก ซึ่งนับว่าเป็นความรู้สึกเบื้องต้นสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

การพนัน

การพนันเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายอีกอย่างหนึ่งที่ติดอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานานเช่น
 เดียวกับคนไทยนิยมเล่นการพนันกันมาก การพนันที่เล่นมีอยู่หลายชนิด กฎหมายฉบับ

หนึ่งทีออกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ระบุชื่อการพนันที่คนไทย
ชอบเล่นไว้หลายอย่างมี " เค็ดปลี (ปลีกกล้วย) แทงหวง กอบข้าวสาร
หยิบเบี้ยเรียง แก้วยาม คาบดอกทวยเบี้ย ทายเม็คขนุน ทายอึ่ง ทายปลาไหล
ทายกลีบมังคุด ประสมสิบ หยิบเบี้ย หมายทายรูปสัตว์ รูปไม้คัมพัต
เลื่อนอนกีน " ๑ กฎหมายอีกฉบับหนึ่งซึ่งออกในรัชกาลนี้เช่นเดียวกัน ออกชื่อว่าการ
พนันอีกสามประเภทคือ ชนไก่ ชนนก (นกสีชมพู นกคุ้ม นกกระหา) และ
ปลากัด ๒ จากรายชื่อการพนันเหล่านี้ แม้บางอย่างเราจะไม่รู้ว่ามีการเล่นวิธีใด
อย่างไร แต่ก็เห็นได้ว่า คนไทยมีหัตถ์คิดในการพนันไม่แพ้ชาติอื่นใด ไม่ว่าจะเป็น
การกินหรืออะไรก็สามารถนำมาคิดเป็นการพนันได้ทั้งนั้น เทียนวรรณเองก็เคยกล่าว
ไว้เหมือนกันว่า คนไทยนั้นมี "การเล่นต่าง ๆ วิจิตรพิสดารมาก เป็นประโยชน์บ้าง
ไม่เป็นประโยชน์บ้าง ย่อมเป็นที่พอใจของคนไทยจริง ๆ " ๓ แต่เป็นเพราะว่ารัฐบาล
กลัวว่าคนจะไม่ค่อยเข้าไปเล่นการพนันตามโรงบ่อนเบี้ยซึ่งเป็นสถานการพนันที่ไ้รับ

๑ รัชย์ เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ :
ด้านสังคม หน้า ๙๓ (อ้างจาก " กฎห้ามมิให้เล่นการพนัน จ.ศ. ๑๑๓๖ "
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒ หน้า ๔๔)

๒ น.ค. (อ้างจาก " กฎห้ามมิให้เลี้ยงไก่ชนปลาวัวชนแลกัดเล่นการพนัน "
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒ หน้า ๓๕ - ๓๗)

๓ " ว่าด้วยแบบตัวอย่างมะนุษย์เกรณานทำไว้ก่อน " ตล. ๑ : ๑ กันยายน

อนุญาตจากรัฐโดยการเสียเงินให้แก่รัฐ โรงบ่อนที่ว่ามีเกมพนันของเงินให้เล่นหลาย
อย่างเช่น โป ก้าว ก่าตัด และไพ่บาง บ่อนเบี้ยนี้เข้าใจว่าเริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรก
ในรัชกาลสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐได้อนุญาตให้มีการพนัน
ชนิดใหม่ขึ้นอีกอย่างหนึ่งคือ หวย ก.ช. การเล่นหวยสะดวกกว่าการเล่นโป ก้าว
ก่าตัด และ ไพ่บาง เพราะไม่ต้องเข้าไปเล่นในโรงบ่อนด้วยตนเองก็ได้ เจ้า
ของหวยให้ตัวแทนไปตั้งโต๊ะรับเงินแทงหวยตามที่ชุมชนทั่วไป ใครอยากเล่นก็เอาเงิน
มาแทงที่โต๊ะของตัวแทน แล้วตัวแทนก็ออกไปรับเงินให้ พระภิกษุสามเณรก็อาจมอบ
เงินให้ลูกศิษย์ไปแทงได้ เพราะเหตุนี้หวยจึงเป็นการพนันอีกอย่างหนึ่งที่นิยมกันอย่าง
รวดเร็ว และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวการพนันอีกชนิดหนึ่ง
คือ ลอตเตอรี่ ก็เป็นที่รู้จักกันในสังคมไทย^๒

จะเห็นว่าการเล่นพนันมีอยู่ในสังคมไทยมาช้านานและมีอยู่หลายชนิด และที่
สำคัญคือการพนันมีฐานะเป็นกิจการที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐ เป็นกิจการที่นำรายได้
มาสู่รัฐก็ละมาก เมื่อการพนันเป็นกิจการของรัฐประกอบกับคนไทยทั่วไปยังขาดการ
ศึกษาอยู่เช่นนี้ การพนันจึงเป็นที่นิยมของสังคมไทยอย่างไม่ต้องสงสัย และความ
นิยมนั้นวันจะยิ่งมากขึ้น เห็นได้จากจำนวนโรงบ่อนและที่รับแทงหวยซึ่งเพิ่มขึ้นอย่าง
รวดเร็ว ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะก่อน
ที่พระองค์จะทรงดำเนินการเลิกการพนันนั้น "ชาวกรุงและชาวนานอกกำลังหายใจ

๒ รัช เรื่องศิลป์

ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ :

งานสังคม หน้า ๙๔

๒ ขจร สุขพานิช

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ไทย หน้า ๓๓

เป็นโปงและหอย ก.ช. " ในต้นสมัยของพระองค์มีโรงบ่อนอยู่ทั่วไป บรรดา
 โรงบ่อนทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ อยู่ในความควบคุมของกรมพระคลังสินค้า กรม
 นี้เคยเป็นกรมใหญ่ แต่เมื่อรัฐบาลเลิกทำการค้าขายผูกขาดตามหนังสือสัญญาทางพระ
 ราชไมตรี กรมพระคลังสินค้าก็ไม่มีงานจะทำ รัฐบาลจึงมอบอำนาจให้เป็นผู้คุม
 โรงบ่อน ในต้นปี พ.ศ. ๒๔๓๐ มีโรงบ่อนเฉพาะในกรุงเทพฯ และแขวงที่ขึ้น
 กรุงเทพฯ ที่อยู่ในความควบคุมของกรมพระคลังสินค้า ๔๓๐ โรง เป็นโรงบ่อน
 ใหญ่ ๑๒๒ โรง โรงบ่อนย่อย ๒๓๘ โรง ส่วนที่รับแทงหอยนั้นไม่รู้ว่ามียอดสัก
 เท่าใด บ่อนเบี้ยและที่รับแทงหอยตั้งอยู่ทั่วไปตามแพริมแม่น้ำลำคลองบ้าง ตามตรอก
 ตามถนนบ้างเกลื่อนกลาดไปทั่วกรุงเป็นที่ขี้ขลาดใจราษฎรยิ่งนัก ชาวกรุงเทพฯสมัยนั้นชอบ
 เล่นโรงบ่อน เพราะนอกจากเป็นแหล่งการพนันที่ไม่ผิดกฎหมายแล้ว ที่หน้าโรง
 บ่อนยังมีมหรสพต่าง ๆ เช่น จั้ว ลีเกะ ละครชาตรี แสดงให้ประชาชนทั่วไปชม
 โดยไม่ต้องเสียเงินอีกด้วย เจ้าของโรงบ่อนเป็นผู้จัดการมหรสพมาเองเพื่อล่อใจ
 ให้คนมาที่โรงบ่อนมาก ๆ โรงบ่อนเปิดให้คนเข้าไปเล่นการพนันแค่โมงเช้าเป็นต้น
 ไปจนถึงห้าทุ่ม มหรสพเหล่านั้นก็จะเลิกการแสดงเวลาห้าทุ่มพร้อมกับโรงบ่อนที่โรง
 บ่อนจึงกลายเป็นที่ชุมนุมชนอีกแห่งหนึ่ง ที่มีทั้งนักการพนัน นักเที่ยว พ่อค้าแม่ค้า
 นักร้อง นักแสดง ตลอดจนกระทั่งอาชีพโสเภณี

๑ รัชย์ เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ :

ก้านสังคม หน้า ๓๔๔

๒ รัชย์ เรื่องศิลป์ ล.ก. หน้า ๓๒, ๓๒๑ และ ๓๔๔

สภาพต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่เขียนวรรณได้พบได้เห็นอยู่ตลอดเวลา เพราะนอกจากเขาจะเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในความเป็นไปของบ้านเมืองอยู่แล้ว เขายังเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในเรื่องนี้อีกด้วย จากประวัติชีวิตจะเห็นว่าเขาเคยเป็นนักเลงการพนันตัวยงมาก่อน มาเลิกได้ภายหลังเมื่อมีความรู้ความคิดและเข้าใจคุณค่าของชีวิตดีขึ้น ทำให้เขียนวรรณเห็นชัดว่า การพนันเป็นสิ่งชั่วร้ายที่สุดอย่างหนึ่งในสังคมที่จะต้องรื้อถอนอย่างรีบด่วน เขาประมาณการพนันว่าเป็น "ปีศาจกระสือ" ของสังคมบ้าง^๑ เป็น "ก๊วโรค" ของประเทศชาติบ้าง^๒ ในเรื่อง "ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก" เขียนวรรณได้กล่าวไว้ว่า การพนันซึ่งมีมาช้านานและนิยมกันเป็นพื้นในสังคมไทยนั้น นับได้ว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่งไปเสียแล้ว แต่จัดว่าเป็นประเพณีที่ชั่วร้าย จึงเขาเขียนในรูปถามตอบว่า

ถามว่า เหมือนประเทศสยาม มีการพนันเป็นพื้นอย่างนี้, จะเรียกว่าการพนันนั้นว่าเป็นประเพณีชั่วร้ายหรือไม่, ในการพนันต่าง ๆ

ตอบว่า ได้เหมือนกัน, เว้นเสียแต่ต้องเรียกว่าประเพณีอันชั่วร้าย, โดยเหตุว่า แม้ถึงกฎหมายท่านก็ห้ามปรามมิให้ข้าราชการเล่นการพนัน, แม้ว่าการบิการคารของพวกเราท่านมีสติปัญญา ท่านก็ห้ามปรามมิให้บุตรนักดาของท่านเล่นการพนัน, เพราะฉะนั้น การเล่นการพนัน, จึงเป็นประเพณีอันชั่วร้าย,^๓

^๑ "นิเทศสาธกคำกลอน" ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๖ หน้า ๓๕๓

^๒ "เกาะไต้คำกลอน" ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๖ หน้า ๔๐๖

^๓ "ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก" ศุล. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๓

✓ ขอเขียนที่วิจารณ์และเสนอให้เลิกถอนการพนัน ปรากฏอยู่ทั่วไปในวรรณกรรม
ของเทียนวรรณ เช่น ในเรื่อง " ว่าด้วยความอยากมั่งมีแต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย "
" ว่าด้วยของลับแต่ตั้งอยู่ในที่แจ้ง " " ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เป็นที่หรือเป็นโทษ "
" นิเทศสาธกค่ากลอน " " เกาะไต้หน้าค่ากลอน " เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า
เทียนวรรณตระหนักในโทษของการพนันที่มีต่อชีวิตและสังคมก็ เขาเห็นว่าการพนันเป็น
ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ชักขวางความเจริญของชาติ และเป็นตัวการสำคัญที่จะก่อให้เกิด
เกิดปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการ เมืองตามมามากมาย ข้อเขียน
ของเขาจึงพยายามชี้ให้คนทั่วไปและรัฐเห็นโทษของการพนัน และเห็นคุณค่าของการเลิก
การพนัน

การที่เทียนวรรณโจมตีเรื่องการพนันมากนั้น นอกจากเพราะเขาเข้าใจใน
โทษของมันโดยตรงแล้ว ยังเป็นเพราะเขาเห็นว่าสังคมไทยในขณะนั้นหลงอยู่กับการ
พนันอย่างมาก เขากล่าวว่า

เรื่องไปเรื่องห่วยเป็นเครื่องหรือเป็นการฉวยของผู้งงหรือหลงเล่นอยู่
ลับ ๆ,

แม้ว่าเป็นการฉวย หรือเป็นความฉวยของผู้เล่นหรือผู้ไม่เล่นก็จริง,
แต่ถ้าจะห้ามปรามเข้ามิให้เล่น, พวกเขาผู้ชอบเล่นก็จะไปเป็นที่พอใจเลย, แม้
ในเวลานี้ก็ได้ห้ามปราม, อะนุญาตให้เล่นแต่เฉพาะในบ่อนที่เป็นการเปิดเผย,
พวกเขาที่ชอบเล่นก็ยังชอบลักเล่น ซะโมยเล่นอยู่เสมอ ๆ ในพวกที่ลักเล่นนั้น,
ก็แต่พวกขุนนางเจ้าพนักงานในกรมในกระทรวงโดยมาก จนถึงชั้นกลาง เช่น
ราชปลัดทูลฉลองก็ไปเล่นด้วย, ตามที่เราได้รู้แล้ว, แต่ไม่ควรจะออกหาญพาน
ชื่อท่าน ๆ เล่นท่านก็ฉวยเอง,

" ว่าด้วยของลับแต่ตั้งอยู่ในที่แจ้ง " ภูธ. ๕ : ๑๖ เมษายน ๑๒๔ หน้า

✓ ขอเขียนของเหียนวรรณชี้ให้เห็นว่าสังคมในสมัยนั้นนิยมการพนันมาก มีทั้งที่เล่นกันตามโรงบ่อนของหลวงและลักลอบเล่น ผู้เล่นก็มีทั่วไปทั้งสามัญชนและข้าราชการ เหียนวรรณกล่าวว่าบางครั้งก็มีพระสงฆ์สามเณรด้วย "อันพวกคนเล่นนั้นมากด้วยกันทั้งผู้ชายและผู้หญิงและผู้ใหญ่ ภิกษุและสามเณร, " จะเห็นว่าในสมัยนั้นผู้เล่นการพนันมีอยู่มากไม่จำกัดเพศ วัย ชนชั้นวรรณะ หรือสถานภาพในสังคม ในเรื่อง " ว่าด้วยความอยากมั่งมีแต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย " ซึ่งเขาตีพิมพ์เมื่อ ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ดูเหมือนว่าจะเป็นเรื่องที่เขาวิจารณ์และเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการพนันไว้มากกว่าวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ข้อเขียนในเรื่องนี้มีความสมบูรณ์เพียงพอทั้งในด้านการชี้ให้เห็นโทษการพนันที่มีต่อชีวิตและสังคม และการเสนอแนะให้รัฐบาลเร่งปรับปรุงแก้ไขในเรื่องนี้ ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวไว้ว่า

✓ ในกาละทุกวันนี้, ถึงตัวไม่เล่นเมียก็เล่น, บิดามารคาไม่เล่นมุกข์แลนัดคาก็เล่น, นายไม่เล่นเบ้าก็เล่น, ให้เอาสารับกับเข้าไปส่งพระ, ขากลับเอาสารับแลบินโตไปจ่าน่าเสีย, ให้เบ้าไปซื้อกับเข้า, ไพล่เอาเงินไปเล่นเสียหลยหนีไม่กลับ, ถ้าเบ้าผู้หญิงก็เลยเข้าโรงเจ้กไป, ให้ตัวเอาเงินไปซื้อกระบือจะทำนนา, ตัวไพล่เอาเงินเล่นโปกินหมค, แอบไปปล้นกระบือหรือปล้นเรือนเขาจับไค้เลยไปคิกคูก, ออกทุนทรัพย์ให้ตั้งห้างตั้งร้านขายของ, ผู้จัดการไพล่ไปเล่นโปเข้า นำเอาทุนทรัพย์ของนายห้างฉิบหายไปค้าย, ตกอยู่ในอยากจะมีมั่งมีไค้ง่าย ๆ เร็ว ๆ มาก ๆ ค้าย คือถึงความเดือดร้อน^๒

^๑ " ว่าด้วยความอยากมั่งมีแต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย " ฤทธ. ๕ : ๒๓
มกราคม ๑๒๓ หน้า ๑๓๘๘

^๒ " ว่าด้วยความอยากมั่งมีแต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย " ฤทธ. ๕ : ๑
กุมภาพันธ์ ๑๒๓ หน้า ๑๓๘๑

แต่จำพวกที่เล่นการพนัน ๆ เล่นตามบ่อนหรือลักเขาเล่น, เกมเมื่อแรกจะลงมือเล่น, ก็หวังใจว่าจะรวยจะมีได้เร็ว ๆ แต่ได้เอาทรัพย์สินไปละลายเสียมาก ๆ ในการเล่นพนัน, ทั้งไม่มีใครสรรเสริญว่าเป็นการดีเสียเลย, มีแต่ผู้ทานติเตียนเสียไยมาก

ในเรื่องการเล่นพนันที่หวังจะรวย เพราะห่วย เพราะโป เพราะถั่ว เพราะไพ่, ได้พากันเอาทรัพย์สินสมบัติแลความดีของดีไปทิ้งเสียมากด้วยกัน, ปีหนึ่งมีใช้น้อยเลย,

ถ้าใครอยากจะรู้ให้แน่ให้ละเอียด เชิญไปสืบที่หอรัษฎากรพิพัฒน์ ก็จะได้รู้จำนวนเงินที่ผู้อยากจะรวยแลมั่งมี ได้เอาทรัพย์สินไปทิ้งเสียปีหนึ่ง ๆ ไม่ต่ำกว่าแสนชั่ง,

เมื่อจำนวนเงินหลวงที่ขุนบาลขุนพัฒน์ส่งหลวงเท่าใด, เราต้องเข้าใจว่าเงินใส่หุ่ยก็ต้องเท่านั้น, ไซ้ว่าขุนบาลขุนพัฒน์จะทำการได้แต่คนหนึ่งสองคนเท่านั้นเมื่อไรมี, ต้องใช้คนมากมายนัก, ทั้งการกินอยู่ใช้สอยแลของกำนัน จินเรียกว่าตั้งบัวก็มีใช้น้อย เงินทั้งหลายเหล่านี้, ล้วนแต่เนื้อเลือดน้ำพักน้ำแรงของผู้ยากมั่งมีทำมาหาได้, นำเอาไปทิ้งเสียโดยความโง่ความโลภของคน ๆ ทั้งนั้น, เมื่อพิเคราะห์ไปแล้วก็น่าสังเวชที่สุด,

✓ (เรา) ตลิวภาคพจนกิจ ก็เคยเป็นนักเลงเล่นการพนัน, แต่ก็ไม่ได้รวยเลยเหมือนการคาคหมาย.....การเล่นพนันเป็นของชั่วร้ายแท้, ใครขึ้นเล่นคงจะไม่รวยแน่, ✓

✓/นอกจากการพนันจะให้โทษแก่ผู้เล่นโดยตรงแล้ว เที่ยวนวรรณยังชี้ให้เห็นว่า

๑ " ว่าด้วยความอยากมั่งมีแต่เอาทรัพย์สินไปทำลายเสีย " ตล. ๕ : ๒๓

การพนันยังให้โทษต่อสังคมอย่างมากมายด้วย เขาไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลที่เข้ามาโอบอุ้มการพนัน ให้เป็นกิจการหนึ่งของรัฐเช่นนี้/ คังเขากล่าวได้ว่า

แม้ว่ารัฐบาลได้เงินในปี ๑ มาก ๆ ก็จริง, แต่ได้ทำให้ราษฎรพลเมืองของท่านบอมบ้ำระส่ำระสายชั่วร้ายปนเปื้อนไปมากกว่าประโยชน์ที่รัฐบาลจะได้, จะไม่ต่างอะไรแก่ประทุษร้ายต่อร่างกายของตัวเองให้บอมบ้ำสุขภาพ

เพราะความชั่วร้ายได้เกิดขึ้นจากราษฎรที่เล่นการพนันนั้น, กระทำให้เป็นคนชั่วต้องฉ้อโกงต้องลักต้องแย่งชิงวิ่งราวสกศคมภักดิ์มันฆ่าพันกันเอง, พวกที่เล่นกระทำแก่พวกที่มีใจเล่น ๆ มัวแต่ตั้งหน้าทำการหาเงินให้ได้รับความเดือดร้อนเพราะพวกคนเล่น..... แม้ตัวของตัวก็ดักตัวเองแสหาความเดือดร้อนใส่ตัวเอง และทั้งพลอยผู้อื่นร้อนด้วย,

เมื่อบ้านเมืองเต็มไปด้วยคนโกงคนชั่วร้าย จ้องจะคอยฉ้อลัปล้นสะคมลักกันอยู่อย่างนั้น, บ้านเมืองนั้น ๆ จะมีกำลังอันใด ที่จะต่อสู้แก่ฆาตกรรมศัตรูภายในภายนอกเล่า, อำนาจของรัฐบาลก็มีแต่จะน้อยลงไปทุกที, เปรียบประดุจว่าร่างกายของบุคคลที่เป็นโรค, จะเข้มขึ้นหรือมีเวลาที่จะหาโอกาสตั้งสติอารมณ์หาความงามความดีได้อย่างไร, การจ่ายใช้ของรัฐบาลก็ต้องทวีขึ้นตามเหตุ เช่น ตั้งตำรวจภูธร และพลตระเวนนั้น, มิใช่จะตั้งขึ้นได้เปล่า ๆ เมื่อไร, ต้องใช้เงินมาก ๆ เหมือนกัน, พิจารณาเหตุเงินออกก็จะไม่กระไรกันเสียแล้ว, แต่ความร้อนความลำบากและการชั่วคนชั่วเจริญขึ้นไม่มีเวลาสว่างออกไปได้

ที่ย่อมให้พวกเสนาบดีผูกอากรการพนันนั้น, ก็เหมือนยอมให้พวกนี้คิดประทุษร้ายแก่รัฐบาลก็เหมือนกัน,

ที่คิดอะไรขึ้นต้องลงทุนมาก ๆ หมายถึงบำรุงกันให้มีความสุขความเจริญ ก็ไม่พอไม่ทันแก่ความเสียความเสื่อม, วิสัยธรรมชาติโรค ถ้าได้ตั้งขึ้นในร่างกายของผู้ใดแล้ว, แม้ไม่คิดรักษาเสียให้หายขาดได้, โรคนั้นก็เจริญขึ้นทุกที,

อย่าหมายเลยว่าโรคนั้นจะหายไปเอง ไขว่ไสยแลกรรมคาของโรค,^๑

ข้อเขียนเกี่ยวกับเรื่องการพนันของเทียนวรรณปรากฏอยู่ทั่วไปในวรรณกรรมของเขาเช่นใน " ศิริพจนภาค " หนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งของเขาก็กล่าวถึงเรื่องนี้ดังเขากล่าวเป็นคำกลอนไว้ตอนหนึ่งว่า

เจ้าคนจนชนชุกชุม เข้าบ่อน
ถึงผู้มีทรัพย์ก็คับอุรา
บางที่ผิวมัว เบี้ยเมียไม่เล่น
เอาเรือนร้านบ้านสวนประมวลลง
หมกบังดูหาที่ไหนไม่ไค้แน่
เขาจับได้ใส่คุกทุกซ่แทบตาย
ถ้าโดนห้ามปราม เล่นให้เว้นขาด
ทั้งห้ามหาไค้อยู่ในมือ

เล่นเอาล่อนแหลกคะมำลงคว่ำหน้า
ค้ายเหตุมั่วบู้ทร่หลานมันผลาญลง
บางที่เบบค้ายกันตะบันส่ง
จำนำส่งไปจนสิ้นทั้งกินขาย
คือเรือแพปล้นริบห้าฉิบหาย
ไม่มีอายมีเจ็บเท่าเล็บมือ
จะฉลากขึ้นเพราะเพียรเรียนหนังสือ
คงจะรู้เรื่องขึ้นเฟื่องฟู^๒

การได้พบเห็นและเข้าใจในโทษของการพนันที่มีต่อชีวิตและสังคมก็กล่าวแล้ว เทียนวรรณจึงเสนอให้รัฐรีบเลิกถอนการพนันออกเสีย ความจริงแล้วเทียนวรรณย่อมรับว่าการเลิกการพนันในสังคมไทยนั้นยากอยู่มาก เพราะนอกจากจะเป็นสิ่งที่ติดอยู่กับสังคมมาช้านาน จนเป็นที่นิยมและพากันเห็นกันว่าเป็นสิ่งดีงามแล้ว เหตุผลสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ " ในประเทศเราเคยใช้เก็บภาษีเป็นต้นว่า, อากการพนันเป็นกำลังมากยิ่งกว่าอากรอื่น ๆ ถ้าจะปล่อยอากรพนันเสีย, ก็แทบจะหาเงินรายอื่นมาจ่ายไม่

^๑ " ว่าด้วยความอยากมั่งมีแต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย " ตล. ๕ : ๒๓

มกราคม ๑๒๓ หน้า ๑๓๘๘ - ๑๓๘๙

^๒ " นิเทศสาธกคำกลอน " ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๖ หน้า ๓๘๓

หันแกที่จะไขว้ออกไป, จึงตกอยู่ในความยากยิ่งที่สุด, ซึ่งจะทำให้เลิกไม่ได้, "๑
แต่อย่างไรก็ตามเหียนวรรณก็เห็นว่าจำเป็นต้องเลิกให้ได้ทั้งนี้เพราะ

✓ ถ้าไม่เลิกการพนัน ก็ไม่ต่างอะไรแก่ไม่ดับกองไฟที่เผาใจคนโง่อยู่อย่าง
นั้น, เพราะคนฉลาดถึงไม่เลิกเขาก็ไม่เล่นเพราะเขาเห็นโทษของการพนัน
แล้ว, คนโง่ถึงห้ามมันก็ไม่ฟังคงแอบลักเล่นซะโมยเล่นซ่อนเล่น, เมื่อจับได้
ก็ปรับก็จำไปเถิด, เขาย่อมคัดค้านอย่างนี้ การพนันเป็นความฉิบหายแห่ง
ทรัพย์, เมื่อฉิบหายแล้วสมองจะคืออยู่อย่างไรได้, เมื่อเต็มไปค่ายสมองมีค
มัวแต่ความชั่วแล้ว, บ้านเมืองจะมีกำลังแล่อ่านาจรุ่งเรืองอย่างไรได้, คน
ที่เสียทรัพย์เพราะการพนันต้องเป็นคนใจชั่วทุกคน, เมื่อบ่อนมีอยู่เป็นเครื่องตัด
หรือเป็นเครื่องผูกใจคนโง่ก็ง่ายยิ่งเข้าไปหาความฉิบหายอยู่อย่างนั้น, แม
ถึงตัวไม่เล่นเมียก็เล่น พ่อไม่เล่นลูกก็เล่น, นายไม่เล่นเบาก็เล่น, ในร้อย
คนแห่งพลเมือง, จะมีคนไม่เล่นแต่ ๑๐ คนก็ทั้งยาก

จึงแลเห็นได้แน่ว่า การพนันต่าง ๆ ได้เป็นเครื่องทำลายทรัพย์แลความดี
ความเจริญของคนที่ยังไม่จนให้จน, ที่ยังไม่ชั่วให้ชั่ว, ที่ชั่วอยู่แล้วให้ชั่วมากลง
ไปอีก, ที่ดี ๆ อยู่แล้วก็จะละทิ้งความดีเสียด้วย, จะตกลงไปอยู่แก่พวกคนชั่ว,^๒

ในเรื่อง " ความคำรืห่าฟิง " เหียนวรรณได้เสนอแรงเร้าให้รัฐเลิก
การพนันไว้เช่นเดียวกันว่า

๑ " ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ฤๅ. ๔ : ๑๖ มีนาคม
๑๒๒ หน้า ๑๐๔๖

๒ " ว่าด้วยความยากแต่มีใช้เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ฤๅ. ๔ : ๑๖ มีนาคม
๑๒๒ หน้า ๑๐๔๖ - ๑๐๔๗

ถ้าไม่เลิกการบ่อนเบี้ย, คงเลอะเทอะ....คือราษฎรคงเป็นโจรผู้ร้าย
เป็นที่รำคาญแก่โรงเรียนบ้านเมือง,

ถ้าเลิกบ่อนเบี้ยลงเสียได้แล้ว โจรผู้ร้ายก็คงจะเบาบางลง คนมีทรัพย์
ก็จะมีมากขึ้น, กังวลที่หมายว่าจะรวยด้วยการพนันก็จะเสื่อมหายไป, เวลาที่
จะหาทรัพย์ได้ก็จะมิอยู่, โอกาสแห่งการเล่าเรียนหาทรัพย์ก็จะมีมากขึ้น,

เมื่อราษฎรมีวิชามีปัญญามีทรัพย์แล้ว จะวิตกอะไรถึงข้อที่รัฐบาลจะไม่มีเงิน
ใช้,

เมื่อโทษของการพนันมีมากมายทั้งทางตรงและทางอ้อมเช่นนั้น เทียนวรรณ
มีความปรารถนาอย่างมากที่จะให้การพนันหมดไปจากสังคมไทยเสียที จะเป็นการประชด
หรือไม่ว่าก็ตามแต่เทียนวรรณก็ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

✓ เสียหายที่สุดที่เราไม่มีโอกาส, ถ้าเรามีโอกาสจะตั้ง โซชายอิตักัชชวณ
มหาชนที่เปนชาติไทยแท้ด้วยกัน ขอผูกบ่อนเบี้ยในมณฑลกรุงเทพฯ ถ้าเราผูกได้
แล้ว, ก็จะไม่เปิดบ่อนให้ใครเล่น แต่เงินหลวงจะส่งตามงวดแลัศตรา, สิ้นปี
ก็จะคอยแย่งชิงประมุขให้เงินสูง, คงจะตกอยู่ในพวกรักษาดิอีก, พลเมืองที่อยู่
ในมณฑลกรุงเทพฯก็จะมีที่เล่น, บุตรภรรยาของท่านทั้งหลายก็จะพ้นจากความ
ฉิบหาย, คงจะมีความเจริญขึ้นด้วยทรัพย์แลสะติปัญญาวิชาความรู้,^๒

๑ " ความดำริห์รำพึง " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๓๒๔ -

๓๒๔

๒ " ว่าด้วยความอยากมั่งมี แต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย " ศุล. ๕ : ๑
กุมภาพันธ์ ๑๒๓ หน้า ๑๓๔๐ - ๑๓๔๑

แต่เมื่อเขาไม่มีโอกาสแสดงความสามารถเพียงพอที่จะทำเช่นนั้นได้ เขา
จึงได้ฝากความหวังไว้กับรัฐ โดยเฉพาะกับพระมหากษัตริย์คือพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นผู้ที่เหียนวรรณเชื่อในความเป็นนักปฏิรูปของพระองค์อย่างยิ่ง
และบรรดาชนชั้นปกครองทั่วไปที่เขาเห็นว่ารักประเทศชาติ รักความก้าวหน้า และมี
อำนาจที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ได้ / ดังเขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ขอเคชะพระองค์ผู้ทรงภพ
คือการ เล่น เช่น พนัน คั่น กระพือ
ทรงบำรุง กรุง เทพฯ ขึ้น เสพย์สุข
ให้เป็นราชธานีศิริไลย
ถ้ารับรักคักกลางหนทางตรง
อันการเล่นเป็นโรคโสโครกใหญ่
สิ้นความคึกฤทธาปัญญาทรัพย์
เพราะคนยากมากกว่ามีคนคีน้อย
ความเห็นเราเท่าทางอึ่งคำนึงไป
รักประเทศเขตชาติศาสนา
เมื่อเจ้านายฝ่ายพลแลมนตรี
จะได้คึกคักกลางหนทางร้าย
ก็เป็นคุณบุญครันในทันตา

ได้ปรารพล้างกวาคปี่สาจรกระสื่อ
ขอให้รู้ เล็กคักขจักไกล
ประเทศทุกภาษาได้อาไศรย
เจริญไว้เร็ววันในทันตา
ไพร่ก็จะมีปัญญาวิชาทรัพย์
เข้ากินโตถึงปอดตลอดคัก
จะหวนกลับเป็นสัตว์ฉันทุใจ
จะพาพลอยคนฉลาดให้หว่าคไหว
ไม่ทราบในพระปัญญาเสนาบดี
จึงอุส่าห์ตรึกตรองให้หมองศรี
ท่านเห็นดีพร้อมกันด้วยปัญญา
ให้เหือกหายโรคพิษมีขางมิจนา
ไม่อาจหน้าพวกขุนนางค่างนคร^๒

๑ " นิเทศสารค่ากลอน " ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๖ หน้า ๓๔๓ -

๒ " เกาะไต้่น้ำค่ากลอน " ศิริ. ๕ : ๑๕ มีนาคม ๑๒๖ หน้า ๔๐๖ -

เราจะเห็นว่า เทียนวรรณไม่ใช่คนที่จะเสนออะไรอย่างเลื่อนลอย เมื่อเขาเสนอให้รัฐเลิกการพนัน เขาก็เร่งให้รัฐจัด " การศึกษา " เข้ามารองรับเพื่อให้นักมีปัญญาความรู้ในการดำเนินชีวิตที่ดี และเขายังได้กล่าวไว้อีกว่า เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้อง " คิดว่าจะหาผลอย่างใดอย่างหนึ่งใช้แทนเงินอากรการพนันได้เมื่อใด, จะรีบเลิกถอนการพนันเสียให้ขาดเมื่อนั้น, " * ข้อเสนอนี้เทียนวรรณกล่าวว่าเขาได้เริ่มคิดมาแต่อายุได้ ๓๐ ปีแล้ว และเขาได้นำมาพิมพ์ใน ตูลวิภาคพจนกิจ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ในที่สุดแนวความคิดความหวังของเขาก็สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสมัยต่อมา ปรากฏว่าประเทศไทยได้เลิกให้มีการเล่นหวย ก.ข. เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ และเลิกอากรบ่อนเบี้ยทั้งหมด เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐^๒ หลังจากความคำริของเทียนวรรณที่ปรากฏในตูลวิภาคพจนกิจได้ล่วงไปแล้วประมาณ ๒๐ ปีเศษ

ความนิยมในการมีภรรยา

การมีภรรยาเป็นประเพณีนิยมอีกอย่างหนึ่งในสังคมไทย และนิยมกันแทบทุกชนชั้นตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการทั่วไป แม้กระทั่งถึงสามัญชน โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองนั้นความนิยมก็ยิ่งเห็นได้ชัดมาก การมีภรรยาในครั้งนั้นต้องนับว่ามีมากจริง ๆ ไม่ใช่จะมีเพียงสองคนสามคนเท่านั้น ความนิยมนี้เป็นที่รู้ ๆ กันทั่วไป แต่ก็แปลกที่ไม่ค่อยมีใครนำเอาเรื่องนี้มาวิพากษ์วิจารณ์กัน อาจเป็นเพราะว่ากลัวจะเข้าทำนองถ่มน้ำลายรดฟ้าจะกลับมาถูกหน้าตัวเองก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามข้อเขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้พอจะมีให้เห็นอยู่บ้างแล้ว

* " ว่าด้วยความฉันทะเมอ แต่มีโชนอนหลับ " ตูล. ๕ : ๒๓ ธันวาคม ๑๒๓ หน้า ๑๓๕๕

^๒ สงบ สุริยรินทร์ เทียนวรรณ หน้า ๖/๔

ในปัจจุบันนี้ยังคงมีการพนันของรัฐซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางคือ

ในสมัยนั้น แต่เป็นข้อเขียนของชาวต่างประเทศ ที่เข้ามาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศไทยอย่างมาก ซึ่งเป็นผู้ที่เรารู้จักดีแล้ว คือ หมอบรัดเลย์ ผู้บุกเบิกวงการหนังสือพิมพ์ในเมืองไทย เนื้อหาหนังสือพิมพ์ของเขาส่วนมาก เสนอข่าวและบันทึกทางสังคม แต่ก็มีบางตอนที่เป็นความคิดเห็นอยู่บ้าง เช่นข้อเขียนในปี ค.ศ. ๑๘๖๒ มีข้อความตอนหนึ่ง เป็นการบันทึกถวายพระนามและวันประสูติของพระเจ้าลูกเธอ แล้วเขาก็แสดงความคิดเห็นไว้ตอนท้ายว่า

... จากถวายพระนามข้างบนนี้ เราจะสังเกตได้เองว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีโอรสจากพระราชมารดา ๒๗ พระนาง..... พระราชมารดาเหล่านี้ทรงได้รับเงินเลี้ยงชีพจากรัฐบาลด้วยกันทุกองค์..... ส่วนพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่ ๒ (พระปิ่นเกล้า ฯ) ทรงมีโอรสจากพระราชมารดา ๒๕ พระนาง..... ส่วนบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ต่างก็มีภรรยา ๓๐ นางบ้าง ๔๐ นางบ้าง บางทีก็ ๕๐ นาง เราขออ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้า ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขเรื่องการมีภรรยามาก (โดยทรงมีพระชายาแต่พระองค์เดียว เพื่อเป็นแบบฉบับ) และด้วยการออกกฎหมายห้ามการมีภรรยามากโดยทั่วถึงกัน คุณธรรมความดีและความเจริญรุ่งเรืองของกรุงสยามจะแพร่ขยายออกไปไม่ได้นั้น กว่าการมีภรรยามากจะถือว่าเป็นความผิดทางอาญา*

ในจำพวกคนไทยด้วยกันในสมัยนั้น ก็เห็นจะมีอยู่แต่เพียงบรรพชนที่ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับระบบมีภรรยามาก เช่นนั้นถึงขั้นกล้าพอที่จะวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนวคิด

สลากกินแบ่ง (ซึ่งเริ่มเข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕) แต่ก็เป็นทีวิพากษ์วิจารณ์กันมากในเชิงลบ โดยเฉพาะตามหน้าหนังสือพิมพ์ทั่วไป

*ขจร สุขพานิช " หนังสือพิมพ์บางกอกคาเลนดาร์ ของหมอบรัดเลย์ พ.ศ. ๒๔๐๒ - ๒๔๑๕ " ก๊าวแรกของหนังสือพิมพ์ไทย หน้า ๒๓

เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างตรงไปตรงมา ดังเขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

มีเมียคนเดียวก็ไม่มีทวงมากใส่หุ้ยน้อย,.....

การที่มีเมียมาก ส่อให้เห็นความฉิบหายแห่งใส่หุ้ย, แลออกการแสวงหาทรัพย์สิน ๆ ถูก ๆ เพราะเหตุว่า ถ้าเมียงามรู้จักปรนนิบัติพอใจสามีแล้ว, อาจทำให้สามีแปรปรวนไปจากความตั้งใจได้เป็นแท้, แลทั้งจะก่อการวิวาทในระหว่างเมียเดิมกับเมียใหม่ด้วย, จำเป็นสามีต้องจัดการให้พอเพียง, ครั้นหาทางสุจริตไม่พอเพียงผลน้อยไม่พอแก่ความต้องการ จึงต้องพลิกแพลงหาในทางไม่ชอบธรรม จึงเป็นมูลเหตุมิให้ตั้งอยู่ในยุติธรรมได้, เพราะตนตกอยู่ในอำนาจเป็นทาสของความปรารถนาในใจของตนเอง,

ข้อเขียนของเทียนวรรณชี้ให้เห็นชัดถึงความเป็นนักคิดนักปฏิรูปของเขาเสมอ จะเห็นว่าเทียนวรรณมองการมีภรรยามาก ไม่เฉพาะแต่ในแง่ของการกคที่เอารักเอาเปรียบทางเพศ และเป็นการปล่อยชีวิตส่วนใหญ่ให้หมดไปกับการหลงมัวเมาอยู่ในกามคุณมากเกินไปเท่านั้น แต่เขามองไกลไปถึงว่า การมีภรรยามากมายเช่นนั้นจะเป็นมูลเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้นั้นไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรม อันจะนำความเพื่อครอบงำสู่สังคมในที่สุด จากข้อเขียนของเขาแสดงให้เห็นถึงการยอมรับว่า ^{ความรัก} เชื้อสหรือความรัก เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ เทียนวรรณ ^{เห็น} เป็นนักปฏิรูปสังคม ข้อเขียนของเขาจึงพยายามชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เขาวิพากษ์วิจารณ์ให้เห็นโทษนั้น ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมการเมือง

เมื่อพิจารณาจากสภาพสังคมในสมัยนั้น จะเห็นว่าจุดที่เทียนวรรณโจมตีนี้

" ว่าด้วยความยาก แคมิใช่เป็นหนี้หรือเป็นทาส " ฤๅ. ๔ : ๑๖

มีนาคม ๑๒๒ หน้า ๑๐๘๖ - ๑๐๘๘

เป็นสิ่งที่น่ารับฟังอยู่มาก เพราะในสมัยนั้น สถานภาพและสิทธิต่าง ๆ ของผู้หญิงต่าง
กับในสมัยนี้มาก การที่ผู้ชายนิยมมีภรรยามากถึงสามสิบสี่สิบคนเช่นนั้น ถึงแม้ว่าผู้
นั้นจะเป็นข้าราชการชั้นสูง มีรายได้มากแต่ก็ย่อมมีปัญหาในทางเศรษฐกิจอยู่บ้างและ
เป็นโอกาสที่จะก่อให้เกิดการทุจริตขึ้นได้ง่ายยิ่งขึ้น ค้วยเหตุนี้เขียนวรรณจึง
พยายามที่จะเรียกร้องให้ต่างก็เห็นดีด้วยกับการมีภรรยาคนเดียวเท่านั้น เขากล่าวว่า

เราเห็นว่าถ้าเมียคนเดียวก็จะมีห่วงแค่คนเดียวเท่านั้น, คงจะเบาใจไป
บ้าง ถ้ามีมากก็คงจะต้องห่วงมากย่อมเป็นธรรมดาอยู่เอง, จะไม่ต่างอะไร
แก่รถหรือเรือที่มันทุกของมากแลของหนัก, ก็ย่อมมีความหนักมากอยู่เองตาม
ธรรมชาติของความมันทุกของที่มีน้ำหนัก,

หรือในเรื่อง " วิทยากรคำกลอน " เขียนวรรณก็เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้
ไว้ว่า

คือเมียมาราก เจ้าเข้าข้างชั่ว

คู่แท้หัวทวนขุนนาง เปนอย่างหนา

.....
ถ้ามีเมียเสียคนเดียวก็ยากอยู่

.....
คงมันน้อยลงนักหนาปัญญาฉัน^๒

เขียนวรรณเสนอแนวความคิดไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดก็ตาม เขาจะมีความ
หวังอยู่เสมอ ในเรื่องนี้ก็เหมือนกัน เขียนวรรณหวังไว้ว่า "การมีภรรยา
ก็จะมีกฎหมายลดย่อนสักวันหนึ่ง เป็นแน่"^๓ และความคาดหวังของเขาก็เป็นจริง

^๑ " ว่าด้วยความหนักจนไม่มีใครยกได้ แต่มีใช้เหล็กแลศิลาของโตแลมาก "
 ฤ. ๔ : ๑ ธันวาคม ๑๒๒ หน้า ๔๕๒

^๒ " วิทยากรคำกลอน " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๖๔ - ๒๗๐

^๓ " ว่าด้วยความเห็น แต่มีใช้ตาแล " ฤ. ๒ : ๑๖ พฤศจิกายน ๑๒๔
หน้า ๑๖๖๑

เพราะในเวลาต่อมาสังคมไทยก็มีกฎหมายให้ผู้ชายมีภรรยา (คำนินิตินัย) ได้เพียง
—คนเดียวเท่านั้น

การศึกษา

นอกจากความเป็นเอกราชของชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของประเทศ ความ
มีอุดมการณ์ชาตินิยม จิตสำนึกทางการเมือง และความสามัคคีของชนในชาติแล้ว
✓ เทียนวรรณยังเห็นว่า การพัฒนาสังคมการเมืองจะไ้ผลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ
ปัจจัยที่สำคัญมากอีกอย่างหนึ่งคือ " การศึกษา " เพราะการศึกษาก่อให้เกิดการ
พัฒนาคุณค่าของชีวิตของปัจเจกบุคคล และการพัฒนาชีวิตนี้ย่อมมีสหสัมพันธ์โดยตรงกับ
การพัฒนาสังคมการเมือง

จากประวัติชีวิตของเทียนวรรณที่กล่าวถึงมาแล้วในตอนต้น จะเห็นว่าเขา
เป็นสามัญชนที่เห็นคุณค่าของการศึกษามาก โดยเฉพาะชีวิตในระหว่างอุปสมบทและ
หลังอุปสมบทแล้ว เทียนวรรณใช้ชีวิตอย่างนักศึกษาอย่างแท้จริง ความเอาใจใส่
ในการศึกษาของเขาดำเนินไปพร้อม ๆ กับความสนใจในจริยธรรมและความเป็นไป
ของสังคมบ้านเมือง การที่เทียนวรรณได้เอาใจใส่เฝ้าสังเกตสังคมไทยมาเป็นเวลา
ช้านาน ทำให้เขาเห็นว่าสังคมไทยที่แล้ว ๆ มานั้นพัฒนาไปอย่างเชื่องช้ามาก ทั้งนี้
เพราะเราขาดปัจจัยที่สำคัญ ที่เห็นชัดอย่างหนึ่งคือ " การศึกษา " ผู้สนใจในการ
ศึกษาที่พอมีอยู่บ้างก็มักจะเป็นชนชั้นสูงในราชสำนัก สามัญชนส่วนใหญ่ยังไร้การศึกษา
แม้แต่รัฐเองก็ดูเหมือนว่าจะไม่เห็นความสำคัญและไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่า ภาระสำคัญอย่าง
หนึ่งของรัฐคือการจัดให้ชนในรัฐมีการศึกษา การจัดการศึกษาโดยรัฐเพื่อประชาชน
ถ้าจะมีอยู่บ้างก็เป็นไปอย่างพอทำเนาเท่านั้น เช่น การสร้างโรงเรียนในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพื่อให้หาอาหาร การศึกษา และ

พระบรมเทศนาแก่ประชาชนในกรุงเทพฯ การศึกษาเพื่อทวยราษฎร์เพิ่งมาเริ่มต้น
ตัวและดำเนินการอย่างจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เอง

ความประสานกันระหว่าง ความตระหนักในคุณค่าของการศึกษา กับการได้
เห็นสภาพในสังคมเช่นนั้น ทำให้เหียนวรรณให้ความสำคัญในเรื่องของ "การศึกษา"
มาก แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาของเหียนวรรณมีอยู่มาก ถ้าจะรวบรวมและ
วิเคราะห์กันอย่างจริงจังแล้ว พอจะจัดเป็นตำราทางการศึกษาได้เล่มหนึ่งที่เดียว
ข้อเขียนเกี่ยวกับการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นแนวความคิดของเขาอย่างกว้างขวางทั้ง
ด้านปรัชญา หลักการ วิธีการ การปลูกความตื่นตัวของคนทั่วไป และการเสนอ
แนวความคิดแก่รัฐ ในการจัดการศึกษาเพื่อทุกคนในรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อ
ประชาชนซึ่งยังต่ำต้อยหน้ามากในเรื่องนี้ ไม่ใช่เพื่อชนบางกลุ่มซึ่งเป็นชนชั้นสูง
ในราชสำนัก เท่านั้น

หลักแนวความคิดสำคัญของเหียนวรรณเกี่ยวกับการศึกษา

ในการที่จะศึกษาแนวความคิดทางการ เมืองเกี่ยวกับการศึกษาของเหียนวรรณ
ต่อไป เราควรจะได้ทราบถึง หลักแนวความคิดสำคัญด้านการศึกษาของเขาเป็น
เบื้องต้นเสียก่อน เพราะเป็นพื้นฐานสำคัญในความคิดของเขา การกล่าวถึงหลัก
ความคิดในที่นี้จะเป็นการกล่าวอย่างสรุปโดยไม่นำข้อมูลต่าง ๆ มาอ้างไว้ เพราะ
ได้อ้างไว้มากเพียงพอแล้วใน " ประวัติของเหียนวรรณ " และทั้งนี้อ้างถึงอีกมาก
ในที่ที่จะศึกษาต่อไปจากนี้

รัชย เรืองศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ :

✓ จากวรรณกรรมของเทียนวรรณ ชี้ให้เราเห็นว่า การดำเนินชีวิตด้านการศึกษาของเขา และการเสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดหลักที่สำคัญคือความเชื่อความยอมรับที่ว่า

๑. การศึกษาเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของมนุษยชาติ การศึกษาจึงมีความจำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมมนุษย์ และมนุษย์ทุกคนย่อมสามารถที่จะศึกษาได้ตามภาวะความสามารถของตน ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ผูกขาดสำหรับชนชั้นใดชั้นหนึ่ง

๒. ในการจัดการศึกษานั้นต้องเน้นทั้งด้านความรู้และความประพฤติ หรือ ด้านปัญญาธรรมและจริยธรรม นี่คือการศึกษาในความหมายของเทียนวรรณ การเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของเขาจึงมุ่งทั้งสองด้านนี้ไปด้วยกัน

๓. ผลของการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของชีวิตและสังคม ผู้ได้รับการศึกษาจึงควรเป็นผู้ที่รู้จักปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนได้ และในขณะเดียวกันต้องเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในเรื่องความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองด้วย

๔. การศึกษาเป็นกิจกรรมตลอดชีวิตของมนุษย์ ทุกคนต้องเอาใจใส่ในการศึกษาอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นชีวิตที่มีสุขสบายหรือมีฐานะความเป็นอยู่อย่างไร การศึกษาของเทียนวรรณจึงไม่ได้หมายความว่าเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น

การที่เทียนวรรณให้ความสำคัญใน " การศึกษา " มาก ^{๓๑} เพราะเขาระบุไว้ว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคน และการพัฒนากำลังคน ย่อมนำมาซึ่งการพัฒนาบ้านอื่น ๆ ความจริงนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เช่นมีคำกล่าวที่ว่า

ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ อาทิ การสร้างสะพาน เขื่อน หรือทางหลวงนั้น เป็นเพียงเปลือกนอกของการพัฒนา หรือจะพูดอีกนัยหนึ่ง ความเจริญทางวัตถุเป็นเพียงแต่ผลของการพัฒนาเท่านั้น การพัฒนานั้นมีความสำคัญอยู่ที่

การพัฒนาคน (Human Development) ฉะนั้นการพัฒนาที่จะมีประสิทธิผล
ได้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องเน้นหนักในเรื่องการพัฒนากำลังคน เพราะเมื่อเรา
พัฒนากำลัง " คน " กันได้แล้ว ผลความเจริญทางการพัฒนาทางวัตถุอันเป็น
เปลือกนอกก็จะตามมาเอง*

จะเห็นว่าการพัฒนากำลังคนเป็นหัวใจของการพัฒนาสังคมการเมือง และ
ปัจจัยสำคัญในการพัฒนากำลังคนคือ " การศึกษา " ความเชื่อนี้ของเทียนวรรณ
ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป เช่นในเรื่อง " ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง "
เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่า " บ้านเมืองที่มีกำลังใหญ่นั้น, เพราะมีกำลัง ๓ ประการ
บริบูรณ์ไม่บกพร่อง, " กำลังทั้ง ๓ นั้นคือ กำลังคน กำลังทรัพย์ และกำลัง
ปัญญา ในค่านกำลังปัญญานั้นเทียนวรรณเน้นไว้ว่าต้อง " มีปัญญาแล่วิชามากทั่วกัน
ทั้งเจ้านายขุนนางแลราษฎรพลเมือง เป็นพื้นไม่ใช่คอกควง, " ^๒ หรือในเรื่อง
" ว่าด้วยโรคมิใช่ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ " เขาก็ได้ชี้ให้เห็นว่า โรคของแผ่นดิน
นั้นอยู่ที่ตัวบุคคลมากกว่าอย่างอื่น บุคคลในที่นี้เขาหมายถึงชนชั้นปกครองและสามัญชน
ในบรรดาโรคต่าง ๆ นั้น เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่า การขาดการศึกษา โดย
เฉพาะที่ปรากฏอยู่มากมายในกลุ่มสามัญชนเช่นนี้เป็นโรคร้ายของแผ่นดินที่ต้องแก้ไขอย่าง
หนึ่ง ดังเขากล่าวว่า " ส่วนโรคของสามัญชนพลเมืองทั่วไปในราชอาณาจักร

*เกษม ศิริสัมพันธ์ " ลือสารมวชนกับการพัฒนาทางการเมือง "
ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ หน้า ๔๓

^๒ " ว่าด้วยกำลังใหญ่ ๓ ประการของบ้านเมือง " ศุล. ๔ : ๔ ตุลาคม
๑๒๒ หน้า ๕๔๔

ประเทศนั้น ๆ คือผู้ทรงเป็นคณโฆเลา ปราศจากสะติปัญญาวิชาความรู้, " ๑
 ค่ายเหตุนี้เองในเรื่อง " ว่าค่ายไสมยหรือเวลา " ซึ่งเป็นเรื่องที่เขียนวรรณคดี
 แสดงถึง " ความต้องการมากที่สุด " ของเขาที่จะให้มีการปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ขึ้น
 ในประเทศสยามไว้หลายข้อนั้น เขาได้กล่าวถึงความต้องการทางการศึกษาไว้ว่า

....เราต้องการที่สุด ในท่านที่มีสะติปัญญาแลรู้วิชาเท่าแก่เขาที่รู้จริง,
 สำหรับจะไคช่วยกิจการบ้านเมืองเพื่อไคมีความเจริญไคยรวกเร็วทันเวลา,

....เราต้องการที่สุดในพวกเราให้รู้วิชาซึ่งจริง ๆ ทุกคนที่ควรจะไครู้
 ไคหัดไคเรียนไค, จนพอไคในบ้านเมืองจนเหลือล้น, ๒

จากคำกล่าวของเทียนวรรณชี้ให้เราเห็นว่า เขาเข้าใจความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อชีวิตและสังคม เขาจึงหวังให้การศึกษาเข้ามาแก้ปัญหาของชีวิตและสังคมด้วย

ไคกล่าวมาแล้วว่า การที่สังคมไทยขาดการศึกษานั้น เป็นเพราะทั้งรัฐและประชาชนไคเห็นความสำคัญของการศึกษา ข้อเขียนของเทียนวรรณจึงพยายามปลุกความตื่นตัวจากทั้งสองฝ่ายนี้

การปลุกความสนใจและตื่นตัวทางการศึกษาของประชาชน *แนวข้อคิดและปัญหา*

การปลุกความตื่นตัวหรือจูงใจให้คนทั่วไปมีความสนใจในการศึกษา เทียนวรรณไคยกเหตุผลต่าง ๆ มากล่าวอ้าง เช่น

๑ " ว่าค่ายโรค แต่มิใช่ไข้เจ็บหรือพยาธิต่าง ๆ " มูล. ๔ : ๒๓

เมษายน ๑๒๓ หน้า ๑๑๒๕

๒ " ว่าค่ายไสมยหรือเวลา " มูล. ๕ : ๑๖ กรกฎาคม ๑๒๔ หน้า ๑๕๓

๑. การชี้ให้เห็นว่าการศึกษาเป็นคุณสมบัติและเป็นความสามารถอย่างหนึ่งของมนุษยชาติ

ของมนุษยชาติ

เทียนวรรณเป็นคนที่ยอมรับในความสามารถของมนุษย์อยู่มาก จะเห็นว่าแม้เขาจะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความคิด แต่เขาก็ไม่เคยถูกใคร เขายินดีที่จะยอมรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ จากคนทั่วไปอยู่เสมอ หลายคนจึงชอบมาพุดจาสนทนากับเทียนวรรณในด้านการศึกษานั้น เทียนวรรณพยายามชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่มนุษย์ทุกคนสามารถจะศึกษาได้ตามโอกาสและความสามารถของตน ดังเขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เราได้แลดูราชการแลการสามัญของมนุษย์, ก็เห็นได้ว่า, ถ้าจะให้ไพร่ไปทำการของผู้ดี ไพร่ก็คงทำไปไม่ได้, ถ้าจะให้ผู้ดีไปทำการของไพร่เข้านาง ผู้ดีก็จะทำการของไพร่ไม่ได้เหมือนกัน, เพราะปรกติไม่เหมือนกันมาแต่ตกฟาก,

แต่วิद्याความรู้นั้น, ไม่เว้นว่าไพร่และผู้ดี, ถ้าได้ศึกษาเล่าเรียนฝึกฝนเข้าจริง ๆ แล้ว, คงจะรู้วิชาได้ด้วยกันทั้งไพร่และผู้ดี, เว้นเสียแต่จะรู้อย่างเอกอย่างโทอย่างตรีเท่านั้น, ไพร่จะรู้อย่างเอกก็มี ผู้ดีจะรู้อย่างเอกก็มี

ถ้าจะมีผู้เถียงว่า, ไพร่มีสันดานอันต่ำช้า, มีราตุถูกตัวกว่า ไม่สู้เหมือนผู้ดี, เราจะรับแก้แทนว่า, ผู้ดีที่รู้ดีนั้น, ไปเรียนมาจากไหน, ครูของผู้ดีนั้นเป็นผู้ดีหรือ, ก็จะต้องตอบว่าเดิมก็เป็นผู้ดีสามัญนั้นแล, ถ้าคั้งนั้นก็เข้าใจแล้วว่า, ผู้ดีก็ต้องไปเรียนวิชามาจากไพร่ ๆ ที่เป็นผู้ดีก็ต้องมีวิชาดีเสมอ ผู้ดีเหมือนกัน,

อาไศรยเหตุนี้เอง, ทำให้เราเชื่อว่า, ไม่เลือกเว้นว่าใครหมคถ้าเอาใจใส่ศึกษาจริง ๆ แล้ว, ก็รู้วิชาได้ทุกคน,

ไม่ว่าใครแลผู้ใด,

ข้อความนี้ของเทียนวรรณสะท้อนให้เห็นชัดถึงสภาพทางสังคมในสมัยนั้น คือ การที่สามัญชนไม่นิยมในการศึกษา จึงอาจทำให้หลายคนเห็นและเข้าใจไปว่า การศึกษาเป็นคุณสมบัติเฉพาะของชนชั้นสูงเท่านั้น พวกเขาเองคงไม่มีความสามารถพอที่จะศึกษาได้ หรืออาจจะศึกษาได้ แต่ก็คงไม่ได้ดีเท่ากับชนพวกนั้น ข้อเขียนของเทียนวรรณจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะลบล้างความคิดความเชื่อเช่นนี้เสีย

๒. การชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการศึกษา (ทั้งความรู้และความประพฤติ)

เทียนวรรณเป็นผู้ที่ตระหนักในคุณค่าของการศึกษาที่มีต่อชีวิตและสังคมดี เขาจึงพยายามชี้ให้คนทั่วไปเข้าใจในคุณค่านี้ด้วย ซึ่งจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะกระตุ้นเตือนให้คนหันมาสนใจในการศึกษามากขึ้น เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่า การศึกษาวิชาควรรู้มีคุณค่าแก่ชีวิตมาก ซึ่งเขาเปรียบคุณค่าของการศึกษาไว้ในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น ในเรื่อง " ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ " เขายกย่องการศึกษาว่าเป็น " อภรณ์ " อย่างหนึ่งของมนุษย์ ดังเขากล่าวว่า

เครื่องรู้แลความรู้ความศึกษาความเอาใจใส่, เป็นครุภรณ์การ เครื่องประดับสำหรับมนุษย์บุรุษที่มีความรอบคอบ, ในการโลกย์แลการธรรม, ทั้งความประพฤติประกอบก็ตั้งอยู่ในความสุจริตสุภาพ, เป็นคนคี่จนปรากฏได้, ชนทั้งหลายก็นิยมว่าคนผู้นั้นเป็นคนดี, โดยเขาทั้งหลายไม่เคยเห็นผู้นั้นกระทำความชั่วในที่หนึ่ง, วิทยากับความประพฤติชอบสองประการนี้ เป็นอภรณ์เครื่องประดับ,

๖ " ว่าด้วยความที่เรียกว่าคน เหตุใดจึงเรียกว่าคน " ตล. ๕ :

ทั้งเป็นเครื่องบำรุงผู้มีวิชาแลความดีให้เจริญในสุขสมบัติลาภยศด้วย,

ในเรื่อง " อนุสรสารธารณ์ " เขาชี้ให้เห็นว่า วิชาความรู้เปรียบประดุจ
 กัง " แก้วสารพัดนึก " ดังเขากล่าวว่า

แต่ความรู้อยู่ในหัวของตัวแล้ว เหมือนมีแก้วสรรพนึกเร่งศึกษา
 ใค้อาไศรยไปจนกายวายชีวา โจรไม่กล้าลักฉกในอกเรา^๒

✓ ในเรื่อง " ว่าด้วยรัตน " เขียนวรรณยกย่องวิชาความรู้เป็น " รัตนะ "
 อย่างหนึ่งด้วยเช่นเดียวกัน ✓ ดังเขากล่าวว่า

ผู้ใดมีวิชาความรู้ แม้ไม่มากไม่ทั่วไปในสรรพสาคร, แต่สิ่งเดียวก็จริง
 คุจนายงอยที่คิดตรวคิให้เป็นรูปภาพได้, ตามความมุ่งหมาย,.....หรือคุ
 นายถมิงฆู อันหมายถึงเป้าถูกกลางวงใจคำเป้าทุกครั้งไม่ผิดพลั้งเป็นต้น, วิทยา
 อย่างนั้นของผู้นั้นก็ไค้ชื่อว่า เป็นรัตนะไค้ โดยคุณที่กระทำให้สมประสงค์ ยัง
 ความยินดีแลความนิยมของมหาชนให้บังเกิดไค้, ทั้งประโยชน์คนก็สัมผัสเห็จ,^๓

จะเห็นว่าเขียนวรรณมิไค้ตั้งความหวังไว้เลิกลอยว่า ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาให้
 มีความรอบรู้อย่างกว้างขวางในทุกด้าน เขาเห็นว่าคนเราอาจศึกษาให้รู้ในสิ่งใดสิ่ง
 หนึ่ง แต่ศึกษาให้รู้จริงรู้ลึกก็มีประโยชน์มาก

๑ " ว่าด้วยความนิยมต่าง ๆ " จุล. ๕ : ๒๓ พฤษภาคม ๑๒๔ หน้า ๑๔๔๔

๒ " อนุสรสารธารณ์ " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๔๔

๓ " ว่าด้วยรัตน " จุล. ๑ : ๑๖ ตุลาคม ๑๑๔ หน้า ๑๔

ในเรื่อง " ว่าด้วยตัวทรัพย์สินของทรัพย์สิน " เขียนวรรณคดีไว้ให้เห็นว่า วิชาความรู้จักเป็น " ทรัพย์สิน " ที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ดังเขากล่าวว่า " ทรัพย์สินที่ ๒ ราคาต่ำลงไปกว่าจะเรียกทรัพย์สินคือวิชาความรู้ต่าง ๆ " ในเรื่องนี้ เขียนวรรณคดีจำแนกวิชาต่าง ๆ ไว้มากมายหลายประเภท แต่วิชาที่เขาให้ความสำคัญมากจักไว้อันดับแรก คือ " วิชาคิด " ซึ่งนับว่าเป็นการจักอันค้ำวิชาที่แปลกอยู่ มากและในข้อเขียนของเขามักจะส่งเสริมค่านี้นี้มาก ถ้าเราสังเกตจะเห็นว่าในวง การศึกษาในปัจจุบัน มักจะมีคำวิพากษ์วิจารณ์อยู่เสมอว่า เรามักจะสอนให้คนเชื่อ และจำมากกว่าที่จะสอนให้คนคิด

๓. การชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของชีวิตในอนาคต

เขียนวรรณคดีเป็นผู้ที่ยอมรับในกฎของความเปลี่ยนแปลงคนหนึ่ง เขาเข้าใจ ทั่วว่าวันเวลาเปลี่ยนไป เหตุการณ์เปลี่ยนไป การค้นคว้าต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของ ชีวิตและสังคมก็ย่อมเปลี่ยนไปด้วย สังคมสมัยก่อนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดด้วยกำลังกาย แต่ในสังคมสมัยใหม่ จะต่อสู้ด้วยรอกันด้วยกำลังปัญญาความคิด เขียนวรรณคดีจึงเห็น ว่าควรที่ทุกคนต้องสนใจในการศึกษา เพื่อชีวิตและสังคมในอนาคตที่ดีกว่า เขา กล่าวว่า

ด้วยต่อไปในเบื้องหน้า, ถ้าผู้ใดไม่มีวิชาความรู้สำหรับตัวพอลแล้ว, ผู้นั้น จะได้รับความเหนื่อยยาก เพราะจะต้องใช้แรงงานเป็นกำลัง, จึงจะได้เข้า น้ำปานะนมแลที่อยู่ร่มเงาอาไศรย, โดยเหตุว่า สรรพสิ่งของจะมีราคาแพง ขึ้นไปทุกที, จะมีใครลดถอยลงมาเลย, ทั้งกิจการที่สำคัญก็จะตกอยู่ในกำมือของ

ชาวต่างประเทศเสียโดยมาก, เพราะเราไม่รู้วิชาเหมือนพวกเขา เจ้านาย
จะไม่พอพระไทยใช้คนไทยที่โง่,*

คนในสมัยนี้ที่ได้อ่านความเห็นของเทียนวรรณ จะเห็นว่าเขาเป็นสามัญชน
คนหนึ่งที่สามารถเข้าใจอะไรก็ได้ไกลและถูกต้องอยู่ไม่น้อยทีเดียว

๔. การชี้ให้เห็นถึงโอกาสในการศึกษา

เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เทียนวรรณชี้ให้เห็นทั่วไปสนใจในการศึกษาคือ
การชี้ให้เห็นว่าคนในสมัยนั้นมีโอกาสทางการศึกษากว่าคนในสมัยก่อนมาก ไม่ว่าจะเป็น
เป็นค่าน้ำรับตำราคันคว่ำหรือสถานที่ที่ศึกษา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เป็นสมัยที่บ้านเมืองมีความเจริญขึ้นมากแล้ว
ในทางการศึกษารัฐก็ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ เป็นสมัยสำคัญของการปฏิรูปการ
ศึกษา มีโรงเรียนตลอดจนแหล่งค้นคว้าวิทยากรที่สะดวกกว่าสมัยก่อนมาก
เทียนวรรณกล่าวว่า

คนเด็ก ๆ ในชั้นนี้, ถือว่าผู้ใหญ่หลายอย่างนัก, ทั้งเราจะชี้ให้เห็น,
เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ได้มีหนังสือพิมพ์แลตำราฝึกคาคแลตำราจักรรักษา, ที่พวก
ชาวอะเมริกาได้แปลออกจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย, เมื่อปีพุทธศักราช
จุลศักราช ๑๒๐๔ เวลานั้นยังมีได้พิมพ์กฎหมายแลจินคานิ, ครั้นในรัชกาลที่ ๔
ทรงพระบรมราชานุญาตให้หมอปรีดเลพิมพ์กฎหมายจบบริบูรณ์เป็นสองเล่มสมุดฝรั่ง,
แลได้พิมพ์จินคานิแลพงษาวดารจีนขึ้นก่อน, แลได้พิมพ์จดหมายเหตุขึ้นให้ชื่อว่า
บางกอกรีคเคอร์ ทำมาได้สองปีก็หยุด, ฝ่ายราชการก็ได้ออกพระราชกิจจานุ
เบกษาโดยเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, แต่

* " ว่าด้วยตุลวิภาคพจนกิจกรม ๑๐๐ หมวด " ตล. ๖ : ๔ มกราคม ๑๒๔

โรงเรียนโรงงานได้มีมาแต่ในรัชกาลที่ ๒ แล้ว, ครั้นในรัชกาลที่ ๕ ได้แรก
ตั้งโรงเรียนขึ้นในโรงละครหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง
เป็นเดิม, แลต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้,

ความเล่าเรียนของกรมศึกษาธิการได้เจริญ แลทำให้กุลบุตรรู้เรารู้ดีขึ้น
กว่าแต่ก่อนมากมายหลายร้อยเท่ามากนัก, มีทั้งโรงเรียนบุรุษแลনারี, ทั้ง
ภาษาไทยแลภาษามคธ แลภาษาอังกฤษ และโรงเรียนวิทยาอื่น ๆ เกิดขึ้นอีก
เป็นหลายประการ, ทั้งในสมัยนี้จักหมายเหตุแลแมกคานิกก็แพร่หลาย สรรพ
คำราแลคำภีร์ไสยศาสตร์พุทธศาสนกับริบูรณ์,

กุลบุตรมีแต่กำลังกาย แลความเพียร ความอดสาเห ก็สามารจะเรียนรู้
วิชาได้ดี ๆ จนมีความรู้ลึกซึ้งเป็นราชการแลเป็นนักปราชญ์ก็ได้, เด็กคนใด,
ที่เรียนรู้วิชาขั้นต้น คือเลขแลหนังสือไทยแล้ว, เขาเรียนภาษาอังกฤษจนรู้ดี
เข้าสอบไล่ได้ประโยคแล้ว, ได้ทรงพระมหากรุณาออกพระราชทรัพย์ส่งเด็กนั้น
เรียนให้ออกไปเรียนวิทยาความรู้ในประเทศยุโรปอีก ย่อมเป็นบุญลาภของเด็ก
ในสมัยกาลนี้ ก็ว่าคนแต่ก่อนเช่นตัวเราเป็นต้น, เกิดมาในเวลายังไม่
สมบูรณ์, จะหาตำราที่ดีเรียนก็ยังมี,

อาไศรยเหตุที่เรากล่าวมาแล้วนั้น, ในเรื่องนี้เราจึงกล่าวว่า, เด็ก ๆ
หรือคนหนุ่มในเวลานี้, ก็ว่าอนแต่ก่อนเช่นตัวเรา, เพราะเขามีโอกาสมาก
ในช่องที่จะดีได้, โดยอาไศรยเจ้านายได้ทรงจักราชการบ้านเมืองให้เจริญขึ้น
กว่าแต่ก่อนได้, ตามเวลาแลตามผู้มีทรัพย์ มีความเพียรไม่ทอดอยแล้ว, ก็
อาจสามารจะเรียนรู้แลรวบรวมหาตำราแลคำภีร์ไว้สำหรับบ้านเรือนได้แทบทุก
ประการ, โดยจะไม่ไปข้างไหนเอาใจใส่จริง ๆ ก็อาจจะรู้ดีได้เหมือนกัน,

คนแต่ก่อนเก่ามาเช่นตัวเราเป็นต้น, อยากจะรู้อะไรแก่เขาย่างก็รู้ไม่ได้,
เพราะจนทั้งทรัพย์แลจนทั้งตำราแลจนทั้งโอกาส ไม่มีช่องทางสวดเหมือนบัดนี้,
ทั้งไม่มีครูที่ดีแลไม่มีโรงเรียนซึ่งเป็นยูนิเวอร์ซิตีเหมือนเดี๋ยวนี้, แม้ว่าจะมีครูอยู่

บ้างก็ไม่มีระเบียบในการสอนศิษย์, แลทั้งไม่รู้ว่าจะสอนอย่างไรเด็กจึงจะรู้เร็ว
รู้ดีได้, แม้ถึงเด็กจะก็คิดไปไม่ได้, ไม่เกินกว่าครู, แม้ว่าจะมีตำราอยู่บ้าง
สักเล็กน้อยก็ซ้ำบิตส่งไปเสียด้วย, ไม่ใคร่จะเปิดเผยกลั้วศิษย์จะสู้ครู,

ตามที่เรากล่าวมานี้ กระทำให้เรารู้สึกได้ว่า เด็กทุกวันนี้คิดว่าผู้ใหญ่
แต่ก่อนมากมายหลายสถานนัก, ไม่ว่าการอะไร,^๑

จากเหตุผลต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เห็นวรวรรณจึงชี้ให้เห็นว่า ควรที่ทุกคน
จะต้องเอาใจใส่การศึกษาหาความรู้เป็นเบื้องต้นเสียก่อน ดังที่เขาเรียกว่า

เรายังเห็นต่อไปว่า ความไม่ดีไม่ชั่วเราจะไม่ทำเลยก็ได้, จะเป็น
อย่างไรก็แล้วแต่จะเป็นไป, แต่ความเพียรจะหาปัญญาแลความรู้ยิ่งนั้น เราควร
จะแสวงหา, ด้วยความเพียรแลความฉลาดเป็นสหายคู่ชีวิตคิดตามอุปะถัมภ์เรา
ตลอดโลกย์,

อันวิทยาความรู้ต่าง ๆ อย่างว่าสูงแลต่ำ, มีโอกาสควรศึกษาต้องศึกษาไว้
สำหรับตัว, เพราะวิทยาความรู้มิได้แย่งอาหารกิน.....

แต่ให้รู้จักวิทยาที่ควรจะศึกษา, เพราะความจริงวิทยาที่ให้โทษแก่ตนก็มี
อยู่บ้าง, เช่นเรียนเป็นหมอเจ้าเล่ห์ทำเสน่ห์ยาแฝด แลวิทยาอาณัติ ที่เป็น
ฆ่าศึกแก่ความสำราญของคนแลผู้อื่น, ไม่เป็นการเกื้อกูลแก่ความผาสุก ก็มีอยู่
มากมายหลายประการ, จำเป็นต้องรู้เลือก,^๒

^๑ " ว่าด้วยคนหนุ่มคิดว่าคนแก่ " ฤ. ๔ : ๒๓ สิงหาคม ๑๒๓ หน้า
๑๒๓๔ - ๑๒๔๒

^๒ " ว่าด้วยความเห็น แต่มิใช่ตาแล " ฤ. ๖ : ๒๓ พฤศจิกายน ๑๒๔
หน้า ๑๒๖๖ - ๑๒๖๗

การที่เขียนวรรณกล่าว่า ความไม่ดีไม่ชั่วจะไม่ทำเลยก็ได้ แต่การศึกษาหาปัญญาความรู้ต้องรีบเร่งก่อนนั้น เพราะเขามีความเชื่ออย่างหนึ่งว่า การศึกษาก่อให้เกิดปัญญา และปัญญาเป็นเครื่องนำความดี ดังเขากล่าวไว้ว่า " ถ้าผู้ใดมีปัญญาจริงแล้ว, ผู้นั้นก็มีไคล้กระทำสิ่งที่เพนบาปลามก, หรือว่าความชั่วทั่วไป ผู้ใดประกอบประพฤติกความชั่ว ผู้นั้นไม่มีปัญญาโดยแท้, ค้วยปัญญาเป็นเครื่องห้ามมิให้ทำบาปแลความชั่วทุกประการ " ๑ เขียนวรรณไคยกตัวอย่างตัวของเขาเองให้เห็นว่า

แต่ก่อนเราเป็นคนโง่, ครั้นเราได้ยินไค้ฟัง แลไค้เล่าเรียนศึกษาไค้ถาม ตรึกตรองตรวจตราเลือกค้นรู้เข้าใจความตามเป็นจริงของรูปของนามธรรม, ความฉลาดก็เกิดขึ้น, เปรียบอุจข้างเจียรในพลอยหรือเพชใให้มีเงามีแสงขึ้น, ฝัคือความโง่เขลาทั้งหลายไป, หัวใจของเราผู้เคียวไค้แปรเปลี่ยนไปจากความโง่เป็นฉลาดขึ้น, คือนามะธรรมที่ฉลาดลงกินในใจเราคือสมอง, สมองเราก้แปรเป็นฉลาดไปไม่โง่อยู่ไค้เช่นแต่เมื่อยังมิไค้เล่าเรียนศึกษา, เมื่อความฉลาดเกิดขึ้นแล้ว, ก็รู้จักผิดแลชอบคิแลชั่วคุณแลโทษ, ชาติชั่วชาติโง่ไค้หมดไป คงแต่สันดานคิชีเป็นเดิมแลความบริสุทธิ์เท่านั้น,

ใครมาส่องเสพย์คบหาไค้เคียง ก็ไค้รับความเย็นทางไมตรีมิไค้มัวหมองโดยทางชอบธรรม, ๒

แนวความคิดของเขียนวรรณที่ว่า " ปัญญาเป็นเครื่องห้ามมิให้ทำบาปแล

๑ " กริยาของผู้มีปัญญา " ศิริ. ๒ : ๑๕ ธันวาคม ๑๒๖ หน้า ๑๓๓

๒ " ว่าค้วยแปรชาติแต่มีไชชัคยา " ตุล. ๕ : ๑ ตุลาคม ๑๒๓ หน้า

ความชั่วทุกประการ " นี้ จะเห็นว่าสอดคล้องกับคติทางพุทธศาสนาที่ว่า คนที่หลง
 นึกทำชั่วเพราะเขานั้นยังมี " อวิชชา " พระพุทธศาสนาได้เข้ามาอิทธิพลต่อพฤติกรรม
 และแนวคิดของเทียนวรรณมาก แนวคิดนี้ของเขาก็อาจจะเป็นอิทธิพลอย่างหนึ่งที่เขา
 ได้รับมาทางพุทธศาสนา และแนวความคิดนี้เองที่ทำให้เทียนวรรณเน้นการศึกษาทั้งใน
 ด้านปัญญาธรรม และ จริยาธรรม

วิธีการศึกษา

นอกจากการปลุกความตื่นตัวและจูงใจให้คนทั่วไปสนใจในการศึกษาแล้ว
 ก็ใช้ว่าเทียนวรรณจะทิ้งความคิดไว้เท่านั้น เขายังได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาไว้คือกับ
 ซึ่งก็เป็นวิธีการที่เขากลั่นกรองมานานและเขาเองก็ปฏิบัติอยู่ประจำในชีวิตของการศึกษาของ
 เขา คือวิธีการที่ยึดหลักของหัวใจนักปราชญ์ อันได้แก่ ส. จ. ป. ล. โดย
 มีความพยายามและพิจารณาถึงพิจารณาเป็นแกนสำคัญ ดังที่เขาได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

บุคคลผู้ใดแม้ไม่ฉลาดก็เปรียบแต่เพียงคนชั้นปานกลาง ๆ แต่ได้มีความเพียร
 พยายาม ๔ อย่างคือ

สิ่งใดไม่เข้าใจไม่รู้หรือรู้แล้วเข้าใจแล้ว แต่ยังสงสัยหาสอบถามสวนทวน
 ผู้รู้อยู่เสมอเนื่อง ๆ บุคคลผู้ใดได้ฟังแล้วเข้าใจได้ดี ๆ หรือยังไม่เข้าใจได้,
 ก็อุสาหะตรึงตรองโดยแนบคายจนเข้าใจได้ชัดเจน บุคคลผู้ใดที่ได้ฟังแล้วเข้าใจ
 แล้วหรือยังไม่เข้าใจ ก็อุสาหะคักเขียนจดลงข้อความนั้น ๆ ไว้ ตามที่เข้าใจ
 แล้วแต่ที่ยังมิได้เข้าใจ บุคคลผู้ใดพอใจฟังคำพูดแลหนังสือเรื่องต่าง ๆ หรือ
 พอใจอ่านเสมอไม่รู้เบื่อ แลได้อุสาหะเรียบเรียงรวบรวมหนังสือที่เป็นคำรจจาก
 หมายเหตุการต่าง ๆ แลอุสาหะจดหมายบันทึกจารึกข้อความใหม่ที่เกิดขึ้นไว้เสมอ
 เนื่องนิคัยมาได้ซาก..... กระทำให้ผู้นั้นมีสติปัญญาญาณสว่างมากทวีขึ้น

ทุกที,^๑

ความพยายามเอาใจใส่อยู่เสมอเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของวิธีการศึกษา
ที่เทียนวรรณเน้นมาก มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า เทียนวรรณจะพยายามชี้ให้เห็น
ว่า ความเอาใจใส่ในการศึกษาและความเป็นไปของบ้านเมืองควรดำเนินไปด้วยกัน
ถึงข้อความตอนหนึ่ง เขากล่าวว่า

แท้จริงการเล่าเรียนและการบำรุ้งบ้านเมือง, ควรจะแลเห็นเหมือนตังหัว
เรือทวนน้ำ, หรือถึงครกขึ้นภูเขาสูงชัน, จะย้อยอนลดถอยความเพียรเสีย
นั้นไม่ควรแท้, ถึงจะมีอายุมากแลเป็นบรมครูแล้ว, มีเขษานุกาพมากเหลือล้น
แล้วก็จริง, จะละความศึกษาแลความบำรุ้งเสียนั้นไม่ควรแน่,

ต้องค้ำหน้าให้เหมือนพายหรือแจวเรือทวนน้ำ แลขึ้นเขาสูงชันอยู่เสมอจึง
จะถูก, ทุไม่เว้นว่าสิ่งใด ถ้าหากเพียรพยายามอยู่เสมอแล้ว, คงจะเลื่อน
ขึ้นหรือเลื่อนพ้นที่เดิมไปได้,^๒

จากข้อความนี้จะทำให้เราเห็นหลักแนวความคิดที่สำคัญของเทียนวรรณ ถึง
ที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นอีกอย่างหนึ่ง คือหลักความคิดที่ว่า การศึกษาควรเป็น
กิจกรรมของชีวิตตลอดชีวิต มิใช่เมื่อเห็นว่า " มีอายุมากแลเป็นบรมครูแล้ว "

^๑ " ว่าด้วยตัวทรัพย์บอทรัพย์ " ฤๅ. ๑ : ๑ ธันวาคม ๑๑๔ หน้า

๓๓ - ๓๔

^๒ " ว่าด้วยสรรพวิชาต่าง ๆ ว่ายังไม่มีที่สุกว่าเพียงใด " ฤๅ. ๕ : ๔

มิถุนายน ๑๒๔ หน้า ๑๕๐๕ - ๑๕๑๐

หรือ " มีเขานาภาพมากเหลือล้นแล้ว " ก็ละการศึกษาเสีย การศึกษาในทัศน
ของเทียนวรรณ จึงมีได้หมายถึงการศึกษาเฉพาะเพียงในระบบโรงเรียนเท่านั้น
การที่เทียนวรรณได้เอาใจใส่ถึงเกิดเรื่องความเพียรนี้ เพราะเขารู้
ว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเสื่อมลงไปได้ตามกาลเวลาของมัน การ
ศึกษาก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่ได้อาใจใส่ฝึกฝนอยู่เสมอ ก็อาจทำให้ความรู้ความ
จำเสื่อมถอยไปได้ เขากล่าวว่า

ประเทศที่ปางก่อนมีอำนาจใหญ่โต กลับเสื่อมถอยลงมากกว่าแต่ก่อนเช่น
แก่เมืองโรมคืออิตาลี, ซึ่งเปนได้กึ่งนั้น ก็เพราะถือตัวมีความประมาทเชื่อ
อำนาจเชื่อบุญฤทธิ์, ไม่ระมัดระวังแลตั้งหน้าบำรุงชาติของตน, เราเห็นไม่
ต่างอะไรแก่นักเรียน เมื่อขึ้นแรกตั้งหน้าเล่าเรียนศึกษา จนถึงที่สุดสอบไล่ได้
ก็ดี แล้วก็จะเลยเสียมิได้ส่งวิทยาท่องบ่นบริกาคื่อไป, วิทยาความรู้จึงได้เสื่อม
ซุกเสราหมดไป, ไม่ปรูปร่งเหมือนเมื่อกำลังตั้งหน้าเรียนในชั้นแรก,

วิธีการสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่เทียนวรรณนำเข้ามาเป็นแก่นของการศึกษา
คือการให้รู้จักคิดและพิจารณาอย่างมีเหตุผล ได้กล่าวมาแล้วว่าเทียนวรรณถือว่า
" ความคิด " นี้จักว่าเป็นเอกเหนือวิชาอื่น ๆ ในวรรณกรรมของเขาจะกล่าวถึงวิชา
คิด (เทียนวรรณถือว่าเป็นวิชาหนึ่ง) ไว้ในเชิงยกย่องมาก และกระตุ้นเตือน
ให้คนรู้จักคิดอยู่ตลอดเวลา ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวไว้ว่า

เมื่อเราเป็นคนมีสติปัญญาวินิจฉัยระบุมานอยู่แล้ว ก็ควรแต่วินิจฉัยโดยเอา

ความจริงขึ้นซึ่งกัวยตวซึ่งคือตุลในสมองของเราเองว่า อันสรรพความดีทุกสิ่งทุกอย่างตามสุภาษิตท่านกล่าวไว้ทั่วทุกประเทศ ท่านยกย่องสรรเสริญคนจำพวกใดว่าดี ท่านแนะนำให้ทำอย่างไร ท่านติเตียนห้ามปรามบุคคลแลการอย่างไร ถ้อยคำของท่านที่กล่าวชอบอันโลกนิยมนิยมนั้น คือให้เว้นสิ่งใดให้ทำอันใด บุคคลอย่างไรท่านว่าดีว่าไม่ดี กฎหมายบ้านเมืองห้ามปรามอย่างไร ทำโทษปรับไหมแก่ผู้ผิดกัวยข้อใด อนุญาตยกย่องแก่บุคคลชนิดใด ให้ลาภยศสรรเสริญแก่บุคคลชนิดใด,

เห็นวรวรรณได้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่เรียนมาก ทองมาก จ๋ามาก อย่างเดียว โดยไม่รู้จักคิดและนำไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ยอมไม่เกิดผลอันใด และไม่นับว่าผู้นั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างแท้จริง ดังเขากล่าวว่า

ถามว่า การที่รู้จักตำหรับตำราต่าง ๆ เป็นต้นว่าสุภาษิตแลแบบอย่างประเพณีของนักปราชญ์ท่านแต่ก่อนที่ได้ประกอบประพฤติกวีการดีตามชาติตามตระกูล ที่มีมาในพระราชพงษาวดารไทยจีนพม่ารามัญและในประเทศต่าง ๆ รอบโลกย์,.... ผู้ที่ได้อ่านได้ฟังจำได้ทุกเรื่องทุกข้อทุกคำคั้งนี้แล้ว, ท่านผู้ที่ได้จำได้นั้นจะนับว่าเป็นคนที่มีปัญญาได้หรือไม่

ตอบว่า เป็นแต่จำทรงไว้ได้ ขึ้นใจขึ้นปากในเรื่องราวคุณะถาสุภาษิตหรือแบบแผนพระราชพงษาวดารต่าง ๆ หรือความงามความดีของท่านแต่ก่อนที่ได้ประกอบประพฤตินั้นเท่านั้น, ก็จักว่าเป็นคุณในความจำความทรงอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว, คาให้ผลได้เป็นแน่, แต่ตนหาได้ประพฤติตามความรู้ตามแบบแผนแลสุภาษิตที่ท่านสอนไว้ไม่, สันดานเดิมของตนเป็นประการใด, ซึ่งเป็นความ

อวยบความร้ายกาจแต่ก่อนนั้น, ก็คงเดิมอยู่อย่างนั้น, ก็ยังไม่ควรจะยกย่อง
สรรเสริญว่า เป็นคนที่มีปัญญาได้, จะควรสรรเสริญได้แต่ว่า เป็นคนรู้คน
จำทรงถ้อยคำแลแบบแผนเรื่องราวแลพงษาคารได้เท่านั้น, *

✓ ก้วยเหตุนี้เขียนวรรณจึงเน้นมากในการชี้ว่าให้คนรู้จักคิด, รู้จักพิจารณาไตร
ตรองในสรรพสิ่งสรรพกิจการต่าง ๆ

การเสนอแนวคิดแก่รัฐเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

ข้อคิดข้อเสนอของเทียนวรรณในการปลูกให้คนทั่วไปตื่นตัวสนใจในการศึกษา
นี้มีอยู่มากและปรากฏอยู่ทั่วไปในวรรณกรรมของเขา และมีหลายเรื่องที่เทียนวรรณตั้ง
ใจจะเขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามเทียนวรรณเห็นว่า ถึง
แม้ว่าคนทั่วไปจะเห็นคุณค่าทางการศึกษาและมีความตื่นตัวกันบ้างแล้ว แต่การศึกษา
ของสังคมก็จะหาได้ผลอย่างเต็มที่ไม ในเมื่อรัฐยังคงทอดธุระและไม่สำนึกว่าการ
ศึกษาเป็นภาระสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องเอาใจใส่อย่างจริงจัง ทั้งนี้เพราะเขาเชื่อว่า
" นโยบายของรัฐ " ย่อมเป็นสิ่งที่มิอิทธิพลต่อแนวคิดและพฤติกรรมของคนในสังคม
อย่างมาก โดยเฉพาะในสมัยนั้นซึ่งเป็นสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช อำนาจและบทบาท
สำคัญของรัฐเป็นที่รับรองของคนในสังคมอย่างชนิดที่กล่าวได้ว่าปราศจากการโต้แย้ง
ก้วยเหตุนี้เองแนวคิดทางการศึกษาของเทียนวรรณจึง เน้นทวงค้ำจุนราษฎรและรัฐไป
พร้อม ๆ กัน

เราได้ทราบมาแล้วว่าในสายตาของเทียนวรรณเขาเห็นว่าสังคมไทยยังมีสิ่ง
ที่ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกันอีกมาก ซึ่งเขาได้วิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนวความคิด

* " ประพัตติคนถูกนิคณลเสมอไม่เสมอต่างกัน " ฤๅ. ๑ : ๑ พฤษภาคม

เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มาบ้างแล้ว เช่น ระบบทาส การพนัน ลักษณะนิสัย และความคิดความเชื่อของคนไทย ฯลฯ เทียนวรรณเชื่อว่าการเลิกลอนหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะทำได้ลงอย่างแท้จริงไม่ถ้าไม่มี " การศึกษา " เข้ามาเป็นฐานรองรับ เทียนวรรณเคยชี้ให้เห็นมาแล้วว่า สังคมที่ขาดการศึกษาก็เหมือนกับสังคมที่เป็นโรค และปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาสังคมและการเมือง คือ การศึกษา เขาจึงพยายามเสนอให้รื้อนำเอาการศึกษา เข้ามามาแก้ปัญหาลงคมไทยที่กำลังล้าหลังและบกพร่องอยู่มากในขณะนั้น เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่า การศึกษาในสังคมไทยที่พอมืออยู่บ้าง เป็นของธรรมดาเชื้อพระวงศ์ ขุนนางและกลุ่มข้าราชการชั้นสูงในราชสำนัก เท่านั้น แต่ในกลุ่มสามัญชนซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ ยังคำต้อยน้อย หน้อยมากดัง เขากล่าวเป็นคำกลอนไว้ตอนหนึ่งว่า

กระฎูลเจ้าเหล่าขุนนางทางวิชา
แทมบุตรไพร่โกลนครค่อนข้างใจ
ไม่ทราบศัพท์ดัดลีลรู้สีกการ

ท่านศึกษาแจ่มใสพอไคการ
ดีกว่าโคหน้อยเท่านั้นในสันฐาน
เราส่งสารชาติเคียวฉั้นเขี้ยวนาย^๑

หรือในข้อความอีกตอนหนึ่งเทียนวรรณก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า

พระผู้ผ่านธรนินทรบันพิภพ
ส่งพระราชโอรสยศไกร
จึงเจ้านายฝ่ายขุนนางในปางนี้
แต่พวกไพร่ใจยังมีคึกคึกพิชพันธุ
ส่งสารสุคนุชนารีมุตรียราชภู
เพราะเล่นเบี้ยเสียไปจนโซเซ
ลงสูบดินกินกัญชาจนหน้าซีด

ทรงปรารพโดยจ่านงไม่สงไสย
เสด็จไปเรียนวิชาสารพัน
ท่านล้วนมีความรู้คู่ชยัน
หลงตะบันถั่วไปจนโร เร
เที่ยวอุจาดตามถนนระหนระเท
สามะเลจีนแขกแหลกละลาย
แม้เอามีคแทง เขือกเลือดคงหาย

ใน พจนานุกรมฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๓) เขาได้กล่าวไว้ว่าเขาเคยได้
คิดเรื่องที่จะให้รัฐจัดการศึกษาคือจัดตั้งโรงเรียนมาแล้วแต่อายุเขาได้ ๓๐ ปี (ราว
พ.ศ. ๒๔๑๔ หรือ ๒๔๑๕) ดังเขากล่าวว่า

คิดจะตั้งโรงเรียนหนังสือแลภาษาต่าง ๆ แลฝึกหัดวิทยาแพทย์ แลโหราศาสตร์
แลการช่างทุกสิ่งทุกอย่าง, แม้ว่าครูในประเทศของเราไม่มี ก็จะต้องจ้างมา
แต่ประเทศอื่นให้มาสั่งสอนฝึกหัดคนของเราให้รู้จนใช้ได้จริง ๆ. ๗

การที่เทียนวรรณเร่งเร้าให้รัฐจัดการศึกษา เขาชี้ให้เห็นเหตุผลต่อไปนี้ว่า

ด้วยชั้นต้น เขาได้เล่าเรียนศึกษา รู้หนังสืออ่านได้ใช้ตัวสกศการันต์ถูก
เป็นพื้นอยู่แล้ว, เมื่อให้เข้าศึกษาในโรงเรียนชั้นสูงวิชาสูงขึ้นทุกชั้น,
จิตใจก็เปลี่ยนแปลงไปอีกนึกว่าปรกติเดิมของตน, ถ้ายังมีความเห็นเกิดขึ้น,
แลมีความพอใจแสดงนทริยกรรมเข้าอีก ประกอบไปด้วยความเพียร ตั้งหน้า
เล่าเรียน แสวงหาวิชาโลกย์ ก็ยิ่งด้วยความรู้มากเข้า, อาจเป็นคุณแก่
ราชการบ้านเมือง แลเพื่อนมนุษย์ได้มาก ๆ. ๒

ข้อเสนอเรียกร้องเกี่ยวกับการจัดการศึกษา คงปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลา
ในวรรณกรรมของเขาเช่นในเรื่อง " ว่าด้วยตัวทรัพย์หรือบ่อทรัพย์ " เทียนวรรณ
ได้กล่าวชี้ให้เห็นว่า การป้องกันข้อศึกษาคึกคักความเป็นเอกราชของชาติ และการ

๑ " ว่าด้วยความผันละเมอแต่มีใจนอนหลับ " พจน. ๕ : ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๓
หน้า ๑๓๕๕

๒ " ว่าด้วยไสยหรือเวลา " พจน. ๕ : ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๔ หน้า ๑๕๓๖

ภายใต้ปกครอง เขาก็เน้นที่ปัญญาธรรมและจริยธรรมเป็นสำคัญ ดังที่กล่าวมาแล้ว
 เทียนวรรณมีความเชื่อเหลือเกินว่า " คุณธรรม " เท่านั้นที่ทำให้มนุษย์คงความเป็น
 มนุษย์ไว้ได้อย่างแท้จริง ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวในเชิงเปรียบเทียบไว้ว่า

จิตรสันดานของเราท่านเปรียบเหมือนดินเหนียวสกปรก, เกลือเปรียบเหมือน
 ความเค็ม, ถ้าเอาเกลือใส่ไว้มากพอแก่กำลังธาตุแล้ว, ธาตุเน่าธาตุเหม็นลง
 ไม่ได้แล้ว เนื้อสกปรกก็ไม่เน่าไม่เหม็น, เพราะเหตุนี้ท่านผู้มีปัญญา ฟังตั้งใจ
 รักษาความดีได้แก่ความเค็มนั้นไว้, อย่าให้ความดีคือรสเค็มนั้นเสื่อมลงไปเสีย
 ได้ คุณความดีแห่งเกลือซึ่งรักษาขึ้นเนื้อสกปรกไว้มิให้เน่าฉนั้น"

จากความตระหนักคุณค่าของ " จริยธรรม " นี้ทำให้เทียนวรรณถึงกับเสนอ
 ให้ตั้งโรงเรียนจริยธรรมหรือวิชาสุจริตขึ้น โดยที่เขาเสนอและให้เหตุผลไว้น่าฟังดังนี้

เมื่อท่านทั้งหลายที่มีวัย แลร่างกายที่เจริญเกินกว่าการที่จะเล่าเรียน
 วิทยาลัยต่าง ๆ แล้ว, เห็นชอบเห็นพ้องแก่เรา จงบำรุงบุตรหลานที่ยังเยาว์
 แรกวันตรุษกุมาร, ให้เขาเรียนรู้วิชาต่าง ๆ เสียแต่เมื่อเวลาเรายังเป็นเด็ก
 อยู่, เมื่อเขามีอายุถึง ๒๐ ปีแล้ว พอจะแนะนำในวิชาชั้นสูงอันเป็นส่วนของ
 ผู้ใหญ่, เช่นเป็นผู้พิพากษาและผู้ปกครองราชการบ้านเมือง,
 ถ้าเห็นชอบด้วยเราช่วยกันคิดตั้งโรงเรียน ฝึกหัดวิชาความสุจริตขึ้นไว้ได้
 หากจะเป็นคุณแก่ราชการบ้านเมืองมากนัก

คำที่เรากล่าวอย่างนี้, ขอท่านอย่าเพ่งควนหัวเราะเยาะเย้ย, เพราะ

คงจะเข้าใจแต่อย่างใด ๆ แต่เพียงชั้น ๑ หรือชั้น ๒, คือมักจะมีผู้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นวิชาสุจริตอยู่แล้ว พระเจ้าพระสงฆ์ท่านสั่งสอนอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว, ยังต้องตั้งโรงเรียนสุจริตอะไรอีกเล่า, ขอท่านทั้งหลายอย่าเห็นความผิด ๆ ไปตามพวกนี้, เพราะว่าเขายังโง่งน, เพราะเขายังมิได้พึงเล็งเห็นมนุษย์ที่ครองแล้วจึงพูดออกมา, เช่นวิชากฎหมายย่อมดีกว่าวิชาอื่น ๆ จะเทียบเคียงแก่วิชาใดก็ไม่ชอบ

คือเราจะชี้แจงแห่งการเรียน แลการศึกษาในพุทธศาสนาให้ท่านฟังว่า (ใครเรียนพุทธศาสนาจริงแล้ว, ผู้นั้นจะมักน้อยจะมีได้ใช้ในราชการบ้านเมือง,) ท่านเข้าใจหรือไม่ เพราะพระพุทธศาสนาจะไม่ทำให้จิตใจชาติคฤอยู่ในเครื่องรังเครื่องถ่วงไถ่, จะทำให้เขาเห็นทุกข์เห็นภัยในสังสารวัฏทุกข์ เขาจึงมีนิพพิพาทญาณหน่ายต่อความอยากความปรารถนา, จะละทิ้งบ้านเรือนแลหมู่คณะ ท่านจงพิจารณาเหตุแห่งสังขารราช พระพุทธเจ้าได้ทำให้สูญสิ้นวงศ์ จนสมบัติบ้านเมืองตกเป็นของวงศ์อื่นไปฉนั้น, เพราะท่านเหล่านั้นได้ปัญญาญาณเชื่อพระศาสดาจึงได้ละทิ้งบ้านเรือน ใครก็ไม่เป็นธุระแก่ใคร, ตักข่อน้อยแต่พอตัวนั้น, มิใช่เรียนรู้อะไรศาสนาหรือ

อันโรงเรียนสุจริตที่เราดำรินี้, ไม่แสดงคุณแห่งพระนิพาน, จะแสดงแก่ผลของสุจริตและทุจริตเท่านั้น, ตามลักษณะอินทภาพกระทำให้เขาอยากได้ผลอันดี, กระทำให้เขาเกลียดชังผลอันชั่วร้าย, เขาจะได้ไม่ทำความทุจริต, เพราะจะมีกฎหมายเสียชื่อเขาจะต้องระวังอยู่เสมอ ๆ

เมื่อเขารู้แลเข้าใจชำนาญในการวินิจฉัย ในคุณแลโทษแล้วมีความพอใจผลแห่งสุจริต แลเกลียดชังผลทุจริตแล้ว, จะเป็นสุภาตุลาการ, หรือเทศา ข้าราชการ พนักงานแลผู้ปกครองบ้านเมือง, ฝ่ายธุระการหรือตุลาการผลประโยชน์ ก็จักมีความสุจริตซื่อตรงตั้งอยู่ในความยุติธรรม

เราเชื่อว่าในทุกวันนี้, จะมีผู้ตั้งอยู่ในความสุจริตน้อยนัก เพราะมิได้เล่าเรียนแลไม่รู้านิสงฆ์ของความสุจริต แลโทษของความสุจริตว่าหนัก เบา เพียงใด, มุ่งแต่จะหาลาภยศเพื่อ कामะบริโศกเท่านั้น จึงมิได้เลือกเว้นว่าผิดแลถูก, สุกแต่ได้แล้วก็เปนครงใส, ซึ่งเป็นได้ทั้งนี้ก็เพราะไม่แน่ว่า คุณแลโทษของสุจริต หุจริตจะให้ผลแก่ตนได้เพียงใด, จึงได้พอใจทำแต่การหุจริตมากกว่าสุจริต, เพราะหุจริตทำได้ง่าย ๆ ไม่สู้จะยากแต่ใจ, เหมือนล่องเรือไปตามน้ำ, แลทั้งก่อนคิดลามมาจากที่สูง

แต่เมื่อรัฐบาลจับตัวผู้กระทำความหุจริตผิดกฎหมายได้, คนต้องรับโทษหุจริตถึงความเจ็บอาย จึงไ้รู้สึก เมื่อเวลายาก

เราหวังใจว่า ถ้าบ้านเมืองปราศจากเหตุการณ์ภายนอกแล้วคือฆ่าศึกศัตรูแล้ว, เรายังมีชีวิตอยู่, แลมีโอกาสดังนี้, เราคงพยายามหาทรัพย์สมบัติออกหนังสือพิมพ์บำรุงชาติ ตามกำลังแลเวลาของเราที่จะทำได้เพียงใด, เอาความคิดความจริงความถูกชอบฝังไว้ในโลกย์ว่า ประเทศสยามก็มีคนปลาค, คิดการที่ใคร ๆ เขาไม่พอใจคิด แลเผาคิดอยู่ไม่รูวาย, เช่นเราตุลวิภาคนกนี้,^๑

นอกจากการเสนอการตั้งโรงเรียนสอนวิชาหนังสือความรู้ทั่วไป และวิชาสุจริต กังกล่าวแล้ว เทียนวรรณยังได้เสนอให้มีการจัดตั้งโรงเรียนในเรือรบขนาดใหญ่ด้วย ดังเขากล่าวว่า

จะจัดเรือรบอย่างใหญ่ ๑ ลำ ให้มันจุพลทหารไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ คน, ในเรือลำนี้, จะมีโรงเรียนสำหรับเรือในวิชาสำคัญทุกอย่าง, และมีทั้งเครื่องพิมพ์แลเครื่องถ่ายภาพรูปด้วย, จะเลือกบุตรข้าราชการแลราษฎรที่รู้วิชาเลข แล

^๑ " ว่าด้วยความหอม แต่มีไข่ออกไม้และเครื่องหอมเม้งรำน้าอบ " ตูล.

หนังสือไทยอังกฤษแล้ว, อายุตั้งแต่ ๑๕ ปีขึ้นไป, ลงในเรือรบใหญ่นั้น, ให้
 เทียวไปจอดไปทุกประเทศบ้านเมืองที่จะฟังไปได้, มีกำหนดจอดอยู่ไม่ต่ำกว่า
 เดือน ๑ ไม่เกินกว่า ๓ เดือน, กำหนดให้มีเวลากลับไม่ต่ำกว่า ๓ ปี ไม่เกิน
 กว่า ๕ ปี, เมื่อกลับมาแล้ว, นักเรียนในเรือนั้น, จะให้ขึ้นจากเรือ, ควร
 จะใช้ได้เพียงใดจะให้ทำการในหน้าที่แห่งราชการ ทางเรือรบหรือเรือค้าขาย
 ต่อไปแล้วแต่คุณวุฒิ, จะเปลี่ยนเด็กนักเรียนสำหรับใหม่ลงต่อไปอีก, โดยเรือ
 ลำนั้นจะเป็นอันตรายก็จะทำขึ้นใหม่อีก, *

ความคิดนี้นับว่าเป็นความคิดที่แปลกและก้าวไกลมากอีกความคิดหนึ่งของ
 เทียนวรรณ เราจะเห็นว่าในปัจจุบันมีมหาวิทยาลัยลอยน้ำ ซึ่งมีลักษณะคล้าย ๆ กับ
 ความคิดนี้ของเทียนวรรณ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการเสนอความคิดเกี่ยวกับการศึกษานี้ เทียนวรรณ
 ไม่ลืมที่จะพูดถึงเรื่องของ " ครู " ไว้ด้วย เมื่อการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญของชาติ
 เทียนวรรณจึงเห็นว่าผู้ที่จะมาเป็น " ครู " ก็ต้องเป็นครูที่แท้จริง มิใช่กระทำตัวเป็น
 เพียง " ผู้รับจ้างสอน " เท่านั้น

ประเพณีของ....อาจารย์แลครู, ย่อมกรุณาแก่ศิษย์หวังใจจะให้ศิษย์รอบรู้
 ศิลปศาสตรวิทยาที่ตนรู้, ย่อมเป็นประเพณีของครูบาอาจารย์อยู่เช่นนั้น, ที่ครู
 อาจารย์เกลียดชังศิษย์ก็มีบ้างแต่มีไช้ประเพณีของครูกับศิษย์ หากจะเป็นครูที่เขา
 จะเล่นแต่เงินเดือน จึงมีไช้ประเพณี. ๒

* " ว่าด้วยความผันละเมอแต่มีโซนหลับ " ตล. ๕ : ๒๓ ธันวาคม ๑๒๓
 หน้า ๑๓๕๓

๒ " ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ตล. ๕ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๓
 หน้า ๑๔๔๔

นอกจากนั้นแล้ว เทียนวรรณเข้าใจสภาพสังคมดี เขาจึงเสนอไว้ด้วยว่า
ในระยะเริ่มแรกของการตั้งโรงเรียนนั้น " แม้ว่าครูในประเทศของเราไม่มี ก็จ
หา จะจ้างมาแต่ประเทศอื่นให้มาสั่งสอนฝึกหัดคนของเราให้รู้จนเข้าใจจริง ๆ."

จากที่กล่าวมาแล้วเราจะเห็นได้ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาของ
เทียนวรรณ เป็นแนวความคิดที่กว้างขวางและก้าวหน้าสนใจอยู่มาก การที่
เทียนวรรณให้ความสำคัญแก่การศึกษามาก เช่นนี้ เพราะเขาเชื่อมั่นว่า การศึกษา
เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการพัฒนาชีวิตและสังคม

กระบวนการยุติธรรม

ในการวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนวความคิดทางการเมือง สิ่งที่เทียนวรรณ
ต่อสู้เรียกร้องมากที่สุดอย่างหนึ่งคือ " ความยุติธรรมในสังคม " ทั้งนี้เพราะเขา
ตระหนักดีว่า ความยุติธรรมเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งที่จะจรรโลงสังคมให้อยู่กันอย่าง
สงบสุข โดยลักษณะนิสัยแล้ว เทียนวรรณเป็นคนรักในความยุติธรรมมาตั้งแต่สมัยเด็ก ๆ
เมื่อโตขึ้นได้ศึกษาและเข้าใจในพุทธธรรมมากขึ้น ตลอดจนการได้พบเห็นสภาพความ
เป็นไปในสังคมขณะนั้น โดยเฉพาะในด้านความอยุติธรรมของสังคมมากขึ้นด้วย จึง
ทำให้เขายิ่งตระหนักในคุณค่าของความยุติธรรม และเห็นว่า เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่
จะต้องเรียกร้องสิ่งนี้ให้มีขึ้นในสังคมไทยโดยเร็ว

เราทราบกันแล้วว่า การปกครองของไทยในสมัยก่อนเป็นการปกครองใน
ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และความเป็นอยู่ในสังคมไทยสมัยนั้นก็ยังมีระบบศักดินา
บางคนถึงกับพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า อุดมการทางการเมืองของไทยในสมัยก่อนเป็น
อุดมการแบบศักดินา* ในสังคมแบบนี้อำนาจและบทบาทของชนชั้นปกครองมีอยู่มาก และ

*อนุช อภาภิรมณ์ " อุดมการและค่านิยมในสังคมไทยดั้งเดิม "
อุดมการกับสังคมไทย หน้า ๖ - ๑๒

โอกาสที่จะเกิดช่องว่างระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นใต้ปกครองก็ย่อมมีอยู่มากด้วย
 ข้อเขียนของเทียนวรรณได้ชี้ให้เห็นชัดแล้วว่า การใช้อำนาจกดขี่ข่มเหง เอาไว้
 เอาเปรียบ ฉ้อราษฎร์บังหลวง ฯลฯ มีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในสังคมสมัยนั้น
 และสิ่งสำคัญที่ทำให้ไฟแห่งจิตสำนึกของเขายิ่งลุกโชนขึ้นอย่างมากก็คือ การที่เขา
 ได้เห็นว่า แม้แต่ด้วยทฤษฎีหมายและระบบการศาลซึ่งเป็นสถาบันทางการเมืองที่เกี่ยวข้อง
 กับความยุติธรรมโดยตรงก็ยังขาดความยุติธรรมอยู่มาก เขาทนไม่ได้ที่จะเห็น
 สภาพทางสังคมเช่นนั้น ทำให้เขาต้องเอาชีวิตเข้าต่อสู้เรียกร้องเพื่อความยุติธรรม
 เรื่อยมานับแต่เริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมือง จนทำให้ตนเองต้องได้รับทุกขกรรม
 อยู่ในคุกเป็นเวลานานถึง ๑๘ ปี นอกจากนั้นแล้วข้อเขียนของเขายังแสดงให้เห็น
 ถึงความเอาใจใส่และความต้องการใน ความยุติธรรมในสังคมอยู่ตลอดเวลา

แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณเกี่ยวกับความยุติธรรมนี้ เราพอ
 จะจัดระบบความคิดของเขาแยกกล่าวออกเป็น ๓ ด้านคือ

๑. ความยุติธรรมทั่วไปในสังคม
 ๒. ด้วยทฤษฎีหมาย
 ๓. ระบบศาลและสถาบันการเมืองอื่นที่มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรม
- ✓ ๑. ความยุติธรรมทั่วไปในสังคม

บรรดาความกึกกัมมเห็นทั้งหลายของเทียนวรรณที่กล่าวมาแล้ว พอจะทำให้
 ให้เราเห็นได้ชัดเพียงพอแล้วว่า เทียนวรรณเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในความยุติธรรมทั่วไป
 ในสังคมมากน้อยแค่ไหน การที่เขาโจมตีระบบอำนาจนิยม การใช้อำนาจกดขี่ข่มเหง
 เอาไว้เอาเปรียบ เพื่อให้คนทั้งหลายเห็นพ้องต้องกันว่า " ธรรมเนียมเก่าที่กดขี่

ชมแข่งกันเล่นโดยอ่านาพาล ๆ นั้นไม่คี่แน่, "๑" ต้องปรับปรุงเลิกถอนเสียก็ดี การเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเลิกทาส การจัดการศึกษาให้ทั่วถึงทั้งในกลุ่มชาววังและสามัญชน ฯลฯ ก็ดี ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าเทียนวรรณเอาใจใส่อย่างมากในค่านิยม ยุติธรรมในสังคม เรื่องนี้ไ้กล่าวถึงและเสนอข้อมูลไว้มากแล้ว จึงไม่ขอกล่าวซ้ำซ้อนอีกในที่นี้

๒. ตัวบทกฎหมาย

เทียนวรรณแม้จะเป็นสามัญชน แต่ก็เป็นผู้ที่สนใจในการศึกษา สังเกต และพยายามที่จะเข้าใจในกลไกของสังคมและระบอบการเมืองการปกครองอยู่ตลอดเวลา เขาเข้าใจที่ว่า ในสังคมมนุษย์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์เป็นหลักหรือมาตรการประกันความสงบสุขของสังคม ความตอนหนึ่งเขากล่าวว่า

เราได้พิเคราะห์ดู ตามจดหมายเหตุโลกย์แลพงษาวดารล้ากับกระษัตริย์, เห็นแล้วว่า, มนุษย์ทั้งหลายทั่วทุกประเทศได้จัดการปกครองตั้งหมู่ตั้งคณะเป็นเขตแดน ที่เรียกว่าราชอาณาจักร อาณาเขตร คือราชการบ้านเมือง แลยศแลอำนาจของพระราชา หรือมหาประธานาธิบดี, เป็นใหญ่เป็นประธาน เป็นจอมประเทศหรือจอมพล,

อาไศรยเหตุที่กล่าวมานี้, จึงเป็นความจำเป็นต้องตั้งตัวบทกฎหมาย หรือข้อบังคับกะติกาสัญญาอาณัติซึ่งกันและกัน, แลสำหรับพวกสำหรับหมู่แลสำหรับประเทศบ้านเมืองของคน ๆ เป็นหมวดแลมาตรา ให้ลงโทษแลปูนบำเหน็จรางวัล ความชอบ, เป็นบทมาตราต่าง ๆ ตามที่จะเห็นสมควรพร้อมกันว่า, จะเป็นคุณ

" ว่าด้วยของใหม่ดีกว่าของเก่า " ตล. ๔ : ๒๓ กรกฎาคม ๑๒๓

แก่ประเทศศาสนาของตน ๆ,

เนื่องจากกฎหมายมีความสำคัญและจำเป็นต่อสังคมเช่นนี้ เทียนวรรณจึงชี้ให้เห็นต่อไปว่า ควรที่ทุกคนในสังคมต้องเคารพกฎหมาย ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องรับรู้และปฏิบัติตามกฎหมายของสังคมบ้านเมืองตน มิใช่ว่าเมื่อกระทำผิดขึ้นมาแล้วจะมาแก้ตัวว่าตนไม่รู้กฎหมาย การกระตุ้นเตือนในเรื่องนี้ นับได้ว่าเป็นความพยายามอีกอย่างหนึ่งของเทียนวรรณที่จะให้ทุกคนสนใจในความเป็นไปของสังคมบ้านเมืองตน ในเรื่อง " ว่าด้วยการจำเป็น " เทียนวรรณได้ชี้ให้เห็นถึงสิ่งหรือการที่ต้องเป็นไปเช่นนั้นอย่างที่ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ไว้มาก เช่น คนเราเกิดมาแล้วต้องตาย มนุษย์ปุถุชนย่อมมีทุกข์ โลกต้องมีมืดและสว่าง " ตกจากที่สูงถ้าไม่ติดคางคกจะต้องถึงพื้นในที่ต่ำ " เป็นต้น นอกจากกล่าวถึงความจำเป็นทั่ว ๆ ไปดังกล่าวแล้ว เทียนวรรณยังได้กล่าวถึงความจำเป็นในทางการเมืองการปกครองไว้อีกด้วยตามลักษณะแนวการเขียนของเขา ข้อความตอนหนึ่งเขาได้กล่าวถึงความจำเป็นของทุกคนในค่านกฎหมายไว้ว่า

อยู่ในความปกครองของประเทศใด ถึงไม่รู้ว่าท่านตั้งกฎหมายข้อบังคับห้ามปรามแต่อย่างใดก็ดี ถ้าตนได้ล่วงกระทำผิดไปแล้ว จะแก้ว่าไม่รู้ไม่เข้าใจนั้นไม่ได้ จำเป็นศาลต้องตัดสินลงโทษปรับไหม ตามกฎหมายของบ้านเมืองนั้น ๆ..

ราษฎรในบังคับหรืออยู่อาศัยในเขตแดน ต้องจำเป็นฟังบังคับกฎหมายของบ้านเมืองนั้น ๆ หรือตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งได้ตกลงทำไว้ต่อกันด้วยประการใด^๒

๑ " แมกคาซีนที่ ๒ " ตูล. ๒ : ๑ กุมภาพันธ์ ๑๒๔ หน้า ๑๓๒๔

๒ " ว่าด้วยการจำเป็น " ตูล. ๑ : มิถุนายน ๑๒๐ หน้า ๑๓๐ - ๑๓๑

ความพยายามของเทียนวรรณที่จะให้คนทั่วไปเห็นความสำคัญของกฎหมายและ
ปฏิบัติตามกฎหมายนี้ ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในวรรณกรรมของเขา ใน
" แมกคาซินที่ ๕ " เทียนวรรณได้บรรยายไว้ตอนหนึ่งว่า

....กระทำการอย่างไรจึงจะให้คนกลัวกฎหมาย และมีความพอใจรักใคร่ความดี,
ถ้าทำได้คิดได้เป็นดีแน่ในความข้อนี้, ความข้อนี้เราได้คิดไว้ตลอดแล้ว, แต่ยัง
หาโอกาสอยู่, ด้วยเวลานี้เรายังไม่มีโอกาสที่จะพูดให้ตลอดได้, เพราะเรา
ไม่เห็นว่าคุณผู้ใดจะพอพระไทยพอใจฟัง,

....กระทำให้คนชั่วรู้สึกตัว มีความกลัวกฎหมายและความอายใจได้แล้วเป็น
ดีแน่, ในความข้อนี้จะขอชี้ทางบ้างสักเล็กน้อย, คือต้องมีกฎหมายเสียชื่ออย่าง
เบาที่สุดก็เพียงมีให้ใครคบหาเลี้ยงดูใช้สอย, อย่างแรงถึงแก่ปล่อยเกาะหรือ
เนรเทศ, ถ้าขึ้นเข้าตลิ่งเข้าฝั่งหรือกลับเข้ามาในบ้านเมืองก่อนแต่ยังมีได้รับ
อนุญาต, ใครเขาทำร้ายแก่ทรัพย์สินสมบัติหรือร่างกายแลชีวิตก็ตายเปล่าไม่มีโทษแก่
ผู้ทำ, ถ้าจัดได้อย่างนี้แล้วคนชั่วจะต้องกลัวกฎหมายและอายหน้าอยู่เอง จะไม่
ต้องระวังมากนัก,

.....ระเบียบอันใดที่ได้ออกประกาศแล้ว, เช่น พระราชกำหนดกฎหมาย
หรือข้อบังคับสำหรับกรมแลกระทรวงทุกฐานานาที่, คำที่สุดเช่นผู้ใหญ่นาน, ถ้า
ได้ประกาศแจ้งความแล้วประการใด, ช่วยกันถือช่วยกันทำช่วยกันรักษาช่วยกันคิด
ช่วยกันบำรุงให้เจริญถาวรตั้งดำรงอยู่ได้แล้วเป็นดีแน่,

จากข้อความนี้เราจะเห็นว่านอกจากการชี้แนะให้ทุกคนเห็นความสำคัญและรับรู้อ
กฎหมายแล้ว เขายังได้เสนอโทษทางกฎหมายไว้อย่างน่าสนใจอีกด้วย

ในที่นี้จะตัวเลขหัวข้อ (๑๕, ๑๖, ๑๗) ไม่ใช่ละข้อความ

" แมกคาซินที่ ๕ " ฐล. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๗๗๕

นอกจากนั้นแล้วเหียนวรรณยังชี้ให้เห็นว่า การไม่รู้จักกฎหมาย อาจทำให้
ผู้นั้นเสียเปรียบกับผู้รู้กฎหมายที่คิดโกงได้ ดังเขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ถามว่า ความเท็จแท้ ๆ ทำไมจึงไต่ชนะความจริง

ตอบว่า ชนะตามกฎหมาย

ถามว่า กฎหมายบังคับให้ทำตามกฎหมาย ผู้ไม่ทำตามกฎหมายที่ท่านบังคับ
ไว้คุณเรื่องก็ยังมีสัญญาขายที่เป็นต้น แม้ว่าความจริงของคน ศาลก็ต้องตัดสิน
ความตามกฎหมาย กุญส่งคนเงี้ยวออก เบี้ยหรือขึ้นค่าตัว เป็นต้น มิได้ลี้หลังสา
กรมหรือทำใบรับใบตอบไว้ แม้ถึงศาลก็รู้ว่า ความเรื่องนี้จริงของโจทก์หรือ
จริงของจำเลย แต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง มิได้ทำไว้ตามกฎหมาย ศาลก็ต้องตัดสิน
ตามกฎหมายที่ยังไว้ในปัจจุบันนั้น ถึงความจริงก็ชั่วเป็นไร คำที่คนไม่ทำตาม
กฎหมาย

เมื่อกฎหมายมีความสำคัญในฐานะหลักประกันความสงบสุขของสังคมเช่นนี้
เหียนวรรณจึงมีความเห็นว่า กฎหมายต้องมีความยุติธรรมมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้
ความยุติธรรมนี้ต้องเป็นไปทั้งในค่านับความหมาย และค่านับการใช้ คือต้องมีความ
ยุติธรรมในโทษหนัก เบาและต้องใช้เป็นกฎหมายของสังคมอย่างแท้จริง ไม่ใช่ใช้กับชน
เพียงบางกลุ่มและให้อภิสิทธิ์กับชนอีกบางกลุ่ม

✕ เหียนวรรณเป็นนักศึกษากฎหมายผู้หนึ่ง เขาเป็นสามัญชนในสมัยสมบูรณาญา
สิทธิราช ที่รู้จักกฎหมายดี ถึงขั้นรับเขียนฎีกาและรับว่าความโดยจัดตั้งเป็นสำนัก
ทนายความขึ้นมาได้ จากการศึกษาเอาใจใส่ในกฎหมายไทยทำให้เขาได้พบเห็นข้อ
ขาดพร่อง ข้อความตอนหนึ่งเขาได้วิจารณ์ไว้ว่า " ปาก่อนกฎหมายแลธรรมนิยม
บุราณ, คนยากแทบจะหาของหายใจไม่ได้, กตหัวใจแลบังคับแทบเลือกตาจะย่อย,

ก็กระทำการแลอยู่ไปด้วยกันได้, "๑

นอกจากความยุติธรรมระหว่างชนชั้นในกฎหมายแล้ว เทียนวรรณยังชี้ให้เห็นว่า ลักษณะความยุติธรรมของกฎหมายไทยอีกประการหนึ่งที่ต้องรับแก้ไขอย่างรีบด่วน คือความยุติธรรมระหว่างเพศ หรือสถานภาพของสตรีในกฎหมายไทย ข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวว่า

เหตุว่าในสมัยกาลทุกวันนี้ เอคิเตอร์ได้ตรวจดูทั่วไปแล้วเห็นว่า ผู้หญิงไทยยังตกต่ำอยู่มากนักหลายประการ ที่สุดเช่นกฎหมายลักษณะฉวเมีย ผู้หญิงยังเสียเปรียบผู้ชายอยู่มากนัก เช่นฉวเมียแรกมาอยู่ด้วยกันไม่มีทุนสินเคิม ครั้นทำมาหาได้ด้วยกันก็ เป็นของฉวของเมีย แต่ฉวมีอำนาจที่จะจัดจ่ายทรัพย์ได้โดยอิศรภาพ ครั้นโกรธซึ่งแตกร้างกันจนถึงคัดรอนอย่าขาดจากฉวเมีย ท่านก็ไม่ตัดสินใจให้หญิงได้ส่วนสินสมรสชะนี้ แม้ในระหว่างฉวเมียผู้ชายก็ค่อนข้างจะข่มเหงได้มากนักในผู้หญิงที่ไม่มีผู้ใหญ่อยู่ใกล้เคียง คือผู้หญิงคล้ายแก่ควาย ผู้ชายจะขายเสียไม่ไหวตัวก็ได้

มาในรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีกฎหมายว่า ถ้าหญิงมิได้ยินยอมชายจะขายหญิงนั้นมิได้^๒

ในด้านการใช้กฎหมายก็เช่นเดียวกัน เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่า กฎหมายต้องมีความยุติธรรม เมื่อใครมีความผิดก็ต้องรับโทษ ใครมีความดีก็ต้องมีความชอบ เทียนวรรณตระหนักในความจริงที่ว่าในสังคมมนุษย์นั้น " อำนาจ ๒ อย่างก็เดินเป็นปรกคิอยู่, คืออำนาจคนพาลแลอำนาจของนักปราชญ์, มนุษย์ที่อยู่ในบังคับก็ได้รับผลชั่วแลผลดีอยู่เสมอทั้ง ๒ อย่างมิได้ขาดสาย, ก็เพราะอำนาจทั้ง ๒ นั้นเป็นคู่กัน,

๑ " ว่าด้วยไสมยหรือเวลา " ฤ. ๕ : ๑ กรกฎาคม ๑๒๔ หน้า ๑๕๓๓

๒ ความนำ บำรุงนารี ๑ : ๑ เมษายน ๑๒๕

คือทุจริตแลสุจริตดำเนินเป็นปรกติเสมออยู่ด้วยกัน * เขาจึงชี้ให้เห็นว่า ถ้ามีการเว้นโทษแก่คนผิดคนชั่วขึ้นแล้ว สังคมบ้านเมืองก็จะร่นวาย

ถ้าผู้ผิดไม่มีโทษ, ผู้ชอบไม่มีคุณแล้ว, เราเห็นว่ามนุษย์ไม่สามารถที่จะตั้งบ้านตั้งเมืองแลปกครองหมู่คณะอยู่ด้วยกันมาก ๆ ไปได้เลยเป็นอันขาด, จะมีแต่ความแตกร้างก้าวร้าวกันไปไม่มีระเบียบอันดีได้, เพราะอาไศรยเหตุที่ไม่มีใครจะลงโทษผู้ผิดแลประทานคุณความชอบแก่ผู้มีความดี,

หากอาไศรยผู้ผิดต้องรับโทษ, ผู้ถูกผู้ชอบได้รับผล เพราะคุณของความดีที่ถูกชอบ, ได้ลาภโดยศุภได้ความสุข ความสรรเสริญเป็นต้น จึงเป็นเครื่องยั่วย้อมใจ แลสะกิดกันความกำเริบ แลยึดผูกคูกใจอยู่ได้, ผู้พอใจจะใคร่ทำความชั่ว, แต่เป็นโทษก็ขยันทั้งไม่กล้ากระทำลงไปง่าย ๆ ผู้พอใจจะกระทำความดีความถูกต้องก็กระหม่อมหวังต่อผล พาให้เกิดอุสาหะหมั่นเพียรแลความพยายามในความดีไม่ทอดอย, โทษแลคุณสองอย่างนี้, ย่อมยืนยันผูกพันพิทักษ์กันเป็นเครื่องหนุนเหนี่ยวนำใจโลกย์ให้ดำรงเป็นมามาได้,.....

ถ้าจะเว้นเสียไม่ลงโทษแก่ผู้ชั่วผู้ผิด, หรือจะไม่ให้บำเหน็จรางวัลแก่ผู้ถูกผู้ชอบ, ความเสียหายเสื่อมชาม แลความกำเริบร้าวราน แลความทอดอย อาจบังเกิดขึ้น จนที่สุดเป็นการใหญ่ จะกระทำให้แตกร้างจากสามารดี ไม่อาจจะตั้งหมู่คณะอยู่ได้ โดยเป็นที่เสื่อมเสียความนิยมแลความกะตัญญูตลอดไปทั้งสิ้น ในทางที่เรียกว่าราชการ.....

แต่เมื่อจะหันกลับมากล่าวถึงเรื่องราชการแล้ว, ต้องชี้ขาดว่าประเทศไทยมีกฎหมายเว้นโทษผู้กระทำความผิดเสียแล้ว, จะเป็นทางมาของความเสื่อมเสียหาย

* " ว่าด้วยอำนาจ แต่มิใช่ฤทธิ์หรือแรงกาย " ฤท. ๔ : ๔ ตุลาคม ๑๒๒

หลายประการนัก, เราทุกคนมีความวิตกกังวลเลี้ยวสักรัดเป็นที่สุด เสด็จว่า จะเกิดมีกฎหมายเว้นโทษผู้กระทำผิดขึ้นในประเทศเรา ที่ใคร ๆ ไม่ทันจะรู้สึกใน ความสำคัญข้อนี้ บังเหลื่อมอยู่, เปรียบด้วยเส้นผมบังภูเขากลับ, แม้จะพักจะชั้ ก็ไม่มีใครจะมีผู้เห็นด้วยยากอยู่,

ผู้ผิดผู้ชั่ว แม้กระทำผิด ก็ไม่มีโทษอะไร, ผู้ผิดจะกำเริบใจมากสักเท่าใด เล่าลือถึง, จะไม่กล้ากระทำความผิด ๆ บ่อย ๆ เข้าหรือ, การที่เขา กระทำนั้น อันตรายถึงชีวิตก็มี อันตรายแก่ร่างกายก็มี อันตรายแก่ทรัพย์สินสมบัติก็มี, อันตรายแก่ความสุขความสำราญก็มี อันตรายแก่กิจการเสียเวลา ไปด้วยการก็มีหลายสถานนัก, ราษฎรผู้ต้องการความประทุษร้ายของผู้กระทำผิดที่ทำ ตามกฎหมายเว้นโทษให้ได้รับความเดือดร้อน แลทุกข์โศกนักสักเพียงใด, ด้วย ราษฎรเป็นโลหิตของแผ่นดิน, ก็เมื่อโลหิตต้องประทุษร้ายเปื้อนเปื้อนคั่งนั้นแล้ว ก็ถึงความแห้งเหือด คือโลหิตวิฤกษ์แล้ว, ร่างกายแลชีวิตจะเปื้อนไปไ้หรือ, เราเห็นว่าถ้าใช้กฎหมายเว้นโทษผู้กระทำผิดอยู่แล้ว, อาจทำให้กำลังของแผ่นดิน ก่อนเปลี่ยนไปได้เป็นแท้แล้ว, มิใช่การเล็กน้อยเลย

ความที่เรากล่าวเราเห็นนี้, เราเชื่อว่า จะยังไม่มีใครในราชบุรุษได้ คำวิหิตเห็นเช่นที่เราเห็นอยู่แล้ว, แม้จะมีผู้เห็นก็จะไม่มีผู้สามารถกล่าวหรือ กล่าวหักทวง, ด้วยธรรมชาติมนุษย์ ย่อมแสวงหาความสุขใส่ตน, แต่เพียงไม่ ทำความร้อนให้แก่ผู้อื่นก็พออยู่แล้ว, ที่จะหาผู้เจ็บร้อนแทนแผ่นดินแลราษฎรก็จะหา ยากอยู่, ความข้อนี้เป็นหน้าที่ของพระคัมภีร์ต่อชาติจะออกเจ็บกล้าหักทวงจำพวกเกี้ยว,

แต่ตัวเราเกิดมาผิดกว่าเขา, เห็นว่าเกิดมาเปล่า ๆ ไม่มีคุณอะไร, สิ่งใด ถ้าเห็นเป็นคุณแก่ประเทศชาติศาสนาของเราจริง, แม้จะแสนยากจนถึงอันตรายแก่ ชีวิตก็ไม่ควรจะเอาโดยแก่ความสุข ความสำราญในโลกนี้อันมีเวลาน้อยนักไม่ยึด

ยาวสักเท่าใด,

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า เทียนวรรณมีความรู้สึกห่วงใยในค่านความ
เสมอภาคของกฎหมายอยู่มาก จึงรู้สึกกลัวอย่างยิ่งที่จะมีบุคคลบางพวกบางกลุ่มอยู่เหนือ
กฎหมาย หรือไม่ก็กลัวว่ากฎหมายจะมีช่องโหว่ที่คนฉลาดสามารถจะหลีกเลียงได้ ทั้ง
นี้เพราะเทียนวรรณได้สังเกตเห็นมาแล้วว่าสังคมไทยในขณะนั้นกฎหมายยังบกพร่องอยู่จริง
เป็นที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ เทียนวรรณได้เสนอว่ากฎหมายต้องเอาผิดหรือเอา
โทษต่อผู้พิพากษาที่พิพากษาความผิดอย่างจริงจังด้วย ดังข้อเขียนที่เขาเขียนขึ้นในรูป
" ปัญหากฎหมาย " ไว้ตอนหนึ่งว่า

ปัญหากฎหมาย ✓

ถามว่า ท่านเห็นหรือไม่, ในข้อที่เรากล่าวว่า, กฎหมายเว้นโทษผู้
กระทำผิดจะเกิดขึ้นหรือเกิดแล้ว, แต่กลับยังอยู่ เช่น มนบังภูเขา, ไม่มีใคร
จะเห็นด้วยง่าย ๆ, เพราะธรรมชาติของเรานั้น, จะชี้ความผิดความถูกใน
ราชการยังไม่ได้, ยังไม่มีโอกาสที่จะกล่าวได้,

เวลานี้ ความผิดและความถูกยังเป็นหน้าที่ขององคมนตรีและรัฐมนตรี และที่
ปลุการาชการแผ่นดินอยู่, ท่านเห็นหรือไม่ในความข้อที่ว่าพูดได้พูดไม่ได้,
ทั่วไปในความผิดและถูกก็แล้ว,

ตอบว่า เรายังไม่เห็นด้วยท่าน, เราเห็นแต่ว่ามีกฎหมายลงโทษผู้กระทำ
ผิด, อันกฎหมายเว้นโทษผู้กระทำผิดเช่นท่านถาม, เรายังไม่เห็นว่ามีที่ไหน,
หากท่านจะมีความเห็นวิปลาคิดไปดออกกระมัง, ขอท่านตำหนิหรือตรองดูให้จงถี่ก่อน,

" แมกกาซีนที่ ๒ " ตล. ๖ : ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๔ หน้า ๑๓๓๓ - ๔

กุมภาพันธ์ ๒๔๕๔ หน้า ๑๓๓๓

ถามว่า เหมือนอย่างผู้พิพากษา ๆ ค่ะคดีของราษฎรผิดไป, จนถึงพิพากษาให้ประหารชีวิตหรือเขียนแลริบจำหรือปรับใหม่, แต่คำพิพากษานั้น, ยังคลาสเคลื่อนผิดจากคำพยานแลรูปความแลกฎหมายอยู่มากหรือน้อย, ศาลมณฑลหรือศาลข้าหลวงพิเศษหรือศาลพระราชอาญากรุงเทพ ศาลอุทธรณ์สนามสถิตย์ยุติธรรมพิพากษายืนตามกันมาทั้งสองศาลสามศาลมาแล้ว, ถ้าผู้แพ้คดีลี้ก่าดังไม่มีญาติ ไม่มีทรัพย์ ไม่มีความรู้ก็สู้ก่าดัง, ต้องรับโทษตามคำพิพากษาของศาลล่าง, ถ้าผู้แพ้คดีมีก่าดังก็อุสาหะพยายามจนถึงศาลฎีกาได้, ศาลฎีกาก็พิพากษายกคำพิพากษาของศาลเดิมศาลล่างเสีย, พิพากษาใหม่ว่าจำเลยไม่มีโทษนี้,

ศาลล่างไม่เรียกว่าพิพากษาคัดออกหรือ, ที่ศาลล่างพิพากษาคัดเช่นนั้น, ไม่เรียกว่าผู้กระทำผิดคัดออกหรือ, กฎหมายมีว่า, แม้ศาลล่างศาลเดิมคือศาลมณฑลศาลข้าหลวงพิเศษ อุทธรณ์สนามสถิตย์ยุติธรรมจะพิพากษาคัดก็ไม่มีโทษแก่ผู้พิพากษาคั้งนี้, ไม่เรียกว่ากฎหมายเว้นโทษผู้กระทำผิดคัดออกหรือ ๆ จะเรียกว่าอย่างไร ขอให้ตอบให้ชาวอย่าให้กลัชมเกล้ม,

ถ้าจะมีผู้เถียงว่า, ความผิดของศาลที่พิพากษาคัดไปเป็นความผิดอันชั่วร้าย, แลมิได้ตั้งใจเจตนาจะให้ผิด, พิพากษาคัดตามความเห็นแลความเข้าใจว่าถูก,

ถ้าคั้งนั้นเราจะถามต่อไปว่า, ที่พิพากษาลงโทษเขาถึงประหารชีวิต, ถึงเขียน ๕๐ - ๖๐ ถึงจำคุกตลอดชีวิต ถึงริบราชบาท แลปรับใหม่มาก ๆ ไม่เป็นความร้ายแรงสาหัสหรือ อะคะติ ๔ ว่าอะไร, อินทภาสว่าอะไร เป็นโมหาคะติหรือมิใช่ ขอท่านไค่ตริกครองให้รอบคอบแลให้เป็นยุติธรรมพึงได้ด้วยกัน ให้สมแก่ที่ทรงพระมหากรุณาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน แลตามสมัยในประจุบันนี้ด้วย,

อินทภาส เป็นกฎหมายเกากำหนดกรรมจรรยาของผู้พิพากษา

ความเห็นของเรา

ที่นี่เราจะพูดถึงความเห็นของเรา, ไม่ใช่ปัญหาเราเห็นว่า, ถ้าทาง
มืออยู่, หรือเปิดช่องไว้ไม่ปิดให้มิดชิด, คงจะมีผู้ชั่วร้ายเดินเข้าออกทางนั้น,
ในเมืองมีเวลาที่เขาค้องการจะเข้าออก, เราเห็นว่า, แต่ผู้ใดกระทำความผิด,
ท่านจึงได้พิจารณาเป็นสัจ ใต้ลงโทษถึงประหารชีวิต, แรงที่สุดยังมีผู้กล้า
กระหาล่วงพระราชกำหนดกฎหมาย, ต้องรับพระราชอาญา ฆ่าเหี้ยนจำริบ
บอย ๆ รัชกาลหนึ่งก็มีครั้งหนึ่งบ้างสองครั้งบ้าง ตลอดมาแทบทุกรัชกาลก็ว่าได้,
เราจึงเห็นว่า, เมื่อผู้กระทำความผิดมีกฎหมายว่า, ถึงทำผิดก็ไม่ถึงโทษแก่
ผู้ผิดทั้งนั้น, ผู้ชั่วร้ายทุกคนจะไม่หมั่นไม่กล้ากระทำความผิด, ท่านเอาปัญญา
สอดส่องดูเถิด,

บางทีเขากลับพูดเข้าหูเราว่า, เขามีความชอบเสียอีก, คืออธิบายว่า,
เขาได้ทำผลให้เกิดเงินขึ้นศาลมากในกระบวนนี้ แต่เขาไม่ได้คิดถึงพระมหา
กรุณาธิคุณเลย,

เราเห็นว่า เมื่อคนชั่วเข้าใจเฉไปอย่างนั้น, มิได้เหลียวแลคุณพระมหา
กรุณาธิคุณเป็นหลักแล้ว, กระตือรือร้นจะยกเบี่ยง ข้ามพ้นไปจากความจริง
แลทางยุติธรรมแลรูปความ แลกฎหมาย ลักเท่าใด, ท่านจะคะเนรู้หรือไม่,
ขอท่านผู้ที่มีสันดานสุจริตซื่อตรงต่อแผ่นดินแลเมตตาแก่ราษฎรกะตัญญูต่อประเทศ
ชาติศาสนา, จงช่วยกันสวค้ออนวอนพระเป็นเจ้า, ขอให้คลพระไทยเจ้านาย
ชั้นสูง, ให้ทรงพระราชดำริหว่าความเห็นแก่เรา, ที่เราได้ตำริห์คริตรอง
เห็นเช่นนั้น ท่านจะได้ทรงแก้ไขเพิ่มเติมคักหรือปิดช่องทางที่เป็คอยู่ หรือปิดไว้
ให้มิดชิด, คนชั่วคนร้ายคนพาลจะได้เข้าออกทางนั้นไม่ได้อต่อไป, บ้านเมือง
แลประเทศสยามจะได้มีความเจริญรุ่งเรือง, ราษฎรจะได้อยู่เย็นเป็นสุข

ตามยะถากรรมของตน ๆ ลึนกาลนาน,

✓ ๓. ระบบศาลและสถาบันการเมืองอื่นที่มีบทบาทโดยตรงต่อกระบวนการยุติธรรม

นอกจากความยุติธรรมทั่วไปในสังคมและตัวบทกฎหมายดังกล่าวแล้ว สิ่ง
ที่เห็นวรรณให้ความสนใจมากเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่งในกระบวนการยุติธรรมคือ ระบบ
ศาลและสถาบันทางการเมืองที่เขาเห็นว่ามีความสำคัญและหน้าที่เกี่ยวกับความยุติธรรมโดย
ตรง ทั้งข้อความตอนหนึ่งเขากล่าวไว้ว่า

ด้วยเวลานี้การในกรมทหารพออยู่แล้ว, แต่ฝ่ายพลเรือนยังบกพร่องมากตาม
ที่เราได้เอาใจใส่สอคล้องสั่ง เกตุคุณรู้เรื่อง,

คือการในกระทรวงเมืองแลกระทรวงยุติธรรม, ในสองกระทรวงนี้ตัวบุคคล
ที่รับหน้าที่ คนดียังน้อยกว่าคนชั่ว ยังดูไม่ได้, แลเราก็เห็นว่าเปนกระทรวง
อันสำคัญ, เพราะเกี่ยวแก่ราษฎรมากนักในกรุงแลหัวเมืองก็ไม่ต่างกันตามที่เรา
รู้แล้ว ในการรักษาแลในศาลวินิจัย

ด้วยประเทศของเราไม่เหมือนแต่โบราณแล้ว, แต่ก่อนไม่มีคนต่างประเทศ
มาใช้อำนาจชักขวาง มีแต่เข้ามาประจบ, เวลาปกครองก็อยู่แต่ในคนของเรา,
บัดนี้อำนาจของนานาประเทศมาก, แลข้าเข้ามาครอบครองแลคอยสะกิดสะเกาคคน
ที่พอจะแตกแยกพอไปพึ่งพิงได้, เช่นแกร็บเข้ารวมธงอยู่ในทุกวันนี้, ย่อมเปน
แก่การปกครองแลใช้อำนาจไม่ถนัด,

พระมหากษัตริย์ทรงประกอบไปด้วยพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าเจ้าราชกุมารที่จริงอยู่
แต่เจ้านายที่ทรงชุบเลี้ยงไว้วางพระราชฤทัย ไม่คำนึงตามกระแสพระราช

ประสงค์ การโรงศาลแลกรมกองรักษาได้ประพุดออกมามาก, กระทำให้ราษฎร
เห็นใจ, เป็นเหตุให้คลายความกะตัญญูต่อชาติ^๑

ความจริงแล้ว กระทรวงหรือหน่วยงานราชการอื่น ๆ ก็ล้วนแต่มีบทบาทต่อ
ความยุติธรรมในสังคมด้วยกันทั้งนั้น แต่ที่เขาเน้นสองกระทรวงนี้มาก ก็เพราะเห็นว่า
เป็นกระทรวงที่มีบทบาทตรงมากกว่ากระทรวงอื่น ดังเขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

แต่กระทรวงอื่น ๆ จะเป็นประการใดบ้าง, ก็ไม่เกี่ยวแก่ราษฎรนัก, จะ
เป็นแต่ในราชการแลพระราชทรัพย์หลวง, เป็นต้นว่าซื้อถูกตั้งแพ่งแลจัดฉนหาเสศเลย
หรือการละเมิดเท่านั้น, ไม่เหมือนกระทรวงเมืองแลกระทรวงยุติธรรม, ค่าย
สองกระทรวงนี้เกี่ยวแก่ราษฎรพลเมืองมาก,^๒

การสำคัญก็คือ กระทรวงเมืองกับศาลสถิตยุติธรรมนะซี, เพราะมณฑล
กรุงเทพฯ สำคัญที่สุดมีคนหลายอย่างนัก กระทรวงยุติธรรมเล่าก็สำคัญที่สุด ค่าย
ผู้พิพากษาจะทำให้ตายก็ได้จะให้หนีหายก็ได้, จะให้ลำบากก็ได้, เราจึงร้อนใจ
มากที่สุดค่ายสองกระทรวงนี้,

กระทรวงเมืองถ้าจัดการดีแล้ว เป็นเหตุจะให้เจริญหลายอย่างนัก, กระทรวง
ยุติธรรมถ้าจัดให้ดีแล้ว สารพัดจะพากันก็ได้หลายประการนัก, ถ้าไม่ดีแล้ว
สารพัดจะพากันไปเสียหมด ตลอดจนผลประโยชน์แลอำนาจบ้านเมืองก็พลอยเสื่อม

^๑ " แมกกาซีนที่ ๙ " ฤดูแล. ๖ : ๑ พฤษภาคม ๑๒๕ หน้า ๑๔๑๓

^๒ " ว่าค่ายตุลวิภาคพจนกิจจบแล้ว ๑๐๐ หมวด " ฤดูแล. ๖ : ๑๖ มกราคม

เสียไปค่าย^๑

จากการเอาใจใส่สังเกตทำให้เหียนวรรณเห็นว่าในสังคมไทย ข้าราชการ ทั้งสองกระทรวงนี้ก็ไม่ต่างกับข้าราชการอื่น ๆ ทั่วไปที่เขากล่าวถึงมาแล้ว คือมีความ บกพร่องอยู่มากในค่านพดติกรรมชนชั้นปกครอง ซึ่งทำให้เป็นที่วิพากษ์ของเขามาก เขา กล่าววว่า

เรามีความวิตกกังวลถึงบุตรหลานของเราที่เกิดมาภายหลัง, ตามที่เราได้ ทราบเรื่อง, แลได้เห็นเองแก่จักนุ ได้ยินแก่โสศของเราในเรื่องความเกือค ร้อน เพราะหน้าที่ของกระทรวงแลโรงศาลได้กระทำให้ติดขัดแลแปรผันกลับจริง เป็นเท็จ,^๒

ความจริงแล้วล่วงมาถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทกกฎหมายต่าง ๆ ได้ปรับปรุงดีขึ้นมากแล้ว แต่ทางค่านผู้รักษากฎหมาย รักษา ความยุติธรรมยังบกพร่องอยู่มาก เหียนวรรณชี้ให้เห็นว่า การถือพรรคพวกพ้อง การกินสินบน การเป็นเกลียวกกฎหมายยังคงปรากฏอยู่อย่างหนาแน่น^๓ ค่ายเหียนเอง เขาจึงเอาใจใส่มากในข้าราชการเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง " ข้าราชการ ศาลการ " ซึ่งเขาเห็นว่าควรเป็นผู้นี้ที่มีความยุติธรรมอย่างแท้จริง เขาได้กล่าวถึง

^๑ " ว่าค่ายของใหม่ดีกว่าของเก่า " กุล. ๔ : ๒๓ กรกฎาคม ๑๒๓
หน้า ๑๒๑๐ - ๑ สิงหาคม ๑๒๓ หน้า ๑๒๑๑

^๒ " ว่าค่ายกุลวิภาคพจนกิจจบแล้ว ๑๐๐ หมวด " กุล. ๖ : ๑๖ มกราคม ๑๒๔
หน้า ๑๓๑๓

^๓ " อะนุสรสารธารณ์ " ศิริ. ๓ : ๑๕ มกราคม ๑๒๖ หน้า ๒๔๖ - ๒๔๗

ข้าราชการกลุ่มนี้มาแต่การพิจารณารูปศัพท์ คงเขากล่าวว่า

(ตุลาคม) คำนี้ศัพท์นี้คงจะแปลว่าตาชั่งหรือตาเค็ง, แลตามชื่อของดาวฤกษ์
ในเดือน ๑๑ เดือน (ตุลาคม) ตุลาคมคงจะแปลว่าผู้ทวนการชั่ง คือ
พิจารณาให้รู้ว่าใครผิดใครชอบ โทษจะหนักเบาอย่างไรโดยตามพิจารณาสืบสักชี
พยานทั้งสองฝ่าย,

แต่ชนบางจำพวกนำไปใช้ในความประชดคติฉินร้าย; เป็นคำเสียคือว่า
ตุลาการเหมือนตาชั่งตาเค็ง เงินใส่ข้างไหนมากก็เอียงไปข้างนั้น, หาได้เล็ง
เอาความจริงแลความเท็จไม่,

ถ้าจะให้เราพิพากษาในคำนี้ ที่ชนเป็นอันมากกล่าวเทียบเช่นนี้ว่า, จะผิด
หรือจะถูก, เราก็คงพิพากษาว่าถูกเหมือนกัน, ผิดแต่ความเห็นของผู้กล่าว,
คืออธิบายว่า, ผู้กล่าว ๆ โดยเจตนาคิดจะเสียคือว่าตุลาการ, ว่าเข้าแก่
โจทก์จำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จึงพิพากษาให้ผู้นั้นชนะคะก็, ความว่า
(เอียง) คำนี้ คงประสงค์ความว่าเข้าข้างผู้ที่ห็นข้างสินบน, หรือผู้ที่ชอบพอ
พวกของตน,

ในเมื่อข้าราชการตุลาการเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากต่อกระบวนการยุติธรรม,
เทียนวรรณจึงได้ชี้จุดบกพร่องและเสนอแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของชนกลุ่มนี้ไว้ด้วย
เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เราจะอภัยขอให้อ่านทั้งหลายสังเกตดูผู้พิพากษาแลพนักงานศาล ใน
ร้อยหนึ่งมีหรือจะไม่เพียวเสพยาสุราแลไฮเตน ใน ๑๐ นายจะไม่ประชุมเล
การพนัน, เมื่อเขาผู้ชั่วมีนเมาสุราอยู่เช่นนั้น มีหรืออารมณ์ที่สอาด แล

มีความสงบเรียบร้อย,

เราไ้ทราบข่าวตามหัวเมืองในวิธีของศาลที่เดินมิดไม่ให้ใครเป็นตัว, เหมือน ๆ คล้าย ๆ กันไปทั้งนั้น, ยิ่งทางออกไปก็ยิ่งล้มตาไม่ขึ้น, พิเคราะห์ดูราษฎรเหมือนโคแลกระบือ, ไซ้แต่เท่านั้น บ้านเมืองบางมณฑลผู้ว่าราชการกับเทศาภิบาลเป็นก๊กหนึ่ง ผู้พิพากษาเป็นก๊กหนึ่ง คนมีทรัพย์สินมีชื่อเป็นเจ้าของภาษีนายอกรก๊กหนึ่ง ไม่ลงกันหาช่องทำลายกันอยู่,..... ตามที่เราไ้รู้เรื่องที่จะปฏิบัติไม่ได้เลย^๑

นอกจากการชี้จุดบกพร่องของข้าราชการเหล่านี้แล้ว เห็นวรมณยังได้กล่าวถึงการวางตัวของชนกลุ่มนี้อีกตอนหนึ่งว่า

ที่นี่เราจะตัดสินว่า, ท่านผู้ทำหน้าที่ตุลาการก็ไมควรจะนำพาในคำชมแลคำติ, เพราะว่าถ้าไม่พอใจเขาแล้วเขาก็ติ, ถ้าพอใจเขาแล้วเขาก็ชม, แต่ต้องให้รู้สึกันว่า, ผู้ที่เราเข้าแก่เขานั้นแล, เขาจะถูกตุลาการที่เข้าแก่เขา, เพราะเข้าแก่เขาแล้วรับอาบัติสินจ้างสินบนของเขา, ผู้อื่นไม่สามารถจะรู้ก็ได้เท่าผู้ที่เราเข้าแก่เขา, ไปภายหลังเขาจะนั่งอยู่ไม่ได้, จะไ้หน้าออกเล่าให้ผู้อื่นฟังรู้ด้วยอีกต่อ ๆ ออกไป,

แต่ถ้าจะถือว่า ชังมันเป็นไร, เราไ้ผลแล้วก็แล้วกัน, ถ้าถือไ้ไ้คอย่างนี้ก็เย็นใจไ้เหมือนกัน, เว้นแต่กลิ่นเหม็นจะพุ่งออกทุกที, อยู่ข้างจะเหม็นความากนัก, ทั้งเมื่อเวลาจะจุติเข้าบางที่บาปที่ตนกระทำนั้นจะปรากฏไ้^๒

^๑ " แมกกาซีนที่ ๕ " ฤ. ๖ : ๒๓ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๔๐

^๒ " แมกกาซีนที่ ๕ " ฤ. ๖ : ๔ สิงหาคม ๑๒๔ หน้า ๑๔๐๓

ข้อเสนอเรียกร้องต่าง ๆ เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมนี้ เป็นอีกจุดหนึ่ง
ที่มีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเวลาต่อมา ความจริงแล้วใน
ระยะเวลาไล่เลี่ยกันกับที่เขียนวรรณเสนอแนวคิดนี้นั้น ในกลุ่มชนชั้นปกครองหัวก้าวหน้าก็
เริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญของสภาพนี้อยู่ด้วย ดังนั้นในเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์และทรงมีพระราชอำนาจสมบูรณ์ พระองค์ก็
ทรงดำเนินการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลเป็นการใหญ่ เพื่อสร้างสังคมไทยให้
มีความยุติธรรมเหมาะสมแก่การณและสมัยอย่างแท้จริง*

อมส

แนวความคิดค้านอื่น ๆ

พ.ม.ค.

นอกจากแนวความคิดค้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เทียบวรรณยังได้เสนอแนว
คิดค้านอื่น ๆ ไว้อีกมาก เช่น เกี่ยวกับสถานภาพของสตรี การเศรษฐกิจ การ
ทหารและเอกราชของชาติ ความเจริญทางค่านวัตกรรมและสวัสดิการทั่วไป ตลอดจน
แนวคิดเกี่ยวกับกิจการต่างประเทศ แนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้บางค่านก็ได้กล่าวถึงมา
บ้างแล้ว ในที่นี้จึงจะกล่าวถึงบางค่านอย่างรวม ๆ และอย่างสังเขปเท่านั้น

ในด้านการปรับปรุงตัวบุคคลนั้น สถานภาพของสตรีไทย เป็นด้านหนึ่งที่
เขียนวรรณได้เสนอแนวคิดไว้มาก จะเห็นว่าเขาเป็นสามัญชนที่เรียกร้องและเร่งรัด
ให้รัฐแก้ไขกฎหมายซึ่งไม่ให้ความเสมอภาคตงเพศ และเขากระตุ้นให้รัฐและทุก ๆ
คนในสังคมเห็นความสำคัญของผู้หญิงมากกว่าจะเห็นกันเพียงว่า ผู้หญิงเป็นเครื่อง
บ่าวักความใครของบุรุษเท่านั้น ข้อเสนอเรียกร้องต่าง ๆ เหล่านี้ปรากฏอยู่ทั่วไป
ในวรรณกรรมของเขา ถึงแม้ได้เสนอข้อมูลไว้มากแล้ว นอกจากนั้นเขายังได้ออก

* ฎรายละเอียดใน มนุ อุดมเวช การปฏิรูปการศาลส่วนกลางของ
กระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ปริญญาโทพนศการศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ๒๕๑๖, ๘๒๔ หน้า

หนังสือเล่มหนึ่ง เป็นหนังสือที่เขาตั้งใจจะให้ เป็นหนังสือสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะ เขาให้ชื่อหนังสือเล่มนั้นว่า " บำรุงนารี " การออกหนังสือนี้แสดงให้เห็นเจตนาเรื่องสถานภาพของสตรีไทยที่ที่เดียว เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้เป็นการเรียกร้องให้คนทั่วไปสนใจช่วยกันคิดบำรุงผู้หญิงให้ดีขึ้น และเป็นการให้ความรู้และแนวการปฏิบัติตัวของผู้หญิงในวัยต่าง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นแนวคิดที่น่าสนใจอีกด้านหนึ่งของ เทียนวรรณ

เศรษฐกิจของชาติเป็นอีกด้านหนึ่งที่เทียนวรรณกล่าวถึงอยู่เสมอ ถึงแม้ว่าแนวคิดในเรื่องนี้ของเทียนวรรณจะมีไม่มากและไม่ละเอียดเหมือนกับด้านอื่น ๆ แต่ก็แสดงให้เห็นว่าเธอเป็นสามัญชนคนหนึ่งที่ยพยายามเอาใจใส่ในความเป็นไปของชาติบ้านเมืองในแทบทุกด้าน เทียนวรรณเคยชี้ให้เห็นอย่างภาคภูมิใจมาแล้วว่า โดยสภาพทางภูมิศาสตร์แล้ว เมืองไทยเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ แม้แต่คนโง่คนเขี้ยวก็ยังยังสามารถมีกินไปได้ตลอดชีวิต ความอุดมสมบูรณ์นี้นับว่าเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจของชาติที่สำคัญมาก รัฐบาลจึงต้องพยายามหาวิธีที่จะนำเอาทรัพยากรเหล่านี้มาเป็นผลประโยชน์ในการพัฒนาบ้านเมืองมากที่สุด เทียนวรรณกล่าวว่า " ทรัพย์และบ่อทรัพย์ที่เกิดทรัพย์ ไม่พอจะจ่ายใช้ในราชการแลการบำรุงทั้งปวง, คิดให้เกิดทรัพย์แลบ่อทรัพย์ขึ้นให้ได้, แต่อย่าให้เป็นความเบียดเบียนพลพอลวง, หรือเช่นแก่อาการการพนัน, " จะเห็นว่าวิธีการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลได้ทรัพย์ไว้ใช้จ่ายซึ่งเทียนวรรณไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งคือ การได้ทรัพย์จาก อาการการพนัน เพราะเทียนวรรณเห็นว่าถึงรัฐบาลจะได้อะไรไว้ใช้จ่ายว่า รุงประเทศก็จริง แต่ผลเสียที่เกิดจากการพนันย่อมมีมากกว่ามากมายนักดังที่กล่าวให้เห็นได้ในเรื่องของการพนัน ด้วยเหตุนี้เองเทียนวรรณถึงกับกล่าวว่า " ขอพระเป็นเจ้าโลกย์ได้โปรดประทานสติปัญญาให้หาทรัพย์มาเปลี่ยนบ่อนเบี้ยอาการการพนันเสียได้, "๒ ข้อความอีกตอนหนึ่งเขาได้กล่าวไว้ว่า

๑ " แมกคาซีนที่ ๕ " ตล. ๖ : ๑๖ มีนาคม ๑๒๔ หน้า ๑๓๗๓

๒ " ว่าด้วยความอยากมีแต่เอาทรัพย์ไปทำลายเสีย " ตล. ๕ : ๒๓

ถ้าเลิกบ่อนเบี้ยลงเสียได้แล้ว.... คนมีทรัพย์สินก็จะมีมากขึ้น, ถึงเวลาที่หมาย
ว่าจะรวบรวบการพนันก็จะเสื่อมหายไป, เวลาที่จะหาทรัพย์สินได้ก็จะมีอยู่, โอกาส
แห่งการเล่าเรียนหาทรัพย์สินก็จะมีมากขึ้น,
เมื่อราษฎรมีวิชา มีปัญญา มีทรัพย์สินแล้ว จะวิตกอะไรถึงข้อที่รัฐบาลจะไม่มีเงิน
ใช้,

จากข้อเสนอของเทียนวรรณ เราจะเห็นว่า เขาเน้นให้เห็นความสำคัญของ
เศรษฐกิจของชนในรัฐ ซึ่งเขาเชื่อว่าจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับเศรษฐกิจของรัฐ
เทียนวรรณได้เสนอต่อไปว่า เมื่อเลิกการพนันแล้ว ประชาชนก็ย่อมตั้งหน้าตั้งตาทำ
งานมากขึ้น วิธีหนึ่งที่รัฐอาจช่วยได้คือ การให้เงินกู้แก่ประชาชน ดังเขากล่าวว่า
" เมื่อทำสามะโนครวัเรียบร้อยแล้วเป็นหลักฐาน จะจำหน่ายทรัพย์สินออกให้แก่ราษฎร
ทำทุนเพาะปลูกทำไร่ไถนาเรือกสวนก็ได้,"^๒ นอกจากการเสนอแนวคิดแก่รัฐแล้ว
เทียนวรรณยังได้เสนอแก่ชนทั่วไปด้วยว่า

ถ้าสรวงพ่อค้า ก็คิดบำรุงการค้าขายได้มหาผลประโยชน์ในทางพาณิชย์กรรม,
ให้เจริญแก่บ้านเมืองที่เกิดของถนน, โดยเหตุว่า คนมีทรัพย์สินย่อมกระทำการค้า
ขายใหญ่กว้าง, คนมีแรงมีวิชา จะได้เวลาไถ่รับจ้างกระทำการงาน, พลอย
ได้รับผลประโยชน์ตามกำลังแลคุณวิชาความรู้ในตนด้วย, ผลก็เกิดแก่สรวงพ่อค้า
นายห้างอยู่เอง,

ประเพณีของมนุษย์ มาทว่าจะมีสิ่งสุขสักรั้เท่าใด ๆ จะหยุดเสียไม่ทำต่อไปนั้น
ก็ไม่ควร, โดยเหตุว่ากิจการที่พ่อค้าพานิชกระทำอยู่นั้น, เป็นความเกื้อกูลแก่คน
ซัดสนที่มีแรงแลวิชาไม่มีทรัพย์สิน, ไซ้จะมีผลกำไรแก่พ่อค่านายห้างฝ่ายเดียวกันก็หา
มิได้, ย่อมเป็นการเกื้อหนุนแก่กันแลกันอยู่เอง,^๓

^๑ " ความดำริห์รำพึง " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๒ หน้า ๓๒๕

^๒ น.ก.

^๓ " ว่าด้วยประเพณีของมนุษย์ทั่วโลก " ศิริ. ๕ : ๔ มีนาคม ๑๒๒ หน้า ๓๒๕

ในด้านกาารทหารและความเป็นเอกราชของชาติ ก็เป็นอีกด้านหนึ่งที่เทียนวรรณเอาใจใส่มาก ชาติไทยเป็นเอกราชมาเป็นเวลาช้านาน ในตอนต้นได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าความเป็นเอกราชของชาตินี้ เป็นสิ่งที่เทียนวรรณเองภูมิใจมาก และเขาก็ได้นำมาเป็นข้ออ้างอย่างหนึ่งในการชักนำให้คนไทยเกิดความรู้สึกชาตินิยม ถึงกระนั้นก็ตาม เนื่องจากเหตุการณ์ในสมัยนั้น คือการที่ลัทธิล่าอาณานิคมกำลังแผ่เข้ามาในเอเชีย เมืองไทยจึงนับว่าล่อแหลมต่ออันตรายอยู่มาก จึงทำให้เทียนวรรณต้องเอาใจใส่ในเรื่องเอกราชของชาติและการทหารมาก ความจริงแล้วการที่เทียนวรรณเสนอให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพต่าง ๆ ในสังคมไทยให้ดีขึ้น นั้นนับได้ว่าเป็นกลวิธีอย่างหนึ่งที่จะช่วยรักษาความเป็นเอกราชของชาติ เพราะจยงผลให้ต่างชาติยอมรับในความเป็นอาระของชาติไทย ความรู้สึกที่จะศุภคามรุกรานหรือจะใช้เป็นข้ออ้างว่าจะเข้ามาช่วยจัดพัฒนาสังคมบ้านเมืองไทยให้เจริญ ก็คงจะลดน้อยลง

นอกจากนั้นแล้วเทียนวรรณ ยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการทหารและเอกราชของชาติไว้โดยตรงอีกด้วย โดยที่เขาเริ่มแต่การนำกลวิธีการสงครามตามแบบโบราณที่นิยมใช้กันมากล่าวถึงไว้ด้วย เช่นในเรื่อง "สรรพสาระของโลกย์" " วิชยานุวัตร " ในทั้งสองเรื่องนี้กล่าวถึงกลและอุบายในการรบไว้อย่างละเอียด มีลักษณะเชิง ๆ จะเป็นตำรากลยุทธ์ที่เคียว เรื่องแรกนั้นเทียนวรรณเขียนเมื่อเขาอายุได้ ๓๓ ปี ส่วนเรื่องหลังเขาเขียนเมื่ออายุได้ ๓๔ ปี ความจริงแล้วเนื้อหาในทั้งสองเรื่องนี้มีลักษณะเป็นการนำเอาวิธีการหรือกลอุบายแบบเดิมมารวบรวมไว้ เช่นในเรื่อง " สรรพสาระของโลกย์ " เทียนวรรณกล่าวไว้ตอนต้นว่า

หนังสือเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้เก็บตามพระราชพงษาวดารต่าง ๆ มารวบรวมไว้เพื่อผู้ต้องการไม่ต้องเที่ยวค้น เป็นการเกี่ยวในการศึกสงครามแลความประพฤติของท่านผู้เปนเสวกามาตย์ราชปรีนายก ได้ประพฤติมาแล้วเปนแบบฉบับ ได้เรียบเรียง

ไว้แต่วัน ๔ ถึง ๑๐ ค่ำ ปีกุญ สัปดาห์ ๑๒๓๓ เมื่ออายุได้ ๓๓^๑

ส่วนในเรื่อง " วิชยานุวัตร " นั้นเขียนวรรณกล่าว่าได้นำเนื้อหาแบบฉบับมาเช่นเดียวกัน แต่ก็ได้เพิ่มความคิดของตนลงไปบ้าง ดังที่เขากล่าวไว้ตอนต้นว่า

ข้าพระพุทธเจ้านายวรรณ ขอพระราชทานเรียบเรียงร้อยกรองเป็นคำสำหรับสำหรับประณายกซึ่งจะอาสาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งตน เข้าถวายทูลสงครามตามโบราณราชพิธีแลตามคติระโนมัตติแห่งข้าพระพุทธเจ้าบ้าง, ทูลเกล้าฯ ทูลถวายเพื่อเป็นเครื่องบำรุงพระสติปัญญาให้อยิ่งขึ้น ตามกำลังความสามารถของข้าพระพุทธเจ้าเพียงใด^๒

นอกจากกลวิธีการยุทธดังกล่าวแล้ว เขียนวรรณยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการทหารไว้โดยตรงอีก อันแสดงให้เห็นถึงความตระหนักถึงความสำคัญของการทหารดังเขากล่าวว่า

เมื่อกรมยุทธนาธิการเข้มแข็งขึ้นแล้ว, ก็เป็นโอกาสของราษฎรที่จะศึกษาวิชาการความรู้ต่าง ๆ แลแสวงหาทรัพย์สมบัติปลูกสร้างบ้านเรือนในวังหลวงได้, เพราะปราศจากความหวาดเสียว,

จึงเห็นชัดว่า กรมยุทธนาธิการเป็นการสำคัญที่สุดกว่าการในกรมอื่น ๆ ตามเวลาในสมัยแห่งยุคนี้หรือยุคไหน ๆ,^๓

จากการตระหนักในความสำคัญของการทหารเช่นนี้ ทำให้เขียนวรรณเห็น

^๑ " สรรพสาระของโลกย์ " ศิริ. ๑ : ๑๕ พฤศจิกายน ๑๒๖ หน้า ๒๗

^๒ " วิชยานุวัตร " ศิริ. ๒ : ๑๕ ธันวาคม ๑๒๖ หน้า ๑๗๔

^๓ " เรื่องความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๓๐๐

ว่า ควรเอาใจทหารให้มาก ดังที่เขาบอกว่า

แต่ต้องจัดการกรมยุทธนาธิการให้เข้มแข็ง แลให้เรียบร้อยเย็นดีในการบำรุงรักษาทหาร, แลให้ทหารได้รับผลประโยชน์กว่าพลเรือนสักหน่อยเป็นการเอาใจ เพราะถ้ามีการสงครามขึ้น ทหารต้องไปตายก่อนพลเรือน แลต้องเลี้ยงคนใจกว้างที่ถือความสุจริตให้มีศเลอำนาจเป็นเสนาคี้อยู่ใหญ่, ต้องเปิดทางที่จะให้คนใจซื่อกล้าหาญเข้าหาได้โดยสะดวก, อย่าให้มีเหตุขัดข้องขวางไว้

นอกจากข้อเสนอในค่านสวัสดิการของทหารแล้ว สิ่งสำคัญที่เทียนวรรณเสนออีกต่อไปก็คือต้อง " ตั้งฝึกหัดพลทหารบกน้ำ แลทำป้อมคอเรือรบสะสมเครื่องสาตราวุธ, บ่อมเป็นเหตุจะป้องกันราชศัตรูภายในภายนอก, เมื่อศัตรูไม่ทำลายล้างอำนาจแลรบกวนได้แล้ว, ก็เป็นโอกาสที่จะได้จัดการอื่น ๆ ไปได้ทุกประการ, "๒ การที่เทียนวรรณเสนอให้บำรุงกองทัพให้เข้มแข็งเป็นการเตรียมพร้อมอยู่ทุกขณะนั้น เพราะเหตุการณ์ในขณะนั้นชาติทางตะวันตกกำลังรุกรานชาติทางเอเชียมาก เทียนวรรณจึงชี้ให้เห็นว่า การที่ " จะไว้ใจแก่ศัตรูหน้าขนนั้นเห็นจะไม่ได้, เพราะศัตรูไม่มียางอายคิดแค่จะเอาอย่างเดียว, ถ้าเราได้เมื่อใดก็จะลงมือเมื่อนั้น, "๓ ฉะนั้นจึงควรที่ไทยเราจะต้องเตรียมกำลังไว้ให้เข้มแข็งเพียงพอ

นอกจากการเสนอแนวคิดในการปรับปรุงด้านต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว เทียนวรรณยังได้เสนอไว้ว่า ต้องถือเป็นหน้าที่ของรัฐบาลหนึ่งที่จะต้องเอาใจใส่ในค่านสาขารูปโลกและสวัสดิการทั่วไปในแขนในรัฐควย เช่น การชุกชุมคล่อง สร้าง

" ความดำริห์ว่าพึง " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๓๓๐

๒ " ว่าควยตัวทรัพย์บอทรัพย์ " ตูล. ๑ : ๑๖ พฤศจิกายน ๑๑๙ หน้า ๒๕

๓ " เรื่องความเห็น " ศิริ. ๔ : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๖ หน้า ๓๐๔

ถนนหนทาง การตั้งโรงพยาบาล โรงงานอุตสาหกรรม การไปรษณีย์โทรเลข
ธนาคาร ฯลฯ เป็นต้น ข้อเสนอต่าง ๆ เหล่านี้เขียนวรรณคดีกล่าวไว้ในเรื่อง
" ความฝันละเมอแต่มีโซนหลับ " โดยที่เขาบอกว่า เขาเริ่มคิดมาแต่อายุได้
๓ ปี ตอนที่เขายังอยู่ที่เมืองจันทบุรี เป็นข้อเสนอเกี่ยวกับการปรับปรุง เปลี่ยน
แปลงบ้านเมืองมีจำนวน ๓๔ ข้อ ในบางข้อบางแนวความคิดก็ได้ออกมาถึงมาบ้างแล้ว
จึงจะกล่าวถึงเฉพาะแนวความคิดด้านสวัสดิการและสาธารณูปโภคที่เขาเสนอไว้บาง
ประการ ดังเขากล่าวว่า

๗. ๑. จะทำถนนคนเดิน รถม้าเดิน รถกลไฟ รถไถเดินในพระนคร นอก
พระนคร ถลอมหัวเมืองทั่วพระพราชาอาณาจักร สยามมณฑลสำหรับใช้ให้ทัน
ราชการที่จะมีมาแลการส่งสินค้า,

๑๐. ...จะขุดคลองผ่าผ่านไปในที่ควรให้เป็นทางน้ำเดินขึงน้ำได้, จะทำป้อมใน
หัวเมืองที่สำคัญ, จนสามารถจะรับรองป้องกันข้าศึกได้,

๑๑. จะจัดหาพาหนะที่รวดเร็วพอเทียมเรือกลไฟสำหรับบันทึกเสบียงอาหาร
เครื่องยุทโธปกรณ์แลพลทวยหารไว้ให้พร้อมกันเมื่อเมื่อธุระอันจำเป็น,

๑๒. จะใช้โทรเลขโทรศัพทแลตัวไปรษณีย์ ให้เป็นที่เชื่อใจวางใจได้ ว่า
จะใช้ได้ทันธุระแลความประสงค์จริง ๆ ของราชการ แลการของราษฎร พ่อค้า
นายห้างทั้งหลาย,

๑๓. จะตั้งแบงก์หรือคลังไว้เงินทั่วทุกมณฑล, สำหรับรับแลจ่ายเงินในทาง
ราชการหรือการของราษฎร มีธรรมเนียมรับฝากแลส่งค้ำยแลให้กู้,

๑๔. ...จะตั้งโรงหล่อทำอาวุธต่าง ๆ แลเครื่องแก้วเครื่องดินเช่นถ้วยชาม,
แลทำกระดาด ภาชนะต่าง ๆ สำหรับใช้ในพระมหากษัตริย์บ้านเมืองของตน,

๑๕. ...จะตั้งกรมตรวจสอบไตสวนธาตุต่าง ๆ อันมีในประเทศสยาม, มีเหล็ก
แลทองแดงทองคำ เงินตะกั่วแลพืชพลอยสีต่าง ๆ อันมีในพื้นที่ดิน,

๑๖. ...จะจัดทำสามโนคร้อยอย่างละเอียด, ให้รู้แน่ในพลเมืองเกิดตายแลเข้า

ออกประจำ แลหมู่ชาให้ซักเเจร, จนรู้ได้ว่าวัน ๑ เกิดเท่าใดตายเท่าใด เข้า
เท่าใดออกเท่าใด, หญิงเท่าใดชยเท่าใด, คนเขาเท่าใดคนเราเท่าใด,
๑. จะตั้งโรงงานแลโรงพยาบาลรักษาคนไข้เจ็บ, แลรักษาถูกกำพร้าอันไม่มี
บิดามารดาเลี้ยง,

๒. จะตั้งโรงสรรพการ สำหรับให้คนที่ไม่มีงานจะทำหรือทำอะไรไม่เป็น
ให้มารับจ้างทำการทำงานพอได้อาหารแลเบี้ยเลี้ยงประทังชีวิตไปกว่าจะทำการงานได้
เช่นเขาผู้รับจ้างทั้งหลาย, จึงจะคิดค่าจ้างให้,

๓. จะทำเนื้อสัตว์ต่าง ๆ มีมีจนาเช่นปลาหมูเป็นต้น, ให้สุกสำหรับใส่กระป๋อง
ไว้กินได้ช้านาน แลเป็นอาหารสำหรับกองทัพเมื่อคราวขัดข้องจะหุงต้มไม่ได้ไม่ทันธุระ
ในเวลาที่มีค่าจำเป็น,

จากข้อความต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นได้ว่าเทียนวรรณได้เสนอแนว
ความคิดไว้อย่างกว้างขวางมาก และเป็นความคิดที่ก้าวหน้าไกลมาก ความคิดต่าง ๆ
เหล่านี้เทียนวรรณเริ่มคิดมาตั้งแต่อายุ ๓๐ แต่เขาเพิ่งได้นำลงพิมพ์ใน ตูลวิภาคพจนกิจ
เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๙) ถ้าเราสังเกตดูจะเห็นว่าสภาพ
ความเจริญความเป็นอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ ได้เกิดขึ้นหลังการคำริของเทียนวรรณ
สามัญชนในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นอันมากทีเดียว เช่น การจัดตั้งธนาคาร ซึ่งได้มา
เริ่มในสมัยรัชกาลที่ ๖ คือ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงได้เปิดทำการ
ธนาคารออมสินขึ้น การสำรวจสำมะโนครัวซึ่งรัฐบาลได้เริ่มคิดจัดทำครั้งแรกเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๙ (ตรงกับปีที่เทียนวรรณเสียชีวิต) นอกนั้นแล้วยังมีกิจการอื่น ๆ อีกมาก
มาย เช่น การจัดตั้งสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้า การจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม
ต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่เทียนวรรณได้เคยคิดเคยเสนอไว้ก่อนแล้ว

นอกจากการเสนอแนวความคิดทางการเมืองในการปรับปรุงพัฒนาสังคมการเมืองภายในประเทศแล้ว เทียนวรรณยังได้กล่าวถึงการเมืองระหว่างประเทศอีกด้วย ข้อเขียนในค่านี้นั้นส่วนมากจะเป็นการชี้ให้เห็นถึงความเจริญของประเทศทางตะวันตก เพื่อกระตุ้นเตือนให้คนไทยตื่นตัวในการหันมาพัฒนาประเทศของตน (ซึ่งได้กล่าวอ้างไว้แล้ว) และเป็นการกล่าวถึงการรุกรานและการสงครามระหว่างชาติต่าง ๆ เนื่องจากแนวความคิดในค่านี้นี้ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาสังคมการเมืองไทย จึงไม่ขอนำเอารายละเอียดมากกล่าวถึงในที่นี้

จากแนวความคิดทั้งหลายของเทียนวรรณที่กล่าวมาแล้ว เราจะเห็นว่า เทียนวรรณเป็นสามัญชนคนหนึ่งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชที่มีความรู้ ความคิด และความสนใจต่อสังคมบ้านเมืองของตนมาก ข้อเขียนต่าง ๆ ของเขาแสดงให้เห็นถึงความพยายามและความสนใจต่อความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมือง นับได้ว่าเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์และความคิดที่น่าสนใจมาก

บทที่ ๔

บทสรุป

สรุป

เทียนวรรณเป็นสามัญชนคนหนึ่ง ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ที่จัดไว้ว่าเป็นผู้มีประสบการณ์ ความรู้ ความคิด และสนใจในความเป็นไปของชาติบ้านเมืองอย่างมาก เขาได้เสนอแนวความคิดทางการเมืองเพื่อพัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้ลึกที่จะเห็นสังคมบ้านเมืองได้เจริญก้าวหน้าสู่ความเป็นอารยะชาติอย่างแท้จริง

การที่เทียนวรรณได้เสนอแนวความคิดเรียกร้องให้รัฐบาล ตลอดจนทุกคนในรัฐเห็นความสำคัญของการพัฒนาประเทศ และช่วยกันปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสภาพที่บกพร่องทั้งหลายนั้น นอกจากจะเป็นผลมาจากจิตสำนึกภายในของตนเองซึ่งได้รับอิทธิพลอย่างมากจากพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นผลเนื่องมาจากการได้พบเห็นสภาพทั่วไปในสังคมขณะนั้นด้วย คือความบกพร่องและล้าหลังในสังคมไทย ตลอดจนภัยอันตรายอันเกิดจากการรุกรานคุกคามของชาติทางตะวันตกในสมัยของการล่าอาณานิคมในระบะนั้น

ในการเสนอแนวความคิดทางการเมือง เทียนวรรณได้เสนอไว้อย่างกว้างขวางและด้วยความเป็นผู้มีประสบการณ์ ความรู้ ความคิด และความจริงจังต่อชาติบ้านเมือง จึงทำให้ข้อคิดเห็นทางการเมืองของเขาเป็นแนวความคิดที่มีระบบ และมีเหตุผลน่ารับฟังอยู่มากทีเดียว แนวความคิดของเขามีทั้งด้านการเมืองการปกครอง สังคม และเศรษฐกิจ และในการเสนอแนวความคิดนั้น เขาก็กล่าวทั่วไปทั้งทางคำขวัญบุคคล ตัวระบบ ตลอดจนชนบทรวมนิยมประเพณีและสภาพต่าง ๆ ในสังคม

ในการเสนอแนวความคิดทางการเมืองแม้เทียนวรรณจะชี้ให้เห็นว่าชนในสังคมไทยในสมัยนั้น ส่วนมากไม่ค่อยมีคุณสมบัติที่เอื้อต่อการพัฒนาการเมืองก็ตาม แต่เทียนวรรณชี้ให้เห็นว่า มีชนบางกลุ่มบางพวกที่รักชาติบ้านเมืองและมีความ

ปรารถนาในบ้านเมืองของตนเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมของ
 เทียนวรรณซีให้เห็นชัดว่าเขามีความศรัทธาและความเชื่อมั่นในองค์พระมหากษัตริย์
 อย่างมาก เขาจึงฝากความหวังในการนำสังคมไทยไปสู่ความเป็นอารยะประเทศ
 ไว้ที่พระองค์มากที่สุด ส่วนในด้านสภาพอื่น ๆ ทั่วไปในสังคม เทียนวรรณซีได้ชี้
 ให้เห็นว่ายังบกพร่องต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่อีกมาก แต่ขณะเดียวกันเขาก็ไม่
 ลืมที่จะชี้ให้เห็นว่าสภาพบางสิ่งบางอย่างในสังคมไทยก็ยังเหมาะสมอยู่ ด้วยเหตุนี้
 เทียนวรรณจึง เน้นความคิดหนึ่งไว้ในวรรณกรรมของเขาอยู่เสมอ คือการที่ให้ทุกคน
 รู้จักนำเอาสิ่งหรือสภาพต่าง ๆ ในสังคมมาพิจารณาว่ายังเหมาะสมแก่การณ์และสมัย
 หรือว่าควรจะต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขประการใดบ้าง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป

จากการศึกษาวรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ ทำให้ผู้ศึกษาได้พบ
 เห็นว่ามีหลายสิ่งหลายอย่างที่น่าสนใจ และน่าจะได้มีการศึกษาวิจัยกันต่อไป
 จึงขอเสนอแนะไว้ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมของเทียนวรรณในด้านแนวความคิดอื่น ๆ

เนื่องจากวรรณกรรมของเทียนวรรณมีอยู่จำนวนมาก และมีแนวความคิด
 ต่าง ๆ ผสมผสานกันอยู่หลายแนว เราจึงอาจศึกษาแนวความคิดในด้านอื่น ๆ
 อีก เช่น แนวความคิดด้านปรัชญา ศาสนา การศึกษา* เป็นต้น

๒. ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับ " ภาษา " ในวรรณกรรมของเทียนวรรณ

ลักษณะสำนวนภาษาและลีลาการเขียน เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ที่น่าสนใจ

* ในการศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาไว้บ้างแล้ว แต่ก็กระทำเพียงสังเขปเพื่อ
 ประกอบแนวคิดทางการเมืองเท่านั้น

ศึกษามาก วรรณกรรมของเทียนวรรณเป็นวรรณกรรมเพื่อชีวิต หรือวรรณกรรม
เพื่อความคิด มากกว่าที่จะเป็นวรรณกรรมเพื่ออารมณ์เหมือนวรรณคดีรุ่นก่อนของไทย
แต่เทียนวรรณก็สามารถใช้ภาษาได้อย่างคมคาย จึงน่าลองศึกษาว่าลักษณะภาษา
ของเทียนวรรณเป็นอย่างไร ซึ่งอาจแยกศึกษาเป็นภาษาร้อยแก้วพวกหนึ่ง และ
ภาษาร้อยกรองอีกพวกหนึ่ง ซึ่งก็มีมากพอที่จะทำให้ศึกษาได้ทั้งที่เป็นกลอนและโคลง

๓. ศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดของเทียนวรรณกับบุคคล

อื่น ๆ

ลักษณะสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจศึกษา คือ การศึกษาและเปรียบเทียบ
แนวความคิดทางการเมืองของเทียนวรรณ กับแนวความคิดของนักคิดร่วมสมัยคนอื่น ๆ
เช่น ก.ศ.ร. กุหลาบ ชนชั้นปกครองที่มีหัวก้าวหน้าในสมัยนั้น ตลอดจนเทียบ
เคียงกับแนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ

ข้อเสนอแนะสำหรับการเรียนการสอน

ในวงการศึกษาของเราเท่าที่สังเกตดูรู้สึกว่า ชีวิตและวรรณกรรมของ
เทียนวรรณมักจะถูกละเลย หรือศึกษากันก็ไม่จริงจัง บรรดาหนังสือประวัติ
วรรณคดีต่าง ๆ ก็กล่าวถึงไว้เพียงพอรู้ว่าเทียนวรรณเป็นนักคิดนักเขียนคนหนึ่งในสมัย
รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และบอกชื่อหนังสือที่เขาพิมพ์ออกมา สาเหตุสำ
คัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การศึกษาวรรณกรรมของเทียนวรรณไม่กว้างขวาง ก็เป็น
เพราะวรรณกรรมของเขาจัดว่าเป็นวรรณกรรมที่หายาก มีปรากฏอยู่ที่หอสมุดแห่ง
ชาติ หรือไม่กี่ผู้ที่รักษหนังสือรุ่นเก่าจริง ๆ เท่านั้น ดังนั้นในเบื้องต้นจึงน่าจะได้
มีการพิมพ์วรรณกรรมจากต้นฉบับจริง ๆ ของเทียนวรรณออกเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกัน
แพร่หลาย นอกจากนั้นแล้วในการเรียนการสอนก็ควรจะได้เน้นวรรณกรรมของเขา
มาศึกษากันดูบ้างทั้งในการศึกษาวรรณคดี และการศึกษาแนวความคิดทางการเมือง

ប្រតិបត្តិការ

เอกสารชั้นต้น

พฤกษศาสตร์ เล่ม ๑ วันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๑ - วันที่ ๑๖ กันยายน

ร.ศ. ๑๒๐ หน้า ๑๑๒, เล่ม ๔ วันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒ หน้า ๕๓๓

- วันที่ ๒๓ กันยายน ร.ศ. ๑๒๓ หน้า ๑๒๕, เล่มที่ ๕ วันที่ ๑ ตุลาคม

ร.ศ. ๑๒๓ หน้า ๑๒๖ - วันที่ ๒๓ กันยายน ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๑๖๑๔

เล่ม ๖ วันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๑๖๑๔ - วันที่ ๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

หน้า ๑๑๓

บำรุงนารี เล่มที่ ๑ วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๑ - ๓๕, เล่ม ๒

วันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๑ - ๓๒, เล่ม ๓ วันที่ ๒๕ พฤษภาคม

ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๑ - ๑๖, เล่ม ๔ วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔

หน้า ๑ - ๔๓

35
72
46
47
2
3000
3000

๑ ศิริพจนานุกรม เล่ม ๑ วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๖ หน้า ๑ - ๑๖,

เล่ม ๒ วันที่ ๑๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๖ หน้า ๑๑ - ๑๑๒, เล่ม ๓ วันที่ ๑๕

มกราคม ร.ศ. ๑๒๖ หน้า ๑๑๓ - ๒๔๔, เล่ม ๔ วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์

ร.ศ. ๑๒๖ หน้า ๒๔๕ - ๓๔๔, เล่ม ๕ วันที่ ๑๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๖

หน้า ๓๔๕ - ๔๔๐, เล่ม ๖ วันที่ ๑๕ เมษายน ร.ศ. ๑๒๖ หน้า ๔๔๑ - ๕๓๖

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเรื่อง "นายเทียนวรรณ ถวายหนังสือแม่กกาชิน

และขอรับราชการ (๒๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑ - ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๔)"

เอกสารที่ ร. ๕ บ ๔. ๑/๕

เอกสารชั้นรอง

กมล สมวิเชียร พัฒนาการเมืองไทย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๓

กรมศิลปากร พงศาวดารเมืองศรีอยุธยา " การเมืองคืออะไร " วารสารสังคมศาสตร์ ๕ (๓)

กรกฎาคม ๒๕๑๕ หน้า ๑๐๕ - ๑๒๐

กระแสร มวลยาภรณ์ การสอนกวีนิพนธ์ของกฤษณ์แก่นักศึกษานักรบเริ่มเรียนภาษาอังกฤษ

วิทยาลัยวิชาการศึกษา ๒๕๑๖ (อัครสาเนา)

กุหลาบ มีรักะฆาส " วรรณคดี วรรณกรรม และวรรณศิลป์ " อนุสรณ์นางรำเพย จำปาศักดิ์

อาปนกิจศพ ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๖ โรงพิมพ์สวนทองถิ่น กรมการปกครอง ๒๕๑๖

เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์ " แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " หนังสืออ่านประกอบวิชาพหุอารยธรรมไทย : ประวัติศาสตร์

และการเมือง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๖ หน้า ๑๕๑๑ - ๒๑๓

เกียรติชัย วงศ์พาณิชย์ ปฏิวัติ ๒๔๗๕ แพร่พิทยา ๒๕๑๔

ขจร สุขพานิช ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ไทย พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวง

บุษยามาณพพานิชย์ (แสงทอง) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๐๔

โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์การจำกัด ๒๕๐๔

_____ . เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงพิมพ์ท่ามก

ราชวิทยาลัย ๒๔๘๗

_____ . ฐานันดรไพร ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ ๒๕๑๘

จิตร ภูมิศักดิ์ ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ที่ปรกร (นามแฝง) มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ ๒๕๑๗

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาควิชา

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรา

รัตนกัญญา ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๕

โรงพิมพ์พระจันทร์

_____ . " พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี " ประวัติศาสตร์และ

การเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๖ หน้า ๑๓๑ - ๑๔๕

เจตนา นาคัฏฐะ "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" วรรณไวทยาการ : วรรณคดี

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๔

เจือ สตะเวทิน วรรณคดีและประวัติวรรณคดีไทย ธนบุรีศึกษา ๒๕๐๒

ชลธิรา ลักอู๋ วรรณคดีปวงชน ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๗

_____ . สองไทย สยามสยาม ๒๕๑๔

ชัยอนันต์ สมุทวณิช การเมือง — การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย คณะรัฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๔ (อีคส์เอ)

_____ สรรพนิพนธ์ของเทียนวรรณ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง
๒๕๑๓

ชัยอนันต์ และ ชิตติยา กรรณสท เอกสารการเมืองการปกครองของไทย ไทยวัฒนาพานิช
๒๕๑๔

ชัยอนันต์ และ ชัยสิริ สมุทวณิช " วรรณกรรมการเมืองของไทย " วารสารสังคมศาสตร์
ปริทัศน์ ๑๑ (๓) กรกฎาคม ๒๕๑๖ หน้า ๓๓ — ๓๔

ชัยอนันต์ สมุทวณิช เศรษฐพร ศุภรีพิทักษ์ และแสง รัตนมงคล สัทธิการเมือง
ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๔

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ " สังเขปประวัติศาสตร์การเมืองไทย " รัฐศาสตร์ ๑๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๔ หน้า ๖๓ — ๘๐

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย
ประพันธ์สาส์น ๒๕๑๔

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. " วรรณกรรมการเมือง " ภาษาและหนังสือ ฉบับที่ ๔
ตุลาคม ๒๕๑๕ หน้า ๑๐๖ — ๑๐๘

_____ วิเคราะห์วรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๓

_____ " หัวใจของวรรณคดีไทย " วรรณไวทยาการ : วรรณคดี
ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๔

ปทุมพร วัชรเสถียร " วรรณกรรมการเมือง " ภาษาและหนังสือ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม
๒๕๑๕, หน้า ๑๑๐ — ๑๑๔

ประยูทธ สิทธิพันธ์ ราชสำนักสยาม โรงพิมพ์สยาม ๒๕๑๖

ปรีดี พนมยงค์ " บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย "

รัฐศาสตร์ ๑๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๔

✓ ว. ช. ประจักษ์ศิลป แผ่นดินสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงพิมพ์กรุงเทพฯ ๒๕๐๕

- วิทยากร เชียงกูล "ทำไมนักเขียนจึงต้องรับผิดชอบต่อสังคม" ปากไถ่กับวรรณกรรม
 วิทยากร สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย ๒๕๑๘ หน้า ๑๔๗ - ๑๕๕
- สงบ สุริยรินทร์ เทียนวรรณ พิมพ์ครั้งที่ ๒ สุริยรินทร์ ๒๕๑๐
- สมพันธุ์ เลขาพันธ์ วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มหาวิทยาลัยรามคำแหง ม.ป.ป.
- สุชาติ ศาสดีศรี "แนวคิดของนักเขียนวรรณกรรมไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๘
 ปัจจุบัน" วรรณกรรมไทยปัจจุบัน รายงานผลการสัมมนาการสอวรรณกรรมไทย
 ปัจจุบัน วิทยาลัยครู คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๑๖
- สุนทร ณ วังสี ชีวิตไทยหลายรส คลังวิทยา ๒๕๐๕
- เสถียร จันทิมาธร คนเขรยหนังสือ ประพันธ์สำส่น ๒๕๑๗
- ✓ อนุช อภากริมณ์ "อุดมการณ์และค่านิยมในสังคมไทยดั้งเดิม" อุดมการณ์กับสังคมไทย
 สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๕ หน้า ๖ - ๑๖